ΔΙΕΘΝΕΣ ΕΠΙΣΤΗΜΟΝΙΚΟ ΣΥΝΕΔΡΙΟ

ΔΙΕΥΘΥΝΣΗ ΔΕΥΤΕΡΟΒΑΘΜΙΑΣ ΕΚΠΑΙΔΕΥΣΗΣ ΑΡΤΑΣ

ΠΕΡΙΦΕΡΕΙΑΚΗ Δ/ΝΣΗ ΕΚΠ/ΣΗΣ ΚΕΝΤΡΙΚΗΣ ΜΑΚΕΔΟΝΙΑΣ

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΜΑΚΕΔΟΝΙΑΣ - ΙΟΝΙΟ ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ

ΕΦΟΡΕΙΑ ΑΡΧΑΙΟΤΗΤΩΝ ΑΡΤΑΣ & ΣΥΛΛΟΓΟΣ «ΦΙΛΟΙ ΑΡΧΑΙΟΛΟΓΙΚΟΥ ΜΟΥΣΕΙΟΥ & ΜΝΗΜΕΙΩΝ ΑΡΤΑΣ»

«Η ΔΙΑΧΕΙΡΙΣΗ ΤΟΥ ΠΟΛΙΤΙΣΜΟΥ ΩΣ ΑΠΟΘΕΜΑ ΠΑΙΔΕΙΑΣ ΚΑΙ ΑΝΑΠΤΥΞΗΣ ΣΤΗ ΣΥΓΧΡΟΝΗ ΚΟΙΝΩΝΙΑ»

ΣΥΝΔΙΟΡΓΑΝΩΣΗ ΕΠΙΜΕΛΗΤΗΡΙΟ ΑΡΤΑΣ

ΑΡΤΑ

3,4 & 5 ΔΕΚΕΜΒΡΙΟΥ 2021

Προς (δι)έξοδο Πολιτισμού

Αφιερωμένο στα 200 χρόνια από την Ελληνική Επανάσταση 1821 - 2021

ΓΡΑΦΙΣΑ
Χρήστος Α. Κατσαρός
Υπογραφές · Χαρακτήρες · Επικοινωνία

ΔΕΠΑ
ΔΕΠΑ Εμπορίας Α.Ε.

ΑΙΓΙΔΑ

ΕΛΛΗΝΙΚΗ ΔΗΜΟΚΡΑΤΙΑ
Υπουργείο Παιδείας και Θρησκευμάτων

Α.Π. 130645/2021

ΠΡΑΚΤΙΚΑ ΣΥΝΕΔΡΙΟΥ
ΤΟΜΟΣ Ι

ΜΕ ΤΗΝ ΣΤΗΡΙΞΗ

ΠΕΡΙΦΕΡΕΙΑ ΗΠΕΙΡΟΥ

ΕΠΙΣΤΗΜΟΝΙΚΗ ΕΠΙΜΕΛΕΙΑ
Δρ. ΧΑΜΠΗΛΟΜΑΤΗ ΠΑΡΑΣΚΕΥΗ

Η ΔΙΑΧΕΙΡΙΣΗ ΤΟΥ ΠΟΛΙΤΙΣΜΟΥ ΩΣ ΑΠΟΘΕΜΑ ΠΑΙΔΕΙΑΣ ΚΑΙ ΑΝΑΠΤΥΞΗΣ ΣΤΗ ΣΥΓΧΡΟΝΗ ΚΟΙΝΩΝΙΑ

ΑΡΤΑ 3-5 ΔΕΚΕΜΒΡΙΟΥ 2021

ΠΡΑΚΤΙΚΑ ΔΙΕΘΝΟΥΣ ΣΥΝΕΔΡΙΟΥ

ΤΟΜΟΣ Ι

ΑΡΤΑ 2022

Τίτλος :
Η ΔΙΑΧΕΙΡΙΣΗ ΤΟΥ ΠΟΛΙΤΙΣΜΟΥ ΩΣ ΑΠΟΘΕΜΑ ΠΑΙΔΕΙΑΣ
ΚΑΙ ΑΝΑΠΤΥΞΗΣ ΣΤΗ ΣΥΓΧΡΟΝΗ ΚΟΙΝΩΝΙΑ - ΤΟΜΟΣ Ι

Επιστημονική Επιμέλεια:
Δρ. ΧΑΜΠΗΛΟΜΑΤΗ ΠΑΡΑΣΚΕΥΗ
Εκπαιδευτικός ΠΕ02 - Διευθύντρια Διεύθυνσης Δευτεροβάθμιας Εκπαίδευσης Άρτας

Φιλολογική Επιμέλεια:
Δρ. ΚΩΣΤΑΒΑΣΙΛΗΣ ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΣ
Εκπαιδευτικός ΠΕ02, Διευθυντής ΓΕΛ Κομποτίου

Μακέτα εξωφύλλου
ΣΑΡΛΗ ΜΑΡΙΑ
Εκπαιδευτικός ΠΕ 89.01

Ηλεκτρονική στοιχειοθεσία:
ΕΙΡΗΝΗ ΜΕΛΙΤΖΑΝΗ
ΕΚΠΑΙΔΕΥΤΙΚΑ ΕΠΙΤΡΑΠΕΖΙΑ ΠΑΙΧΝΙΔΙΑ «ΣΕΛΕΜΝΟΣ»
ΣΑΡΑΝΤΑΠΟΡΟΥ 16 - ΠΑΤΡΑ
http://selemnosgames.eu
email: selemnosgames@gmail.com

ISBN: 978-618-86063-1-9
SET: 978-618-86063-0-2

σ.σ. 464, σχήμα 17,5 Χ 25 εκ.

Αιγίδα

ΕΛΛΗΝΙΚΗ ΔΗΜΟΚΡΑΤΙΑ
Υπουργείο Παιδείας
και Θρησκευμάτων

Με την υποστήριξη

ΠΕΡΙΦΕΡΕΙΑ ΗΠΕΙΡΟΥ

Συνδιοργάνωση

ΕΠΙΜΕΛΗΤΗΡΙΟ
ΑΡΤΑΣ

Χορηγοί

ΔΕΠΑ
ΔΕΠΑ Εμπορίας Α.Ε.

SELEMNOS
ΕΚΠΑΙΔΕΥΤΙΚΑ ΕΠΙΤΡΑΠΕΖΙΑ ΠΑΙΥΝΙΔΙΑ

Με τη στήριξη

ΔΗΜΟΣ ΚΟΝΙΤΣΑΣ
ΔΗΜΟΣ ΑΓΓΑΙΩΝ
ΦΙΛΟΙ ΑΡΧΑΙΟΛΟΓΙΚΟΥ ΜΟΥΣΕΙΟΥ ΚΑΙ ΜΝΗΜΕΙΩΝ ΑΡΤΑΣ
ΙΔΡΥΜΑ ΑΚΤΙΑ ΝΙΚΟΠΟΛΙΣ
ΔΗΜΟΤΙΚΗ ΠΙΝΑΚΟΘΗΚΗ ΑΡΤΑΣ
Δήμος Ζαγορίου

Επιστημονική Επιτροπή του Συνεδρίου

Πρόεδρος
Δρ. Χαμπηλομάτη Παρασκευή, Φιλόλογος - Δ/ντρια Δ.Δ.Ε. Άρτας

Αντιπρόεδρος
Μπαχαράκης Θωμάς, Αναπληρωτής Διευθυντής Π.Δ.Ε. Κεντρικής Μακεδονίας

Μέλη:
Κουτσελίνη Μαίρη, ομ. Καθηγήτρια Πανεπιστημίου Κύπρου, Πρόεδρος ΔΙΠΑΕ Κύπρου
Αγγελόπουλος Πέτρος, Περιφερειακός Δ/ντής Π.Δ.Ε Ιονίων Νήσων
Αναστασίου Αδάμος, Μέλος ΣΕΠ ΕΑΠ, Μεταδιδάκτορας Εκπαιδευτικής Διοίκησης – Ηγεσίας και Ψυχολογίας.
Ανδρούτσου Δέσποινα, Μέλος ΣΕΠ ΕΑΠ, Εκπαιδευτικής Διοίκησης και Ψυχολογίας.
Βαλκάνος Ευθύμιος, Καθηγητής Εκπαιδευτικής & Κοινωνικής Πολιτικής ΠΑΜΑΚ
Βάσιου Αικατερίνη, ΕΔΙΠ Σχολικής Ψυχολογίας, Παιδαγωγικό Τμήμα Δημοτικής Εκπαίδευσης, Πανεπιστήμιο Δυτικής Μακεδονίας
Βλασίδης Βλάσης, Αναπληρωτής καθηγητής, Τμήμα Βαλκανικών, Σλαβικών & Ανατολικών Σπουδών, ΠΑΜΑΚ
Βολάκης Παναγιώτης, ΣΕΕ ΠΕ70 ΠΕΚΕΣ Ηπείρου
Γκότοβος Αθανάσιος, Ομ. Καθηγητής ΦΠΨ Πανεπιστημίου Ιωαννίνων
Γκουτζιαμάνη Καλλιόπη, ΠΕ05 ΜΑ Ιστορίας Λογοτεχνίας, τέως υπότροφος ΙΚΥ
Γράψια Ειρήνη, PhD, Αποσπ. Εκπαιδευτικός ΠΕ70 Η.Π.Α
Δεσπότης Σωτήριος, Μουσικολόγος Συνθέτης Πανεπιστημίου Βιέννης
Δρακάκης Μανόλης, Επίκουρος Καθηγητής Αρχειονομίας τμήματος Αρχειονομίας, Βιβλιοθηκονομίας, Μουσειολογίας, Ιονίου Πανεπιστημίου
Δρογίδης Δημήτριος,ΣΕΕ ΠΕ70 ΠΕΚΕΣ Ηπείρου
Δρούγας Βασίλειος, PhD Ιατρικής, MSc Διδακτική της Φυσικής, Μεταδιδακτορικός Ερευνητής στην Νευροφυσιολογία, Εκπαιδευτικός ΠΕ04.01
Καρύδης Χρήστος,Επικ. Καθηγητής Ιόνιο Πανεπιστήμιο- Τμήμα Περιβάλλοντος

Κουμπούρη Ειρήνη, Δρ. Συγκριτικής Παιδαγωγικής, στέλεχος ΥΠΑΙΘ
Κουτσουπιάς Νικόλαος, Αναπλ. Καθηγητής Διεθνών & Ευρωπαϊκών Σπουδών Πανεπιστημίου Μακεδονίας
Κωσταβασίλης Κωνσταντίνος, Εκπαιδευτικός ΠΕ02, Δ/ντής ΓΕΛ Κομποτίου
Μεντζέλου Παρασκευή, Αναπλ. Καθηγήτρια Μηχανικής Περιβάλλοντος ΔΙΠΑΕ
Μεταλληνός Δημήτριος, Μέλος ΕΔΙΠ τμήματος Αρχειονομίας, Βιβλιοθηκονομίας, Μουσειολογίας Ιονίου Πανεπιστημίου
Ναούμ Μυλωνάς, Τμήμα Τουρισμού Ιονίου Πανεπιστημίου
Νικολάου Κωνσταντίνα, Βιολόγος, Πανεπιστήμιο Ιωαννίνων
Παπαδοπούλου Ν. Βαρβάρα, Αρχαιολόγος, Διευθύντρια Εφορείας Αρχαιοτήτων Άρτας και Αναπληρώτρια Διευθύντρια Εφορείας Αρχαιοτήτων Ιωαννίνων
Παπακωνσταντίνου Παναγιώτης, Ομ. Καθηγητής ΦΠΨ Πανεπιστημίου Ιωαννίνων
Παππάς Θεόδωρος, Καθηγητής Αρχαίας Ελληνικής Γραμματείας
Παυλογιάννης Ονούφριος (Άκης), Μέλος ΕΔΙΠ, Ιστορία των Πολιτισμών, τμήματος Αρχειονομίας, Βιβλιοθηκονομίας, Μουσειολογίας, Ιονίου Πανεπιστημίου
Τρύφωνας Θεόδωρος, Καθηγητής Ευφυών Επιστημών & καινοτομίας Πανεπιστημίου Bristol, UK

Οργανωτική Επιτροπή Συνεδρίου

Πρόεδρος
Σουτόπουλος Νικόλαος, ΣΕΕ ΠΕ70 ΠΕΚΕΣ Ηπείρου

Αντιπρόεδρος
Δρ. Χαμπηλομάτη Παρασκευή, Παιδαγωγικών - Δ/ντρια Δ.Δ.Ε. Άρτας

Μέλη
Αθανασέλου Αργυρώ, Εκπαιδευτικός ΠΕ02, Msc ΕΑΕ
Αμοργιανιώτη Ειρήνη, Εκπαιδευτικός ΠΕ02, MSc
Ανταμπούφης Νικόλαος, ΟΣΕΕ - ΠΕ03 ΠΕΚΕΣ Αν. Μακεδονίας & Θράκης
Βαραγγούλη Μαρία, Εκπαιδευτικός ΠΕ87.09, MSc
Βλάχος Γεώργιος, Συντονιστής Εκπαίδευσης Ν. Αφρικής
Βλάχου Σόνια, Msc Εθνολογίας του Πανεπιστημίου του Αμβούργου, υπ. διδάκτορας στο τμήμα Κοινωνιολογίας του Παντείου ΠανεπιστημίουΚοινωνικών και Πολιτικών Σπουδών, ΣΕΠ ν. Πρέβεζας.
Βυρώζη Βασιλική, αναπληρώτρια Προϊσταμένη εκπαιδευτικών θεμάτων Δ.Δ.Ε. Πέλλας
Γεωργίτσης Νίκος, Διευθυντής 21ου Δημοτικού Σχολείου Ιωαννίνων
Γκαρτζώνης Α. Γεώργιος, ΠΕ06, ΜΑ, Δ/ντής Γυμνασίου Βουργαρελίου Άρτας
Γράψια Ειρήνη, PhD, Αποσπ. Εκπαιδευτικός ΠΕ70 Η.Π.Α
Διακογεωργίου Αρχοντούλα, ΣΕΠ Ν. Αιγαίου, Κως Δούλης Νικόλαος, ΣΕΕ ΠΕ02 ΠΕΚΕΣ Ηπείρου
Δρογίδης Δημήτριος, ΣΕΕ ΠΕ70 ΠΕΚΕΣ Ηπείρου
Γερεμτζές Δημήτριος, Αναπληρωτής Διευθυντής Δ.Δ.Ε. Πέλλας
Ζαντραβέλη Βαρβάρα, MEd, Διευθύντρια 4ου Γυμνασίου Πρέβεζας- Πρέσβειρα eTwinning Ambassador
Ζαχαρέλος Ιωάννης, Προϊστάμενος Εκπαιδευτικών Θεμάτων Δ.Δ.Ε. Άρτας
Θεοδώρου Κυριακή, Εκπαιδευτικός ΠΕ88, MSc, Υπεύθυνη Περιβαλλοντικής Εκπαίδευσης Δ.Δ.Ε. Άρτας
Καραγιάννη Ευφημία, ΠΕ06, Διευθύντρια Γυμνασίου Πέτα, Med in TESOL
Καράμηνας Ιγνάτιος, ΟΣΕΕ ΠΕ70 3ο ΠΕΚΕΣ Αττικής
Κατσανάκης Απόστολος, Προϊστάμενος Δ.Δ.Ε. Ν. Πρέβεζας

Κουμπούρη Ειρήνη, Δρ. Συγκριτικής Παιδαγωγικής, στέλεχος ΥΠΑΙΘ
Κοτσίνας Γεώργιος, Προϊστάμενος Δ.Π.Ε. Ν. Θεσπρωτίας
Κοσιώρης Ευάγγελος, Προϊστάμενος Δ.Δ.Ε. Ν. Θεσπρωτίας
Κουρτίδης Απόστολος, Προϊστάμενος ΚΕΣΥ Ν. Θεσπρωτίας
Κρέκης Δημήτριος, Διευθυντής Δημοτικού Σχολείου Παρακαλάμου
Λίλλη Μόνικα, ΣΕΕ ΠΕ08 ΠΕΚΕΣ Δυτικής Ελλάδος
Μαρτίνου Σωτηρία, ΣΕΕ ΠΕ070 ΠΕΚΕΣ Κρήτης
Μελιτζάνη Ειρήνη, Πτυχιούχος Τμ. Τουριστικών Επιχειρήσεων ΤΕΙ Πάτρας, MSc στις Επιστήμες της Αγωγής, Υπ. Διδάκτωρ ΠΤΔΕ Πανεπιστημίου Πατρών
Μπακόλα Θεοδοσία, Εκπαιδευτικός ΠΕ88, MSc, 1ου ΕΠΑΛ Άρτας
Μπισκανάκη Φανή, ΣΕΕ ΠΕ11, ΠΕΚΕΣ Ηπείρου
Μπόνιου Αικατερίνη, Εκπαιδευτικός Φιλόλογος-Ιστορικός 2ου ΓΕΛ Άρτας
Μότσιος Γεώργιος, Προϊστάμενος Δ.Π.Ε. Ν. Πρέβεζας
Μπέση Μαρίνα, Προϊσταμένη Δ.Π.Ε. Ν. Θεσπρωτίας
Νταμάνη Αικατερίνη, ΣΕΕ ΠΕ60 ΠΕΚΕΣ Ηπείρου
Νικολάου Κωνσταντίνα, Βιολόγος, Πανεπιστήμιο Ιωαννίνων
Ντούτσης Δημήτριος, Προϊστάμενος Δ.Π.Ε. Ν. Ιωαννίνων
Ξανθίδου Πηνελόπη, ΣΕΕ ΠΕ70 3ο ΠΕΚΕΣ Κεντρ. Μακεδονίας
Παπαγεωργίου Δημήτριος, Προϊστάμενος ΚΕΣΥ Ν. Πρέβεζας
Παπαδάκης Σπύρος, ΟΣΕΕ ΠΕ86 ΠΕΚΕΣ Δυτ. Ελλάδας
Παπαευσταθίου Μαρία, ΣΕΕ ΠΕ02 ΠΕΚΕΣ Ηπείρου
Παπαζήσης Χρήστος, Προϊστάμενος ΚΕΣΥ Ν. Άρτας
Πρασσά Χρυσή, Εκπαιδευτικός κλάδου Νηπιαγωγών ΠΕ60
Ραμουτσάκη Ιωάννα, ΣΕΕ ΠΕ02 ΠΕΚΕΣ Κρήτης
Σακελλαροπούλου Ευδοξία, Αναπλ. ΟΣΕΕ ΠΕΚΕΣ Ηπείρου
Σαλωνίτη Αγγελική, Εκπαιδευτικός ΠΕ86, MSc, 3ου ΓΕΛ Άρτας
Στούκα Νεκταρία, εκπαιδευτικός MSc, Διεύθυνσης Ά/θμιας Άρτα
Τσιαμπάση Φανή, ΣΕΕ ΠΕ70 3ο ΠΕΚΕΣ Αττικής
Τάτσης Δημήτριος, MSc, Δ/ντής Δ.Ι.Ε.Κ. Άρτας
Χριστοφορίδου Καλυψώ, ΣΕΕ ΕΑΕ ΠΕΚΕΣ Ηπείρου
Χήρας Χρήστος, Εκπαιδευτικός ΠΕ86, Msc
Χρήστου Νικόλαος, Εκπαιδευτικός ΠΕ86, MSc, Δ/ντής 5ου Γ/σίου Άρτας
Ψαραδέλλης Στρατής, ΣΕΕ ΕΑ & ΕΕ 1ο & 2ο ΠΕΚΕΣ Β. Αιγαίου

Περιεχόμενα

Πρόλογος **15**

Ενότητα 1η
Πολιτισμός και Πολιτική

Κοινωνικές αναπαραστάσεις στη διαφήμιση στον μεσοπολεμικό Τύπο της Θεσσαλονίκης **21**
Αρβανιτίδης Χρήστος

Εκπαιδευτική Πολιτική και Πολιτισμική Ταυτότητα: Ο Βελγικός Φεντεραλισμός και η Σημασία του για την Ευρωπαϊκή Ολοκλήρωση **33**
Βάρκας Μιχάλης

Για μια Ποιοτική Εκπαίδευση: Τέχνη και Πολιτιστική Πολιτική **42**
Ιωάννου Μαρία

Πολιτικές διαχείρισης του πολιτισμού κατά τον διεθνή λόγο. Μια αποτύπωση των δράσεων της Ευρωπαϊκής Επιτροπής και του Συμβουλίου της Ευρώπης **52**
Καρανικόλα Ζωή - Παναγιωτόπουλος Γεώργιος = Ζωγόπουλος Κωνσταντίνος

Ο Πολιτισμός στην υπηρεσία της Πολιτικής: Το παράδειγμα εορτασμού της Παλιγγενεσίας στον Μεσοπόλεμο **61**
Κατσαραπίδης Σπυρίδων

Η Ηθική Διάσταση της Ηγεσίας στα Σχολεία. Έρευνα σε Διευθυντές Πριν και Κατά τη Διάρκεια της Πανδημίας στην Θεσσαλονίκη **71**
Κιζλάρη Μάλαμα

Πειθαρχικό δίκαιο για εκπαιδευτικούς **81**
Ραφτοπούλου Κυριακή

Ο «Παιδικός Αστήρ» (1911-1913) και η διαμόρφωση ιστορικής παιδείας **93**
Τσουρής Νικόλαος

«Επετειακό». Ένα μαθητικό περιοδικό αφιερωμένο στην επανάσταση του 1821 **103**
Φραγκομανώλη Σταυρούλα

Η δημιουργία ενός παγκοσμίου δικτύου ελληνικών σπουδών ως εργαλείο επιρροής και δράσης της ελληνικής πολιτιστικής διπλωματίας· σύνδεση με το γαλλικό παράδειγμα. Παρούσα κατάσταση και προοπτικές. **112**
Πρωτογέρου Γεωργία

Ο επαναπροσδιορισμός του περιεχομένου ή η αναπλαισίωση στην πολιτική τέχνη σύμφωνα με τον Piotr Pavlenski **126**
Πολίτη Αναστασία

Piotr Pavlenski

Ενότητα 2η
Πολιτισμός και Οικονομία

Βιώσιμη ανάπτυξη και πολιτισμός **141**
Αραμπατζής Δημήτριος

Σχεσιοδυναμική εκπαίδευσης βρεφονηπιοκόμων και ψυχοκοινωνικής προσαρμογής παιδιών μονογονεϊκών οικογενειών που φοιτούν σε παιδικούς σταθμούς της Άρτας. Μελέτη Περίπτωσης **151**
Βαραγγούλη Μαρία

Αντιλήψεις-στάσεις των Πομάκων γονέων σχετικά με την λειτουργία των μειονοτικών σχολείων στην περιοχή τους: Έρευνα μικρής κλίμακας **160**
Γεωργίτσης Νικόλαος = Γιώτσα Άρτεμις

Η οπτική της αειφορίας στα Σχολικά Προγράμματα στην Πρωτοβάθμια Εκπαίδευση και η συμβολή τους στην ανάπτυξη των τοπικών κοινωνιών **168**
Ιππέκη Βασιλική

Το δάσος, η διά-SOS-η της θάλασσας και η SOS-τη αντιμετώπιση των αέριων ρύπων **181**
Ιωακειμίδης Παντελής

Τα πανηγύρια ως παράγοντας αειφορίας και βιώσιμης ανάπτυξης των τοπικών κοινωνιών **188**
Ματζάνος Δημήτριος - Στεφούδη Φεβρωνία

Η δυναμική των διαπροσωπικών σχέσεων διευθυντή – εκπαιδευτικών στα προγράμματα σχολικών δραστηριοτήτων **199**
Μπαχαράκης Θωμάς

Εκπαίδευση στην αειφορική προστασία της πολιτιστικής κληρονομιάς: Από το σχολείο στην κοινωνία **211**
Πασχαλίδου Κυριακή - Δρ Τριβυζαδάκης Νικόλαος - Δρ Κρικελίκος Δημήτριος

Πολιτισμικοί κώδικες και πολιτισμική αυτογνωσία μέσα από έργα Τέχνης για την Ελληνική Επανάσταση του 1821 **221**
Ραμουτσάκη Ιωάννα Α.

Η Επανάσταση του '21 στην Αττική, μέσα από τα έργα ζωγραφικής **231**
Δρ. Κουμπούρη Ειρήνη

Ενότητα 3η
Πολιτισμός και Δημιουργία

Μετασύμπαν. Ο πολιτισμός στη Μετα-εποχή **241**
Ανδρέου Γεωργία

Η πόλη του Πειραιά μέσα από τη ζωγραφική του Γιάννη Τσαρούχη: εικόνες, αναπαραστάσεις, σώματα και αισθήσεις ως ψηφιακά σημαινόμενα **250**
Γεωργοπούλου Ιωάννα - Κοτσιφάκος Δημήτριος -Δουληγέρης Χρήστος

Ο μαγικός κόσμος της Cathy Weis: κυβερνοχώρος και ανάπηρο σώμα. **259**
Δεμίρη Κυριακή

Souslespavés, laplage: Από την Λογοτεχνική Πόλη, στην Πόλη στην Λογοτεχνία **265**
Καρασαββίδου Ελένη

Η κεραμική τέχνη, φορέας πολιτισμού στο νησί της Ρόδου **276**
Κουφού Μαρία - Μάρου Ευαγγελία

Αξιοποίηση της Ψηφιακής Πολιτισμικής Κληρονομιάς σε εκπαιδευτικά περιβάλλοντα **287**
Λίλλη Μόνικα - Δρ. Παπαδάκης Σπυρίδων

Βιώσιμη αστική πολιτιστική ανάπτυξη. Η περίπτωση του Παλαιού Δημοτικού Νοσοκομείου της Άνω Πόλης Πατρών (Παλαιά Πάτρα). **297**
Λυκουργιώτης Άγγελος

Το Θέατρο ως απόθεμα παιδείας και ανάπτυξης των εφήβων: Δύο εσωτερικά προγράμματα του 2ου Πρότυπου ΓΕΛ Θεσσαλονίκης «Λευκός Πύργος»» **310**
Μπιτσάνη Αναστασία - Βαφειάδου Τατιάνα

Μουσικές αποδόσεις της θάλασσας στον μελοποιημένο Καβάφη **320**
Ντούρου Μαρία

Σύστημα Εξέτασης από Απόσταση, myTest **336**
Χρήστου Νικόλαος

Μια χρονιά μαζί… στο Αρχαίο Θέατρο Ελευθερέως Διονύσου! **351**
Σουρίδη Παναγιώτα

Ψηφιακή ποίηση και ενσυναίσθηση **361**
Τρικάλης Κωνσταντίνος

Μουσικές πρακτικές και αντιλήψεις για τη μουσική στη Λέσβο τη δεκαετία του 1930 μέσα από το θεατρικό έργο του Στρατή Παπανικόλα **370**
Φευγαλάς Στέφανος

Η Ελληνίδα της Επανάστασης μέσα από την Τέχνη - Ζητήματα ιστορικότητας, διδακτική αξιοποίηση της Τέχνης στην Εκπαίδευση **380**
Χάντζου Ελένη

Ενότητα 4η
Πολιτισμός και Τουρισμός

Εκπαιδευτικός τουρισμός μαθητών και πολιτισμός **395**
Γκουρνέλης Παύλος

Οι προσλήψεις του αρχαιολογικού περιβάλλοντος αγροτικών περιοχών **404**
ως δείκτης ανίχνευσης της πολιτισμικής μνήμης υπό το θεωρητικό μοντέλο του Jan Assmann. **404**
Γούλα Ελένη Γ.

Η Ορθοδοξία ανθεί στην έρημο της Αριζόνα, ως μια όαση στην πνευματική έρημο: Το Ελληνορθόδοξο Μοναστήρι του Αγίου Αντωνίου και Νεκταρίου στο Florence, Arizona, Η.Π.Α. έλκει Ορθοδόξους από όλες τις ηπείρους **417**
Dr Γράψια Ειρήνη

Ο Ιερός Ναός του Αγίου Νικολάου στο Σημείο Μηδέν, Manhattan, NY, Η.Π.Α. **422**
Dr Γράψια Ειρήνη

Τα θρησκευτικά μνημεία ως αναπόσπαστο τμήμα του πολιτιστικού τουρισμού. Μελέτη περίπτωσης: η Περιφέρεια Ηπείρου **428**
Σουτόπουλος Νικόλαος - Παπαγιάννης Δημήτριος

Αρχαιολογικός τουρισμός:
Ξενάγηση στην οδύσσεια κοσμοθεωρία **441**
Δρ Σπανός Βασίλειος Δ.

Ο τουρισμός ως χώρος συνάντησης πολιτισμών **451**
Τσουμάνη Αρετή

Πρόλογος

«Ψυχή του πολιτισμού είναι ο πολιτισμός της ψυχής»
(Όσιος Παΐσιος ο Αγιορείτης)

Το μεγαλύτερο κεφάλαιο της χώρας μας, ο λόγος για τον οποίο ξεχωρίζει, ο λόγος για τον οποίο είναι ξακουστή στα πέρατα του κόσμου, είναι ο πολιτισμός της.Ο ελληνικός πολιτισμός ως κομβικό σημείο αναφοράς στην εξέλιξη του ανθρώπινου πνεύματος, έχοντας ως επίκεντρο τον άνθρωπο, την παιδεία, την καλλιέργεια του ατόμου που οδηγεί στον Ανθρωπισμό, εδραιώθηκε στην αρχαιότητα, μεταλαμπαδεύτηκε στην Αναγέννηση και ενέπνευσε τον ευρωπαϊκό πολιτισμό.

Οι αρχαίοι Έλληνες, λαός που κατεξοχήν παρήγαγε πολιτισμό, δεν είχαν στη γλώσσα τους τη λέξη «πολιτισμός» με τη σημερινή της σημασία. Ο όρος πολιτισμός χρησιμοποιήθηκε στη μεταγενέστερη αρχαιότητα για να δηλώσει τη διακυβέρνηση της πολιτείας, την ενασχόληση με τα κοινά και τη δημόσια διοίκηση. Ετυμολογικά, η λέξη προέρχεται από την αρχαία ελληνική λέξη πολίτης, παράγωγο της λέξης πόλις.

Ο καθηγητής Γλωσσολογίας Γεώργιος Δ. Μπαμπινιώτης στο Λεξικό της Νέας Ελληνικής Γλώσσας χρησιμοποιεί οκτώ ερμηνευτικές σημασίες προκειμένου να προσδιορίσει τον όρο πολιτισμό:

- το σύνολο των υλικών και πνευματικών επιτευγμάτων ενός κοινωνικού συνόλου,
- το σύνολο των υλικών και πνευματικών προϊόντων της δράσης ενός συνόλου ανθρώπων (κοινωνικού, εθνικού, θρησκευτικού κ.λπ.) σε ορισμένη ή μη εποχή και ο ιδιαίτερος χαρακτήρας του, όπως εκφράζεται μέσα από αυτά,
- το σύνολο ανθρώπων, οι οποίοι νοούνται ως φορέας συγκεκριμένου πολιτισμού,
- τον βαθμό στον οποίο είναι ανεπτυγμένες οι πνευματικές και υλικές συνθήκες ζωής ενός κοινωνικού συνόλου,
- το υψηλό επίπεδο ανάπτυξης κυρίως των υλικών και των πνευματικών συνθηκών ζωής ενός κοινωνικού συνόλου,
- ο σύγχρονος τρόπος ζωής, ως χώρος στον οποίο κυριαρχούν οι δυνατότητες και οι ανέσεις της σύγχρονης εποχής (ειδικότερα) η σύγχρονη πόλη,

- τα εκλεπτυσμένα ήθη και η πνευματική ανάπτυξη στη συμπεριφορά, στις σχέσεις μεταξύ των ανθρώπων, στην αισθητική έκφραση, στον τρόπο ζωής ενός κοινωνικού συνόλου,
- το σύνολο των πνευματικών δραστηριοτήτων (διανόηση, Καλές Τέχνες κ.λπ.) ενός κοινωνικού συνόλου ή μιας χώρας.

Ο όρος πολιτισμός είναι, λοιπόν, τόσο πολυδιάστατος, που ίσως είναι δύσκολο να βρούμε κάτι που να μην είναι πολιτισμός. Αν και χρησιμοποιείται ευρύτατα, οφείλουμε να διευκρινίσουμε ότι δεν υπάρχει ομοφωνία για τον προσδιορισμό της έννοιάς του, με αποτέλεσμα να χρησιμοποιείται ένας τεράστιος κατάλογος λέξεων και φράσεων, αλληλοσυμπληρούμενος και περίπλοκος. Στην έννοια του πολιτισμού περιλαμβάνονται υλικά, πνευματικά, τεχνικά επιτεύγματα και επιδόσεις της δημιουργίας του ανθρώπου, που διαχρονικά εκφράζονται στους τύπους αλλά και στις μορφές οργάνωσης και δράσης της κοινωνίας, διαμορφώνοντας έτσι τις υλικές και πνευματικές αξίες.

Ο ελληνικός πολιτισμός είναι Πολιτισμός της μορφής, της ψυχής και του πνεύματος και όχι της ύλης, είναι Πολιτισμός της ποιότητας και όχι της ποσότητας. Σε όλες τις Επιστήμες ιχνηλατούνται ελληνικά στοιχεία. Καταδεικνύεται έτσι η προσφορά του ελληνικού πολιτισμού, όχι μόνο στην Ευρώπη, αλλά και σε ολόκληρο τον κόσμο.

Ένα σημαντικό στοιχείο του αρχαιοελληνικού πολιτισμού είναι η κλασικότητα και η διαχρονικότητα που τον χαρακτηρίζει, ώστε να είναι πάντα επίκαιρος, να αντιστέκεται στη φθορά του χρόνου και να δίνει ώθηση στην εμφάνιση του πνευματικού κινήματος του Ανθρωπισμού. Ο Διαφωτισμός, ως ιδεολογική πολιτιστική και πνευματική κίνηση, άντλησε στοιχεία από το ελληνικό πνεύμα, όπως ο ορθολογισμός, η πρόοδος των επιστημών, τα ανθρώπινα δικαιώματα, η ελευθερία και η πίστη στη δημοκρατία. Ο ελληνικός πολιτισμός λειτούργησε ως σημείο συνάντησης της Αρχαιότητας με το Βυζάντιο και τον Νέο Ελληνισμό.

Αφορμούμενη από τα παραπάνω, η Διεύθυνση Δευτεροβάθμιας Εκπαίδευσης Άρτας διοργανώνει Διεθνές Επιστημονικό Συνέδριο με κριτές, με τίτλο: «Η διαχείριση του πολιτισμού ως απόθεμα παιδείας και ανάπτυξης στη σύγχρονη κοινωνία».

Σκοποί του συνεδρίου είναι:

- Η προσέγγιση του παρελθόντος και η δημιουργία διαλόγου με το παρόν και η ένταξή του στο πολιτισμικό γίγνεσθαι του σήμερα.
- Η διατήρηση και διαχείριση της πληροφορίας ως οδηγού πολύπλευρης ανάδειξης του πολιτισμικού αγαθού σε συνάρτηση με το ιστορικό και κοινωνικό υπόβαθρο στο οποίο εντάσσεται.
- Η ανάδειξη του πολιτισμικού αγαθού και η διαπολιτισμική προσέγγισή του.
- Η συμβολή του παρελθόντος στην κατανόηση του παρόντος και στις προκλήσεις των σύγχρονων καιρών.

Η ανταπόκριση του κοινού στην πρόσκλησή μας ήταν μεγάλη, καθώς συγκεντρώθηκαν 135 ανακοινώσεις. Στον παρόντα τόμο παρουσιάζονται οι εισηγήσεις των τεσσάρων πρώτων θεματικών ενοτήτων.

Την έναρξη του συνεδρίου τίμησαν απευθύνοντας χαιρετισμό οι:

1. Εκπρόσωπος Αρχιεπίσκοπου Αμερικής κ.κ. Ελπιδοφόρου, πατέρας Gregory Stamkopoulos
2. Αρχιεπίσκοπος Άρτας κ.κ. Καλλίνικος
3. Εκπρόσωπος Αρχαιολογικού Μουσείου Άρτας, Αρχαιολόγος κα Γαλάνη

4. Διευθύντρια Δ/θμιας Εκπαίδευσης Άρτας, κα Χαμπηλομάτη Παρασκευή
5. Υφυπουργός Αγροτικής Ανάπτυξης και Τροφίμων, κ. Στύλιος Γεώργιος
6. Υπουργός Αγροτικής Ανάπτυξης και Τροφίμων, κ. Γεωργαντάς Γεώργιος
7. Υπουργός Παιδείας και Θρησκευμάτων, κ. Κεραμέως Νίκη (ανάγνωση χαιρετισμού)
8. Βουλευτής ΚΙΝΑΛ Άρτας, κ. Γκόκας Χρήστος
9. Εκ μέρους Περιφέρειας Ηπείρου, η Θεματική Αντιπεριφερειάρχης κ. Σίμου Αναστασία
10. Βουλευτής Σερρών ΣΥΡΙΖΑ Π.Σ., κ. Αβραμάκης Ελευθέριος
11. Αντιπεριφερειάρχης Ηπείρου, κ. Γοργόλης Βασίλειος
12. Πρόεδρος Επιμελητηρίου Άρτας, κ. Γκολομάζος Ιωάννης
13. Αντιδήμαρχος Παιδείας Δήμου Αρταίων, κ. Ευαγγέλου Δημήτριος
14. Περιφιφερειακός Διευθυντής Εκπαίδευσης Ηπείρου, κ. Καμπουράκης Κωνσταντίνος
15. Αναπληρωτής Περιφερειακός Διευθυντής Εκπαίδευσης Κεντρικής Μακεδονίας, κ. Μπαχαράκης Θωμάς
16. Περιφερειακός Διευθυντής Εκπαίδευσης Ιονίων Νήσων, κ. Αγγελόπουλος Πέτρος
17. Αναπληρώτρια Συντονίστρια Π.Ε.Κ.Ε.Σ. Ηπείρου, κ. Σακελαροπούλου
18. Σ.Ε.Ε. κ. Ανταμπούφης Νικόλαος, ΠΕΚΕΣ Αν. Μακεδονίας & Θράκης
19. τ. Αναπληρωτής Καθηγητής Πανεπιστημίου Ιωαννίνων, κ. Πορτελάνος Σταμάτης
20. Πρόεδρος Συλλόγου Φίλων Μνημείων & Μουσείου Άρτας, κ. Νικολάου Κωνσταντίνα
21. Πρόεδρος Πολιτιστικού Συλλόγου Μακρυγιάννης Άρτας, κ. Αξιώτη Δήμητρα
22. Προέδρος Μουσικοφιλολογικού Συλλόγου Σκουφάς κ. Μπανταλούκας Νικόλαος (ανάγνωση χαιρετισμού).

Η Επιστημονική Επιτροπή του Συνεδρίου δε φέρει καμία ευθύνη για την ορθότητα και την επιστημονικότητα των απόψεων και των ισχυρισμών που διατυπώνονται στις εισηγήσεις.

Για την Επιστημονική Επιτροπή
Δρ. Χαμπηλομάτη Παρασκευή
Διευθύντρια Δευτεροβάθμιας Εκπαίδευσης Άρτας

Ενότητα 1η

Πολιτισμός και Πολιτική

Κοινωνικές αναπαραστάσεις στη διαφήμιση στον μεσοπολεμικό Τύπο της Θεσσαλονίκης

Αρβανιτίδης Χρήστος
Διδάκτωρ Ιστορίας -
Εκπαιδευτικός Δευτεροβάθμιας Εκπαίδευσης
chrisar3@gmail.com

ΠΕΡΙΛΗΨΗ

Ο Τύπος αποτέλεσε μέσο προβολής των προϊόντων-υπηρεσιών κατά το μεσοπόλεμο. Αρκετές εφημερίδες κυκλοφορούσαν από το 1920-1940 στη Θεσσαλονίκη και οι διαφημιστικές καταχωρήσεις αποτέλεσαν γι› αυτές το βασικό οικονομικό τροφοδότη. Το διαφημιστικό κείμενο και η εικόνα είναι τα μέσα που επιστρατεύει ο διαφημιστής για να μετατρέψει τον αναγνώστη σε καταναλωτή. Βέβαια ο μεσοπόλεμος είναι η χρονική περίοδος κατά την οποία η εικόνα εισέρχεται σε όλο και περισσότερες διαφημίσεις, σε σχέση με την προηγούμενη δεκαετία, οπότε κυριαρχούσε το κείμενο. Έτσι λοιπόν τη δεκαετία του 1930 η εικόνα παρακινεί και προσπαθεί να δημιουργήσει τάσεις και επιθυμίες στο καταναλωτή. Η διαφήμιση συμβάλλει στη ευρύτερη διάδοση των προϊόντων και των αγαθών και θεσμοθετεί, κυρίως μέσω της εικόνας, κοινωνικά στερεότυπα. Ως εκ τούτου, το σύνολο των παραγόμενων ιδεών συνιστά ιδεολογία και μπορεί να συντελέσει στη διαφοροποίηση της συμπεριφοράς του ανθρώπου. Το μήνυμα περνάει μέσα από ένα κώδικα επικοινωνίας στον υποψήφιο καταναλωτή και προβάλει κοινωνικά πρότυπα στην μεσοπολεμική κοινωνία της Θεσσαλονίκης. Μπορεί οι απεικονίσεις να μην ανταποκρίνονται στην πλειονότητα της εικόνας των ανθρώπων, εντούτοις η μορφή διατηρεί συνδέσμους επικοινωνίας, δηλαδή κώδικες επικοινωνίας και σε άλλα μέσα, όπως για παράδειγμα ο κινηματογράφος. Η επανειλημμένη προβολή προϊόντων (π.χ. υγιεινής) με τη συχνή υποστήριξη εικόνας έχει

σημειολογικές προεκτάσεις, αφού προβάλλει κοινωνικές νόρμες. Συμβάλλει στη βελτίωση των καθημερινών πρακτικών, οι οποίες αντικατοπτρίζουν μια αλλαγή στο γενικότερο βιοτικό επίπεδο. Τα εισαγόμενα προϊόντα μέσω των διαφημίσεων προβάλλονται σχετικά σύντομα στην ελληνικά αγορά και οι διαφημιστικές καμπάνιες των αμερικανικών και γενικότερα των δυτικών προϊόντων, μέσω της εικόνας διοχετεύονται στον ελληνικό Τύπο. Παράλληλα, οι εικόνες των σύγχρονων ανδρών και γυναικών διοχετεύονται και σε άλλα μέσα και συντείνουν στη διαμόρφωση των κοινωνικών αναπαραστάσεων.

Λέξεις Κλειδιά*: Τύπος, διαφήμιση, εικόνα, σημειολογία, κοινωνικές αναπαραστάσεις*

ΕΙΣΑΓΩΓΗ

Ο μεσοπόλεμος, η περίοδος δηλαδή μετά το τέλος του Α΄ παγκοσμίου πολέμου, από το 1919 έως και την έναρξη του Β΄ Παγκοσμίου πολέμου το 1938-1940 για την Ελλάδα είναι γεμάτος εξελίξεις σε όλα τα επίπεδα. Η πόλη της Θεσσαλονίκης την περίοδο αυτή παρουσιάζει μεγάλο ενδιαφέρον από οικονομική και κοινωνική άποψη, τόσο για την έντονη εμπορική και βιομηχανική-βιοτεχνική κινητικότητά της, όσο και για την πολυπολιτισμικότητα της. Είναι μια πόλη στην οποία ζουν πολλές θρησκευτικές κοινότητες εκτός από την ελληνική, μια πόλη η οποία όπως αναφέρει και το ρεμπέτικο τραγούδι (πριν ακόμη καταφθάσουν οι πρόσφυγες το 1923):

- Έχει φραγκοπούλες,
- Ουβριές και αρμενιές,
- Τουρκάλες γιαβουκλούδες
γι' αγάπες και αγκαλιές[1]

Η ΔΙΑΦΗΜΙΣΗ ΣΤΙΣ ΕΦΗΜΕΡΙΔΕΣ ΚΑΙ ΤΟΝ ΠΕΡΙΟΔΙΚΟ ΤΥΠΟ

Οι εφημερίδες την περίοδο του μεσοπολέμου οι οποίες εκδίδονται στη Θεσσαλονίκη οπτικά είχαν συντριπτικά περισσότερα κείμενα στις τετρασέλιδες εκδόσεις του και λιγότερες εικόνες. Στο εσωτερικό τους, στη 2η και τη 3η σελίδα και σπανιότερα στο εξώφυλλο και το οπισθόφυλλο, τοποθετούνταν οι διαφημιστικές καταχωρίσεις προϊόντων και υπηρεσιών. Το κείμενο και η εικόνα είναι τα μέσα που επιστρατεύει ο διαφημιστής για να μετατρέψει τον αναγνώστη σε καταναλωτή. Η εικόνα ενός κομψού άνδρα που φορά ένα παλτό μπορεί να παραπέμπει στην πραγματικότητα για τον συγκεκριμένο άνδρα, αλλά δεν θα είναι το ίδιο αν τη θέση του λάβει ένας οποιοσδήποτε καταναλωτής που θα πεισθεί και θα αγοράσει το προϊόν. Σύμφωνα με τον Umberto Eco, παρ' όλο που οι λέξεις έχουν ένα αβέβαιο νόημα και η φωτογραφίες έχουν γίνει για ένα συγκεκριμένο αντικείμενο, στην πραγματικότητα όμως δεν παραπέμπουν σ' ένα χειροπιαστό αντικείμενο[2]. Βέβαια ο μεσοπόλεμος είναι η χρονική περίοδος κατά την οποία η εικόνα εισέρχεται σε όλο

1 Τομανάς, Η καλλιτεχνική κίνηση στη Θεσσαλονίκη, 1885-1944, Νησίδες, Θεσσαλονίκη, 1996, σ. 132
2 Eco U., «Οι φωτογραφίες που λένε ψέματα», στο Η σημειολογία στη καθημερινή ζωή, Θεσσαλονίκη, Μαλλιάρης Παιδεία, 1997, σσ. 53-55

και περισσότερες διαφημίσεις, περισσότερο τη δεκαετία του 1930 και παρακινεί, δημιουργεί πρότυπα και επιθυμίες στο καταναλωτή. Ο Franz Roth (Γερμανός, Ιστορικός φωτογράφος και κριτικός τέχνης) το 1929 υποστήριζε ότι μέσω των μικτών τεχνικών στη φωτογραφία (φωτομοντάζ, φωτογραφίες με ζωγραφική, χαρακτική και τυπογραφία) θα δημιουργηθούν νέα μηνύματα και θα αναδειχθούν δεδομένα που δε γίνονται άμεσα αντιληπτά με τις αισθήσεις[3]. Κατά τη Ζέρη «Τα κείμενα και τα ντοκουμέντα δεν αποτελούν αποθηκευτές σημασιών, αλλά αφορμές για σημασιολογικές αναγνώσεις που συνδέονται με τα υποκείμενα και προκαλούν τον αναστοχασμό και τις ενθυμήσεις»[4]. Έτσι λοιπόν, η διαφήμιση συμβάλλει στη ευρύτερη διάδοση των προϊόντων και των αγαθών και θεσμοθετεί κυρίως μέσω της εικόνας κοινωνικά στερεότυπα. Όταν το είδωλο ή το περιβάλλον που απεικονίζεται σε μια διαφήμιση είναι άγνωστο στην κοινωνική ομάδα που προβάλλεται, τότε χρησιμοποιούνται άλλες λέξεις, ή όροι για να γίνει κατανοητό το νόημά τους. Η διαδικασία αυτή κατά τον Moscovisi γίνεται μέσω της προσέλκυσης του ενδιαφερομένου «αγκυροβόλησης (anchoring)», δηλαδή για να γνωρίσει μια ομάδα ένα θέμα άγνωστο καταφεύγει σε μια γνωστή κοινωνική αναπαράσταση, και της «αντικειμενοποίησης (Objectification)» δημιουργεί ένα νέο σχήμα λόγου ή μια εικόνα η οποία να το αντιπροσωπεύει[5]. Για παράδειγμα στη διαφήμιση ιδιωτικής χρήσης αυτοκινήτου (εικ. 1) δηλαδή ενός μέσου μεταφοράς άγνωστου για το ευρύ κοινό το 1929 αναπαριστά τη αθόρυβη λειτουργία του με φάντασμα, ενώ συνεχίζει την πειθώ λέγοντας ότι το αυτοκίνητο είναι στέρεο και ευρύχωρο. Το νέο μέσο μεταφοράς θα αντιμετωπιζόταν με δέος από τη κοινωνία της εποχής λόγω του θορύβου και της πιθανής επικινδυνότητας. Άρα, η μετατροπή του αγνώστου σε κάτι πιο οικείο, έστω και με τη συνυποδηλωτική χρήση της γλώσσας δίνει τη δυνατότητα στον καταναλωτή να νοηματοδοτεί μέσω κωδίκων, μια και του προσφέρεται συμπληρωματική βοήθεια.

Έντεκα χρόνια μετά, το 1940 η τεχνολογία προβάλλεται στη διαφήμιση ως πρόοδος της λάμπας «LUX Ο ΛΑΜΠΤΗΡ ΤΗΣ ΠΡΟΟΔΟΥ», (εικ. 2), και κατ' αυτό τον τρόπο η διαφήμιση διαμορφώνει σημεία αναφοράς στην τεχνολογική εξέλιξη. Η εισαγόμενη όπως και το προϊόν διαφήμιση υποστηρίζεται από την εικόνα μιας γυναίκας, η οποία βρίσκεται σε πρώτο πλάνο και φωτίζεται έντονο το πρόσωπό της, ενώ πίσω κυριαρχεί η λάμπα σε μαύρο φόντο. Το μήνυμα στη διαφήμιση προβάλλει απόψεις για τον τρόπο ικανοποίησης και αντίληψης, δηλαδή τον ιδιαίτερο τρόπο με το οποίο ο εγκέφαλος παράγει νοήματα, σε σχέση πάντα με το προϊόν[6]. Ως εκ τούτου το σύνολο των παραγόμενων ιδεών **δημιουργεί τάσεις** και μπορεί να συντελέσει στη διαφοροποίηση της συμπεριφοράς του ανθρώπου. Το μήνυμα περνάει μέσα από ένα κώδικα επικοινωνίας στον υποψήφιο καταναλωτή. Η σχέση μεταξύ της διαφημιστικής δημιουργίας και στα συστήματα αναφοράς του κοινού (το απόθεμα εμπειρίας από το οποίο αντλούν τη συμμετοχή τους κατά τη συγκρότηση του νοήματος του προϊόντος) είναι οι κώδικες της διαφήμισης[7].

3 Jeffrey I., Φωτογραφία, Συνοπτική Ιστορία, Αθήνα, Φωτογράφος, 1997, σ. 163

4 Ζέρη Π., «Η μνήμη της κοινωνίας από το μοντέλο αποθήκευσης στο μοντέλο παραγωγής Μνήμης», στο Η "κατασκευή" της πραγματικότητας και τα Μέσα Μαζικής Ενημέρωσης, Αθήνα, Αλεξάνδρεια, 1996, σ. 115

5 Moscovici, S. (1961), La *psychanalyse: Son image et son public*, Moscovici, S. (1963), Attitudes and opinions. *Annual Review of Psychology*, *old.psy.auth.gr/index.php?option*

6 Ζώτος Χ. Γ., Διαφήμιση, Θεσσαλονίκη, University Studio Press, 1986, σ. 60

7 Sut J., Οι κώδικες της διαφήμισης, Αθήνα, 1997, Καστανιώτης, σ. 164, σ. 167

Εικόνα 1. **Νέα Αλήθεια, 2/7/1929**

Εικόνα *2*. **Εφημερίς των Βαλκανίων, 2/1/1940**

ΚΟΙΝΩΝΙΚΕΣ ΑΝΑΠΑΡΑΣΤΑΣΕΙΣ

Η εικόνα κατά τον Κ. Βρύζα εκτός από την καθολικότητά της περιέχει πολλές σημασίες[8]. Οι εικόνες των διαφημίσεων στον Τύπο της Θεσσαλονίκης εμπεριέχουν ένα μείγμα απεικόνισης ανθρώπων και προτιμούνται περισσότερο οι μεμονωμένες απεικονίσεις, ανδρών ή γυναικών, κατόπιν ζευγαριών (άνδρας-γυναίκα) και σπανιότερα παρουσιάζονται οικογενειακές φωτογραφίες. Η εμμονή στο προϊόν, στα πλεονεκτήματά και τη χρήση του, χαρακτηριστικό της εποχής αυτής, επιβραδύνει τη συνεχόμενη απεικόνιση ανθρώπων στις διαφημίσεις. Στη διαφήμιση του εμπορικού καταστήματος «Καμέλια», το 1925 όπου η καλλιτεχνική διάθεση συνυπάρχει με τον υπερθετικό βαθμό, προκύπτει η αναγραφή «Αι καλύτεραι Γκαμπαρδίναι, τα καλύτερα Παλτά», ενώ σε μαύρο φόντο κυριαρχεί η εικόνα σε ενός κομψού άνδρα ντυμένου με καμπαρντίνα, καπέλο και ένα κασκόλ τυλιγμένο στο λαιμό του. Το παιχνίδι με τις γραμματοσειρές που γίνεται προϋποθέτει σημαντικές γνώσεις γραφικών τεχνών από τον δημιουργό και δηλώνει την επαγγελματική του επαφή με το αντικείμενο. Κάτω δεξιά υπάρχει η υπογραφή του γραφείου όπου έγινε η καταχώριση με την επωνυμία «Ρυθμός». Η καμπαρντίνα εκτός από ένα ρούχο-αντικείμενο είναι και σύμβολο της αντρικής γοητείας, μια και γι' αυτό είχε φροντίσει και ο αμερικάνικος κινηματογράφος. Για παράδειγμα, αυτό γίνεται φανερό όταν ο ηθοποιός του Χόλυγουντ Χάμφρεϋ Μπόγκαρτ (1899-1957), ήδη γνωστός από τη δεκαετία του 1930 για τις ταινίες του, την ανέδειξε ως σύμβολο που αποκτά πλέον για τον άντρα μια αξία πέρα από την αξία του αντικειμένου. Η σκηνοθεσία της απεικόνισης των ανδρών στις διαφημίσεις θυμίζει κινηματογραφικές ταινίες. Αυτό συμβαίνει γιατί με την εισδοχή του κινηματογράφου «ολόκληρο το πρότυπο της αμερικάνικης ζωής μπήκε στην οθόνη σαν μια διαφήμιση χωρίς τέλος»[9].

Εντονότερα τη δεκαετία του 1930 προϊόντα απεικονίζουν ζευγάρια σε ειδυλλιακές στιγμές, όπως τα τσιγάρα «ΠΕΛΛΑ» (εικ. 3) το 1935, με ενδυμασία δεξίωσης, που δημιουργεί προσδοκίες στον υποψήφιο αγοραστή ότι με τη χρήση του προϊόντος θα μπορούσε να ζήσει παρόμοιες καταστάσεις. Συγχρόνως η αναπαράσταση της ξανθιάς, αδύνατης και ελκυστικής γυναίκας σε συνδυασμό με την εικόνα του ξυρισμένου και καλοχτενισμένου με ζελέ άνδρα προβάλει κοινωνικά πρότυπα στην μεσοπολεμική κοινωνία της Θεσσαλονίκης. Η απεικόνιση ανδρών σχετίζεται κυρίως με

την προβολή εμπορικών καταστημάτων, όπου παρουσιάζεται ο νέος άνδρας ως μοντέλο. Τα περισσότερα σκίτσα, αλλά και οι φωτογραφίες των διαφημίσεων αναδεικνύουν μια μορφή ενός δυναμικού, κομψού και ψηλού άνδρα, πάντα ξυρισμένου με ιδιαίτερο στιλ φορώντας, κουστούμια, παλτά, καμπαρντίνες (εικ. 4 & 5). Παρουσιάζεται κυρίως σε ηλικία μεταξύ 25 και 40 και σπανιότερα σε μεγαλύτερη ηλικία και σε ρόλο κυρίως συμβουλευτικό. Μπορεί οι απεικονίσεις να μην ανταποκρίνονται στην πλειονότητα της εικόνας των ανθρώπων, εντούτοις η ανδρική μορφή διατηρεί συνδέσμους επικοινωνίας, δηλαδή κώδικες επικοινωνίας κυρίως μέσω του κινηματογράφου.

Εικόνα 3.
Μακεδονικό Ημερολόγιο, 1935

Εικόνα 4.
Μακεδονικά Νέα, 28/6/1924

Εικόνα 5.
Μακεδονικό Ημερολόγιο, 1938

Ο καταναλωτής αντακλά τον ευατό του στον καθρέφτη και φαντάζεται ότι μπορεί να πάρει αυτός τη θέση του κομψού κυρίου μιας διαφήμισης φορώντας ένα παλτό, ή οδηγώντας ένα καινούριο αυτοκίνητο και οδηγείται στο ναρικισσισμό. Έτσι «ωθείται να ενσωματώνει τις εικόνες στο δικό του εγώ στον καθρέφτη των πραγμάτων»[10].

Οι αξίες που προβάλλονται αφορούν τη διάθεση του ελεύθερου χρόνου κάτι που διαφέρει σε σχέση με την ηλικία και το φύλλο. Οι εικόνες ζευγαριών που παρουσιάζονται στην ελληνική διαφήμιση αφορούν κυρίως νέους ανθρώπους. Υπάρχουν αναφορές στο ύφος-στιλ, τα ωραία χαρακτηριστικά, γυναίκες και άνδρες αποκτούν μια ελκτική δύναμη, ενώ στιγμές απαλλαγής από το άγχος και εικόνες ξεγνοιασιάς υποστηρίζουν διαφημίσεις κυρίως τσιγάρων και ποτών. Η γυναίκα αρχίζει πλέον τη δεκαετία του 1930 να εκφράζεται εντονότερα με έμφαση στη σεξουαλικότητα. Στην κατηγορία επίσης των τσιγάρων η γυναικεία μορφή σηματοδοτεί στοιχεία χειραφέτησης, μια και σε κάποιες διαφημίσεις το προϊόν απευθύνεται σ' αυτές (εικ. 6).

10 Benoist L., Σημεία, Σύμβολα και Μύθοι, Αθήνα, Καρδαμίτσα, 1992, σ. 21

Εικόνα *6.* **Μακεδονικά Νέα, 13/12/1931**

Εικόνα *7.* **Μακεδονία, 2/7/1940**

Στις παραπάνω διαφημίσεις απουσιάζουν τα κείμενα και υποστηρίζονται από επικεφαλίδες και σλόγκαν. Σε άλλες θεματικές κατηγορίες, ο ρόλος της γυναίκας, όταν παρουσιάζεται μαζί με τον άνδρα συνήθως είναι συμπληρωματικός (εικ. 7). Ακόμη και όταν το μήνυμα αποκλειστικά απευθύνεται σ' αυτές (π.χ. στις παιδικές τροφές), αυτό συμβαίνει για να επισημανθεί ο ρόλος της, ως μητέρας και η θέση της που βρίσκεται στο σπίτι. Ως εκ τούτου η απεικόνισή της μέσω των εικόνων έχει ένα διττό χαρακτήρα που αφορά αρχικά τη «γυναίκα» και μετέπειτα τη «μητέρα». Καταρχήν προβάλλεται ως γυναίκα με ερωτισμό και σαγηνευτική παρουσία σε διαφημίσεις κυρίως ενδυμάτων, εσωρούχων, τσιγάρων (εικ. 8) και ποτών. Είναι ελκυστική σε κάποιες από τις εικόνες τονίζεται η σεξουαλικότητά της και προβάλει πρότυπα ομορφιάς μέσω του χτενίσματός της, της ενδυμασίας και γενικότερα των χαρακτηριστικών της. Ιδιαιτέρως μετά το 1928 είναι έντονη η παρουσία γυναικών στις διαφημίσεις, ανεξαρτήτως προϊόντος και είμαι μια πρακτική που έχει τις ρίζες της στην αμερικάνικη διαφήμιση.

Σε καταχώριση των μεταξωτών καλτσών «Etam» το 1929 παρουσιάζονται οι γάμπες μιας γυναίκας και συγχρόνως η φράση-σλόγκαν «Είναι ωραίον να αισθάνεσθε ότι εις μια κομψήν εμφάνισης συντίνατε και σεις» υποστηρίζει την εικόνα. Οι γυναικείες γάμπες παρουσιάζονται από κάτω προς τα επάνω σε μια σκηνή που δεν είναι δυνατόν να γίνει ορατή από την ίδια τη γυναίκα. Στόχος του διαφημιστή, όταν παρουσιάζει το γυναικείο σώμα, είναι να προκαλέσει τα βλέμματα και κυρίως αυτά των ανδρών και το καταφέρνει. Στη συνέχεια θεωρεί ότι όχι μόνο είναι σημαντικό να καλυτερεύσεις την εικόνα σου αγοράζοντας ενδύματα-εσώρουχα και ακολουθώντας τη μόδα, αλλά και ότι είναι πολύ εύκολο να το κάνεις αυτό[11]. Τα πράγματα είναι σαφή σε ό,τι αφορά τον αποδέκτη του μηνύματος σε καταχώριση της ίδιας εταιρείας το 1931 όπου την εικόνα που παρουσιάζει μια γυναίκα να ανοίγει μια συσκευασία με τις μεταξωτές κάλτσες υποστηρίζει κείμενο με τη φράση «το δώρο που θα ήθελε, ένα ωραίο κουτί μεταξωτές κάλτσες «Έταμ» (εικ. 9). Δε

11 Γιαννουλόπουλος Γ., Ο λαμπερός κόσμος των Μ.Μ.Ε. εικόνα, μόδα, διαφήμιση, Αθήνα, Ύψιλον, 2002, σ.60

διαθέτει αγοραστική δύναμη και το μήνυμα δεν απευθύνεται σ' αυτήν αλλά στον άνδρα. Ένας άλλος λόγος που ο άνδρας δαπανά χρήματα για το καλλοπισμό της γυναίκας του, αφορά την προσωπική του κοινωνική και οικονομική του ανάδειξη και αυτό συμβαίνει όταν η γυναίκα που συνοδεύει είναι όμορφη[12]. Το κατάστημα όπου πωλούνται οι κάλτσες «Etam» στεγαζόταν στο εμπορικό κέντρο της πόλης, στη συμβολή των οδών Τσιμισκή και Βενιζέλου. Η ύπαρξη πολυτελούς συσκευασίας στην οποία τοποθετείται το προϊόν υποδηλώνεται στην εικόνα και μάλιστα αναγράφεται στο κείμενο της διαφήμισης ότι «ένα ωραίο κουτί μεταξωτές κάλτσες», στοιχείο που αναδεικνύει τη συσκευασία των προϊόντων ως παράγοντα στη στρατηγική προώθησής τους.

Η διαφήμιση της θερμάστρας «Νόρμα» (εικ. 10) **το 1939, παραγωγής ελληνικής βιομηχανίας της Θεσσαλονίκης, η οποία υπογράφεται από τη διαφημιστική «ΦΩΝΗ» τοποθετεί δίπλα στην εικόνα του αντικειμένου προς πώληση μια όμορφη καλοντυμένη κοπέλα ν' απολαμβάνει τη ζεστασιά της.**

Εικόνα *8.*
Εφημερίς των Βαλκανίων, 17/2/1930

Εικόνα *9.*
Μακεδονικά Νέα, 29/12/1931

Εικόνα *10.*
Μακεδονικό Ημερολόγιο, 1939

Καταρχήν η διαφήμιση μεταφέρει την εικόνα του προϊόντος επάνω δεξιά, ενώ δίνει πρωταγωνιστικό ρόλο στην ευχαρίστηση που εισπράττει η γυναίκα από αυτό δημιουργώντας προσδοκίες και μετατρέποντας το προϊόν σε φετίχ, σύμβολο ευμάρειας και ευχάριστων συναισθημάτων. Επίσης, η διαφήμιση οριοθετεί το ρόλο της γυναίκας στο σπίτι, ν' απολαμβάνει τις ανέσεις που της προσφέρει το προϊόν.

Ταυτόχρονα η γυναίκα διατηρεί το ρόλο της μητέρας και υπεύθυνης για τις δουλειές του σπιτιού σε διαφημίσεις κυρίως παιδικών τροφών και οικιακού εξοπλισμού. Το μήνυμα απευθύνεται σχεδόν πάντα σ' αυτές με τη διαφορά ότι αυτό γίνεται με την αναφορά μέσω κειμένου και όχι εικόνας. Κατά τον φιλόσοφο και κοινωνιολόγο Boudlrillard η γυναίκα δεν παράγει στην αριστοκρατική και αστική κοινωνία και χρησιμοποιεί τα καταναλωτικά αγαθά εκπληρώνοντας μια λειτουργία κύρους και μ' αυτό

12 Παπαδοπούλου Κ. «Απολογισμοί και προοπτικές στους αγώνες» στο Αλζόν Κ,. *Η διπλή καταπίεση* της γυναίκας, εξουσία αστική και εξουσία αντρική, Αθήνα, εκδ. Ράππα, 1976, σ. 11

τον τρόπο «δηλώνει το κύρος του κυρίου τους».

Με φράσεις όπως «Ειδοποίησις δια τας μητέρας» ενημερώνονται οι μητέρες στη διαφήμιση παιδικών καροτσιών, του καταστήματος «Μποράτσα και Ρούσου» το 1926. Πάντα αυτές είναι υπεύθυνες για τα παιδιά και το εισαγόμενο παιδικό γάλα «Νουριρρούτ» αναφέρει χαρακτηριστικά το 1935: «όλες οι μητέρες πρέπει να θεωρούν υποχρέωση να διατρέφουν τα παιδιά τους…». Και στις δύο περιπτώσεις οι γυναίκες είναι νέες και όμορφες και παρουσιάζονται σε ηλικία από 20 έως 30 ετών. Σε διαφήμιση του εισαγόμενου γάλακτος «Magnesia» (εικ. 11) αναδεικνύεται επίσης ο ρόλος της ωραίας γυναίκας ή οποία παράλληλα διατηρεί κατά τον ίδιο χρόνο και το ρόλο της μητέρας φροντίζοντας το μωρό της. Παράλληλα οι διαφημιστές μπορεί να προβάλλουν παιδικές τροφές και ν' απευθύνονται στις γυναίκες χρησιμοποιώντας την εικόνα ενός παιδιού. Έτσι η γαλακτοβιομηχανία «Νεστλέ» (εικ. 12) το 1928 δημοσιεύει την εικόνα ενός μωρού, ενώ το κείμενο αναγράφεται στα ελληνικά και στα γαλλικά, απευθυνόμενο προς τον ισραηλιτικό πληθυσμό και τους αλλοδαπούς κατοίκους της πόλης. Το παιδί «χρησιμοποιείται ως δόλωμα στο διαφημιστικό λόγο»[13], για να προσελκύσει τα βλέμματα κυρίως του γυναικείου κοινού. Στην εισαγόμενη διαφήμιση απλά προστέθηκε η αναγραφή της επωνυμίας στην ελληνική γλώσσα καθώς και η φράση σε υπερθετικό βαθμό «Η Καλλιτέρα τροφή για τα παιδιά». Σε πολλές από τις διαφημίσεις η εικόνα των συσκευασμένων προϊόντων και κυρίως των ετικετών τους, που περιέχουν κάποια μικρά κείμενα, λειτουργεί υποστηρικτικά σ' αυτές με αποτέλεσμα το κείμενο να είναι μικρότερο και η εικόνα να υπερτερεί. Στη διαφήμιση του βουτύρου «Λουγκόρ» που εισάγουν οι «ΣΙΟΝ ΜΠΕΖΑ & ΡΕΒΑΧ», ισραηλιτικής καταγωγής (εικ. 13) οι γυναίκες συζητούν με θέμα τη διατροφή και το τι πρέπει να υπάρχει στη κουζίνα κάθε σπιτιού αφού αυτές έχουν την αρμοδιότητα για το θέμα αυτό. Κατά τον Ανδριωτάκη Μ. η γυναίκα στη διαφήμιση ενοχοποιείται μια και «την κυνηγούν» λόγω της ιδιότητας που της έχουν προσδώσει σε ότι αφορά: «τις βρωμιές του σπιτιού, τη γήρανση του δέρματος, την υγεία των παιδιών, την οικονομία του σπιτιού»[14].

Μέσω της διαφήμισης στη μεσοπολεμική περίοδο προωθήθηκαν είδη καθαριότητας και υγιεινής κυρίως σαπούνια, κρέμες ξυρίσματος (εικ. 14 & 15), ξυραφάκια (εικ. 16), οδοντόκρεμες. Η επανειλημμένη προβολή των παραπάνω προϊόντων εισαγωγής με τη συχνή υποστήριξη εικόνας έχει σημειολογικές προεκτάσεις μια και προβάλλει κοινωνικές νόρμες και διαμορφώνει μια κουλτούρα βελτίωσης καταρχήν σε επίπεδο καθαριότητας και υγιεινής και κατά δεύτερο λόγο αισθητικής στους αναγνώστες του Τύπου. Τα εισαγόμενα προϊόντα μέσω των διαφημίσεων προβάλλονται σχετικά σύντομα στην ελληνικά αγορά και έτσι οι διαφημιστικές καμπάνιες των αμερικάνικων και γενικότερα των δυτικών προϊόντων, μέσω της εικόνας διοχετεύονται στον ελληνικό Τύπο. Συγχρόνως οι εικόνες των σύγχρονων ανδρών και γυναικών του επίσης εισαγόμενου κινηματογράφου διοχετεύονται και αυτές και συντείνουν στη διαμόρφωση των κοινωνικών αναπαραστάσεων των Ελλήνων.

13 Δουλκέρη Τ., Η εικόνα του παιδιού στην ελληνική τηλεόραση και στον ελληνικό Τύπο, Αθήνα Gutenberg, 1997, σ. 108

14 Ανδριωτάκης Μ. Η πέμπτη εξουσία, Αθήνα, Νεφέλη, 2005, σ. 264

Εικόνα 11.
Νέα Αλήθεια, 6/1/1927

Εικόνα 12.
Νέα Αλήθεια, 3/1/1928

Εικόνα 13.
Νέα Αλήθεια, 23/1/1931

Εδώ μπορούν να προστεθούν και οι φωτογραφίες που διοχετεύονται μέσω του Τύπου χωρίς να προέρχονται από τις διαφημίσεις. Άρα, κοινωνικές αναπαραστάσεις και προτεινόμενοι κοινωνικοί ρόλοι δε διεισδύουν μεμονωμένα από τη διαφήμιση, αλλά και από τον κινηματογράφο τον οποίο παρακολουθούν όχι μόνο οι πλούσιοι αλλά κυρίως τα λαϊκά κοινωνικά στρώματα, μια και πρόκειται για φθηνή διασκέδαση. Στα παραπάνω πρέπει να προσθέσουμε και την αλληλεπίδραση των ανθρώπων της πόλης με αλλοδαπούς δυτικών ανεπτυγμένων ωρών που ζουν ή μετακινούνται λόγω της ενασχόλησής τους με το εμπόριο στη Θεσσαλονίκη, οι οποίοι είχαν μυηθεί στα παραπάνω πρότυπα υγιεινής και αισθητικής. Παράλληλα, και σε μικρότερο βαθμό, υπάρχει η αλληλεπίδραση από τους μετανάστες της Αμερικής είτε μέσω μετακινήσεων, είτε μέσω της αποστολής φωτογραφιών που κάνουν γνωστές τις νέες τάσεις. Άρα οι κοινωνικές αυτές αναπαραστάσεις όσο και αν φαίνονται απόμακρες για τον μέσω κάτοικο της πόλης, δεν είναι εντελώς άγνωστες μια και υπάρχει πολύπλευρη είσοδος αυτών των εικόνων στη μεσοπολεμική πραγματικότητα.

Εικόνα 14.
Εφημερίς των Βαλκανίων, 31/8/1935

Εικόνα 15.
Εφημερίς των Βαλκανίων, 20/12/1935

Εικόνα 16.
Εφημερίς των Βαλκανίων, 12/12/1935

Οικογενειακές εικόνες σπανίζουν, αλλά δεν εκλείπουν όπως φαίνεται και στη λεπτομέρεια διαφήμισης του εμπορικού καταστήματος «Αθηναϊκή & Πανελλήνιος Αγορά» (εικ. 17) στη Θεσσαλονίκη όπου παρουσιάζεται μια τριμελής χαριτωμένη οικογένεια να περπατάει με ψώνια από το εν λόγω κατάστημα. Η οικογένεια γυρνά υπερφορτωμένη από τα ψώνια της με το ανδρόγυνο να τα κρατά με δυσκολία, και κυρίως ο άνδρας και το παιδί να τους ακολουθεί κρατώντας δύο μπαλόνια. Αξιοσημείωτο είναι ότι τα προϊόντα βρίσκονται τοποθετημένα σε συσκευασίες, (κουτιά δώρου) άλλο ένα στοιχείο για την προώθηση των προϊόντων που το συναντάμε συχνά. Διαφημίσεις που ν' απευθύνουν το μήνυμα στο παιδί δεν υπάρχουν εκείνη τη περίοδο μια και το παιδί δεν ήταν ακόμη στόχος των διαφημιστών. Όταν αυτό παρουσιαζόταν ήταν για να προσελκύσει όπως προαναφέρθηκε κυρίως τη γυναικεία προσοχή, εκτός κάποιων εξαιρέσεων. Στο τέλος της δεκαετίας του 1930 η εικόνα του παιδιού εμφανίζεται λίγο συχνότερα, όπως στη διαφήμιση της οδοντόκρεμας «ΚΟΛΥΝΟΣ» (εικ. 18), με τη φιλοδοξία να γίνει συνδυαστικά με τους γονείς το παιδί αποδέκτης του προϊόντος. Γίνεται κυρίως μέσω ψυχολογικής επίκλησης στο συναίσθημα του πατέρα με τόνο συμβουλευτικό μια και είναι ο βασικός στόχος του μηνύματος έχοντας την αγοραστική δυνατότητα: «ΑΣΦΑΛΙΣΑΤΕ…ΤΑ ΔΟΝΤΙΑ ΤΗΣ ΟΙΚΟΓΕΝΕΙΑΣ ΣΑΣ».

Εικόνα 17. Μακεδονικό Ημερολόγιο, 1934

Εικόνα 18. Εφημερίς των Βαλκανίων, 10/8/1940

Σημειολογικές διαστάσεις με πολιτικοοικονομική χροιά λαμβάνει η διαφήμιση των αγγλικών υφασμάτων «ΦΙΝΤΕΞ», (εικ. 19) το 1929 όπου με πρόθεση να αναδείξει την παγκόσμια υπεροχή του προϊόντος παρουσιάζει ένα παγκόσμιο χάρτη με επίκεντρο την Αγγλία και ευθύγραμμες απολήξεις σε όλα σχεδόν τα σημεία του πλανήτη.

Είναι φανερό ότι η παγκοσμιότητα του προϊόντος συνάδει και με την υπεροχή της Μεγάλης Βρετανίας σε παγκόσμιο επίπεδο κυριαρχίας και αυτό αποτυπώνεται πάνω στο χαρτί. Η διαφήμιση είναι προϊόν επεξεργασίας ελληνικής διαφημιστικής, η επωνυμία της εταιρείας έχει γραφεί στην ελληνική γλώσσα και δεν υπάρχει το εμπορικό σήμα της.

Εικόνα 19. Μακεδονικό Ημερολόγιο, 1929

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

Ανδριωτάκης, Μ. (2005). Η πέμπτη εξουσία (σ. 264). Αθήνα: Νεφέλη

Benoist, L. (1992). Σημεία, Σύμβολα και Μύθοι (σ. 21). Αθήνα: Καρδαμίτσα

Boudlrillard, J. (1991). «Η κουλτούρα των μαζικών μέσων» στο Η κουλτούρα των μέσων, Μαζική κοινωνία και Πολιτιστική βιομηχανία. Αθήνα

Γιαννουλόπουλος, Γ. (2002). Ο λαμπερός κόσμος των Μ.Μ.Ε. εικόνα, μόδα, διαφήμιση (σ. 60). Αθήνα: Ύψιλον

Δουλκέρη, Τ. (1997). Η εικόνα του παιδιού στην ελληνική τηλεόραση και στον ελληνικό Τύπο (σ. 108). Αθήνα: Gutenberg

Eco, U. (1997). «Οι φωτογραφίες που λένε ψέματα», στο Η σημειολογία στη καθημερινή ζωή (σσ. 53-55). Θεσσαλονίκη: Μαλλιάρης Παιδεία

Ζέρη, Π. (1996). «Η μνήμη της κοινωνίας από το μοντέλο αποθήκευσης στο μοντέλο παραγωγής Μνήμης», στο Η "κατασκευή" της πραγματικότητας και τα Μέσα Μαζικής Ενημέρωσης (σ. 115). Αθήνα: Αλεξάνδρεια

Ζώτος, Χ. Γ. (1986). Διαφήμιση (σ. 60). Θεσσαλονίκη: University Studio Press

Jeffrey, I. (1997). Φωτογραφία, Συνοπτική Ιστορία, (σ. 163). Αθήνα: Φωτογράφος

McLuhan, M. (1991). *MEDIA* Οι προεκτάσεις του ανθρώπου (σ. 276). Αθήνα: Κάλβος

Moscovici, S. (1961), La *psychanalyse: Son image et son public*

Moscovici, S. (1963), Attitudes and opinions. *Annual Review of Psychology*, *old.psy. auth.gr/index.php?option*

Παπαδοπούλου, Κ. (1976). «Απολογισμοί και προοπτικές στους αγώνες» στο Αλζόν Κ,. *Η διπλή καταπίεση* της γυναίκας, εξουσία αστική και εξουσία αντρική (σ. 11). Αθήνα: εκδ. Ράππα

Πλειός, Γ. (2005). Πολιτισμός της εικόνας στην εκπαίδευση (σ. 285). Αθήνα: Πολύτροπον Α.Ε.

Sut, J. (1997). Οι κώδικες της διαφήμισης (σ. 164, 167). Αθήνα: Καστανιώτης

Τομανάς. (1996). Η καλλιτεχνική κίνηση στη Θεσσαλονίκη *1885-1944* (σ. 132). Θεσσαλονίκη: Νησίδες

Εφημερίδες και Περιοδικός Τύπος

Εικόνα 1, Νέα Αλήθεια, 2/7/1929
Εικόνα 2, Εφημερίς των Βαλκανίων, 2/1/1940
Εικόνα 3, Μακεδονικό Ημερολόγιο, 1935
Εικόνα 4, Μακεδονικά Νέα, 28/6/1924
Εικόνα 5, Μακεδονικό Ημερολόγιο, 1938
Εικόνα 6, Μακεδονικά Νέα, 13/12/1931
Εικόνα 7, Μακεδονία, 2/7/1940
Εικόνα 8, Εφημερίς των Βαλκανίων, 17/2/1930
Εικόνα 9, Μακεδονικά Νέα, 29/12/1931
Εικόνα 10, Μακεδονικό Ημερολόγιο 1939
Εικόνα 11, Νέα Αλήθεια, 6/1/1927
Εικόνα 12, Νέα Αλήθεια, 23/1/1928
Εικόνα 13, Νέα Αλήθεια, 23/1/1931
Εικόνα 14, Εφημερίς των Βαλκνανίων, 31/8/1935
Εικόνα 15, Εφημερίς των Βαλκανίων, 20/12/1935
Εικόνα 16, Εφημερίς των Βαλκανίων 12/12/1935
Εικόνα 17, Μακεδονικό Ημερολόγιο, 1934
Εικόνα 18, Εφημερίς των Βαλκανίων, 10/8/1940
Εικόνα 19, Μακεδονικό Ημερολόγιο, 1929

Εκπαιδευτική Πολιτική και Πολιτισμική Ταυτότητα: Ο Βελγικός Φεντεραλισμός και η Σημασία του για την Ευρωπαϊκή Ολοκλήρωση

Βάρκας Μιχάλης
Ψυχολόγος, Διευθυντής ΕΕΕΕΚ Λέσβου
mixvarkas@hotmail.com

ΠΕΡΙΛΗΨΗ

Η ομοσπονδοποίηση ως πρότυπο μετεξέλιξης της Ευρωπαϊκής Ένωσης το οποίο θα διασφαλίσει αποτελεσματικά τους μείζονες εκπαιδευτικούς και πολιτισμικούς στόχους βρίσκεται πολύ ψηλά στην ημερήσια διάταξη της ευρωπαϊκής ατζέντας. Το Βέλγιο αποτελεί μια ιδιαίτερη ομοσπονδία που αναμιγνύει εδαφικά και μη εδαφικά χαρακτηριστικά. Η εθνική και η περιφερειακή πολιτισμική ταυτότητα αποτελούν ζητήματα μεγάλης σημασίας τα οποία δύσκολα μπορούν να διαχωριστούν από τις γεωγραφικές πτυχές του έθνους και της περιοχής και από το εκπαιδευτικό, ιστορικό και πολιτισμικό γίγνεσθαι εντός των οποίων έλαβαν χώρα οι διαδικασίες ίδρυσης και λειτουργίας του βελγικού κράτους. Κατά τη προσπάθεια εγκαθίδρυσης της πολιτισμικής ταυτότητας χρησιμοποιήθηκαν τα σχολεία και το κρατικά υποστηριζόμενο εκπαιδευτικό σύστημα για να μεταφερθούν το νόημα και η συνείδηση της εθνοτικής ενότητας προς το λαό. Συγκεκριμένα, χρησιμοποιήθηκαν τα μαθήματα της ιστορίας για τη δημιουργία ενός κοινού πολιτισμικού υποβάθρου για το έθνος και της γεωγραφίας για να τοποθετηθεί το έθνος μέσα σε πολιτικά και εδαφικά καθορισμένα σύνορα. Ο πολυεθνικός χαρακτήρας, η χάραξη πολιτικής βάσει κανόνων διαμοιρασμού εξουσίας, ανάμεσα στην ολλανδόφωνη και τη γαλλόφωνη κοινότητα και η παρουσία ορισμένων χαρακτηριστικών καθιστούν το Βέλγιο καλό πρότυπο για θεσμική μεταβίβαση στην Ευρωπαϊκή Ένωση. Ωστόσο, ο διπολισμός της βελγικής ομοσπονδίας, ο τρόπος κατανομής των εκπαιδευτικών και πολιτισμικών αρμοδιοτήτων και ο φυγόκεντρος

χαρακτήρας δεν συμβαδίζουν με την τρέχουσα θεσμική διάρθρωση της Ένωσης. Η παρούσα εργασία διερευνά τους σύνθετους εκπαιδευτικούς και πολιτισμικούς παράγοντες που ευθύνονται για το εκπαιδευτικό, πολιτισμικό και γλωσσικό χάσμα ανάμεσα στις δύο κύριες εθνοτικές ομάδες του Βελγίου, τους Βαλλόνους και τους Φλαμανδούς, που με τη σειρά του είχε και συνεχίζει να έχει καθοριστικής σημασίας επίδραση πάνω σε μια συνεχιζόμενη κρίση εθνικής πολιτισμικής ταυτότητας. Παράλληλα, αξιολογεί κριτικά τη δυνητική συμβολή του βελγικού μοντέλου στην οργάνωση και λειτουργία ενός εναρμονισμένου ευρωπαϊκού εκπαιδευτικού συστήματος και στην οικοδόμηση μιας κοινής πολιτισμικής ταυτότητας με απώτερο στόχο την ευρωπαϊκή ολοκλήρωση.

***Λέξεις-κλειδιά**: Σχολεία, Εκπαιδευτική Πολιτική, Πολιτισμική Ταυτότητα, Φεντεραλισμός, Βέλγιο, Ευρωπαϊκή Ολοκλήρωση*

ΕΙΣΑΓΩΓΗ

Το σχολικό σύστημα χρησιμοποιήθηκε κατά το παρελθόν και συνεχίζει να χρησιμοποιείται για να μεταφερθούν οι έννοιες, το νόημα και η συνείδηση της ενότητας ενός έθνους προς τα κάτω, προς το λαό. Ένα κοινό υπόβαθρο και μια κοινή ιστορία δίνουν νομιμότητα και συμβάλουν σε μια κοινή εθνοτική ταυτότητα. Ωστόσο, διαφορετικά εκπαιδευτικά συστήματα που βασίζονται σε εθνοτικές διαχωριστικές γραμμές μπορούν να αυξήσουν την κοινωνική και οικονομική ανισότητα. Ειδικά σε ομοσπονδιακά συστήματα διακυβέρνησης όπου προϋπάρχουν εθνοτικές εντάσεις, αυτή η ανισότητα μπορεί να οδηγήσει σε αστάθεια.

Η εθνική-περιφερειακή ταυτότητα αποτελεί μείζον ζήτημα στη βελγική εκπαιδευτική, πολιτισμική και πολιτική σκηνή και συνδέεται με τις ιστορικές και γεωγραφικές πτυχές του έθνους και της περιοχής και με το εκπαιδευτικό πλαίσιο εντός των οποίων έλαβαν χώρα οι διαδικασίες λειτουργίας του βελγικού κράτους. Η θεσμική του δομή έχει αλλάξει και από ένα ενιαίο κράτος έχει γίνει μια πλήρης ομοσπονδία. Ο τρόπος με τον οποίο ιδρύθηκε και λειτουργεί η ομοσπονδιακή δομή, την καθιστά ιδιαίτερη περίπτωση καθώς αναμιγνύει εδαφικό και μη εδαφικό φεντεραλισμό. Οι περιφέρειες έχουν εδαφική βάση αλλά οι κοινότητες που έχουν αρμοδιότητες για την εκπαίδευση και τον πολιτισμό βασίζονται στη γλωσσική παράμετρο κάτι που οδηγεί σε μια θεσμική ασυμμετρία. Την ίδια ώρα, η Ευρωπαϊκή Ένωση συνιστά έναν ιδιόμορφο πολιτικό σχηματισμό που πορεύεται προς την ομοσπονδοποίηση, περιλαμβάνει αρκετά σχετικά θεσμικά και δομικά στοιχεία, παράλληλα όμως υπολείπεται ουσιωδών χαρακτηριστικών και θεσμών δημοκρατικής νομιμοποίησης, ώστε να μιλάμε για ένα ευρωπαϊκό ομοσπονδιακό σύστημα διακυβέρνησης.

Η παρούσα εργασία διερευνά τους εκπαιδευτικούς, πολιτισμικούς και ιστορικούς παράγοντες που ευθύνονται για το εκπαιδευτικό και πολιτιστικό χάσμα ανάμεσα στις δύο κύριες εθνοτικές ομάδες του Βελγίου, τους Βαλλόνους και τους Φλαμανδούς, κάτι που είχε και έχει καθοριστική επίδραση σε μια συνεχιζόμενη κρίση πολιτισμικής ταυτότητας. Παράλληλα, αξιολογεί κατά πόσο τα ιδιαίτερα εκπαιδευτικά, πολιτισμικά και πολιτικά χαρακτηριστικά του Βελγικού φεντεραλισμού μπορεί να το καταστίσουν αξιόπιστο θεσμικό πρότυπο για την Ευρώπη συμβάλλοντας στη δημιουργία ενός εναρμονισμένου

εκπαιδευτικού συστήματος στην πορεία οικοδόμησης μιας κοινής ευρωπαϊκής πολιτισμικής ταυτότητας.

ΣΧΟΛΕΙΑ, ΕΚΠΑΙΔΕΥΣΗ ΚΑΙ ΠΟΛΙΤΙΣΜΙΚΗ ΤΑΥΤΟΤΗΤΑ

Τα κράτη που προώθησαν μια εθνική ταυτότητα χρησιμοποίησαν το επίσημο και ανεπίσημο σχολικό σύστημα σε μια κρατικά υποστηριζόμενη εκπαίδευση για την προώθηση του μηνύματος τους (Weber, 1978). Χρησιμοποίησαν το μάθημα της ιστορίας για να δημιουργήσουν ένα κοινό υπόβαθρο για τα εγγενή έθνη και το μάθημα της γεωγραφίας για να τοποθετήσουν τα έθνη μέσα σε πολιτικά και εδαφικά καθορισμένα σύνορα. Οι ταυτότητες σχετίζονται με την ιστορία, τη γλώσσα και τον πολιτισμό, αφορούν περισσότερο τη «διαδικασία του γίγνεσθαι παρά του είναι» και είναι υπό συνεχή αλλαγή (Hall, 1996). Η συλλογική ταυτότητα παραδοσιακά θεωρείται προϊόν μιας κοινής γενεαλογικής ή γεωγραφικής προέλευσης. Η εθνότητα χαρακτηρίζεται από κοινές πεποιθήσεις και αξίες, κοινή γλώσσα και οι εθνοτικές ομάδες είναι κοινωνικές, πολιτιστικές και όχι βιολογικές (Boyarin & Boyarin, 1993). Η εθνοτική ταυτότητα προϋποθέτει τη σχέση μεταξύ των μελών της κοινότητας μέσω της συνείδησης της κοινής προέλευσης και είναι πρακτικά ένας τρόπος ζωής βασισμένος σε μια γλώσσα, σε κοινή ψυχολογία και πολιτισμό, που καθορίζονται χωρικά με αποτέλεσμα την αλληλεγγύη και τη συνοχή (Sollors, 1996).

Ο εθνοτισμός ενθάρρυνε τα έθνη να αναμορφώσουν τις γεωγραφικές εικόνες και την ιστορική μνήμη προκειμένου να υποστηρίξουν τους ισχυρισμούς τους. Τα καθορισμένα σύνορα δημιούργησαν μια νοοτροπία "εμείς" έναντι "αυτών". Οι εθνοτικές ιδεολογίες γενικά αποτελούνται από στερεοτυπικές εκδοχές εθνικής ιστορίας και μύθων φυσικής κουλτούρας (μύθος προέλευσης) και αποτελούν ουσιώδες συστατικό της αυτοαντίληψης κάθε έθνους (Coakley, 2004). Αυτές οι ιδεολογίες εντοπίζονται στην εκπαίδευση και τον πολιτισμό (σχολεία, σχολικές γιορτές, λογοτεχνία, θέατρο, μουσική, λαογραφία, κτλ.) και στα αντίστοιχα σύμβολα (σχολικές στολές, σχολικά εμβλήματα και κτήρια, σημαίες, ύμνοι, μνημεία κτλ.). Στο πλαίσιο της συγκρότησης των σύγχρονων κρατών και των κρατικών ιδεολογιών, το έθνος μπορεί να γίνεται αντιληπτό με υπερβατικούς όρους του οποίου το καθεστώς και οι λειτουργίες, δεν πρέπει να αμφισβητούνται αλλά να τιμώνται.

ΕΥΡΩΠΑΪΚΗ ΕΝΩΣΗ: ΜΙΑ ΕΝ ΔΥΝΑΜΕΙ ΟΜΟΣΠΟΝΔΙΑ

Η Ε.Ε. στην προσπάθεια της να επιτύχει την οικονομική και πολιτική ένωση βρίσκεται σε πορεία αναζήτησης μιας νέας μορφής οργάνωσης η οποία φαίνεται να συγκλίνει προς αυτή των ομοσπονδιακών κρατών. Τα χαρακτηριστικά που έχει σε συνδυασμό με τα χαρακτηριστικά που δεν έχει ακόμα υποδηλώνουν ότι η Ε.Ε. συνιστά ένα ιδιόμορφο σύστημα με ουσιαστικές εξουσίες, λιγότερες όμως από εκείνες μιας ομοσπονδίας, μπορεί λοιπόν να θεωρηθεί ως ένα «εν δυνάμει» ομοσπονδιακό σύστημα.

Καταρχήν, η Ε.Ε. διαθέτει τουλάχιστον δύο επίπεδα διακυβέρνησης, συγκεκριμένα σε επίπεδο Ε.Ε. και σε επίπεδο κρατών μελών, το καθένα από τα οποία έχει τα δικά του δικαιώματα. Η Ε.Ε. διαθέτει ένα άμεσα εκλεγμένο κοινοβούλιο που

εκλέγεται άμεσα από τους ευρωπαίους ψηφοφόρους Οι ευρωπαϊκές συνθήκες κατανέμουν δικαιοδοσία και πόρους στις δύο κυβερνήσεις που διαθέτουν σημαντικές εξουσίες και αρμοδιότητες (Marks, 1996). Σε περιοχές όπου επικαλύπτεται η δικαιοδοσία της Ε.Ε. και των κρατών μελών, υπάρχουν διατάξεις για την κοινή διακυβέρνηση, ενώ το κοινοτικό δίκαιο είναι ανώτερο από το εθνικό. Το Ευρωπαϊκό Δικαστήριο αποφαίνεται σε περιπτώσεις που υπάρχουν διαφορές σχετικά με την κατανομή της εξουσίας ανάμεσα στους ευρωπαϊκούς θεσμούς και τα κράτη-μέλη (Borzel, 2020). Ταυτόχρονα, η σύνθεση και οι διαδικασίες των ευρωπαϊκών θεσμικών οργάνων βασίζονται όλο και περισσότερο στις αρχές της εκπροσώπησης της πλειοψηφίας.

Ωστόσο, υπάρχουν σημαντικά χαρακτηριστικά μιας ομοσπονδίας που η Ευρωπαϊκή Ένωση στερείται. Τα κράτη-μέλη της είναι ανεξάρτητα κυρίαρχα έθνη που έχουν παραχωρήσει εξουσίες λήψης αποφάσεων προκειμένου να αποκτήσουν μεγαλύτερη συλλογική ισχύ και επιρροή (Marks, 1996). Η Ευρωπαϊκή Ένωση βρίσκεται μεταξύ ενός πλήρους ομοσπονδιακού συστήματος και ενός συστήματος διακυβερνητικής συνεργασίας (Borzel, 2020). Ορισμένες από τις αρμοδιότητες που ανατίθενται στην Ε.Ε. εξαρτώνται σε μεγάλο βαθμό από τη συγκατάθεση των κρατών-μελών. Οι εξουσίες της Ε.Ε. ασκούνται κυρίως υπό μορφή ρυθμίσεων και υποδείξεων, ενώ συχνά προσφεύγει σε οδηγίες οι οποίες είναι υποχρεωτικές ως προς την εφαρμογή ωστόσο αφήνουν ελευθερία στην επιλογή των μέσων εφαρμογής.

ΒΕΛΓΙΟ: ΜΙΑ ΙΔΙΟΤΥΠΗ ΟΜΟΣΠΟΝΔΙΑ

Το Βέλγιο αποτελεί μια ιδιαίτερη ομοσπονδία που αναμιγνύει εδαφικό και μη εδαφικό φεντεραλισμό. Απέκτησε την ανεξαρτησία του το 1830, υπήρξε μια περιοχή μεγάλης σημασίας για πολλά χρόνια και είναι μία από τις έξι ιδρυτικές χώρες της Ευρωπαϊκής Ένωσης. Πολλές αψιμαχίες έχουν γίνει για δικαιώματα γης καθ' όλη τη διάρκεια της ιστορίας του. Το Βέλγιο χωρίζεται σε τρεις περιφέρειες, τη Φλάνδρα, τη Βαλλονία και τις Βρυξέλλες. Υπάρχουν δύο κυρίαρχες ομάδες που διαιρούνται και ορίζονται κυρίως από τη γλώσσα. Το τμήμα του πληθυσμού που ζει στη Βαλλονία και μιλάει γαλλικά ονομάζονται Βαλλόνοι, ενώ οι κάτοικοι της Φλάνδρας που μιλούν ολλανδικά είναι γνωστοί ως Φλαμανδοί. Η περιοχή των Βρυξελλών αποτελείται από ένα μείγμα Φλαμανδών και Βαλλόνων. Ο πολύ μικρός αριθμός κατοίκων που μιλούν Γερμανικά ζει κυρίως κατά μήκος των ανατολικών συνόρων. Κάθε περιοχή είναι σε μεγάλο βαθμό αυτοδιοικούμενη, αλλά εντάσεις λόγω γλώσσας, εθνότητας και ταυτότητας εξακολουθούν να υπάρχουν. Το 1993 οι εθνογλωσσικές περιοχές έγιναν επίσημες ομοσπονδιακές περιοχές.

Η διάρθρωση του βελγικού φεντεραλισμού είναι χαρακτηριστική και περιλαμβάνει δύο επίπεδα, τις περιφέρειες και τις κοινότητες, με δικές της αρμοδιότητες η καθεμία. Οι περιφέρειες έχουν εξουσίες σε τομείς που συνδέονται με την περιοχή ή την επικράτειά τους με την ευρύτερη έννοια του όρου. Έτσι, οι περιφέρειες διαθέτουν εξουσίες απασχόλησης, δημοσίων έργων, ενέργειας, μεταφορών, κτλ. και οι κοινότητες, δεδομένου ότι βασίζονται στην έννοια της γλώσσας, έχουν αρμοδιότητες για την εκπαίδευση (σχολεία, σχολικό σύστημα, βιβλιοθήκες κτλ.) τον πολιτισμό (θέατρο, τέχνες κλπ.), τη χρήση των γλωσσών. Το ομοσπονδιακό επίπεδο διαχειρίζεται τα δημόσια οικονομικά, το στρατό, το δικαστικό σύστημα, την κοινωνική ασφάλιση, τις εξωτερικές

υποθέσεις καθώς και σημαντικά τμήματα της δημόσιας υγείας και των εσωτερικών υποθέσεων. Οι αρμοδιότητες της ομοσπονδιακής κυβέρνησης καλύπτουν επίσης όλα όσα δεν εμπίπτουν ρητά στις κοινότητες ή τις περιφέρειες (O'Neill, 2000). Ενώ κάθε οντότητα κατέχει αποκλειστική εξουσία στις συγκεκριμένες δικαιοδοσίες, η διανομή της εξουσίας τελικά υπόκειται σε ένα βαθμό ασυμμετρίας, καθώς το σύνταγμα παρέχει τη δυνατότητα μεταφοράς σε ανώτερο επίπεδο αρμοδιότητας. Όταν σε σημαντικά θέματα υπάρχει διαφωνία και σύγκρουση γίνεται σύγκληση διευρυμένων επιτροπών στις οποίες οι αποφάσεις λαμβάνονται με συναίνεση.

Η βελγική πολιτιστική ζωή επηρεάστηκε κυρίως από τη Γαλλία γεγονός που μαζί με τη βαλλονική κοινωνική και οικονομική κυριαρχία, τροφοδότησαν ένα πνεύμα εθνικισμού μεταξύ των Φλαμανδών (Billiet et al., 2006). Το 1960 μετά την όξυνση των διαφορών μεταξύ Φλαμανδών και Βαλλόνων, προτάθηκε η αντικατάσταση του ενιαίου κράτους από μια ομοσπονδία των περιοχών της Φλάνδρας, της Βαλλονίας και της περιοχής γύρω από τις Βρυξέλλες. Το 1971 έλαβε χώρα συνταγματική αλλαγή δίνοντας έτσι πολιτική αναγνώριση στις γλωσσικές κοινότητες και παρέχοντας πολιτιστική και εκπαιδευτική αυτονομία (Brans et al., 2009). Έτσι, το βελγικό έθνος βρέθηκε σε ανταγωνισμό με τις οντότητες της Βαλλονίας και της Φλάνδρας, οι οποίες επίσης είχαν σημαντική επιρροή στην αίσθηση ταυτότητας των πολιτών. Η φλαμανδική κυβέρνηση επιδιώκει μια πολιτική οικοδόμησης του έθνους, με στόχο τη δημιουργία φλαμανδικής εθνικής ταυτότητας. Η φλαμανδική περιφέρεια και η φλαμανδική κοινότητα έχουν συγχωνευθεί, και υπάρχει μία κυβέρνηση και ένα κοινοβούλιο. Η περιφέρεια της Βαλλονίας και η γαλλόφωνη κοινότητα αποτελούν δύο ξεχωριστούς θεσμούς. Στη γαλλόφωνη περιοχή, η επιθυμία για μια τοπική ταυτότητα είναι λιγότερο προφανής. Αυτό οφείλεται στο γεγονός ότι, η βελγική ταυτότητα θεωρείται λιγότερο προβληματική από ότι στη Φλάνδρα και αυτή η διαφοροποίηση είναι ένας από τους λόγους που η περιφερειακή συνείδηση είναι σχετικά περιορισμένη στη Βαλλονία (Billiet et al., 2006). Οι διαφορετικές γλωσσικές κοινότητες, το εκπαιδευτικό σύστημα, η πολιτιστική και πολιτική αυτονομία έχουν διαμορφώσει τις πολιτικές στάσεις και συμπεριφορές του Βελγίου (O'Neill, 2000.

ΣΧΟΛΕΙΑ ΚΑΙ ΕΚΠΑΙΔΕΥΤΙΚΗ ΠΟΛΙΤΙΚΗ ΣΤΟ ΒΕΛΓΙΟ

Οι φυγόκεντρες τάσεις προέρχονται από όλες τις πλευρές, αλλά η σημαντικότερη απειλή για το βελγικό κράτος προέρχεται από τη Φλάνδρα, όπου η πολιτισμική ταυτότητα έχει μετατραπεί σε μια πολιτικοποιημένη εθνότητα που ενισχύθηκε τα τελευταία χρόνια από την οικονομική ευημερία και τη δημογραφική υπεροχή (O'Neill, 2000). Τα φλαμανδικά κόμματα συνέβαλαν περισσότερο σε μια εθνικιστική ιδεολογία, όπως φαίνεται από τη γενική συναίνεση σχετικά με το τι σημαίνει να είσαι Φλαμανδός και την άποψη ότι δεν υπάρχει βελγικό έθνος. Οι γλωσσικές κοινότητες παίζουν σημαντικό ρόλο στα ζητήματα εκπαίδευσης και τα μεγαλύτερα πολιτικά κόμματα θεσπίζουν ουσιαστικά την εκπαιδευτική νομοθεσία (Covell, 1993). Τα σχολεία γίνονται έτσι ισχυρά μέσα επηρεασμού της κατασκευής ενός μύθου προέλευσης και ταυτότητας.

Η ιστορική ένταση και η ενίσχυση των πολιτιστικών δεσμών με τους γλωσσικούς εταίρους τους, Γαλλία και Ολλανδία (Varin, 2006) έχει οδηγήσει τις δύο περιοχές να αναπτυχθούν ξεχωριστά και να καλλιεργήσουν στα σχολεία μια αίσθηση περιφερειακής

ταυτότητας. Αυτό είναι το αποτέλεσμα του ομοσπονδιακού συστήματος που επιτρέπει στις περιφέρειες να σχεδιάζουν και διαχειρίζονται το δικό τους εκπαιδευτικό σύστημα και να υιοθετούν επιλεκτικά πολιτικές από το αντίστοιχο γαλλικό και ολλανδικό οι οποίες αντικατοπτρίζονται στις διαφορές στα ακαδημαϊκά προγράμματα και στον κοινωνικό διαχωρισμό των μαθητών (Van Wynsberghe, 2011). Προτιμώντας τη μια γλώσσα από την άλλη, τα σχολεία στο Βέλγιο δημιουργούν δύο κοινότητες που διαφέρουν μεταξύ τους: τα γαλλόφωνα σχολεία δημιουργούν τους μελλοντικούς Βαλλόνους, ενώ τα φλαμανδικά σχολεία τους Φλαμανδούς. Υπάρχει ελάχιστη, έως καθόλου, επικάλυψη και διαμορφώνονται έτσι δύο τύποι πολιτών με διαφορετικές πολιτισμικές ταυτότητες. Έχει διαπιστωθεί ότι στα σχολεία της η Βαλλονία διδάσκει τον φεντεραλισμό ως αποτυχημένο σύστημα. Στη βαλλονική αντίληψη, η μετάβαση από το ενιαίο στο ομοσπονδιακό κράτος, θεωρείται μια κακή απόφαση κάτι που αντανακλάται στη διδασκαλία των διαφόρων γνωστικών αντικειμένων στα σχολεία. Αντιθέτως, τα φλαμανδικά σχολεία τείνουν να διδάσκουν την ομοσπονδοποίηση ως μια πολύ θετική εξέλιξη (Varin, 2006).

Οι περιφέρειες καταβάλλουν κάθε προσπάθεια για τη διατήρηση και την κυριαρχία της γλώσσας τους, ιδιαίτερα μέσω της δημιουργίας και της λειτουργίας των σχολείων στη βάση της γλώσσας. Τα σχολεία είναι καθοριστικός παράγοντας για τη δημιουργία ταυτότητας, αφού το περιβάλλον στο οποίο εκπαιδεύεται ένας μαθητής είναι καθοριστικό. Η γλώσσα είναι αντανάκλαση της ιστορίας και της κουλτούρας, ένα κοινό μέσο επικοινωνίας για τα μέλη μιας κοινότητας Το γαλλικό και το φλαμανδικό εκπαιδευτικό σύστημα διδάσκουν τους μαθητές σε διαφορετικές γλώσσες, ορίζουν ανεξάρτητα προγράμματα σπουδών και παράγουν διαφορετικά αποτελέσματα. Είναι λοιπόν αναπόφευκτο τα διαφορετικά εκπαιδευτικά συστήματα του Βελγίου, να αναπαράγουν τις μεταξύ τους διαφορές και να διαιωνίζουν την αίσθηση της περιφερειακής ταυτότητας μέσω της ενδυνάμωσης των περιφερειακών σχολείων σε βάρος των εθνικών (Swenden & Jans, 2006).

ΒΕΛΓΙΟ ΚΑΙ ΕΥΡΩΠΑΪΚΗ ΕΝΩΣΗ

Το βελγικό ομοσπονδιακό σύστημα μετά από πολλές προσαρμογές έχει φθάσει σε ένα ορισμένο επίπεδο οργάνωσης και λειτουργίας. Θα μπορούσε το σύστημα αυτό να εφαρμοστεί αξιόπιστα στο επίπεδο της Ευρωπαϊκής Ένωσης με στόχο την ευρωπαϊκή ολοκλήρωση; Το Βέλγιο και η Ε.Ε. έχουν ήδη κάποια κοινά χαρακτηριστικά που καθιστούν το πρώτο καλό πρότυπο για μεταβίβαση. Ταυτόχρονα όμως υπάρχουν συγκεκριμένες ιδιαιτερότητες που καθιστούν δυσχερή μια τέτοια μεταφορά.

Στην Ε.Ε., το διακρατικό συστατικό είναι εξαιρετικά ισχυρό, όπως αποδεικνύεται από τον κεντρικό ρόλο του Ευρωπαϊκού Συμβουλίου και του Συμβουλίου Υπουργών και την υπερ-εκπροσώπηση των μικρότερων κρατών μελών σε όλα σχεδόν τα κοινοτικά όργανα. Εν τη απουσία σημαντικών διακρατικών κομμάτων, η εθνική εκτελεστική εξουσία έχει εξασφαλίσει κεντρικό ρόλο στη χάραξη πολιτικής. Στην περίπτωση του Βελγίου, αν και σημαντικές εκπαιδευτικές και πολιτισμικές αρμοδιότητες έχουν ανατεθεί στις περιφέρειες και τις κοινότητες, το ομοσπονδιακό κράτος έχει διατηρήσει την εθνική άμυνα, τη δικαιοσύνη, πτυχές οικονομικής πολιτικής, κτλ. και έχει σημαντικό συντονιστικό ρόλο. Για να μπορέσει να πραγματωθεί το όραμα μιας

ευρωπαϊκής ομοσπονδίας προϋπόθεση είναι η ύπαρξη ισχυρών θεσμικών οργάνων, που θα εκπροσωπούν τα εθνικά και κοινοτικά συμφέροντα με τρόπο που να επιτυγχάνεται ο συντονισμός και η αποτελεσματικότητα των δράσεων (Borzel, 2020).

Παρά τα προβλήματα του βελγικού φεντεραλισμού, η βελγική εθνική ταυτότητα ήταν και παραμένει πιο ισχυρή συγκριτικά με μια ευρωπαϊκή ταυτότητα στο πλαίσιο της Ε.Ε. Οι ταυτότητες δεν είναι απαραίτητο να είναι αποκλειστικές, μπορεί να είναι και συμπληρωματικές. Η Ε.Ε. δεν έχει εφαρμόσει εκπαιδευτικές και αναδιανεμητικές πολιτικές σε μαζική κλίμακα, και για αυτό, η ταυτότητα της Ε.Ε. δεν μπορεί ακόμη να απαιτήσει τον ίδιο βαθμό ισχύος που είναι απαραίτητος για αποτελεσματική χάραξη πολιτικής. Η ευρωπαϊκή πολιτισμική ταυτότητα θα προσφέρει μια συλλογική διάσταση στην οργάνωση της ευρωπαϊκής κοινωνίας. Η ελιτίστικη πολιτική κουλτούρα λόγω ισχυρής κομματικής ηγεσίας και η απουσία ομοσπονδιακών κομμάτων αποτελούν ιδιαιτερότητες του βελγικού μοντέλου που χαρακτηρίζουν και την Ευρωπαϊκή Ένωση. Το πρόβλημα της ευρωπαϊκής ολοκλήρωσης δεν είναι η μόνο η απουσία της δημοκρατικής της μορφής αλλά και η υποβάθμιση της ευρωπαϊκής πολιτικής σε μια ελιτίστικη διαδικασία. Το Βέλγιο δείχνει στην ΕΕ, ότι τα κράτη-μέλη και οι εθνικές κυβερνήσεις πρέπει, χρησιμοποιώντας και το εκπαιδευτικό σύστημα, να αναβαθμίσουν τη διαδικασία πρόσβασης των εκπροσώπων των διαφόρων κοινωνικών ομάδων στη λήψη αποφάσεων και παράλληλα να ενημερώσουν τους πολίτες για τα όρια και τις ευκαιρίες της χάραξης ευρωπαϊκής ομοσπονδιακής πολιτικής.

Το εκπαιδευτικό, διοικητικό και πολιτικό σύστημα του Βελγίου προφανώς δεν είναι τέλειο αλλά ο υψηλός βαθμός αυτονομίας των περιφερειακών οντοτήτων αναδεικνύεται σε σημαντικό παράγοντα για την επίτευξη χρηστής διακυβέρνησης, τη βελτίωση της παροχής υπηρεσιών στους πολίτες και την ενίσχυση της δημοκρατικής σταθερότητας. Η σύνθετη δομή των βελγικών θεσμών καταδεικνύει ότι ομάδες που διαφωνούν για τη φύση της διακυβέρνησης μπορεί να απαιτούν σύνθετα, ασύμμετρα θεσμικά όργανα για να συνυπάρξουν. Το Βέλγιο περιλαμβάνει αναλογικά παρόμοιες ομάδες με αντιτιθέμενες απόψεις για το αν το κράτος πρέπει να είναι πιο ενιαίο ή πιο αποκεντρωμένο και για τη μορφή του εκπαιδευτικού συστήματος. Αντιμετωπίζει αυτό το δίλημμα με τις μη εδαφικές αυτόνομες μονάδες, με τη μορφή των γλωσσικών κοινοτήτων και με τις αποκλειστικές εκπαιδευτικές, πολιτισμικές κτλ. αρμοδιότητες για τις διαφορετικές οντότητες. Το βελγικό παράδειγμα δείχνει ότι ακόμη και όταν οι ομάδες διαφωνούν, ένα μείγμα διαφόρων μορφών αυτονομίας μπορεί να διευκολύνει το συμβιβασμό και τη σταθερότητα.

ΣΥΖΗΤΗΣΗ / ΣΥΜΠΕΡΑΣΜΑΤΑ

Το Βέλγιο αποτελεί παράδειγμα αμφιλεγόμενης σχέσης μεταξύ εκπαίδευσης, κουλτούρας και εθνικών μύθων, με την ιστορία του να ταλανίζεται από θέματα ταυτότητας και ασφάλειας, συνοχής και κοινού σκοπού. Ο διπολικός χαρακτήρας του βελγικού συστήματος οδηγεί σε αυξανόμενο βαθμό τις πολιτικές διαφορές να έχουν ένα μονοδιάστατο χαρακτήρα: με την πάροδο του χρόνου η εκπαιδευτική και πολιτιστική διάσπαση, ο διαχωρισμός βορρά-νότου γίνονται όλο και πιο σημαντικά. Από τη στιγμή που καμία από της δύο πλευρές δεν δείχνει ιδιαίτερο ενδιαφέρον για μια βελγική

εθνική ταυτότητα, αναπτύχθηκε ειδικά στη Φλάνδρα ο περιφερειακός χαρακτήρας που συνέβαλε στην ιδέα ότι πρέπει να διατηρηθεί η φλαμανδική κουλτούρα κυρίως μέσω του εκπαιδευτικού συστήματος.

Παρά τα προβλήματα, ο βελγικός φεντεραλισμός παραμένει σταθερός, κυρίως λόγω μιας συναινετικής παράδοσης που δίνει προτεραιότητα στο συμβιβασμό μεταξύ διαφόρων παραγόντων. Αυτή η σταθερότητα μπορεί επίσης να εξηγηθεί από τη συνταγματική δομή, η οποία εμποδίζει όλες τις πολιτικά μονομερείς ενέργειες με στόχο την τροποποίηση του συντάγματος. Εξάλλου, δεδομένου του ετερογενούς χαρακτήρα του Βελγίου, η χώρα μπορεί να διοικείται μόνο από έναν συνασπισμό. Επίσης, η συνεχιζόμενη διαδικασία ομοσπονδιακής ενσωμάτωσης υποδεικνύει τρόπους αντιμετώπισης των δημοκρατικών προσδοκιών των περιφερειών σε επίπεδο Ευρωπαϊκής Ένωσης. Το Βέλγιο υποχρεώθηκε να βρει λύσεις σε συγκεκριμένα ζητήματα τα οποία αναπόφευκτα εμφανίζονται όταν ένα κράτος παρέχει περισσότερες εξουσίες στις περιφέρειές του.

Από την άλλη, οι έντονες διαφορές μεταξύ του φλαμανδικού και του γαλλόφωνου εκπαιδευτικού συστήματος δεν μπορεί παρά να διαιωνίζουν τις εθνο-γλωσσικές εντάσεις και να έχουν αρνητικές επιπτώσεις στην εθνική πολιτισμική ταυτότητα. Δεν είναι εφικτό να διατηρηθεί η πίστη σε ένα ενιαίο ή ομοσπονδιακό βελγικό κράτος όταν υπάρχει τέτοια ένταση μεταξύ των δύο κυρίαρχων εθνοτικών ομάδων. Οι επιπτώσεις του εκπαιδευτικού χάσματος στην εθνική πολιτισμική ταυτότητα του Βελγίου δείχνουν ότι σε ένα ομοσπονδιακό σύστημα πρέπει να υπάρξει εναρμόνιση των διαφορετικών εκπαιδευτικών συστημάτων και συνεργασία μεταξύ των διαφορετικών οντοτήτων. Σε μια εποχή παγκοσμιοποίησης και ανάγκης για μια ενοποιημένη και ολοκληρωμένη Ευρώπη που θα μπορέσει να ανταποκριθεί στις σύγχρονες κοινωνικοοικονομικές και πολιτικές προκλήσεις, το σχολείο και η εκπαίδευση χρειάζεται να είναι πάνω από τοπικά ή περιφερικά προβλήματα. Για να γίνει αυτό, είναι απαραίτητη η προσπάθεια δημιουργίας πιο τυποποιημένων εκπαιδευτικών πολιτικών στις χώρες-μέλη της Ευρωπαϊκής Ένωσης, έτσι ώστε να δημιουργηθούν ευκαιρίες για ισότιμη εκπαίδευση ανεξαρτήτως εθνικής ή περιφερειακής προέλευσης μέσα σε ένα εναρμονισμένο εκπαιδευτικό σύστημα. Ένα σχολικό και ακαδημαϊκό σύστημα που θα αποτελέσει θεμέλιο λίθο για τη δημιουργία μιας κοινής ευρωπαϊκής πολιτισμικής ταυτότητας που θα ξεπερνά τα εθνικά συμφέροντα και θα ενθαρρύνει την αρμονία μεταξύ των μελλοντικών πολιτών.

Είναι δύσκολο να προβλεφθεί αν ο διπολικός χαρακτήρας της βελγικής ομοσπονδίας και οι συνεπικουρούμενες από το εκπαιδευτικό χάσμα φυγόκεντρες τάσεις θα οδηγήσουν σε τελικό διαχωρισμό. Η αποσύνθεση του Βελγίου θα μπορούσε να έχει αρνητικές συνέπειες για την περαιτέρω ευρωπαϊκή ολοκλήρωση και θα οδηγούσε σε έναν εκ βάθρων επανασχεδιασμό της ευρωπαϊκής εκπαιδευτικής, πολιτικής και κοινωνικής πραγματικότητας.

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

Billiet, J., Maddens, B., & Frognier, A. (2006). Does Belgium (still) exist? Differences in political culture between Flemings and Walloons. West European Politics, 29 (5), 912-932.

Borzel, T. A. (2020). Multilevel governance or multilevel government? The British Jour-

nal of Politics and International Relations, 22(4), 776-783.
Boyarin, D., & Boyarin, J. (1993). Diaspora: Generation and the Ground of Jewish Identity. Critical Inquiry, 19, 693-725.
Brans, M., de Visscher, C., & Vancoppenolle, D. (2006). Administrative reform in Belgium: Maintenance or modernisation? West European Politics, 29, 979-998.
Coakley, John. (2004). Mobilizing the past: Nationalist images of history. Nationalism and Ethnic Politics. 10, 531-560.
Covell, M. (1993). Political conflict and constitutional engineering in Belgium. International Journal of the Sociology of Language, 104, 65-86.
Marks, G., Scharpf, F. W., Schmitter, P. C., & Streeck, W. (1996). Governance in the European Union. SAGE Publications Ltd.
O'Neill, M. (1998). "Re-imagining Belgium: New Federalism and the Political Management of Cultural Diversity." Parliamentary Affairs 51(2), 241-58.
Swenden, W., & Jans, M. (2006). "Will it stay, or will it go?" Federalism and the sustainability of Belgium. West European Politics, 29(5), 877 - 894.
Van Wynsberghe, C. (2011). The Belgian "example". Weaknesses of the Federal Formula as Implemented in Belgium. Anaktithike 12 Dekemvriou 2021 apo https://dial.uclouvain.be/pr/boreal/object/boreal:123519/datastream/PDF_01/view
Varin, C. (2006). Education in a Federal System: A Case-Study of Belgium. Scholarly Commons, The University of Pennsylvania. Anaktithike 10 Dekemvriou 2021 apo http://repository.upenn.edu/curej/24/
Weber, M. (1978). Economy and Society: An Outline of Interpretive Sociology. Berkeley, CA, University of California Press.
Sollors, W. (1996). Theories of Ethnicity: A Classical Reader, NYU Press.

Για μια Ποιοτική Εκπαίδευση: Τέχνη και Πολιτιστική Πολιτική

Ιωάννου Μαρία
Εκπαιδευτικός – Δευτεροβάθμια Εκπαίδευση Δ΄ Αθήνας
marianioannou@gmail.com

ΠΕΡΙΛΗΨΗ

Η Τέχνη ως αναπόσπαστο κομμάτι της πολιτιστικής πολιτικής διαδραματίζει βασικό ρόλο στην εκπαιδευτική διαδικασία εισάγοντας έννοιες και διαστάσεις οι οποίες συμβάλλουν στην ποιοτική ανάπτυξη αυτού του τομέα. Μέσω της τέχνης ο εκπαιδευτικός προάγει την ερευνητική διάθεση και ενισχύει την κριτική σκέψη. Στο πλαίσιο της παρούσας ανασκόπησης πραγματοποιείται η ανάδειξη της τέχνης στις εκπαιδευτικές μονάδες και η διερεύνηση της συνύπαρξης τέχνης και εκπαίδευσης σε δύο χώρες εφαρμογής, την Κύπρο και την Ελλάδα. Ως γνωστόν η ενίσχυση της ποιότητας και η καλλιέργεια εκπαιδευτικών συστημάτων που θα χαρακτηρίζονται για την αποτελεσματικότητά τους αποτελούν καίριους στόχους της Ευρωπαϊκής Ένωσης. Η χώρα μας και η Κύπρος ως μέλη της Ε.Ε., καθώς γειτνιάζουν και αποτελούν σημαντικά παραδείγματα πολιτιστικής κληρονομιάς και η εισαγωγή της Τέχνης στην εκπαιδευτική διαδικασία παρουσιάζει ενδιαφέρον ως προς την προσέγγιση αυτών των στόχων. Σύμφωνα με τα ευρήματα της παρούσας εργασίας καταγράφονται σημαντικά κοινά χαρακτηριστικά των δύο χωρών αναφορικά με τον συγκεντρωτικό ρόλο του κράτους στο εκπαιδευτικό σύστημα αλλά παρατηρούνται σημαντικές διαφοροποιήσεις όσον αφορά την ένταξη της τέχνης στο πλαίσιο της εκπαίδευσης. Η Κύπρος έχει ενσωματώσει πλήρως την τέχνη σε όλες τις τάξεις της υποχρεωτικής εκπαίδευσης εν αντιθέσει με την Ελλάδα που βρίσκεται ακόμη σε πρώιμα στάδια παρότι τα τελευταία χρόνια αποτυπώνονται σημαντικές ενέργειες σύνδεσης της τέχνης στην εκπαιδευτική διαδικασία.

Λέξεις κλειδιά: *ποιότητα, εκπαίδευση, πολιτιστική πολιτική, Ελλάδα-Κύπρος*

ΕΙΣΑΓΩΓΗ

Η τέχνη συνιστά ένα εκπαιδευτικό εργαλείο με μεγάλη αξία δεδομένου ότι μέσω αυτής ο δάσκαλος μαθαίνει να ερευνά και να αντιλαμβάνεται με κριτική διάθεση όσα συμβαίνουν στον κόσμο γύρω του, να σκέφτεται και να υιοθετεί εναλλακτικές στάσεις ζωής. Παράλληλα, αναπτύσσει νέους συσχετισμούς και καινοτόμους τρόπους εργασίας και διδάσκει τα μαθήματα με τρόπο σφαιρικό κι όχι μόνο από μία συγκεκριμένη οπτική γωνία ενώ απευθύνεται σε κάθε τύπο μαθητή που έχει στην τάξη του (Didham & Ofei-Manu, 2020).

Μέσω της τέχνης η εκπαιδευτική διαδικασία εμπλουτίζεται και γίνεται πιο ευχάριστη τόσο για τους δασκάλους όσο και για τους μαθητές. Τίθενται ενάντια στη στείρα συσσώρευση γνώσεων και τη βαθμοθηρία ενώ, αντιθέτως ενισχύει τη σύνδεση της γνώσης με το συναίσθημα (βιωματική μάθηση) δημιουργώντας συγχρόνως ισχυρούς κοινωνικούς δεσμούς μέσα στην τάξη. Παράλληλα, συμβάλει στην ανάπτυξη της δημιουργικότητας, ενθαρρύνει την ανάπτυξη κριτηρίων αξιολόγησης του έργου που παράγεται και επαναπροσδιορίζει χώρους της καθημερινότητας. Τέλος, ψυχαγωγεί και κατά συνέπεια καθιστά τη διαδικασία της εκπαίδευσης ελκυστικότερη (Egana-delSol, et al., 2019).

Σκοπός της παρούσας δημοσίευσης αποτελεί η ανάδειξη της τέχνης στις εκπαιδευτικές μονάδες. Μέσω της βιβλιογραφικής ανασκόπησης που πραγματοποιήθηκε στη διεθνή και εγχώρια βιβλιογραφία κατεγράφησαν το εννοιολογικό πλαίσιο της ποιοτικής εκπαίδευσης, καθώς η αναγκαιότητα συνύπαρξης τέχνης και εκπαίδευσης μέσα από παραδείγματα εφαρμογής πολιτιστικών πολιτικών της Ευρωπαϊκής Ένωσης και με εστίαση στην Ελλάδα και Κύπρο.

ΠΟΙΟΤΗΤΑ ΣΤΗΝ ΕΚΠΑΙΔΕΥΣΗ

Ως ποιότητα στην εκπαίδευση ορίζεται «*η καλλιεργημένη και στοιχειοθετημένη ικανότητα ενός συστήματος, να ικανοποιεί συνεχώς τις απαιτήσεις και τις ανάγκες των στοιχείων που το αποτελούν ή που αλληλοεπιδρούν με αυτό γενικότερα. Πιο συγκεκριμένα, όσον αφορά στην εκπαίδευση αυτά ορίζονται ως (European Commission, 2000):*

- ✓ *Μαθητές/Φοιτητές*
- ✓ *Δάσκαλοι/Καθηγητές*
- ✓ *Επιστημονικοί ή επαγγελματικοί φορείς*
- ✓ *Κοινωνικοί Εταίροι*

Μέσω των προσφερόμενων υπηρεσιών και των προϊόντων, αποτελεί τον πυλώνα της ύπαρξης της ποιότητας στην εκπαίδευση».

Σύμφωνα με ορισμένες απόψεις, η έννοιας της ποιότητας είναι σχετική και αποτελείται από πολλούς παράγοντες. Εμπεριέχει την ποιότητα των εισροών στην εκπαίδευση (αναλυτικό πρόγραμμα, χρηματοδότηση, προσωπικό κ.τ.λ), τις διαδικασίες και τις λειτουργίες των σχολείων (ο συστημικός χαρακτήρας του σχολείου άρρηκτα συνδεδεμένου με το εξωτερικό περιβάλλον και τις ανάγκες της κοινωνίας, η συνεχής βελτίωση των παρεχόμενων υπηρεσιών κ.τ.λ) και τέλος τις εκροές και τα αποτελέσματα (π.χ. μαθητικές επιδόσεις).

Άλλες απόψεις ωστόσο αντιλαμβάνονται την ποιότητα ως αναπτυξιακή

λειτουργία η οποία είναι συνδεδεμένη με τη δυνατότητα της αλλαγής και του αυτομετασχηματισμού του σχολείου.

Το πόσο ικανά είναι τα διάφορα στοιχεία της εκπαίδευσης είναι ένας παράγοντας που πρέπει να είναι μετρήσιμος, κυρίως μέσω των τάσεων και των αλλαγών που συντελούνται, καθώς και των δεικτών απόδοσης, οι οποίοι λειτουργούν σε συνάρτηση των διεργασιών που συμβαίνουν στην εκπαίδευση. Τα παραπάνω μπορούμε να τα εξασφαλίσουμε μέσω της αξιολόγησης της ποιότητας (Garira, 2020).

Για να είναι η αξιολόγηση εφικτή, απαιτείται καθολική συμμετοχή των λειτουργικών στοιχείων του εκπαιδευτικού συστήματος, τα οποία και συμβάλουν στη Διαρκή Βελτίωση και Διαχείριση της Λειτουργίας και Απόδοσης του Συστήματος. Τα αποτελέσματα και συμπεράσματα που προκύπτουν μέσω μίας τέτοιας διαδικασίας αξιολογούνται και κατόπιν σύγκρισης με εξωτερικά πρότυπα (benchmarking) κωδικοποιούνται σε μέτρα και ενέργειες που πρέπει να υλοποιηθούν προκειμένου να ελαχιστοποιηθούν τα αρνητικά ή προβληματικά στοιχεία που εμποδίζουν την απόδοση και εύρυθμη λειτουργία του σχολείου (Garira, 2020, Thangeda, et al., 2016).

Επιπρόσθετα, η ενίσχυση του σχολικού συστήματος δεν προέρχεται μόνο από το «άθροισμα της βελτίωσης των σχολείων», αλλά και από το σύνολο του συστήματος, θεώρηση η οποία δίνει βαρύτητα στις σχέσεις μίκρο και μάκρο-αξιολόγησης του εκπαιδευτικού συστήματος (Garira, 2020).

Η χρονική στιγμή που μπορεί να εφαρμοσθεί η αξιολόγηση ποικίλει και μπορεί να είναι προκαταρτική, η οποία προηγείται της έναρξης, διαμορφωτική, η οποία υλοποιείται κατά την διάρκεια εφαρμογής ενός προγράμματος ή μαθήματος και στόχο έχει να δώσει πληροφορίες για πιθανή βελτίωση, συνολική/τελική/απολογιστική, η οποία υλοποιείται μετά το πέρας της εκπαιδευτικής διαδικασίας. Στις περιπτώσεις που η τελική αξιολόγηση χρησιμοποιείται για το σχεδιασμό νέων προγραμμάτων και προσεγγίσεων, γίνεται διαμορφωτική.

Επίσης, αναφορικά με τη σχέση που αναπτύσσεται ανάμεσα στον αξιολογητή και τους αξιολογούμενους μαθητές ή εκπαιδευτές ή το αξιολογούμενο εκπαιδευτικό πρόγραμμα έχουμε την εξωτερική (όταν ο αξιολογητής δεν σχετίζεται με το εκπαιδευτικό πρόγραμμα ή το έργο που αξιολογείται) και την εσωτερική αξιολόγηση (όταν ο αξιολογητής είναι άμεσα συνδεδεμένος με το πρόγραμμα ή το έργο που αξιολογείται).

ΤΟ ΕΥΡΩΠΑΪΚΟ ΚΕΚΤΗΜΕΝΟ ΣΤΗΝ ΕΚΠΑΙΔΕΥΣΗ ΟΣΟΝ ΑΦΟΡΑ ΤΗΝ ΠΟΛΙΤΙΣΤΙΚΗ ΠΟΛΙΤΙΚΗ

Ως Πολιτιστική Πολιτική ορίζεται «το σύνολο των κοινωνικών πρακτικών, συνειδητών και διακριβωμένων, παρεμβάσεων ή μη παρεμβάσεων, που στοχεύουν στην ικανοποίηση ορισμένων πολιτιστικών αναγκών με την υπέρτατη δυνατή χρήση όλων των υλικών και ανθρώπινων πόρων, που μια δεδομένη κοινωνία διαθέτει, σε μια ορισμένη στιγμή» (UNESCO,1969).

Με τη Συνθήκη του Μάαστριχτ (1992) όπου συμμετέχουν UNESCO και Ευρωπαϊκή Ένωση, ρυθμίστηκε υπό το άρθρο 128, το νομικό πλαίσιο και τα πεδία εφαρμογής της πολιτιστικής πολιτικής που θα ακολουθούσαν τα κράτη-μέλη ενώ, με το άρθρο 127 ορίζεται υπεύθυνο για την εφαρμογή της εκπαιδευτικής και πολιτιστικής

του πολιτικής το εκάστοτε κράτος. Στην Ελλάδα όμως παρατηρείται καθυστέρηση στην εφαρμογή αυτών των αποφάσεων.

Με τη Συνθήκη του Άμστερνταμ (1997), άρθρο 151, υπογράφεται εκδήλωση σεβασμού της Ε. Ε. στην πολιτιστική πολυμορφία των κρατών-μελών και ορίζονται οι βάσεις για κοινοτικά προγράμματα με στόχο την οργάνωση καλλιτεχνικών και πολιτιστικών δραστηριοτήτων και την ανάδειξη της πολιτιστικής κληρονομιάς.

Το Δίκτυο «ΕΥΡΙΔΙΚΗ» (EURYDICE) (1980) προσφέρθηκε ως κυρίαρχο εργαλείο πληροφοριών για τα εκπαιδευτικά συστήματα της Ευρώπης και την ανάλυσή τους ενώ παρείχε τη δυνατότητα ενδελεχούς εξέτασης των εν λόγω ζητημάτων και ιδιαίτερα τη θέση της τέχνης στην εκπαίδευση (EURYDICE, 2020).

Με τη «Στρατηγική της Λισαβόνας» (2000) προωθείται η γνώση και δια βίου μάθηση (μη τυπική και άτυπη εκπαίδευση) ως τα σημαντικότερα εκπαιδευτικά αγαθά για όλους. Η έννοια του πολιτισμού είναι άρρηκτα συνδεδεμένη και άμεσα εξαρτημένη με αυτή της παιδείας. Δεδομένου ότι η παιδεία εμπεριέχει πολιτιστικό περιεχόμενο, ευθύνεται για την ανάπτυξή του, μέσω του εκπαιδευτικού συστήματος και των προγραμμάτων δια βίου εκπαίδευσης (UNESCO, 2005).

Συντάσσεται το πρότυπο μεθοδολογικό μοντέλο Compendium of Cultural Policies and Trends (2003) στο οποίο δημοσιοποιείται υλικό αναφορικά με την πολιτιστική πολιτική που ασκούν τα κράτη της Ε.Ε.

Απότοκο της «Στρατηγικής της Λισαβόνας» και της προώθησης της πολιτιστικής εκπαίδευσης αποτέλεσε η ανάπτυξη διαπολιτισμικού διαλόγου για πολιτικές εξομάλυνσης της ανισότητας και με όργανο το Ευρωπαϊκό Κέντρο Πολιτισμού (ECF) να χρηματοδοτεί έρευνα ανάπτυξης δεικτών πολιτιστικών πολιτικών των κρατών μελών ενώ το WorlCP, (2011) οργανώνεται ως ένα παγκόσμιο σύστημα πληροφοριών για θέματα που αφορούν στην πολιτιστική πολιτική «Βορρά-Νότου» .

Η ΠΕΡΙΠΤΩΣΗ ΤΗΣ ΚΥΠΡΟΥ

Ανάμεσα στις πρωταρχικές διατάξεις του κυπριακού συντάγματος για την παιδεία συγκαταλέγεται η προστασία του δικαιώματος της μόρφωσης για όλους τους πολίτες. Μάλιστα, μεριμνάται η δωρεάν, δημόσια παιδεία από την προσχολική αγωγή έως το προπτυχιακό στάδιο των ΑΕΙ σε Κύπριους κι Ευρωπαίους πολίτες.

Ο ρόλος του κράτους αφορά στο σχεδιασμό και στον έλεγχο της ορθής εφαρμογής των κανόνων οργάνωσης που το Υπουργείο Παιδείας και Πολιτισμού αναλαμβάνει να διεκπεραιώσει σε συνεργασία με το Υπουργικό Συμβούλιο. Η Επιτροπή της Εκπαιδευτικής Υπηρεσίας, σε συνεργασία με τους Τοπικούς Σχολικούς Συμβούλους μεριμνά για τη θέσπιση των στόχων και των αρχών που διέπουν την παιδεία. Η καίρια θέση των κρατικών υπηρεσιών στα εκπαιδευτικά δρώμενα έχει σαν αποτέλεσμα τη μειωμένη αυτονομία και τον περιορισμό της εντός των σχολικών μονάδων, δεδομένου ότι ως στοιχεία αυτονομίας εκλαμβάνονται η δυνατότητα στον εκπαιδευτικό να επιλέξει την εκπαιδευτική μέθοδο που θα ακολουθήσει στην τάξη καθώς και το δικαίωμα του σχολικού διευθυντή να διαχειριστεί ένα μικρό ποσό για τυχόν πρόσθετα έξοδα της σχολικής μονάδας (European Commission, 2007).

Η υποχρεωτική εκπαίδευση διαρκεί δέκα χρόνια αρχής γενομένης από την

ηλικία των 4 ετών και 8 μηνών, την προ Δημοτική εκπαίδευση και έως τα 15 έτη. Η πρωτοβάθμια εκπαίδευση ξεκινά στο Δημοτικό σχολείο, στην ηλικία των 5 ετών και 8 μηνών, έχει διάρκεια έξι έτη κι ολοκληρώνεται με την εισαγωγή στο Γυμνάσιο και στην κατώτερη δευτεροβάθμια βαθμίδα. Στη συνέχεια, η ανώτερη δευτεροβάθμια, διαρκεί τρία χρόνια είτε στο Λύκειο Γενικής Παιδείας, είτε στη Μέση Τεχνική κι Επαγγελματική Εκπαίδευση, προκειμένου ο μαθητής να μπορέσει να εισαχθεί στην ανώτατη εκπαίδευση ή στο εργατικό δυναμικό (European Commission, 2007).

Το Υπουργείο Παιδείας και Πολιτισμού μεριμνεί για το σχεδιασμό του προγράμματος μαθημάτων με τέτοιο τρόπο ώστε η τέχνη κι η πολιτιστική εκπαίδευση να υφίσταται καθ΄ όλη τη διάρκεια της υποχρεωτικής εκπαίδευσης. Επιπροσθέτως, προσβλέπει στην υιοθέτηση εκπαιδευτικών τεχνικών και διδακτικών μεθόδων που θα εξαλείψουν τις ρατσιστικές και κοινωνικές διακρίσεις. Στο πλαίσιο αυτό, εφαρμόζεται εκπαιδευτική πολιτική που επικεντρώνεται στη Διαπολιτισμική Εκπαίδευση (European Commission, 2007).

Η διεξαγωγή μαθημάτων τέχνης και πολιτισμού ξεκινούν από την προσχολική εκπαίδευση προκειμένου το παιδί από πολύ νωρίς να μάθει να λειτουργεί δημιουργικά και να γνωρίζει σταδιακά τα διάφορα είδη τέχνης που θα συμβάλουν στην ανάπτυξη ισορροπημένων γνωστικών, συναισθηματικών και ψυχοκινητικών ικανοτήτων. Στην πρωτοβάθμια εκπαίδευση, ο μαθητής έρχεται σε επαφή με την πολιτιστική κληρονομιά της χώρας, την ταυτότητα, τη γλώσσα, την ιστορία καθώς κι άλλους πολιτισμούς, με στόχο την καλλιέργεια της αποδοχής και του σεβασμού των διαφορετικών εθνικών ομάδων. Τους ίδιους στόχους εξυπηρετεί κι ο τρόπος οργάνωσης της πολιτιστικής παιδείας και τέχνης στη δευτεροβάθμια εκπαίδευση, εμβαθύνοντας ωστόσο στις γνώσεις και δεξιότητες που θα είναι απαραίτητες για τη συνέχιση των σπουδών των μαθητών ή που θα τους βοηθήσουν στην ταχύτερη ένταξή τους στην κοινωνικοοικονομική ζωή της χώρας (European Commission, 2007).

Πιο συγκεκριμένα, η διδασκαλία των τεχνών στην πρωτοβάθμια εκπαίδευση γίνεται ως ξεχωριστό μάθημα από γενικούς παιδαγωγούς, ενώ στη δευτεροβάθμια από εξειδικευμένους εκπαιδευτές. Κατά τη διάρκεια της προσχολικής αγωγής, εντός του πεδίου των «Ελεύθερων Δραστηριοτήτων», δίνεται έμφαση στην παρατήρηση και τον πειραματισμό, στη δημιουργικότητα μέσω της ζωγραφικής και το παιχνίδι ρόλων, στη συμμετοχή σε ατομικές και συλλογικές δραστηριότητες. Στην πρωτοβάθμια και στην κατώτερη δευτεροβάθμια τα μαθήματα των τεχνών κατηγοριοποιούνται σε: α) εικαστικές τέχνες, β) χειρωνακτικές κατασκευές, γ) ιστορία της τέχνης και δ) μουσική. Στο Δημοτικό, το μάθημα των τεχνών αγγίζει συνολικά τις 96 ώρες ετησίως επί των 840 που είναι αθροιστικά οι διδακτικές ώρες (δηλαδή το 11,43%). Στην κατώτερη δευτεροβάθμια, σε ένα σύνολο 895.33 ωρών ετησίως, οι τέχνες, τουλάχιστον τα δύο πρώτα χρόνια, διδάσκονται 180 λεπτά εβδομαδιαίως, δηλαδή σε ένα ποσοστό 11.4% επί του συνόλου των ωρών. Στην τρίτη τάξη του γυμνασίου, η διδασκαλία των μαθημάτων τέχνης αγγίζει τα 90 λεπτά εβδομαδιαίως σημειώνοντας μείωση, ένα ποσοστό της τάξεως του 5.7% επί του συνολικού διδακτικού χρόνου (European Commission, 2007).

Ο τρόπος αξιολόγησης των μαθητών της πρωτοβάθμιας και δευτεροβάθμιας εκπαίδευσης επιλέγεται από τους εκπαιδευτές. Σχετίζεται με ένα είδος κριτικής σε σχέση με το περιεχόμενο του μαθήματος και τον πρωταρχικό στόχο που έχει τεθεί πριν από κάθε μάθημα, ώστε να γίνεται ορατή η πρόοδος του μαθητή και η ποιότητα της διδασκαλίας. Στο

δημοτικό απουσιάζει η γραπτή εξέταση κι η αξιολόγηση γίνεται στο τέλος κάθε μαθήματος ενώ οι μαθητές ενημερώνονται για τις επιδόσεις τους εντός της τάξης μέσω συζητήσεων και παρουσιάσεων των εργασιών τους ή μέσω γραπτού σχολιασμού από μέρος των εκπαιδευτικών, σε αντίθεση με το γυμνάσιο, όπου η αξιολόγηση γίνεται και με γραπτή εξέταση, σε τακτά χρονικά διαστήματα κατά τη διάρκεια της σχολικής χρονιάς, αφού οι μαθητές βαθμολογούνται στο τέλος κάθε τριμήνου (European Commission, 2007).

Εξωτερικές δραστηριότητες συμπληρώνουν το πρόγραμμα σπουδών τέχνης και πολιτισμού. Παραδείγματος χάρη, στα δημοτικά σχολεία οργανώνεται σε εξωσχολική ώρα, μία φορά το τρίμηνο, η παρακολούθηση θεατρικής παράστασης. Αρμόδιος για την έγκριση του περιεχομένου της παράστασης είναι ο Επικεφαλής της Πρωτοβάθμιας Εκπαίδευσης, η οποία πρέπει να συμβαδίζει με τους στόχους του σχολείου. Όσο αναφορά στην κατώτερη δευτεροβάθμια εκπαίδευση, προβλέπεται η διοργάνωση ελεύθερων δραστηριοτήτων τρεις με τέσσερις φορές κατά τη διάρκεια της σχολικής χρονιάς, μέσω των οποίων οι μαθητές, ατομικά ή συλλογικά μπορούν να εξασκηθούν στις διάφορες μορφές τέχνης.

Επιπλέον, εκπαιδευτές που εργάζονται στα μουσεία κι ανήκουν στο Υπουργείο Παιδείας και Πολιτισμού, σε συνεργασία με το τμήμα Αρχαιοτήτων του Υπουργείου Επικοινωνιών κι Εργασίας, παρέχουν υλικό για παιδιά και δασκάλους της πρωτοβάθμιας εκπαίδευσης, όπως σεμινάρια και εκπαιδευτικά προγράμματα που βασίζονται σε μία διεπιστημονική και διαθεματική προσέγγιση, προκειμένου να επιτυγχάνεται ένας διαδραστικός χαρακτήρας των μαθημάτων (European Commission, 2007).

Η ΠΕΡΙΠΤΩΣΗ ΤΗΣ ΕΛΛΑΔΑΣ

Η επιλογή της Ελλάδας να αποτελέσει ιδρυτικό μέλος της UNESCO, υπογράφοντας το 1946 τον Καταστατικό της Χάρτη, αποτυπώνει τις πρώτες προσπάθειες της χώρας να ασκήσει πολιτιστική πολιτική και να εφαρμόσει διαδικασίες που θα προστάτευαν και θα προήγαν τον ελληνικό πολιτισμό. Ωστόσο, η ίδρυση ενός κρατικού θεσμού, το Υπουργείο Πολιτισμού κι Επιστημών (1971), με αμιγώς πολιτιστικά καθήκοντα και δραστηριότητες, εγκαινιάστηκε και προχώρησε σε ουσιαστικές πολιτιστικές επενδύσεις, μετά το 1974. Πρωταρχικός στόχος ήταν η συντήρηση και ανάδειξη των αρχαιολογικών μνημείων ως αναπόσπαστο κομμάτι της πολιτιστικής ελληνικής ταυτότητας. Η ένταξη όμως της Ελλάδας στην ΕΟΚ (1981) άλλαξε την εθνική πολιτιστική πολιτική η οποία και ευθυγραμμίστηκε με τους στόχους της Ευρωπαϊκής Κοινότητας (Υπουργείο Πολιτισμού, 2020).

Οι εθνικές προσπάθειες πλέον καλούνταν να αναπροσαρμοστούν ώστε να προβάλλουν μια ενιαία ευρωπαϊκή ταυτότητα. Κατά συνέπεια, η πολιτιστική πολιτική της χώρας είχε σαν στόχο να καλλιεργήσει, με τη συμβολή των περιφερειακών και των τοπικών οργανισμών, τις κατάλληλες συνθήκες προκειμένου να επιτραπεί η ίση συμμετοχή όλων των πολιτών σε πολιτιστικές δραστηριότητες που θα προωθούσαν τόσο την ελληνικότητα ως πολιτισμική ταυτότητα, όσο και την ιστορία άλλων πολιτισμών, καλλιεργώντας το σεβασμό και την αποδοχή προς το διαφορετικό. Ταυτόχρονα, θα προωθείτο η δημιουργικότητα παρέχοντας υποδομές για την ανάπτυξη της σύγχρονης τέχνης, με στόχο την προστασία και τη διαρκή ανάδειξη της εγχώριας πολιτισμικής κληρονομιάς. Έτσι η πολιτιστική πολιτική απέκτησε και έναν κοινωνικο-οικονομικό

χαρακτήρα, καθώς σταδιακά συμπεριλήφθηκε σε σχέδια οικονομικής ανάπτυξης ενώ από τη δεκαετία του 90 αποτέλεσε παράγοντα βελτίωσης του οικονομικού και βιοτικού επιπέδου των Ελλήνων πολιτών (Κόνσολα, 2006· Dubois, 2013).

Σήμερα εφαρμόζεται ένα μικτό μοντέλο πολιτιστικής πολιτικής αλλά και εκπαίδευσης, με την κυβέρνηση να έχει κυρίαρχο ρόλο στη θέσπιση και ενίσχυση της πολιτιστικής ατζέντας και στη διαχείριση της χρηματοδότησής της. Οι αποφάσεις λαμβάνονται και υλοποιούνται από κρατικές υπηρεσίες του Υπουργείου Πολιτισμού, Παιδείας, Θρησκευμάτων και Αθλητισμού. Τέτοιες είναι η Διεύθυνση Πολιτιστικών Δράσεων και η Γενική Διεύθυνση Σύγχρονου Πολιτισμού στην οποία υπάγονται με τη σειρά τους οι Διευθύνσεις για τη Μουσική, το Χορό, τις Εικαστικές Τέχνες, με την ευθύνη να παρέχουν πολιτιστικά προγράμματα με αντίστοιχη θεματολογία. Επίσης, ένας αριθμός δημοσίων αρχών που υπάγονται στο Υπουργείο είναι υπεύθυνοι για τη δημιουργία εκπαιδευτικών προγραμμάτων, όπως για παράδειγμα η Διεύθυνση Λαϊκού Πολιτισμού και η Διεύθυνση Πολιτιστικών Εκδηλώσεων, αντικείμενο των οποίων είναι κατά κύριο λόγο, τα μουσεία, σε μία προσπάθεια να τα καταστήσουν χώρους πολιτιστικής εκπαίδευσης. Το Ινστιτούτο Εκπαιδευτικής Πολιτικής (ΙΕΠ) είναι υπεύθυνο για τον σχεδιασμό πολιτιστικών κι εκπαιδευτικών δράσεων με στόχο την αναθεώρηση και ενίσχυση της θέσης της αισθητικής αγωγής στο Πρόγραμμα Σπουδών της υποχρεωτικής εκπαίδευσης. Ως αρωγοί στη διαδικασία εφαρμογής της πολιτιστικής εκπαίδευσης, ορίζονται διάφοροι ιδιωτικοί και δημόσιοι πολιτιστικοί φορείς κι οργανισμοί (Κόνσολα, 2006· The Compendium of Cultural Policies & Trends, 2020).

Το πλέον σημαντικό εγχείρημα έως τις ημέρες μας, με μέρος της χρηματοδότησης από την Ε.Ε. έχει πραγματοποιηθεί στην πρωτοβάθμια εκπαίδευση με το πρόγραμμα «ΜΕΛΙΝΑ – Εκπαίδευση και Πολιτισμός» για την ανάδειξη της εγχώριας πολιτισμικής κληρονομιάς και την υλοποίηση προγραμμάτων πολιτιστικής εκπαίδευσης,. Στόχος ήταν η ενίσχυση της αισθητικής αγωγής μέσω μαθημάτων θεάτρου, μουσικής, χορού, εικαστικών και οπτικοακουστικής έκφρασης, συμπεριλαμβανομένων και των σεμιναρίων προς τους εκπαιδευτικούς. Δυστυχώς, από την ημερομηνία της πειραματικής του έναρξης, Σεπτέμβριο 1995 έως και το 2008 εφαρμόστηκε σε μόλις ενενήντα δημοτικά σχολεία, ενώ καθώς πάγωσε η χρηματοδότηση, άρχισε σταδιακά να εγκαταλείπεται και να φθίνει ποιοτικά. Έκτοτε, το μεγαλύτερο βάρος της χρηματοδότησης δίνεται σε εξωσχολικές δραστηριότητες, σε περιβάλλοντα δηλαδή άτυπης εκπαίδευσης, ενώ στα πλαίσια της υποχρεωτικής εκπαίδευσης παρατηρείται μια διαρκή μείωση εκπαιδευτικών πολιτιστικών προγραμμάτων, τα οποία υπάγονται στον Ενιαίο Διοικητικό Τομέα Θεμάτων Σπουδών, Επιμόρφωσης και Καινοτομιών του Υ.ΠΑΙ.Π.Θ.Α (The Compendium of Cultural Policies & Trends, 2020).

Το Δίκτυο «Ευρυδίκη» και το «Compendium of Cultural Policies and Trends»

Σύμφωνα με όσα ειπώθηκαν, η ελληνική κυβέρνηση κατέχει πρωτεύοντα ρόλο τόσο στο σχεδιασμό και την εφαρμογή της πολιτιστικής πολιτικής όσο και στην οργάνωση της εκπαίδευσης και τις αρχές που διέπουν αυτή. Βασικότερη αρχή όλων είναι η παροχή δημόσιας παιδείας σε όλους τους πολίτες, για όλες τις εκπαιδευτικές βαθμίδες, με την άποψη ότι το δικαίωμα στη μόρφωση είναι οικουμενικό. Το Υ.ΠΑΙ.ΘΗ.Π.Α, ως η αρμόδια κρατική υπηρεσία διαχειρίζεται εξ' ολοκλήρου την εκπαιδευτική δομή της

χώρας, διαμορφώνει το Α.Π. και ρυθμίζει τους στόχους των μαθημάτων, την πρόσληψη του διδακτικού προσωπικού και την χρηματοδότηση των δημόσιων εκπαιδευτικών ιδρυμάτων. Οι σχολικές μονάδες έχουν περιορισμένη αυτονομία η οποία αφορά μόνο σε ζητήματα λειτουργίας, τα οποία ωστόσο εμπίπτουν κι αυτά με τη σειρά τους στη δικαιοδοσία της τοπικής διοίκησης. Στις σχολές ανώτατης εκπαίδευσης, η αυτονομία είναι μεγαλύτερη αναφορικά με τη σχεδίαση του προγράμματος σπουδών (EURYDICE, 2020).

Από το σχολικό έτος 2018/2019, η υποχρεωτική εκπαίδευση έχει διάρκεια έντεκα χρόνια, δεδομένου ότι ξεκινά στην ηλικία των 4 ετών με την ένταξη των παιδιών σε μονάδες προσχολικής εκπαίδευσης για δύο χρόνια. Σε ηλικία 6 ετών ξεκινά η πρωτοβάθμια εκπαίδευση, η οποία ολοκληρώνεται σε έξι χρόνια ενώ ακολουθεί τριετής φοίτηση στο Γυμνάσιο, ολοκληρώνοντας έτσι τον πρώτο κύκλο της δευτεροβάθμιας εκπαίδευσης και τον τελευταίο της υποχρεωτικής. Μετά την επιτυχή φοίτηση στο Γυμνάσιο, οι μαθητές μπορούν να επιλέξουν την εισαγωγή τους στο δεύτερο κύκλο της δευτεροβάθμιας εκπαίδευσης, η οποία διακρίνεται στο Γενικό Λύκειο, στο οποίο διδάσκονται μαθήματα γενικής παιδείας και στο Επαγγελματικό Λύκειο στο οποίο διδάσκονται και μαθήματα εξειδίκευσης. Και από τα δυο έχουν τη δυνατότητα εισόδου στα ανώτατα εκπαιδευτικά ιδρύματα, ενώ στα ΕΠΑΛ υπάρχει επιπλέον η «τάξη μαθητείας» ως μετα-δευτεροβάθμιος κύκλος σπουδών (EURYDICE, 2020 European Commission, 2007).

Δυστυχώς, ως χώρα δε διαθέτουμε συγκεντρωμένα κι αναλυτικά στοιχεία μέσω του «Compendium Cultural Policies & Trends» αναφορικά με τη θέση που κατέχουν τα μαθήματα της τέχνης στα ελληνικά σχολεία. Υπάρχει μόνο η εξής μικρή παράγραφος: «Το εκπαιδευτικό σύστημα βρίσκεται σε περίοδο αλλαγής», χωρίς να αναφέρεται τίποτε για τη θέση της τέχνης στην εκπαίδευση, την απουσία της οποίας μάλιστα προσπαθεί να δικαιολογήσει η αμέσως επόμενη πρόταση αναφέροντας ότι «η τέχνη στα σχολεία αποτελεί ύψιστη προτεραιότητα, καθώς δίνει την ευκαιρία στους μαθητές να εξερευνήσουν δημιουργικά μονοπάτια». Στη συνέχεια, υπάρχει σχετικό σχόλιο ότι τα μαθήματα μουσικής και θεάτρου προσφέρονται στο δημοτικό, χωρίς ωστόσο κάτι τέτοιο να ισχύει για όλα τα σχολεία της χώρας.

Η αξιολόγηση έχει χαρακτήρα διαγνωστικό. Αξιολογείται δηλαδή το επίπεδο γνώσης που κατακτήθηκε από τους μαθητές ή οι δυσκολίες που συνάντησαν. Επιπλέον, έχει χαρακτήρα ενημερωτικό για το βαθμό προόδου βασιζόμενη στην εξαγωγή συμπερασμάτων μέσω προφορικών ερωτήσεων κατανόησης και σύνθετων δημιουργικών εργασιών για την πρωτοβάθμια ενώ στη δευτεροβάθμια (στα καλλιτεχνικά και μουσικά σχολεία) δίνονται και γραπτές εξετάσεις στη διάρκεια των τετραμήνων (The Compendium of Cultural Policies & Trends, 2020· Papazoglou, 2019).

Η απουσία μαθημάτων τέχνης στην υποχρεωτική εκπαίδευση εντείνει την προσπάθεια να καλυφθεί από εξωτερικούς πολιτιστικούς φορείς. Κάποιοι από αυτούς, όπως το Κέντρο Εκπαίδευσης Προγραμμάτων του Τμήματος Προϊστορικών και Κλασικών Αρχαιοτήτων και το αντίστοιχο Τμήμα Βυζαντινών και Μετα-Βυζαντινών, παρέχουν εκπαιδευτικά προγράμματα, ενώ το Ελληνικό Αρχείο Κινηματογράφου προσφέρει εκπαιδευτικά σεμινάρια. Το 2012, δημοσιεύτηκε η «Λευκή Βίβλος» στην οποία υπογραμμίζεται η ανάγκη εντατικοποίησης των εκπαιδευτικών προγραμμάτων τέχνης, προκειμένου να καλυφθεί το κενό που υπάρχει στα σχολικά προγράμματα. Ωστόσο η εξέλιξη της πρωτοβουλίας αυτής παραμένει άγνωστη (The Compendium of Cultural Policies & Trends, 2020).

Συμπεραίνοντας, απαιτούνται δραστικές πρωτοβουλίες προκειμένου να επιτευχθεί καθολική αλλαγή της θέσης που κατέχουν τα μαθήματα τέχνης στην υποχρεωτική εκπαίδευση. Από τα μέσα της δεκαετίας του 2000 και την απουσία εφαρμογής του προγράμματος «ΜΕΛΙΝΑ», δεν έχει παρουσιασθεί καμία εναλλακτική, που θα αποτελούσε και κανόνα στο σύνολο των σχολείων της χώρας, ενεργών στη συμμετοχή για την προαγωγή των πολιτιστικών πρακτικών, αλλά και στην ανάδειξη της πολιτισμικής κληρονομιάς, επιτυγχάνοντας έτσι τη διάδοση αξιών και γνώσεων που συνιστούν έναν εκ των δύο πυλώνων αναδόμησης της ευρωπαϊκής ταυτότητας και του δυτικού πολιτισμού. Το εν λόγω ζήτημα χρίζει σκέψης και ανάληψης δράσεων, καθώς συνιστά αγκάθι του εκπαιδευτικού συστήματος και της συνολικής εκπαιδευτικής διαδικασίας και κατ' επέκταση της δημιουργίας ενσυνείδητων πολιτών (The Compendium of Cultural Policies & Trends, 2020).

ΣΥΜΠΕΡΑΣΜΑΤΑ-ΣΥΖΗΤΗΣΗ

Συνοψίζοντας, έχει επικρατήσει η αντίληψη που σχεδόν ταυτίζει την ποιότητα στο σχολείο με την αποτελεσματικότητα και την αποδοτικότητά του. Υπό αυτούς τους όρους, παρατηρείται συρρίκνωση της έννοιας και του περιεχομένου της ποιότητας στην εκπαίδευση ενώ, συνιστά υπόθεση της Ε.Ε., όχι μόνο εθνική, δεδομένου ότι αποτελεί μείζον θέμα αλλά και μέσο με το οποίο η Ευρώπη δύναται να παρέμβει στα εθνικά εκπαιδευτικά συστήματα. Αναγκαίος κρίνεται ο επαναπροσδιορισμός της έννοιας της ποιότητας, μέσω μίας ολιστικής προσέγγισης, που να αξιολογεί τις πολλαπλές πτυχές της συνολικής λειτουργίας του σχολείου, εστιάζοντας στον παιδαγωγικό ρόλο, στην κοινωνική αποστολή, στο επιστημονικό έργο και στη θεσμική/πολιτική όψη που διαμορφώνει τη σχολική ζωή. Έτσι μπορεί να γίνει δυνατή η οργάνωση και ο σχεδιασμός που οδηγεί στην ποιοτική εκπαίδευση.

Πίνακας 1: Συγκεντρωτικός πίνακας συμπερασμάτων

ΧΩΡΑ	Ο ΡΟΛΟΣ ΤΟΥ ΚΡΑΤΟΥΣ ΣΤΟ ΕΚΠΑΙΔΕΥΤΙΚΟ ΣΥΣΤΗΜΑ	ΜΑΘΗΜΑΤΑ ΤΕΧΝΗΣ ΣΤΗΝ ΥΠΟΧΡΕΩΤΙΚΗ ΕΚΠΑΙΔΕΥΣΗ	ΜΕΘΟΔΟΣ ΑΞΙΟΛΟΓΗΣΗΣ
ΚΥΠΡΟΣ	ΣΥΓΚΕΝΤΡΩΤΙΚΟΣ	ΝΑΙ (Σε όλες τις τάξεις της υποχρεωτικής εκπαίδευσης)	Ο εκπαιδευτικός επιλέγει τον τρόπο αξιολόγησης, προκειμένου αυτή να είναι ΡΕΑΛΙΣΤΙΚΗ
ΕΛΛΑΔΑ	ΣΥΓΚΕΝΤΡΩΤΙΚΟΣ	ΝΑΙ (Απουσία ομοιογενούς προγράμματος στην υποχρεωτική εκπαίδευση)	Ο εκπαιδευτικός επιλέγει τον τρόπο αξιολόγησης η οποία στηρίζεται σε συγκεκριμένα κριτήρια. Είναι ΡΕΑΛΙΣΤΙΚΗ

Συμπερασματικά, τα ευρήματα της παρούσας εργασίας αποτυπώνονται στον πίνακα 1 για τις χώρες Κύπρου και Ελλάδα. Όσον αφορά στην εκπαιδευτική πολιτική διαπιστώνεται ότι τόσο στην Κύπρο όσο και στην Ελλάδα ο ρόλος του κράτους είναι συγκεντρωτικός. Επιπλέον, η Κύπρος έχει ενσωματώσει πλήρως στις τάξεις της υποχρεωτικής εκπαίδευσης μαθήματα που αφορούν στην Τέχνη ενώ η Ελλάδα, μέχρι

στιγμής, δεν έχει καταφέρει να δημιουργήσει ένα ομοιογενές πρόγραμμα. Στην Κύπρο επίσης παρατηρείται ευελιξία στον τρόπο διδασκαλίας του εκπαιδευτικού καθώς ο ίδιος μπορεί να επιλέξει τον τρόπο αξιολόγησης εν αντιθέσει με την Ελλάδα όπου ο εκπαιδευτικός υπάγεται σε ένα πλαίσιο πιο τυποποιημένο και με συγκεκριμένα κριτήρια.

Κλείνοντας, η τέχνη μπορεί να γίνει αρωγός κατανόησης και ενσωμάτωσης της διαφορετικότητας στις ζωές των παιδιών. Και σε αυτόν τον τομέα η τέχνη και ο πολιτισμός, με την πολιτιστική πολυφωνία τους, έχουν πολλά να προσφέρουν, ιδιαίτερα στο θέμα της εκπαίδευσης της σύγχρονης πολιτισμικής, ανεκτικής και ανοικτής κοινωνίας τόσο στο πλαίσιο των ευέλικτων διαθεματικών προσεγγίσεων της σχολικής πράξης όσο και σε σχέση με την πολιτιστική πολιτική που συνδέεται με την δημοκρατία, το φιλελευθερισμό και το κοινωνικό κράτος και εγγυάται την πολυφωνία και τον πολιτιστικό πλουραλισμό.

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

Didham, R.J. & Ofei-Manu, P. (2020). Adaptive capacity as an educational goal to advance policy for integrating DRR into quality education for sustainable development. *International Journal of Disaster Risk Reduction,* S2212-4209(19)30658-2.

Dubois, V. (2013). Cultural Policy Regimes in Western Europe. *International Encyclopedia of the Social & Behavioral Sciences,* 10.1016/B978-0-08-097086-8.10419-2.

Egana-delSol, P., Contreras, D., Valenzuela, J.P. (2019). The impact of art-education on human Capital: An empirical assessment of a youth orchestra. *International Journal of Educational Development,* 71, 102105

EURYDICE, (2020). *National Education Systems:* https://eacea.ec.europa.eu/national-policies/eurydice/national-description, προσπελάσιμο Απρίλιος 2020

European Commission (2007), *Arts and cultural Education at School in Europe*, Cyprus 2007/08, Βέλγιο.

European Commission (2007), *Arts and Cultural Education at School in Europe,* Greece, 2007/08, Βέλγιο.

Garira, E. (2020). Needs assessment for the development of educational interventions to improve quality of education: A case of Zimbabwean primary schools. *Social Sciences & Humanities Open,* 2,100020.

Papazoglou, G. (2019). Society and Culture: Cultural Policies Driven by Local Authorities as A Factor in Local Development—The Example of the Municipality of Xanthi-Greece. *Heritage,* 2(3), 2625–2639. doi:10.3390/heritage2030161

Thangeda, A., Baratiseng, B., Mompati, T. (2016). Education for Sustainability: Quality Education Is A Necessity in Modern Day. How Far do the Educational Institutions Facilitate Quality Education? *Journal of Education and Practice,* 7(2), 9-17.

The Compendium of Cultural Policies & Trends (2020). https://www.culturalpolicies.net/ προσπελάσιμο Απρίλιος 2020.

Κόνσολα, Ν. (2006). Πολιτιστική ανάπτυξη και Πολιτική, Εκδόσεις Παπαζήση, Αθήνα.

Υπουργείο Πολιτισμού (2020). https://www.culture.gov.gr/el/SitePages/default.aspx προσπελάσιμο Απρίλιος 2020

Πολιτικές διαχείρισης του πολιτισμού κατά τον διεθνή λόγο. Μια αποτύπωση των δράσεων της Ευρωπαϊκής Επιτροπής και του Συμβουλίου της Ευρώπης

Καρανικόλα Ζωή
ΕΔΙΠ, Πανεπιστήμιο Πατρών, ΣΕΠ LRM ΕΑΠ
zoekar@upatras.gr

Παναγιωτόπουλος Γεώργιος
Αν. Καθηγητής, Πανεπιστήμιο Πατρών
pangiorgos@upatras.gr

Ζωγόπουλος Κωνσταντίνος
Διευθυντής στην Πρωτοβάθμια Εκπαίδευση, Υπ. Δρ. Πανεπιστήμιο Πατρών
kzogopoulos@upatras.gr

ΠΕΡΙΛΗΨΗ

Ο πολιτισμός και η εκπαίδευση συνιστούν βασικούς πυλώνες στη διαμόρφωση συνεκτικών κοινωνιών, στην προάσπιση των ανθρωπίνων δικαιωμάτων και στη διαχείριση του κοινωνικού αποκλεισμού. Σκοπός της παρούσας μελέτης είναι, μέσα από την ποιοτική ανάλυση των κειμένων «Νέα Ευρωπαϊκή Ατζέντα για τον Πολιτισμό» {SWD(2018) 167 final} και «Συμπεράσματα του Συμβουλίου σχετικά με το πρόγραμμα εργασιών στον πολιτιστικό τομέα (2019-2022) (2018/C 460/10), να αποτυπωθούν οι βασικές διαστάσεις των ευρωπαϊκών πολιτικών που αφορούν στον πολιτισμό. Τα αποτελέσματα της έρευνας

δείχνουν ότι οι βασικές διαστάσεις είναι η κοινωνική, η οικονομική και η εξωτερική. Η κοινωνική διάσταση αφορά στην ενίσχυση των πολιτιστικών ικανοτήτων όλων των Ευρωπαίων πολιτών, στην ενθάρρυνση της κινητικότητας των επαγγελματιών των πολιτιστικών και δημιουργικών τομέων και στην ευαισθητοποίηση των πολιτών σε θέματα κοινών αξιών. Με τον τρόπο αυτό προωθείται η ατομική χειραφέτηση, η δημοκρατική συνείδηση, η κοινωνική συνοχή και η ευρωπαϊκή ταυτότητα. Η οικονομική διάσταση συνδέει τον πολιτισμό με τη βιώσιμη ανάπτυξη, αναγνωρίζει την ανάγκη δημιουργίας ενός ρυθμιστικού περιβάλλοντος που επιβραβεύει τη δημιουργία, την πρόσβαση στη χρηματοδότηση, τη διεθνοποίηση, την παροχή και ανάπτυξη ειδικών, ψηφιακών και επιχειρηματικών δεξιοτήτων. Η εξωτερική διάσταση αφορά στην ενίσχυση των διεθνών πολιτιστικών σχέσεων. Συγκεκριμένα, η Ευρωπαϊκή Επιτροπή έχει ως στόχο την προώθηση του πολιτισμού και του διαπολιτισμικού διαλόγου και την ενίσχυση της διεθνούς συνεργασίας στον τομέα της πολιτιστικής κληρονομιάς. Τέλος, αναγνωρίζεται η ανάγκη ανάπτυξης συνεκτικών, οικουμενικών και συνεργατικών πολιτικών, ώστε να διασφαλίζεται συμπληρωματικότητα με τις ενέργειες των κρατών μελών και των διεθνών οργανισμών.

***Λέξεις κλειδιά**: Πολιτικές, πολιτισμός, Ευρωπαϊκή Επιτροπή, Συμβούλιο Ευρώπης, δράσεις*

ΕΙΣΑΓΩΓΗ

Ζούμε σε έναν κόσμο συμβόλων και σημείων, οι ταυτότητές μας προσδιορίζονται σε αυξανόμενο βαθμό με την κατασκευή εικόνων και η ικανότητα κατανόησης της κουλτούρας και του πολιτισμού καθίσταται ένα πολύ κρίσιμο στοιχείο του ενεργού πολίτη. Η κουλτούρα και ο πολιτισμός διαπερνούν όλες τις εκφάνσεις της ανθρώπινης ζωής, «είτε αναφερόμαστε στις προσωπικές και κοινωνικές σχέσεις μας είτε αναφερόμαστε στην κατανάλωση, τις τεχνολογίες, τις τέχνες, την πολιτική, το περιβάλλον» (Smith, 2006, σελ.9).

Σε ένα τέτοιο πλαίσιο, οι Ευρωπαϊκοί θεσμοί έχουν προβεί στη χάραξη πολιτικών με στόχο την ενίσχυση του πολιτισμού, αναγνωρίζοντας με τον τρόπο αυτόν την ύψιστη αξία και σημασία του για τη στήριξη της ευρωπαϊκής ταυτότητας και σταθερότητας. Χαρακτηριστικά ο Πρόεδρος της Γαλλίας, Εμανουέλ Μακρόν, το 2019 δήλωσε: «Γνωρίζουμε ότι οι πολιτισμοί εξαφανίζονται. . . . Η Ευρώπη θα εξαφανιστεί με την εξάλειψη αυτής της δυτικής περιόδου και ο κόσμος θα επικεντρωθεί γύρω από δύο βασικά σημεία εστίασης: τις Ηνωμένες Πολιτείες και την Κίνα». Για τον λόγο αυτό, συνέχισε, «πρέπει να ξαναχτίσουμε . . . μια συλλογική αφήγηση και μια συλλογική φαντασία. Γι*α* αυτό πιστεύω πολύ βαθιά ότι αυτό . . . πρέπει να αναληφθεί ως έργο του ευρωπαϊκού πολιτισμού» (όπως αναφέρεται στο Balfour, 2021).

Η Ευρωπαϊκή Ένωση (ΕΕ) επιδιώκει να διαφυλάξει την κοινή ευρωπαϊκή πολιτιστική κληρονομιά, να στηρίξει και να προωθήσει τις τέχνες και τους τομείς της δημιουργίας στην Ευρώπη. Στην παρούσα εργασία θα μελετήσουμε τις πολιτικές δύο βασικών οργάνων και θεσμών της (ΕΕ), της Ευρωπαϊκής Επιτροπής και του Συμβουλίου της Ευρώπης, που αφορούν στον πολιτισμό. Η Ευρωπαϊκή Επιτροπή είναι θεσμικό όργανο της Ευρωπαϊκής Ένωσης, με απώτερο σκοπό την προστασία των κοινοτικών

συμφερόντων των κρατών μελών της Ένωσης. Ιδρύθηκε το 1953 και έχει ως έδρα τις Βρυξέλλες. Το Ευρωπαϊκό Συμβούλιο καθορίζει τις γενικές πολιτικές κατευθύνσεις και τις προτεραιότητες της Ευρωπαϊκής Ένωσης. Ωστόσο, δε συνιστά νομοθετικό θεσμικό όργανο της ΕΕ. Επομένως δε διαπραγματεύεται ούτε εκδίδει νομοθετικές πράξεις της ΕΕ.

ΕΥΡΩΠΑΪΚΕΣ ΠΟΛΙΤΙΚΕΣ ΠΟΛΙΤΙΣΜΟΥ

Το άρθρο 167 της Συνθήκης για τη λειτουργία της Ευρωπαϊκής Ένωσης καθορίζει τον ρόλο της ΕΕ στον τομέα του πολιτισμού: στηρίζει, συντονίζει ή συμπληρώνει τις δράσεις των χωρών μελών και επιδιώκει να προβάλλει την κοινή πολιτιστική κληρονομιά της Ευρώπης.

Ως εκ τούτου, υπάρχουν πολλά διάχυτα πολιτισμικά στοιχεία στις πολιτικές της ΕΕ, όπως η εκπαίδευση, η έρευνα, η κοινωνική πολιτική, η περιφερειακή ανάπτυξη και οι εξωτερικές σχέσεις. Στα κείμενά της συχνά τονίζεται η άποψη ότι *είναι προς το κοινό συμφέρον όλων των κρατών μελών να αξιοποιήσουν πλήρως το δυναμικό της* ***εκπαίδευσης*** *και του* ***πολιτισμού*** *ως* ***κινητήριων δυνάμε****ων για τη δημιουργία θέσεων εργασίας, την κοινωνική δικαιοσύνη, την ενεργό συμμετοχή των πολιτών στα κοινά, καθώς και ως μέσων για να βιώσουν την ευρωπαϊκή ταυτότητα σε όλη της την πολυμορφία* (European Commission, COM(2018) 267 final).

Επιπρόσθετα, η ΕΕ συμμετέχει σε κινηματογραφικά φεστιβάλ, πολιτιστικές εκδηλώσεις, συναυλίες, συνέδρια, καλλιτεχνικά βραβεία και διακρίσεις σε ολόκληρη την Ευρώπη, καθόλη τη διάρκεια του έτους. Άλλες πρωτοβουλίες περιλαμβάνουν τις «Ημέρες Πολιτιστικής Κληρονομιάς» (τοπικές πρωτοβουλίες που επιτρέπουν την πρόσβαση σε χώρους που δεν είναι κανονικά ανοικτοί στο κοινό) και τις «Πολιτιστικές Πρωτεύουσες», που αμφότερες ξεκίνησαν το 1985. Επίσης, συνεργάζεται με άλλους διεθνείς οργανισμούς για την αντιμετώπιση προβλημάτων, όπως η παράνομη διακίνηση πολιτιστικών αγαθών (https://european-union.europa.eu/priorities-and-actions/actions-topic/culture_el).

Ενδεικτικά, ένα σημαντικό πρόγραμμα της ΕΕ είναι η «Δημιουργική Ευρώπη 2021-2027» με προϋπολογισμό 2,44 δισ. ευρώ. Το πρόγραμμα αυτό, το οποίο αποτελεί εξέλιξη του προγράμματος «Δημιουργική Ευρώπη 2014-2020», επενδύει σε δράσεις που ενισχύουν την πολιτιστική πολυμορφία, τη διαφύλαξη, ανάπτυξη και προώθηση της ευρωπαϊκής πολιτιστικής και γλωσσικής πολυμορφίας και κληρονομιάς, την αύξηση της ανταγωνιστικότητας και του οικονομικού δυναμικού των πολιτιστικών και δημιουργικών τομέων, ιδίως του οπτικοακουστικού τομέα. Το πρόγραμμα αυτό περιλαμβάνει τρία σκέλη: το σκέλος του πολιτισμού, το σκέλος των Media και το διατομεακό σκέλος.

Αναλυτικότερα, το σκέλος του πολιτισμού υποστηρίζει ένα ευρύ φάσμα πολιτιστικών και δημιουργικών τομέων, όπως της αρχιτεκτονικής, της πολιτιστικής κληρονομιάς, του σχεδίου, της λογοτεχνίας και των εκδόσεων, της μουσικής και των τεχνών του θεάματος. Ενθαρρύνει τη συνεργασία και τις ανταλλαγές μεταξύ πολιτιστικών οργανισμών και καλλιτεχνών εντός και εκτός Ευρώπης (https://ec.europa.eu/culture/funding-creative-europe/creative-europe-culture-strand).

Ακολούθως, το σκέλος των media υποστηρίζει την ευρωπαϊκή κινηματογραφική και οπτικοακουστική βιομηχανία, ενθαρρύνει τη συνεργασία της οπτικοακουστικής βιομηχανίας, καλλιεργεί ταλέντα, αλλληλεπιδρά με κοινό όλων των ηλικιών. Επίσης,

προσφέρει χρηματοδότηση στον τομέα των μέσων ενημέρωσης ώστε να προωθήσει τον γραμματισμό, τον πλουραλισμό και την ελευθερία, ενθαρρύνει τη δημοσιογραφική συνεργασία αναπτύσσοντας πρότυπα, νέα επιχειρηματικά μοντέλα, προγράμματα κατάρτισης, προγράμματα χρηματοδότησης και άλλες δραστηριότητες που στοχεύουν στη διατήρηση της ποιότητας της δημοσιογραφίας (https://ec.europa.eu/culture/funding-creative-europe/creative-europe-media-strand).

Τέλος, το διατομεακό σκέλος στοχεύει στην ενίσχυση της συνεργασίας μεταξύ διαφορετικών πολιτιστικών και δημιουργικών τομέων, με στόχο την αντιμετώπιση κοινών προκλήσεων και την αναζήτηση καινοτόμων λύσεων (https://ec.europa.eu/culture/funding-creative-europe/cross-sectoral-strand).

Συμπληρωματικά, μια βασική διάσταση των πολιτικών της ΕΕ για τον πολιτισμό αφορά στη σύναψη πολιτιστικών σχέσεων με χώρες εκτός ΕΕ. Αναγνωρίζεται η συμβολή των πολιτιστικών ανταλλαγών και του διαπολιτισμικού διαλόγου στην προσέγγιση των ατόμων και στην ανάπτυξη της κοινωνίας και της οικονομίας. Έτσι, οι χώρες της ΕΕ καλούνται να ενισχύσουν τον πολιτισμικό διάλογο μέσω δράσεων ευαισθητοποίησης και ανταλλαγών βέλτιστων πρακτικών εντός και εκτός της ΕΕ, να στηρίξουν την ανάπτυξη της πολυγλωσσίας και των διαπολιτισμικών δεξιοτήτων, να προβάλουν τη σύμβαση της UNESCO για την προστασία και την προώθηση της πολυμορφίας των πολιτιστικών εκφράσεων, να διαμορφώσουν μια στρατηγική για να συμπεριληφθεί ο τομέας του πολιτισμού στις πολιτικές για τις εξωτερικές σχέσεις της ΕΕ με συνεπή και συστηματικό τρόπο, διασφαλίζοντας ότι οι δραστηριότητες σε επίπεδο ΕΕ συμπληρώνουν τις δραστηριότητες των χωρών της ΕΕ. Επιπρόσθετα, να προωθήσουν τις ευρωπαϊκές πολιτιστικές δραστηριότητες, τα αγαθά και τις υπηρεσίες εκτός της ΕΕ, καθώς και τη διεθνή κινητικότητα των ευρωπαίων επαγγελματιών του πολιτιστικού τομέα, να συμβάλουν στην καταπολέμηση της παραποίησης, της παραγωγής χωρίς άδεια (πειρατείας) και της κλοπής και διακίνησης πολιτιστικών αγαθών σε διεθνές επίπεδο, να προστατεύσουν, να διατηρήσουν και να προωθήσουν την πολιτιστική κληρονομιά.

Τονίζουν, επίσης, την ανάγκη για χρηματοδότηση προγραμμάτων, την καλύτερη ενημέρωση όσον αφορά τη στήριξη προγραμμάτων και δραστηριοτήτων για ενδεχόμενους συμμετέχοντες, τη μεγαλύτερη εμπλοκή καλλιτεχνών, επαγγελματιών του πολιτιστικού τομέα και της κοινωνίας των πολιτών στην ΕΕ και στις χώρες εταίρους, την εφαρμογή εξωτερικών πολιτιστικών πολιτικών, την καλύτερη συνεργασία μεταξύ των πολιτιστικών θεσμών χωρών της ΕΕ που δραστηριοποιούνται σε χώρες εταίρους και στην ανάπτυξη δικτύων (JOIN(2016) 29 final· Οδηγία 2014/60/ΕΕ του Ευρωπαϊκού Κοινοβουλίου και του Συμβουλίου).

ΕΡΕΥΝΗΤΙΚΟ ΜΕΡΟΣ

Ερευνητικός σκοπός

Σκοπός της παρούσας μελέτης είναι, μέσα από την ποιοτική ανάλυση των κειμένων «Νέα Ευρωπαϊκή Ατζέντα για τον Πολιτισμό» {SWD(2018) 167 final} και «Συμπεράσματα του Συμβουλίου σχετικά με το πρόγραμμα εργασιών στον πολιτιστικό τομέα (2019-2022) (2018/C 460/10), να αποτυπωθούν οι βασικές διαστάσεις των ευρωπαϊκών πολιτικών που αφορούν στον πολιτισμό.

Μεθοδολογικό εργαλείο

Αναφορικά με τη μεθοδολογία που ακολουθήθηκε, εφαρμόστηκε η ποιοτική ανάλυση και συγκεκριμένα χρησιμοποιήθηκε το μεθοδολογικό εργαλείο των θεματικών δικτύων. Το εργαλείο αυτό διακρίνεται για τη σαφήνεια και την ευελιξία του, ενώ κύριος στόχος του είναι η μεθοδική και συστηματική ανάλυση του ερευνητικού υλικού, και η εκτενής εξερεύνηση τόσο της επιφάνειας όσο και των βαθύτερων δομών του κειμένου (Vaismoradi & Snelgrove, 2019). Η θεματική ανάλυση περιλαμβάνει τα εξής βήματα: εξοικείωση με τα δεδομένα, δημιουργία αρχικών κωδικών, αναζήτηση θεμάτων (συλλογή κωδικών σε πιθανά θέματα, συλλογή όλων των δεδομένων που σχετίζονται με κάθε πιθανό θέμα), ανασκόπηση θεμάτων, ορισμός θεμάτων και παραγωγή της αναφοράς (karanikola & Palaiologou, 2021· Persson, Törnbom, Sunnerhagen, & Törnbom, 2017).

Ανάπτυξη και περιγραφή θεματικών δικτύων

Το πρώτο θεματικό δίκτυο αφορά στην κοινωνική διάσταση. Μέσα από τα δύο κείμενα τονίζεται η ανάγκη ενίσχυσης των πολιτιστικών ικανοτήτων όλων των Ευρωπαίων, η ενθάρρυνση της κινητικότητας των επαγγελματιών των πολιτιστικών και δημιουργικών τομέων, η ευαισθητοποίηση των πολιτών σε θέματα κοινών αξιών και η προώθηση της ατομικής χειραφέτησης, της δημοκρατικής συνείδησης, της κοινωνικής συνοχής και της ευρωπαϊκής ταυτότητας. Ταυτόχρονα προτάσσονται και οι σχετικές δράσεις που δύνανται να συμβάλλουν προς την επίτευξη των προαναφερθέντων στόχων. Συγκεκριμένα, διεξάγεται έρευνα για τις πολιτιστικές αλληλεπιδράσεις με σκοπό την εκτίμηση των επιπτώσεων σε διαφορετικούς τομείς, συμπεριλαμβανομένης της υγείας και της ευημερίας, αναπτύσσονται ειδικές δράσεις για την κοινωνική ένταξη μέσω του πολιτισμού, στο πλαίσιο του προγράμματος «Δημιουργική Ευρώπη» και του προγράμματος Erasmus+, υλοποιείται έργο με τίτλο «Χώροι και πόλεις πολιτισμού και δημιουργίας» στο πλαίσιο του προγράμματος «Δημιουργική Ευρώπη», με σκοπό την προώθηση της πολιτιστικής συμμετοχής και της κοινωνικής και αστικής αναγέννησης και καλλιεργείται ένα καθεστώς κινητικότητας για τους επαγγελματίες των κλάδων του πολιτισμού και της δημιουργίας στο πλαίσιο του προγράμματος «Δημιουργική Ευρώπη».

Το δεύτερο θεματικό δίκτυο αφορά στην οικονομική διάσταση. Το Συμβούλιο της Ευρώπης και η Ευρωπαϊκή Επιτροπή συνδέουν τον πολιτισμό με τη βιώσιμη ανάπτυξη και αναγνωρίζουν την ανάγκη δημιουργίας ενός ρυθμιστικού περιβάλλοντος που επιβραβεύει τη δημιουργία, την πρόσβαση στη χρηματοδότηση, τη διεθνοποίηση, την παροχή και ανάπτυξη ειδικών, ψηφιακών και επιχειρηματικών δεξιοτήτων. Σχετικές δράσεις που προτάσσονται προς αυτή την κατεύθυνση είναι η επικύρωση του έργου «Teaching, assessing and learning creative and critical thinking skills in education» του Οργανισμού Οικονομικής Συνεργασίας και Ανάπτυξης (ΟΟΣΑ), με σκοπό την ενσωμάτωση μιας ενότητας για τη δημιουργικότητα στο Πρόγραμμα Διεθνούς Αξιολόγησης Μαθητών 2021 και η διερεύνηση δυνατοτήτων για παρόμοια έργα στην ανώτατη εκπαίδευση και κατάρτιση.

Επιπρόσθετα, θα προωθηθεί η μουσική και οι τέχνες στην εκπαίδευση και την κατάρτιση και θα προαχθούν στα ιδρύματα τριτοβάθμιας εκπαίδευσης διεπιστημονικά προγράμματα μεταπτυχιακών σπουδών που θα είναι προσανατολισμένα στη

δημιουργικότητα, συνδυάζοντας τις τέχνες, τις τεχνολογίες της πληροφορίας και της επικοινωνίας και τις επιχειρηματικές δεξιότητες. Μια άλλη δράση αφορά στη στήριξη συμπράξεων μεταξύ επαγγελματιών και βιομηχανιών του κλάδου της δημιουργίας και ευρωπαϊκών δικτύων προς όφελος της καινοτομίας με προσανατολισμό στην τέχνη, το σχέδιο, την τεχνολογία και την επιστήμη.

Ακολούθως, θα εξεταστεί το ενδεχόμενο δημιουργίας μιας κοινότητας γνώσης και καινοτομίας του Ευρωπαϊκού Ινστιτούτου Καινοτομίας και Τεχνολογίας για την πολιτιστική κληρονομιά και τους δημιουργικούς κλάδους, θα διεξάγονται τακτικοί διάλογοι με τους πολιτιστικούς και δημιουργικούς τομείς στο πλαίσιο της ανανεωμένης στρατηγικής βιομηχανικής πολιτικής, με σκοπό τον προσδιορισμό των αναγκών πολιτικής και τη στήριξη ολοκληρωμένου πλαισίου πολιτικής σε επίπεδο ΕΕ, θα υλοποιηθεί η προπαρασκευαστική δράση «Music Moves Europe», θα ενισχύσει τον διάλογο με την ευρωπαϊκή βιομηχανία οπτικοακουστικών μέσων και τέλος, θα στηρίξει τις προσπάθειες των κρατών μελών για τη διασφάλιση δίκαιης αμοιβής των καλλιτεχνών και δημιουργών μέσω του γενικού και του τομεακού διαλόγου, σύμφωνα με τη στρατηγική για την ψηφιακή ενιαία αγορά.

Το τρίτο θεματικό δίκτυο αφορά στην εξωτερική διάσταση των πολιτικών. Τονίζεται η ανάγκη ενίσχυσης των διεθνών πολιτιστικών σχέσεων, η προώθηση του πολιτισμού και του διαπολιτισμικού διαλόγου, η ενίσχυση της διεθνούς συνεργασίας στον τομέα της πολιτιστικής κληρονομιάς, η ανάγκη ανάπτυξης συνεκτικών, οικουμενικών και συνεργατικών πολιτικών, ώστε να διασφαλίζεται συμπληρωματικότητα με τις ενέργειες των κρατών μελών και των διεθνών οργανισμών (UNESCO, ΟΟΣΑ). Επιπρόσθετα, περιγράφονται οι δράσεις μέσω των οποίων θα ενισχύσουν την εξωτερική πολιτιστική συνεργασία. Συγκεκριμένα, θα προωθηθούν οι πολιτιστικοί και δημιουργικοί τομείς στα Δυτικά Βαλκάνια μέσω της στήριξης από το πρόγραμμα «Δημιουργική Ευρώπη» και θα εξεταστεί η χρήση του μηχανισμού προενταξιακής βοήθειας για τη στήριξη του πολιτισμού στις χώρες της διεύρυνσης και στα Δυτικά Βαλκάνια.

Επιπλέον, θα εξεταστεί η δρομολόγηση της τρίτης φάσης του πολιτιστικού προγράμματος της Ανατολικής Εταιρικής Σχέσης και θα ενισχυθεί η κοινωνία των πολιτών στις μεσογειακές χώρες μέσω του πολιτισμού. Ταυτόχρονα θα δρομολογηθεί προπαρασκευαστική δράση για την ίδρυση ευρωπαϊκών πολιτιστικών κέντρων στις χώρες-εταίρους, θα αναπτυχθούν στρατηγικές για την πολιτιστική συνεργασία σε περιφερειακό επίπεδο, ξεκινώντας από τα Δυτικά Βαλκάνια, την περιοχή της Μέσης Ανατολής και της Βόρειας Αφρικής και τη Λατινική Αμερική. Τέλος, θα εντάξει την προστασία της πολιτιστικής κληρονομιάς στα καθήκοντα των αποστολών της Κοινής Πολιτικής Ασφάλειας και Άμυνας, κατά περίπτωση, με βάση τις τρέχουσες αποστολές και έργα.

ΣΥΖΗΤΗΣΗ-ΣΥΜΠΕΡΑΣΜΑΤΑ

Η ποιοτική ανάλυση των δύο κειμένων οδηγεί στην εξαγωγή κάποιων σημαντικών συμπερασμάτων. Αρχικά, διαφαίνεται ότι ο πολιτισμός αναγνωρίζεται ως σημαντικό στοιχείο της βιώσιμης ανάπτυξης. Αξίζει να αναφερθεί ότι η **ανάπτυξη** έως τα μέσα του 20ου αιώνα συνδεόταν πρωτίστως με την **οικονομική ανάπτυξη,** η οποία θεωρούταν όχι μόνο κυρίαρχος στόχος των πολιτικών αλλά και δείκτης της εθνικής προόδου. Τις

δεκαετίες του 1970 και 1980 υπάρχει μια μεταστροφή και η οικονομική ανάπτυξη δεν αποτελεί πλέον αυτοσκοπό, αλλά αποκτά μια διάσταση **κοινωνικού μετασχηματισμού. Έτσι, έ**μφαση αρχίζει και δίνεται στις βασικές **δεξιότητες** που χρειάζονται οι άνθρωποι, προκειμένου να επιτευχθεί η μέγιστη δυνατή βελτίωση. Τέτοιες **δεξιότητε**ς είναι: να μπορούν οι άνθρωποι να επηρεάζουν τις διαδικασίες που διαμορφώνουν τη ζωή τους, να διαβάζουν, να αναλύουν και να επιλύουν τα προβλήματα (United Nations, 2015). Από τη δεκαετία του 1990 και μετά έμφαση δίνεται στη βιώσιμη ανάπτυξη, στην ισόποση και ισότιμη ανάπτυξη της κοινωνίας, της οικονομίας και του περιβάλλοντος (Καρανικόλα & Παναγιωτόπουλος, 2017). Ο ρόλος του πολιτισμού στην οικοδόμηση ενός βιώσιμου κόσμου αναγνωρίζεται ευρέως και αντικατοπτρίζεται και στη διεθνή ατζέντα. Συγκεκριμένα, το 2010, το 2011 και το 2013 εγκρίθηκαν τρία ψηφίσματα-ορόσημα που εγκρίθηκαν από τη Γενική Συνέλευση των Ηνωμένων Εθνών. Η διαδικασία αυτή κορυφώνεται με την ενσωμάτωση του πολιτισμού στο Πρόγραμμα του ΟΗΕ «Ατζέντα για τη Βιώσιμη Ανάπτυξη, 2030», που εγκρίθηκε το 2015, και αποτελεί συνέχεια του Προγράμματος «Millennium Development Goals Program (2000-2015)». Η UNESCO συμπληρωματικά έρχεται να αναπτύξει τους δείκτες Culture/2030 σε συνεργασία με το Ινστιτούτο Στατιστικής της UNESCO καθώς και με διάφορους διεθνείς οργανισμούς. Οι δείκτες αυτοί προορίζονται να υποστηρίξουν και να συμπληρώσουν του στόχους του προγράμματος της Ατζέντας 2030 για τη μέτρηση της συμβολής του πολιτισμού στην τοπική και εθνική εφαρμογή (UNESCO, 2020).

Επιπρόσθετα, μια σημαντική διάσταση των πολιτικών της ΕΕ είναι η ανάπτυξη της πολιτιστικής ικανότητας, η οποία δεν επικεντρώνεται μόνο στην εκμάθηση γνωστικών πτυχών του πολιτισμού, όπως αξίες, πεποιθήσεις, απόψεις, παραδόσεις (Williamson & Harrison, 2010), αλλά και στην ικανότητα ενός ατόμου να αλληλεπιδρά αποτελεσματικά, να εργάζεται και να αναπτύσσει ουσιαστικές σχέσεις με άτομα διάφορων πολιτισμικών καταβολών. Η απόκτηση της πολιτιστικής ικανότητας είναι μια δια βίου διαδικασία αύξησης της αυτογνωσίας, ανάπτυξης κοινωνικών δεξιοτήτων και συμπεριφορών γύρω από τη διαφορετικότητα και απόκτησης της ικανότητας υπεράσπισης των άλλων. Ξεπερνά την ανεκτικότητα, πράγμα που σημαίνει ότι κάποιος είναι απλά πρόθυμος να παραβλέψει τις διαφορές (Diller & Moule, 2005· Garneau & Pepin, 2015). Επιπλέον, η ανάπτυξή της προτάσσεται από πολλούς ερευνητές και θεωρητικούς, δεδομένου πως οι κοινωνίες χαρακτηρίζονται από διαφορετικότητα (diversity), η οποία πλέον σε πολλές κυρίως αστικές κοινωνίες είναι πολύ έντονη, με αποτέλεσμα να χρησιμοποιείται ο όρος της υπερ-διαφορετικότητας (super-diversity και hyper-diversity) προκειμένου να περιγραφεί (Palaiologou & Karanikola, 2021).

Τέλος, από την ανάλυση των κειμένων διαπιστώνεται ότι ο πολιτισμός διαδραματίζει σημαντικό ρόλο στην εξωτερική πολιτική της ΕΕ, καθώς η κατάλληλη πολιτιστική συνεργασία καταπολεμά τα στερεότυπα και τις προκαταλήψεις και ο διάλογος δύναται να συμβάλλει στην αντιμετώπιση παγκόσμιων προκλήσεων, όπως η ένταξη των μεταναστών και των προσφύγων και η προστασία της πολιτιστικής κληρονομιάς του κόσμου. Οι πολιτικές αυτές πρέπει να είναι οικουμενικές, συμπεριληπτικές, συνεκτικές, συνεργατικές και ολοκληρωμένες. Τα χαρακτηριστικά των πολιτικών αυτών αναγνωρίζονται και από την UNESCO, όπως διαπιστώνεται από την ποιοτική ανάλυση κειμένων της (Karanikola & Palaiologou, 2021· Καρανικόλα & Παναγιωτόπουλος, 2020· Panagiotopoulos & Karanikola, 2018).

Επομένως, η νέα ευρωπαϊκή ατζέντα για τον πολιτισμό ανταποκρίνεται στην έκκληση των Ευρωπαίων ηγετών να καταβληθούν περισσότερες προσπάθειες, μέσω του πολιτισμού και της εκπαίδευσης, ώστε να διαμορφωθούν συνεκτικές κοινωνίες και να δημιουργηθεί ένα όραμα μιας ελκυστικής Ευρωπαϊκής Ένωσης. Η επιτυχής εφαρμογή των πολιτικών που αφορούν στον πολιτισμό έγκειται σημαντικά στους φορείς υλοποίησης, τις δομές και τους αντίστοιχους μηχανισμούς υποστήριξης των πολιτικών και στα ιδιαίτερα χαρακτηριστικά τους. Οι φορείς υλοποίησης καλούνται να αναπτύξουν τη συνέργεια σε διάφορα επίπεδα και πεδία, ενώ οι πολιτικές πρέπει να διακρίνονται για την ολιστική, συμπεριληπτική και συνεργατική προσέγγιση.

Κλείνοντας, θα πρέπει να αναφερθεί ότι η παρούσα μελέτη εστιάζει και αποτυπώνει τον επίσημο λόγο, όπως αυτός εκφράζεται από την Ευρωπαϊκή Επιτροπή και το Συμβούλιο της Ευρώπης, συμπληρώνοντας με τον τρόπο αυτόν άλλες σχετικές έρευνες που αφορούν στην ανάλυση κειμένων των διεθνών οργανισμών. Εγείρονται, ωστόσο, κάποια ερωτήματα σχετικά με την υλοποίηση και την πρακτική εφαρμογή τους ανά εθνικό πλαίσιο. Οπότε, κρίνεται σημαντικό να γίνουν περαιτέρω έρευνες προς αυτή την πρόκληση και κατεύθυνση. Ευελπιστούμε ότι η UNESCO με τους δείκτες Culture/2030 να οδηγηθεί στη διεξαγωγή σημαντικών και αξιόπιστων συμπερασμάτων.

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

Attride-Stirling, J. (2001). Thematic Networks: an Analytic Tool for Qualitative Research. *Qualitative Research Copyright, I* (3), 385-405. Ανακτήθηκε από: https://doi.org/10.1177/146879410100100307

Balfour, R. (2021). Against a European civilization: Narratives about the European Union. Ανακτήθηκε από: https://carnegieeurope.eu/2021/04/06/against-european-civilization-narratives-about-european-union-pub-84229

Diller, J.V., & Moule, J. (2005). *Cultural Competence: A primer for educators*. Belmont, CA: Thomson Wadsworth.

European Commission. (2016). *JOINT COMMUNICATION TO THE EUROPEAN PARLIAMENT AND THE COUNCIL. Towards an EU strategy for international cultural relations.* **Ανακτήθηκε από**: https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/HTML/?uri=CELEX:52016JC0029&from=EN

European Commission. (2018). *A New European Agenda for Culture* {COM(2018) 267 final}. Ανακτήθηκε από: https://ec.europa.eu/culture/sites/default/files/2020-08/swd-2018-167-new-european-agenda-for-culture_en.pdf

Garneau AB, & Pepin J. (2015). Cultural Competence: A Constructivist Definition. *Journal of Transcultural Nursing, 26* (1), 9-15. doi: 10.1177/1043659614541294

karanikola, Z., & Palaiologou N. (2021). Refugees and adult education: a thematic analysis on UNESCO's latest recommendations. *Andragogical Studies. Institute for Pedagogy and Andragogy, 1,* 57-74. Doi: 10.5937/AndStud2101057K.

Καρανικόλα, Ζ., & Παναγιωτόπουλος, Γ. (2017). Ανάπτυξη του ανθρώπου και διεθνείς οργανισμοί: ΟΗΕ, Ευρωπαϊκή Ένωση και UNESCO. Δημοσιευμένο στα Πρακτικά Εργασιών 9ου Διεθνούς Συνεδρίου για την Ανοικτή και εξ Αποστάσεως Εκπαίδευση με θέμα: Ο Σχεδιασμός της Μάθησης. Αθήνα, 23

– 26 Νοεμβρίου 2017, τόμ. 9, Αρ. 4[A], σσ. 186-195. ISBN 978-618-82258-9-3.

Καρανικόλα, Ζ., & Παναγιωτόπουλος, Γ. (2020). Σύγχρονες Προκλήσεις Εφαρμογής Πολιτικών Εκπαίδευσης Ενηλίκων. Δημοσιευμένο στα Πρακτικά Εργασιών 5ου Διεθνούς Συνεδρίου, για την Προώθηση της Εκπαιδευτικής Καινοτομίας, Λάρισα 11-13 Οκτωβρίου 2019, τόμ. Α, σσ. 1197- 1203. ISBN: 978-618-84206-9-4.

Palaiologou, N., & Karanikola, Z. (2021). Diversity theory in a macroscopic perspective: when diversity transforms to super-diversity and hyper-diversity. In AU Yuk Ting, M. Halse, Ch. M. Kennedy, & J. Kerry (Eds), *The Future of Multiculturalism In Turbulent Times* (pp. 76-93). England: Routledge.

Panagiotopoulos, G., & Karanikola, Z. (2018). Contemporary working dilemmas and European policies for transformation. *Global Journal of Human Resources Management, 6* (3), 1-10.

Persson, H.C., Tornbom, K., & Tornbom, M. (2017). Consequences and coping strategies six years after a subarachnoid hemorrhage – A qualitative study. *PLoS ONE 12*(8): e0181006.

Smith, P. (2006). Πολιτισμική θεωρία. Μια εισαγωγή. Αθήνα: ΚΡΙΤΙΚΗ.

Συμβούλιο Ευρωπαϊκής Ένωσης. (2014). ΟΔΗΓΙΑ 2014/60/ΕΕ ΤΟΥ ΕΥΡΩΠΑΪΚΟΥ ΚΟΙΝΟΒΟΥΛΙΟΥ ΚΑΙ ΤΟΥ ΣΥΜΒΟΥΛΙΟΥ της 15ης Μαΐου 2014 σχετικά με την επιστροφή πολιτιστικών αγαθών που έχουν απομακρυνθεί παράνομα από το έδαφος κράτους μέλους και την τροποποίηση του κανονισμού (ΕΕ) αριθ. 1024/2012 (αναδιατύπωση). Ανακτήθηκε από: https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EL/TXT/PDF/?uri=CELEX:32014L0060&from=GA

The Council of the European Union. (2018). *Council conclusions on the Work Plan for Culture 2019-2022* (2018/C 460/10). Ανακτήθηκε από: https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/HTML/?uri=CELEX:52018XG1221(01)&from=EN

United Nations. (2015). *Human Development Report 2015: Work for Human Development*. NY: United Nations Development Program. Ανακτήθηκε από: http://hdr.undp.org/sites/default/files/2015_human_development_report.pdf

United Nations General Assembly. (2015). *Transforming our world: the 2030 Agenda for Sustainable Development.* NY: UN. Ανακτήθηκε από: http://www.unfpa.org/resources/transforming-our-world-2030-agenda-sustainabledevelopment.

UNESCO. (2019). *Grale 4. 4thGlobal Report on Adult Learning and Education. Leave no one behind: Participation, Equity and Inclusion*. Hamburg: UNESCO Institute for Lifelong Learning.

UNESCO. (2020). *Culture/2030 Indicators*. https://whc.unesco.org/en/culture2030indicators/

Vaismoradi, M., & Snelgrove, S. (2019).Theme in qualitative content analysis and thematic analysis. *Forum Qualitative Social Research, 20*(3), 1–14.

Williamson, M., & Harrison, L. (2010). Providing culturally appropriate care: A literature review. *International Journal of Nursing Studies, 47,* 761-769. doi:10.1016/j.ijnurstu.2009.12.012.

Ο Πολιτισμός στην υπηρεσία της Πολιτικής: Το παράδειγμα εορτασμού της Παλιγγενεσίας στον Μεσοπόλεμο

Κατσαραπίδης Σπυρίδων
Εκπαιδευτικός Μέσης Εκπαίδευσης, Md Δημόσιας Ιστορίας

ΠΕΡΙΛΗΨΗ

Η εργασία εξετάζει τον εορτασμό της εθνικής εορτής της Παλιγγενεσίας, όπως παρουσιάζεται στον τύπο του Μεσοπολέμου μέσα από άρθρα εφημερίδων που αναφέρονται στην εθνική εορτή και στις επίσημες τελετές που λαμβάνουν χώρα. Εξετάζονται οι τυχόν διαφοροποιήσεις ανά διαστήματα στον επίσημο εορτασμό αλλά και στην κάλυψή του και γίνεται προσπάθεια να συσχετιστούν με το πολιτικό πλαίσιο της εποχής. Στην εργασία λαμβάνονται υπόψη ο πολιτικός-ιδεολογικός χώρος του κάθε εντύπου και οι επιμέρους ιδιαιτερότητες που χαρακτηρίζουν τη φυσιογνωμία του τη συγκεκριμένη περίοδο.Οι χρονολογίες επιλέχτηκαν ώστε να υπάρχει ευρύ χρονικό πλαίσιο στην έρευνα. Το πρώτο έτος που επιλέχτηκε είναι το 1924, όταν ο εορτασμός της 25ης Μαρτίου συνέπεσε με την ανακήρυξη της Β΄ Ελληνικής Δημοκρατίας και την κατάργηση της Βασιλείας σε μία κοινωνία που άλλαζε άρδην (Ρήγος, 1999). 8 χρόνια αργότερα, το 1932, εισάγεται ένα νέο τοπόσημο στην πρωτεύουσα, δηλωτικό της νέας κρατικής αντίληψης για τον εορτασμό των εθνικών επετείων: το Μνημείο του Αγνώστου Στρατιώτη. Παράλληλα, στην Ελλάδα του Ιδιώνυμου εξετάζεται η θέση και η παρουσία των κομμουνιστών αλλά και των αντικομμουνιστικών οργανώσεων στην εθνική εορτή, καθώς η εφημερίδα Μακεδονία παρακολουθεί τη δράση της εθνικιστικής οργάνωσης ΕΕΕ στη Μακεδονία. Πάλι μετά από 8 χρόνια, το 1940, η δικτατορία του Μεταξά είναι πλήρως εδραιωμένη και ο Δεύτερος Παγκόσμιος Πόλεμος έχει

ξεκινήσει, δημιουργώντας νέους πρωταγωνιστές και συμβολισμούς στις εθνικές εορτές. Σε αυτές τις τρεις ημερομηνίες ο εορτασμός της εθνικής επετείου, η προβολή του παρελθόντος και των πολιτιστικών του στοιχείων θα μπορούσαν να έχουν ιδιαίτερες νοηματοδοτήσεις που συνδέονται με τα πολιτικά δρώμενα. Αυτές οι νοηματοδοτήσεις έγινε προσπάθεια να φανούν μέσα από 34 άρθρα, επιφυλλίδες και ρεπορτάζ.

Λέξεις κλειδιά: *Μεσοπόλεμος, δημόσιες εκδηλώσεις, εορτασμοί, Παλιγγενεσία.*

ΕΙΣΑΓΩΓΗ

Η παρούσα εισήγηση εξετάζει τον εορτασμό της εθνικής εορτής της Παλιγγενεσίας, όπως διασώθηκε σε άρθρα εφημερίδων του Μεσοπολέμου που αναφέρονται στην εθνική εορτή και στις επίσημες τελετές που λαμβάνουν χώρα. Εξετάζονται οι διαφορετικές οπτικές και στοχεύσεις της πολιτείας, οι τυχόν διαφοροποιήσεις στον επίσημο εορτασμό αλλά και στην κάλυψή του και γίνεται προσπάθεια να συσχετιστούν με το πολιτικό πλαίσιο της εποχής. Στην εργασία λαμβάνονται υπόψη κατά κύριο λόγο οι πολιτικές συνθήκες και η ιδεολογία της κάθε κυβέρνησης αλλά και ο πολιτικός-ιδεολογικός χώρος του κάθε εντύπου απ' όπου αντλούμε τις πληροφορίες. Επιλέχτηκαν οι εφημερίδες *Η Βραδυνή* και *Μακεδονία,* η πρώτη για το λαϊκό, φιλοβασιλικό αναγνωστικό κοινό της και η δεύτερη ως το αντίπαλον δέος, η παλαιότερη εφημερίδα στην Βόρεια Ελλάδα, ιδεολογικά τοποθετημένη στον κεντρώο προοδευτικό χώρο με πλουσιότατο αρχείο (Δούλος, 2003).

25η Μαρτίου 1924: Ο Ευαγγελισμός της Αβασίλευτης Δημοκρατίας

Ο πολιτικός χρόνος στις αρχές της τρίτης δεκαετίας του 20ου αιώνα είναι εξαιρετικά πυκνός. Η εκλογική νίκη του Λαϊκού Κόμματος, η επάνοδος του βασιλιά Κωνσταντίνου Α΄, η κατάρρευση του Μικρασιατικού Μετώπου, το επαναστατικό κίνημα της 11ης Σεπτεμβρίου και η Επαναστατική Κυβέρνηση που απαιτεί και επιτυγχάνει την παραίτηση του βασιλιά, η τραυματική υποχρεωτική ανταλλαγή πληθυσμών καταλήγουν στην ανακήρυξη της Αβασίλευτης Δημοκρατίας από την Κυβέρνηση του Αλ. Παπαναστασίου. Η πολιτειακή αλλαγή επισημοποιείται με ψήφισμα της Βουλής των Ελλήνων την 25η Μαρτίου 1924: ασφαλώς η επιλογή της ημερομηνίας δεν είναι τυχαία. Όπως ο Όθωνας είχε αποφασίσει τον επίσημο εορτασμό της Ελληνικής Επανάστασης την 25η Μαρτίου προκειμένου να συνεορτασθεί η χριστιανική γιορτή με την εθνική, έτσι και η τότε κυβέρνηση συνέδεσε την εθνική εορτή της Παλιγγενεσίας με την –τρόπον τινά- παλιγγενεσία της Δημοκρατίας στη χώρα.

Προεξαγγελτικά την προπαραμονή της εορτής *Η Βραδυνή* φιλοξενεί σύντομη είδηση για συνεννόηση του Θεόδωρου Πάγκαλου με τον Υπουργό Εσωτερικών Παναγιώτη Αραβαντινό για την τελετή κήρυξης της Δημοκρατίας και για την τήρηση της τάξης: η προτεραιότητα δίνεται στην πολιτική συγκυρία κι όχι στην εθνική εορτή, ενώ ο στρατιωτικός κι όχι ο πολιτικός ηγέτης φέρεται ρυθμιστής της τελετής (Η Βραδυνή, 1924a).

Την επόμενη ημέρα υπάρχει πληροφόρηση για τον επίσημο εορτασμό της 25ης Μαρτίου με την παράταξη και παρέλαση στρατιωτών και στρατιωτικών στην

Μητρόπολη Αθηνών και σε κεντρικούς δρόμους. Στην ίδια στήλη και με μικρότερο υπότιτλο αναφέρεται ο Εορτασμός της Δημοκρατίας από τον στρατό: είναι φανερή η προσπάθεια συσχετισμού των γεγονότων με την στρατιωτική ισχύ, σαν η γιορτή να μην απολαμβάνει της συμπάθειας των πολιτών αλλά της στήριξης των στρατιωτικών (Η Βραδυνή, 1924b). Στην λογική αυτή συναντούμε σε ρεπορτάζ για τις αντιδράσεις των πολιτικών τη δήλωση του Προέδρου του Συνταγματικού Συνδέσμου, Γεωργίου Μανουσόπουλου, με την οποία καλεί τον κόσμο «*... ν' αφήση μόνην την εκβεβαχευμένη φατρίαν να εκτελέση το έργον της, έργον ενταφιασμού της ελληνικής πατρίδος. Ο Λαός οφείλει να κλεισθή εν τω οίκω του και να παραμείνει εν αυτώ καθ' όκην (sic) την ημέραν, ως θα έπραττεν εν ημέρα μεγάλης Εθνικής συμφοράς*» (Η Βραδυνή, 1924c). Η απουσία πολιτών από τις εκδηλώσεις δηλώνει απόρριψη και η εφημερίδα προτρέπει σε αυτήν, ώστε να μην νομιμοποιήσει ο λαός τις αλλαγές.

Κλίμα αποστροφής του λαού προς τον συγκεκριμένο εορτασμό αποτυπώνεται στο κύριο πρωτοσέλιδο άρθρο γνώμης στις 25-3-1924. Ο συντάκτης θεωρεί ότι ο λαός αποστρέφεται την γιορτή ως γιορτή του Κράτους και της Βίας κι όχι ως γιορτή ελευθερίας, ενώ προβάλλει ως επιτακτική μια νέα εθνική γιορτή στην οποία θα εορτάζεται η ατομική ελευθερία, που εκείνη τη χρονιά καταπατείται. Μόνη παρηγοριά στο φιλοβασιλικό αναγνωστικό κοινό είναι οι ήρωες του 1821 που μεταφέρουν το μήνυμα αγώνα και ελευθερίας: η χρήση του ιστορικού παρελθόντος οδηγεί στο να μεταφράζεται ο εθνικός αγώνας σε αγώνα εναντίον της κρατικής καταπίεσης (Η Βραδυνή, 1924d).

Στη δεύτερη έκδοση της η εφημερίδα πληροφορεί για τον εορτασμό της ημέρας. Λόγω των πολιτικών συνθηκών μετά τη δοξολογία στη Μητρόπολη, όπου παρίστανται έλληνες αξιωματούχοι, πρέσβεις ξένων δυνάμεων (αλλά και εκπρόσωπος των προσφύγων) ο πολιτικός κόσμος μεταφέρθηκε στη Βουλή, τον σημαίνοντα χώρο της ημέρας, όπου ανακηρύχθηκε με ψήφισμα η Αβασίλευτη Δημοκρατία. Σταθερό μοτίβο είναι η αφαίρεση του στέμματος από τα πηλίκια των στρατιωτικών είτε πριν την παράταξη στη Μητρόπολη είτε στους στρατώνες, καθώς η πράξη πιστοποιεί την πολιτειακή αλλαγή. Ιδιαίτερη μνεία γίνεται για τον εορτασμό της επετείου στα στρατόπεδα, ενώ υποχωρεί ο θρησκευτικός-εθνικός χαρακτήρας της ημέρας, για να τονιστεί η πολιτειακή αλλαγή που στηρίζεται από τον στρατό, ρυθμιστή των πολιτικών καταστάσεων μετά τη Μικρασιατική Καταστροφή.

Στη Θεσσαλονίκη, μακριά από τα πολιτικά γεγονότα της πρωτεύουσας, η εφημερίδα Μακεδονία δίνει παρασκήνιο του εορτασμού των δύο γεγονότων στις 24-3-1924. Αναφέρει ότι υπάρχει σκέψη την ψήφο εμπιστοσύνης στη νέα κυβέρνηση μετά τις προγραμματικές δηλώσεις της να ακολουθήσει η ανακήρυξη της Δημοκρατίας, και στη συνέχεια τα μέλη του Κοινοβουλίου να μεταβούν στη Μητρόπολη όπου θα παρακολουθήσουν τη δοξολογία για την 25η Μαρτίου (Μακεδονία, 1924a). Έτσι δομείται μέσω του εορτασμού το τρίπτυχο Νομιμοποίηση Κυβέρνησης-Ανακήρυξη Δημοκρατίας-Εθνική Εορτή, που συνδέει αξεδιάλυτα εθνικά, πολιτικά και πολιτειακά δεδομένα.

Την 25η Μαρτίου η εφημερίδα φιλοξενεί κύριο άρθρο του διευθυντή της Αρίστου Περίδη, όπου ταυτίζει τον εορτασμό της Εθνικής Παλιγγενεσίας με την γιορτή για τη Δημοκρατία (Περίδης, 1924). Δηλωτικό της κυριαρχίας της πολιτειακής αλλαγής είναι το πρωτοσέλιδο άρθρο της εφημερίδας με τίτλο «ΑΓΙΑ ΗΜΕΡΑ…» που αναλύει την πολιτειακή αλλαγή, τη συσχετίζει επιλεκτικά με την εθνική εορτή και δεν αναφέρει ούτε μία λέξη για τον Ευαγγελισμό της Θεοτόκου (Μακεδονία, 1924b). Στον εορτασμό της διπλής γιορτής (εθνικής και πολιτικής) που θα γίνει με δοξολογία στον καθεδρικό Ναό της

Αγίας Σοφίας μετέχουν στρατιωτικοί, πολιτικοί και δημοτικοί άρχοντες, μαθητές και όλοι οι δημόσιοι υπάλληλοι: η όσο το δυνατόν μεγαλύτερη εκπροσώπηση της κοινωνίας στη γιορτή είναι ζητούμενο ως απόδειξη αποδοχής των πολιτικών αλλαγών (Μακεδονία, 1924c).

Την επόμενη ημέρα οι αναγνώστες πληροφορούνται ότι «*Χθες ο λαός εχύθη εις τας οδούς να εορτάση την επέτειον της* ***Εθνικής και Πολιτειακής Παλιγγενεσίας***» (Η έμφαση δική μας), όρος που δείχνει καθαρά τον συμφυρμό του ιστορικού με το πολιτικό συμβάν. Γενικά η εθνική εορτή ακολούθησε το αναμενόμενο τυπικό στη συμπρωτεύουσα με κανονιοβολισμούς, παρουσία στη Δοξολογία στον ναό της Αγίας Σοφίας ξένων διπλωματών, της ισραηλίτικης και της Αρμενικής κοινότητας της πόλης, ενώ ακολούθησε δεξίωση στο Δημαρχείο (Μακεδονία 1924d).

25η Μαρτίου 1932. Η Εθνικόφρων Ελλάς εορτάζει

Τον Μάρτιο του 1932 η Ελλάδα των οικονομικών αδιεξόδων εορτάζει την Εθνική Παλιγγενεσία. Η Βραδυνή την παραμονή της εορτής με φωτογραφία στο πρωτοσέλιδό της πληροφορεί για όσα θα διαδραματιστούν την επομένη και δίνει τον ζωτικό χώρο του εορτασμού στην Αθήνα: το Μνημείο του Αγνώστου Στρατιώτη με την τελετή εγκαινίων του (Η Βραδυνή, 1932a).

Σε ρεπορτάζ στην 5η σελίδα γίνεται αναφορά για τους τυπικούς κανονιοβολισμούς από τον Λυκαβηττό, την φωταγώγηση της Ακρόπολης κλπ, όμως ο κύριος συμβολικός χώρος είναι το νέο Μνημείο, όπου θα παραβρεθούν οι επίσημοι για την παρέλαση. Ο νέος προσκυνηματικός χώρος του ελληνισμού θα συγκεντρώσει με αυστηρή χωροθέτηση μαθητές, στρατιώτες, πολιτικούς αλλά και ιδιωτικά σωματεία: το σύμβολο του πεσόντα στο πεδίο της μάχης έλληνα στρατιώτη λαμβάνει επιδοκιμασία από όλες τις ηλικιακές και κοινωνικές τάξεις. Η κατάθεση στεφάνων στο Μνημείο είναι μια ανοικτή διαδικασία καθώς «Το Α΄ Σώμα Στρατού […] παρακαλεί τους ενδιαφερομένους να δηλώσωσι τούτο μέχρι της 6ης ώρας μ.μ. της σήμερον». Καινοφανές είναι ότι η Δοξολογία δεν θα γίνει στη Μητρόπολη αλλά στον χώρο του Μνημείου, δείχνοντας ότι η ανάγκη επιβολής του Μνημείου και του συμβολισμού του παραλλάζει τη σειρά και τον χώρο των δράσεων: ο άγνωστος στρατιώτης υπερνικά τους επώνυμους ήρωες της Επανάστασης και τη Θεομητορική Εορτή, που είχαν τη μερίδα του λέοντος ως τότε (Η Βραδυνή, 1932b).

Η ημέρα του Ευαγγελισμού ξεκινάει με τους κανονιοβολισμούς και την παρέλαση μουσικών του στρατού σε κεντρικούς δρόμους με τη συνοδεία εμβατηρίων. Στην τελετή εγκαινίων του Μνημείου παραβρέθηκαν ο Πρόεδρος της Δημοκρατίας, ο Αντιπρόεδρος της Κυβέρνησης, βουλευτές και μια πλειάδα πολιτικών, ακαδημαϊκών και στρατιωτικών αρχών, ενώ απουσίασε ο Πρόεδρος της Κυβέρνησης, μάλλον φοβούμενος εις βάρος του επεισόδια, (Η Βραδυνή, 1932d) αλλά και αναμενόμενα επεισόδια από κομμουνιστές (Η Βραδυνή, 1932c).

Ενδιαφέρον παρουσιάζει μία πρωτοσέλιδη επιφυλλίδα στις 26 Μαρτίου όπου ο Τάκης Μπάρλας σχολιάζει την αδιάφορη συμμετοχή του κόσμου. Ο επιφυλλιδογράφος παρατηρεί τυπικότητα και έλλειψη συγκίνησης κάνοντας αντιπαραβολή με τις ενθουσιώδεις εκδηλώσεις του παρελθόντος. Οι εικόνες που συνθέτει, δείχνουν ότι η χρήση των συμβόλων και η μεγαλοπρέπεια στην πομπή του Βασιλιά προς τη Δοξολογία

εντυπώνονταν βαθιά στο πλήθος, ενώ η τωρινή πολιτική και πολιτειακή κατάσταση απογύμνωσαν την ισχύ του έθνους στερώντας του τα σύμβολά του. Η λειτουργία της παρέλασης ως δείγμα εθνικής ισχύος είναι ξεκάθαρη στο κείμενο, ενώ το πολύχρωμο, πολυφυλετικό πλήθος που επευφημεί τον Βασιλιά και αποζητά την κατάκτηση της Κων/πολης, δείχνει ότι 10 χρόνια μετά την Μικρασιατική Καταστροφή η Μεγάλη Ιδέα διατηρεί νοσταλγούς (Μπάρλας, 1932).

Ωστόσο, η αθηναϊκή εφημερίδα σημειώνει δύο σημαντικά γεγονότα στους εορτασμούς της συμπρωτεύουσας. Το πρώτο αφορά επεισόδια από κομμουνιστές που αποδοκίμασαν τμήματα στρατού στην παρέλασή και προκάλεσαν φθορές στη Θεσσαλονίκη σε καταστήματα με εικόνες ηρώων της Επανάστασης (Η Βραδυνή, 1932e). Το δεύτερο περιστατικό αφορά αποδοκιμασίες από εφέδρους αξιωματικούς και μέλη της αντικομμουνιστικής Ένωσης που δεν έλαβαν επίσημη πρόσκληση για την εθνική εορτή εξαιτίας της αντιβενιζελικής δράσης τους (Η Βραδυνή, 1932f). Η Θεσσαλονίκη βρίσκεται σε αναβρασμό.

Αυτόν τον αναβρασμό περιγράφει *η Μακεδονία* στις σελίδες της. Στις 24-3-1932 παρουσιάζει με επίσημη καταχώρηση το πρόγραμμα του Δήμου που περιλαμβάνει την δοξολογία στη Μητρόπολη με παρούσες τις στρατιωτικές, πολιτικές, πνευματικές αρχές του τόπου μαζί με προεδρεία σωματείων και οικονομικών φορέων (Μακεδονία, 1932a). Στην ίδια σελίδα η Εθνική Ένωσις Ελλάς (Ε.Ε.Ε.), αντισημιτική εθνικιστική οργάνωση, με παράλληλα αντικομμουνιστικά χαρακτηριστικά την περίοδο του Μεσοπολέμου (Τσιρώνης, 2002) «[…] καλεί […] και αξιοί την παρουσία όλων των αδελφών» προκειμένου να παρελάσουν με τη στολή και τα πολεμικά τους μετάλλια στη γιορτή της Παλιγγενεσίας (Μακεδονία, 1932b).

Την 25η Μαρτίου κυκλοφορεί ειδική έκδοση της εφημερίδας όπου ο τίτλος της ανακαλεί τα ιερά οστά των Ελλήνων απ' όπου ήρθε η Ελευθερία. Κάτω από τον μακάβριο τίτλο που απευθύνεται άμεσα στους νεκρούς του αγώνα, φιλοξενούνται εικόνα του Μητροπολίτου Παλαιών Πατρών Γερμανού που ευλογεί λάβαρο της επανάστασης, και άρθρα γνώμης με κυρίαρχο το αντικομμουνιστικό πνεύμα. Αποδέκτες επαίνων και ύμνων σε πρωτοσέλιδο άρθρο γνώμης του Β. Κατωπόδη γίνονται οι Παλαιών Πατρών Γερμανός, ο Ρήγας Φεραίος, ο Κολοκοτρώνης δίπλα στους οποίους τοποθετούνται οι Παππάς, Ζαφειράκης, Μπαλάνος, ώστε το τοπικό ηρωικό πάνθεον να αναδειχτεί ισάξιο με αυτό της «παλαιάς» Ελλάδας (Κατωπόδης 1932). Στην 3η σελίδα υπάρχουν εκτενή εικονογραφημένα εγκυκλοπαιδικά άρθρα για τον Λόρδο Byron, τον Διάκο και τον Μιαούλη, ενώ στη στήλη «Επίκαιρα Σημειώματα» παρουσιάζεται η διαφορά Γαλλικής και Ελληνικής Επανάστασης: η Ελληνική Επανάσταση δεν προέκυψε από τον διαφωτισμό ή την πάλη των τάξεων αλλά ως συνέχεια του Βυζαντίου το οποίο συντήρησε το έθνος και η θρησκεία (Σκάλτσας 1932). Το άρθρο ξεκάθαρα αποπειράται να εξαλείψει ταξικά χαρακτηριστικά από την Ελληνική Επανάσταση, τονίζοντας περισσότερο τα κοινά θρησκευτικά χαρακτηριστικά των Ελλήνων. Έτσι, η εθνική γιορτή προσαρτάται ερήμην της στο αντικομμουνιστικό οπλοστάσιο του Μεσοπολέμου.

Κι ενώ *Η Βραδυνή* ανέφερε επεισόδια από τον αποκλεισμό των μελών της Ε.Ε.Ε. και των απόστρατων υπαξιωματικών, ο Λόενγκριν στη μόνιμη στήλη «Της Στιγμής» αδημονεί για την παρέλαση των χαλυβδόκρανων και των ευέλπιδων μελών της Ε.Ε.Ε. (Μακεδονία, 1932c) Ομοίως, το σωματείο Εφέδρων Υπαξιωματικών Βορείου Ελλάδος καλείται σε προσυγκέντρωση στα γραφεία του Συνδέσμου ώστε εν σώματι να παραστούν

στη δοξολογία: η παρέλαση ως σύμβολο κι απόδειξη δυναμικής παρουσίας και στις δύο οργανώσεις είναι έκδηλη (Μακεδονία, 1932d).

Την επομένη γίνεται απολογισμός της εορτής. Ο επίσημος εορτασμός είχε ως χώρο διεξαγωγής την Μητρόπολη και το Δημαρχείο με πλήθος επισήμων αλλά και φορέων συγκεκριμένων κοινωνικών-πολιτικών ομάδων: Αρμένιοι, Εβραίοι, ανάπηροι πολέμου, χήρες και ορφανά από τους ανταλλάξιμους αλλά και μέλη της Ε.Ε.Ε. απαρτίζουν το πλήθος των επίσημα προσκεκλημένων, δείχνοντας τον πολυσυλλεκτικό χαρακτήρα της πόλης (Μακεδονία, 1932e). (Αντίθετα, η απουσία των δημοσίων υπαλλήλων και του υπασπιστού Χωροφυλακής στον Σταυρό Χαλκιδικής καυτηριάζεται: θεωρείται από τον κόσμο της μικρής κοινότητας επιβεβλημένο το σύμβολο της κρατικής εξουσίας να παρίσταται στην εθνική γιορτή [Μακεδονία 1932e]). Η εφημερίδα, ωστόσο, επιλεκτικά παρουσιάζει στο πρωτοσέλιδο της δύο φωτογραφίες από την παρέλαση της Ε.Ε.Ε. και της Εθνικής Παμφοιτητικής Ενώσεως (Ε.Π.Ε.) πλαισιώνοντας τις με λεζάντες που αναφέρονται στην ενθουσιώδη υποδοχή που τους επεφύλαξε ο κόσμος: η διαφοροποίηση ανάμεσα στο αδιάφορο πλήθος της πρωτεύουσας και στο ενθουσιώδες πλήθος της συμπρωτεύουσας δείχνει την διαφορετική οπτική των εφημερίδων αλλά και τη διαφορετική στόχευσή τους.

Το σημαντικό είναι ότι στη Θεσσαλονίκη το 1932 οι «*Κομμουνισταί […] εβεβήλωσαν τον εορτασμόν της 25ης Μαρτίου. Ετιμωρήθησαν όμως από τους εθνικιστάς*» (Μακεδονία, 1932g). Μέλη του κομμουνιστικού κόμματος φέρονται να εκμεταλλεύτηκαν την παρέλαση για να διανείμουν προπαγανδιστικό υλικό και να αναρτήσουν πανό και σημαίες, ενώ στη διασταύρωση των οδών Βενιζέλου-Τσιμισκή κατέστρεψαν προθήκη εμπορικού καταστήματος με αναπαράσταση σκηνής από την Έξοδο του Μεσολογγίου. Οι δράστες αναζητήθηκαν από κοινή ομάδα εφέδρων αξιωματικών και μελών της Ε.Ε.Ε οι οποίοι προέβησαν σε αντίποινα, έως ότου παρενέβη η αστυνομία. Ο επίσημος εορτασμός γίνεται με αυτόν τον τρόπο εργαλείο εκδηλώσεων/διαδηλώσεων κατά του κράτους και της επίσημης ιδεολογίας αλλά και μέσο επίδειξης ισχύος μέσω παρελάσεων από αυτόκλητα τάγματα «αγανακτισμένων» εθνικιστών που παράλληλα φρουρούν την τάξη και την ασφάλεια της παρέλασης (Μακεδονία ό.π.).

25η Μαρτίου 1940. Η εθνική παλιγγενεσία του Τρίτου Ελληνικού Πολιτισμού

Η δικτατορία του Μεταξά στην Ελλάδα του 1940 προωθεί έναν εθνοπατριωτισμό που αποζητά γιορτές και εκδηλώσεις ως μέσα προβολής της ισχύος του στρατού και της ανάδειξης του ενεργού ρόλου της Νεολαίας σε δρώμενα που *Η Βραδυνή* εκθειάζει. Η ΕΟΝ, η Εθνική Οργάνωση Νέων, πρωταγωνιστεί στις εκδηλώσεις με κυρίαρχη την συμβολική πορεία της νεολαίας από την Αγία Λαύρα την παραμονή της 25ης Μαρτίου για να καταθέσει δάφνη στον Άγνωστο Στρατιώτη. Την ίδια ημέρα θα στέψει τους ανδριάντες αγωνιστών, φιλελλήνων αλλά και του «στρατηλάτη» Βασιλιά Κωνσταντίνου Α΄ που μετά την επάνοδο της Βασιλείας «αποκαθίσταται» στο βάθρο του (Η Βραδυνή, 1940a).

Την ημέρα της εορτής *Η Βραδυνή* παρουσιάζει ένα άρτιο φωτομοντάζ όπου ο Βασιλιάς Γεώργιος Β΄ και ο Ι. Μεταξάς, σύμβολα της πολιτικής αρχής, κυριαρχούν στο πρωτοσέλιδο με φόντο την ελληνική σημαία, σύμβολο του έθνους. Γίνεται εκτενές ρεπορτάζ σε τελετή στην Αγία Λαύρα όπου ευλογήθηκε η σημαία της ΕΟΝ (κατ'

αντιστοιχία με το λάβαρο της Επανάστασης του 1821) κι απ' όπου ξεκίνησε μια πορεία δαφνοφόρων νέων που κατέληξε στο Μνημείο του Αγνώστου Στρατιώτη, μια πορεία σύνδεσης παρόντος-παρελθόντος. Το δρώμενο αυτό (πέρα από την κατακύρωση του Μνημείου του Αγνώστου Στρατιώτη ως χώρου εθνικών εκδηλώσεων) δείχνει και την επανάκαμψη του θρησκευτικού στοιχείου: η Μονή-λίκνο της Ελληνικής Επανάστασης επαναφέρει τον ενεργό ρόλο της Εκκλησίας και με την ευλογία του λάβαρου της Νεολαίας γίνεται η αφετηρία της πορείας προς την νεώτερη Ελλάδα (Η Βραδυνή, 1940b).

Στο ίδιο ρεπορτάζ υπάρχει αναφορά στον ρόλο του Μητροπολίτη Παλαιών Πατρών Γερμανού, σε φουστανελάδες και τα καριοφίλια τους, σε κλέφτικα τραγούδια που συνόδευαν τον δαφνοδρόμο. Περιγράφεται η άφιξη του δαφνοδρόμου στο Μνημείο του Άγνωστου Στρατιώτη συνοδευόμενου τιμητικά από 12 φαλαγγίτες «χαιρετώντες ελληνοπρεπώς, με την δεξιάν υψωμένην» τη στιγμή που το πλήθος με ιαχές «Πατέρα-Πατέρα» καλεί τον Μεταξά να παρακολουθήσει την τελετή. Την κατάθεση του κλάδου δάφνης ακολουθεί Ύμνος στον Άγνωστο Στρατιώτη, γραμμένος ειδικά για την τελετή, και στο τέλος ο Εθνικός Ύμνος αφού, όπως υποστηρίζει ο αρθρογράφος, οι δύο επαναστάσεις, της Εθνικής Παλιγγενεσίας και της 4ης Αυγούστου, ταυτίζονται. Έτσι η Παλιγγενεσία του 1821 εξυπηρετεί την κρατική εξουσία συνδέοντάς την με την μαχητική ελληνική παράδοση που διακαώς επιθυμούσε το μεταξικό καθεστώς να οικειοποιηθεί. Στο ίδιο πνεύμα, πρωτοσέλιδα άρθρα για το αξιόμαχο του Ελληνικού Στρατού και τον άρτιο εξοπλισμό του μαζί με φωτογραφίες του Βασιλιά και του Διαδόχου (Η Βραδυνή, 1940d) τονώνουν την ψυχολογία του πλήθους, λίγους μήνες πριν την είσοδο της Ελλάδας στον πόλεμο.

Επιπλέον, σε μεγάλης έκτασης άρθρο για την «αυθόρμητη» συμμετοχή του πλήθους είναι εντυπωσιακή η γυναικεία παρουσία, καθώς φαλαγγίτισσες, εργαζόμενες και μαθήτριες παρουσιάζονται σε φωτογραφίες από εκδηλώσεις (Η Βραδυνή, 1940c). Στο ίδιο άρθρο παρακολουθούμε ένα πλήθος επισήμων (στρατιωτικούς «εν στολή», εκπροσώπους θρησκευτικών δογμάτων, δικαστικούς, αρχηγούς σωματείων κά) να αποδίδουν τιμές στους ήρωες της ημέρας, παρευρισκόμενοι στη Δοξολογία για τον επίσημο εορτασμό. Έχουν προηγηθεί κανονιοβολισμοί, στρατιωτικά εμβατήρια από στρατιωτικά μουσικά τμήματα και παράταξη του Στρατού μπροστά στη Μητρόπολη και στα σημείο διέλευσης της βασιλικής πομπής, αφού ο θεσμός της βασιλείας έχει επανέλθει. Στο τέλος, η στρατιωτική παρέλαση με τμήματα πεζά, μηχανοκίνητα αλλά και με την παρουσία αεροπλάνων αυξάνει τον ενθουσιασμό του πλήθους: η ίδια εφημερίδα που κατηγορούσε το πλήθος για αδιαφορία στις εκδηλώσεις του 1932, τώρα παρατηρεί ενθουσιώδη τα πλήθη να συμμετέχουν «αυθόρμητα» στις γιορτές.

Στη Θεσσαλονίκη ο εορτασμός της 25ης Μαρτίου 1940 δεν διακρίνεται για την ιδιαιτερότητα ή την πρωτοτυπία του. Η εφημερίδα Μακεδονία στα προεόρτια της εθνικής εορτής αναφέρεται στη Δοξολογία στον Μητροπολιτικό Ναό, στη δεξίωση στο Βιομηχανικό Επιμελητήριο και στις παρελάσεις του Στρατού το πρωί της 25ης Μαρτίου, ενώ η ΕΟΝ και παλαίμαχοι πολεμιστές θα παρελάσουν το απόγευμα της ίδιας μέρας. Αξιοπρόσεκτο είναι ότι στον εορτασμό μετέχει η εβραϊκή Κοινότητα της Θεσσαλονίκης με Δοξολογία στη Συναγωγή της, ενώ εκτενώς περιγράφεται και η πορεία των δαφνοδρόμων από τη Αγία Λαύρα ως τον Άγνωστο Στρατιώτη (Μακεδονία, 1940a).

Ανήμερα της εθνικής εορτής *η Μακεδονία* φιλοξενεί την προκήρυξη της Ε.Ο.Ν. προς τον ελληνικό λαό για την εθνική γιορτή όπου αναλύεται το μεγαλείο της Επανάστασης και ο παραδειγματικός χαρακτήρας της για όλη την ανθρωπότητα (Μακεδονία 1940b).

Στο κύριο πρωτοσέλιδο άρθρο της συνδέει την Αγία Λαύρα, τα Δερβενάκια, τα Ψαρά, την Γραβιά, την Τριπολιτσά και το «θείο» Μεσολόγγι ως τόπους γιγαντομαχίας των Ελλήνων από την εποχή των Σαλαμινομάχων: μια προσπάθεια απόδειξης της αδιάσειστης συνέχειας του ηρωικού ελληνικού έθνους μέσω των ηρωικών αγώνων του (Μακεδονία, 1940c). Την επόμενη ημέρα έξι φωτογραφίες στην πρώτη σελίδα από την παρέλαση δείχνουν κυρίως μηχανοκίνητα τμήματα του Στρατού, απόδειξη ενός εκσυγχρονισμένου και ετοιμοπόλεμου κράτους, συμπληρώνοντας το αντίστοιχο ρεπορτάζ (Μακεδονία, 1940d).

ΣΥΜΠΕΡΑΣΜΑΤΑ

Ο εορτασμός της 25ης Μαρτίου αναδεικνύεται σε σημαντικό γεγονός για την Ελλάδα. Τόσο στην πρωτεύουσα όσο και στην περιφέρεια, η οργάνωση της γιορτής είναι φροντίδα του επίσημου κράτους και ο Τύπος της εποχής φροντίζει να αναπαραγάγει τα γεγονότα, να τα επικοινωνήσει και να τα σχολιάσει. Το τυπικό της εορτής περιλαμβάνει την τέλεση Δοξολογίας μετά τη Θεία Λειτουργία, την παράταξη στρατιωτικών τμημάτων που θα αποδώσουν τιμές στους άρχοντες, και την παρέλαση στρατού και Νεολαίας μπροστά στους επισήμους. Το ότι η γιορτή αποτελεί είδηση δείχνει ότι ενδιαφέρει τον κόσμο, ενώ σε συγκεκριμένες ιστορικές συγκυρίες παρατηρείται εργαλειοποίηση της από τους πρωταγωνιστές της πολιτικής ζωής.

Η ανακήρυξη της Αβασίλευτης Δημοκρατίας την 25η Μαρτίου 1924, ημέρα κατά τα άλλα επίσημης αργίας, δείχνει ότι η εορτή είναι τμήμα της εθνικής και πολιτιστικής κληρονομιάς, εμπεριέχει την έννοια της εκκίνησης, της ιστορικής τομής, οπότε κι επιλέγεται για να συμπλέξει τα νέα πολιτικά δεδομένα με το ένδοξο παρελθόν. Παράλληλα, μέσω του Τύπου, κι ανάλογα με τις ιδεολογικές του θέσεις, παρακινείται ή αποθαρρύνεται ο κόσμος να συμμετέχει στη γιορτή προκειμένου να κατακυρωθεί η λαϊκή νομιμοποίηση της κάθε εξουσίας που εκτίθεται στη γιορτή: η λογική αυτή είναι πάγια στο νεοελληνικό κράτος (Κουλούρη, 2012).

Ο εορτασμός της 25ης Μαρτίου 1932 είναι σημαντικός καθώς επιβάλλει έναν νέο χώρο απόδοσης τιμών στις εθνικές εορτές: το Μνημείο του Αγνώστου Στρατιώτη, μία σύνθεση ενός νεκρού αρχαίου Έλληνα στρατιώτη στη βάση της Βουλής υπό το φως του καντηλιού από την Αγία Λαύρα. Ο συνδυασμός αυτός φωτίζει πώς σύμβολα του παρελθόντος και του παρόντος συνδυάζονται για να υπηρετήσουν πολιτικές σκοπιμότητες. Σε ένα χώρο ανοιχτό, δημόσιο και προσιτό στο κοινό η γιορτή αποκτά αντίστοιχα χαρακτηριστικά, αφού ο λαός έχει καλύτερη επαφή και πρόσβαση στον κύριο χώρο των επίσημων εκδηλώσεων (Κούκη, 2017). Παράλληλα, (παρα)πολιτικές ομάδες βρίσκουν την ευκαιρία να δηλώσουν την παρουσία τους και να προβληθούν μέσα από έντυπα που τις στηρίζουν, δείχνοντας ότι η πολιτική διαμαρτυρία στις επίσημες εορτές αποκτά άλλη δυναμική (Στάθης, 2012).

Τέλος, η απόλυτα ελεγχόμενη από τη Δικτατορία εθνική εορτή της 25ης Μαρτίου 1940 επιβεβαιώνει ότι η εθνική εορτή μπορεί να γίνουν αγωγός για να επικοινωνήσει το κράτος τα μηνύματά του. Η προβολή της Νεολαίας που «σύσσωμη», «αυθόρμητη» και «ενθουσιώδης» ασπάζεται τους ήρωες της Επανάστασης, και της εικόνας του Μεταξά στις δημόσιες εκδηλώσεις ως πατέρα της νεολαίας, δομεί μια σχέση ισχυρή ανάμεσα στα δύο μέλη και αποκαλύπτει τη δημόσια τελετή ως μέσο ανάδειξης της σχέσης αυτής.

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

Η Βραδυνή (1924a). «Η ΤΕΛΕΤΗ ΤΗΣ ΔΗΜΟΚΡΑΤΙΑΣ. ΜΕΤΡΑ ΔΙΑ ΤΗΝ ΤΑΞΙΝ» 23-3-1924

Η Βραδυνή (1924b). «Ο ΕΟΡΤΑΣΜΟΣ ΤΗΣ 25ΗΣ ΜΑΡΤΙΟΥ ΚΑΙ ΤΗΣ ΑΝΑΚΗΡΥΞΕΩΣ ΤΗΣ ΔΗΜΟΚΡΑΤΙΑΣ» 24-3-1924

Η Βραδυνή (1924c). «Η ΑΓΑΝΑΚΤΗΣΙΣ ΔΙΑ ΤΟ ΠΡΑΞΙΚΟΠΗΜΑ ΤΗΣ ΚΥΒΕΡΝΗΣΕΩΣ» 24-3-1924

Η Βραδυνή (1924d). «ΤΑ ΑΝΘΗ ΤΗΣ ΕΛΕΥΘΕΡΙΑΣ» 25-3-1924

Η Βραδυνή (1924e). «ΤΑ ΣΗΜΕΡΙΝΑ ΣΥΜΒΑΝΤΑ» 25-3-1924

Η Βραδυνή (1932a). «ΑΠΟ ΤΗΝ ΑΥΡΙΑΝΗΝ ΤΕΛΕΤΗΝ» 24-3-1932

Η Βραδυνή (1932b). «ΤΑ ΑΥΡΙΑΝΑ ΑΠΟΚΑΛΥΠΤΗΡΙΑ ΤΟΥ ΑΓΝΩΣΤΟΥ ΣΤΡΑΤΙΩΤΟΥ» 24-3-1932

Η Βραδυνή (1932c). «Ο ΣΗΜΕΡΙΝΟΣ ΕΟΡΤΑΣΜΟΣ ΤΗΣ ΕΠΕΤΕΙΟΥ ΤΗΣ ΕΘΝΙΚΗΣ ΑΝΕΞΑΡΤΗΣΙΑΣ» 25-3-1932

Η Βραδυνή (1932d). «Ο κ. ΒΕΝΙΖΕΛΟΣ ΕΦΟΒΗΘΗ ΑΠΟΔΟΚΙΜΑΣΙΑΣ ΕΚ ΜΕΡΟΥΣ ΤΟΥ ΛΑΟΥ ΚΑΤΑ ΤΗΝ ΤΕΛΕΤΗΝ. ΔΙΑΤΙ ΔΕΝ ΠΑΡΕΣΤΗ ΠΡΟΦΑΣΙΣΘΕΙΣ ΑΣΘΕΝΕΙΑΝ» 25-3-1932

Η Βραδυνή (1932e). «ΚΟΜΜΟΥΝΙΣΤΙΚΑΙ ΤΑΡΑΧΑΙ ΕΙΣ ΘΕΣΣΑΛΟΝΙΚΗΝ» 25-3-1932

*Η Βραδυνή*f (1932). «ΑΠΟΔΟΚΙΜΑΣΙΑΙ ΤΩΝ ΑΡΧΩΝ ΤΗΣ ΘΕΣΣΑΛΟΝΙΚΗΣ ΥΠΟ ΤΩΝ ΕΦΕΔΡΩΝ» 25-3-1932

Η Βραδυνή (1940a). «ΔΑΦΝΟΔΡΟΜΟΙ ΤΗΣ ΕΟΝ ΕΣΤΕΨΑΝ ΜΕ ΔΑΦΝΗΝ ΤΟΝ ΑΓΝΩΣΤΟΝ ΣΤΡΑΤΙΩΤΗΝ. Ο ΛΑΜΠΡΟΣ ΕΟΡΤΑΣΜΟΣ ΤΗΣ ΕΠΕΤΕΙΟΥ» 24-3-1940

Η Βραδυνή (1940b). «ΜΕΓΑΛΕΙΩΔΗΣ ΣΥΜΜΕΤΟΧΗ ΤΗΣ ΕΟΝ ΕΙΣ ΤΟΝ ΕΟΡΤΑΣΜΟΝ ΤΗΣ ΕΠΕΤΕΙΟΥ ΜΑΣ» 24-3-1940

Η Βραδυνή (1940c). «Η ΕΛΛΑΣ ΗΝΩΜΕΝΗ ΠΑΝΗΓΥΡΙΖΕΙ ΤΗΝ ΕΘΝΙΚΗΝ ΕΟΡΤΗΝ ΜΕ ΑΦΟΣΙΩΣΙΝ ΕΙΣ ΤΟΝ ΑΝΑΚΤΑ ΚΑΙ ΤΟΝ ΚΥΒΕΡΝΗΤΗΝ. ΠΡΩΤΟΦΑΝΗΣ ΚΑΙ ΑΥΘΟΡΜΗΤΟΣ ΣΥΜΜΕΤΟΧΗ ΤΟΥ ΠΛΗΘΟΥΣ»25-5-1940

Η Βραδυνή (1940d). «ΜΕ ΑΥΤΟΠΕΠΟΙΘΗΣΙΝ» 26-3-1940

Δούλος, Χ.Β. (2003). *Ο Τύπος της Θεσσαλονίκης και οι εκδότες ενός θρύλου*. Θεσσαλονίκη: ιδιωτική έκδοση.

Κατωπόδης, Β. (1932). «ΑΣ ΤΙΜΗΣΩΜΕΝ ΤΗΝ ΕΛΛΗΝΙΚΗΝ ΑΛΚΗΝ» *Μακεδονία*, 25-3-1932

Κούκη, Ε. (2017). Ο ήρωας, το πλήθος και η εξουσία. Το μνημείο του Άγνωστου Στρατιώτη της Αθήνας. Στο Αβδελά, Ε., Ρευμόνδος, Α. κά (επιμ) *Η Ελλάδα στο Μεσοπόλεμο*. Αθήνα: Θεμέλιο, 63-81

Κουλούρη, Χ. (2012). *Γιορτάζοντας το έθνος: εθνικές επέτειοι στην Ελλάδα τον 19ο αιώνα. Στο Αθέατες όψεις της ιστορίας. Κείμενα αφιερωμένα στον Γιάννη Γιανουλόπουλο.* Αθήνα: Ασίνη, 181-210

Μακεδονία (1924a). «Η ΕΜΦΑΝΙΣΙΣ ΤΗΣ ΚΥΒΕΡΝΗΣΕΩΣ» 24-3-1924

Μακεδονία (1924b). «ΗΜΕΡΑ ΑΓΙΑ…» 25-3-1924

Μακεδονία (1924c). «Η ΣΗΜΕΡΙΝΗ ΤΕΛΕΤΗ» 25-3-1924

Μακεδονία (1924d). «Ο ΠΑΝΗΓΥΡΙΣΜΟΣ ΤΗΣ ΔΙΠΛΗΣ ΕΟΡΤΗΣ» 25-3-1924
Μακεδονία (1932a). «ΠΡΟΓΡΑΜΜΑ ΤΕΛΕΤΗΣ ΕΠΙ ΤΗ ΕΠΕΤΕΙΩ ΤΗΣ ΕΛΛΗΝ. ΠΑΛΙΓΓΕΓΕΣΙΑΣ (sic) 24-3-1932
Μακεδονία (1932b). «ΠΡΟΣ ΑΠΑΝΤΑ ΤΑ ΜΕΛΗ ΤΗΣ Ε.Ε.Ε. ΘΕΣ/ΝΙΚΗΣ» 24-3-1932
Μακεδονία (1932c). «ΠΑΡΕΛΑΣΙΣ» 25-3-1932
Μακεδονία, (1932d). «ΠΡΟΣΚΛΗΣΙΣ» 25-3-1932
Μακεδονία (1932e). «Ο ΧΘΕΣΙΝΟΣ ΕΟΡΤΑΣΜΟΣ ΤΗΣ ΕΠΕΤΕΙΟΥ ΤΗΣ ΕΘΝΙΚΗΣ ΜΑΣ ΠΑΛΙΓΓΕΝΕΣΙΑΣ» 26-3-1932
Μακεδονία (1932f). «ΟΙ ΔΗΜΟΣΙΟΙ ΥΠΑΛΛΗΛΟΙ ΑΠΕΣΧΟΝ ΤΟΥ ΜΝΗΜΟΣΥΝΟΥ» 27-3-1932
Μακεδονία (1932g) «ΟΙ ΚΟΜΜΟΥΝΙΣΤΑΙ ΕΧΤΕΣ ΕΒΕΒΗΛΩΣΑΝ ΤΟΝ ΕΟΡΤΑΣΜΟΝ ΤΗΣ 25ΗΣ ΜΑΡΤΙΟΥ. ΕΤΙΜΩΡΗΘΗΣΑΝ ΟΜΩΣ ΑΠΟ ΤΟΥΣ ΕΘΝΙΚΙΣΤΑΣ» 26-3-1932
Μακεδονία (1940a). «ΜΕΓΑΛΟΠΡΕΠΩΣ ΘΑ ΕΟΡΤΑΣΘΗ ΑΥΡΙΟΝ Η ΕΠΕΤΕΙΟΣ ΤΗΣ ΑΝΕΞΑΡΤΗΣΙΑΣ ΜΑΣ» 24-3-1940
*Μακεδονία*b (1940). «ΜΕΓΑΛΟΠΡΕΠΗΣ ΘΑ ΕΙΝΑΙ Ο ΣΗΜΕΡΙΝΟΣ ΕΟΡΤΑΣΜΟΣ ΤΗΣ ΕΠΕΤΕΙΟΥ ΤΗΣ ΑΝΕΞΑΡΤΗΣΙΑΣ ΤΗΣ ΕΛΛΑΔΟΣ» 25-3-1940
Μακεδονία (1940c). «25Η ΜΑΡΤΙΟΥ» 25-3-1940
Μακεδονία (1940d). «Με μεγαλοπρέπειαν εώρτασεν ολόκληρος η Ελλάς την χθεσινήν εθνικής επέτειον της ανεξαρτηρίας της» Μακεδονία 26-3-1940
Μπάρλας, Τ. (1932). «ΣΥΜΒΟΛΑ ΚΑΙ ΙΔΕΑΙ», *Η Βραδυνή*, 26-3-1932
Περίδης Α. (1924). «ΖΗΤΩ Η ΔΗΜΟΚΡΑΤΙΑ», *Μακεδονία*, 25-3-1924
Ρήγος, Α. (1999). *Η Β΄ Ελληνική Δημοκρατία. 1924-1935: Κοινωνικές διαστάσεις της πολιτικής σκηνής*, Αθήνα: Θεμέλιο
Σκάλτσας, Κ. (1932). «ΑΙ ΔΥΟ ΕΠΑΝΑΣΤΑΣΕΙΣ. Η ΓΑΛΛΙΚΗ & Η ΕΛΛΗΝΙΚΗ», *Μακεδονία,* 25-3-1932
Στάθης, Π. (2012). «Εθνικές επέτειοι και γεγονότα διαμαρτυρίας: ένα καινοφανές πρόβλημα;», *Ενθέματα Αυγής*, 08.04.2012
Τσιρώνης, Θ. (2002). Η οργάνωση Εθνική Ένωσις Η Ελλάς (Ε.Ε.Ε.) στη Θεσσαλονίκη του μεσοπολέμου (1927-1936). Τα καταστατικά και η δράση της». Στην: *Επιστημονική Επετηρίδα του Κέντρου Ιστορίας Θεσσαλονίκης του Δήμου Θεσσαλονίκης*, τ. 6, 293-312

Η Ηθική Διάσταση της Ηγεσίας στα Σχολεία. Έρευνα σε Διευθυντές Πριν και Κατά τη Διάρκεια της Πανδημίας στην Θεσσαλονίκη

Κιζλάρη Μάλαμα
Δασκάλα / Υποδιευθύντρια
7ο Δημοτικό Σχολείο Αμπελοκήπων Θεσσαλονίκης
melinakii@gmail.com

ΠΕΡΙΛΗΨΗ

Η ηθική είναι ουσιωδώς αμφισβητούμενη έννοια και για το λόγο αυτό γίνεται μια προσπάθεια να διερευνηθεί η εν λόγω έννοια στο πλαίσιο της εκπαίδευσης. Το βασικό ερευνητικό ερώτημα αφορά στον ρόλο της ηθικής ως πλαισίου δράσης των διευθυντών Σχολικών Μονάδων Πρωτοβάθμιας Εκπαίδευσης. Ως ερευνητικό εργαλείο επιλέχθηκε η ποιοτική συνέντευξη με διευθυντές σχολείων πρωτοβάθμιας εκπαίδευσης. Τα αποτελέσματα της έρευνας αναφέρονται σε διευθυντές του νόμου Θεσσαλονίκης. Γίνεται μια σύγκριση μεταξύ του 2011 κατά το οποίο έγινε η έρευνα και του 2021 με διευθυντές της χρονιάς της πανδημίας και αν η τελευταία συνέβαλε ή όχι στην ηθική διάσταση της ηγεσίας τους.

Λέξεις – κλειδιά: ηθική, διευθυντές, ηγεσία, εκπαίδευση, σχολείο

ΕΙΣΑΓΩΓΗ

Το ζήτημα της ηθικής απασχόλησε και απασχολεί τους ανθρώπους και τις κοινωνίες τους. Ερωτήματα όπως: «Τι είναι το καλό και τι το κακό; Ποια είναι τα όρια μεταξύ μιας ηθικής πράξης και μιας ανήθικης; Πως μπορούμε να "μετρήσουμε" ή και να "αυξήσουμε" την

ηθικότητα μιας πράξης;» αλλά και πολλά άλλα παρόμοια ερωτήματα απασχολούν τους φιλοσόφους εδώ και αιώνες. Σπουδαίοι φιλόσοφοι και επιστήμονες προσπάθησαν να διερευνήσουν με τον δικό τους τρόπο έναν καθαρά ανθρώπινο χαρακτηριστικό: την ηθικότητα. Φιλόσοφοι και επιστήμονες από διαφορετικούς κλάδους ασχολήθηκαν με το θέμα αυτό όπως ο Καντ, ο Καρτέσιος, ο Αριστοτέλης, ο Πλάτωνας, ο Νίτσε είναι μόνο μερικά ενδεικτικά μεγάλα ονόματα φιλοσόφων που ο καθένας έδωσε τις δικές του απαντήσεις στο ερώτημα του τι είναι ηθικό και τι όχι.

Το ζήτημα της ηθικής στην παρούσα εισήγηση θα μας απασχολήσει κατά το ήμισυ. Θα προσπαθήσουμε να το συσχετίσουμε με μία άλλη σημαντική έννοια. Αυτή της ηγεσίας. Επίσης θα το διερευνήσουμε κατά την περίοδο πριν και μετά την πανδημία του covid.

Στη σύγχρονη εποχή και για πολλούς από εμάς η ηγεσία συγχέεται με το management. Θεωρούμε ότι ένας «καλός» manager πρέπει να είναι και ηγέτης, την ίδια στιγμή που βλέπουμε πραγματικούς ηγέτες δίπλα μας χωρίς καμία «επίσημη» εξουσία ή αρμοδιότητα. Τι είναι όμως η ηγεσία; Ποια είναι τα χαρακτηριστικά ενός ηγέτη; Ηγέτης γεννιέται κανείς ή γίνεται; Τι πρέπει να κάνει ένας ηγέτης; Όλα αυτά είναι ερωτήματα που απασχολούν πολλούς από εμάς.

Γενικά μπορούμε να πούμε πώς η άσκηση ηγεσίας είναι μια εξουσιοδοτημένη ενέργεια που σκοπό έχει την από κοινού επίτευξη ενός στόχου. Πρέπει, δε, απαραίτητα να υπάρχει στόχος προκειμένου να αποκτά αξία και σημασία ο ρόλος του ηγέτη. Στην ελληνική βιβλιογραφία υπάρχουν ελάχιστα ερευνητικά δεδομένα που να αναφέρονται στον τρόπο διοίκησης των στελεχών εκπαίδευσης και να εξετάζουν τα ηθικά κίνητρα της δράσης τους. Για να καλύψει αυτό το κενό, η παρούσα εργασία έχει ως στόχο να μελετήσει τον τρόπο που διοικούν και ηγούνται οι Διευθυντές Σχολικών Μονάδων Πρωτοβάθμιας εκπαίδευσης.

Στο πλαίσιο αυτό, το ερευνητικό πρόβλημα που επιχειρούμε να διερευνήσουμε με την παρούσα εισήγηση αφορά στις λογικές σύνδεσης των πράξεων της ηγεσίας με την ηθική καθώς και στις αλληλεπιδράσεις τους.

Σκοπός της εισήγησης είναι να διερευνηθεί ο ρόλος και οι στάσεις των διευθυντών όσον αφορά στην ηθική διάσταση των αποφάσεών τους στο πλαίσιο της άσκησης των καθηκόντων τους και σε σχέση με το ρόλο τους ως εκπαιδευτικών στα πλαίσια του σχολείου. Θα επιχειρήσουμε στο πλαίσιο αυτό, καταρχήν να αναλύσουμε τις έννοιες της ηγεσίας και της ηθικής, να επισημάνουμε τα σημεία επαφής τους και κατόπιν να ερευνήσουμε εάν πραγματικά επηρεάζει η μία την άλλη καθώς και τον τρόπο που η έννοια της μιας συνδέεται με την έννοια της άλλης.

Προκειμένου να πετύχουμε τους στόχους που θέσαμε, δημιουργήσαμε ένα θεωρητικό πλαίσιο, το οποίο μας εξασφαλίζει την αρτιότερη κατανόηση των εννοιών του ερευνητικού μας προβλήματος, ενώ ταυτόχρονα μας δίνει χρήσιμες πληροφορίες για παρόμοιες έρευνες που έχουν γίνει στο παρελθόν και τα αποτελέσματα αυτών.

Στην έρευνά μας ακολουθήσαμε μεθοδικά βήματα και είναι χωρισμένη σε ενότητες καθεμία από τις οποίες πραγματεύεται και αναφέρεται σε διαφορετικό στάδιό της. Ξεκινήσαμε θέτοντας το ερευνητικό μας πρόβλημα, στην συνέχεια επιχειρήσαμε μία βιβλιογραφική ανασκόπηση αντίστοιχων ερευνών και αποσαφηνίσαμε ορισμένες σημαντικές έννοιες για την έρευνά μας. Θέσαμε το ερευνητικό πρόβλημα της βιβλιογραφικής μας έρευνας, το οποίο ήταν διαφορετικό από αυτό της έρευνας και κατόπιν ορίσαμε τους στόχους της βιβλιογραφικής αναζήτησης. Καταρτίσαμε

το θεωρητικό πλαίσιο, όπου αναφερθήκαμε σε σημαντικές αντίστοιχες έρευνες και συντάξαμε τα ερευνητικά μας ερωτήματα με βάση όλα τα παραπάνω. Ακολουθεί η εμπειρική έρευνα, όπου επιλέξαμε και αναλύσαμε τη μέθοδό μας. Αναφερθήκαμε διεξοδικά στη συνέντευξη ως μέθοδο και στην ανάλυση περιεχομένου. Καταγράψαμε τα μειονεκτήματα και τα πλεονεκτήματα των μεθόδων. Θέσαμε μια σειρά ερευνητικών υποθέσεων και ορίσαμε τους θεματικούς άξονες για την οργάνωση των ερωτημάτων. Ορίστηκαν τα ερωτήματα της συνέντευξης, αφού επιλέξαμε ποια θα ανταποκρίνονταν καλύτερα στις ανάγκες στους στόχους της έρευνάς μας και περιγράψαμε τη διαδικασία συλλογής των δεδομένων. Στη συνέχεια αναλύσαμε τα δεδομένα αυτά με βάση τους άξονες, ενώ παράλληλα, οριοθετήσαμε το χρήσιμο θεωρητικό πλαίσιο για την ανάλυση των αποτελεσμάτων. Καταγράψαμε και συζητήσαμε τα αποτελέσματα ενώ στο τέλος εκθέσαμε τα συμπεράσματά μας και αποφανθήκαμε σε σχέση με το αν επαληθεύτηκαν ή όχι οι υποθέσεις μας και ποια είναι η απάντηση στο ερευνητικό μας ερώτημα.

Η επιλογή της κατάλληλης ερευνητικής μεθοδολογίας καθοδηγείται από τους στόχους και τα ερωτήματα της έρευνας. Στην παρούσα μελέτη, τα ίδια ερευνητικά ερωτήματα προσανατόλισαν στην επιλογή της ποιοτικής προσέγγισης και ειδικότερα τη μέθοδο των ερωτηματολογίων. Με βάση τις ανάγκες της έρευνας καταλήξαμε στην ανάλυση περιεχομένου και στη διαδικασία της συνέντευξης,. Αναζητήθηκε η γνώμη ανθρώπων που ασκούν ηγετικό ρόλο στην εκπαίδευση (20 διευθυντές σχολείων του νομού Θεσσαλονίκης) και λαμβάνουν συχνά αποφάσεις που έχουν ηθικό χαρακτήρα. Η καταλληλότερη μέθοδος συλλογής δεδομένων ήταν η συνέντευξη, ενώ τα δεδομένα των απαντήσεων μπορούν να ερμηνευτούν καλύτερα με την ανάλυση περιεχομένου.

Οι μεθοδολογικές επιλογές της παρούσας έρευνας καθοδηγήθηκαν από την παραδοχή ότι δεν υπάρχουν καλύτερες ή λιγότερες καλές μεθοδολογικές προσεγγίσεις, αλλά εκείνες που απαντούν καλύτερα στους στόχους κάθε έρευνας και στο πλαίσιο στο οποίο γίνεται. Δεχόμαστε, ωστόσο, ότι κάθε ερευνητής-τρια θα πρέπει να κάνει τις πλέον κατάλληλες μεθοδολογικές επιλογές για τα ερωτήματά του/της και να ορίσει τα κριτήρια και τις προϋποθέσεις που θεωρεί ότι διασφαλίζουν την ποιότητα στην έρευνά του/της, όχι από κάποιο γενικό οδηγό, αλλά αξιοποιώντας στοιχεία από διαφορετικές πιθανά μεθοδολογικές προσεγγίσεις.

ΣΥΝΟΨΗ ΚΑΙ ΚΑΤΗΓΟΡΙΟΠΟΙΗΣΗ ΤΩΝ ΑΠΑΝΤΗΣΕΩΝ

Στην πρώτη ερώτηση οι διευθυντές καλούνταν να απαντήσουν εάν υπήρξαν φορές που η προσωπική τους ηθική ήταν ανασταλτικός παράγοντας για τη λήψη μιας απόφασης στο χώρο του σχολείου και εάν μπορούν να αναφέρετε ένα παράδειγμα. Στην συντριπτική τους πλειοψηφία δεν είχαν κανένα παράδειγμα αφού η προσωπική τους ηθική τους εμπόδισε να πάρουν κάποια απόφαση. Λίγα ήταν τα παραδείγματα και μάλιστα αφορούσαν παράνομες εγγραφές παιδιών

Στη δεύτερη ερώτηση ρωτήθηκαν εάν μπορούν να αναφέρουν ένα πρόβλημα το οποίο έχουν συναντήσει και το οποίο θα το χαρακτήριζαν ως ηθικό. Αρκετά ήταν τα παραδείγματα. Ενδεικτικά τα προβλήματα αφορούσαν τιμωρίες παιδιών, άσχημες σχέσεις μεταξύ συναδέρφων, κακή συμπεριφορά γονέων προς τα παιδιά και προβλήματα ενδοσχολικά όπως κατανομή τω τάξεων και παράνομες εγγραφές μαθητών.

Στην ερώτηση εάν αντιμετωπίζουμε με τη λογική ή το συναίσθημα τα προβλήματα

στη συντριπτική τους πλειοψηφία οι ερωτηθέντες απάντησαν ότι λειτουργούν με το συνδυασμό και των δύο ανάλογα με την περίπτωση ενώ υπήρχαν κάποιοι που επέλεξαν μόνο τη λογική.

Σχεδόν το 80% δήλωσε πως δεν άλλαξε η ηθική τους μετά την ανάληψη των διευθυντικών τους καθηκόντων ενώ σε όσους επήλθε αλλαγή αυτή αφορούσε στην προσεκτικότερη συμπεριφορά τους.

Η πέμπτη ερώτηση ήταν: «Με ποιες ηθικές αξίες πιστεύετε ότι σχετίζεται γενικά ο ρόλος σας ως διευθυντή»; Εδώ οι εκπαιδευτικοί έδωσαν πολλές απαντήσεις. Συγκεντρώνοντας τες ήταν οι εξής: δημοκρατία, εντιμότητα, εμπιστοσύνη, διαφάνεια, τήρηση νόμων, ισονομία και συνεργατικότητα. Αξίζει να σημειωθεί ότι σχεδόν όλοι ανέφεραν την αξία της δικαιοσύνης και της ισότητας.

Όταν πρέπει να ληφθεί κάποια απόφαση που αφορά το σύνολο των συνάδελφων υπάρχουν ορισμένες παράμετροι .Οι ερωτηθέντες ανέφεραν τη δικαιοσύνη, τη νομιμότητα, η ενημέρωση, η αρχή της πλειοψηφίας, η ισότητα, η ισονομία, ο σεβασμός στην άποψη του άλλου, η ξεχωριστή αντιμετώπιση κάθε περίπτωσης, η δημοκρατία και η αλληλεγγύη.

Κατόπιν τέθηκε το ερώτημα εάν υπάρχουν απαράβατοι κανόνες ηθικής και ζητήθηκε ένα παράδειγμα. Οι απαντήσεις που δόθηκαν είναι σχεδόν ίδιες με αυτές της πέμπτης ερώτησης. Όλοι δηλώνουν πως υπάρχουν απαράβατοι ηθικοί κανόνες και ανέφεραν αξίες όπως η δικαιοσύνη, η συλλογικότητα, η ισονομία, ο σεβασμός στην προσωπικότητα του άλλου, η ελευθερία του λόγου, η διαφάνεια και η ειλικρίνεια.

Η όγδοη ερώτηση ζητούσε να αναφέρουν μία κατά τη γνώμη τους ηθικά σωστή απόφαση ή ενέργεια την οποία είναι δυνατόν να λάβει ένας εκπαιδευτικός μέσα στα πλαίσια του σχολείου. Οι απαντήσεις που δόθηκαν και εδώ ήταν ποικίλες αν και ορισμένες συγκλίνουν αρκετά. Έτσι, ηθικά σωστό για ένα εκπαιδευτικό είναι να σέβεται τη διαφορετικότητα των μαθητών και να τους προστατεύει με κάθε τρόπο. Να μην κάνει διακρίσεις και να δέχεται να εφαρμόζει την γνώμη των υφισταμένων του εάν είναι σωστή. Να βοηθά τους αδύναμους, να είναι δίκαιος με όλη του τη συμπεριφορά να αποτελεί παράδειγμα για όλους.

Η ένατη ερώτηση ήταν παρόμοια με την προηγούμενη με τη διαφορά ότι ζητούσε απ τους διευθυντές να αναφέρουν μία ηθικά σωστή απόφαση που είναι δυνατόν να λάβει ένας διευθυντής στα πλαίσια του σχολείου. Οι απαντήσεις που δόθηκαν ήταν και πάλι διαφορετικές. Ηθικά σωστή απόφαση είναι να εφαρμόζει τις γνώμες των άλλων, να δώσει ακόμα και οικονομική βοήθεια σε κάποιο μαθητή προκειμένου να συμμετέχει σε μία σχολική δραστηριότητα, η ενθάρρυνση των μαθητών, να αποτελεί έμπνευση και παράδειγμα για όλους. Επίσης να έχει τον πλήρη έλεγχο της λειτουργίας του σχολείου λεπτομερώς, να αντικαταστήσει στην τάξη έναν συνάδελφο, να είναι δίκαιος και αντιρατσιστής. Να λειτουργεί με διαφάνεια, λογική και αγάπη προς τα παιδιά.

Οι διευθυντές ρωτήθηκαν εάν υπάρχουν ορισμένες αξίες που πρέπει να υπερασπίζονται μέσα από το διευθυντικό έργο τους. Απάντησαν θετικά και στις απαντήσεις τους συγκλίνουν σε αρκετά σημεία. Με μεγάλη συχνότητα ανέφεραν τη δικαιοσύνη και την ισότητα, την εντιμότητα και τη συνεργατικότητα, την αξιοπρέπεια και τη διαφάνεια. Επίσης αναφέρθηκε η κάθε είδους βοήθεια, η ανάπτυξη και η αυτοανάπτυξη, η νομιμότητα και η ειλικρίνεια.

Στην ερώτηση εάν οι αποφάσεις που λαμβάνει ένας διευθυντής επηρεάζονται από το φύλο του, οι περισσότεροι έδωσαν αρνητική απάντηση. Υπήρχαν και κάποιοι που έδωσαν άλλες απαντήσεις. Μία απάντηση υποστήριζε πως οι γυναίκες προκειμένου να

αποδείξουν την αξία τους γίνονται πιο σκληρές ενώ υπάρχει και η αντίθετη άποψη ότι δηλαδή οι γυναίκες λειτουργούν με το συναίσθημα ενώ οι άντρες με τη λογική. Κατά μία τρίτη άποψη η διαφορά έγκειται στο γεγονός ότι οι γυναίκες είναι πιο ευθυνόφοβες και οι άντρες πιο ευέλικτοι.

Έπειτα τέθηκε το ερώτημα εάν οι αποφάσεις τους λαμβάνονται με βάση τις συνέπειές τους ή τις ηθικές αρχές των ερωτηθέντων. Η πλειοψηφία λαμβάνει και τα δύο υπόψη ενώ σχεδόν 2 στους δέκα λαμβάνουν υπόψη μόνο τις αρχές τους.

«Εάν ως εκπαιδευτικός μέσα στην τάξη δεν επιβάλλετε ποινές, ως διευθυντής υιοθετείτε κατά κανόνα τη ίδια συμπεριφορά»; Αυτή ήταν η επόμενη ερώτηση. 6 στους 10 απάντησαν αρνητικά και 4 στους 10 θετικά.

Στην ερώτηση «Ποιο τμήμα ή ποια τμήματα των καθηκόντων και των αρμοδιοτήτων σας ως διευθυντής όπως αυτά προβλέπονται από τη νομοθεσία, θεωρείτε ότι έχουν ηθικό χαρακτήρα ή ηθικές συνέπειες»; Δόθηκαν ποικίλες απαντήσεις. Πειθαρχικά θέματα και θέματα τήρησης ισορροπιών θεωρούνται ότι έχουν ηθικό χαρακτήρα όπως επίσης και οι συμβουλές και οι νουθεσίες προς τους μαθητές. Ηθικό χαρακτήρα έχουν επίσης και οι αποφάσεις σύμφωνα με το νόμο και την αρχή της δικαιοσύνης, τα θέματα λειτουργίας του σχολείου και οι διαπροσωπικές σχέσεις όλων των μελών της σχολικής κοινότητας.

Κατόπιν ζητήθηκε από τους διευθυντές να αναφέρουν μια άδικη απόφαση ή ενέργεια που είναι δυνατόν να πάρουν κατά την άσκηση του έργου τους. Όλες οι απαντήσεις αφορούσαν σχέσεις με συναδέρφους . Έτσι, άδικες αποφάσεις και ενέργειες μπορούν να νοηθούν συνοπτικά: Η αδικία ενός συναδέρφου σε σχέση με έναν άλλον, η μεροληψία, η άδικη κατανομή αρμοδιοτήτων και να αποδώσει ποινές χωρίς να εξετάσει το θέμα.

Παραδείγματα όπου η απόφαση που πήραν στηρίχτηκε σε ιεράρχηση αξιών παρά σε διοικητικές τεχνικές, αποτελούν ο χωρισμός των τάξεων, αντιμετώπιση παιδιών με επιθετική συμπεριφορά και μαθησιακές δυσκολίες, θέματα διαπροσωπικών σχέσεων του προσωπικού και αντιμετώπιση προβλημάτων των εκπαιδευτικών, ενώ κάποιοι από τους ερωτηθέντες απάντησαν πως συνδυάζουν και τα δύο και δεν έχουν κάποιο παράδειγμα.

Στην ερώτηση εάν ο διευθυντής οφείλει να λειτουργεί ως manager ή και διαφορετικά οι ερωτηθέντες απάντησαν στην συντριπτική τους πλειοψηφία ότι πρέπει να λειτουργεί ως εκπαιδευτικός, συνδυάζοντας και 2 απάντησαν αρκετοί ενώ μόνο ένας επέλεξε να λειτουργεί αποκλειστικά ως manager.

Τους ζητήθηκε σε επόμενη ερώτηση να περιγράψουν μία άδικη απόφαση ή ενέργεια που μπορούν να πάρει ένας εκπαιδευτικός στο χώρο του σχολείου να μεροληπτεί απέναντι στους εκπαιδευτικούς και τους μαθητές, να είναι άδικος στη βαθμολογία, στην απόδοση ποινών και επαίνων και να παίρνει βιαστικές αποφάσεις και έτσι ενδεχομένως να αδικήσει κάποιον.

Στην τελευταία ερώτηση οι διευθυντές καλούνταν να απαντήσουν στο εάν υπάρχουν αδιαπραγμάτευτες ηθικές αξίες κατά την άσκηση του έργου τους και να αιτιολογήσουν την απάντησή τους. Όλοι ανέφεραν ότι υπάρχουν αξίες όπως η ισότητα που βοηθά στην αποδοχή του διευθυντή από συναδέλφους και γονείς, η δικαιοσύνη, η διαφάνεια, η εμπιστοσύνη, η αξιοπρέπεια, η αλήθεια και η σωστή διοίκηση που βοηθά στην ομαλή λειτουργία του σχολείου.

Τα συμπεράσματά μας σε ότι αφορά λοιπόν τις ιδιαίτερες ερευνητικές κατηγορίες που ορίσαμε θα μπορούσαν να συνοψιστούν ως εξής:

Α) Σε ό,τι αφορά τις ηθικές αξίες ή το ηθικό αξιακό σύστημα που χαρακτηρίζει τις

αποφάσεις των διευθυντών, θα λέγαμε ότι αυτό διακατέχεται από μια ανθρωπιστική, ενδεχομένως και χριστιανική ηθική. Ηθικές αξίες όπως αλληλεγγύη, ειλικρίνεια, τιμιότητα και εργατικότητα αποτελούν βασικές αρχές δράσης των ερωτωμένων. Στο πλαίσιο αυτό ο υπερκερασμός των καθημερινών διοικητικών και λειτουργικών εμποδίων βασίζεται στους προαναφερθέντες ηθικούς πυλώνες. Κοινά αποδεκτές και καθολικές αξίες όπως η ελευθερία, η δικαιοσύνη, (Καραφύλλης, 2002) και η ισονομία εμφανίζονται στις απαντήσεις όλων των Διευθυντών. Έδωσαν πολλές απαντήσεις για το ποιες ηθικές αξίες θεωρούν απαρέγκλιτες. Δύο όμως είναι οι έννοιες που εμφανίζονται συχνότερα. Η έννοια της νομιμότητας είναι πολύ σημαντική για τους διευθυντές και αποτελεί μία από τις κοινές τους ηθικές αρχές. Είναι για όλους μία απαρέγκλιτη αξία την οποία λαμβάνουν πάντα υπόψη τη κατά τη λήψη των αποφάσεών τους.

Η αδικία είναι άλλη μία έννοια που εμφανίζεται συχνά στις απαντήσεις των εκπαιδευτικών. Προσπαθούν να μην τη διαπράξουν και όταν αυτό συμβεί, σπεύδουν να διορθώσουν το λάθος τους. Ανάμεσα τις κοινές τους ηθικές αξίες εμφανίζεται και η δικαιοσύνη που είναι κανόνας για μία ηθικά ορθά απόφαση. Λιγότερο αναφέρονται στην αξία της ελευθερίας και περισσότερο στις αξίες της δικαιοσύνης και της ισότητας.

Β) Σε ό,τι αφορά την λήψη αποφάσεων οι περισσότεροι ερωτώμενοι τόνισαν την συλλογικότητα του εν λόγω πονήματος, υπερθεματίζοντας την δημιουργία κλίματος συνεννόησης ανάμεσα στους φορείς της σχολικής μονάδας. Η συγκεντρωτική λήψη αποφάσεων περιγράφηκε από τους περισσότερους ερωτώμενους ως αποκλίνουσα από τα αξιακά τους πρότυπα όπως για παράδειγμα την συναδελφική αλληλεγγύη.

Γ) Ο ρόλος του Διευθυντή έτσι όπως καταγράφεται από την βιωματική πραγματικότητα των ερωτωμένων θα μπορούσε να συνοψιστεί ως μία διαρκής ισορροπία ανάμεσα σε ένα ιδεώδες λειτουργικό και αξιακό πλαίσιο και στην καθημερινότητα του λειτουργήματος η οποία απαιτεί σε αρκετές περιπτώσεις τη λήψη δύσκολων αποφάσεων αλλά και την κατοχή ιδιαίτερων γνώσεων και ικανοτήτων.

Ο ρόλος του διευθυντή είναι μία ηγετική θέση με πολλές ευθύνες και αρμοδιότητες. Οι διευθυντές της έρευνας αυτής συμφωνούν πως έρχονται καθημερινά αντιμέτωποι με διαφόρων ειδών προβλήματα. Η προσωπική τους ηθική είναι και σ αυτόν τον τομέα της ζωής τους βασικός παράγοντας λήψης των αποφάσεων. Αποτελεί το βασικό τους κριτήριο και φροντίζουν να είναι συνεπείς με αυτούς τους απαρέγκλιτους κανόνες ηθικής που έχουν ριζωθεί μέσα τους.

Όπως καταγράψαμε και στην εργασία μας ο έλληνας δάσκαλος –διευθυντής δεν έχει όλα εκείνα τα περιθώρια που θα του επιτρέψουν να λειτουργήσει αυτόνομα και αβίαστα, επειδή περιορίζεται να λειτουργεί μέσα στα πλαίσια του νόμου, που τον θέλει πιο πολύ εκτελεστικό όργανο της σχολικής διοίκησης παρά έναν αληθινό ηγέτη του σχολείου (Σαϊτης Χ, 2007).

Με βάση το ερωτηματολόγιό μας όμως, υπήρξαν φορές, όπως παραδέχονται και ορισμένοι, που στα πλαίσια διοίκησης του σχολικού οργανισμού ίσως και να αδίκησαν συναδέλφους, αφού δεν ακολούθησαν τις γνώμες τους, οι οποίες μπορεί να ήταν και σωστές. Παραδέχονται ότι στα πλαίσια της διοίκησης είναι πιθανό να λάβουν και άδικες αποφάσεις, όπως να μεροληπτήσουν με τον ένα ή άλλο τρόπο υπέρ ή εις βάρος κάποιου συναδέλφου. Έτσι ίσως ακολουθούν και τον αυταρχικό τύπο ηγέτη με όλα τα χαρακτηριστικά του, όπως τα καταγράψαμε στο θεωρητικό πλαίσιο του πονήματός μας. Για να είμαστε όμως κι εμείς ακριβείς, πρέπει να τονίσουμε ότι

αυτά συμβαίνουν λίγες φορές.

Από τις από το ερωτηματολόγιό μας διαπιστώσαμε ότι οι διευθυντές αξιοποιούν διαφορετικές γνώσεις και γνώμες, δεξιότητες και εμπειρίες για την αντιμετώπιση των προβλημάτων και το σχεδιασμό της δράσης μιας σχολικής μονάδας όπως τα αναφέρει και ο Guirdham (2002). Έτσι είναι δυνατό να συνδεθεί αποτελεσματικά ο ανθρώπινος παράγοντας με τις ανάγκες και επιδιώξεις της οργάνωσης, αφού δημιουργούνται καλές σχέσεις ανάμεσα στο διευθυντή και τους υφισταμένους του (Ζαβλανός, 1998).

Δ) Η έννοια που προσδίδουν οι ερωτώμενοι στον όρο ηθικό πρόβλημα παρουσιάζει επίσης ενδιαφέρον. Σύμφωνα λοιπόν με τους ερωτηθέντες, ηθικό πρόβλημα είναι η κατάσταση η οποία αντιβαίνει στο αξιακό πλαίσιο της δράσης τους. Εντούτοις, σε τέτοιου είδους προβληματικές καταστάσεις, σύμφωνα με τις απαντήσεις των ερωτηθέντων προΐσταται πάντα ο προϋπάρχον ηθικός αξιακός τους κώδικας.

Ε) Σε σχέση με την αναπροσαρμογή των αξιακών κωδίκων μέσα από την βιωματική καθημερινότητα της εργασίας, θα λέγαμε ότι παρά τις απρόβλεπτες δυσκολίες που συναντούν οι ερωτώμενοι κατά την διάρκεια της άσκησης των καθηκόντων τους, προσπαθούν να προσαρμόζουν τις διοικητικές ανάγκες και τις θεσμικές απαιτήσεις στο υπάρχον αξιακό τους σύστημα. Στο πλαίσιο αυτό προσπαθούν συνεχών να βρίσκουν τρόπους ώστε να υπερκεράσουν διάφορα καθημερινά εμπόδια βάσει του συστήματος αξιών που τους χαρακτηρίζει. Οι ηθικές αξίες όπως η συναδελφικότητα, η αλληλεγγύη και ο σεβασμός αποτελούν στο πλαίσιο αυτό αδιαπραγμάτευτα όρια, εκτός των οποίων δεν παρεκκλίνουν ποτέ.

Θα μπορούσαμε λοιπόν να συνοψίσουμε τα εμπειρικά μας αποτελέσματα τονίζοντας ότι η καθημερινότητα της δράσης των Διευθυντών Σχολικών Μονάδων Πρωτοβάθμιας Εκπαίδευσης διέπεται από το ηθικό αξιακό σύστημα τους και το οποίο δεν γνωρίζει σημαντικές μεταβολές κατά την διάρκεια της άσκησης του λειτουργήματός τους.

ΓΕΝΙΚΑ ΣΥΜΠΕΡΑΣΜΑΤΑ

Σκοπός της έρευνας μας ήταν να διερευνηθεί ο ρόλος και οι στάσεις των διευθυντών όσον αφορά στην ηθική διάσταση των αποφάσεών τους στο πλαίσιο της άσκησης των καθηκόντων τους και σε σχέση με το ρόλο τους ως εκπαιδευτικών στα πλαίσια του σχολείου και σύγκριση τους με την τωρινή πραγματικότητα. Στο πλαίσιο αυτό η προσέγγιση που προτείνεται από το παρόν πόνημα έχει να κάνει με τη σχέση ηθικής και ηγεσίας, εστιάζοντας ιδιαίτερα στο θέμα της εκπαιδευτικής ηγεσίας.

Στην εκπαίδευση, ανεξάρτητα από τη βαθμίδα που εργάζεται κανείς και ανεξάρτητα από το βαθμό που κατέχει, συναναστρέφεται με ανθρώπους διαφορετικής προέλευσης, ηλικίας, φύλου, ψυχολογίας, ειδικότητας, απαιτήσεων, ικανοτήτων. Αυτή η πολυμορφία παράγει, αναγκαστικά και ανάλογα προβλήματα, τα οποία επιβάλλεται όχι μόνο να λυθούν άμεσα, αλλά κυρίως δίκαια, αν θέλουμε να θεωρούμε ακόμη τον εκπαιδευτικό, είτε τον διευθυντή είτε τον δάσκαλο, ως πρότυπο νέων ανθρώπων, ως άτομο με αυτοσεβασμό, με αυτοσυνείδηση και με διάθεση να εργαστεί, να συνεργαστεί και να πετύχει στο έργο του.

Η άσκηση διοικητικού έργου είναι σήμερα έργο πολύπλοκο. Η διοίκηση σχολικών οργανισμών δεν αποτελεί εξαίρεση. Ο Διευθυντής σχολείου πρέπει όχι μόνο

να μεριμνήσει για την εξασφάλιση της αναγκαίας υποδομής και εξοπλισμού, αλλά και να δημιουργήσει, μέσα από συναινετικές διαδικασίες, όραμα σχολείου και να αξιολογήσει το βαθμό πραγμάτωσής του. Από αυτό εξυπακούεται ότι υπάρχει σύστημα παρακολούθησης της ακαδημαϊκής προόδου των μαθητών και επιμόρφωσης του διδακτικού προσωπικού, ώστε να εκσυγχρονίζονται οι διδακτικές προσεγγίσεις και να μεγιστοποιούνται τα μαθησιακά αποτελέσματα.

Είναι ακόμη σημαντικό για τον διευθυντή να επικοινωνεί αποτελεσματικά με εσωτερικά και εξωτερικά ακροατήρια, να δημιουργεί δίκτυα επικοινωνίας, να εξασφαλίζει την απαραίτητη υποδομή και τεχνολογία, να εισάγει και να στηρίζει σύγχρονες μεθόδους διδασκαλίας και να παρέχει στα μέλη της σχολικής μονάδας χρήσιμη ανατροφοδότηση για σκοπούς επανάδρασης.

Στην πραγματικότητα των ελληνικών εκπαιδευτικών μονάδων, ο διευθυντής στις περισσότερες φορές καλείται να εφαρμόσει κάτι που έχει σχεδιαστεί ή επιβληθεί από άλλους. Σπάνια το υπάρχον νομοθετικό πλαίσιο και η δομή της εκπαιδευτικής διοίκησης θα δώσουν την ευκαιρία στο διευθυντή να αναλάβει ο ίδιος καινοτόμες πρωτοβουλίες. Ο ρόλος του περιορίζεται κυρίως σε αυτόν του διεκπεραιωτή και του διαμεσολαβητή. Παρόλα αυτά, είναι το πρόσωπο που θα κληθεί να γνωστοποιήσει τις επικείμενες αλλαγές, να ενημερώσει το λοιπό εκπαιδευτικό προσωπικό και να ενδιαφερθεί για την αποτελεσματικότητα της μετάβασης. Θα πρέπει να γνωρίζει τις θεωρητικές αρχές αναφορικά με τη διαχείριση της αλλαγής και να τις μεταδώσει στους συνεργάτες του εκπαιδευτικούς. Είναι το πρόσωπο που θα πρέπει να έχει μια αμφίδρομη και αποτελεσματική επικοινωνία τόσο με το εσωτερικό περιβάλλον του οργανισμού όσο και με το εξωτερικό. Είναι, επίσης, εκείνος που θα κληθεί από την υπό διαμόρφωση κατάσταση να διαχειριστεί τυχόν συγκρούσεις, να παρακινήσει το προσωπικό εφαρμόζοντας, κατά περίπτωση, τα ανάλογα διοικητικά στυλ. Είναι αυτός που θα πρέπει να διοργανώσει αποδοτικές ομαδικές συναντήσεις και θα επιδιώξει την ενδοεπιμόρφωση των συνεργατών του με στόχο την επιτυχία της μετάβασης στη νέα κατάσταση.

Ο ρόλος του διευθυντή καθίσταται στο πλαίσιο αυτό εξαιρετικά σημαντικός και πολύπλοκος καθώς καλείται να εκπληρώσει μια σειρά πολύπλευρων στόχων. Ο προβληματισμός για την εισαγωγή των λειτουργιών και δραστηριοτήτων του Διευθυντή-ηγέτη στο ελληνικό εκπαιδευτικό σύστημα αποτελεί αναγκαία προϋπόθεση επίτευξης των στόχων του σχολείου του 21ου αιώνα. Η μεταμόρφωση του διευθυντή γραφειοκράτη σε διευθυντή ηγέτη και η χάραξη των ηθικών αξιών και αρχών που θα πρέπει να διέπουν τον ρόλο είναι πλέον το ζητούμενο.

Το σχολείο αποτελεί ένα ίδρυμα με ειδική αποστολή την πολιτιστική ενσωμάτωση των νέων σε μια πολιτική δημοκρατία. Τα σχολεία είναι οι κύριοι παράγοντες στη διαμόρφωση μορφωμένων ατόμων που αποκτούν δυνατότητα κατανόησης της αλήθειας, της ομορφιάς και της δικαιοσύνης, απέναντι στα οποία θα κρίνουν τις αρετές και τις ατέλειες, τόσο τις δικές τους όσο και της κοινωνίας.

Ο εκπαιδευτικός χρειάζεται στο πλαίσιο αυτό κάτι περισσότερο από την απόκτηση γνώσεων και παιδαγωγικών προσόντων, η εκπαίδευση των παιδιών είναι κάτι περισσότερο από την απλή μετάδοση γνώσεων, η ποιότητα της σχέσης μεταξύ δασκάλου και μαθητή είναι θεμέλιο μιας επιτυχημένης διδασκαλίας και μάθησης και θέματα κινήτρων και αυτοεκτίμησης πρέπει να προωθούνται παράλληλα με το τυπικό μέρος της διδασκαλίας. Η διδασκαλία είναι μια πνευματικά και συναισθηματικά απαιτητική

ενασχόληση, που απαιτεί τη λήψη αιτιολογημένων και μη αποφάσεων και κρίση. Δεν μπορεί παθητικά να βελτιώσει τα παιδιά ή τους ενήλικες με τους οποίους δουλεύει ένας διευθυντής. Μπορεί μόνο να τους παρέχει ευκαιρίες για τη βελτίωσή τους, η οποία τελικά, έγκειται στο ίδιο το άτομο.

Η ηγεσία λοιπόν σχετίζεται με τη βελτίωση της ποιότητας ζωής των συναδέλφων και ότι για την επίτευξη αυτού του στόχου, ο ρόλος κλειδί των διευθυντών είναι η δημιουργία συνθηκών που ενθαρρύνουν την επαγγελματική μάθηση (μια φυσική διαδικασία που είναι συχνά ασχεδίαστη, ασχολίαστη και ατεκμηρίωτη) και επεκτείνουν την επαγγελματική τους εξέλιξη. Ο ρόλος του διευθυντή είναι στο πλαίσιο αυτό να υποστηρίζει και να φροντίζει για την επαγγελματική βελτίωση των δασκάλων.

Σε ό,τι αφορά την έρευνά μας όπως προαναφέραμε είχε ως στόχο να καταδείξει των ρόλο των ηθικών αξιών στην άσκηση του διευθυντικού έργου μιας σχολικής μονάδας στο πλαίσιο των θεωρητικών προβληματισμών μας σε σχέση με την ηθική διάσταση της ηγεσίας σε διευθυντικά στελέχη σχολείων πρωτοβάθμιας εκπαίδευσης, την περιγραφή και την κατανόηση της σημασίας ή όχι της ηθικής διάστασης των αποφάσεων.

Κάθε άτομο φέρει μια προσωπική ηθική. Ένα απαράβατο σύστημα αξιών και αρχών, το οποίο κουβαλά σε όλους τους τομείς της ζωής τους και φυσικά και στην επαγγελματική του ζωή και πορεία. Η ανάληψη των διευθυντικών καθηκόντων στο πλαίσιο αυτό δεν φαίνεται να επηρεάζει σημαντικά το ήδη διαμορφωμένο σύστημα ηθικών αξιών. Δεδομένου ότι στην απόλυτη πλειοψηφία τους οι διευθυντές θεωρούν πως ο ρόλος τους είναι ιδιαιτέρως σημαντικός, εφαρμόζουν τις ηθικές τους πεποιθήσεις για το τι είναι ηθικό κατά τη διαδικασία λήψης των αποφάσεών τους. Οι αποφάσεις τους λαμβάνονται ως επί το πλείστο με βάση την προσωπική τους ηθική ακόμα και αν αυτή έρχεται σε αντίθεση με άλλους κανόνες και αρχές.

Όλοι οι διευθυντές με τους οποίους συνομίλησα, έχουν κατά τη διάρκεια της επαγγελματικής τους πορείας βρεθεί αντιμέτωποι με ηθικά προβλήματα τα οποία στην πράξη μεταφράζονται ως διλήμματα ανάμεσα σε αυτό που πιστεύουν αυτοί οι ίδιοι και αυτό που τους επιβάλει να κάνουν ο ρόλος τους. Στο πλαίσιο αυτό η ηθική του ατόμου ενδέχεται να αντιβαίνει σε διαδικασίες και διοικητικές ρουτίνες οι οποίες συχνά παρακάμπτονται, στα πλαίσια βέβαια της νομιμότητας, καθώς αρκετές αποφάσεις φαίνεται να λαμβάνονται με βάση τους κώδικες ηθικών αξιών των λειτουργών της διοίκησης των σχολείων.

Στο πλαίσιο αυτό, όπως προκύπτει από τα ερευνητικά αποτελέσματα του πονήματος, παρουσιάζεται όλο και περισσότερο από τους διευθυντές η βούληση για μεθόδους οι οποίες ενθαρρύνουν την συλλογική δράση του σχολείου έτσι ώστε να επιλύονται προβλήματα, και να βελτιώνεται η λειτουργία του. Τα μέλη του σχολείου συμμετέχουν σταδιακά στην διαδικασία λήψης αποφάσεων, ενώ οι διευθυντές προωθούν την ομαδικότητα, την συνεργασία και την επικοινωνία και έχουν σαν στόχο έναν δημοκρατικά οργανωμένο χώρο δουλειάς δομημένο σε ηθικές αξίες όπως η αλληλεγγύη και η συναδελφικότητα.

Αξιοσημείωτη ήταν η τοποθέτηση ενός διευθυντή σχετικά με τον παιδαγωγικό ή μη χαρακτήρα του διευθυντικού του ρόλου. Αναφέρθηκε στο διοικητικό και μόνο ρόλο που χαρακτηρίζει το έργο του διευθυντή αποκλείοντας κάθε παιδαγωγική διάσταση.

Ως επίλογος της παρούσας εργασίας θα ήταν χρήσιμο να τονιστεί ότι το αξιακό σύστημα των διευθυντών και τα ηθικά σχήματα που προκύπτουν από αυτό

καθορίζουν πέρα από τις γενικές επιλογές των φορέων της διεύθυνσης των σχολείων και τις καθημερινές τους επιλογές καθώς αλληλεπιδρούν με τις καθημερινές λειτουργικές ανάγκες και προβλήματα. Στο πλαίσιο αυτό ακόμα και τα διαχειριστικά καθήκοντα των φορέων της διοίκησης των σχολείων επηρέαζονται από κώδικες ηθικών αξιών και στάσεων οι οποίοι λειτουργούν ως συντελεστές στην διαδικασία λήψης μεγάλων και μικρών αποφάσεων. Έτσι διαμορφώνεται ένα διαδραστικό πλαίσιο το οποίο συγκαθορίζεται από τις λειτουργικές επιταγές, το θεσμικό οργανωτικό πλαίσιο και από το αξιακό σύστημα των φορέων της διοίκησης των σχολείων, δηλαδή των διευθυντών.

Το διαδραστικό αυτό πλαίσιο ανάμεσα σε ηθικές αξίες και λειτουργικές υποχρεώσεις καθορίζει επίσης και τις μορφές σχολικής ηγεσίας, οι οποίες βέβαια είναι αλληλένδετες και με άλλους εκπαιδευτικούς αλλά και κοινωνικούς και πολιτισμικούς παράγοντες.

Έτσι σε αρκετές περιπτώσεις η ηγεσία αποβλέπει σε μετασχηματιστικές στρατηγικές οι οποίες βασίζονται στην πειθώ, στον ιδεαλισμό και στην πνευματικότητα. Οι περισσότεροι διευθυντές αλληλεπιδρούν με τα μέλη του σχολείου και δίνουν έμφαση στην αποδοχή από μέρους τους των στόχων του σχολείου. Τους δίνουν κίνητρα μέσα από σύμβολα, αξίες και μια κοινή οπτική. Επιχειρούν στο πλαίσιο αυτό να τους εμπνεύσουν και να τους κινητοποιήσουν κάνοντας την δική τους συμπεριφορά παράδειγμα.

Κλείνοντας θεωρούμε ότι θα ήταν σημαντικό να αναφερθούμε στην στάση των Διευθυντών απέναντι σε καρκινογενείς χρονίζουσες καταστάσεις που αντιμετωπίζουν. Προσπαθούν τις περισσότερες φορές να ισορροπήσουν ανάμεσα στο ηθικά ορθό και στους κανόνες που διέπουν την εύρυθμη λειτουργία της σχολικής μονάδας. Επιπροσθέτως διαπιστώσαμε ότι όλοι λέγοντας ηθική έχουν στο μυαλό τους μια ηθικολογία και όχι αυτή καθαυτή την έννοια της ηθικής. Οι περισσότεροι σύμφωνα με τη βιβλιογραφία μας κινούνται στο στοχασμό πάνω στο πράττειν και όχι στο φιλοσοφείν. Και το κυριότερο οι αποφάσεις που λαμβάνουν σχεδόν όλοι, με ελάχιστες εξαιρέσεις, κινούνται στα τέσσερα πρώτα στάδια ανάπτυξης σύμφωνα με τον Kohlberg. Ελάχιστοι φτάνουν στο μετασυμβατικό επίπεδο. Τέλος όσον αφορά τη σύγκριση των αποτελεσμάτων πριν και μετά την περίοδο της πανδημίας, σημαντικό γεγονός είναι ότι οι περισσότεροι διευθυντές επηρεάστηκαν όπως ανέφεραν από την κατάσταση και τα όρια της ηθικής τους επηρέασαν την λήψη των αποφάσεών τους πολλές φορές με αρνητικό όπως χαρακτηριστικά ανέφερε ένας διευθυντής, με αρνητικό πρόσιμο. Περισσότερο διεκπαιρεωτικές/νόμιμες είναι κάποιες φορές οι αποφάσεις τους και λιγότερο ηθικές.

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

Ζαβλανός Μ. (1998). Μάνατζμεντ, Αθήνα:Έλλην.

Θεοδωροπούλου, Ε. (2008). Η ηθική της εκπαίδευσης: Η μελαγχολία της αμφιθυμίας και η ασύμπτωτη επιθυμία, Πανεπιστημιακές Σημειώσεις (Πανεπιστήμιο Αιγαίου Τ.Ε.Π.Α.Ε.Σ)

Θεοδωροπούλου, Ε. (2008-10). Η Βιβλιογραφική Έρευνα ως παράδειγμα προβληματοποίησης, Πανεπιστημιακές Σημειώσεις (Πανεπιστήμιο Αιγαίου, Τ.Ε.Π.Α.Ε.Σ)

Καραφύλλης, Γ. (2008.) Αξιολογία και Παιδεία. Αθήνα:Τυπωθήτω

Σαΐτης, Χ. (2007). Ο Διευθυντής στο σύγχρονο σχολείο. Αθήνα: Αυτοέκδοση.

Guirdham, M. (2002). *Interactive behavior at Work*. London: Prentice Hall.

Πειθαρχικό δίκαιο για εκπαιδευτικούς

Ραφτοπούλου Κυριακή
Εκπαιδευτικός-Νομικός
Διευθύντρια
Διδάκτωρ Νομικής
Kraftopou@sch.gr

ΠΕΡΙΛΗΨΗ

Το Πειθαρχικό Δίκαιο αποτελεί μία ιδιαίτερη εκδήλωση της οργάνωσης της Δημόσιας Υπηρεσίας. Εμφανίζεται, κυρίως, δια της ιεραρχικής οργάνωσης της Δημόσιας Υπηρεσίας και αναφέρεται στην τήρηση των υποχρεώσεων των μελών του συνόλου της υπηρεσίας προς το ίδιο το σύνολο. Η πειθαρχία σκοπεί στην τήρηση των αρχών της νομιμότητας και της αποτελεσματικότερης λειτουργίας της Διοίκησης. Η πειθαρχία, λοιπόν, ως νομική έννοια που διαπλάστηκε από τις διατάξεις του Πειθαρχικού Δικαίου και τη νομολογία, δεν αποτελεί από μόνη της έννομο αγαθό άξιο προστασίας, αλλά αντίθετα αποτελεί γενική αρχή του Δημοσιοϋπαλληλικού Δικαίου. Η παρούσα εργασία έχει σκοπό τη διερεύνηση των γνώσεων των εκπαιδευτικών της πειθαρχικής διαδικασίας και των γενικότερων διατάξεων του Δημοσιοϋπαλληλικού Κώδικα, που υπηρετούν σε δημόσια σχολεία της ευρύτερης περιοχής της πόλης της Καβάλας κατά το σχολικό έτος 2020-2021,. Το ενδιαφέρον της έρευνας εστιάστηκε κυρίως στην ανίχνευση:

- *Το αν τα στελέχη εκπαίδευσης γνωρίζουν το πειθαρχικό δίκαιο, αν εφαρμόζουν το πειθαρχικό δίκαιο στην εκπαίδευση σε ικανοποιητικό βαθμό και αν είναι αναγκαίο πριν την ανάληψη της θέσης ευθύνης να λάβουν σχετική επιμόρφωση*
- *Το αν οι εκπαιδευτικοί είναι επαρκώς ενημερωμένοι και γνωρίζουν τις διατάξεις του πειθαρχικού δικαίου και αν ανατρέχουν στις διατάξεις του Δημοσιοϋπαλληλικού κώδικα που βρίσκεται στο αρχείο του σχολείου τους.*
- *Το αν εφαρμόζεται σε ικανοποιητικό βαθμό το πειθαρχικό δίκαιο στην εκπαίδευση και τι*

προτείνουν οι εκπαιδευτικοί ως συμμετέχοντες στην εκπαιδευτική διαδικασία.

***Λέξεις κλειδιά**: Πειθαρχικό δίκαιο, εκπαίδευση, Δημόσιο, νομιμότητα, αποτελεσματικότητα*

ΕΙΣΑΓΩΓΗ

Οι δημόσιοι υπάλληλοι ορίζονται ως «τα φυσικά πρόσωπα, τα οποία παρέχουν τις υπηρεσίες τους στο Κράτος, διότι συνδέονται προς αυτό με μία ειδική νομική σχέση που έχει συναφθεί προαιρετικά, συνεπάγεται ιεραρχική εξάρτηση και πειθαρχική ευθύνη και διέπεται αποκλειστικά ή εν μέρει από ειδικούς κανόνες του διοικητικού δικαίου». (Δαρζέντας, Εμ. 1989)

Οι εκπαιδευτικοί ΠΕ και ΔΕ υπάγονται στις διατάξεις του ΥΚ (Ν.3528/2007), από την ημερομηνία ισχύος του με εξαίρεση τα θέματα που ρυθμίζονται από ειδικές διατάξεις όπως είναι οι διατάξεις του ΠΔ 47/2006 που ορίζουν τα όργανα και τη διαδικασία της πειθαρχικής δίωξης του εκπαιδευτικού προσωπικού ΠΕ και ΔΕ και οι διατάξεις του ΠΔ 1/2003 που ρυθμίζουν τη σύνθεση, και τη συγκρότηση και τη λειτουργία των Υπηρεσιακών(και Πειθαρχικών) Συμβουλίων ΠΕ και ΔΕ. Επισημαίνεται πάντως ότι η κατάσταση των εκπ/κων ΠΕ και ΔΕ που υπάγονται στις διατάξεις του ΥΚ, ρυθμίζεται σε μεγάλη έκταση και από ειδικές διατάξεις. (Ν. 1566/85, ΠΔ 47/2006 « Όργανα και διαδικασία πειθαρχικής δίωξης εκπαιδευτικού προσωπικού ΠΕ και ΔΕ» (Μακρυδημήτρης, Αντ. & Πραβίτα, Μ. – Ηλ. (2012).

Οι σπουδαιότερες δικονομικές πράξεις είναι η εντολή για διενέργεια προκαταρκτικής έρευνας, Ε.Δ.Ε. ή πειθαρχικής ανάκρισης, οι καταθέσεις μαρτύρων και διωκομένου, η κλήση σε απολογία, το παραπεμπτήριο έγγραφο, η πειθαρχική απόφαση κλπ.Η πειθαρχική δικαιοδοσία των Προϊσταμένων και των πειθαρχικών οργάνων των εκπαιδευτικών ΠΕ και ΔΕ ορίζεται με τα άρθρα 4 και 5 του ΠΔ 47/2006.

Ιδιαίτερη μνεία πρέπει να γίνει για το τεκμήριο της αθωότητας: «Παν πρόσωπον κατηγορούμενον επί αδικήματι τεκμαίρεται ότι είναι αθώον μέχρι της νομίμου αποδείξεως της ενοχής του» (αρθρ.14 παρ.2 του ΔΣ του ΟΗΕ και αρθρ.72,73,96 επ., 100 επ, 284 παρ.3 ΚΠΔ). Το τεκμήριο αθωότητας απορρέει από την αρχή του σεβασμού και της προστασίας της αξίας του ανθρώπου.(Καίσαρη, Αγγ. (2013)

ΘΕΣΜΙΚΟ ΠΛΑΙΣΙΟ

Τα ποινικά αδικήματα προσδιορίζονται ως προς την αντικειμενική τους υπόσταση σαφώς στο νόμο, ενώ το αν υφίσταται παράβαση υπηρεσιακού καθήκοντος και άρα πειθαρχικό παράπτωμα, απόκειται στην υποκειμενική κρίση του πειθαρχικού οργάνου. Και αυτό γιατί η συμπεριφορά του υπαλλήλου αντίθετη με το υπηρεσιακό καθήκον και βλαπτική για τη δημόσια υπηρεσία είναι δυνατό να εκδηλωθεί με πολυποίκιλες μορφές, τις οποίες δεν είναι δυνατό να προβλέψει εκ των προτέρων ο νομοθέτης. (Αριθμ. 116/2004 Γ Τμήμα ΣτΕ)

Η πειθαρχική δίωξη αρχίζει είτε με την κλήση του υπαλλήλου σε απολογία από το μονομελές πειθαρχικό όργανο είτε με την παραπομπή του στο υπηρεσιακό συμβούλιο. (Σπηλιωτόπουλος, Επ. & Χρυσανθάκης, Χ., 2011).Η παραπομπή υπαλλήλου στο πειθαρχικό συμβούλιο είναι έργο του Προϊσταμένου και αν η φύση του παραπτώματος

καλύπτεται από την δική του δικαιοδοσία, κρίνει ο ίδιος το παράπτωμα και επιβάλλει την προσήκουσα ποινή (η διαδικασία στην περίπτωση αυτή ολοκληρώνεται εντός τριμήνου).

Η παραπομπή γίνεται με το «παραπεμπτήριο έγγραφο» το οποίο αποτελεί ουσιώδη τύπο της πειθαρχικής διαδικασίας. Το Συμβούλιο μετά την παραπομπή οφείλει γενικά να διατάξει τη διενέργεια πειθαρχικης ανάκρισης προκειμένου να εκδικάσει την υπόθεση με βάση πορισματική έκθεση, όπως εξάλλου προβλέπεται (αρθρ.127 παρ. 1 ΥΚ).Η παραπομπή εμπεριέχει κρίση τόσο για την ενοχή όσο και για το ύψος της επιβλητέας ποινής, η οποία δεν δεσμεύει το πειθαρχικό Συμβούλιο που μπορεί να αποφασίσει και διαφορετικά.

ΔΙΑΚΡΙΣΗ ΠΕΙΘΑΡΧΙΚΟΥ-ΠΟΙΝΙΚΟΥ ΔΙΚΑΙΟΥ

Το Πειθαρχικό Δίκαιο, παρόλο που εμφανίζει ομοιότητες με το Ποινικό Δίκαιο, διακρίνεται από το τελευταίο ως προς το σκοπό, τη φύση των κυρώσεων και τη διαδικασία επιβολής τους . Αναλυτικότερα, σκοπός του Πειθαρχικού Δικαίου είναι η επιδίωξη της εύρυθμης και αποτελεσματικής λειτουργίας των διοικητικών Υπηρεσιών του Δημοσίου μέσω της συμμόρφωσης των δημοσίων υπαλλήλων στα καθήκοντά τους, η διασφάλιση της νομιμότητας της διοικητικής δράσης και των αρχών του κράτους δικαίου, ενώ σκοπός του Ποινικού Δικαίου είναι η διασφάλιση του κοινωνικού συμφέροντος και της ομαλής κοινωνικής συμβίωσης μέσω της τήρησης των ποινικών νόμων εκ μέρους των πολιτών .(Σπηλιωτόπουλος, Επ. 2011)

ΤΟ ΣΤΑΔΙΟ ΤΗΣ ΠΡΟΔΙΚΑΣΙΑΣ

Η πειθαρχική διαδικασία περιλαμβάνει δύο στάδια · το στάδιο της προδικασίας και το στάδιο της εκδίκασης της υπόθεσης. Η προδικασία περιλαμβάνει τις ακόλουθες ενέργειες: i. Την προκαταρκτική εξέταση (άρθρο 125 ΥΚ), δηλαδή την προκαταρκτική άτυπη συλλογή και καταγραφή πληροφοριών και στοιχείων για το εξεταζόμενο πειθαρχικό παράπτωμα, την οποία διεξάγει ο πειθαρχικώς προϊστάμενος. (Πανταζής, Ν. (2015). Επί μονομελούς πειθαρχικής δικαιοδοσίας, η διεξαγωγή προανάκρισης δεν είναι υποχρεωτική (ΣτΕ 487/1996, 3213/1999, 2043/2002). ii. Την ένορκη διοικητική εξέταση (άρθρο 126 ΥΚ), η οποία ενεργείται όταν υπάρχουν σοβαρές υπόνοιες ή σαφείς ενδείξεις ότι διαπράχθηκε πειθαρχικό παράπτωμα.

Η ΕΚΔΙΚΑΣΗ ΤΗΣ ΠΕΙΘΑΡΧΙΚΗΣ ΥΠΟΘΕΣΗΣ

Η εκδίκαση της πειθαρχικής υπόθεσης εκκινεί με την κλήση του εγκαλούμενου σε απολογία (άρθρο 134 ΥΚ και 135), η οποία αποτελεί απαραίτητο στάδιο προκειμένου να επιβληθεί πειθαρχική ποινή. Η κλήση σε απολογία είναι βασικό μέσο προστασίας του διωκομένου και πρέπει να περιέχει σαφώς και λεπτομερώς τα πραγματικά περιστατικά, τα οποία συγκροτούν την αντικειμενική υπόσταση του πειθαρχικού παραπτώματος που αποδίδεται στον διωκόμενο και τον νομικό χαρακτηρισμό του ως παράπτωμα (ΣτΕ 3136/1980).

ΠΕΙΘΑΡΧΙΚΕΣ ΠΟΙΝΕΣ-ΠΑΡΑΓΡΑΦΗ ΠΕΙΘΑΡΧΙΚΩΝ ΠΑΡΑΠΤΩΜΑΤΩΝ

Στο αρθρ. 107 του Υ.Κ καταγράφεται ποια αποτελούν ιδίως πειθαρχικά παραπτώματα (23 συνολικά) (Ναυπλιώτης, Γ. 2003),

Οι πειθαρχικές ποινές που επιβάλλονται, σύμφωνα με το αρθρ.109, είναι:

1) η έγγραφη επίπληξη,
2) το πρόστιμο ως τις αποδοχές τριών (3) μηνών,
3) η στέρηση δικαιώματος προαγωγής από ένα (1) έως πέντε (5) έτη, ο υποβιβασμός κατά ένα βαθμό,
4) η προσωρινή παύση από τρις (3) έως έξι (6) μήνες με πλήρη στέρηση των αποδοχών και
5) η οριστική παύση

Τα πειθαρχικά παραπτώματα υποκύπτουν σε ουσιαστική παραγραφή μετά την παρέλευση διετίας από την ημερομηνία διάπραξής τους. Τα παραπτώματα όμως για τα οποία μπορεί να επιβληθεί η ποινή της οριστικής παύσης, παραγράφονται μετά την παρέλευση πέντε (5) ετών. (Γιαρένη, Ιωαν. 2012).

Η ΕΚΤΕΛΕΣΗ ΤΗΣ ΠΕΙΘΑΡΧΙΚΗΣ ΑΠΟΦΑΣΗΣ

Η τελεσίδικη πειθαρχική απόφαση έχει τη φύση διοικητικής πράξης, συνεπώς και το χαρακτηριστικό της εκτελεστότητας. Η εκτέλεσή της είναι υποχρεωτική για τη Διοίκηση (άρθρο 144§1 ΥΚ). Η πειθαρχική απόφαση είναι πράξη των μελών του Συμβουλίου, που έχουν ψήφο και με την οποία εκφέρουν τη δικαιοδοτική τους κρίση για την απόφαση που εκδόθηκε.

ΜΕΘΟΔΟΛΟΓΙΑ ΤΗΣ ΕΡΕΥΝΑΣ

Εφόσον σκοπός της παρούσας έρευνας ήταν η διερεύνηση των αντιλήψεων διευθυντών δευτεροβάθμιας εκπαίδευσης σε σχέση με το θεσμό του μέντορινγκ στην ελληνική πραγματικότητα, διεξήγαμε μια έρευνα ποιοτικού περιεχομένου. Η ποιοτική έρευνα αποτελεί την κατάλληλη μεθοδολογική επιλογή για να διερευνηθούν σε βάθος οι στάσεις, οι αντιλήψεις και τα κίνητρα της συμπεριφοράς των ατόμων. Στόχος της ποιοτικής διερεύνησης δεν αποτελεί απλά η περιγραφή μιας στάσης ή μιας συμπεριφοράς αλλά η ολιστική κατανόηση του φαινομένου. Η ποιοτική έρευνα διερευνά την εμπειρία των ατόμων και τα υποκειμενικά νοήματα που τη συγκροτούν, εστιάζοντας πάντα στο ευρύτερο κοινωνικό και αξιακό πλαίσιο στο οποίο εγγράφεται. Το γεγονός ότι επιλέγεται να διεξαχθεί μία έρευνα ποιοτικού χαρακτήρα, σχετίζεται και με το είδος των δεδομένων που καλούμαστε να αξιοποιήσουμε.

Το μεθοδολογικό εργαλείο που χρησιμοποιήθηκε στα πλαίσια διεξαγωγής της ποιοτικής αυτής έρευνας ήταν η συνέντευξη και πιο συγκεκριμένα η ημιδομημένη συνέντευξη. Η επιλογή του μεθοδολογικού αυτού εργαλείου έγινε βάσει των δυνατοτήτων που προσφέρει στον ερευνητή, αλλά και βάσει του γεγονότος ότι το είδος των ερευνητικών ερωτημάτων αλλά και ο πληθυσμός στον οποίο απευθυνόμαστε υποδεικνύει ως πλέον ενδεικτική και πρόσφορη αυτή τη μέθοδο. Περιλαμβάνει τη συλλογή στοιχείων μέσω της άμεσης λεκτικής συναλλαγής

μεταξύ ατόμων (Cohen, Manion & Morrison, 2007:452). Η ερευνητική συνέντευξη έχει οριστεί ως η συζήτηση δύο ατόμων, που αρχίζει από τον ερευνητή, με ειδικό σκοπό την απόκτηση σχετικών με την έρευνα πληροφοριών. Περιλαμβάνει τη συλλογή στοιχείων μέσω της άμεσης λεκτικής συναλλαγής μεταξύ ατόμων.

Στη συγκεκριμένη έρευνα χρησιμοποιήθηκε η ημιδομημένη συνέντευξη. Στον συγκεκριμένο τύπο συνέντευξης ο ερευνητής έχει προκαθορίσει τα ερωτήματα που θα τεθούν στον ερωτώμενο πριν ξεκινήσει η διαδικασία της συνέντευξης. Ωστόσο, κατά τη διάρκεια της εν λόγω διαδικασίας παρέχεται στον ερευνητή πολύ περισσότερη ευελιξία ως προς τη σειρά των ερωτήσεων, την τροποποίηση του περιεχομένου των ερωτήσεων ανάλογα με τον ερωτώμενο και ως προς την προσθαφαίρεση ερωτήσεων και θεμάτων για συζήτηση (Ιωσηφίδης, 2008).

ΤΑ ΕΡΕΥΝΗΤΙΚΑ ΕΡΩΤΗΜΑΤΑ

Για τις ανάγκες της παρούσας ερευνητικής εργασίας διαμορφώθηκαν ερευνητικά ερωτήματα με βάση τα οποία συγκροτήθηκε το ερωτηματολόγιο στη συνέχεια. Τα ερευνητικά ερωτήματα που θα μας απασχολήσουν είναι τα εξής:

1. Στελέχη εκπαίδευσης και πειθαρχικό δίκαιο-Τα στελέχη εκπαίδευσης γνωρίζουν το πειθαρχικό δίκαιο;
2. Εκπαιδευτικοί και πειθαρχικό δίκαιο- Οι εκπαιδευτικοί γνωρίζουν το πειθαρχικό δίκαιο;
3. Εφαρμογή του πειθαρχικού δικαίου- Εφαρμόζεται σε ικανοποιητικό βαθμό το πειθαρχικό δίκαιο στην εκπαίδευση;

ΤΟ ΔΕΙΓΜΑ

Το δείγμα αποτέλεσαν 19 (δεκαεννιά) εκπαιδευτικοί, 6 άνδρες και 13 γυναίκες, εκ των οποίων 2 διευθυντές σχολικών μονάδων, 14 εκπαιδευτικοί ΠΕ 70,2 εκπαιδευτικοί Αγγλικών και 1 εκπαιδευτικός Φυσικής Αγωγής.

Στην ποιοτική έρευνα δεν υπάρχουν σταθεροί κανόνες που να ορίζουν το μέγεθος του δείγματος και αυτό εξαρτάται συνήθως από τη φύση της ερευνητικής διαδικασίας αλλά και από το είδος των ερευνητικών ερωτημάτων. Ο ερευνητής προβαίνει στη σύνταξη ερωτηματολογίου προσαρμοσμένο στις ανάγκες της παρούσας έρευνας και στο κοινό στο οποίο απευθύνεται. (Ιωσηφίδης, Θ. 2008).

Με βάση τα ερευνητικά ερωτήματα που διαμορφώθηκαν για την ερευνητική αυτή προσπάθεια, προέκυψαν τρεις (3) βασικοί θεματικοί άξονες-ενότητες ο καθένας ανάλογος του κάθε ερευνητικού ερωτήματος που τέθηκε. Οι ερωτήσεις της παρούσας έρευνας είναι κατανεμημένες ανά θεματική ενότητα ως εξής:

Δείγμα: 13 γυναίκες- 6 άντρες

1η Θεματική ενότητα: Στελέχη εκπαίδευσης και πειθαρχικό δίκαιο-Τα στελέχη εκπαίδευσης γνωρίζουν το πειθαρχικό δίκαιο;

- 1η ερώτηση: Πιστεύετε ότι τα στελέχη εκπαίδευσης είναι επαρκώς ενημερωμένα για την πειθαρχική διαδικασία;
- 2η ερώτηση: Πιστεύετε ότι τα στελέχη εκπαίδευσης εφαρμόζουν σε ικανοποιητικό βαθμό το πειθαρχικό δίκαιο στην εκπαίδευση;
- 3η ερώτηση*:* Κατά την γνώμη σας είναι απαραίτητη η επιμόρφωση των στελεχών

εκπαίδευσης πριν αναλάβουν θέσεις ευθύνης;

2η Θεματική ενότητα: Εκπαιδευτικοί και πειθαρχικό δίκαιο- Οι εκπαιδευτικοί γνωρίζουν το πειθαρχικό δίκαιο;

- 1η ερώτηση*:* Πιστεύετε ότι οι εκπαιδευτικοί είναι επαρκώς ενημερωμένοι και γνωρίζουν τις διατάξεις του πειθαρχικού δίκαιο;
- 2η ερώτηση: Κατά την γνώμη σας οι εκπαιδευτικοί ως δημόσιοι υπάλληλοι έχουν την πειθαρχική ευθύνη των πράξεων ή των παραλείψεών τους κατά την άσκηση των καθηκόντων τους;
- 3η ερώτηση: Γνωρίζετε ποια είναι η πειθαρχική διαδικασία για έναν δημόσιο υπάλληλο όταν υπάρχουν σοβαρές υπόνοιες ή σαφείς ενδείξεις ότι διέπραξε πειθαρχικό παράπτωμα;
- 4η ερώτηση: Ανατρέχετε στις διατάξεις του Δημοσιοϋπαλληλικού κώδικα που βρίσκεται στο αρχείο του σχολείου σας ;

3η Θεματική ενότητα: Εφαρμογή του πειθαρχικού δικαίου- Εφαρμόζεται σε ικανοποιητικό βαθμό το πειθαρχικό δίκαιο στην εκπαίδευση;

1η ερώτηση: Πιστεύετε ότι εφαρμόζεται σε ικανοποιητικό βαθμό το πειθαρχικό δίκαιο στην εκπαίδευση ; Αν όχι, τι προτείνετε ως συμμετέχοντες στην εκπαιδευτική διαδικασία;

ΑΠΟΤΕΛΕΣΜΑΤΑ ΕΡΕΥΝΑΣ

Στο συγκεκριμένο κεφάλαιο παρουσιάζονται τα αποτελέσματα των 19 ημιδομημένων συνεντεύξεων που διενεργήθηκαν στους εκπαιδευτικούς του νομού Καβάλας το σχολικό έτος 2020-2021.

- 2 διευθυντές σχολικών μονάδων
- 14 εκπαιδευτικοί ΠΕ 70
- 2 καθηγητές Αγγλικών
- 1 καθηγήτρια Φυσικής Αγωγής

Οι εκπαιδευτικοί απάντησαν σε ερωτήσεις που αφορούν το κατά πόσο τα στελέχη εκπαίδευσης είναι επαρκώς ενημερωμένα να εφαρμόσουν διατάξεις του πειθαρχικού δικαίου, κατά πόσο οι ίδιοι οι εκπαιδευτικοί γνωρίζουν την πειθαρχική διαδικασία και τις διατάξεις του δημοσιοϋπαλληλικού κώδικα και τέλος αν εφαρμόζεται το πειθαρχικό δίκαιο στην εκπαίδευση και τι λύσεις προτείνονται. Ακολούθησε η συλλογή και ποιοτική ανάλυση του περιεχομένου των απαντήσεων των ερωτηθέντων.

Η παρουσίασή τους γίνεται αρχικά σύμφωνα με τις θεματικές ενότητες στις οποίες περιλαμβάνονται οι ερωτήσεις που απευθύνθηκαν στους εκπαιδευτικούς και στη συνέχεια δίνονται για κάθε ερώτηση οι απαντήσεις των εκπαιδευτικών, άλλες φορές παραθέτοντας τα λόγια τους αυτούσια και άλλες φορές μεταφέροντας την ουσία των λεγομένων τους. Δεν παρατίθενται οι απόψεις όλων των εκπαιδευτικών για κάθε ερώτηση, καθώς παραλείπονται απαντήσεις που κυμάνθηκαν στο ίδιο πνεύμα με αυτές που αναφέρονται, ενώ για την ταυτοποίηση κάθε υποκειμένου της συνέντευξης χρησιμοποιήθηκε κατόπιν συναινέσεως του ιδίου ο αρχικός χαρακτήρας του ονόματός του.

Τα δεδομένα είναι ταξινομημένα σε τρεις θεματικές ενότητες όπως αυτές προέκυψαν από τα ερευνητικά ερωτήματα που διαμορφώθηκαν με τις ερωτήσεις που έχουν ενταχθεί σε αυτές.

1η Θεματική ενότητα: Στελέχη εκπαίδευσης και πειθαρχικό δίκαιο
Τα στελέχη εκπαίδευσης γνωρίζουν το πειθαρχικό δίκαιο;

1η ερώτηση: Πιστεύετε ότι τα στελέχη εκπαίδευσης είναι επαρκώς ενημερωμένα για την πειθαρχική διαδικασία;

Πίνακας 1: Απαντήσεις

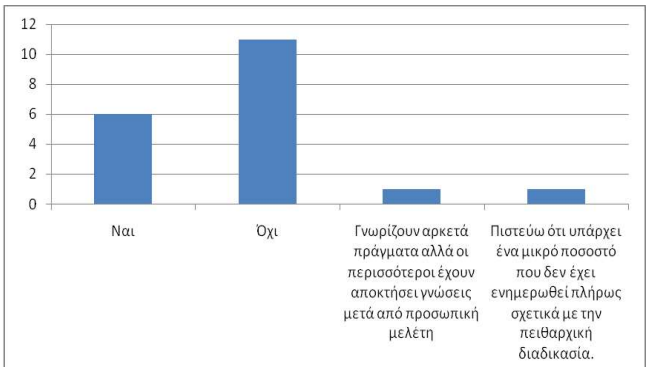

Στην ερώτηση αυτή, το σύνολο των ερωτηθέντων εκπαιδευτικών ανέφερε ότι πιστεύει ότι τα στελέχη εκπαίδευσης δεν είναι επαρκώς ενημερωμένα για τη πειθαρχική διαδικασία. Από τους δυο διευθυντές που ερωτήθηκαν ο ένας απάντησε αρνητικά και ο άλλος θετικά.

2η ερώτηση: Πιστεύετε ότι τα στελέχη εκπαίδευσης εφαρμόζουν σε ικανοποιητικό βαθμό το πειθαρχικό δίκαιο στην εκπαίδευση;

Πίνακας 2: Απαντήσεις

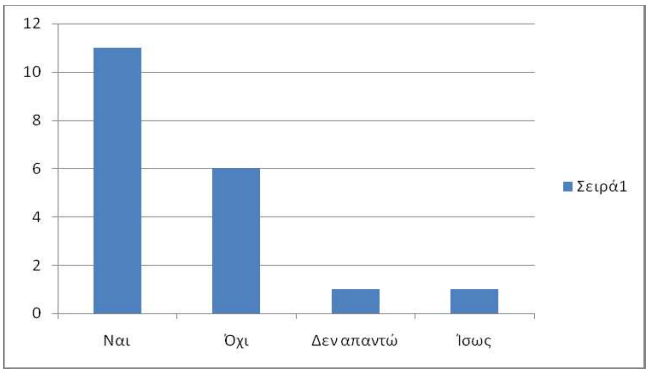

Η πλειοψηφία των ερωτηθέντων απάντησαν ότι τα στελέχη εκπαίδευσης εφαρμόζουν σε ικανοποιητικό βαθμό το πειθαρχικό δίκαιο στην εκπαίδευση. Ένας εκ των διευθυντών απάντησε ωστόσο ότι δεν εφαρμόζεται σε ικανοποιητικό βαθμό.

Συγκριτικά με την πρώτη ερώτηση συμπεραίνουμε ότι παρόλο που οι εκπαιδευτικοί θεωρούν ότι τα στελέχη εκπαίδευσης δεν έχουν επαρκείς γνώσεις καθώς δεν είναι επαρκώς ενημερωμένα ωστόσο εφαρμόζουν ικανοποιητικά τις διατάξεις του πειθαρχικού δικαίου στην εκπαίδευση.

3η ερώτηση: Κατά την γνώμη σας είναι απαραίτητη η επιμόρφωση των στελεχών εκπαίδευσης πριν αναλάβουν θέσεις ευθύνης;

Πίνακας 3: Απαντήσεις

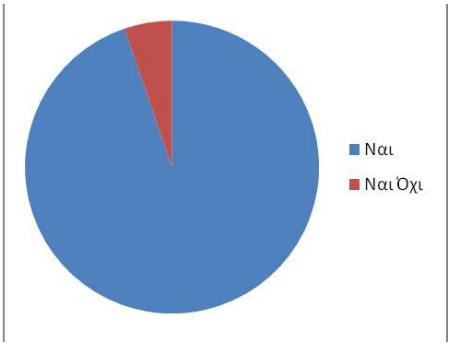

Η απόλυτη πλειοψηφία ωστόσο υποστηρίζει ότι απαιτείται επιμόρφωση των στελεχών εκπαίδευσης πρίν λάβουν θέσεις ευθύνης παρόλο που όπως απάντησαν στην δεύτερη ερώτηση εφαρμόζουν ικανοποιητικά τις διατάξεις του πειθαρχικού δικαίου.

2η Θεματική ενότητα: Εκπαιδευτικοί και πειθαρχικό δίκαιο- Οι εκπαιδευτικοί γνωρίζουν το πειθαρχικό δίκαιο;

1η ερώτηση: Πιστεύετε ότι οι εκπαιδευτικοί είναι επαρκώς ενημερωμένοι και γνωρίζουν τις διατάξεις του πειθαρχικού δικαίου;

Πίνακας 4: Απαντήσεις

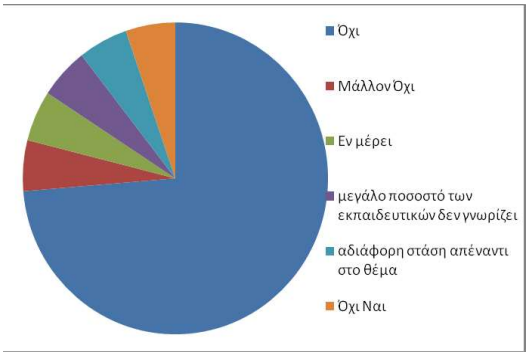

Σε απόλυτη πλειοψηφία οι εκπαιδευτικοί υποστηρίζουν ότι δεν είναι επαρκώς ενημερωμένοι για τις διατάξεις του πειθαρχικού δικαίου και κανένας εκπαιδευτικός δεν απάντησε θετικά παρά ένας με μια διφορούμενη απάντηση.

2η ερώτηση: Κατά την γνώμη σας οι εκπαιδευτικοί ως δημόσιοι υπάλληλοι έχουν την πειθαρχική ευθύνη των πράξεων ή των παραλείψεών τους κατά την άσκηση των καθηκόντων τους;

Πίνακας 5: Απαντήσεις

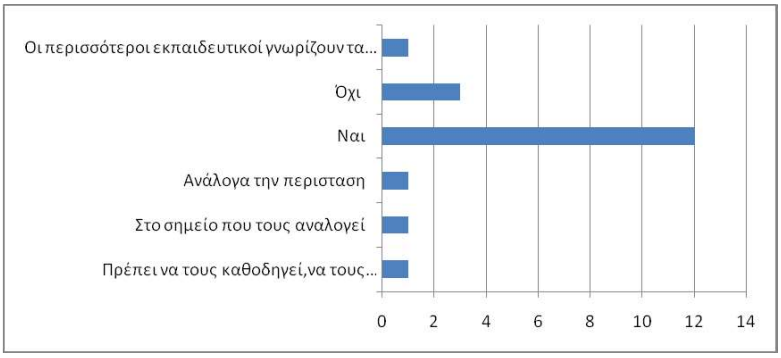

Το σύνολο των εκπαιδευτικών υποστηρίζει ότι οι εκπαιδευτικοί έχουν πειθαρχική ευθύνη για τις πράξεις και παραλείψεις κατά την άσκηση των καθηκόντων τους οπότε διαφαίνεται από αυτήν την ερώτηση το αίσθημα ευθύνης τους.

3η ερώτηση: Γνωρίζετε ποια είναι η πειθαρχική διαδικασία για έναν δημόσιο υπάλληλο όταν υπάρχουν σοβαρές υπόνοιες ή σαφείς ενδείξεις ότι διέπραξε πειθαρχικό παράπτωμα;

Πίνακας 6: Απαντήσεις

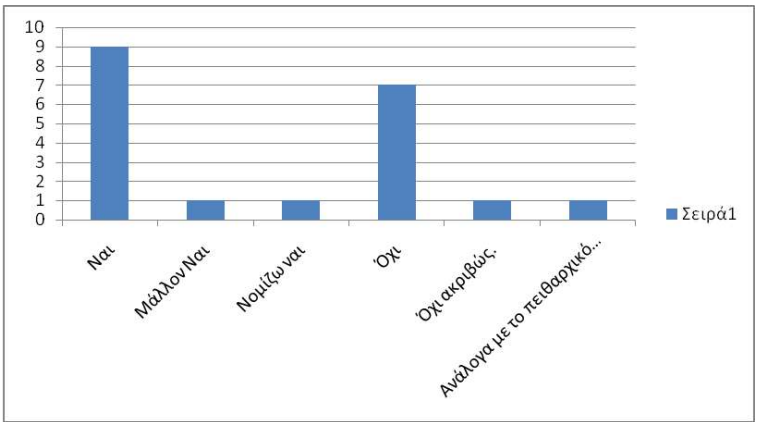

Από τις απαντήσεις των εκπαιδευτικών παρατηρούμε ότι στο ποσοστό των θετικών και αρνητικών απαντήσεων υπάρχει μικρή διαφορά .

4η ερώτηση: Ανατρέχετε στις διατάξεις του Δημοσιοϋπαλληλικού κώδικα που βρίσκεται στο αρχείο του σχολείου σας ;

Πίνακας 7: Απαντήσεις

Μεγάλο ποσοστό σε αυτήν την ερώτηση απάντησε ότι δεν ανατρέχει στις διατάξεις του Δημοσιοϋπαλληλικού κώδικα με τις θετικές απαντήσεις να είναι σε πολύ μικρό ποσοστό. Ωστόσο και οι δυο διευθυντές δήλωσαν ότι ανατρέχουν στις διατάξεις του Δημοσιοϋπαλληλικού κώδικα.

3η Θεματική ενότητα: Εφαρμογή του πειθαρχικού δικαίου- Εφαρμόζεται σε ικανοποιητικό βαθμό το πειθαρχικό δίκαιο στην εκπαίδευση;

1η ερώτηση: Πιστεύετε ότι εφαρμόζεται σε ικανοποιητικό βαθμό το πειθαρχικό δίκαιο στην εκπαίδευση ; Αν όχι, τι προτείνετε ως συμμετέχοντες στην εκπαιδευτική διαδικασία;

Πίνακας 8: Απαντήσεις

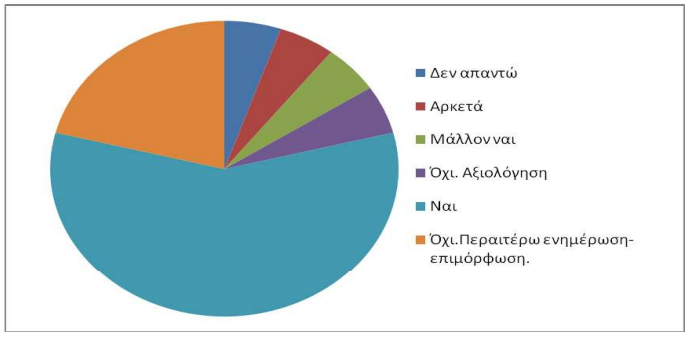

Μεγάλο ποσοστό των ερωτηθέντων εκπαιδευτικών που υπερβαίνει τους μισούς υποστηρίζουν ότι εφαρμόζεται σε ικανοποιητικό βαθμό το πειθαρχικό δίκαιο στην

εκπαίδευση. Πολύ ενδιαφέρουσες ωστόσο είναι οι απαντήσεις των εκπαιδευτικών που απάντησαν αρνητικά και προτείνουν επιμόρφωση- ενημέρωση και αξιολόγηση.

ΣΥΜΠΕΡΑΣΜΑΤΑ

Η παρούσα έρευνα οδήγησε σε ενδιαφέροντα συμπεράσματα σε ότι αφορά τις απόψεις των εκπαιδευτικών σχετικά με το κατά πόσο οι ίδιοι όσο και τα στελέχη εκπαίδευσης διαθέτουν επαρκείς γνώσεις σχετικά με την πειθαρχική διαδικασία και τις διατάξεις του Δημοσιοϋπαλληλικού κώδικα, αν εφαρμόζεται σε ικανοποιητικό βαθμό το πειθαρχικό δίκαιο στην εκπαιδευτική διαδικασία και αν επιβάλλεται περαιτέρω επιμόρφωση.

Ως προς το **1ο ερευνητικό ερώτημα** διαφαίνεται ότι το μεγαλύτερο ποσοστό των εκπαιδευτικών πιστεύει ότι τα στελέχη εκπαίδευσης δεν είναι επαρκώς ενημερωμένα για την πειθαρχική διαδικασία. Επιπλέον οι περισσότεροι εκπαιδευτικοί υποστηρίζουν ότι τα στελέχη εκπαίδευσης εφαρμόζουν σε ικανοποιητικό βαθμό το πειθαρχικό δίκαιο στην εκπαίδευση. Τέλος, σχετικά με το πρώτο ερευνητικό ερώτημα, υποστηρίζεται ότι είναι απαραίτητη η επιμόρφωση των στελεχών εκπαίδευσης πριν αναλάβουν θέσεις ευθύνης.

Τα συμπεράσματα σχετικά με το **2ο ερευνητικό ερώτημα** έγκειται στο ότι το μεγαλύτερο ποσοστό απάντησε ότι οι εκπαιδευτικοί δεν είναι επαρκώς ενημερωμένοι και δεν γνωρίζουν τις διατάξεις του πειθαρχικού δικαίου. Το μεγαλύτερο ποσοστό απάντησε ότι οι εκπαιδευτικοί ως δημόσιοι υπάλληλοι έχουν την πειθαρχική ευθύνη των πράξεων ή των παραλείψεών τους κατά την άσκηση των καθηκόντων τους. Οι ερωτηθέντες εκπαιδευτικοί σε απόλυτο ποσοστό οι εκπαιδευτικοί γνωρίζουν ότι ως δημόσιοι υπάλληλοι έχουν την πειθαρχική ευθύνη των πράξεων ή των παραλείψεών τους κατά την άσκηση των καθηκόντων τους. Από αυτούς όμως μόνο οι μισοί εκπαιδευτικοί δηλώνουν ότι γνωρίζουν ποια είναι η πειθαρχική διαδικασία για έναν δημόσιο υπάλληλο όταν υπάρχουν σοβαρές υπόνοιες ή σαφείς ενδείξεις ότι διέπραξε πειθαρχικό παράπτωμα. Οι περισσότεροι εκπαιδευτικοί απάντησαν αρνητικά στην ερώτηση αν ανατρέχουν στις διατάξεις του Δημοσιοϋπαλληλικού κώδικα που βρίσκεται στο αρχείο του σχολείου τους οι περισσότεροι.

Όσον αφορά το **3ο ερευνητικό ερώτημα** της έρευνας μας, αξίζει να αναφερθεί ότι οι εκπαιδευτικοί πιστεύουν ότι εφαρμόζεται σε ικανοποιητικό βαθμό το πειθαρχικό δίκαιο στην εκπαίδευση και προτείνουν αξιολόγηση και περαιτέρω επιμόρφωση - ενημέρωση.

ΠΡΟΤΑΣΕΙΣ

Τα στελέχη της εκπαίδευσης θα πρέπει πριν αναλάβουν μια θέση ευθύνης να λαμβάνουν σχετική επιμόρφωση έτσι ώστε να είναι επαρκώς ενημερωμένα για την πειθαρχική διαδικασία. Αλλά και οι ίδιοι οι εκπαιδευτικοί για να είναι επαρκώς ενημερωμένοι και να γνωρίζουν τις διατάξεις του πειθαρχικού δικαίου είναι απαραίτητο να λάβουν σχετική επιμόρφωση.

Πιστεύουμε ότι είναι αναγκαίο οι εκπαιδευτικοί να γνωρίζουν τις διατάξεις του πειθαρχικού δικαίου και γενικότερα του Δημοσιοϋπαλληλικού κώδικα ώστε να είναι σε

θέση να γνωρίζουν τα δικαιώματα και τις υποχρεώσεις τους που εξειδικεύονται με την υπαλληλική τους ιδιότητα.

Τέλος, θα είχε ιδιαίτερο ερευνητικό ενδιαφέρον να αναζητηθεί η γνώση των εμπλεκομένων σε στοιχειώδη νομικές διατάξεις πέρα των πειθαρχικών. Καθημερινά τόσο τα στελέχη εκπαίδευσης όσο και οι ίδιοι οι εκπαιδευτικοί έρχονται αντιμέτωποι με απλά νομικά ζητήματα τα οποία καλούνται να επιλύσουν χωρίς να έχουν τις στοιχειώδεις γνώσεις- διατάξεις του οικογενειακού δικαίου, ποινικές διατάξεις κ.α όσο και πολιτικά δικονομικά ζητήματα όπως ιδιωτικά –δημόσια έγγραφα, πράξεις της διοίκησης κ.α. Ιδίως τα στελέχη εκπαίδευσης τα οποία καλούνται καθημερινά να μελετούν και να ερμηνεύσουν νόμους και εγκυκλίους του Υπουργείου Παιδείας που πολλές φορές απαιτούν εξειδικευμένες γνώσεις. Άλλωστε η γνώση είναι δύναμη.

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

Ελληνόγλωσση

Γιαρένη, Ιωαν. (2012), Παράβαση Καθήκοντος: πειθαρχική και ποινική προσέγγιση. Αθήνα: Νομική Βιβλιοθήκη

Δαρζέντας, Εμ. (1989), Η αυτονομία του πειθαρχικού δικαίου των δημοσίων υπαλλήλων. Επιθεώρηση Δημοσίου Δικαίου και Διοικητικού Δικαίου.

Καίσαρη, Αγγ. (2013), Το Πειθαρχικό Δίκαιο των Υπαλλήλων του Δημοσίου: μετά τις τροποποιήσεις των ν. 4057/12 και 4093/12: κατ' άρθρο ερμηνεία – νομολογία, Τόμος Α'. Αθήνα: Εκδόσεις ΝΟΜΟΡΑΜΑ.ΝΤ

Ιωσηφίδης, Θ. (2008). Ποιοτικές μέθοδοι έρευνας στις κοινωνικές επιστήμες. Αθήνα: Κριτική.

Μακρυδημήτρης, Αντ. & Πραβίτα, Μ. – Ηλ. (2012), Δημόσια Διοίκηση: Στοιχεία διοικητικής οργάνωσης. Τόμος Ι, Ε' έκδοση. Αθήνα – Θεσσαλονίκη: Εκδόσεις Σάκκουλα

Ναυπλιώτης, Γ. (2003), Πειθαρχικό Δίκαιο: συστηματική κατ' άρθρο ερμηνεία του ισχύοντος υπαλληλικού (πειθαρχικού) κώδικα (ν. 2683/99 άρθρα 106-147). Αθήνα – Κομοτηνή: Εκδόσεις Αντ. Ν. Σάκκουλα

Πανταζής, Ν. (2015), Πειθαρχικό Δίκαιο Δημοσίων Υπαλλήλων: Πρακτικάϖ θέματα πειθαρχικής διαδικασίας: ενημέρωση με το Ν. 4325/2015. Αθήνα: Νομική Βιβλιοθήκη

Σπηλιωτόπουλος, Επ. (2011), Εγχειρίδιο Διοικητικού Δικαίου. Τόμος Ι, 14η έκδοση. Αθήνα: Νομική Βιβλιοθήκη

Σπηλιωτόπουλος, Επ. & Χρυσανθάκης, Χ., (2011), Βασικοί Θεσμοί Δημοσιοϋπαλληλικού Δικαίου. 8η έκδοση, Αθήνα: Νομική Βιβλιοθήκη

Κώδικες

Το Σύνταγμα (2011). Αθήνα: Εκδόσεις Αντ. Ν. Σάκκουλα

Ποινικός Κώδικας (Νοέμβριος 2010). Αθήνα – Θεσσαλονίκη: Εκδόσεις Σάκκουλα

Υπαλληλικός Κώδικας (Σεπτέμβριος 2013). Αθήνα – Θεσσαλονίκη: Εκδόσεις Σάκκουλα

Κώδικας Κατάστασης Δημοτικών και Κοινοτικών Υπαλλήλων (2007). Εφημερίδα της Κυβερνήσεως, 28/06/2007, σελ. 3075-3129

Ο «Παιδικός Αστήρ» (1911-1913) και η διαμόρφωση ιστορικής παιδείας

Τσουρής Νικόλαος
Διδάκτορας Ιστορίας Δ.Π.Θ. –
Συντονιστής Εκπαιδευτικού Έργου ΠΕ70
ntsouris@sch.gr

ΠΕΡΙΛΗΨΗ

Το άρθρο αυτό επιχειρεί να διερευνήσει πώς ένα παιδικό περιοδικό μπορεί να συμβάλει στη διαμόρφωση της ιστορικής παιδείας της νέας γενιάς, λειτουργώντας κατ' αυτόν τον τρόπο συμπληρωματικά ως προς τα εγκεκριμένα από το κράτος σχολικά εγχειρίδια, τα οποία είναι τα κατεξοχήν εργαλεία που εκφράζουν το εκάστοτε επίσημο ιστορικό αφήγημα. Με αυτό το σκεπτικό εστιάζει στον «Παιδικό Αστέρα» που κυκλοφορούσε την εποχή των Βαλκανικών Πολέμων (1911-1913) με σκοπό να αποκαλύψει τους ιδεολογικούς προσανατολισμούς τους οποίους το παιδικό αυτό περιοδικό προσπαθούσε να μεταδώσει στο αναγνωστικό του κοινό. Σ' αυτό το πλαίσιο παρουσιάζει πρώτα τα βασικά χαρακτηριστικά της φυσιογνωμίας του «Παιδικού Αστέρα» και κατόπιν τα κύρια συστατικά του επίσημου ελληνικού ιστορικού αφηγήματος, δηλαδή τον μεγαλοϊδεατισμό και τη θεωρία της ιστορικής συνέχειας. Στη συνέχεια ανιχνεύει και σχολιάζει τον ιστορικό και εθνικό λόγο του «Παιδικού Αστέρα», όπως αυτός εμπεριέχεται στα ποικίλα δημοσιεύματά του, αλλά και στο φωτογραφικό του υλικό, ώστε να τον αντιπαραβάλει με το επίσημο ιστορικό και εθνικό αφήγημα. Η μεταξύ τους σύγκριση δείχνει ότι υπάρχει πλήρης ιδεολογική ταύτιση, γεγονός που οδηγεί στη διαπίστωση ότι ο «Παιδικός Αστήρ» συνέβαλε στη μετάδοση και εμπέδωση των κυρίαρχων ιστορικών και εθνικών μηνυμάτων, και μάλιστα σε σημαντικό βαθμό, δεδομένου ότι ήταν πιο ελκυστικός από κάθε άποψη σε σχέση με τα σχολικά βιβλία και διαβαζόταν από ολόκληρη την οικογένεια.

***Λέξεις κλειδιά**: παιδικά περιοδικά, Παιδικός Αστήρ, βαλκανικοί πόλεμοι, ιστορική παιδεία*

ΕΙΣΑΓΩΓΙΚΑ

Όπως έχει ήδη επισημανθεί από πολλούς ερευνητές, η εκπαίδευση, ήδη από την εποχή της ίδρυσης του ελληνικού έθνους-κράτους, αναδείχθηκε σε έναν από τους πιο αποτελεσματικούς και διαχρονικούς μηχανισμούς διάδοσης και εμπέδωσης του επίσημου ιστορικού αφηγήματος (Φραγκουδάκη & Δραγώνα, 1997). Σ' αυτό το πλαίσιο τα σχολικά βιβλία, και κυρίως αυτά της γλώσσας, της ιστορίας και της γεωγραφίας, τα οποία διανέμονται στα σχολεία μετά από έλεγχο και έγκριση από την εκάστοτε εκπαιδευτική ηγεσία, λειτουργούν ως ένα από τα κύρια εργαλεία για την επίτευξη του παραπάνω στόχου (Αβδελά, 1997· Κουλούρη, 1988· Αθανασιάδης, 2015). Τα σχολικά εγχειρίδια όμως δεν είναι τα μοναδικά έντυπα που συμβάλλουν στη διαμόρφωση ιστορικής παιδείας της νέας γενιάς. Το παρόν άρθρο επιχειρεί να αναδείξει τη συνδρομή των παιδικών περιοδικών σ' αυτή τη διαδικασία εστιάζοντας στην περίπτωση του «Παιδικού Αστέρα» (1911-1913) και στην ύλη ιστορικού και εθνικοπατριωτικού περιεχομένου που περιλάμβανε στις σελίδες του. Με αυτό το σκεπτικό ανιχνεύει και σχολιάζει τον ιστορικό και εθνικό λόγο του «Παιδικού Αστέρα», όπως αυτός εμπεριέχεται στα ποικίλα δημοσιεύματά του, επιδιώκοντας να αποκαλύψει τους ιδεολογικούς του προσανατολισμούς, τους οποίους επιχειρεί να μεταδώσει στο αναγνωστικό του κοινό.

ΤΟ ΕΠΙΣΗΜΟ ΕΛΛΗΝΙΚΟ ΙΣΤΟΡΙΚΟ ΑΦΗΓΗΜΑ

Δύο ήταν οι βασικοί πυλώνες του επίσημου ιστορικού αφηγήματος του ελληνικού κράτους μέχρι τις πρώτες δεκαετίες του 20ου αιώνα: η Μεγάλη Ιδέα και η θεωρία της ιστορικής συνέχειας του ελληνικού έθνους. Η Μεγάλη Ιδέα, η οποία κυριάρχησε μέχρι τη Μικρασιατική Καταστροφή του 1922 τόσο στο ιδεολογικό όσο και στο πολιτικό πεδίο, ήταν ένα αόριστο, ρευστό, ασαφές και ευμετάβλητο ιδεολόγημα, το οποίο μετασχηματιζόταν, αναπροσδιοριζόταν και εμπλουτιζόταν συνεχώς σε άμεση αλληλεπίδραση με την ελληνική εξωτερική πολιτική (Στουραΐτη & Καζαμίας, 2012: 40-65). Η μαξιμαλιστική της εκδοχή μάλιστα ήταν η αναβίωση της Βυζαντινής αυτοκρατορίας, η οποία ελληνοποιήθηκε στο κυρίαρχο εθνικό αφήγημα, ώστε να δημιουργηθεί η «Μεγάλη Ελλάδα» (Σκοπετέα, 1988: 269-270).

Όσο για τη θεωρία της συνέχειας του ελληνικού έθνους, η σύνδεση με την αρχαιότητα επιτεύχθηκε με την ελληνοποίηση του Βυζαντίου, το οποίο κάλυψε το μεγάλο χρονικό κενό των χιλίων και πλέον ετών που είχε μεσολαβήσει από την υποταγή των αρχαίων Ελλήνων στη Ρωμαϊκή αυτοκρατορία μέχρι την ανάδυση των Νεοελλήνων ως διακριτής εθνικής ομάδας με πολιτική υπόσταση τον 19ο αιώνα. Καθοριστικής σημασίας για την εδραίωση του σχήματος της συνέχειας υπήρξαν οι μελέτες των Ζαμπέλιου και Παπαρρηγόπουλου στα μέσα του 19ου αιώνα (Ζαμπέλιος, 1852· Παπαρρηγόπουλος, 1853), οι οποίοι εξιστόρησαν το ελληνικό παρελθόν μέχρι τη δημιουργία του ελληνικού κράτους ως ένα ενιαίο και αδιαίρετο σύνολο (Καραμανωλάκης, 2006· Κουμπουρλής, 2012). Το ιστορικό αυτό αφήγημα υιοθετήθηκε έκτοτε από τις εκάστοτε πολιτικές ηγεσίες και κυριάρχησε στην ελληνική ιστοριογραφία.

Η ΦΥΣΙΟΓΝΩΜΙΑ ΤΟΥ «ΠΑΙΔΙΚΟΥ ΑΣΤΕΡΑ

Ο «Παιδικός Αστήρ» κυκλοφορούσε στην Αθήνα από την 1η Οκτωβρίου 1911 μέχρι και τις 20 Δεκεμβρίου 1913. Εκδότης του ήταν ο Δημήτριος Δημητράκος (Δημητράκος, 1990: 265-266), γνωστός από τις δεκάδες εκδόσεις διδακτικών εγχειριδίων και εποπτικών μέσων για όλες τις σχολικές βαθμίδες, αλλά κυρίως από το εννιάτομο «Μέγα Λεξικόν όλης της Ελληνικής Γλώσσης», το οποίο περιέχει λήμματα της ελληνικής γλώσσας από τον Όμηρο μέχρι τα μέσα του 20ου αιώνα, αποδεικνύοντας έτσι τη διαχρονική της ενότητα (Δημητράκος, 1964). Ο «Παιδικός Αστήρ» ήταν αρχικά δεκαπενθήμερος και κατόπιν δεκαήμερος. Δεν είχε τακτικούς συνεργάτες, ενώ τα πρωτότυπα κείμενα δημοσιεύονταν τις περισσότερες φορές ανώνυμα, με τα αρχικά των συγγραφέων ή με ψευδώνυμα. Μερικοί από τους επώνυμους συντελεστές ήταν ο Ιωάννης Πολέμης, ο Κωνσταντίνος Λυκόρτας, ο Αντώνιος Μαυρουκάκης, ο Γεώργιος Σουρής κ.ά.

Ο σκοπός της έκδοσης του «Παιδικού Αστέρα» δε δηλώθηκε στις σελίδες του, αλλά γνωστοποιήθηκε στο αναγνωστικό κοινό μέσω τουλάχιστον μιας διαφημιστικής καταχώρησης στην εφημερίδα «Εμπρός» στις 30 Σεπτεμβρίου 1911: «Ο ΠΑΙΔΙΚΟΣ ΑΣΤΗΡ. Παιδικὸν καὶ Οἰκογενειακὸν *15ήμερον* περιοδικὸν εκδίδεται ἀπὸ *1* Ὀκτωβρίου. Φαιδρὸς καὶ ζωηρὸς ὅπως εἶνε *ὁ* παιδικὸς Ἀστὴρ πλήρης καλλιτεχνικῶν εἰκόνων, παιγνιδίων, αἰνιγμάτων κλπ. θὰ γίνῃ ἀνάρπαστος ἀπὸ ὅλα τὰ παιδιὰ. Τὸ Μυθιστόρημὰ του ἡ «Τελευταία Σπαρτιᾶτις» παρουσιάζει πρὸ τῶν ὀμμάτων τῶν μικρῶν κατὰ τρόπον τερπνότατον, τὸν ὑπεράνθρωπον ἀγώνα τῶν πατέρων των τοῦ *21*. Σκοπὸς τοῦ «Παιδικοῦ Ἀστέρος» ἡ διὰ τοῦ τερπνοῦ μόρφωσις τοῦ χρηστοῦ πολίτου, τοῦ γενναίου στρατιώτου, τοῦ φιλοστόργου οἰκογενειάρχου τῆς αὔριον. Γονεῖς*! διδάσκαλοι! σπεύσατε* νὰ συστήσητε εἰς τὰ μικρὰ σας τὸν «Παιδικὸν Ἀστέρα.»... Θὰ πωλῆται ἀπὸ ὅλα τὰ Πρακτορεῖα τῶν ἐφημερίδων, τὰ Κιόσκια καὶ τὰ Βιβλιοπωλεῖα Ἀθηνῶν καὶ ἐπαρχῶν...» (Εφημερίδα Εμπρός, 1911: 5).

Η ύλη του «Παιδικού Αστέρα» χαρακτηρίζεται από μεγάλη ποικιλία. Φιλοξενεί μυθιστορήματα, μικρά και μεγαλύτερα διηγήματα, εικονογραφημένα παραμύθια, άρθρα πραγματογνωσίας όπως τα ονόμαζε, σχετικά με τη γεωγραφία, την ιστορία και τη φυσική, ποιήματα, μαγικές εικόνες, πνευματικές ασκήσεις, διαγωνισμούς, αλληλογραφία, εικόνες, χάρτες, λόγια των παιδιών κτλ. Μάλιστα ο εκδότης διαβεβαίωνε τους αναγνώστες του για την υψηλή ποιότητα και την επιστημονική ακρίβεια των δημοσιευμάτων του στην αρχή καθενός από τους δύο τόμους στους οποίους είχαν δεθεί τα τεύχη του περιοδικού. Υπήρχε επίσης η «ΣΕΛΙΣ ΤΗΣ ΘΕΙΑΣ ΚΑΛΗΣ», δηλαδή ο χώρος επικοινωνίας του περιοδικού με τους αναγνώστες του. Ο εκδότης μέσα από το εφεύρημα της Θείας Καλής και των ανιψιών της, θέλησε να δώσει πιο οικείο και φιλικό τόνο στην επαφή του περιοδικού με το κοινό του και να δημιουργήσει πιο στενή σχέση μεταξύ τους. Η Θεία Καλή εκτός από τη διαχείριση της αλληλογραφίας, δημοσίευε σε κάθε τεύχος τους διαγωνισμούς της «Μαγικής εικόνας» και των «Πνευματικών Ασκήσεων», καθώς και τις λύσεις τους. Παραλάμβανε επίσης τις εργασίες που έστελναν οι αναγνώστες και επέλεγε από αυτές τις κατάλληλες να φιλοξενηθούν στη σελίδα συνεργασίας που είχε καθιερώσει ο «Παιδικός Αστήρ» (Τσουρής 2021: 66-69).

Ως προς την εικονογράφηση τώρα, η οποία με ελάχιστες εξαιρέσεις ήταν ασπρόμαυρη, τα σκίτσα και οι λιθογραφίες που διακοσμούσαν τις σελίδες του Παιδικού Αστέρα, λειτουργούσαν στο μεγαλύτερο ποσοστό τους είτε υποστηρικτικά είτε

επεξηγηματικά στη δημοσιευόμενη ύλη. Εξαίρεση αποτελούσαν οι φωτογραφίες από τις εξελίξεις στα μέτωπα των δύο Βαλκανικών Πολέμων, οι περισσότερες από τις οποίες ήταν εμβόλιμες και χωρίς συνάφεια με τα συμφραζόμενα.

Τέλος, η γλώσσα του περιοδικού ήταν γενικά απλή καθαρεύουσα, άλλοτε περισσότερο και άλλοτε λιγότερο κοντά στην καθομιλούμενη ανάλογα με το ύφος του κάθε συγγραφέα.

Σχετικά τώρα με την κυκλοφορία του περιοδικού, δυστυχώς δε διαθέτουμε καθόλου πληροφορίες για το τιράζ του, από τις οποίες θα μπορούσαμε να συνάγουμε ασφαλή συμπεράσματα για τη διάχυσή του στην κοινωνία. Λαμβάνοντας πάντως υπόψη τις ενδείξεις για τον αριθμό των συνδρομητών, τον τρόπο διακίνησής του μέσω αντιπροσώπων στην Ελλάδα και στο εξωτερικό, καθώς και το γεγονός ότι ασφαλώς το περιοδικό δεν το διάβαζε μόνο ο αγοραστής του, αλλά κατά πάσα πιθανότητα και η οικογένειά του ή οι φίλοι του, θεωρούμε ότι ο «Παιδικός Αστήρ» είχε αρκετή απήχηση στην ελληνική κοινωνία και ενδεχομένως και στην ομογένεια. Πάντως, ο Δημητράκος, άγνωστο για ποιους λόγους, δεν είχε καταφέρει να πάρει επίσημη έγκριση από το Υπουργείο Παιδείας για τη διάθεση του περιοδικού στα σχολεία, η οποία θα μπορούσε να δώσει μεγάλη ώθηση στις πωλήσεις του στο μαθητικό πληθυσμό (Τσουρής 2021: 69-75).

ΤΟ ΙΣΤΟΡΙΚΟ ΚΑΙ ΕΘΝΙΚΟ ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΟ ΤΟΥ «ΠΑΙΔΙΚΟΥ ΑΣΤΕΡΑ»

Όπως προαναφέραμε, το χρονικό διάστημα της κυκλοφορίας του «Παιδικού Αστέρα» συνέπιπτε σχεδόν με την περίοδο των Βαλκανικών Πολέμων, δηλαδή μια εποχή κατά την οποία οι επιτυχίες των ελληνικών όπλων στα πεδία των μαχών και η νικηφόρα πορεία του ελληνικού στρατού και του στόλου είχαν ως αποτέλεσμα την τόνωση της εθνικής υπερηφάνειας των Ελλήνων, την έξαρση των πατριωτικών τους αισθημάτων και συγχρόνως την επικράτηση της επιθετικής εκδοχής της Μεγάλης Ιδέας, αλλά και την κορύφωση των προσδοκιών τους ότι επίκειται η υλοποίηση των μεγαλοϊδεατικών τους οραμάτων. Στη συνέχεια θα παρουσιάσουμε πώς και κατά πόσο ανταποκρίθηκε ο «Παιδικός Αστήρ» στο συγκεκριμένο ιδεολογικό κλίμα μέσα από τις δημοσιεύσεις του.

Ο «Παιδικός Αστήρ» δημοσίευσε δύο εκτενή ιστορικά μυθιστορήματα ξένων συγγραφέων. Το πρώτο είχε τίτλο «Ἡ Τελευταῖα Σπαρτιᾶτις» και συντρόφευε το αναγνωστικό κοινό σχεδόν στα δύο τρίτα της κυκλοφορίας του περιοδικού (δηλαδή από το 1ο έως και το 41ο τεύχος). Πρόκειται για ανώνυμη μετάφραση από τα γαλλικά του ομότιτλου παιδικού μυθιστορήματος του Γάλλου Φιλέλληνα και λάτρη της αρχαίας Ελλάδας Edouard Henri Georges Toudouse,[1] γεγονός που αποτελεί ένδειξη της έντονης γαλλικής επίδρασης στο περιεχόμενο του περιοδικού. Παρόλο που ο συγγραφέας του δεν είναι Έλληνας, θεωρούμε ότι η επιλογή προς δημοσίευση του συγκεκριμένου έργου εκφράζει τις πεποιθήσεις και τις ιδεολογικές προτιμήσεις του εκδότη και ως εκ τούτου συνιστά ουσιαστικό στοιχείο της φυσιογνωμίας του περιοδικού.

«Ἡ Τελευταῖα Σπαρτιᾶτις» έχει ως θέμα της την ελληνική επανάσταση του

1 Ο Γάλλος συγγραφέας Edouard Henri Georges Toudouze δημοσίευσε το 1909 το έργο «La Derniere des Spartiates».

1821. Συγκεκριμένα διαδραματίζεται χρονικά στο ξεκίνημα του ένοπλου αγώνα και τοπικά σε διάφορες περιοχές της εξεγερμένης Πελοποννήσου και κυρίως στη Σπάρτη και τα περίχωρά της. Οι προσωπικές ιστορίες των ηρώων εκτυλίσσονται μέσα σε ένα φανταστικό πολεμικό σκηνικό, το οποίο περιγράφει διάφορες νικηφόρες μάχες των επαναστατημένων Ελλήνων εναντίον των Τούρκων, όπως η πολιορκία και η κατάληψη της Τρίπολης, καθώς και μια ναυμαχία στα νερά της Σαλαμίνας. Δύο είναι οι βασικοί ιδεολογικοί άξονες του μυθιστορήματος, οι οποίοι διατρέχουν όλη την εξέλιξη της υπόθεσης και στους οποίους παραπέμπει τόσο ο τίτλος όσο και η επιλογή των τοποθεσιών: η ανάδειξη της άρρηκτης συνέχειας του ελληνικού έθνους από την αρχαιότητα μέχρι την εποχή της επανάστασης, και η προβολή του ηρωισμού των νέων Ελλήνων ως αντάξιων τέκνων των προγόνων τους.

Ασφαλώς η «Ἡ Τελευταῖα Σπαρτιᾶτις» δεν απηχεί το εθνικό ιδεώδες της εποχής των Βαλκανικών Πολέμων εφόσον γράφτηκε προγενέστερα και μάλιστα από Γάλλο συγγραφέα. Η επιλογή όμως του εκδότη να δημοσιεύσει σε συνέχειες ένα πολυσέλιδο έργο, το οποίο έχει ως πλαίσιο αναφοράς την επανάσταση του 1821, δηλαδή την πιο ένδοξη περίοδο της μέχρι τότε νεότερης ελληνικής ιστορίας, οπωσδήποτε δεν είναι τυχαία. Αποσκοπεί στην τόνωση της εθνικής υπερηφάνειας του αναγνωστικού κοινού και μάλιστα όχι μόνο θυμίζοντάς του την ηρωική συμπεριφορά των αγωνιστών του 21 και των αρχαίων προγόνων του, αλλά και αποδεικνύοντάς του ότι τόσο οι πρώτοι όσο και οι δεύτεροι απέσπασαν το θαυμασμό και την αναγνώριση των Ευρωπαίων, οι μεν κυρίως για τον ηρωισμό τους, οι δε και για το μεγαλείο του πολιτισμού τους, κάτι που εκδηλώθηκε μέσω του κινήματος του φιλελληνισμού.

Το ίδιο το μυθιστόρημα τώρα, εκτός από την έντονη αρχαιολατρία, κυριαρχείται από την αντίληψη ότι οι Νεοέλληνες όχι μόνο είναι απευθείας απόγονοι των αρχαίων Ελλήνων, αλλά και αντάξιοι συνεχιστές τους τουλάχιστον ως προς τη γενναιότητα και την αγάπη για την ελευθερία. Η συνέχεια μάλιστα δεν είναι απλά πολιτισμική μέσω της γλώσσας και του χαρακτήρα τους, αλλά φυλετική μέσω του αίματος. Έτσι οι θεοί του Ολύμπου, οι ήρωες της μυθολογίας, του Τρωικού πολέμου, της αρχαίας Σπάρτης και της Αθήνας, καθώς και οι νικηφόρες μάχες και οι ναυμαχίες αναβιώνουν μαζί με τα κατορθώματα των εξεγερμένων Ελλήνων του 21. Ο αγώνας εναντίον των Τούρκων παραλληλίζεται με τον αγώνα εναντίον των Περσών. Το μήνυμα που απορρέει τελικά είναι ότι εφόσον οι πρόγονοί τους ήταν ελεύθεροι και οι Νεοέλληνες έχουν κάθε δικαίωμα να ζήσουν κι αυτοί ελεύθεροι.

Παρόμοιες ιδέες σχετικά με τους Έλληνες και την καταγωγή τους, αν και με λιγότερη έμφαση, εκφράζονται και στο «Κρητικόπουλο», το μυθιστόρημα που πήρε τη θέση της «Τελευταίας Σπαρτιάτισσας» και δημοσιεύτηκε και αυτό σε συνέχειες μέχρι το τέλος της κυκλοφορίας του περιοδικού (δηλαδή από το 43^{ο} έως και το 66^{ο} τεύχος). Αυτή τη φορά δε δηλώνονται ούτε ο συγγραφέας του, ο οποίος όμως, όπως φαίνεται από το περιεχόμενό του είναι επίσης Ευρωπαίος, κατά πάσα πιθανότητα Γάλλος Φιλέλληνας, αλλά ούτε και ο μεταφραστής του. Το «Κρητικόπουλο» είναι πιο επίκαιρο με την έννοια ότι διαδραματίζεται στο πιο πρόσφατο παρελθόν και δη στην επαναστατημένη Κρήτη το 1896, έχοντας ως ιστορικό του πλαίσιο τη δεύτερη πιο ηρωική στιγμή για το ελληνικό έθνος μετά την επανάσταση του 1821. Στο μυθιστόρημα εκφράζεται και πάλι η αντίληψη για την εξ αίματος συγγένεια αρχαίων και νέων Ελλήνων, η οποία μάλιστα προκύπτει και από την ομοιότητα στην εξωτερική εμφάνιση. Αυτή τη φορά το φιλελληνικό πνεύμα

εδράζεται κυρίως στον θαυμασμό για τους αδιάκοπους αγώνες της ελληνικής φυλής για την ελευθερία της, ο πιο πρόσφατος από τους οποίους είναι ο ξεσηκωμός των Κρητικών εναντίον των Τούρκων τυράννων. Αντίθετα απουσιάζουν η έντονη αρχαιολατρία και οι αναφορές στα επιτεύγματα του αρχαίου ελληνικού πολιτισμού.

Η επιλογή του εκδότη να δημοσιεύσει στη βασική στήλη του περιοδικού κείμενα φιλελληνικής προέλευσης που αναφέρονται στο πρόσφατο ηρωικό παρελθόν, δείχνει την πρόθεσή του να παροτρύνει τους αναγνώστες του να υιοθετήσουν συγκεκριμένες αντιλήψεις και ιδανικά: ότι είναι απευθείας απόγονοι των ένδοξων αρχαίων Ελλήνων που αγωνίστηκαν ηρωικά για την ελευθερία τους και επομένως πρέπει να φανούν αντάξιοί τους, καθώς και ότι πρέπει να είναι υπερήφανοι για την καταγωγή τους από έναν λαό που ανέπτυξε σπουδαίο πολιτισμό πρότυπο για τους Ευρωπαίους.

Εκτός από τα δύο μυθιστορήματα, τα κείμενα ιστορικού περιεχομένου πριν από την έναρξη των Βαλκανικών Πολέμων είναι πολύ λίγα. Πρόκειται κυρίως για δύο δημοσιεύματα που υπέγραφε ο σχολάρχης Λαυρίου Γεώργιος Ιωάννου, πατέρας του Τέλλου Άγρα, στα οποία αντικατοπτριζόταν ο μεγαλοϊδεατισμός και μάλιστα στη μαξιμαλιστική του εκδοχή. Στο πρώτο με τίτλο «700 ΕΤΗ ΕΛΛΑΣ» (Παιδικός Αστήρ, 1912α: 78· Παιδικός Αστήρ, 1912β: 93-94), ο συγγραφέας, αφού αναφερόταν στην ιστορική παρουσία του ελληνισμού στην Κυρηναϊκή, εξέφραζε την απορία γιατί οι Έλληνες δε διαμαρτυρήθηκαν για την επικείμενη προσάρτησή της στο ιταλικό κράτος. Αναρωτιόταν επίσης γιατί η Κυρηναϊκή δεν περιλαμβανόταν στις ελληνικές εθνικές διεκδικήσεις όπως η Ήπειρος, η Κρήτη, η Μακεδονία και η Θράκη, για να διαπιστώσει ότι οι Έλληνες που κάποτε έδιναν αγώνα για να διώξουν όσους εισέβαλαν στα εδάφη τους, υπέκυπταν τώρα στο δίκαιο του ισχυρότερου κινδυνεύοντας να χάσουν τον εθνισμό τους.

Το δεύτερο κείμενο ήταν ο πανηγυρικός λόγος που εκφώνησε το 1912 ο Ιωάννου κατά τον εορτασμό της επετείου της 25ης Μαρτίου μπροστά στο δημαρχείο του Λαυρίου (Παιδικός Αστήρ, 1912γ: 101). Με σημεία αναφοράς την άλωση της Κωνσταντινούπολης και τις αποτυχημένες εξεγέρσεις του, διεκτραγωδούσε τα δεινά που υπέφερε το υπόδουλο έθνος, χωρίς παρόλ' αυτά να απολέσει τις παραδόσεις του, χάρη στους εθνικούς του ηγέτες. Ολοκληρώνοντας, ο σχολάρχης προέτρεπε τους νέους να πολεμήσουν με αυτοθυσία όταν η πατρίδα τους χρειαστεί, ακολουθώντας το παράδειγμα των γενναίων προγόνων τους.

Από το 26ο τεύχος στις 15 Οκτωβρίου 1912, δηλαδή αμέσως μετά την κήρυξη του πολέμου προστέθηκαν στην ύλη του περιοδικού και κείμενα εθνικοπατριωτικού περιεχομένου, μεταξύ των οποίων ξεχωριστή θέση κατέχουν τα ποιήματα. Ενδεικτικά αναφέρουμε το ποίημα του Κωνσταντίνου Λυκόρτα με τίτλο «ΕΜΠΡΟΣ ΠΑΙΔΙΑ!» (Παιδικός Αστήρ, 1912δ: 101), το οποίο είχε συγκεκριμένες αλυτρωτικές και μεγαλοϊδεατικές αναφορές. Παρότρυνε τους στρατιώτες να προελάσουν στην Ήπειρο και τη Μακεδονία και να καταλάβουν τα Ιωάννινα και τη Θεσσαλονίκη, να απωθήσουν τους Τούρκους μέχρι την Κόκκινη Μηλιά και να μπουν δοξασμένοι στην Αγιά Σοφιά. Τα κατορθώματα του ελληνικού στρατού εκθείαζαν και άλλα ποιήματα, όπως αυτά που είχε γράψει ο ερασιτέχνης ποιητής Αντώνιος Μαυρουκάκης[2] με τίτλο «ΕΙΣ ΤΟΝ ΓΕΝΝΑΙΟΝ ΚΑΙ ΕΝΔΟΞΟΝ ΕΛΛΗΝΙΚΟΝ ΣΤΡΑΤΟΝ» (Παιδικός Αστήρ, 1913ε: 227-228) και

2 Ο Μαυρουκάκης ήταν ψυχίατρος και είχε εκδώσει το δεύτερο μέρος της συλλογής των πατριωτικών του ποιημάτων με τίτλο «Πατρίς» στο βιβλιοπωλείο του Δημητράκου (Παιδικός Αστήρ, 1913στ: 281).

«ΣΤΟΝ ΤΙΤΑΝΑ ΣΤΡΑΤΟΝ ΜΑΣ» (Παιδικός Αστήρ, 1913ζ: 289).

Ο «Παιδικός Αστήρ» αφιέρωσε επίσης κείμενα και σε δύο πολύ σημαντικά γεγονότα-σταθμούς του Α΄ Βαλκανικού Πολέμου. Το πρώτο, που το υπέγραφε ο ίδιος ο εκδότης με το ψευδώνυμο «ΜΕΣΣΗ-ΚΛΗΣ», αναφερόταν στην κατάληψη της Θεσσαλονίκης και είχε ως τίτλο «Ο ΒΑΣΙΛΕΥΣ ΜΑΣ ΕΙΣΕΡΧΟΜΕΝΟΣ ΕΙΣ ΘΕΣΣΑΛΟΝΙΚΗΝ» (Παιδικός Αστήρ, 1912ε: 229). Με αφορμή την είσοδο του βασιλιά στην πόλη, ο συντάκτης υπογράμμιζε ότι η Θεσσαλονίκη, η πρωτεύουσα της Μακεδονίας και πατρίδα του Μεγάλου Αλεξάνδρου μετά από δουλεία πολλών ετών έγινε και πάλι ελληνική ύστερα από τη νίκη του ελληνικού στρατού που κατατσάκισε και διασκόρπισε τον τουρκικό στη μάχη των Γιαννιτσών.

Το δεύτερο κείμενο ήταν ένας πανηγυρικός λόγος του σχολάρχη Γεωργίου Ιωάννου με τίτλο «ΧΑΙΡΕΤΙΣΜΟΣ Πρὸς τὸν Ἐλευθερωτήν, τὸν Γενναῖον Στρατὸν τῆς Ἑλλάδος καὶ πρὸς τὰ Γιάννενα» (Παιδικός Αστήρ, 1913γ: 77-78), ο οποίος είχε ως θέμα του την κατάληψη των Ιωαννίνων από τα ελληνικά στρατεύματα. Οι νέοι τιτάνες, εξηγούσε ο ομιλητής, δεν ήταν άλλοι από τους ατρόμητους Έλληνες στρατιώτες, οι οποίοι αψηφώντας τις κακουχίες ρίχθηκαν γενναία στη μάχη εναντίων των οχυρωμένων εχθρών, καθοδηγούμενοι από τον ανίκητο Στρατηλάτη τους, τον διάδοχο Κωνσταντίνο. Η νίκη τους συγκλόνισε, όχι μόνο την απελευθερωμένη πόλη, αλλά ολόκληρο το Πανελλήνιο, το οποίο γιόρταζε αυτό το μοναδικό χαρμόσυνο γεγονός με ένα μεγάλο εθνικό πανηγύρι αντάξιο της επερχόμενης ανάστασης του ελληνισμού. Αυτές οι ηρωικές και ένδοξες στιγμές υποχρέωσαν την πολιτισμένη Δύση να αναγνωρίσει με θαυμασμό τη μεγάλη ελληνική νίκη και τις στρατηγικές ικανότητες του Κωνσταντίνου, συμπλήρωνε ο Ιωάννου.

Δεν πρέπει επίσης να παραλείψουμε να αναφερθούμε στις φωτογραφίες με στιγμιότυπα από τα πολεμικά μέτωπα, οι οποίες άρχισαν να δημοσιεύονται μαζί με λεζάντες ήδη από το 30ο τεύχος της 15ης Δεκεμβρίου 1912 εμβόλιμα μέσα στην ύλη του περιοδικού, συνήθως χωρίς να συνδέονται με αυτήν και χωρίς σταθερή συχνότητα. Έτσι, για παράδειγμα στο 30ο τεύχος φιλοξενήθηκαν δύο φωτογραφίες. Στην πρώτη ο διάδοχος Κωνσταντίνος συνομιλούσε με Τούρκους χωρικούς μετά την κατάληψη της Φλώρινας: «Εἰς τὴν Φλωρίναν. *Ὁ Διάδοχος* Κωνσταντῖνος συνομιλῶν μὲ Τούρκους χωρικούς. Ὄπισθεν τοῦ Διαδόχου εἶναι *ὁ* Υἱός του ἐπίδοξος Διάδοχος Γεώργιος ὑπολοχαγός. *Ὁ κ.* Δούσμανης καὶ *ὁ κ.* Καλίνσκης.-*Φωτογραφία* Ρωμαΐδου-Τσάϊτ, ληφθεῖσα τὴν 8ην Ν] βρίου *1912* ὀλίγας ὥρας μετὰ τὴν κατάληψίν της» (Παιδικός Αστήρ, 1912στ: 236). Η δεύτερη απεικόνιζε Τούρκους αιχμαλώτους στη Θεσσαλονίκη (Παιδικός Αστήρ, 1912στ: 238). Άλλες φωτογραφίες έδειχναν σκηνές μάχης π.χ. «Μάχη παρά τὸ Σόροβιτς τὴν *22* Ὀκτωβρίου *1912*» (Παιδικός Αστήρ, 1913α: 18) ή πολεμικά λάφυρα: «Δεκαεπτὰ τοιαῦτα Βουλγαρικὰ τοπομαχικὰ τηλεβόλα καὶ *43 μικρότερα* ἐκυρίευσαν οἱ Ἕλληνες εἰς τὸ Κιλκὶς κατὰ τὴν τριήμερον τρομερὰν μάχην τῆς *19, 20* καὶ *21* Ἰουνίου *1913*» (Παιδικός Αστήρ, 1913δ: 168).

Τέλος, εθνικοπατριωτικού περιεχομένου εμπνευσμένα κυρίως από τα σύγχρονά τους πολεμικά γεγονότα είναι και ορισμένα από τα δημοσιεύματα που φιλοξενούνται στη «Σελίδα Συνεργασίας των Αναγνωστών». Ενδεικτικά αναφέρουμε το κείμενο με τίτλο «ΤΙ ΓΙΝΕΤΑΙ ΕΙΣ ΤΟ ΜΠΙΖΑΝΙ» του αναγνώστη Δημήτριου Παπανικολάου (Παιδικός Αστήρ, 1913β: 46), το οποίο έχει ως θέμα του τη νικηφόρα πορεία των Ελλήνων στρατιωτών, οι οποίοι πολεμούν σαν λιοντάρια στα βουνά της Ηπείρου, παρά το κρύο και τις κακουχίες.

ΣΥΜΠΕΡΑΣΜΑΤΙΚΑ

Με εξαίρεση τα δύο γαλλικά μυθιστορήματα, τα οποία προβάλλουν τις ευρωπαϊκές αντιλήψεις για τους αρχαίους και τους νέους Έλληνες και την άμεση σύνδεσή τους, τα κείμενα ιστορικού και εθνικοπατριωτικού περιεχομένου που φιλοξενεί στις σελίδες του ο «Παιδικός Αστήρ» δεν αποτελούν μεγάλο ποσοστό επί του συνόλου της ύλης του. Μέσα από αυτά προβάλλεται η πεποίθηση της ιστορικής συνέχειας του έθνους, η οποία βασίζεται όχι μόνο σε πολιτισμικά χαρακτηριστικά –γλώσσα και ήθη-, αλλά και στην εξ αίματος συγγένεια, καθώς και η εθνική περηφάνια, η οποία εδράζεται τόσο στο ένδοξο παρελθόν όσο και στο εξίσου ηρωικό παρόν. Τα παραπάνω ιδεολογικά συμφραζόμενα συμπληρώνουν ο αλυτρωτισμός και ο μεγαλοϊδεατισμός οι οποίοι θα λέγαμε ότι συνιστούν αντίστοιχα τη ρεαλιστική και την υπερβατική διάσταση της εθνικής ιδέας. Σε επίπεδο ρεαλιστικής στόχευσης λοιπόν, στις αλύτρωτες περιοχές περιλαμβάνονται τουλάχιστον η Βόρεια Ήπειρος, η Μακεδονία, η Θράκη, η Κρήτη και τα Δωδεκάνησα. Οι τρεις πρώτες μάλιστα αναφέρονται μόνο ως γεωγραφικές περιφέρειες χωρίς συγκεκριμένη οριοθέτηση εντός της βαλκανικής χερσονήσου, η οποία πάντως αποκαλείται ελληνική. Σε υπερβατικό επίπεδο τώρα, το εθνικό όραμα δομείται γύρω από την κατάληψη της Κωνσταντινούπολης ως το συμβολικό πρώτο βήμα για την ανασύσταση του ελληνοποιημένου Βυζαντίου, με την Κόκκινη Μηλιά να ανακαλεί τον γνωστό, αλλά όχι λησμονημένο συλλογικό μύθο των προηγούμενων αιώνων. Δε λείπει και μια μεμονωμένη, αλλά ενδεικτική του κλίματος που επικρατούσε, αλυτρωτική αναφορά στην Κυρηναϊκή, η οποία επεκτείνει τα όρια του ελληνισμού και στην Αφρική.

Επιπρόσθετα, οι φιλελληνικές θέσεις των δύο ξένων μυθιστορημάτων, δηλαδή της «Τελευταίας Σπαρτιάτισσας» και του «Κρητικόπουλου», συμβάλλουν και αυτές στην ενίσχυση του εθνικού φρονήματος και λειτουργούν ως επιβεβαίωση της υψηλής εθνικής αυτοεκτίμησης, η οποία απορρέει έτσι κι αλλιώς από τις στρατιωτικές νίκες, ενώ δημιουργούν και ένα συνδετικό κρίκο μεταξύ Ελλάδας και Ευρώπης.

Διαπιστώνουμε λοιπόν ότι το ιστορικό και εθνικοπατριωτικό περιεχόμενο του «Παιδικού Αστέρα» συνάδει πλήρως με τον επίσημο εθνικό λόγο, τον οποίο απηχεί μέσα από την ύλη του έχοντας ως σημεία αναφοράς τους βασικούς του άξονες, δηλαδή τον μεγαλοϊδεατισμό και τη θεωρία της ιστορικής συνέχειας. Προς επίρρωση μάλιστα της δεύτερης έρχεται να προστεθεί και η ευρωπαϊκή επιβεβαίωση, όπως αυτή προκύπτει μέσα από τα γαλλικής προέλευσης φιλελληνικά μυθιστορήματα. Επομένως το περιοδικό φιλοδοξούσε να λειτουργήσει επικουρικά και ενισχυτικά ως προς την ιστορική διαπαιδαγώγηση που πρόσφερε το σχολείο την εποχή εκείνη. Δεδομένου μάλιστα ότι ένα παιδικό περιοδικό, όπως ο «Παιδικός Αστήρ», ήταν από κάθε άποψη πιο ελκυστικό από τα υποχρεωτικής μελέτης σχολικά εγχειρίδια, σε συνδυασμό με το γεγονός ότι απευθυνόταν σε ολόκληρη την οικογένεια, θεωρούμε ότι είχε σημαντική συμβολή στη μετάδοση και εμπέδωση του κυρίαρχου ιστορικού αφηγήματος.

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ
0000000000000000000000000Πηγές

Εφημερίδα Εμπρός. (1911), αρ. 5367/30 Σεπτεμβρίου.

Παιδικός Αστήρ. (1912α), τ. 10/15 Φεβρουαρίου.
Παιδικός Αστήρ. (1912β), τ. 12/15 Μαρτίου.
Παιδικός Αστήρ. (1912γ), τ. 13/1 Απριλίου.
Παιδικός Αστήρ. (1912δ), τ. 26/15 Οκτωβρίου.
Παιδικός Αστήρ. (1912ε), τ. 29/1 Δεκεμβρίου.
Παιδικός Αστήρ. (1912στ), τ. 30/15 Δεκεμβρίου.
Παιδικός Αστήρ. (1913α), τ. 32/10 Ιανουαρίου.
Παιδικός Αστήρ. (1913β), τ. 35/10 Φεβρουαρίου.
Παιδικός Αστήρ. (1913γ), τ. 39/20 Μαρτίου.
Παιδικός Αστήρ. (1913δ), τ. 49/1 Ιουλίου.
Παιδικός Αστήρ. (1913ε), τ. 56/10 Σεπτεμβρίου.
Παιδικός Αστήρ. (1913στ), τ. 63/20 Νοεμβρίου.
Παιδικός Αστήρ. (1913ζ), τ. 64/1 Δεκεμβρίου.

Βιβλία - Άρθρα

Αβδελά, Ε. (1997). «Η συγκρότηση της εθνικής ταυτότητας στο ελληνικό σχολείο: «εμείς» και οι «άλλοι»». Στο: Α. Φραγκουδάκη, Θ. Δραγώνα (Επιμ.), «Τὶ εἶν᾽ ἡ πατρίδα μας;». Εθνοκεντρισμός στην εκπαίδευση (σσ. 27-45). Αθήνα: Αλεξάνδρεια.

Αθανασιάδης, Χ. (2015). Τα αποσυρθέντα βιβλία. Έθνος και σχολική Ιστορία στην Ελλάδα, 1858-2008. Αθήνα: Αλεξάνδρεια.

Δημητράκος, Δ. (1964). «Συνοπτική Ιστορία της Εκδόσεως». Στο Δ. Δημητράκος (Επιμ.), Μέγα Λεξικόν όλης της Ελληνικής Γλώσσης, τόμ. Α΄. Αθήνα: Ν. Ασημακόπουλος & ΣΙΑ.

Δημητράκος Δημήτριος. (1990). Λήμμα στο Παγκόσμιο Βιογραφικό Λεξικό, τόμ. 3, (σσ. 265-266). Αθήνα: Εκδοτική Αθηνών.

Ζαμπέλιος, Σπ. (1852). Άσματα Δημοτικά της Ελλάδος. Εκδοθέντα μετά μελέτης ιστορικής περί Μεσαιωνικού Ελληνισμού. Κέρκυρα: Τυπογραφείον Ερμής.

Καραμανωλάκης, Β. (2006). Η συγκρότηση της ιστορικής επιστήμης και η διδασκαλία της ιστορίας στο Πανεπιστήμιο Αθηνών (1837-1932). Αθήνα: Ιστορικό Αρχείο Ελληνικής Νεολαίας Γενικής Γραμματείας Νέας Γενιάς 42, Ινστιτούτο Νεοελληνικών Ερευνών Ε.Ι.Ε.

Κουλούρη, Χ. (1988). Ιστορία και Γεωγραφία στα ελληνικά σχολεία (1834-1914). Γνωστικό αντικείμενο και ιδεολογικές προεκτάσεις. Ανθολόγιο κειμένων. Βιβλιογραφία σχολικών εγχειριδίων. Αθήνα: Ιστορικό Αρχείο Ελληνικής Νεολαίας. Γενική Γραμματεία Νέας Γενιάς 18.

Κουμπουρλής, Γ. (2012). Οι Ιστοριογραφικές οφειλές των Σπ. Ζαμπέλιου και Κ. Παπαρρηγόπουλου. *Η συμβολή Ελλήνων και ξένων λογίων στη διαμόρφωση* του τρίσημου σχήματος του ελληνικού ιστορισμού (1782-1846). Αθήνα: ΕΙΕ/ ΙΙΕ Τμήμα Νεοελληνικών Ερευνών.

Παπαρρηγόπουλος, Κ. (1853). Ιστορία του Ελληνικού Έθνους. Από των αρχαιοτάτων χρόνων μέχρι της σήμερον, Προς διδασκαλίαν των παίδων. Αθήνα: Εκ της Τυπογραφίας Κορομηλά.

Σκοπετέα, Ε. (1988). Το «πρότυπο βασίλειο» και η Μεγάλη Ιδέα. Όψεις του εθνικού

προβλήματος στην Ελλάδα (1830-1880). Αθήνα: Πολύτυπο.

Στουραΐτη, Α. & Καζαμίας, Αλ. (2012). «Οι φαντασιακές τοπογραφίες της Μεγάλης Ιδέας: Το εθνικό έδαφος ως ουτοπία». Στο: Ν. Διαμαντούρος, Θ. Δραγώνα & C. Keyder (Επιμ.), Ελλάδα και Τουρκία. Εκσυγχρονιστικές γεωγραφίες και χωρικές αντιλήψεις του έθνους (σσ. 25-65). Αθήνα: Αλεξάνδρεια.

Τσουρής, Ν. (2021). Στο απόγειο του Μεγαλοϊδεατισμού: τα ελληνικά παιδικά περιοδικά και η πατριωτική παιδεία κατά τη διάρκεια των Βαλκανικών Πολέμων. Αθήνα: Πεδίο.

Φραγκουδάκη, Α. & Δραγώνα, Θ. (Επιμ.) (1997). «Τὶ εἶν᾽ ἡ πατρίδα μας;». Εθνοκεντρισμός στην εκπαίδευση. Αθήνα: Αλεξάνδρεια.

«Επετειακό»
Ένα μαθητικό περιοδικό αφιερωμένο στην επανάσταση του 1821

Φραγκομανώλη Σταυρούλα
Φιλόλογος(ΠΕΟ2), Γυμνάσιο Ερέτριας
stavrulafrag@gmail.com

ΠΕΡΙΛΗΨΗ

Οι μαθητές του Γυμνασίου της Νέας Λαμψάκου στο πλαίσιο των εορτασμών για τα 200 χρόνια από την επανάσταση του 1821 δημιουργούν κατά τη σχολική χρονιά 2020-2021 το ηλεκτρονικό περιοδικό «Επετειακό». Στόχοι και σκοπός αυτού είναι η απόκτηση γνώσης για τα ιστορικά γεγονότα που σχετίζονται με τη σκλαβωμένη από τους Τούρκους Ελλάδα, την επανάσταση και τη δράση των ηρώων της, η ενσυναίσθηση της αξιοπρέπειας και της θυσίας, του αγώνα στο «εμείς» και της ελευθερίας, η αξία του υλικού και άυλου πολιτισμό της, η κατανόηση της διαφορετικότητας μέσα από αυτόν και η δημιουργία ενεργών πολιτών σε παγκόσμιο επίπεδο. Επίσης, η επαφή με τις τέχνες και η καλλιτεχνική έκφραση, η εξοικείωση με τις τεχνολογίες της πληροφορίας και της τεχνολογίας(Τ.Π.Ε) και το «ανοιχτό σχολείο», το συνεργαζόμενο με την τοπική κοινωνία, τους φορείς της και την υπόλοιπη εκπαιδευτική κοινότητα. Εκπαιδευτικοί και μαθητές, λοιπόν, λειτουργώντας ομαδικά και διερευνώντας ολιστικά επικοινωνούν δια ζώσης και εξ αποστάσεως μέσω της ηλεκτρονικής τάξης και της πλατφόρμας WebEx και μελετούν. Μελετούν τα σχολικά τους και άλλα βιβλία, αξιοποιούν το «Φωτόδεντρο» και προτεινόμενες από το Υπουργείο Παιδείας ιστοσελίδες, αντλούν πληροφορίες, γράφουν κείμενα, δρώμενα και ποιήματα, ζωγραφίζουν και κατασκευάζουν παιχνίδια και PowerPoint, ολιγόλεπτες ταινίες και *video, παίρνουν συνεντεύξεις και με σχετικές θεματικές εκπομπές ακούγονται από το Ευρωπαϊκό μαθητικό ραδιόφωνο. Συνοδοιπόροι τους σε αυτή τους τη δράση είναι οι γονείς και οι κηδεμόνες τους, πολιτιστικοί σύλλογοι, ενορίες, σχολεία της Πρωτοβάθμιας και Δευτεροβάθμιας εκπαίδευσης των δήμων Χαλκιδέων και Ερετρίας. Στη συνέχεια το πολυτροπικό υλικό του*

περιοδικού διαχέεται στην κοινότητα με τη βοήθεια του Πανελλήνιου Σχολικού Δικτύου με την αρωγή του οποίου και πραγματώνεται. Τέλος, η συνολική αξιολόγηση της όλης διαδικασίας ανατροφοδοτεί θετικά τους συμμετέχοντες, οι οποίοι μέσα από την ιστορία και τον πολιτισμό, τις τέχνες και την τεχνολογία μαθαίνουν, επικοινωνούν, ψυχαγωγούνται.

Λέξεις-κλειδιά*: περιοδικό, επανάσταση του 1821, πολιτισμός, Τ.Π.Ε, συνεργασία*

ΕΙΣΑΓΩΓΗ

Στο μάθημα της Νεοελληνικής Λογοτεχνίας και σε ενότητες των σχολικών βιβλίων τους οι μαθητές του γυμνασίου της Νέας Λαμψάκου μελετούν κείμενα και ποιήματα σχετικά με την ελληνική επανάσταση του 1821 κατά της οθωμανικής αυτοκρατορίας. Με το ίδιο αντικείμενο ασχολούνται και στο μάθημα της Ιστορίας.

Αρχικά, οι μαθητές με τη βοήθεια της σύγχρονης εξ αποστάσεως εκπαίδευσης, γίνονται δέκτες της νέας γνώσης, που είναι σχετική με τα γεγονότα εκείνης της εποχής. Στη συνέχεια η γνώση τους αυτή μετουσιώνεται σε ενδιαφέρον, επιπλέον αναζήτηση και έρευνα, καλλιτεχνική δημιουργία, ατομική και ομαδική. Η ασύγχρονη ενασχόλησή τους με τα φύλλα εργασίας που τους δίνονται συντελεί προς αυτή την κατεύθυνση.

Οι παρουσιάσεις που ακολουθούν στην πλατφόρμα WebEx,η χρησιμοποίηση από τη δική τους μεριά των εργαλείων της e-class και της e-me, η κατασκευή PowerPoint, η παραγωγή video και *podcast,* η δημιουργική γραφή και η ζωγραφική, οι συνεντεύξεις και οι συνεργασίες τους, η ψυχαγωγία τους μέσα από αυτά, τους ενεργοποιούν και τους ωθούν στη συγκέντρωση του υπάρχοντος υλικού τους και αυτού που έπεται, σε ένα ηλεκτρονικό περιοδικό.

Στο ηλεκτρονικό περιοδικό, που δημιουργούν, επιδιώκουν να εμβαθύνουν στα ιστορικά συμβάντα εκείνης της περιόδου μέσα από τις βιογραφίες των ηρώων της και τις ζωές των ανώνυμων αγωνιστών της, να αναλύουν έλληνες και φιλέλληνες ποιητές και ζωγράφους, να μεταφέρουν στην κοινότητα τις αποκτηθείσες γνώσεις τους για τα όπλα και τις φορεσιές της εποχής, την παραδοσιακή μουσική, τους χορούς και τα τραγούδια της.

Επιπλέον, θεωρούν σημαντικό το να φέρουν στο σήμερα τα λόγια του Μακρυγιάννη «είμαστε εις το εμείς κι όχι εις το εγώ», το να μεταδίδουν την πίστη και την ελπίδα στην αναγέννηση μετά από κάθε είδους θάνατο, το να διακρίνουν ήρωες στην εποχή μας με επικρατέστερους τους γιατρούς που πολεμούν κατά του κορονοϊού (COVID-19), το να πιστεύουν και να υποστηρίζουν το δίκαιο και την αγάπη, την ανθρωπιά και την παγκόσμια ειρήνη.

Πολύτιμος βοηθός όλων αυτών των διαδικασιών είναι η χρήση των Τ.Π.Ε και οι υπηρεσίες του Πανελλήνιου Σχολικού Δικτύου που σχετίζονται με τα ηλεκτρονικά περιοδικά, τις εφημερίδες και τα video. Υποστηρικτικός είναι και ο ρόλος που έχουν οι σύλλογοι γονέων και εκπαιδευτικών, οι κάτοικοι και οι φορείς της Νέας Λαμψάκου και της Ερέτριας.

ΚΥΡΙΟ ΘΕΜΑ – ΠΑΙΔΑΓΩΓΙΚΟΙ ΣΤΟΧΟΙ – ΠΡΟΤΕΙΝΟΜΕΝΗ ΕΚΠΑΙΔΕΥΤΙΚΗ ΜΕΘΟΔΟΣ

Στόχος του περιοδικού «Επετειακό» είναι μέσα από την πολύπλευρη, ερευνητική και διαθεματική προσέγγιση (Ματσαγγούρας,2002) των γεγονότων της επανάστασης του 1821 και την καλλιτεχνική δημιουργία που πηγάζει από αυτά να φανεί ο αγώνας, ο ηρωισμός και ο πολιτισμός των προγόνων μας, να καταγγελθεί ο πόλεμος και να τονιστεί η αξία της ειρήνης και του ανθρωπισμού. Με τη βοήθεια της ανεστραμμένης τάξης και στο πλαίσιο του κοινωνικού εποικοδομισμού (Βυγκότσκι,2008) και των δημοκρατικών διαδικασιών, κριτικής και διαλόγου (Ματσαγγούρας, 1988), επιδιώκεται το ομαδικό πνεύμα (Κουτσελίνη, Θεοφιλίδης,2002) και η συνεργασία, η ενσυναίσθηση (Salovey, Mayer, 1990) και η επικοινωνία. Ας προστεθεί ότι το «ανοιχτό» προς την εκπαιδευτική κοινότητα και τους φορείς του τόπου σχολείο πραγματώνεται κυρίως, μέσω των Τ.Π.Ε (Σολομωνίδου,2006).

ΠΕΔΙΑ ΣΥΝΔΕΣΗΣ ΜΕ ΤΑ ΠΡΟΓΡΑΜΜΑΤΑ ΣΠΟΥΔΩΝ

Η πολύπλευρη προσέγγιση της επανάστασης του 1821 συνδέεται άμεσα και στηρίζεται στα προγράμματα σπουδών της Πρωτοβάθμιας και Δευτεροβάθμιας Εκπαίδευσης. Η Νεοελληνική Γλώσσα και η Λογοτεχνία, η Αρχαία Ελληνική Γραμματεία, η Ιστορία, τα Θρησκευτικά, η Βιολογία, η Γεωγραφία, η Χημεία, η Πληροφορική, η Μουσική, τα Καλλιτεχνικά, η Φιλοσοφία, η Κοινωνική και Πολιτική Αγωγή αξιοποιούνται όσο αυτό είναι δυνατό.

ΧΡΗΣΙΜΟΠΟΙΟΥΜΕΝΑ ΕΡΓΑΛΕΙΑ ΚΑΙ ΜΕΣΑ

Τα εργαλεία που αξιοποιούνται στη διάρκεια της δημιουργίας του περιοδικού «Επετειακό» σχετίζονται με τη διά ζώσης και την εξ αποστάσεως ασύγχρονη και σύγχρονη διδασκαλία. Στη δια ζώσης διδακτική πράξη τα εργαλεία αυτά είναι τα σχολικά εγχειρίδια, έντυπα και ηλεκτρονικά με εύκολη πρόσβαση των δεύτερων μέσω του «Φωτόδεντρου» (https://dschool.edu.gr/), η βιβλιοθήκη του σχολείου, οι υπολογιστές και ένας βιντεοπροβολέας, το διαδίκτυο, μια φωτογραφική μηχανή, δυο κινητά τηλέφωνα μαθητών με άδεια των καθηγητών για τη χρησιμοποίησή τους, κάποια αναλώσιμα.

Στην εξ αποστάσεως ασύγχρονη διδασκαλία είναι τα εργαλεία που προσφέρονται από την εκπαιδευτική πλατφόρμα της ηλεκτρονικής σχολικής τάξης, e-class. Στον Τοίχο δίνονται, από τον εκπαιδευτικό στους μαθητές, πληροφορίες, υλικό, κατευθυντήριες γραμμές, σχετικά με τα μαθήματα που συνδράμουν στην επίτευξη του περιοδικού, αλλά και για το ίδιο το περιοδικό. Στις Ανακοινώσεις και τα Μηνύματα επιδιώκεται η συνεχής ενημέρωση και η επικοινωνία μαζί τους, ενώ στις Συζητήσεις ή στην Κουβεντούλα επιζητείται η ενεργή συμμετοχή τους. Με την βοήθεια των Πολυμέσων γίνεται ανάρτηση των αναγκαίων βίντεο και συνδέσμων και με τα Έγγραφα των φύλλων εργασίας. Μέσω των Ασκήσεων υπάρχει δραστηριότητα και κινητοποίησή τους και στις Εργασίες παραθέτονται οι δημιουργίες τους.

Επικουρικά χρησιμοποιούνται και κάποια από τα εργαλεία της ψηφιακής εκπαιδευτικής πλατφόρμας e-me, που οι μαθητές γνωρίζουν να τα χειρίζονται από το Δημοτικό σχολείο. Η σύνθεση άλμπουμ εικόνων με τη βοήθεια του Collage, η συμπλήρωση των κενών με τη χρήση του Fill in the Blanks, η αντιστοίχιση με το Drag the words, η ηχογράφηση με το Audio recorder είναι μερικά από αυτά. Οι εργασίες που ολοκληρώνονται με τις εφαρμογές αυτές μεταφέρονται, για τη διευκόλυνση των συμμετεχόντων, στην πλατφόρμα της ηλεκτρονικής τάξης.

Στη διάρκεια της σύγχρονης εξ αποστάσεως εκπαίδευσης έχουμε κάποια από τα εργαλεία της πλατφόρμας WebEx, τα οποία συντελούν σε μεγαλύτερη συνεργασία και απόδοση των εμπλεκομένων. Ο Διαμοιρασμός της οθόνης, τα Breakout sessions, Chat και Polling συμβάλλουν στην πληροφορία της γνώσης, στη δημιουργία ομάδων, στην επικοινωνία της ολομέλειας, στο σχολιασμό και στις δημοσκοπήσεις αντίληψης και κατανόησης των διδαχθέντων και των ζητουμένων.

Άλλα εργαλεία που βοηθούν στη δημιουργία του περιοδικού «Επετειακό» είναι τα συνεργατικά έγγραφα της Google doc για δημιουργία πολυτροπικών κειμένων, το Movie Maker για δημιουργία video και το Postermywoll για δημιουργία αφίσας.

ΔΡΑΣΤΗΡΙΟΤΗΤΕΣ ΠΟΥ ΟΔΗΓΟΥΝ ΣΤΗΝ ΕΝΕΡΓΗΤΙΚΗ ΕΜΠΛΟΚΗ ΤΩΝ ΜΑΘΗΤΩΝ

Η ευαισθητοποίηση των μαθητών για τη σκλαβωμένη Ελλάδα, τους επαναστατημένους ήρωες, τη λευτεριά του γένους, τον αγώνα για την παγκόσμια ειρήνη και την αδελφοσύνη αρχίζει κατά τη διδασκαλία φιλολογικών μαθημάτων. Το εκπαιδευτικό υλικό αυτών, η μελέτη του σε ομάδες, οι διαθεματικές και ισότιμες ως προς τον καταμερισμό τους εργασίες, οι καλλιτεχνικές δημιουργίες βάσει ενδιαφερόντων, οι προβληματισμοί και οι συζητήσεις, τα παιχνίδια και τα κουίζ, την επιδιώκουν. Το περιοδικό που ακολουθεί θεωρείται από τους μαθητές επιστέγασμα των μέχρι τώρα προσπαθειών τους. Η εμπλοκή τους, έτσι, σε αυτό είναι αβίαστη και ενεργητική, χωρίς να χρειάζονται άλλες δραστηριότητες κινητοποίησής τους.

ΕΞΕΛΙΞΗ ΤΗΣ ΔΗΜΙΟΥΡΓΙΑΣ ΤΟΥ ΠΕΡΙΟΔΙΚΟΥ «ΕΠΕΤΕΙΑΚΟ»

Οι μαθητές του Γυμνασίου της Νέας Λαμψάκου με αφορμή τα 200 χρόνια από τη επανάσταση του 1821 και στο πλαίσιο των φιλολογικών μαθημάτων, της Ιστορίας και της Λογοτεχνίας, μελετούν και δημιουργούν για τον αγώνα και τη λύτρωση του έθνους από την οθωμανική αυτοκρατορία και τη σκλαβιά της. Η «Έξοδος» του Γιάννη Βλαχογιάννη, «Εις Σάμον» του Ανδρέα Κάλβου, «Η καταστροφή των Ψαρών» του Διονύσιου Σολωμού, «Ο Θούριος» του Ρήγα Βελεστινλή (Παναγιωτόπουλου, 1968), η ποίηση του Ανώνυμου και του λόρδου Βύρωνα, τα ιστορικά γεγονότα και τα πρόσωπα της εποχής του ξεσηκωμού σηματοδοτούν τις κινήσεις τους.

Οι κινήσεις τους αυτές σε επίπεδο αναζήτησης και έρευνας, γνώσης και καλλιτεχνικής έκφρασης, οδηγούν στη γραφή ερευνητικών εργασιών, άρθρων και δοκιμίων, δρώμενων και σεναρίων, ποιημάτων ομοιοκατάληκτων και μη. Ακόμη,

οδηγούν στη ζωγραφική σχετικών θεμάτων και σκίτσων, πορτρέτων και κόμικς και στην κατασκευή παιχνιδιών και κουίζ, ημερολογίων και σελιδοδεικτών, podcast για το Ευρωπαϊκό μαθητικό ραδιόφωνο και βίντεο για το Πανελλήνιο Σχολικό Δίκτυο.

Στη διάρκεια παρουσίασής τους στη σύγχρονη εξ αποστάσεως τάξη τίθεται το ερώτημα της διάσωσης και της ευρύτερης διάχυσής τους. Οι προτάσεις που ακούγονται για τη λύση του ερωτήματος είναι αρκετές. Η επικρατέστερη, όμως, όλων είναι η δημιουργία ενός ηλεκτρονικού περιοδικού, στο οποίο θα έχουν θέση όλων των ειδών οι δημιουργίες. Με δημοκρατικές διαδικασίες του δίνεται το όνομα «Επετειακό» (https://schoolpress.sch.gr/nealamcakos/) αφού η δημιουργία του σχετίζεται με την επέτειο της Ελληνικής Παλιγγενεσίας, 1821-2021.

Μετά την απόφαση της δημιουργίας του περιοδικού «Επετειακό», αρχίζει η εντατικοποίηση των ενεργειών, μαθητών και υπεύθυνου εκπαιδευτικού, για την οργάνωσή του. Με τα εργαλεία, κυρίως, της σύγχρονης και ασύγχρονης εξ αποστάσεως εκπαίδευσης και όχι της διά ζώσης λόγω κορονοϊού (COVID-19) γίνεται προσπάθεια συγκέντρωσης του υπάρχοντος υλικού και εκπόνησης νέου. Υλικό που βρίσκει φιλοξενία στο Πανελλήνιο Σχολικό Δίκτυο και στην πλατφόρμα του, Ηλεκτρονικά Σχολικά Περιοδικά και Εφημερίδες.

Πιο συγκεκριμένα από μαθητές τμήματος της Α΄ τάξης του γυμνασίου της Νέας Λαμψάκου καθορίζεται η σύνθεση του περιοδικού, η οποία ως βασικά της θέματα έχει τον Ευαγγελισμό της Θεοτόκου, την 25η Μαρτίου και την έναρξη της επανάστασης, τους ένδοξους ήρωες της ένοπλης εξέγερσης και την αυτοθυσία των ανώνυμων αγωνιστών, την Ελλάδα 200 χρόνια μετά την ανεξαρτησία της, τη δύναμη της αγάπης και την αξία της ειρήνης.

Ο Ευαγγελισμός της Θεοτόκου, η χαρμόσυνη, δηλαδή, είδηση της γέννησης του Ιησού Χριστού, που δόθηκε από τον αρχάγγελο Γαβριήλ προς τη Μαριάμ είναι σημαντική για την Ορθοδοξία. Η 25η Μαρτίου του 1821, ημέρα του Ευαγγελισμού, γίνεται σημαντική και για το Έθνος. Οι μαθητές το γνωρίζουν και με τη ζωγραφική και την ποίησή τους υμνούν την Παναγία, τον αρχάγγελο Γαβριήλ , το ίδιο το γεγονός του Ευαγγελισμού, την έναρξη της παλιγγενεσίας και της ελευθερίας της πατρίδας μας.

Ύστερα, με τον ίδιο τρόπο υμνούν την ελευθερία που «θέλει αρετή και τόλμη», την ημέρα που οι σκλαβωμένοι Έλληνες την προτιμούν από τη ζωή τους και ξεσηκώνονται στο όνομά της, το λάβαρο της επανάστασης που ύψωσε ο Παλαιών Πατρών Γερμανός στο μοναστήρι της Αγίας Λαύρας στα Καλάβρυτα **(Ιστορία του Ελληνικού Έθνους, 1975)**, τον αγώνα και τη θυσία για το Δίκαιο. Σχετικούς με την παραπάνω θεματολογία πίνακες ζωγραφικής ελλήνων ζωγράφων, όπως του Γύζη (Καλλιγάς,1995), του Βρυζάκη, του Λύτρα κ.α. (Λυδάκης,1976) και φιλελλήνων αναρτούν σε PowerPoint.

Με τους πίνακες ζωγραφικής των φιλελλήνων καλλιτεχνών, όπως του Ευγένιου Ντελακρουά «Η Ελλάς στα ερείπια του Μεσολογγίου» και «Η σφαγή της Χίου», του Λουδοβίκου Λιπαρίνι «Έλληνας αγωνιστής», του Άρι Σέφερ «Οι Σουλιώτισσες», του Ιβάν Αϊβαζόφσκι «Η πυρπόληση της τουρκικής ναυαρχίδας από τον Κανάρη», του Λουί Ντυπρέ «Ο Νικολάκης Μητρόπουλος υψώνει την ελληνική σημαία στο φρούριο των Σαλώνων», αξιολογούν και προβάλλουν την προσφορά των ξένων φίλων της Ελλάδας σε όλα τα επίπεδα.

Με παρόμοια σκέψη διαβάζουν και επιθυμούν να αναρτηθεί το ποίημα του Κωστή Παλαμά *«Χαιρετισμός των νεκρών φιλελλήνων». Είναι για αυτούς ένας φόρος*

τιμής στους εθελοντές της μάχης, στους ρομαντικούς, «αλλόγλωσσους και αλλόφυλους» ιδεαλιστές που για την ελευθερία ενός λαού δεν διστάζουν να χάσουν ακόμη και τη ζωή τους (Μανδυλαρά, Αναστασόπουλος & Φιλιτούρης, 2015). *Παράδειγμα, ο λόρδος Βύρωνας, που συμμετείχε στην πολιορκία του Μεσολογγίου και πέθανε κατά τη διάρκειά της και ο* Σαντόρε ντι Σανταρόζα, που πέθανε στην πτώση της Σφακτηρίας.

Συγχρόνως, οι μαθητές της Α΄ τάξης του Γυμνασίου της Νέας Λαμψάκου, με την υποστήριξη μαθητών των δύο άλλων τάξεων, αναζητούν και ερευνούν τις βιογραφίες των αγωνιστών του 1821(Κωνσταντάρας, 2019). Εστιάζουν στο Γεώργιο Καραϊσκάκη, τη Μαντώ Μαυρογένους, τον Κυριάκο «Κίτσο» Τζαβέλα, το Νικηταρά τον Τουρκοφάγο (Τερτσέτης, 2009), τον Αθανάσιο Διάκο, τον Παπαφλέσσα ή Γρηγόριο Δικαίο, τον Αλέξανδρο Μαυροκορδάτο, τον Αλέξανδρο και Δημήτριο Υψηλάντη, το Θεόδωρο Κολοκοτρώνη, τη Λασκαρίνα Μπουμπουλίνα, τη Δόμνα Βισβίζη, τον Ανδρέα Μιαούλη και τον Κωνσταντίνο Κανάρη (Πετρίτης, 1998).

Κατόπιν, ετοιμάζουν για αυτούς ζωγραφιές και ποιήματα, PowerPoint, ολιγόλεπτες θεματικές ακουστικές εκπομπές και ταινίες μικρού μήκους. Για το Νικηταρά τον Τουρκοφάγο (Λάππας, 2010) και τη Δόμνα Βισβίζη (Γκέρτσου-Σαρρή,1996), παρακολουθούν τις ταινίες που δημιουργούν οι μαθητές του Γυμνασίου Ερέτριας (Pajor, 2010), επικοινωνούν μαζί τους, μέσω WebEx, ανταλλάζουν εντυπώσεις και επιδιώκουν περαιτέρω συνεργασία. Για τον Κωνσταντίνο Κανάρη (Φωτιάδης,1988) αναρτούν το αφιέρωμα των μαθητών της Γ΄ τάξης, που εκπροσωπεί το Γυμνάσιο της Νέας Λαμψάκου σε διαγωνισμό της Περιφερειακής Διεύθυνσης Εκπαίδευσης Στερεάς Ελλάδας.

Παράλληλα, με αφορμή τον Παπαφλέσσα και τον Αθανάσιο Διάκο εστιάζουν στο ρόλο της Εκκλησίας, κληρικών και μοναχών, στην Επανάσταση του 1821 και τη θεωρούν άρρηκτα συνδεδεμένη με αυτήν (Κωνσταντάρας,2016). Η φράση «Μάχου Υπέρ Πίστεως και Πατρίδος» είναι δηλωτική. Ο ρόλος των μοναστηριών στον αγώνα, η σχέση των αγωνιστών με την ορθόδοξη πίστη, η συμμετοχή του κλήρου στη Φιλική Εταιρεία, στις εξεγέρσεις και στο πεδίο της μάχης, ο απαγχονισμός του Πατριάρχη Γρηγόριου του Ε', ο Παλαιών Πατρών Γερμανός, ο Σαμουήλ στο Κούγκι και άλλοι πολλοί ιερείς αποτελούν θέμα άρθρου στο «Επετειακό».

Θέμα άρθρου στο «Επετειακό» αποτελεί και ο τρόπος ντυσίματος την εποχή του ξεσηκωμού για τη λευτεριά. Παραθέτονται σε αυτό οι τοπικές φορεσιές, γυναικείες και ανδρικές, υποδηλωτικές του τόπου καταγωγής και της κοινωνικής τάξης. Τα φέσια, οι κεφαλόδεσμοι και τα καπέλα, τα λευκά πουκάμισα και τα γελέκα, τα φουστάνια με τις κεντημένες ποδιές, οι βράκες και οι φουστανέλες, οι βλαχόκαλτσες και τα τσαρούχια, ο ντουλαμάς και η φλοκάτη για το κρύο, το σελλάχι και τα στολίδια, είναι κάποια από τα στοιχεία που τις αποτελούν και τις χαρακτηρίζουν (Συλλογικό έργο, 2001).

Αναπόσπαστο μέρος της φορεσιάς των ανδρών, πλούσιων και φτωχών, είναι τα αγορασμένα ή αρπαγμένα από τον εχθρό άρματα. Οι κουμπούρες, το γιαταγάνι, το μπελ χατζάρι, το τσεκούρι, το τοπούζι, η σπάθα, η πάλα, το καριοφίλι είναι μερικά από αυτά, που γίνονται θέμα έρευνας και καταγραφής, ζωγραφικής και ποιητικής έκφρασης. Μεγαλύτερο ενδιαφέρον παρουσιάζεται για το καριοφίλι, το αγαπημένο όπλο των αγωνιστών, το οποίο βαφτίζουν και δεν το δανείζουν σύμφωνα με την παροιμία «γυναίκα, ντουφέκι και άλογο δεν δανείζεται».

Ακόμη, οι μαθητές του Γυμνασίου της Νέας Λαμψάκου υμνούν τους ανώνυμους ήρωες του 1821, αυτούς τους απλούς, αγνούς και άγνωστους Έλληνες που συντελούν στην

ανεξαρτησία του Έθνους. Στα μάτια τους φαντάζουν άδολοι, αξιοπρεπείς και ελεύθεροι στην ψυχή, που μοχθούν φροντίζοντας τη γη, όπως στο ποίημα «Ηλιοβασίλεμα» του Κώστα Κρυστάλλη. Διαβάζοντάς το, τους σκέφτονται να πολεμούν με τις τσάπες και τις τσουγκράνες κατά των Τούρκων και να ονειρεύονται τη μέρα που θα πουν άφοβα, «Γεια και χαρά στον κόσμο μας, στον όμορφό μας κόσμο!».

Μέσα από τους «Ελεύθερους Πολιορκημένους» του Σολωμού τονίζεται ο ρόλος της γυναίκας (Λάζου, 2021) και εμπνέει το πρόσωπο της Μάνας στην επανάσταση. Σε αυτό συμβάλλει και η ταινία μικρού μήκους, «Μάννα», του κλειστού πλέον Γυμνασίου-Λυκείου Δημητσάνας, η οποία έχει σχετική θεματολογία και προβάλλεται στους μαθητές. Η Μάνα που χάνει το παιδί της ή η Μάνα που θυσιάζεται για αυτό γίνεται ποίημα, τραγούδι, ζωγραφιά που πλαισιώνουν το υπόλοιπο υλικό του περιοδικού.

Στη μελέτη των προηγούμενων κειμένων και των εργασιών που τα ακολουθούν, ακούγεται το όνομα δύο μεγάλων ιστορικών πόλεων, της Δημητσάνας και του Μεσολογγίου. Οι Πατριάρχες επί οθωμανικής κυριαρχίας και οι εβδομήντα ακόμη επώνυμοι ιερείς που καταλαμβάνουν μητροπολιτικές και επισκοπικές έδρες, ο Ναός της Αγίας Κυριακής και η Μονή Φιλοσόφου, η βιβλιοθήκη, το κρυφό σχολειό και η ιερατική σχολή, οι μπαρουτόμυλοι και το Υπαίθριο Μουσείο Υδροκίνησης, οι γενναίοι Αρκάδες ερευνώνται για την πρώτη (Κανδηλώρος, 2006).

Για τη δεύτερη πόλη, το Μεσολόγγι (Διακάκης, 2019), ενδιαφέρον προκαλεί η ιστορική έξοδος και ο δημογέροντας, Χρήστος Καψάλης, που ανατινάζει την πυριτιδαποθήκη, ο Κήπος των Ηρώων και η καρδιά του Λόρδου Βύρωνα που είναι θαμμένη σε αυτό, η Λιμνοθάλασσα με τη χλωρίδα και την πανίδα της, η Δημοτική Πινακοθήκη και το Μουσείο Ιστορίας και Τέχνης, οι προσωπικότητες του Χαρίλαου Τρικούπη, του Παλαμά και του Δροσίνη, που έχουν Μεσολογγίτικη καταγωγή.

Έπειτα, με άρθρα τους, αναφέρονται στο σήμερα, διακόσια χρόνια μετά την επανάσταση. Η ελεύθερη Ελλάδα συνεχίζει την πορεία της έχοντας ως θεμέλια της την ιστορία και τις παραδόσεις της, τα ήθη και τα έθιμά της, τους χορούς και τα τραγούδια της (Στάθης,2004). Με συνεντεύξεις για αυτά από συλλόγους της πολιτιστικής παράδοσης του τόπου και από ανθρώπους που ενδιαφέρονται για τη διάσωση και προβολή τους, τονίζουν την αξία τους.

Τέλος, γράφουν «Ο χορός και το τραγούδι θα συνοδεύουν την κάθε μια στιγμή και εάν έρθουν δύσκολοι καιροί θα υπάρχουν και πάλι ήρωες με αγέρωχη ψυχή που θα φωνάζουν δεν υπάρχει εγώ και εσείς όλοι είμαστε εμείς» (Παρασκευόπουλου, 1985). Η έμπνευση των στίχων δίνεται από τους γιατρούς, τους νοσηλευτές και όλο το προσωπικό των νοσοκομείων που μάχονται κατά του covid-19. Η Αγάπη που με αφορμή τον υπέροχο ύμνο του Αποστόλου Παύλου σχολιάζεται από κοινού με το Γυμνάσιο Ερέτριας, θεωρείται το κίνητρο της μάχης τους.

ΕΠΙΛΟΓΟΣ-ΑΞΙΟΛΟΓΗΣΗ

Σε μια συνολική αξιολόγηση των δραστηριοτήτων μας για τη δημιουργία του περιοδικού «Επετειακό» μπορούμε να πούμε πως εκπαιδευτικός και μαθητές γνωρίζουν καλύτερα τα γεγονότα και τους πρωταγωνιστές της επανάστασης του 1821,συναισθάνονται και βιώνουν (Χρυσαφίδης,2006) μέσα από αυτούς τον πόνο της σκλαβιάς, κατανοούν τον

ξεσηκωμό τους, εκφράζουν καλλιτεχνικά τα συναισθήματά τους, ψυχαγωγούνται μέσα από τη δημιουργία τους. Δημιουργία που συντελείται με τη βοήθεια των Τ.Π.Ε και κυρίως, με τα εργαλεία της εξ αποστάσεως σύγχρονης και ασύγχρονης διδασκαλίας. Η επικοινωνία αυτής της δημιουργίας προς την κοινότητα μέσω του περιοδικού στο Πανελλήνιο Σχολικό Δίκτυο ικανοποιεί τους αποδέκτες της, τοπική κοινωνία, σύλλογο γονέων και κηδεμόνων, άλλα σχολεία, φορείς του δήμου, που διακρίνουν σε αυτήν και τη δική τους προσφορά. Τέλος, η εγκάρδια συμμετοχή στο περιοδικό «Επετειακό» και η αποδοχή του από όλους αποτελεί ανατροφοδότηση και έναυσμα περαιτέρω ενεργειών.

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

Βυγκότσκι, Σ. Λεβ. (2008). *Σκέψη και γλώσσα*,(μτφ. Ροδή Αντζελίνα). Αθήνα: Γνώση.

Γκέρτσου-Σαρρή, Α. (1996). *Μ' Ενάντιους Ανέμους*. Αθήνα: Κέδρος.

Διακάκης, Α.(2019).*Το Μεσολόγγι στο 1821*. Αθήνα: Ασίνη.

Ιστορία του Ελληνικού Έθνους (1975). *Η Ελληνική Επανάσταση 1821-1830* (τ. ΙΒ). Αθήνα: Εκδοτική Αθηνών.

Καλλιγάς, Μ. (1995). *Νικόλαος Γύζης*. Αθήνα: Μορφωτικό Ίδρυμα Εθνικής Τραπέζης.

Κανδηλώρος, Χ. Τ. (2006). *Η Δημητσάνα.* Αθήνα: Παπαδήμας.

Κουτσελίνη, Μ., Θεοφιλίδης, Χ. (2002). *Διερεύνηση και συνεργασία*. Αθήνα: Γρηγόρη.

Κωνσταντάρας, Κ.(2019).*Αγωνιστές του 1821*. Αθήνα: Αρχύτας.

Κωνσταντάρας, Κ.(2016).*Κρυφό σχολειό και η Προσφορά της Εκκλησίας στην Επανάσταση*. Αθήνα: Αρχύτας

Λάζου, Β.(2021).*1821-Γυναίκες και Επανάσταση*. Αθήνα: Διόπτρα.

Λάππας, Τ. (2010). *Νικηταράς, ο Τουρκοφάγος*. Αθήνα: Ατλαντίς.

Λυδάκης, Σ. (1976). *Οι Έλληνες ζωγράφοι, Η ιστορία της νεοελληνικής ζωγραφικής (16ος - 20ος αιώνας)*. Αθήνα: Μέλισσα. 21-1830).

Μαθητικό Περιοδικό του Αναξαγόρειου Γυμνασίου της Νέας Λαμψάκου Ευβοίας. *Επετειακό. 200 χρόνια μετά, 1821-2021*. Ανακτήθηκε 5 Δεκεμβρίου 2021 από https://schoolpress.sch.gr/nealamcakos/.

Μανδυλαρά, Β. Α., Αναστασόπουλος, Ν. & Φιλιτούρης, Α. Λ. (2015). *Φιλελληνισμός. Το ενδιαφέρον για την Ελλάδα και τους Έλληνες από το 1821 ως σήμερα.* Αθήνα: Ηρόδοτος.

Ματσαγγούρας, Γ. Η. (1988). *Στρατηγικές Διδασκαλίας.* Αθήνα: *Gutenberg-Γ., Κ. Δαρδανός, σ. 508-509.*

Ματσαγγούρας, Γ.Η. (2002). *Η διαθεματικότητα στη σχολική γνώση*. Αθήνα: Γρηγόρη, σ.48-49.

Pajor, F. (2010). *Ερέτρια, Νέα Ψαρά* (μτφ. Δημήτρης Γρηγορόπουλος). Αθήνα: Μέλισσα.

Παναγιωτόπουλος, Μ. (1968). *Νεοελληνική Ποιητική Ανθολογία* (τ. Α΄-Β΄). Αθήνα: Εταιρία Ελληνικού Βιβλίου.

Παρασκευόπουλος, Ι. Ν. (1985). Εξελικτική Ψυχολογία (τ. Δ΄). Αθήνα: Ιδιωτική Έκδοση.

Πετρίτης, Π. (1998). *Κανάρης ο Μπουρλοτιέρης του Αιγαίου*. Αθήνα: Στρατίκη.

Salovey, P., Mayer, J.D. (1990). Emotional intelligence. Imagination, Cognition and Personality, 9(3), σ. 185-211.

Σολομωνίδου, Χ. (2006). *Νέες Τάσεις στην Εκπαιδευτική Τεχνολογία*. Αθήνα: Μεταίχμιο.

Στάθης, Ε.(2004). *Ελληνικά Δημοτικά Τραγούδια.* Αθήνα: Σιδέρης Ι.
Συλλογικό έργο, (2001). *Ελληνικές παραδοσιακές φορεσιές.* Αθήνα:Καστανιώτη.
Τερτσέτης, Γ.(2009). *Απομνημονεύματα Νικηταρά του τουρκοφάγου***.** Αθήνα: Μέρμηγκας.
ΥΠΕΠΘ. Φωτόδεντρο -Εθνικός Συσσωρευτής Εκπαιδευτικού Περιεχομένου. Ανακτήθηκε 5 Δεκεμβρίου 2021 από https://dschool.edu.gr/
Φωτιάδης, Δ.(1988). *Κανάρης*. Αθήνα: Ζαχαρόπουλος. Σ.Ι.
Χρυσαφίδης, Κ. (2006). *Βιωματική-επικοινωνιακή διδασκαλία*. Αθήνα: Gutenberg.

Η δημιουργία ενός παγκοσμίου δικτύου ελληνικών σπουδών ως εργαλείο επιρροής και δράσης της ελληνικής πολιτιστικής διπλωματίας· σύνδεση με το γαλλικό παράδειγμα. Παρούσα κατάσταση και προοπτικές.

Πρωτογέρου Γεωργία
Φιλόλογος-Διεθνολόγος-ΜεταφράστριαΥπουργείο Παιδείας και Θρησκευμάτων (Πτυχιούχος Φιλοσοφικής Σχολής ΕΚΠΑ, D.E.A. Paris IV Sorbonne, Master 2 Paris I Panthéon-Sorbonne, Εθνική Σχολή Διοίκησης της Γαλλικής Δημοκρατίας – Ecole Nationale d'Administration / ENA)
protogerou2004@hotmail.com

ΠερΙληψη

Πώς ορίζεται η πολιτιστική διπλωματία σήμερα, ποιοι φορείς την ασκούν και σε ποιο επίπεδο; Ποιοι οι διεθνείς οργανισμοί που ασχολούνται με την προαγωγή αξιών, γνώσης, παράδοσης; Πώς διαρθρώνεται η πολιτιστική διπλωματία της Ελλάδας εντός της ΕΕ και παγκοσμίως, ποια η παρούσα κατάσταση; Πώς θα μπορούσε να προβάλλει και αξιοποιήσει περαιτέρω τους άρρηκτους μέχρι σήμερα, πνευματικούς δεσμούς που έχει με τις χώρες της Ευρωπαϊκής Ένωσης κι όχι μόνο, δημιουργώντας νέα δίκτυα, νέες επαφές, νέες συμμαχίες, ποιες οι προοπτικές; Θα μπορούσε άραγε η Ελλάδα να ωφεληθεί από τις αγαστές σχέσεις με την φίλη και σύμμαχο Γαλλία, μία χώρα που ενώ εξακολουθεί να αναγνωρίζει την Αρχαία Ελλάδα ως λίκνο της ευρωπαϊκής ταυτότητας, δεν παραλείπει να τιμά δεόντως και την σύγχρονη Ελλάδα; Πώς θα μπορούσαμε να αντλήσουμε έμπνευση και τεχνογνωσία

από το παράδειγμα της Γαλλίας, που έχει επενδύσει στην ανάδειξη και την προβολή του δικού της πολιτιστικού παραδείγματος και του δικού της πολιτιστικού προϊόντος; Μέσα από την ανακοίνωσή μας, θα προσπαθήσουμε να φωτίσουμε ορισμένες από τις πτυχές του ελληνικού πολιτισμικού αγαθού και του ρόλου που αυτό θα κληθεί να παίξει στο πολιτισμικό γίγνεσθαι της εποχής μας, έτσι ώστε, χωρίς να αφιστάμεθα από την οικονομική διάσταση του φαινομένου –τουναντίον μάλιστα, φιλοδοξώντας να αναθερμάνουμε τους τομείς των οικονομικών δραστηριοτήτων που άπτονται του πολιτισμού– να στρέψουμε το ενδιαφέρον της κοινωνίας και προς ορισμένες πανανθρώπινες αξίες περισσότερο πνευματικές και οικουμενικές, που εκ φύσεως και θέσεως, πρεσβεύει ακόμη η χώρα μας. Με τον κατάλληλο στρατηγικό σχεδιασμό και βοηθούμενοι από την γλώσσα, τόσο την αρχαία, όσο και την νέα ελληνική, την λογοτεχνία, την ιστορία, την τέχνη μας και έτερες εκφάνσεις του πολιτισμικού αγαθού, καθώς και την σύγχρονη ακαδημαϊκή πράξη, θα μπορούσαμε να αναγάγουμε την πολιτιστική μας διπλωματία σε ένα εργαλείο επιρροής, και δραστηριοποίησης της χώρας μας παγκοσμίως, προσελκύοντας το ενδιαφέρον των πολιτών του κόσμου για την σύγχρονη Ελλάδα. Σε πρακτικό επίπεδο, δια της αναδείξεως μία διεθνούς πρωτοβουλίας ακαδημαϊκής δικτύωσης που είχε αναλάβει το Υπουργείο Παιδείας και Θρησκευμάτων πρόσφατα, σε συνεργασία με εγνωσμένου κύρους πανεπιστημιακά ιδρύματα ανά την υφήλιο, θα παρουσιάσουμε έναν τρόπο προσέγγισης του παρελθόντος μέσω της δημιουργίας διαλόγου με το παρόν και ένταξής του στο πολιτισμικό γίγνεσθαι του σήμερα, με στόχο την ομαλή και ήπια διαχείριση των σύγχρονων προκλήσεων που αντιμετωπίζουν οι κοινωνίες μας.

***Λέξεις κλειδιά*:** *πολιτιστική διπλωματία, δίκτυο ελληνικών σπουδών, διεθνείς σχέσεις, ακαδημαϊκή δικτύωση, γαλλικό παράδειγμα.*

ΕΙΣΑΓΩΓΗ

«Υπάρχουν δύο ιδανικές καταστάσεις για τον άνθρωπο: αφενός η κατάσταση μιας ακραίας απλότητας όπου, μόνον και μόνον δια μέσου της φυσικής οργάνωσης, χωρίς εμείς να κάνουμε τίποτα, οι ανάγκες μας βρίσκονται σε αρμονία μεταξύ τους, με τις δυνάμεις μας και με το σύνολο των σχέσεών μας· και αφετέρου η κατάσταση του απολύτου πολιτισμού όπου επιτυγχάνεται το ίδιο ακριβώς αποτέλεσμα, με την διαφορά ότι τόσον οι ανάγκες όσον και οι δυνάμεις που εκδιπλώθηκαν ήταν απείρως σπουδαιότερες και πολυπλοκότερες, χάρη στην οργάνωση που οι ίδιοι μπορέσαμε να τους προσδώσουμε.»[1]

Το απόσπασμα αυτό είναι από το έργο του Φρειδερίκου Χαίλντερλιν (Friedrich Hölderlin), «Ὑπερίων ἢ ὁ ἐρημίτης στὴν Ἑλλάδα». Ο μεγάλος Γερμανός, λυρικός ποιητής που έζησε από τα τέλη του 18ου, μέχρι τα μέσα περίπου του 19ου αιώνα, αποτελεί και τον πρώτο Ευρωπαίο συγγραφέα που μίλησε για το ελληνικὸ ζήτημα. Πολὺ πριν την Επανάσταση του 1821 στο πεζογράφημά του αυτό, που εκδόθηκε σε δύο μικρούς τόμους το 1797 και το 1799, μιλά, χωρὶς περιστροφὲς, για την δίκαιη απαίτηση της ελληνικής ανεξαρτησίας. Πρόκειται για το πρώτο έργο στην ευρωπαϊκή λογοτεχνία που,

1 Friedrich Hölderlin, *Hypérion ou l'Ermite de Grèce* précédé du *Fragment Thalia*, Préface et traduction de Philippe Jaccottet, Paris, Gallimard, Coll. Poésie/Gallimard (n° 86), 1973, 256 p. [Ο *Υπερίων*, του Friedrich Hölderlin, ανέβηκε στο Εθνικό Θέατρο του Στρασβούργου / Théâtre National de Strasbourg στο διάστημα 10 με 21 Ιανουαρίου 2015 (παράσταση του Φεστιβάλ της Αβινιόν / Festival d'Avignon, Ιούλιος 2014)].

με αφορμὴ τα Ορλωφικά, έχει ως θέμα του, ανοιχτὰ και απροκάλυπτα, την Ελληνικὴ Επανάσταση και την απελευθέρωση της Ελλάδας απὸ τὸν οθωμανικὸ ζυγό και μιας και το σημερινό Επιστημονικό Συνέδριο, που τελεί υπό την Αιγίδα του Υπουργείου Παιδείας και Θρησκευμάτων, είναι αφιερωμένο στα 200 χρόνια από την Ελληνική Επανάσταση, επιλέξαμε να εισέλθουμε στο θέμα με την συγκεκριμένη μνεία.

Τι καλύτερο λοιπόν, από αυτό το προοίμιο του *Υπερίωνα* του Hölderlin, ενός ποιητή ερωτευμένου με το ιδανικό της αρχαίας Ελλάδας αλλά και της προεπαναστατικής Ελλάδας του 18ου αιώνα, για να μας βοηθήσει να εισαγάγουμε καλύτερα το θέμα μας, που έχει ως στόχο να βρει τα μέσα για να αποκαταστήσει την εικόνα, ακόμα και την υπόσταση της Ελλάδας του 21ου αιώνα δια μέσου του πολιτισμού; Διότι κατά την ταπεινή μας άποψη οι λιγοστές αυτές γραμμές από το απόσπασμα που εμφανίστηκε στην επιθεώρηση *Θάλεια*[2] του Schiller το 1794 εμπεριέχουν όλα τα ερωτήματα που πρέπει να τεθούν σήμερα για το πώς να επαναφέρουμε την Ελλάδα στη θέση που της αξίζει. Μία Ελλάδα που ενδέχεται να έχει χάσει, στα μάτια ορισμένων, την προπτωτική, «εδεμική» κατάσταση που της προσέφερε το κλασσικό ιδεώδες της Αρχαιότητας που επικρατούσε για αιώνες. Κατάσταση από την οποία φαίνεται να έχει εκπέσει, έπειτα από μια σοβαρή οικονομική κρίση, απότοκο του μεταμοντερνισμού, σε έναν κόσμο που διαρκώς μεταλλάσσεται. Αν βασιστούμε στην δεύτερη δήλωση, ποια λοιπόν είναι η οργάνωση που θα μπορούσαμε να προσδώσουμε εμείς, στην Ελλάδα ή ποιες θα ήταν οι ουσιαστικές κατευθύνσεις που πρέπει να πάρει ο ελληνικός πολιτισμός σήμερα, ώστε να προσεγγίσει όσο το δυνατόν περισσότερους ανθρώπους; Ποια θα ήταν η συμβολή μιας πολιτιστικής διπλωματίας που επιδιώκει να είναι μια διπλωματία επιρροής και δράσης και πώς θα ήταν δόκιμο να προχωρήσουμε στο πλαίσιο μιας πολιτικής και μιας στρατηγικής διεθνών σχέσεων;

Ιδού οι οδοί που θα προσπαθήσουμε να εξερευνήσουμε, αφού θέσουμε έναν αρχικό προβληματισμό. Για να γίνει αυτό, είναι απαραίτητο να στοχαστούμε πάνω σε κάποιες βασικές έννοιες, όπως ο πολιτισμός, η διπλωματία, η θέση της πολιτιστικής και της ήπιας διπλωματίας στις διεθνείς σχέσεις. Και να θεωρήσουμε τα παραπάνω υπό το πρίσμα του σημερινού ευρωπαϊκού πλαισίου, εστιάζοντας στο γαλλικό παράδειγμα, τη γαλλική πολιτιστική διπλωματία και τις προνομιακές σχέσεις της Γαλλίας με την Ελλάδα, ειδικά στο δεύτερο μισό του 20ου αιώνα, που θα μπορούσαν να χρησιμεύσουν ως υπόδειγμα και καλή πρακτική, πριν φτάσουμε στην ουσία του θέματος, δηλαδή στην ελληνική πολιτιστική διπλωματία, ιδίως στην τρέχουσα κοινωνικοοικονομική κατάσταση.

Ξεκινώντας από τα συγκεκριμένα θεσμικά και εθιμικά εργαλεία που ήδη υπάρχουν και τίθενται στην υπηρεσία της εξωτερικής πολιτικής της Ελλάδας, θα επικεντρώσουμε το ενδιαφέρον μας στη θέση που κατέχουν σήμερα οι κλασσικές και οι νεοελληνικές σπουδές και θα παρουσιάσουμε την οργανωσιακή και σχεδιαστική βούληση, όπως αυτή αποτυπώθηκε από το εγχείρημα του Δικτύου Ελληνικών Σπουδών «Greek Studies' Network» του Υπουργείου Παιδείας και Θρησκευμάτων που ξεκίνησε τον Αύγουστο του 2014, μέσα από μια πρωτοβουλία πολύ συγκεκριμένη, την οποία είχαμε την τιμή, την χαρά αλλά και την ευθύνη, να συντονίσουμε.

2 Όπως εμφανίζεται στην επιθεώρηση Θάλεια/Thalia του επίσης Γερμανού ποιητή και μέντορά του, Schiller.

Η Αρχαία Ελλάδα ως έρεισμα της ελληνικής πολιτιστικής διπλωματίας

«Στρατηγικά τοποθετημένη στο βορειοανατολικό άκρο της Μεσογείου θάλασσας, η Ελλάδα αποτελεί παράλληλα το νοτιότερο άκρο της Βαλκανικής Χερσονήσου, ενώ υπάγεται στη νοτιοανατολική Ευρώπη. Η επικράτειά της περιλαμβάνει αρκετές εκατοντάδες νησιά που βρίσκονται στο Αιγαίο, το Ιόνιο Πέλαγος και τη Μεσόγειο θάλασσα, από τα οποία, πολυάριθμα κατοικούνται. Η χώρα είναι κατά 80% ορεινή. Το υψηλότερο σημείο της είναι το όρος Όλυμπος (2917 μ.)»[3], *μας ενημερώνει η επίσημη ιστοσελίδα της Ευρωπαϊκής Ένωσης δείχνοντάς μας αμέσως την περίοπτη θέση που καταλαμβάνει το βουνό των θεών, ήδη από γεωγραφική άποψη, πριν αποτελέσει το μυθολογικό ορόσημο, που όλοι γνωρίζουμε. Τα παραπάνω, αναδεικνύουν επίσης, δύο μεγάλα συγκριτικά πλεονεκτήματα της χώρας, στα οποία μπορεί να στηριχτεί το σημερινό ελληνικό κράτος, ως προς την άσκηση της πολιτιστικής του διπλωματίας: μία σημαντική γεωστρατηγική θέση και ένα ιστορικό παρελθόν, που σύμφωνα με την επικρατούσα άποψη προσδίδει στη χώρα την ιδιότητα του λίκνου του πολιτισμού, του Δυτικού κόσμου, αν μη τι άλλο. Πράγματι, το όνομα των Ελλήνων είναι παγκοσμίως γνωστό, στεφανωμένο από τις δάφνες της Αρχαίας Ελλάδας και με άκρως θετική σημασία, τουλάχιστον μέχρι προσφάτως, πριν επισκιαστεί από την οικονομική κρίση.*

Αυτή η θετική και εξυψωτική προσέγγιση είναι τις περισσότερες φορές συνώνυμη ενός διαχρονικού ενδιαφέροντος για την Αρχαία Ελλάδα και τα επιτεύγματά της δια των οποίων διαμορφώθηκε το παράδειγμα του δυτικοευρωπαϊκού πολιτισμού με την αίγλη που, ο τελευταίος, ασκεί παγκοσμίως. Σύμφωνα με τον Χ. Γιανναρά, φαίνεται ότι μία «ιστορική έκπληξη» εκτυλίσσεται «Μέσα σε τέσσερις ή πέντε αιώνες, από τον 9ο ως τον 4ο π.Χ. (ή από τον Όμηρο ως τον Μέγα Αλέξανδρο), στις εκατέρωθεν του Αιγαίου ακτές και στο μεταξύ αρχιπέλαγος, πραγματώθηκε άλμα εκπληκτικό στην εξελικτική ωρίμανση του ανθρώπου ως λογικού υποκειμένου.»[4]. Και δεν είναι καθόλου τυχαίο που «… η καλλιέργεια του ανθρώπου, η παιδεία (cultura) ορίστηκε στην ελληνική γλώσσα ως προϊόν της *πόλεως*: *πολιτισμός*»[5]. Διότι εντός αυτού του πολιτισμού, που προσπάθησε να ερμηνεύσει τον κόσμο δια της κριτικής σκέψης, μέσα από μια οργανωμένη κοινωνία, από τους συλλογικούς θεσμούς της πόλεως και από *πολίτες* που κατέλειπαν έναν γλωσσικό κώδικα ασυνήθιστου πλούτου και πληρότητας, μνημεία γραπτά, καλλιτεχνικά και αρχιτεκτονικά, έναν *πολιτισμό,* «πανανθρώπινο κτήμα»[6] κι ένα *πολίτευμα* –την δημοκρατία– που επηρέασαν άμεσα Ρωμαίους, Άραβες και πολλές άλλες εθνότητες κι εξακολουθούν να εμπνέουν και να επηρεάζουν μέχρι τις μέρες μας, εντός αυτού του πολιτισμού εδράζουν και από αυτόν εκπηγάζουν τα επιστημονικά, καλλιτεχνικά και πολιτικά θεμέλια του δυτικού παραδείγματος. Ενός παραδείγματος που κατέστη οικουμενικό, ως πρότυπο αποτελεσματικής οργάνωσης της ανθρώπινης ζωής, κάτι που θα μπορούσε να εξηγήσει γιατί άλλοι, σημαντικοί πολιτισμοί της Αρχαιότητας, όπως αυτός των Κινέζων, των Ινδών ή των Αιγυπτίων, παρά τον ενθουσιασμό και τη γοητεία που

3 Union Européenne. EUROPA. *Fonctionnement de l'UE ; Pays ; États membres ; Grèce* http://europa.eu/about-eu/countries/member-countries/greece/index_fr.htm .

4 Χρήστος Γιανναράς in Πολιτιστική Διπλωματία - Προθεωρία ελληνικού σχεδιασμού, Αθήνα, Ίκαρος, Β΄ Έκδοση, 2003, σ. 49-50, 300 σ.

5 Χρήστος Γιανναράς in *Η Ευρώπη γεννήθηκε από το Σχίσμα*, Αθήνα, Ίκαρος, Β΄ Έκδοση, 2015, σ. 35, σ. 350.

6 Ibid.

εγείρουν, δεν ανήλθαν ωστόσο, στο βάθρο της παγκόσμιας πολιτιστικής κληρονομιάς, «δεν θεωρήθηκαν πανανθρώπινου ενδιαφέροντος κτήμα», όπως αναφέρει ο Γιανναράς στο έργο του Πολιτιστική Διπλωματία - Προθεωρία ελληνικού σχεδιασμού. [7]

Οι ελληνικές σπουδές σήμερα, ως στοιχείο άσκησης πολιτιστικής διπλωματίας

Με βάση τα παραπάνω λεχθέντα, ουδόλως μας εκπλήσσει το γεγονός ότι στα ανά τον κόσμο πανεπιστήμια, που είναι οργανωμένα σύμφωνα με το δυτικό μοντέλο και διδάσκονται κλάδοι που για πολλά χρόνια καλούνταν «Ανθρωπιστικές επιστήμες» (λογοτεχνία, ιστορία, φιλοσοφία σύγχρονες και αρχαίες γλώσσες), διατηρούνται έδρες ελληνικών σπουδών όπως Κλασσικής Αρχαιολογίας, Κλασσικής Φιλολογίας, Φιλοσοφίας, Ιστορίας, ενώ το ενδιαφέρον αυτό επεκτείνεται και στη μεσαιωνική και νεοελληνική γλώσσα, τη λογοτεχνία και τον πολιτισμό. Όλα τα παραπάνω, θεραπεύονται σε ένα σημαντικό δίκτυο από Πανεπιστημιακά Ιδρύματα και Ινστιτούτα Κλασσικών, Νεοελληνικών, Βυζαντινών και Θεολογικών Σπουδών, ανά την υφήλιο. Κι εδώ, θα μπορούσαμε, ενδεικτικά, να επισημάνουμε την περίοπτη θέση που έχουν αποκτήσει οι ελληνικές σπουδές στη Γαλλία, όπου υπάρχει μια μακραίωνη παράδοση ακαδημαϊκής αριστείας στο θέμα. Μάλιστα, αρχής γενομένης από την Γαλλία[8], μπορεί να ξεκινήσει και μία συστηματικότερη απογραφή ινστιτούτων, ιδρυμάτων, μουσείων, βιβλιοθηκών ή άλλων δημόσιων ή ιδιωτικών ιδρυμάτων και οργανισμών σε όλον τον κόσμο, που σχετίζονται με αυτού του είδους τις σπουδές. Μία συστηματική και, γιατί όχι, εξαντλητική απογραφή των Κέντρων και Εστιών ελληνικών σπουδών και η επακόλουθη συγκρότηση ενός δικτύου, με σκοπό την ενίσχυσή τους μέσω της εφαρμογής ενός σύγχρονου και ρεαλιστικού εργαλείου διπλωματίας, θα συνιστούσε, κατά την άποψή μας προνόμιο του ελληνικού κράτους και στόχος μας είναι να εξηγήσουμε γιατί αυτή η προσέγγιση θα ήταν έγκυρη και πώς θα ήταν εφικτή και υλοποιήσιμη, ώστε να συνεισφέρει στην επανατοποθέτηση της Ελλάδας στα διεθνή φόρα και τον επανασχεδιασμό της διεθνούς της εικόνας, με βάση τις θετικές της αξίες, που προκύπτουν από την ιστορία και τον πολιτισμό της[9].

Λαμβάνοντας υπόψη ότι σε συνεργασία με το Υπουργείο Παιδείας και Θρησκευμάτων, διαμορφώνεται η στρατηγική όσον αφορά στη διδασκαλία της ελληνικής γλώσσας και πολιτισμού σε σχολεία και σε Ιδρύματα Τριτοβάθμιας Εκπαίδευσης του εξωτερικού, με στόχο τη δημιουργία συνεργειών μεταξύ πολιτισμού, εκπαίδευσης και οικονομίας, το προαναφερθέν υπουργείο θα μπορούσε να διαδραματίσει καίριο ρόλο στην όλη προσπάθεια.

Διπλωματία, ονομάζεται η τέχνη και πρακτική της διεξαγωγής διαπραγματεύσεων μεταξύ εκπροσώπων ομάδων ή κρατών, όπως μας πληροφορεί ένα σύγχρονο εργαλείο,

7 Ibid.

8 Βλ. πρωτοβουλία της Ειρήνης Τσαμαδού του Πανεπιστημίου του Στρασβούργου, η οποία σε συνέχεια της αλληλογραφίας με το ελληνικό ΥΠΑΙΘ και του αρμοδίου ερωτηματολογίου που είχε απευθύνει στον φορέα της, το προώθησε σε γαλλόφωνα ευρωπαϊκά πανεπιστήμια, in Irini Tsamadou-Jacoberger, Les études néo-helléniques dans les universités francophones ; Suisse-France 2015, Département d'études néo-helléniques de la Faculté des Langues et des cultures étrangères de l'Université de Strasbourg. Στρασβούργο, Γαλλία, 2015.

9 Αρετή Γεωργιλή, «Ελληνική πολιτιστική διπλωματία, Smart power or no power», in *Foreign Affairs the Hellenic Edition*, 16/10/2014.

αυτό της Ελεύθερης, διαδικτυακής εγκυκλοπαίδειας[10]. Συνήθως αναφέρεται στην διεθνή διπλωματία, τη σύναψη δηλαδή διεθνών σχέσεων μέσω της αλληλεπίδρασης επαγγελματιών διπλωματών σχετικά με θέματα που αφορούν την ειρήνη, το εμπόριο, τον πόλεμο, την οικονομία, τον πολιτισμό, το περιβάλλον και τα ανθρώπινα δικαιώματα. Έτσι, όπως αναφέρεται στο εγχειρίδιο του Γεωργίου Χριστογιάννη[11] μέχρι πρότινος, μιλούσαμε για οικονομική διπλωματία, πολυμερή διπλωματία, ή περιβαλλοντική διπλωματία. «Η αύξηση του αριθμού των κρατών, η πύκνωση των διακρατικών επαφών και ταξιδιών, η ανάπτυξη της τεχνολογίας και πληροφορικής και τα οικολογικά προβλήματα, η τάση για οικονομική-πολιτιστική παγκοσμιοποίηση και εντεύθεν αλληλεξάρτηση των κρατών συνετέλεσαν ώστε η εξωτερική πολιτική να είναι πολυσχιδής» και το έργο του διπλωμάτη, πολύπλοκο. Στο σημείο αυτό, δίδεται η δυνατότητα να αξιοποιηθούν κι άλλα εργαλεία, που εντάσσονται στο ευρύτερο πλαίσιο της εξωτερικής πολιτικής μιας χώρας, και είναι αυτονόητο ότι αποτελούν όργανο για την προώθηση και επίτευξη των γενικών στόχων της, όπως οι διακρατικές πολιτιστικές σχέσεις και οι μορφωτικές ανταλλαγές, επί παραδείγματι, αυτό που ονομάζουμε **«Πολιτιστική διπλωματία»**. Σε αυτό λοιπόν, το πλαίσιο, όπως μάς ενημερώνει ο επίσημος ιστότοπος του Υπουργείου των Εξωτερικών της χώρας, η Ελλάδα προσδίδει ιδιαίτερη σημασία στην Πολιτιστική Διπλωματία, «ως μέσο άσκησης εξωτερικής πολιτικής και προσέγγισης των λαών. Η οικουμενικότητα του Ελληνικού Πολιτισμού αποτελεί συνεκτικό ιστό αναφορικά με την αναζήτηση κοινών καταβολών και ιστορικών δεσμών με άλλες χώρες. Τα διμερή Μορφωτικά και Πολιτιστικά Προγράμματα αποτελούν ένα από τα σημαντικότερα εργαλεία.» [12] Ειδικότερα, η εξωτερική πολιτιστική πολιτική και πολιτιστική διπλωματία σκοπεύει: α. στην προβολή στο εξωτερικό των πολιτιστικών αξιών και επιτεύξεων μιας χώρας και στην ενεργό συμβολή τους στο διεθνές πεδίο, β) στην ενίσχυση της πολιτιστικής και μορφωτικής συνεργασίας με άλλες χώρες για την αλληλογνωριμία και αλληλοκατανόηση των λαών και τη δημιουργία κλίματος πρόσφορου για την προώθηση της ειρήνης και ευημερίας των λαών[13].

Ελλάδα και φορείς της γαλλικής και διεθνούς διπλωματίας

Στο σημείο αυτό, επιτρέψτε μου να σταθώ για λίγο, μιας και προέρχομαι από τον χώρο της γαλλικής παιδείας, στο επίπεδο διμερών σχέσεων μεταξύ Ελλάδας και Γαλλίας. Λαμβανομένου υπόψη του γεγονότος ότι οι δύο χώρες διατηρούν παλαιόθεν άριστες διπλωματικές και σχέσεις ουσιαστικής συνέργειας, οι οποίες στην εποχή μας έχουν αναβαθμιστεί, διαπιστώνεται μία διαρκής ανατροφοδότηση και μία αμοιβαία έμπνευση σε όλα τα εγχειρήματα που αναφέρονται ιδίως στην παιδεία και τον πολιτισμό. Ήδη από τον 17ο αιώνα γίνονται προσπάθειες από μεγάλες δυνάμεις, όπως η Γαλλία ώστε να εδραιωθεί μία διπλωματική γλώσσα και να ιδρυθούν εκπαιδευτικά ιδρύματα και ιδρύματα πολιτισμού στο εξωτερικό. Έτσι, δημόσιοι φορείς ενάσκησης πολιτιστικής κι εκπαιδευτικής πολιτικής, που εδρεύουν μάλιστα στην Ελλάδα, όπως η Γαλλική Σχολή

10 Διπλωματία από την Βικιπαίδεια, την ελεύθερη εγκυκλοπαίδεια.
11 Γεώργιος Ι. Χριστογιάννης Ελληνική Πολιτιστική Διπλωματία, Αθήνα, Ι. Σιδέρης, 2002, σ. 207.
12 Ιστότοπος του Ελληνικού Υπουργείου των Εξωτερικών https://www.mfa.gr/eidika-themata-exoterikis-politikis/politistike-diplomatia/.
13 Γ. Χριστογιάννης, βλ. ανωτέρω.

Αθηνών [14], η πρώτη αρχαιολογική σχολή της Αθήνας, που ιδρύθηκε το 1846, το Γαλλικό Ινστιτούτο της Αθήνας (Ελλάδος)[15], ένα από τα πρώτα που ιδρύθηκαν παγκοσμίως, θεσμοί που χρονολογούνται από τα τέλη του 19ου αιώνα και τις αρχές του 20ου ή έτεροι, διεθνείς οργανισμοί, όπως η Διεθνής Οργάνωση Γαλλοφωνίας[16], της οποίας η Ελλάδα είναι το 54ο κράτος-μέλος, και άλλοι θεσμοί συνεργασίας σε επίπεδο εκπαιδευτικό και πολιτιστικό, μπορούν να αποτελέσουν αντικείμενο μελέτης. Η δομή, η οργάνωση και ο τρόπος λειτουργίας τους δύνανται να προσεγγισθούν ως πρότυπο, για το πώς θα διεξαγάγει στο εξής η χώρα μας την εξωτερική της πολιτική, αναφορικά με την διπλωματία του πολιτισμού, με τρόπο ήπιο αλλά συνάμα επιδραστικό και αποτελεσματικό.

Εκτός από το διμερές επίπεδο, ιδιαίτερη σημασία προσδίδει η χώρα μας στην προώθηση θεμάτων ενδιαφέροντός της μέσω των μηχανισμών πολυμερούς διπλωματίας, δραστηριοποιούμενη σχετικά, σε επίπεδο Ευρωπαϊκής Ένωσης και άλλων σημαντικών φορέων και διεθνών οργανισμών, όπως το Συμβούλιο της Ευρώπης[17], ο Οργανισμός Ηνωμένων Εθνών (ΟΗΕ)[18], ή η Οργάνωση του ΟΗΕ για την Εκπαίδευση, την Επιστήμη και τον Πολιτισμό (UNESCO)[19], της οποίας η ίδρυση το 1946 υπήρξε σταθμός στην άσκηση πολιτιστικής διπλωματίας. Ειδικότερα, η χώρα μας, λαμβάνει εξέχουσες πρωτοβουλίες σε θέματα καταπολέμησης της παράνομης διακίνησης πολιτιστικών αγαθών, με στόχο μάλιστα την επιστροφή των παρανόμως εξαχθέντων στις χώρες προέλευσής τους. Επιπλέον, η παγκόσμια κληρονομιά της Ελλάδας αναδεικνύεται επίσης, μέσω ιστορικών διεθνών διοργανώσεων, όπως οι Ολυμπιακοί Αγώνες και ο Μαραθώνιος, ή θεσμών που διεθνοποιήθηκαν, όπως ο ελληνικής πρωτοβουλίας θεσμός της "Πολιτιστικής Πρωτεύουσας της Ευρώπης", καθώς τονίζεται στην αρμόδια ιστοσελίδα του Υπουργείου των Εξωτερικών[20].

ΠΑΡΟΥΣΙΑΣΗ ΤΗΣ ΠΡΩΤΟΒΟΥΛΙΑΣ ΤΟΥ ΥΠΟΥΡΓΕΙΟΥ ΠΑΙΔΕΙΑΣ ΚΑΙ ΘΡΗΣΚΕΥΜΑΤΩΝ ΓΙΑ ΤΟ ΔΙΚΤΥΟ ΕΛΛΗΝΙΚΩΝ ΣΠΟΥΔΩΝ

Όπως η εξωτερική πολιτική, έτσι και η πολιτιστική διπλωματία, από την στιγμή που αναγνωρίστηκε ως καίριας σημασίας, έχει περιέλθει αποκλειστικά στην ευθύνη των εθνικών κυβερνήσεων και ασκείται από τα εκάστοτε Υπουργεία Εξωτερικών μέσω των πρεσβειών και των προξενείων τους, όπου πλέον υπάρχει μόνιμη έδρα μορφωτικού ή πολιτιστικού ακολούθου, αλλά και μέσω των Υπουργείων Πολιτισμού ή Παιδείας, καθώς τα θέματα εκπαίδευσης και πολιτισμού είναι αλληλένδετα.

Μελετώντας την σχετική νομοθεσία, διαπιστώνεται ότι με βάση τις γενικές διατάξεις του Οργανισμού του Υπουργείου Εξωτερικών (ν. 3566/2007 ΦΕΚ Α΄ 117), αποστολή του Υπουργείου Εξωτερικών (ΥΠΕΞ) είναι η άσκηση της εξωτερικής πολιτικής της χώρας, η οποία περιλαμβάνει, μεταξύ άλλων, τα θέματα που αφορούν στις διεθνείς

14 Η Γαλλική Σχολή Αθηνών https://www.efa.gr/en/.
15 Το Γαλλικό Ινστιτούτο Ελλάδος https://www.ifg.gr/.
16 Organisation Internationale de la Francophonie https://www.francophonie.org/.
17 Το Συμβούλιο της Ευρώπης https://www.coe.int/el/web/about-us.
18 Οργανισμός Ηνωμένων Εθνών https://www.un.org/fr/ και https://unric.org/el/.
19 UNESCO https://www.unesco.org/fr και https://unric.org/el/unesco
20 Βλ. ανωτέρω https://www.mfa.gr/eidika-themata-exoterikis-politikis/politistike-diplomatia/.

σχέσεις, τη διεθνή συνεργασία, τη διεθνή πολιτική της χώρας και τη διεθνή εκπροσώπησή της, εν τέλει, την προάσπιση των ελληνικών συμφερόντων στο εξωτερικό. Προς τούτο, συνεργάζεται και με έτερα υπουργεία, όπως το Υπουργείο Παιδείας και Θρησκευμάτων (Υ.ΠΑΙ.Θ.). Εξάλλου, η εκπαιδευτική διπλωματία υπάγεται στην ευρύτερη άσκηση Δημόσιας Διπλωματίας από τη χώρα μας. Όπως προαναφέρθηκε, υλοποιείται με διακρατικές εκπαιδευτικές δράσεις, συνεργασία δημοσίων οργανισμών με την κοινωνία των πολιτών, συμμετοχή της χώρας μας σε ευρωπαϊκά και διεθνή εκπαιδευτικά φόρα. Η Γενική Γραμματεία Απόδημου Ελληνισμού και Δημόσιας Διπλωματίας, η Ε3 Διεύθυνση Μορφωτικών, Πολιτιστικών και Αθλητικών Υποθέσεων του ΥΠΕΞ και το Ελληνικό Ίδρυμα Πολιτισμού, «…με τον φιλόδοξο στόχο να αποτελέσει τον εξωστρεφή φορέα διάδοσης της ελληνικής γλώσσας και του ελληνικού πολιτισμού»[21], έχουν, μεταξύ άλλων, ως απώτερο στόχο την ανάπτυξη διαπολιτισμικού διαλόγου και την αμοιβαία κατανόηση μεταξύ των λαών. Κι εδώ, το Υ.ΠΑΙ.Θ. καλείται να συμβάλλει αποφασιστικά κι εποικοδομητικά, συνεπικουρώντας κι εμπλουτίζοντας το έργο του Υπουργείου Εξωτερικών, με το οποίο συνεργάζεται στενά σε επίπεδο διεθνών σχέσεων, διμερών και πολυμερών μορφωτικών συμφωνιών, συνεργασιών με διεθνή δίκτυα εκπαίδευσης και έρευνας και βεβαίως για θέματα που αφορούν στην ελληνική ομογένεια, την ελληνική διασπορά και την ελληνική πολιτιστική διπλωματία γενικότερα.

Το πλαίσιο

Το καλοκαίρι του 2014, η χώρα μας ολοκλήρωνε μία, κατά γενική ομολογία, πολύ επιτυχημένη Προεδρία του Συμβουλίου της Ευρωπαϊκής Ένωσης, την οποία είχε ασκήσει αποτελεσματικά, κατά το α΄ εξάμηνο του έτους, από την 1η Ιανουαρίου έως τις 30 Ιουνίου. Και τούτο, διότι εργάστηκε με γνώμονα την βελτίωση της καθημερινότητας του Ευρωπαίου πολίτη και την εξεύρεση ρεαλιστικών λύσεων σε απτά προβλήματα εξασφαλίζοντας τη σωστή συνεργασία μεταξύ Κρατών μελών, μεταξύ του Συμβουλίου και των υπόλοιπων θεσμών της ΕΕ, καθώς και της Επιτροπής και του Κοινοβουλίου. Επιπλέον, η Ελλάδα, που είχε παραλάβει το τιμόνι της ΕΕ σε μία περίοδο φορτισμένη από την σοβούσα οικονομική κρίση και τις οδυνηρές συνέπειές της στο κοινωνικό πεδίο, επιτυγχάνοντας την πλειονότητα των στόχων που είχαν τεθεί από την Προεδρία, κι έχοντας φιλοξενήσει σπουδαίες συναντήσεις των εμπλεκομένων φορέων στην Αθήνα, κατόρθωσε να επανέλθει στο προσκήνιο κατά τρόπο θετικό, αποδεικνύοντας τον καίριο ρόλο που μπορεί να διαδραματίζει στην ευρωπαϊκή και διεθνή κονίστρα ανταποκρινόμενη στην επιτακτική ανάγκη για μία αειφόρο ανάπτυξη.

Η αποστολή

Σε αυτήν ακριβώς την πολιτική και οικονομική συγκυρία η νέα πολιτική ηγεσία

21 Ελληνικό Ίδρυμα Πολιτισμού https://hfc-worldwide.org/athens/.

[xxii] Η Ελληνική Προεδρία του Συμβουλίου της Ευρωπαϊκής Ένωσης – Προκλήσεις και απολογισμός https://www.mfa.gr/brussels/monimi-antiprosopeia-ee/ellada-sten-ee/ellenike-proedria-tou-sumbouliou-tes-europaikes-enoses-prokleseis-kai-apologismos.html.

ii Με το οποίο είχα την τιμή και την χαρά να συνεργάζομαι εκείνη την περίοδο της θητείας μου στην Κεντρική Υπηρεσία του Υ.ΠΑΙ.Θ.

του Υπουργείου Παιδείας, αποφάσισε να επαναπροσδιορίσει τους στόχους και τις στρατηγικές της προτεραιότητες, θέλοντας να ενισχυθεί έτι περαιτέρω η παρουσία και δραστηριοποίηση του υπουργείου και μέσω αυτής, η διεθνής παρουσία της χώρας μας, βασιζόμενη στον θετικό αντίκτυπο που υπήρχε μετά την Ελληνική προεδρία. Αποφάσισε να ηγηθεί μίας πρωτοβουλίας η οποία θα ξαναέβαζε τις ελληνικές σπουδές στο επίκεντρο διεθνώς, προσδοκώντας, μεταξύ άλλων στην προσέλκυση του ενδιαφέροντος των πολιτών του κόσμου για την σύγχρονη Ελλάδα, στην επανασύνδεση της ελληνικής ομογένειας με αυτήν και όλα τα παραπάνω, μέσα σε ένα γενικότερο πλαίσιο δημοσιονομικών περιορισμών.

Για να ξεκινήσουμε, επελέγη, όπως ήταν λογικό, να γίνει μία μελέτη των υπαρχουσών δομών, των διμερών και πολυμερών συνεργασιών, λαμβάνοντας υπόψη τις διεθνείς τάσεις και τις νέες προκλήσεις στον τομέα της παιδείας. Το Υ.ΠΑΙ.Θ. όπως προαναφέραμε, είναι ο κατ' εξοχήν αρωγός των εκπαιδευτικών και πολιτιστικών δομών που συνιστούν εστίες μάθησης της ελληνικής γλώσσας και του ελληνικού πολιτισμού ανά τον κόσμο. Η πολιτική του αυτή υλοποιείται είτε μέσω επιχορηγήσεων προς τους φορείς είτε μέσω απόσπασης διδασκόντων, που καλύπτουν τις ανάγκες κυρίως, των ελληνικών κοινοτήτων της διασποράς, σε επίπεδο πρωτοβάθμιας και δευτεροβάθμιας εκπαίδευσης αλλά και του ενδιαφέροντος που πάντα υπήρχε για τις ελληνικές σπουδές, σε επίπεδο τριτοβάθμιας εκπαίδευσης. Μάλιστα, χάρη στην πλεονεκτική θέση που κατέχουν οι κλασσικές σπουδές και άλλα συναφή αντικείμενα που θεραπεύονται σε φημισμένα πανεπιστήμια παγκοσμίως, εκτιμήθηκε ότι ο κλάδος της τριτοβάθμιας εκπαίδευσης θα μπορούσε κάλλιστα να αξιοποιηθεί ως βάση επάνω στην οποία θα στηριζόταν η κατάρτιση μίας πολιτιστικής πολιτικής και μίας συνεκτικότερης διπλωματικής στρατηγικής για την Ελλάδα. Το Υπουργείο Παιδείας λοιπόν, θα συνέδραμε τις προσπάθειες του Υπουργείου των Εξωτερικών και συμπεριλαμβάνοντας αντίστοιχες δράσεις του Υπουργείου Πολιτισμού, θα προχωρούσαν σε μία καταγραφή, αποτίμηση και επαναξιολόγηση της πολιτιστικής στρατηγικής, στο κατώφλι του 21^{ου} αιώνα, μέσω ενός εξορθολογισμού των εκδιπλούμενων μέσων.

Το πεδίο δράσης, η μέθοδος απογραφής και η στρατηγική σκέψη

Σκοπός της ηγετικής αυτής πρωτοβουλίας που αναλάμβανε το ΥΠΑΙΘ ήταν η δημιουργία ενός Δικτύου Προγραμμάτων Ελληνικών Σπουδών / Greek Studies Network, το οποίο θα προάγει την επιστημονική και ακαδημαϊκή συνεργασία μεταξύ των συμμετεχόντων φορέων από όλες τις ηπείρους.

Επρόκειτο κατά πρώτον, για μία λελογισμένη και σύντονη προσπάθεια καταγραφής των ιδρυμάτων, των υποδομών, του ανθρώπινου, διδακτικού και του φοιτητικού δυναμικού, και ανάλυσης των αναγκών, επιθυμιών και ενδεχόμενων προβλημάτων, έτσι ώστε να διαμορφωθούν νέα προγράμματα σπουδών που θα καλύπτουν τις σύγχρονες ανάγκες για υψηλού επιπέδου πανεπιστημιακή κατάρτιση στα αντικείμενα που περιλαμβάνουν οι σπουδές ελληνικού ενδιαφέροντος. Και κατά δεύτερον για μία προσπάθεια να συντονιστεί η ενίσχυση των εδρών ελληνικών σπουδών και να τεθούν συγκεκριμένο πλαίσιο και κριτήρια που θα διασφαλίζουν την συστηματικότερη και ορθολογικότερη κατανομή των επιχορηγήσεών τους, από τα τρία εμπλεκόμενα υπουργεία. Διότι η παραμικρή γραφειοκρατική διαδικασία που θα καθυστερεί ή περικόπτει τα

κονδύλια, προκαλώντας δυσλειτουργία ή υπολειτουργία των φορέων, έχει ως άμεσο αντίκτυπο την ρήξη των δεσμών με την ελληνική γλώσσα, τον πολιτισμό και ό,τι αυτά πρεσβεύουν, διαιωνίζοντας μία αρνητική εικόνα για την ελληνική δημόσια διοίκηση.

Δεδομένης της πολύπλοκης διοικητικής δομής των υπηρεσιών, όπως και είναι φυσικό για ένα τόσο μεγάλο υπουργείο, αποφασίστηκε ότι η αρχική καταγραφή και ανάλυση των δεδομένων θα συντονιζόταν από το Γραφείο Υπουργού, με τους συμβούλους να έχουν επιφορτιστεί με τον προσδιορισμό των προτεραιοτήτων, της μεθοδολογίας και την διενέργεια των επαφών, σε συνεργασία με την αρμόδια Διεύθυνση Παιδείας Ομογενών και Διαπολιτισμικής Εκπαίδευσης, ενώ στη συνέχεια, τα ευρήματα θα εξετάζονταν σε διευρυμένη κλίμακα. Την ευθύνη της όλης προσπάθειας είχε, μία άμισθη Επιτροπή Σοφών, απαρτιζόμενη από ελληνιστές διεθνούς φήμης, που τύγχαναν ελληνικής καταγωγής και κατείχαν έδρες σε παγκοσμίου φήμης αμερικανικά Πανεπιστήμια. Οι ανωτέρω καθηγητές θα αξιολογούσαν το τελικό προϊόν και θα αναλάμβαναν την διοργάνωση ενός διεθνούς επιστημονικού συνεδρίου, όπου θα παρουσιάζονταν τα αποτελέσματα του έργου και θα τίθεντο οι βάσεις για την συνέχιση των εργασιών. Στο συνέδριο αυτό, θα προσκαλούντο όχι μόνον ελληνιστές αλλά και ερευνητές από άλλα πεδία, όπως η φιλοσοφία, το δίκαιο, οι κοινωνικές επιστήμες κ.ά. με σκοπό την ανάπτυξη ενός διαλόγου πάνω στις προτεραιότητες και την προσφορά των ελληνικών σπουδών, στην ακαδημαϊκή δικτύωση και τον συνασπισμό των φορέων και στον ρόλο που θα κληθούν να διαδραματίσουν σε ένα περιβάλλον πολιτιστικής παγκοσμιοποίησης.

Το Υπουργείο Παιδείας και Θρησκευμάτων, στην προσπάθειά του να προωθήσει και να ενισχύσει τα Προγράμματα Ελληνικών Σπουδών στο εξωτερικό σε επίπεδο τριτοβάθμιας εκπαίδευσης, ξεκίνησε τον Οκτώβριο του 2014 την καταγραφή των Πανεπιστημίων και Κέντρων που παρέχουν Ελληνικές Σπουδές ανά τον κόσμο. Αφού ζητήθηκαν αρμοδίως από το Υπουργείο Εξωτερικών και το Υπουργείο Πολιτισμού και οι δικοί τους κατάλογοι επιδοτούμενων φορέων εξωτερικού, ξεκίνησε επίσημη αλληλογραφία με τις κατά τόπους Πρεσβείες μας μέσω των Συντονιστικών Γραφείων Εκπαίδευσης Εξωτερικού, προκειμένου να εντοπιστούν οι εστίες ελληνικών σπουδών πανεπιστημιακού επιπέδου σε όλη την υφήλιο. Έτσι διαμορφώθηκε ένας κατάλογος με Πανεπιστήμια και κέντρα στο εξωτερικό τα οποία διαφαίνεται ότι παρέχουν προγράμματα Ελληνικών Σπουδών. Ο κατάλογος περιλαμβάνει 436 ακαδημαϊκούς φορείς από 65 χώρες και στις 5 ηπείρους. Απομένει να εξεταστεί εάν είναι όλοι ενεργοί, σε κάθε περίπτωση όμως η ύπαρξή τους φανερώνει ότι η χώρα μας επενδύει, κατά το γαλλικό, αν μη τι άλλο, παράδειγμα, στην ίδρυση κέντρων γλώσσας και πολιτισμού στην αλλοδαπή.

Η μεθοδολογία προσέγγισης των φορέων που προκρίθηκε εν συνεχεία, συνίστατο στην αποστολή ερωτηματολογίου στην αγγλική και ελληνική γλώσσα, με σκοπό την συλλογή στοιχείων που στη συνέχεια καταχωρούντο σε μία βάση δεδομένων. Τα ποσοτικά και ποιοτικά ευρήματα θα συντελούσαν εν συνεχεία στην διαμόρφωση των κριτηρίων χρηματοδότησης και ενίσχυσης, βάσει των εκάστοτε πολιτικών προτεραιοτήτων (λ.χ. κριτήρια γεωπολιτικά, επιστημονικά, ποσοτικά –πλήθος φοιτητών και εύρος διεθνούς επιρροής, πλήθος ομογενών στην ελληνική κοινότητα– οικονομικά, κ.ά.).

Τέλος, το ερωτηματολόγιο συνοδευόταν από μία επιστολή του Υπουργού Παιδείας, δια της οποίας ενημέρωνε τους εκάστοτε Υπευθύνους των Προγραμμάτων ελληνικών σπουδών για το ενδιαφέρον του Υπουργείου ως προς την προώθηση και ενίσχυση των Ιδρυμάτων, κέντρων και Προγραμμάτων Ελληνικών Σπουδών στο

εξωτερικό, καθώς και για την δημιουργία ιστοτόπου, εντός της επίσημης ιστοσελίδας του υπουργείου, αφιερωμένου στις σχετικές πρωτοβουλίες που λαμβάνονται από του Υ.ΠΑΙ.Θ. και κυρίως στην προβολή των ανά τον κόσμο Ιδρυμάτων που οι παραλήπτες της επιστολής, εκπροσωπούν.

Συνοψίζοντας, η ακαδημαϊκή δικτύωση των εδρών ελληνικών σπουδών του εξωτερικού μπορεί να αποτελέσει ένα εξαιρετικό εργαλείο επιρροής στο εξωτερικό και να προσφέρει καλές υπηρεσίες στους κατά τόπους Έλληνες της διασποράς. Η επιστημονική δουλειά υψηλού επιπέδου που συντελείται στον τομέα αυτόν συμβάλλει στην προώθηση των ανθρωπιστικών σπουδών, της ελληνικής γλώσσας και πολιτισμού στις χώρες δραστηριοποίησης αλλά και στην συσπείρωση ων ομογενών μας, γύρω από τις έδρες ελληνικών σπουδών, χωρίς να αποκλείει και την προσέλκυση πολυάριθμων ξένων σπουδαστών ή σπουδαστών που θα έρθουν από την Ελλάδα, διασφαλίζοντας την συνέχεια και την παρουσία του ελληνικού στοιχείου και πολιτισμού ανά τον κόσμο.

ΣΥΜΠΕΡΑΣΜΑ

Θα μπορούσαμε να συνεχίσουμε για πολλές σελίδες ακόμη να αναπτύσσουμε το ζήτημα των ελληνικών σπουδών και την αξία τους σε έναν μεταβαλλόμενο κόσμο και σε μια κυρίαρχη πολιτισμική παγκοσμιοποίηση.

Ωστόσο, σκοπός μας είναι να προτείνουμε τη δημιουργία ενός φορέα, ενός παγκόσμιου δικτύου γύρω από τις ελληνικές σπουδές, το οποίο θα ενθαρρύνει τη δημιουργία συμμαχιών και πολιτιστικών πολιτικών που θα επηρεάζουν τα γεγονότα μέσω της ήπιας δύναμης της πολιτιστικής διπλωματίας, συμβάλλοντας έτσι σε μια αλλαγή παραδείγματος. Είμαστε πεπεισμένοι ότι η Ελλάδα έχει να παίξει σημαντικό ρόλο εκεί. Και το μέλλον της στην ευρωπαϊκή και διεθνή σκηνή εξαρτάται από την επιβεβαίωση του ρόλου της ως πολιτικής δύναμης και ως δικτυωμένης δύναμης, σε έναν ολοένα και πιο αλληλεξαρτώμενο κόσμο. Σε κάθε περίπτωση, θεωρούμε ότι η σημασία μιας παρόμοιας ακαδημαϊκής δικτύωσης, έχει πλέον γίνει αντιληπτή και ολοένα και περισσότεροι φορείς, ακόμη και ιδιωτικοί, ασχολούνται με αντίστοιχες δράσεις (βλ. αντίστοιχες προσπάθειες διεθνοποίησης ελληνικών πανεπιστημίων μέσω ίδρυσης ξενόγλωσσων προγραμμάτων σπουδών, δράση Study in Greece για την εξωστρέφεια των ελληνικών πανεπιστημίων, ή το πρόγραμμα *The Greek Diaspora Fellowship Program (GDFP*) του Ιδρύματος Νιάρχου, δια του οποίου προσκαλούνται ως ομιλητές στην Ελλάδα έγκριτοι Έλληνες επιστήμονες της διασποράς κ.ά.).

Η εξωτερική πολιτική μιας χώρας στα σύνορα της Ευρωπαϊκής Ένωσης, στο νοτιοανατολικό τμήμα της Βαλκανικής χερσονήσου και στο μέσο της Μεσογείου Θάλασσας, θα πρέπει να επιδιώκει να ενισχύσει την ισχύ της μέσω δικτύων, επαφών και πολλαπλασιαστών. Και τα δίκτυα που σχηματίζονται μέσω της πολιτιστικής διπλωματίας παραμένουν προσιτά. Οι συζητήσεις σε αυτό το επίπεδο δεν μπορούν παρά να είναι καρποφόρες και εποικοδομητικές.

Σε μια εποχή, που το ελληνικό ζήτημα δεν έπαψε να βρίσκεται στο επίκεντρο οικονομικών και κοινωνικών συζητήσεων, θα ήταν αναμφίβολα ωφέλιμο να μεταφέρουμε τη συζήτηση προς το πνευματικό, το ιδανικό, το πανανθρώπινο και να προσπαθήσουμε να διανοίξουμε μονοπάτια μέσα από τις οικουμενικές και καθολικές αξίες. Αξίες, τις

οποίες μοιραζόμαστε με τους γείτονες και εταίρους μας στην Ευρωπαϊκή Ένωση πολλώ δε μάλλον με τη Γαλλία, που επιβεβαιώνεται –δυστυχώς, μέρα με την ημέρα λαμβάνοντας υπόψη την διεθνή πολιτική συγκυρία– ως ένα από τα τελευταία προπύργια του σεβασμού των ιδεολογιών, της φιλοσοφικής συζήτησης και του διαπολιτισμικού διαλόγου. Το παλιό σύνθημα Ελλάς-Γαλλία-Συμμαχία ξαναήρθε τελικά στη μόδα και κατά την άποψή μας, πρόκειται για μια συμμαχία όπου και τα δύο μέρη έχουν μόνο να κερδίσουν, αντλώντας έμπνευση το ένα από το άλλο και μέσα από μία αμφίδρομη σχέση.

Σε έναν κόσμο όπου ο Homo Economicus γίνεται το κυρίαρχο είδος, ας προσπαθήσουμε να υπερασπιστούμε μέσω της πολιτιστικής διπλωματίας που βασίζεται στις κοινές μας αξίες, τον υπό εξαφάνιση Homo Universalis.

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

CHAUBET François, MARTIN Laurent, *Histoire des relations culturelles dans le monde contemporain*, Paris, Armand Colin, collection U (Συλλογή U): Histoire 09/2011.

ΓΙΑΝΝΑΡΑΣ Χρήστος, *Η Ευρώπη γεννήθηκε από το Σχίσμα*, Αθήνα, Ίκαρος, Β΄ Έκδοση, 2015, σ. 35, σ. 350

ΓΙΑΝΝΑΡΑΣ Χρήστος, *Πολιτιστική Διπλωματία, Προθεωρία ἑλληνικοῦ σχεδιασμοῦ*, Αθήνα, Ίκαρος, Β΄ Έκδοση, 2003, σ. 49-50, σ. 300.

HÖLDERLIN Friedrich, *Hypérion ou l'Ermite de Grèce* précédé du *Fragment Thalia*, Préface et traduction de Philippe Jaccottet, Paris, Gallimard, Coll. Poésie/Gallimard (n° 86), 1973, σ. 256

ΚΟΣΜΙΔΟΥ Ζωή, Ο πολιτισμός ως επικοινωνιακό μέσο για την βελτίωση των διεθνών σχέσεων και η ελληνική πολιτιστική διπλωματία, (Διδακτορική διατριβή, Εθνικό Αρχείο Διδακτορικών Διατριβών, Αθήνα, Πάντειο Πανεπιστήμιο, 2000.

ΧΡΙΣΤΟΓΙΑΝΝΗΣ Γεώργιος Ι. Ελληνική Πολιτιστική Διπλωματία, Αθήνα, Ι. Σιδέρης, 2002, σ. 114 -116, σ. 207.

ΑΡΘΡΑ – ΠΕΡΙΟΔΙΚΑ – ΣΥΛΛΟΓΙΚΑ ΕΡΓΑ

CHAUBET François, «Rôle et enjeux de l'influence culturelle dans les relations internationales», in *Revue internationale et stratégique*, 2013/1 n° 89, σ. 93-101.

CHAUBET François, «Des atouts culturels et intellectuels à réinventer» in *Questions Internationales*, numéro spécial La France dans le Monde, n° 61-62, Μάιος-Αύγουστος, La Documentation Française 2013.

ΓΕΩΡΓΙΛΗ Αρετή, «Ελληνική πολιτιστική διπλωματία, Smart power or no power», in *Foreign Affairs the Hellenic Edition*, 16/10/2014,

Ανακτήθηκε από http://www.foreignaffairs.gr/articles/70019/areti-georgili/elliniki-politistiki-diplomatia.

FRANK Robert «Conclusion», in *Les relations culturelles internationales au XXe siècle: de la diplomatie culturelle à l'acculturation* / sous la direction d'Anne Dulphy, Robert Frank, Marie-Anne Matard-Bonucci, Pascal Ory. - Βρυξέλλες: PIE-Pe-

ter Lang, Coll. «Enjeux internationaux», (n° 10), 2010, σ. 669, σ. 693.

FRANK Robert, Σειρά μαθημάτων του στην Εθνική Σχολή Διοίκησης της Γαλλικής Δημοκρατίας, Διεθνής Κύκλος Τελειοποίησης, Κατεύθυνση Διεθνών Σχέσεων, 2014-2015 (Cours à l'ENA au Cycle International de Perfectionnement, option Relations Internationales, ENA 2014-2015).

MILLIEX Georges, «L'Institut français d'Athènes, fils spirituel de l'École Française», *Bulletin de correspondance hellénique*, Τόμος 120, livraison 1, 1996, σ. 69-82, Ανακτήθηκε από http://www.persee.fr/web/revues/home/prescript/article/bch_0007-4217_1996_num_120_1_4588.

TSAMADOU-JACOBERGER Irini, *Les études néo-helléniques dans les universités francophones ; Suisse-France 2015,* Département d'études néo-helléniques de la Faculté des Langues et des cultures étrangères de l'Université de Strasbourg (*Οι νεοελληνικές σπουδές στα γαλλόφωνα πανεπιστήμια, Ελβετία-Γαλλία 2015*, Τμήμα Νεοελληνικών Σπουδών της Σχολής Ξένων Γλωσσών και Πολιτισμών του Πανεπιστημίου του Στρασβούργου), Στρασβούργο, Πανεπιστήμιο του Στρασβούργου, 2015, σ. 75.

VALENTI Catherine, «L'École française d'Athènes au cœur des relations franco-helléniques, 1846-1946», *Revue d'histoire moderne et contemporaine* 4/2003 (nº50-4), σ. 92-107 Ανακτήθηκε από: www.cairn.info/revue-d-histoire-moderne-et-contemporaine-2003-4-page-92.htm.

ΔΙΑΔΙΚΤΥΑΚΕΣ ΠΗΓΕΣ

Conseil de l'Europe, Convention culturelle européenne, Paris, 19.XII.1954, http://conventions.coe.int/Treaty/fr/Treaties/Html/018.htm

Το Συμβούλιο της Ευρώπης https://www.coe.int/el/web/about-us

Η Γαλλική Σχολή Αθηνών https://www.efa.gr/en/.

Το Γαλλικό Ινστιτούτο Ελλάδος https://www.ifg.gr/.

«Défis et enjeux de l'Institut Français d'Athènes en période de crise économique depuis 2010» par Sofia Arsenikou in Carnet de recherche en Histoire culturelle, Réseau de jeunes chercheurs en Histoire Culturelle 25/10/2014, http://rhc.hypotheses.org/380.

Organisation Internationale de la Francophonie https://www.francophonie.org/.

Το Συμβούλιο της Ευρώπης https://www.coe.int/el/web/about-us.

Union Européenne. EUROPA. *Fonctionnement de l'UE ; Pays ; États membres ; Grèce* http://europa.eu/about-eu/countries/member-countries/greece/index_fr.htm.

Δίκτυο Ελληνικών Σπουδών / *Greek Studies Network* in Portail officiel du Ministère de l'Éducation et des Cultes, http://minedu.gov.gr/component/content/article.html?id=12284.

Οργανισμός Ηνωμένων Εθνών https://www.un.org/fr/ και https://unric.org/el/

UNESCO https://www.unesco.org/fr και https://unric.org/el/unesco

UNESCO, *Enquête sur le rôle des études classiques et humanistes dans l'éducation, I, Réponses* des États membres et de leurs Commissions Nationales. http://unesdoc.unesco.org/images/0018/001800/180031mb.pdf.

Ministère des Affaires Étrangères de la République Hellénique, Le Ministère, *Mission et Compétences,* http://www.mfa.gr/fr/le-ministere/structure/mission-et-competences.html, (ανακτήθηκε στις 2 Δεκεμβρίου 2021).

Υπουργείο Εξωτερικών της Ελληνικής Δημοκρατίας, Το Υπουργείο, Ειδικά θέματα εξωτερικής πολιτικής, Πολιτιστική Διπλωματία https://www.mfa.gr/eidika-themata-exoterikis-politikis/politistike-diplomatia/, (ανακτήθηκε στις 2 Δεκεμβρίου 2021).

Secrétariat général des grecs à l'étranger: /http://www.ggae.gr/frontoffice/portal.asp?cpage=RESOURCE&cresrc=950&cnode=4&clang=1.

Conseil Mondial des Grecs de la Diaspora http://en.sae.gr/?id=12378&tag=SAE+at+a+glance.

Ministère de la Culture, de l'Éducation et des Cultes: http://www.yppo.gr/0/gindex.jsp, http://www.minedu.gov.gr/.

Ελληνικό Ίδρυμα Πολιτισμού https://hfc-worldwide.org/athens/

Portail officiel du Ministère des Affaires étrangères et du Développement international (MAEDI), France Diplomatie *Politique étrangère de la France, Dossiers pays, Grèce:* http://www.diplomatie.gouv.fr/fr/dossiers-pays/grece/.

TOSCER Olivier, Ντοκυμανταίρ του 2013 που αναμεταδόθηκε στο κανάλι France 3 στις 26 Φεβρουαρίου 2015, http://www.france3.fr/emission/la-crise-grecque-une-faillite-europeenne.

Wikipedia / Βικιπαίδεια, Η ελεύθερη εγκυκλοπαίδεια: «**Πολιτιστική διπλωματία**» http://fr.wikipedia.org/wiki/Diplomatie_culturelle, (consulté le 25 mai 2015).

Ο επαναπροσδιορισμός του περιεχομένου ή η αναπλαισίωση στην πολιτική τέχνη σύμφωνα με τον Piotr Pavlenski

Πολίτη Αναστασία
Θεατρολόγος, σκηνοθέτρια, ηθοποιός, Compagnie Erinna (Παρίσι)
compagnie.erinna@gmail.com

Piotr Pavlenski
Εικαστικός καλλιτέχνης
piotrpavlenski@gmail.com

ΠΕΡΙΛΗΨΗ

Η εισήγησή μας θα επικεντρωθεί στο τι σημαίνει πολιτική τέχνη / art politique, σύμφωνα με τον Πιότρ Παβλένσκι / Piotr Pavlenski, σύγχρονο Ρώσο εικαστικό που του έχει δοθεί πολιτικό άσυλο στη Γαλλία. Θα αναφερθούμε στην έμφαση που δίνει ο ίδιος στη μέθοδο του "επαναπροσδιορισμού του περιεχομένου" του είδους της τέχνης αυτής. Με τη χρήση του όρου «πολιτική τέχνη» θα εξηγηθεί η διαφορά της από τους όρους «διακοσμητική τέχνη», "ψυχαγωγική τέχνη" καθώς και «τέχνη για την πολιτική" ή "στρατευμένη τέχνη". Παρουσιάζοντας τον "επαναπροσδιορισμό του περιεχομένου" ως μία από τις μεθόδους υλοποίησης πολιτικών καλλιτεχνικών γεγονότων, ο Piotr Pavlenski εστιάζει σε δύο ιστορικά παραδείγματα της χρήσης της μεθόδου αυτής από τον Γάλλο ζωγράφο Edouard Manet, στο πλαίσιο της δημιουργίας των πινάκων του «Le déjeuner sur l'herbe» και «Olympia». Πέντε πολιτικά καλλιτεχνικά δρώμενα του Piotr Pavlenski θα χρησιμοποιηθούν ως παραδείγματα της χρήσης της μεθόδου του "επαναπροσδιορισμού του περιεχομένου" στη δημιουργία σύγχρονων έργων τέχνης: το πολιτικό καλλιτεχνικό δρώμενο «Séparation /

Χωρισμός» (photo 1) στο οποίο ο καλλιτέχνης στράφηκε στην ιστορική κληρονομιά του Van Gogh, τα εικαστικά δρώμενα «Liberté / Ελευθερία», (photo 2) «Threat / Απειλή» (photo 3) και «Eclairage / Φωτισμός» (photo 4), για τα οποία ο καλλιτέχνης στράφηκε στην ιστορική κληρονομιά του Caravaggio, καθώς και το δρώμενο «Pornopolitique» (photo 5) για το οποίο ο ο σύγχρονος Ρώσος δημιουργός στράφηκε στην ιστορική κληρονομιά του Μολιέρου. Βασιζόμενος σε αυτά τα δρώμενα ως παραδείγματα, ο Piotr Pavlenski καταδεικνύει ένα απλό αλλά απογοητευτικό γεγονός: παρά τις σημαντικές τεχνολογικές και κοινωνικές εξελίξεις που έλαβαν χώρα μεταξύ 1865 και 2021, οι οποίες έδωσαν πρόσβαση στην εκπαίδευση σε μεγάλο αριθμό ανθρώπων ενισχύοντας και την αυτοδιδασκαλία, η αντίληψη της κοινωνίας για τις τέχνες γενικά βιώνεται συχνά με τον ίδιο τρόπο όπως και πριν από εκατόν εξήντα χρόνια, δηλαδή, με απόρριψη έως και ενστικτώδες μίσος.

***Λέξεις κλειδιά**: σύγχρονη τέχνη, πολιτική τέχνη, αναπλαισίωση, αναπλαισίωση στην εικαστική τέχνη, επαναπροσδιορισμός του περιεχομένου της πολιτικής τέχνης, Piotr Pavlenski, Πιότρ Παβλένσκι, Βαν Γκόγκ, Van Gogh, Εντουάρ Μανέ, Edouard Manet, Καραβάτζιο, Caravaggio, Ταρτούφος, Molière, Μολιέρος, Anastassia Politi, Compagnie Erinna, Αναστασία Πολίτη.*

ΕΙΣΑΓΩΓΗ

Καλημέρα σας.

Ευχαριστούμε για την παρουσία σας στο σημερινό Διεθνές Συμπόσιο με θέμα τον Πολιτισμό και την Τέχνη και τη θέση τους στην εκπαίδευση και τη διδασκαλία στην Ελλάδα σήμερα.

Θερμές ευχαριστίες στους διοργανωτές και στη Γραφίδα Σιντικής για την πρόσκληση.Το συμπόσιο είναι αφιερωμένο στην 200ή επέτειο της Ελληνικής Επανάστασης κατά της οθωμανικής κατοχής.

Πριν αναπτύξω το θέμα μας με τίτλο: «Ο επαναπροσδιορισμός του περιεχομένου ή επίσης: η αναπλαισίωση στην πολιτική τέχνη σύμφωνα με τον εικαστικό καλλιτέχνη Piotr Pavlenski», που είναι κοντά μας σήμερα διαδικτυακά από το Παρίσι, επιτρέψτε μου μια σύντομη εισαγωγή:

Έχουμε επίγνωση της ιστορικής σημασίας του 1821, της έναρξης ενός μακροχρόνιου αγώνα για την απελευθέρωση του λαού μας από τον οθωμανικό ζυγό. Έχουμε επίσης επίγνωση της δυστοπίας ενός νέου ολοκληρωτισμού που διαφαίνεται στον ορίζοντα σήμερα σε διεθνές επίπεδο.

Γι' αυτό η θεωρία και η πρακτική του Πιοτρ Παβλένσκι, Ρώσου καλλιτέχνη στη Γαλλία, που έχω τη χαρά να παρουσιάσω πριν πάρει το λόγο, φαντάζουν ιδιαίτερα άξιες ενδιαφέροντος, κατανόησης και σεβασμού: γιατί ο Piotr Pavlenski αγωνίζεται τόσο για την καλλιτεχνική του δημιουργία όσο και για την ελευθερία μας.

ΕΙΣΗΓΗΣΗ της Αναστασίας Πολίτη

Εξόριστος στο Παρίσι, έχοντας λάβει πολιτικό άσυλο, ο Πιοτρ Παβλένσκι έχει ήδη αναλάβει με θάρρος την ευθύνη για τα καλλιτεχνικά του δρώμενα, τόσο στη Ρωσία όσο και στη Γαλλία, και έχει στερηθεί την ελευθερία του, δηλαδή έχει φυλακιστεί, και στις δύο χώρες. Όσον με αφορά, είμαι θεατρική δημιουργός και θεατρολόγος, εργάζομαι ως ηθοποιός και σκηνοθέτρια στις παραστατικές τέχνες στη Γαλλία εδώ και πολλά χρόνια. Παρόλο που έχω βιώσει λογοκρισία, συγκαλυμμένη ή ανοιχτή, όπως και άλλοι συνάδελφοί μου που έχουν σκηνοθετήσει, παίξει ή γράψει για ευαίσθητα θέματα, δεν γνωρίζω άλλον σύγχρονο καλλιτέχνη στη Γαλλία ή στην Ευρώπη που να έχει φυλακιστεί επειδή τόλμησε να εκφραστεί στο δημόσιο χώρο, ελεύθερα.

Αυτό επιβάλλει τον σεβασμό και την αλληλεγγύη προς τον Piotr Pavlenski, καθώς και την επιθυμία να γνωρίσουμε σε βάθος τον καλλιτέχνη και τον άνθρωπο, να μελετήσουμε και να μοιραστούμε την προσέγγισή του: επαναστατική και σεβαστή.

Ο Piotr Pavlenski έχει αναπτύξει τη θεωρία και την πρακτική του σε δέκα βιβλία που έχουν εκδοθεί στη Ρωσία, τη Γερμανία, τη Γαλλία, την Ιταλία, την Πολωνία *(βλέπε συνημμένη βιβλιογραφία)*. Έχει εκθέσει σε πολλές πρωτεύουσες της γηραιάς ηπείρου. Στα τριάντα επτά του χρόνια, έχει διεθνή φήμη.

Ο Τύπος μιλάει για τον καλλιτέχνη τόσο με ενθουσιασμό και όσο και με αποδοκιμασία. Ωστόσο, ο Piotr Pavlenski συνεχίζει επίμονα το έργο του ως ένας δημιουργικός καλλιτέχνης μοναδικού είδους.

Η προσέγγισή του συνίσταται στο να δίνεται και να δίνει κυριολεκτικά ψυχή και σώμα στα καλλιτεχνικά του σχέδια, με πρώτη ύλη τον ίδιο του το εαυτό, ακόμη και αν αυτό σημαίνει ότι πρέπει να ράψει το στόμα του με κόκκινη κλωστή στο δρώμενό του *Suture/ Ράμμα (photo 6)* (όπως ήδη είχαν κάνει συχνά ως έσχατη ένδειξη διαμαρτυρίας έγκλειστοι στο σοβιετικό γκούλαγκ -ή ακόμα όπως πρόσφυγες απεργοί πείνας στην Αθήνα το 2011). Ή, τυλίγοντας τον εαυτό του με συρματόπλεγμα, δείχνει την εμπλοκή του ατόμου μέσα στο νομοθετικό σύστημα, την ύπαρξη του καθενός από εμάς . Ή όταν κάθεται κάτω, γυμνός, ακόμη και αν αυτό σημαίνει ότι στερεώνει το όσχεό του στο έδαφος στην Κόκκινη Πλατεία της Μόσχας στο δρώμενό του Fixation *(photo 7)* ή όταν κόβει έναν λοβό αυτιού ως φόρο τιμής στον Βαν Γκογκ στο δρώμενό του *Separation (photo 8)*, ή ακόμη όταν βάζει φωτιά στην Τράπεζα της Γαλλίας – BF-Banque de France στο Παρίσι, νύχτα στην πλατεία της Βαστίλης, για να απαθανατίσει τον φωτισμό της (και γίνεται έτσι "πρόδρομος" ή οραματιστής του κινήματος των Κίτρινων Γιλέκων /Gilets Jaunes, του κοινωνικού κινήματος για την αξιοπρέπεια και την κοινωνική δικαιοσύνη, που συγκλόνισε τη Γαλλία από το Νοέμβρη του 2108 και μέλη του οποίου θα έκαναν μια παρόμοια χειρονομία στο ίδιο σημείο λίγα χρόνια αργότερα, βάζοντας πάλι φωτιά στο ίδιο ίδρυμα, ως διαμαρτυρία ενάντια στην καταπίεση μιας ελίτ που εκφράζεται μέσα από τον τραπεζικό θεσμό). Αλλά, όπως δηλώνει ο ίδιος ο καλλιτέχνης, ο Piotr Pavlenski δεν είναι περφόρμερ. Ούτε είναι μέλος κάποιας πολιτικής οργάνωσης, συλλογικότητας ή κινήματος. Ούτε βλέπει τον εαυτό του ως συνέχεια της βιεννέζικης ακτιβιστικής παράδοσης.

Ποιος είναι, λοιπόν;

Αυτοπροσδιορίζεται απλά ως ένας εικαστικός καλλιτέχνης. Ένας ολιστικός καλλιτέχνης, θα λέγαμε, αν ο άμεσα ενδιαφερόμενος επιτρέπει αυτόν τον όρο.

Ποια είναι τα κίνητρα και ο στόχος του; Ο Πιοτρ Παβλένσκι σχεδιάζει όλα τα

δρώμενα της πολιτικής του τέχνης με στόχο να ανατρέπει την ισορροπία δυνάμεων μεταξύ του ίδιου του καλλιτέχνη και των εκπροσώπων της εξουσίας, όπως πχ. είναι οι πολιτικοί, οι αστυνομικοί, οι ψυχίατροι, οι δικαστές και άλλοι. Γιατί, όπως εξηγεί, συνήθως η τέχνη υπηρετεί την κρατική εξουσία. Οι καλλιτέχνες συχνά καταλήγουν να υποβαθμίζονται σε υπηρέτες της εξουσίας όπως επίσης υπηρέτες της είναι και οι θεσμικοί εκπρόσωποί της. Πρόκειται ακριβώς για αυτή η σχέση μεταξύ των πρώτων και των δεύτερων, μεταξύ των καλλιτεχνών και των θεσμικών εκπροσώπων της κρατικής εξουσίας, που προσπαθεί να ανατρέπει ο καλλιτέχνης Πιότρ Παβλένσκι ώστε να αντλεί κάθε φορά μια αυθεντική δημιουργική πράξη.

Με την προσέγγισή του, ο Piotr Pavlenski επιδιώκει να μετατρέπει τους εκπροσώπους των κυβερνήσεων, τους ανακριτές, τους αστυνομικούς, τους εκλεγμένους αξιωματούχους, τους υπουργούς - εν ολίγοις, το οικοδόμημα της εξουσίας και τους εκπροσώπους της - σε πρώτη ύλη για την καλλιτεχνική του δημιουργία.

Και τα καταφέρνει. Ενώ ταυτόχρονα δημιουργεί ρωγμές σε αυτό το οικοδόμημα. Κι ενώ δέχεται να πληρώνει ακριβά την τολμηρή δημιουργική του έμπνευση. Προκαλώντας τελικά σκάνδαλα και αναταραχές σε πολιτικό και κοινωνικό επίπεδο, αναλαμβάνει απόλυτα τον ανατρεπτικό του ρόλο ως καλλιτέχνης - καταλύτης.

Αλλά με τι κόστος για τον ίδιο και την οικογένειά του... Και με αντίτιμο πόσες διώξεις -συμπεριλαμβανομένων ποινών φυλάκισης- από το κατεστημένο που εκθέτει και καταγγέλλει μέσα από την πολιτική του τέχνη, από άκρη σε άκρη της γηραιάς ηπείρου. Χωρίς να είναι οπαδός ή μέλος οποιασδήποτε πολιτικής οργάνωσης ή κοινωνικού κινήματος. Μοναχικός, ως μακρυνός "δισέγγονος" του Διογένη του Κυνικού ή ως αδέσμευτος γιος του Αρτώ, με, επιπλέον, τη δύναμη της σλαβικής ψυχής ή τη θέρμη των μπολσεβίκων, με έναν αέρα πανκ, ο Πιοτρ Παβλένσκι, δυναμικός και διακριτικός, ασκητής και γλεντζές, μυστηριώδης και οικείος, απόμακρος και προσιτός, παιδί και γέροντας, δημιουργός ιστορίας της τέχνης και στιγμών της ιστορίας, αναπτύσσει το έργο του με μια ήρεμη δύναμη χλευάζοντας τους ισχυρούς.

«Είμαι πεπεισμένος ότι κάθε καλλιτέχνης πρέπει να αποτελεί κόκκαλο στο λαιμό της εξουσίας», λέει: Και προσθέτει:

"Όταν η εξουσία σε μια χώρα αντιλαμβάνεται ότι εσύ, ως καλλιτέχνης, είσαι επικίνδυνος γι› αυτήν, πρώτα επιτίθεται στη φήμη σου: επιδιώκει να πιστέψουν οι άλλοι ότι είσαι ένας γελοίος, ένας κακοποιός, ένας τραμπούκος, ένας παρανοϊκός, εν ολίγοις, ένα άτομο επικίνδυνο για τη δημόσια τάξη, καθόλου αξιοσέβαστο. Τότε μπορεί να καταλήξετε στη φυλακή, όπως κατέληξα προσωπικά στη Ρωσία. Ήμουν στη φυλακή για επτά μήνες επειδή έβαλα φωτιά στις εγκαταστάσεις της Υπηρεσίας Πληροφοριών - FSB (πρώην KGB) στη Μόσχα, για να πραγματοποιήσω το πολιτικό καλλιτεχνικό γεγονός ***Menace /*** **.** Αλλά όταν βγαίνεις από τη ρωσική φυλακή και παίρνεις πολιτικό άσυλο σε μια άλλη χώρα, στη Γαλλία, αν παραμείνεις πιστός στον εαυτό σου, θα συνεχίσεις την καλλιτεχνική σου διαδικασία. Έτσι, οι αρχές σε αυτή τη νέα χώρα, πρώτα απ› όλα, προσπαθούν να σε εκφοβίσουν, να σε βάλουν φυλακή και να σε απειλήσουν ότι θα σε βάλουν και σε ψυχιατρικό άσυλο. Αλλά προφανώς δεν είσαι ψυχικά άρρωστος, οπότε βρίσκεσαι και πάλι στη φυλακή, αυτή τη φορά στη Γαλλία, για έντεκα μήνες. Ο λόγος; Επειδή έβαλα φωτιά στην είσοδο της Τράπεζας της Γαλλίας, Banque de France, στη Βαστίλη, για να δημιουργήσω το εικαστικό πολιτικό έργο μου με τίτλο ***/Eclairage***. Και όταν βγαίνεις από τη γαλλική φυλακή, συνεχίζεις να είσαι πιστός στον εαυτό σου και

άρα πάντα δημιουργικός και αναζητάς μέσα για να δημιουργήσεις ένα νέο καλλιτεχνικό έργο με τίτλο ***Pornopolitique,*** που αντιστρέφει τη σχέση εξουσίας μεταξύ καλλιτεχνών και αρχών. Έτσι, οι εκπρόσωποι της εξουσίας εξακολουθούν να προσπαθούν να σε εκφοβίσουν και, εκτός από τον εξευτελισμό σου, να επιτεθούν στη φήμη σου. Αλλά οι καλλιτέχνες περιφρονούν τη δημόσια ηθική, οπότε οι αρχές δεν μπορούν να κάνουν τίποτα για τη φήμη του καλλιτέχνη. Έτσι, οι εξουσίες επιτίθενται στην ταυτότητά σας: θέλουν να πείσουν το κοινό ότι δεν είσαι αυτό που είσαι, δηλαδή ένας καλλιτέχνης. Αυτό προσπαθούν να κάνουν την κοινή γνώμη να πιστέψει στην περίπτωσή μου στη Γαλλία μετά την υπόθεση Pornopolitique (την οποία τα γαλλικά μέσα ενημέρωσης αποκαλούν υπόθεση Griveaux). Αφού απέτυχε να με χαρακτηρίσει ως τρελό, η γαλλική κρατική εξουσία που εξέθεσα προσπαθεί, αφενός, να καταστρέψει τη φήμη μου παρουσιάζοντάς με ως βίαιο άνθρωπο, και, αφετέρου, να καταστρέψει την ταυτότητά μου ως καλλιτέχνη, πράγμα που αποδεικνύεται ακόμη πιο σοβαρή επίθεση. Μετά από αυτή την υπόθεση και παρά την έκδοση του βιβλίου μου *Théorème*, δεν έχω πρόσβαση σε κανέναν επαγγελματικό χώρο στη Γαλλία, σε αντίθεση με το παρελθόν. Αλλά αυτό δεν με επηρεάζει. Είμαι ελεύθερος."

Αρνούμενος κάθε ταμπέλα και κάθε χειραγώγηση, συνοδευόμενος από την Alexandra de Taddeo, νεαρή Γαλλίδα νομικό που άγγιξε την καρδιά του - μέσω της περίφημης υπόθεσης Pornopolitique - ο Piotr Pavlenski δημιούργησε το πρώτο πορνογραφικό αρχείο με τη συμμετοχή αξιωματούχων, πολιτικών και εκπροσώπων της εξουσίας, και πιο συγκεκριμένα του πρώην εκπροσώπου της κυβέρνησης Μακρόν και υποψήφιου, τότε, για το Δημοτικό Συμβούλιο του Παρισιού. Δημοσιοποιώντας στο διαδίκτυο πορνογραφικά βίντεο του Benjamin Griveaux, ο οποίος ήταν ο σκηνοθέτης, ο οπερατέρ και ο ηθοποιός αυτών των ταινιών μικρού μήκους, στο πλαίσιο της λογοκριμένης εκδήλωσης Pornopolitique, ο Piotr Pavlenski έκανε τον Griveaux διεθνή πολιτικό σούπερ σταρ (στα τέλη του 2020 μια δημοσκόπηση της Google έδειξε ότι ο Griveaux ήταν ο πιο δημοφιλής πολιτικός στη Γαλλία). Αλλά παρ› όλα αυτά, ο υποψήφιος δήμαρχος του Παρισιού αποσύρθηκε από την προεκλογική εκστρατεία. Μαζί με την Alexandra de Taddeo, την παραλήπτρια των πορνογραφικών ταινιών, δημιούργησαν ένα σκάνδαλο που συγκλόνισε τη Γαλλία την άνοιξη του 2020 - προς μεγάλη ικανοποίηση των κοινωνικών κινημάτων διαμαρτυρίας που έβραζαν στην επαναστατημένη Γαλλία μέχρι τον Ιανουάριο του 2020 και τα οποία στη συνέχεια κατασιγάστηκαν – η πανδημία, ο εγκλεισμός και άλλες ύπουλες επιθέσεις κατά των δικαιωμάτων και των ελευθεριών ας όψονται.

Από την άνοιξη του 2020, ο Piotr Pavlenski έχει εμπλακεί σε άλλες πολύπλοκες και ανησυχητικές νομικές ανατροπές και δικαστικές υποθέσεις, η έκβαση των οποίων είναι ακόμη άγνωστη. Αυτό μας κάνει να σκεφτούμε τον Τζούλιαν Ασάνζ, τον Αυστραλό δημοσιογράφο και εκδότη του Wikileaks, φυλακισμένο στο Λονδίνο, στο στόχαστρο της κυβέρνησης των ΗΠΑ όπου πρόκειται να εκδοθεί, επειδή αγωνίζεται σκληρά σε ένα άλλο μέτωπο, αυτό της ελευθερίας της πληροφόρησης - μέσω ενός ελεύθερου διαδικτύου, που τώρα πλέον κινδυνεύει να εξαφανιστεί.

Ο Juan Branco, δικηγόρος και στοχαστής μιας Γαλλίας σε εξέγερση, μέλος της ομάδας νομικών συμβούλων των Wikileaks, προσκεκλημένος της εφημερίδας Η Εποχή και της Καλλιτεχνικής Ομάδας Ήριννα- Compagnie Erinna τον Ιανουάριο του 2020 στην Αθήνα – μαζί με τον Fly Rider ή Maxime Nicolle, μορφή των Κίτρινων Γιλέκων/Gilets Jaunes- για να εκθέσουν την υπόθεση του Julian Assange και να συμβάλουν στην ανάπτυξη της ελληνικής καμπάνιας για την απελευθέρωσή του, θέλησε επίσης να υπερασπιστεί τον

Piotr Pavlenski από την πρώτη κιόλας ώρα της πορνοπολιτικής υπόθεσης.

Ωστόσο, είχε να αντιμετωπίσει επιπλοκές και εμπόδια από το γαλλικό δικηγορικό σύλλογο και άλλους θεσμούς, σε σημείο που απειλήθηκε με ανάκληση της άδειας άσκησης του δικηγορικού επαγγέλματος. Πρόκειται για σύμπτωση;

«Νόμος δεν υπάρχει, δικαιοσύνη δεν υπάρχει...», δηλώνει ο Pavlenski.

Ωστόσο, ο Πιοτρ, στωικά, με τη στάση του, με ή χωρίς δικηγόρους υπεράσπισης, με ή χωρίς νέα ποινή φυλάκισης, μας προκαλεί να προβληματιστούμε για το δικαίωμα στην ελευθερία της έκφρασης, το δικαίωμα στην ελευθερία εν γένει. Μας καλεί επίσης να μετρήσουμε τη δύναμή μας, τη θέλησή μας να υπερασπιστούμε αυτή την ελευθερία.

Ας θυμηθούμε ότι η ήταν το σύνθημα των Ελλήνων επαναστατών του 1821, των προγόνων μας που, ξεσηκώθηκαν ενάντια στην τυραννία και θυσιάζοντας τη ζωή τους, προσέφεραν στις επόμενες γενιές, συμπεριλαμβανομένης και της δικής μας, μια χώρα, μια γλώσσα, μια ελευθερία - μειωμένη βεβαίως - αλλά μια κάποια ελευθερία. Ελευθερία να είσαι, να σκέφτεσαι, να ονειρεύεσαι, να διδάσκεις, να δημιουργείς, να αγωνίζεσαι. Να ζεις και να πεθαίνεις.

Μέσα από το έργο του και τη δέσμευσή του ως καλλιτέχνη που δεν κάνει παραχωρήσεις στις αρχές, ο Piotr Pavlenski φαίνεται να προσθέτει τη φωνή του σε αυτό το επαναστατικό σύνθημα.

Αλλά είναι σχεδόν ο μόνος που το κραυγάζει και αναλαμβάνει τις συνέπειες σε τέτοιο βαθμό μεταξύ των σύγχρονων καλλιτεχνών συναδέλφων του σε όλη την Ευρώπη.

Τον ευχαριστούμε θερμά. Τον καλωσορίζω και του δίνω το λόγο.

ΕΙΣΗΓΗΣΗ του Piotr PAVLENSKI

Καλημέρα σε όλους,

Χαίρομαι που μου δίνεται η ευκαιρία να εξηγήσω ποια είναι κατά τη γνώμη μου η πολιτική τέχνη.

Καθώς και τη διαφορά μεταξύ της «πολιτικής τέχνης», της «διακοσμητικής τέχνης» και της «τέχνης για την πολιτική», την οποία επίσης αποκαλώ «τέχνη γύρω από την πολιτική», και, κυρίως, να εξηγήσω τι θεωρώ αναπλαισίωση στο πεδίο της πολιτικής τέχνης. Η πολιτική τέχνη είναι η τέχνη που δρα μέσα στο πλαίσιο των μηχανισμών της εξουσίας.

Οι μηχανισμοί της εξουσίας είναι οι μηχανισμοί του ελέγχου και της διακυβέρνησης.

Για να έχει έλεγχο και διακυβέρνηση, η εξουσία χρειάζεται μέσα.

Η αστυνομία, τα μέσα μαζικής ενημέρωσης, η θρησκεία, η ιδεολογία, οι νόμοι, το εκπαιδευτικό σύστημα, η ψυχιατρική και ούτω καθεξής, είναι όργανα εξουσίας.

Αλλά η εξουσία ζητά πάντα περισσότερα, θέλει να μετατρέψει όλους τους τομείς της ανθρώπινης γνώσης σε όργανα εξουσίας. Αυτός είναι ο εγγενής στόχος της. Γιατί αν η εξουσία σταματήσει να ελέγχει και να κυβερνά, τότε θα πάψει να είναι εξουσία. Ή αν δεν έχει αρκετά όργανα, τότε θα καταστεί αδύναμη. Βασικά, κάθε τομέας της γνώσης μπορεί να γίνει όργανο της εξουσίας. Και υπάρχουν πολλά ιστορικά επεισόδια στα οποία η τέχνη, η ποίηση και η φιλοσοφία απετέλεσαν όργανα της εξουσίας.

Είμαι πεπεισμένος ότι η προσωπική ευθύνη κάθε ατόμου που εκπροσωπεί ένα πεδίο γνώσης είναι να μην δίνει καμία δυνατότητα στην εξουσία να εργαλειοποιεί το πεδίο της γνώσης του.

Είμαι εικαστικός καλλιτέχνης και, επειδή εκπροσωπώ και υπερασπίζομαι την τέχνη, κάνω ό,τι είναι δυνατόν για να διασφαλίσω ότι η εξουσία δεν μπορεί να εργαλειοποιήσει την τέχνη – και γι αυτό το λόγο θεωρούμαι εμπόδιο απέναντι στην εξουσία. Γι› αυτό το λόγο ο μηχανισμός της εξουσίας προσπαθεί να καταπιέσει κι εμένα και την πολιτική τέχνη.

Στόχος μου είναι να στρέψω αυτή την καταπίεση ενάντια στην ίδια την εξουσία. Υπάρχουν κι άλλα είδη τέχνης.

Η διακοσμητική τέχνη είναι η τέχνη που αντιτίθεται περισσότερο στην πολιτική τέχνη - είναι η τέχνη που είναι διακοσμητική, που υπηρετεί την εξουσία, τους θεσμούς του κράτους, για παράδειγμα - και που υπηρετεί επίσης την ιδεολογία.

Η μεγαλύτερη διαφορά μεταξύ της πολιτικής τέχνης και της διακοσμητικής τέχνης είναι ότι η πολιτική τέχνη δημιουργείται για να μην γίνει όργανο της εξουσίας, για να αναγκάσει τους μηχανισμούς της εξουσίας να εργαστούν για την τέχνη, ενώ η διακοσμητική τέχνη αποτελεί όργανο της εξουσίας.

Οι καλλιτέχνες που εξασκούν τη διακοσμητική τέχνη κάνουν τα πάντα για να γίνουν και να παραμείνουν όργανα της εξουσίας- επειδή έχουν μεγάλο κέρδος από αυτό. Υπάρχει ένας τρίτος τύπος τέχνης που ορίζω, είναι η τέχνη για την πολιτική.

Αυτή η τέχνη συγχέεται συχνά με την πολιτική τέχνη. Αλλά η μεγάλη διαφορά τους είναι ότι η τέχνη για την πολιτική είναι τέχνη που απλώς αναφέρεται στην πολιτική. Φυσικά η εικαστική τέχνη δεν είναι σαν τη λογοτεχνία, δεν βασίζεται στο λόγο αλλά στην οπτική, ωστόσο μπορεί κανείς να κάνει δηλώσεις ή να χρησιμοποιήσει πολιτικά θέματα για να αναπτύξει την εικόνα.

Για παράδειγμα, μια έκθεση με θέμα την πολιτική μοιάζει με μια συζήτηση σχετικά με την πολιτική.

Συνοψίζοντας, οι ορισμοί της πολιτικής τέχνης, της τέχνης για την πολιτική και της διακοσμητικής τέχνης αφορούν κυρίως στη στάση και στη διάθεση της τέχνης σε σχέση με την εξουσία.

Αυτό είναι πολύ σημαντικό γιατί οι διαθέσεις αυτές καθορίζουν την ιδέα της τέχνης. Ο Πλάτωνας έλεγε ότι πριν από κάθε τι υπάρχει η ιδέα, η έννοια - κι αυτό χρησιμοποιήθηκε από τους εννοιολογικούς καλλιτέχνες στις ΗΠΑ - τον Joseph Kosuth και πολλούς άλλους.

Ωστόσο θεωρώ ότι αυτό είναι λάθος.

Πρώτα απ› όλα, υπάρχει η διάθεση για εξουσία και μόνο κατόπιν ακολουθεί η ιδέα και η έννοια.

Το αν ένας καλλιτέχνης επιτρέπει την ανάδυση μιας ιδέας ή απαγορεύει σε μιαν άλλη ιδέα ή έννοια να εκφραστεί... εξαρτάται μόνο από τη σχέση του ίδιου με την εξουσία. Και τώρα θα μιλήσω για την αναπλαισίωση στην πολιτική τέχνη. Η αναπλαισίωση είναι μια από τις κύριες μεθόδους της πολιτικής τέχνης.

Υπάρχουν δύο τύποι αναπλαισίωσης.

Ωστόσο σήμερα θα μιλήσω μόνο για έναν από αυτούς τους τύπους επαναπροσδιορισμού του πλαισίου, εκείνον που κάνει αναφορά στην ιστορία της εικαστικής τέχνης.

Τα αντιπροσωπευτικότερα παραδείγματα από το έργο μου είναι το δρώμενο του

X/ Sparation, όπου αναφερόμουν στην ιστορική κληρονομιά του Βαν Γκογκ, το δρώμενο της ***Liberté***, το δρώμενο της ***Menace*** και το δρώμενο του ***Eclairage,*** όπου αναφερόμουν στην κληρονομιά του Καραβάτζιο και, τέλος, το δρώμενο της ***/ Pornopolitique***, όπου αναφερόμουν στην κληρονομιά του Μολιέρου και συγκεκριμένα στον Ταρτούφο του Μολιέρου.

Πρώτα απ› όλα, πρέπει να εξετάσουμε μια ιστορική προοπτική: υπάρχουν πολύ σαφή παραδείγματα στην ιστορία της χρήσης της μεθόδου της αναπλαισίωσης από άλλους εικαστικούς καλλιτέχνες.

Θα πάρω το παράδειγμα του ζωγράφου Édouard Manet και των έργων του όπως το Déjeuner sur l'herbe και το Olympia.

Το Dejeuner sur l'herbe ήταν μια αναπλαισίωση του πίνακα του Τιτσιάνο «Η συναυλία της εξοχής» και η Ολυμπία /Olympia ήταν μια αναπλαισίωση του πίνακα του Τιτσιάνο «Αφροδίτη» ή του πίνακα του Giorgione.

Αυτά τα έργα του Μανέ είχαν έντονη επίδραση, είχαν τεράστιο κοινωνικό αντίκτυπο χρησιμοποιώντας απλώς αυτή τη μέθοδο της αναπλαισίωσης - αναφερόμενα στην ιστορική κληρονομιά καλλιτεχνών από προηγούμενους αιώνες και μεταφέροντας την κληρονομιά αυτή σε ένα άλλο πλαίσιο, αυτό του παρισινού σαλονιού του 19ου αιώνα.

Είναι πολύ ενδιαφέρον, γιατί έχουν ήδη περάσει 150 χρόνια από την εποχή του Μανέ - και χρησιμοποιώ την ίδια μέθοδο - τη μέθοδο του επαναπροσδιορισμού του πλαισίου (και των συμφραζομένων).

Αυτό που έκανα στο δρώμενο Separation ήταν να αναφερθώ στην ιστορική κληρονομιά του Βαν Γκογκ όταν έκοψε μέρος του αυτιού του. Στη συνέχεια, στα δρώμενα Ελευθερία, Απειλή και Φωτισμός, αναφέρθηκα στην ιστορική κληρονομιά του Καραβάτζιο.

Ο Καραβάτζιο ήταν ο δάσκαλος του chiaroscuro - ήταν αυτός που άρχισε να το χρησιμοποιεί για να δημιουργήσει νόημα... Για να κατασκευάσει νόημα, χρησιμοποίησε τη σύγκρουση μεταξύ φωτός και σκότους, και χρησιμοποίησα κι εγώ αυτή την τεχνική. Στη συνέχεια, στο δρώμενό μου Pornopolitique, αναφέρθηκα στην ιστορική κληρονομιά του Μολιέρου, ιδίως στον Ταρτούφο του Μολιέρου. Κι είναι απίστευτο γιατί έχουν περάσει αρκετοί αιώνες και ο Μολιέρος έχει πλέον όλες τις τιμές και τις δόξες στη Γαλλία. Αλλά όταν αναφέρθηκα στο έργο του και το επαναδιατύπωσα στον 21ο αιώνα, έγινε έκρηξη. Ένα τεράστιο κοινωνικό αποτέλεσμα που δεν θα μπορούσα ποτέ να φανταστώ.

Το έργο Le déjeuner sur l'herbe του Μανέ δημιουργήθηκε το 1863, η Olympia το 1865 - η αντίδραση ήταν παρόμοια. Η κοινωνία, η ελίτ της γαλλικής κοινωνίας εκείνης της εποχής έπαθε υστερία. Ορισμένοι συμπεριφέρθηκαν σαν ζώα, ούρλιαζαν, προσπαθούσαν να επιτεθούν, να καταστρέψουν τον πίνακα του Μανέ - έχασαν κάθε ανθρώπινη υπόσταση. Και σήμερα μπορούμε να δούμε το ίδιο πράγμα: όταν δημιούργησα το έργο μου, το δρώμενο Pornopolitique, η γαλλική αστική τάξη, η γαλλική πολιτική ελίτ, έχασαν εντελώς την ανθρώπινη υπόστασή τους - συμπεριφέρθηκαν σα ζώα.

Δεν ξέρω πώς να εξηγήσω το γεγονός, αλλά νομίζω ότι είναι κρίμα...

Έχουμε δει μεγάλες τεχνολογικές αλλαγές, μεγάλες αλλαγές στην επικοινωνία, και πλέον οι άνθρωποι έχουν πρόσβαση στην εκπαίδευση - αλλά τελικά, βλέπουμε ότι αυτό δεν αλλάζει τίποτα.

Βλέπουμε επίσης ότι η τέχνη σήμερα, όπως και πολλούς αιώνες πριν, η τέχνη μπορεί να αποκαλύψει στις κοινωνίες την ανθρώπινη φύση.

Νομίζω ότι αυτή είναι η **τεράστια αξία της τέχνης - η τέχνη είναι ένας καθρέφτης για όλους μας, μας επιτρέπει να δούμε ποιοί είμαστε.**

Σας ευχαριστώ.

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

Piotr Pavlenski, *Collision*, Au Diable Vauvert, 2022.
Piotr Pavlenski, *Столкновение*, Городец,ʹ2021.
Piotr Pavlenski et Mariel Primois Bizot, *Théorème*, Paris, Editions Exils, 2020.
Piotr Pavlenski (μετάφραση από τα ρωσικά της Galia Ackerman, πρόλογος: Michel Eltchaninoff), *Le cas Pavlenski: La politique comme art,* Paris, Louison Editions, 2016.
Piotr Pavlenski (trad. du russe), *Pjotr Pawlenski Aktionen,* CiconiaXCiconia, 2016.
Piotr Pavlenski (trad. du russe), *Pawlenski*, Krytyka Polityczna, 2016.
Piotr Pavlenski (trad. du russe), Pawlenski P.A Wladimir Velminski: *Gefängnis des ALtäglichen,* Matthis & Seitz, 2016.
Piotr Pavlenski, Павленский П.А: *О русском акционизме,* АСТ,ʹ2016.
Piotr Pavlenski, Pjotr Pawlenski: *Der bürokratische Krampf und die neue Ökonomie politischer Kunst*, Merve, 2016.
Piotr Pavlenski (trad. du russe), *Nudo con filo spinato*, ilSaggiatore, 2019.

ΠΑΡΑΡΤΗΜΑ

ΦΩΤΟΓΡΑΦΙΚΟ ΥΛΙΚΟ

BF

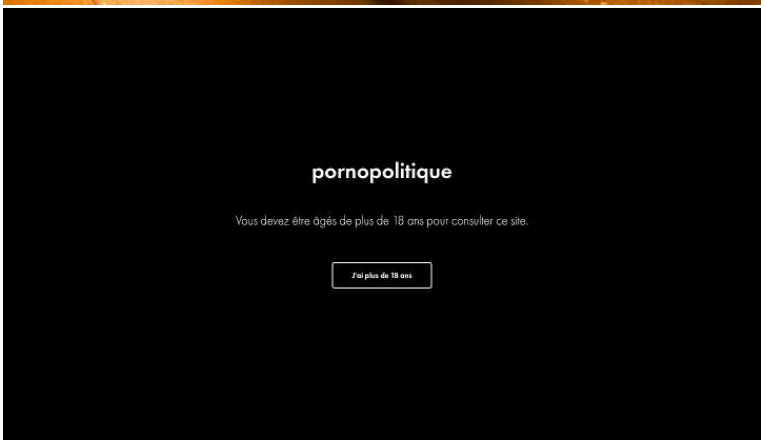
pornopolitique
Vous devez être âgés de plus de 18 ans pour consulter ce site.
J'ai plus de 18 ans

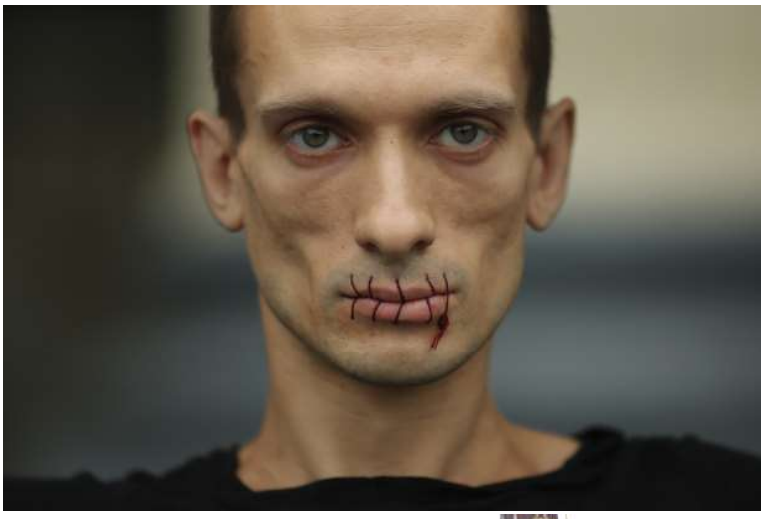

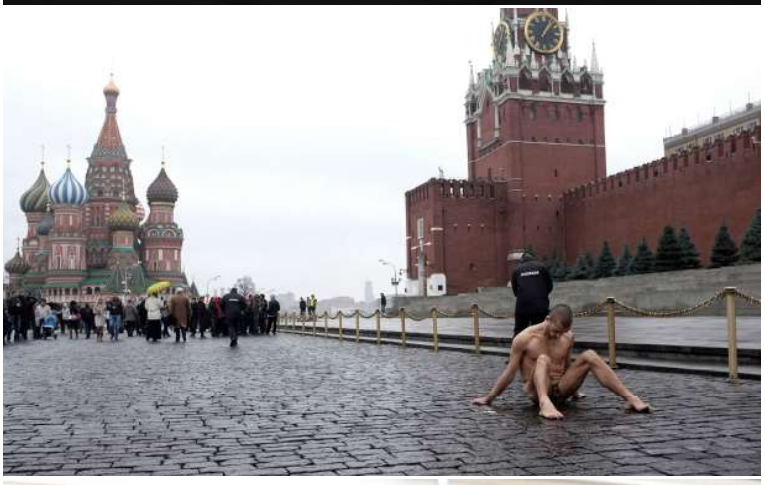

Ενότητα 2η

Πολιτισμός και Οικονομία

Βιώσιμη ανάπτυξη και πολιτισμός

Αραμπατζής Δημήτριος
Χημικός, PhD, 8ο ΓΕΛ Βόλου
dimgreen@hotmail.com

ΠΕΡΙΛΗΨΗ

Ο όρος ανάπτυξη έχει αμφιλεγόμενη αντιμετώπιση τόσο ως λέξη όσο και ως έννοια από ειδικούς και μη. Σήμερα η ανάπτυξη σχετίζεται με τις έννοιες της κοινωνικής ευημερίας, της οικονομικής προόδου, του επιπέδου διαβίωσης, του μορφωτικού επιπέδου, του πολιτισμού και της προστασίας του περιβάλλοντος. Η ιδιαίτερα διαδεδομένη έννοια της αειφορίας ή βιωσιμότητας διαμορφώθηκε τις τελευταίες δεκαετίες του 20ου αιώνα και είναι συνυφασμένη πια με τον όρο της ανάπτυξης. Η έννοια και οι επιμέρους εξειδικεύσεις του όρου «βιώσιμη ανάπτυξη» αναπτύχθηκαν στο πλαίσιο διεθνών επιτροπών και συνδιασκέψεων σε επίπεδο κρατών υπό την αιγίδα του Οργανισμού Ηνωμένων Εθνών. Η βιώσιμη ανάπτυξη έχει οριστεί ως η ανάπτυξη που καλύπτει τις ανάγκες του παρόντος χωρίς να διακυβεύεται η ικανότητα των μελλοντικών γενεών να καλύψουν τις δικές τους ανάγκες και αποτελεί μια δυναμική διαδικασία που αποσκοπεί στην ισόρροπη και ισότιμη ανάπτυξη βασισμένη σε τρεις βασικούς πυλώνες: τον οικονομικό, κοινωνικό και περιβαλλοντικό. Τα τελευταία χρόνια έχουν αρχίσει να ακούγονται πολλές φωνές διαμαρτυρίας επιστημόνων, φορέων και οργανισμών σχετικά με το μοντέλο ανάπτυξης και τη σύνδεση του πολιτισμού με αυτή, αν και η UNESCO έχει αναγνωρίσει ρητά τον ρόλο του πολιτισμού στην βιώσιμη ανάπτυξη. Θεωρείται ότι το υπάρχον μοντέλο δεν μπορεί να καλύψει πλέον όλους τους τομείς και τις ανάγκες, αφού δεν ενσωματώνει τον πολιτισμό που αποτελεί καθοριστικό παράγοντα στη ζωή των ανθρώπων. Επισημαίνεται ο σημαντικός ρόλος του πολιτισμού στον δημόσιο σχεδιασμό και την αναπτυξιακή προοπτική, ενώ επιστήμονες θεωρούν τον πολιτισμό όχι μόνο ως τον τέταρτο πυλώνα της αειφορίας αλλά ως τον κύριο πυλώνα του μοντέλου.

Λέξεις κλειδιά: Βιώσιμη ανάπτυξη, αειφορία, πολιτισμός

ΕΙΣΑΓΩΓΗ

Τα αναπτυξιακά μοντέλα που υιοθετήθηκαν στο παρελθόν και τα οποία βασίζονταν στη μεγιστοποίηση της παραγωγικότητας έχουν αναθεωρηθεί και η βιώσιμη ανάπτυξη, που αποσκοπεί στην ισόρροπη και ισότιμη ανάπτυξη και συνδέθηκε με την επιδίωξη της εύρυθμης λειτουργίας του περιβάλλοντος, της οικονομίας και της κοινωνίας, αποτελεί παράγοντα θεμελιώδους σημασίας για την πολιτική των κρατών. Τα τελευταία χρόνια υπάρχει διεθνές ενδιαφέρον για το ρόλο του πολιτισμού στη βιώσιμη ανάπτυξη και αυξανόμενη αναγνώριση του πολιτισμού ως αυτοτελούς πυλώνα της ανάπτυξης. Όμως ακόμη συνεχίζονται οι προσπάθειες για ανάπτυξη και υλοποίηση πολιτικών που θα ενσωματώνουν τον πολιτισμό στο πλαίσιο της βιώσιμης ανάπτυξης. Στην παρούσα εργασία θα αναφερθούμε στις έννοιες της ανάπτυξης, της αειφορίας και του πολιτισμού. Ακόμη θα αναφερθούμε στη διαμόρφωση της έννοιας της βιώσιμης ανάπτυξης και τη διασύνδεση του πολιτισμού με αυτή, όπως και τους ρόλους του πολιτισμού στην ανάπτυξη.

ΑΝΑΠΤΥΞΗ

Ο όρος ανάπτυξη (development) έχει αμφιλεγόμενη αντιμετώπιση τόσο ως λέξη όσο και ως έννοια από ειδικούς και μη. Για ορισμένους η ανάπτυξη ισοδυναμεί με την αύξηση του Ακαθάριστου Εγχώριου Προϊόντος, ενώ άλλοι αντιλαμβάνονται ως ανάπτυξη τη βελτίωση δεικτών που αφορούν σε επιθυμητά κοινωνικά φαινόμενα (π.χ. αλφαβητισμός). Σύμφωνα με τον Lélé (1991) η ανάπτυξη είναι μια διαδικασία κατευθυνόμενης αλλαγής, μια διαδικασία που επιφέρει κοινωνικο-οικονομικούς μετασχηματισμούς, ενώ οι ορισμοί της ανάπτυξης ενσωματώνουν τόσο τους στόχους αυτής της διαδικασίας, όσο και τα μέσα για την επίτευξη αυτών των στόχων.

Αν και η χρήση της έννοιας της ανάπτυξης δεν μπορεί να καθοριστεί με ακρίβεια, σήμερα η ανάπτυξη σχετίζεται με τις έννοιες της κοινωνικής ευημερίας, της οικονομικής προόδου, του επιπέδου διαβίωσης, του μορφωτικού επιπέδου, του πολιτισμού, της προστασίας του περιβάλλοντος και γίνεται αντιληπτή κυρίως μέσω δεικτών, αν και δεν υπάρχουν δείκτες για όλους τους τομείς της ανάπτυξης. Σύμφωνα με τους Oberle, Stowers και Darby (1974) «η ανάπτυξη είναι μια διαδικασία κατά την οποία όλο και περισσότερα μέλη μιας δεδομένης περιοχής ή περιβάλλοντος λαμβάνουν και υλοποιούν κοινωνικά υπεύθυνες αποφάσεις, η πιθανή συνέπεια των οποίων είναι η καλυτέρευση των συνθηκών διαβίωσης ορισμένων ανθρώπων χωρίς να χειροτερεύουν οι συνθήκες διαβίωσης των άλλων».

ΑΕΙΦΟΡΙΑ – ΒΙΩΣΙΜΗ ΑΝΑΠΤΥΞΗ

Η ιδιαίτερα διαδεδομένη έννοια της αειφορίας ή βιωσιμότητας (sustainability) διαμορφώθηκε τις τελευταίες δεκαετίες του 20ου αιώνα και είναι συνυφασμένη πια με τον όρο της ανάπτυξης (sustainable development – βιώσιμη ανάπτυξη). Ο όρος αειφορία προέρχεται από τη Δασοπονία και αφορά σε συγκεκριμένη διαδικασία ρύθμισης της

εκμετάλλευσης ενός δασικού οικοσυστήματος ώστε αυτό να αποδίδει συνεχή και σταθερή ποσότητα προϊόντων στη μονάδα του χρόνου, όταν αφαιρείται από αυτό όγκος ξύλου ίσος ή και λιγότερος από αυτόν που έχει παραχθεί κατά το θεωρούμενο διάστημα (Αγγελίδης, Παπαδοπούλου & Αθανασίου, 2004).

Είναι γνωστό ότι τα αναπτυξιακά μοντέλα που υιοθετήθηκαν στο παρελθόν, επηρεασμένα από την κυρίαρχη αντίληψη της θεώρησης των πραγμάτων, βασίζονταν στη μεγιστοποίηση της παραγωγικότητας, την οικονομική ανάπτυξη και τη μεγέθυνση γενικά όλων των δεικτών, ενώ εξαντλούσαν τις πλουτοπαραγωγικές πηγές και υποβάθμιζαν το περιβάλλον. Τη δεκαετία του 1970 άρχισε να κατακτά έδαφος η αναγκαιότητα για την περιβαλλοντική μέριμνα, η με φειδώ χρησιμοποίηση των πλουτοπαραγωγικών πηγών και ο περιορισμός της ενεργειακής κατανάλωσης και των επιπτώσεων στο περιβάλλον. Στην έκθεση "The Limits to Growth" αναφέρεται για πρώτη φορά η αειφορία και η έννοια των ορίων στην οικονομική ανάπτυξη, ορίων που καθορίζονται από τις αντοχές του φυσικού περιβάλλοντος (Meadows, Meadows, Randers & Behrens III, 1972).

Η έννοια και οι επιμέρους εξειδικεύσεις του όρου «βιώσιμη ανάπτυξη» αναπτύχθηκαν στο πλαίσιο διεθνών επιτροπών και συνδιασκέψεων σε επίπεδο κρατών υπό την αιγίδα του Οργανισμού Ηνωμένων Εθνών (ΟΗΕ) (Μουσιόπουλος, Ντζιαχρήστος & Σλίνη, 2015). Η συνδιάσκεψη του ΟΗΕ για το Ανθρώπινο Περιβάλλον, που πραγματοποιήθηκε στη Στοκχόλμη το 1972, έθεσε τα περιβαλλοντικά ζητήματα στην πρώτη γραμμή των διεθνών ανησυχιών και έφερε τον όρο της βιωσιμότητας στο διεθνές προσκήνιο (United Nations, 1973). Ένα από τα σημαντικότερα αποτελέσματα της διάσκεψης της Στοκχόλμης ήταν η δημιουργία του Προγράμματος των Ηνωμένων Εθνών για το Περιβάλλον. Το 1980 η Διεθνής Ένωση για τη Διατήρηση των Φυσικών Πόρων δημοσίευσε την Παγκόσμια Στρατηγική Διατήρησης, η οποία αποτέλεσε τον προάγγελο της έννοιας της βιώσιμης ανάπτυξης. (Μουσιόπουλος κ.ά., 2015).

Το 1982 η Γενική Συνέλευση του ΟΗΕ συγκρότησε την Παγκόσμια Επιτροπή για το Περιβάλλον και την Ανάπτυξη, με πρόεδρο την Gro Harlem Brundtland, πρωθυπουργό της Νορβηγίας. Έργο της επιτροπής αποτέλεσε η έκθεση «Our Common Future» (1987), γνωστή και ως έκθεση Brundtland, στην οποία η έννοια της βιώσιμης ανάπτυξης ορίστηκε ως «η ανάπτυξη που καλύπτει τις ανάγκες του παρόντος χωρίς να διακυβεύεται η ικανότητα των μελλοντικών γενεών να καλύψουν τις δικές τους ανάγκες» (World Commission on Environment and Development, 1987). Ο ανθρωποκεντρικός αυτός ορισμός σηματοδότησε την πολιτική απαρχή της έννοιας της βιώσιμης ανάπτυξης. Σύμφωνα με τους συντάκτες της έκθεσης «η αειφόρος ανάπτυξη είναι μια διαδικασία αλλαγής, όπου η εκμετάλλευση των πόρων, η κατεύθυνση των επενδύσεων, ο προσανατολισμός της τεχνολογικής ανάπτυξης. και οι θεσμικές αλλαγές εναρμονίζονται και ενισχύουν τόσο τις τρέχουσες όσο και τις μελλοντικές δυνατότητες για την κάλυψη των ανθρώπινων αναγκών και προσδοκιών».

Ο παραπάνω ορισμός της βιώσιμης ανάπτυξης συμπληρώθηκε από τον ορισμό που δόθηκε το 1991 από τη Διεθνή Ένωση για την Προστασία της Φύσης (International Union for Conservation of Nature, IUCN), το Περιβαλλοντικό Πρόγραμμα των Ηνωμένων Εθνών (United Nations Environmental Programme, UNEP) και το Παγκόσμιο Ταμείο για τη Φύση (World Wildlife Fund, WWF) στην έκδοση "Caring for the Earth: a strategy for sustainable living". Σύμφωνα με τους συντάκτες «Η ανάπτυξη είναι αειφόρος όταν βελτιώνει την ποιότητα ζωής στο πλαίσιο των ορίων που θέτει η φέρουσα ικανότητα των

οικοσυστημάτων που υποστηρίζουν τη ζωή» (IUCN/UNEP/WWF, 1991). Όπως είναι φανερό, ο ορισμός αυτός δίνει έμφαση στην περιβαλλοντική διάσταση.

Η έννοια της Βιώσιμης Ανάπτυξης νομιμοποιήθηκε περαιτέρω στη διάσκεψη των Ηνωμένων Εθνών για το Περιβάλλον και την Ανάπτυξη , γνωστή και ως «Earth Summit», που πραγματοποιήθηκε στο Ρίο ντε Τζανέιρο της Βραζιλίας το 1992. Στο συνέδριο του Ρίο τονίστηκε ότι οι διαφορετικοί κοινωνικοί, οικονομικοί και περιβαλλοντικοί παράγοντες αλληλεξαρτώνται και εξελίσσονται μαζί, και ότι η επιτυχία σε έναν τομέα απαιτεί δράση και σε άλλους τομείς για να είναι βιώσιμη με την πάροδο του χρόνου. Η «Σύνοδος Κορυφής για τη Γη» αναγνώρισε το δικαίωμα κάθε έθνους να επιζητεί οικονομική και κοινωνική πρόοδο και κατέληξε στο συμπέρασμα ότι η έννοια της βιώσιμης ανάπτυξης είναι ένας εφικτός στόχος για όλους τους ανθρώπους σε τοπικό, εθνικό, περιφερειακό ή διεθνές επίπεδο. Αναγνώρισε επίσης ότι η ενσωμάτωση και η εξισορρόπηση των οικονομικών, κοινωνικών και περιβαλλοντικών ανησυχιών για την ικανοποίηση των αναγκών μας είναι ζωτικής σημασίας για τη διατήρηση της ανθρώπινης ζωής στον πλανήτη και ότι μια τέτοια ολοκληρωμένη προσέγγιση είναι δυνατή. Το συνέδριο αναγνώρισε επίσης ότι απαιτούνται νέες αντιλήψεις για τον τρόπο παραγωγής και κατανάλωσης, τον τρόπο που ζούμε και εργαζόμαστε και τον τρόπο που παίρνουμε αποφάσεις. Ένα από τα σημαντικότερα αποτελέσματα της Διάσκεψης ήταν η «Ατζέντα 21», ένα τολμηρό πρόγραμμα δράσης που ζητούσε νέες στρατηγικές για επενδύσεις στο μέλλον και για την επίτευξη συνολικής βιώσιμης ανάπτυξης στον 21ο αιώνα. Οι συστάσεις του κυμαίνονταν από νέες μεθόδους εκπαίδευσης, έως νέους τρόπους διατήρησης των φυσικών πόρων και νέους τρόπους συμμετοχής σε μια βιώσιμη οικονομία. Χαρακτηριστική είναι η 1η αρχή της Διακήρυξης του Ρίο: «Οι άνθρωποι βρίσκονται στο επίκεντρο των ανησυχιών για τη βιώσιμη ανάπτυξη. Δικαιούνται μια υγιή και παραγωγική ζωή σε αρμονία με τη φύση» (United Nations, 1992).

Όπως αναφέρθηκε και στην έκθεση Brundtland, η βιώσιμη ανάπτυξη αποτελεί μια δυναμική διαδικασία που αποσκοπεί στην ισόρροπη και ισότιμη ανάπτυξη βασισμένη σε τρεις βασικούς πυλώνες: τον οικονομικό, κοινωνικό και περιβαλλοντικό (Tweed & Sutherland, 2007). Αν και στη Διακήρυξη του Ρίο δεν αναφέρεται ο πολιτισμός ως πυλώνας της βιώσιμης ανάπτυξης, αναγνωρίζεται ο ζωτικός ρόλος των τοπικών κοινοτήτων στην περιβαλλοντική διαχείριση και ανάπτυξη. Ακόμη, στην 22η αρχή της διακήρυξης αναφέρεται ότι τα κράτη πρέπει να αναγνωρίζουν και να υποστηρίζουν δεόντως την ταυτότητα, τον πολιτισμό και τα συμφέροντά τους και να διασφαλίζουν την αποτελεσματική συμμετοχή τους στην επίτευξη της βιώσιμης ανάπτυξης (United Nations, 1992). Η θέση της βιώσιμης ανάπτυξης ως κεντρικό ζήτημα στη διεθνή ατζέντα επιβεβαιώθηκε περαιτέρω στην Παγκόσμια Σύνοδο για την Βιώσιμη Ανάπτυξη, που έγινε το 2002 στο Γιοχάνεσμπουργκ, στη διάσκεψη των Ηνωμένων Εθνών για τη Βιώσιμη Ανάπτυξη, που έγινε το 2012 στο Ρίο ντε Τζανέιρο (Rio+20) και στη Σύνοδο Κορυφής των Ηνωμένων Εθνών για τη Βιώσιμη Ανάπτυξη, που έγινε το 2015 στη Νέα Υόρκη (United Nations: Conferences, Environment and sustainable development, χ.χ.).

Η αειφόρος ανάπτυξη αποτελεί βασικό στόχο και της Ευρωπαϊκής Ένωσης. Στη Λευκή Βίβλο για την ανάπτυξη, την ανταγωνιστικότητα και την απασχόληση, αναφέρεται ότι μέσω μιας διαρκούς και βιώσιμης ανάπτυξης των ευρωπαϊκών οικονομιών η Ευρωπαϊκή Κοινότητα θα εξέλθει από την ύφεση και θα αντιμετωπίσει τη διεθνή ανταγωνιστικότητα (Ευρωπαϊκή Επιτροπή, 1994). Ακόμη στη Συνθήκη του Άμστερνταμ αναφέρεται ότι θα

προωθηθεί η οικονομική και κοινωνική πρόοδος των λαών της Ευρώπης λαμβάνοντας υπόψη την αρχή της αειφόρου ανάπτυξης (European Union: Council of the European Union, 1997). Τέλος, στη Συνθήκη της Λισαβόνας καθίσταται σαφές ότι στόχος είναι η αειφόρος ανάπτυξη της Ευρώπης (European Union, 2007).

ΠΟΛΙΤΙΣΜΟΣ ΚΑΙ ΒΙΩΣΙΜΗ ΑΝΑΠΤΥΞΗ

Σύμφωνα με τον Graham Fairclough «λίγα πράγματα στην ανθρώπινη ζωή είναι πιο ισχυρά από τις ιδέες και τις αντιλήψεις και ο πολιτισμός είναι ένα από εκείνα με τη μεγαλύτερη επιρροή σε όλες τις εκφάνσεις της ζωής» (Dessein, Soini, Fairclough & Horlings, 2015). Όπως και η ανάπτυξη, έτσι και η έννοια του πολιτισμού είναι δύσκολο να οριστεί, μια που «είναι μια από τις δύο ή τρεις πιο περίπλοκες λέξεις στην αγγλική γλώσσα» (Williams, 1976). Ένας από τους πιο γνωστούς ορισμούς για τον πολιτισμό δόθηκε στη διακήρυξη της παγκόσμιας Διάσκεψης για τις Πολιτιστικές Πολιτικές που πραγματοποιήθηκε στο Μεξικό το 1982. Σύμφωνα με αυτόν «πολιτισμός, με την ευρεία έννοια, μπορεί να ειπωθεί ότι είναι το σύνολο των διακριτών πνευματικών, υλικών, διανοητικών και συναισθηματικών στοιχείων που χαρακτηρίζουν μια κοινωνία ή μια κοινωνική ομάδα» (UNESCO, 1982).

Αν και η έννοια της βιώσιμης ανάπτυξης είχε ως βασικούς πυλώνες την οικονομία, την κοινωνία και το περιβάλλον, σιγά σιγά άρχισε να γίνεται αντιληπτός ο σημαντικός ρόλος του πολιτισμού στην αναπτυξιακή προοπτική. Αρκετοί διεθνείς οργανισμοί, όπως ο ΟΗΕ, η UNESCO και το Συμβούλιο της Ευρώπης, αλλά και ερευνητές υποστήριξαν ότι ένα πολιτιστικό πλαίσιο λειτουργίας παράλληλα με το κοινωνικό, περιβαλλοντικό και οικονομικό πλαίσιο, είναι απαραίτητο σε μία βιώσιμη και υγιή κοινωνία, δεδομένου του καθοριστικού ρόλου του πολιτισμού στη ζωή των ανθρώπων και στις πολιτιστικές πτυχές της κοινωνίας (Hawkes, 2001· Sneddon, Howarth & Norgaard, 2006· Tweet & Sutherland, 2007· Luke, 2013).

Στη Σύμβαση για την Προστασία και την Προώθηση της Ποικιλομορφίας των Πολιτιστικών Εκφράσεων που υιοθετήθηκε το 2005 από την 33η Γενική Συνέλευση των κρατών μελών της UNESCO και τέθηκε σε ισχύ το 2007, αναγνωρίζεται ρητά ο ρόλος του πολιτισμού ως κινητήρια δύναμη της αειφόρου ανάπτυξης. Τονίζεται η σημασία της παραδοσιακής γνώσης ως πηγής άυλου και υλικού πλούτου, και ιδίως των συστημάτων γνώσης των αυτόχθονων πληθυσμών, και η θετική συμβολή της στη βιώσιμη ανάπτυξη. Ακόμη, διακηρύσσεται ότι η προστασία, η προώθηση και η διατήρηση της πολιτιστικής ποικιλομορφίας αποτελούν βασική προϋπόθεση για τη βιώσιμη ανάπτυξη προς όφελος των σημερινών και των μελλοντικών γενεών. Τέλος, όλα τα μέλη συμφωνούν ότι πρέπει να γίνουν προσπάθειες για την ενσωμάτωση του πολιτισμού στις αναπτυξιακές τους πολιτικές σε όλα τα επίπεδα για τη δημιουργία συνθηκών που ευνοούν τη βιώσιμη ανάπτυξη (UNESCO, 2005).

Ο πολιτισμός εισήλθε στη συζήτηση για την ανάπτυξη και στο πλαίσιο της αστικοποίησης και της ανάπτυξης των πόλεων. Η δεύτερη Διάσκεψη των Ηνωμένων Εθνών για τους Ανθρώπινους Οικισμούς (Habitat II), που έλαβε χώρα στην Κωνσταντινούπολη της Τουρκίας το 1996, τόνισε τον κρίσιμο ρόλο του πολιτισμού στη βιώσιμη αστική ανάπτυξη, με την τελευταία δεκαετία να υπάρχει μια αυξανόμενη

αναγνώριση της επίδρασης των πολιτιστικών παραγόντων στην ευημερία των πόλεων. Στα συμπεράσματα της διάσκεψης οι κυβερνήσεις αποφάσισαν να δώσουν τη δέουσα προσοχή στο θέμα των ανθρώπινων οικισμών στο πλαίσιο της αειφόρου ανάπτυξης και δεσμεύτηκαν να επιτύχουν τους στόχους της επαρκούς στέγασης για όλους και των αειφόρων ανθρώπινων οικισμών (United Nations, 1996).

Το 2012 η ομάδα εργασίας του ΟΗΕ για το αναπτυξιακό πρόγραμμα των Ηνωμένων Εθνών για την περίοδο μετά το 2015, με εμπειρογνώμονες από περισσότερες από 50 οντότητες του ΟΗΕ και διεθνείς οργανισμούς, επισημαίνει τον διπλό ρόλο του πολιτισμού στη βιώσιμη ανάπτυξη. Σύμφωνα με τα αποτελέσματα της μελέτης ο πολιτισμός αποτελεί και κινητήριο δύναμη της βιώσιμης ανάπτυξης και προαγωγέα της (United Nations, 2012). Ένα χρόνο αργότερα στη Διακήρυξη που πραγματοποιήθηκε στο πλαίσιο του διεθνούς συνεδρίου της UNESCO «Πολιτισμός: κλειδί για την αειφόρο ανάπτυξη», που πραγματοποιήθηκε στο Hangzhou της Κίνας, ζητήθηκε η τοποθέτηση του πολιτισμού στο επίκεντρο των πολιτικών βιώσιμης ανάπτυξης και η ενσωμάτωση του πολιτισμού σε όλες τις αναπτυξιακές πολιτικές και προγράμματα (UNESCO, 2013).

Και η Ευρωπαϊκή Ένωση με διάφορες αποφάσεις αναγνώρισε τον σημαντικό ρόλο του πολιτισμού στη βιώσιμη ανάπτυξη. Για παράδειγμα το 2014 η απόφαση του Συμβουλίου της Ευρώπης αναγνωρίζει την πολιτιστική κληρονομιά ως στρατηγικό πόρο για μια βιώσιμη Ευρώπη, για μια «έξυπνη, βιώσιμη και χωρίς αποκλεισμούς, ανάπτυξη» (Council of the European Union, 2014).

Το 2015 στο πλαίσιο της 70ης Γενικής Συνέλευσης των Ηνωμένων Εθνών, με την Απόφαση «Μετασχηματίζοντας τον Κόσμο μας: Η Ατζέντα 2030 για τη Βιώσιμη Ανάπτυξη» υιοθετήθηκαν η Ατζέντα 2030 για τη Βιώσιμη Ανάπτυξη και οι Στόχοι της Βιώσιμης Ανάπτυξης. Η Ατζέντα 2030 προωθεί την ενσωμάτωση των τριών διαστάσεων της βιώσιμης ανάπτυξης: κοινωνική, περιβαλλοντική και οικονομική, σε όλες τις τομεακές πολιτικές, ενώ παράλληλα αναγνωρίζει τη συμβολή του πολιτισμού στη βιώσιμη ανάπτυξη. Αναγνωρίζεται ως προτεραιότητα η ενίσχυση των προσπαθειών για την προστασία και διαφύλαξη της πολιτιστικής και φυσικής κληρονομιάς του κόσμου, ενώ καθίσταται σαφές ότι ο πολιτισμός είναι κρίσιμος παράγοντας και μπορεί να συμβάλει στην αειφόρο ανάπτυξη (United Nations General Assembly, 2015).

Στο πλαίσιο των σύγχρονων στάσεων για την οικονομική ανάπτυξη, η πολιτιστική κληρονομιά αναγνωρίζεται ταυτόχρονα ως κινητήριος δύναμη και ως καταλύτης της οικονομικής και κοινωνικής ανάπτυξης. Το σχετικό θεωρητικό πλαίσιο αποτελείται από τρία στοιχεία σε ότι αφορά την πολιτιστική κληρονομιά: (α) ξεχωριστός οικονομικός τομέας, που χρησιμοποιεί πόρους, παράγει προϊόντα και δημιουργεί θέσεις εργασίας και κέρδη, (β) παράγοντας ανάπτυξης που καταλύει την αναπτυξιακή διαδικασία με την προσέλκυση οικονομικών λειτουργιών και ενθάρρυνση αναπτυξιακών δραστηριοτήτων και (γ) εργαλείο μάρκετινγκ μέσω της επωνυμίας ενός χώρου, τόπου, πόλης ή χώρας για τη δημιουργία ταυτότητας (Mergos & Patsavos, 2017).

Σύμφωνα με τους Dessein et al. (2015) ο πολιτισμός μπορεί να παίξει σημαντικό ρόλο στη βιώσιμη ανάπτυξη με τρεις τρόπους. Πρώτον, ο πολιτισμός μπορεί να έχει έναν υποστηρικτικό και προωθητικό ρόλο (πολιτισμός στη βιώσιμη ανάπτυξη - culture in sustainable development). Αυτή η προσέγγιση θεωρεί τον πολιτισμό ως αυτοδύναμο τέταρτο πυλώνα παράλληλα με τον οικονομικό, κοινωνικό και περιβαλλοντικό πυλώνα. Με τον δεύτερο τρόπο (πολιτισμός για τη βιώσιμη ανάπτυξη – culture for sustainable

development) ο πολιτισμός μέσω διαδικασιών διαμόρφωσης και διαμεσολάβησης μπορεί να εξισορροπήσει τους τρεις υπάρχοντες πυλώνες και να καθοδηγήσει τη βιώσιμη ανάπτυξη μέσα από οικονομικές, κοινωνικές και οικολογικές πιέσεις και ανάγκες. Με τον τρίτο τρόπο ο πολιτισμός μπορεί να έχει έναν ακόμη πιο θεμελιώδη ρόλο (πολιτισμός ως αειφόρος ανάπτυξη - culture as sustainable development) ως το ουσιαστικό θεμέλιο και η δομή για την επίτευξη των στόχων της βιώσιμης ανάπτυξης. Σε αυτόν τον ρόλο ο πολιτισμός ενσωματώνει, συντονίζει και καθοδηγεί όλες τις πτυχές της βιώσιμης ανάπτυξης. Σε όλους τους ρόλους ο πολιτισμός και η βιωσιμότητα αλληλοσυνδέονται έτσι ώστε οι διακρίσεις μεταξύ της οικονομικής, κοινωνικής και περιβαλλοντικής διάστασης της αειφορίας να αρχίζουν να μειώνονται.

Έχουν διατυπωθεί και άλλες σκέψεις και ιδέες για τους ρόλους του πολιτισμού στην ανάπτυξη κυρίως σε σχέση με την οικολογική διάστασή της. Οι Duxbury, Kangas and De Beukelaer (2017) πρότειναν τέσσερις ρόλους για τον πολιτισμό στην επίτευξη της βιωσιμότητας: (α) διασφάλιση των τοπικών πολιτιστικών πρακτικών και δικαιωμάτων για τις μελλοντικές γενιές, (β) «πρασίνισμα» των δραστηριοτήτων των πολιτιστικών παραγόντων και ιδρυμάτων, (γ) αύξηση της ευαισθητοποίησης σχετικά με τις προκλήσεις της αειφόρου ανάπτυξης χρησιμοποιώντας τον πολιτισμό και (δ) συμβολή στην ανάπτυξη «οικολογικής ιθαγένειας» με προοπτική την αντιμετώπιση των κύριων περιβαλλοντικών προβλημάτων.

Όμως, ο στόχος της ενσωμάτωσης του πολιτισμού, της κληρονομιάς και της τέχνης στο κύριο πρότυπο της διεθνούς ανάπτυξης δέχεται κριτικές. Όπως αναφέρει ο De Beukelaer (2015), η συμπερίληψη του πολιτισμού στην αναπτυξιακή σκέψη δεν είναι απλή και το βασικό εμπόδιο φαίνεται να είναι η ασάφεια των εννοιών του πολιτισμού, της ανάπτυξης και της αειφορίας, καθώς και η διασύνδεσή τους. Η έννοια του πολιτισμού είναι γενικά πολύ ευρεία και σε διαφορετικούς χρόνους, πλαίσια και ζητήματα, ο πολιτισμός αναφέρεται σε διαφορετικά πράγματα και φαινόμενα. Ακόμη, πρέπει να σημειωθεί ότι δεν υπάρχει παγκόσμια συναίνεση για την άμεση σύνδεση του πολιτισμού με την ανάπτυξη.

Περαιτέρω, η αντιμετώπιση του πολιτισμού ως τέταρτου πυλώνα της αειφορίας ενέχει τον κίνδυνο να καταλήξει ως μια περιοριστική προοπτική, εστιάζοντας μόνο στην προστασία πολιτιστικών στοιχείων. Επιπλέον, υπάρχει ο κίνδυνος της προσέγγισης του πολιτισμού ως μια στενή έννοια που περιορίζεται μόνο στον καλλιτεχνικό και δημιουργικό τομέα. Τέλος, η αντιμετώπιση του πολιτισμού ως ανεξάρτητου πυλώνα είναι πιθανόν να παρεμποδίζει τις συσχετίσεις με τους άλλους πυλώνες της ανάπτυξης, κυρίως τον περιβαλλοντικό και τον κοινωνικό (Dessein et al., 2015).

ΣΥΜΠΕΡΑΣΜΑΤΑ

Η διερεύνηση της σχέσης μεταξύ του πολιτισμού και της αειφόρου ανάπτυξης, συμπεριλαμβανομένων των πολιτιστικών αξιών και της εγγενούς αξίας του πολιτισμού, και του πολιτισμού ως δυνητικού ξεχωριστού πυλώνα βιώσιμης ανάπτυξης, συνεχίζεται εδώ και αρκετές δεκαετίες. Τα τελευταία χρόνια είναι έντονες οι προσπάθειες της UNESCO να δείξει πώς ο πολιτισμός οδηγεί την κοινωνική, περιβαλλοντική και οικονομική ανάπτυξη καθώς και την ειρήνη και την ασφάλεια.

Ο πολιτισμός, συμβάλλοντας στην πνευματική, συναισθηματική, ηθική και πνευματική ευημερία των ανθρώπων και δίνοντας τη δυνατότητα σε όλους να ασκήσουν τα ανθρώπινα δικαιώματά τους, συμπεριλαμβανομένων των πολιτιστικών τους δικαιωμάτων, συμβάλλει επίσης στη βιώσιμη ανάπτυξη. Καμία ανάπτυξη δεν μπορεί να είναι βιώσιμη χωρίς τον πολιτισμό. Από την πολιτιστική κληρονομιά έως τις πολιτιστικές και δημιουργικές βιομηχανίες, ο πολιτισμός είναι ταυτόχρονα κινητήριος δύναμη και καταλύτης των οικονομικών, κοινωνικών και περιβαλλοντικών διαστάσεων της αειφόρου ανάπτυξης. Πρέπει να συνεχιστούν οι προσπάθειες για ανάπτυξη και υλοποίηση πολιτικών που θα ενσωματώνουν τον πολιτισμό στο πλαίσιο της βιώσιμης ανάπτυξης.

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΚΕΣ ΑΝΑΦΟΡΕΣ ΚΑΙ ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

Αγγελίδης, Ζ., Παπαδοπούλου, Π., & Αθανασίου, Χ. (Επιμ.) (2004). *Περιβαλλοντική Εκπαίδευση: Εκπαίδευση για το περιβάλλον και τη Βιωσιμότητα*. Θεσσαλονίκη: Διεύθυνση Δευτεροβάθμιας Εκπαίδευσης Ανατολικής Θεσσαλονίκης, Γραφείο Περιβαλλοντικής Εκπαίδευσης.

Council of the European Union (2014). *Conclusions on cultural heritage as a strategic resource for a sustainable Europe*. Ανακτήθηκε 26 Νοεμβρίου 2021 από https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=CELEX-%3A52014XG0614%2808%29

De Beukelaer, C. (2015). *Developing cultural industries: Learning from the palimpsest of practice*. European Cultural Foundation.

Dessein, J., Soini, K., Fairclough, G., & Horlings, L. (Eds.) (2015). *Culture in, for and as Sustainable Development. Conclusions from the COST Action IS1007 Investigating Cultural Sustainability*. University of Jyväskylä, Finland.

Duxbury, N., Kangas, A., & De Beukelaer, C. (2017). Cultural policies for sustainable development: Four strategic paths. *International Journal of Cultural Policy*, *23*(2), 214-230.

European Union: Council of the European Union (1997). *Treaty of Amsterdam amending the treaty on European Union, the treaties establishing the European Communities and related acts*. Ανακτήθηκε 26 Νοεμβρίου 2021 από https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=CELEX%3A11997 D %2FTXT

European Union (2007). *Treaty of Lisbon Amending the Treaty on European Union and the Treaty Establishing the European Community*. Ανακτήθηκε 26 Νοεμβρίου 2021 από https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=CELEX-%3A12007L%2 FTXT

Ευρωπαϊκή Επιτροπή (1994). *Ανάπτυξη, ανταγωνιστικότητα, απασχόληση : Οι προκλήσεις και η αντιμετώπισή τους για τη μετάβαση στον 21ο αιώνα: Λευκό Βιβλίο*, Publications Office. Ανακτήθηκε 26 Νοεμβρίου 2021 από https://op.europa.eu/el/publication-detail/-/publication/0d563bc1-f17e-48ab-bb2a-9dd9a31d5004

Hawkes, J. (2001). *The fourth pillar of sustainability: Culture's essential role in public planning*. Common Ground Publishing Pty Ltd in association with the Cultural Development Network.

IUCN/UNEP/WWF (1991). *Caring for the Earth: a strategy for sustainable living*. Gland, Switzerland. Ανακτήθηκε 26 Νοεμβρίου 2021 από https://wedocs.unep.org/ handle/20.500.11822/30889

Lélé, S. M. (1991). Sustainable development: a critical review. *World development*, *19*(6), 607-621.

Luke, T. W. (2013). Corporate social responsibility: An uneasy merger of sustainability and development. *Sustainable Development*, *21*(2), 83-91.

Meadows, D. H., Meadows, D. L., Randers, J., & Behrens III, W. W. (1972). *The Limits to Growth; A Report for the Club of Rome's Project on the Predicament of Mankind*. New York: Universe Books.

Mergos, G., & Patsavos, N. (2017). Introduction and overview. In Mergos, G., & Patsavos, N.(Eds.) *Cultural heritage and sustainable development: economic benefits, social opportunities and policy challenges* (pp 17-42). Chania: Technical University of Crete. Ανακτήθηκε 26 Νοεμβρίου 2021 από http://ayla.culture.gr/cultural-heritage-and-sustainable-development-economic-benefits-social-opportunities-and-policy-challenges/

Μουσιόπουλος, Ν., Ντζιαχρήστος, Λ., & Σλίνη, Θ. (2015). Εισαγωγή: Αρχές Αειφορίας. Στο Μουσιόπουλος, Ν., Ντζιαχρήστος, Λ., & Σλίνη, Θ., *Τεχνική προστασία περιβάλλοντος*. (σσ. 10-20). Αθήνα: Σύνδεσμος Ελληνικών Ακαδημαϊκών Βιβλιοθηκών. Ανακτήθηκε 26 Νοεμβρίου 2021 από http://hdl.handle.net/11419/1010

Oberle, W. H., Stowers, K. R., & Darby, J. P. (1974). A definition of development. *Journal of the Community Development Society*, *5*(1), 61-71.

Sneddon, C., Howarth, R. B., & Norgaard, R. B. (2006). Sustainable development in a post-Brundtland world. *Ecological economics*, *57*(2), 253-268.

Tweed, C., & Sutherland, M. (2007). Built cultural heritage and sustainable urban development. *Landscape and urban planning*, *83*(1), 62-69.

UNESCO (1982). *Mexico City Declaration on Cultural Policies*. Ανακτήθηκε 26 Νοεμβρίου 2021 από https://unesdoc.unesco.org/ark:/48223/pf0000052505

UNESCO (2005). *Convention on the Protection and Promotion of the Diversity of Cultural Expressions*. Ανακτήθηκε 26 Νοεμβρίου 2021 από https://en.unesco.org/creativity/convention/texts

UNESCO (2013). *The Hangzhou Declaration*. Ανακτήθηκε 26 Νοεμβρίου 2021 από http://www.unesco.org/new/en/culture/themes/culture-and-development/hangzhou-congress/

United Nations: Conferences. Environment and sustainable development (χ.χ.). Ανακτήθηκε 26 Νοεμβρίου 2021 από https://www.un.org/en/conferences/ environment

United Nations (1973). *Report of the United Nations conference on the human environment*. Ανακτήθηκε 26 Νοεμβρίου 2021 από https://digitallibrary.un.org/ record/523249

United Nations (1992). *Report of the United Nations conference on environment and development*. Ανακτήθηκε 26 Νοεμβρίου 2021 από https://www.un.org/en/conferences/environment/rio1992

United Nations (1996). *United Nations Conference on Human Settlements : Habitat II*.

Ανακτήθηκε 26 Νοεμβρίου 2021 από https://www.un.org/en/conferences/habitat/istanbul1996

United Nations (2012). *UN System Task Team on the Post-2015 UN Development Agenda*. Ανακτήθηκε 26 Νοεμβρίου 2021 από https://sustainabledevelopment. un-.org/post2015/index.php?page=view& type=400&nr=843&menu=35

United Nations General Assembly (2015). *Transforming our world: the 2030 Agenda for Sustainable Development*. Ανακτήθηκε 26 Νοεμβρίου 2021 από https://www.un.org/en/development/desa/population/migration/generalassembly/docs/globalcompact/A_RES_70_1_E.pdf

Williams, R. (1976). *Keywords: A vocabulary of culture and society*. New York: Oxford University Press.

World Commission on Environment and Development (1987). *Our Common Future*. Ανακτήθηκε 26 Νοεμβρίου 2021 από https://sustainabledevelopment.un.org/content/documents/5987our-common-future.pdf

Σχεσιοδυναμική εκπαίδευσης βρεφονηπιοκόμων και ψυχοκοινωνικής προσαρμογής παιδιών μονογονεϊκών οικογενειών που φοιτούν σε παιδικούς σταθμούς της Άρτας. Μελέτη Περίπτωσης

Βαραγγούλη Μαρία
Εκπαιδευτικός, Msc

ΠΕΡΙΛΗΨΗ

Σκοπός της έρευνας είναι η διερεύνηση της ψυχοκοινωνικής προσαρμογής παιδιών που προέρχονται από μονογονεϊκές οικογένειες και φοιτούν στους παιδικούς σταθμούς και κατά πόσο μπορεί να συμβάλλει η εκπαίδευση των βρεφονηπιοκόμων σε αυτή την προσαρμογή σε αυτή τη τόσο πρώιμη φάση της εκπαίδευσης.
Στα πλαίσια αυτά, σχεδιάστηκε και έλαβε χώρα πρωτογενής έρευνα σε βρεφονηπιοκόμους και εργαζόμενους παιδικών σταθμών στον νομό Άρτης. Τα αποτελέσματα της έρευνας, έτυχαν κατάλληλης στατιστικής (περιγραφικής και επαγωγικής) ανάλυσης για την εξαγωγή των αντίστοιχων συμπερασμάτων
Τα αποτελέσματα της πρωτογενούς έρευνας έδειξαν ότι οι συμμετέχοντες αναφέρουν μια σειρά από αρνητικές συμπεριφορές που τα εν λόγω παιδιά παρουσιάζουν και αποδίδονται κατ' αυτούς στην οικογενειακή τους κατάστασηότι υφίσταται ένα κενό στην εκπαίδευση των βρεφονηπιοκόμων όσον αφορά στην αντιμετώπιση των αναγκών των παιδιών μονογονεϊκών οικογενειών που θα πρέπει να καλυφθεί με τον σχεδιασμό και την εφαρμογή σχετικών προγραμμάτων επιμόρφωσης.

***Λέξεις – Κλειδιά**: Μονογονεϊκή οικογένεια, ψυχοκοινωνική προσαρμογή, βρεφονηπιοκόμοι,*

ΕΙΣΑΓΩΓΗ

Η μεγάλη αύξηση του αριθμού των διαζυγίων τις τελευταίες δεκαετίες διεθνώς αλλά και στην Ελλάδα, σε όλα τα κοινωνικά στρώματα και η αντίστοιχη αύξηση του αριθμού των παιδιών που ζουν με τον ένα γονέα ,πρόβαλε τη δημιουργία ενός τύπου οικογένειας, της «μονογονεϊκής». Σε μικρότερη έκταση λόγω της ύπαρξης ανύπαντρων μητέρων (ελάχιστα έως καθόλου των πατέρων), ενώ ο αριθμός μονογονεϊκών οικογενειών λόγω χηρείας παρέμεινε περίπου σταθερός (Κογκίδου, 1995).

Οι μονογονεϊκές οικογένειες έκαναν την εμφάνισή τους τα τελευταία χρόνια με ραγδαίο ρυθμό αύξησης τόσο σε διεθνές επίπεδο, όσο και στον ελληνικό χώρο και αποτελούν ένα πραγματικό κοινωνικό φαινόμενο

Σκοπός της παρούσας εργασίας είναι:

- Η ανάδειξη των ιδιαίτερων χαρακτηριστικών των μονογονεϊκών οικογενειών προκειμένου να διαπιστωθεί τόσο ο τρόπος επίδρασης αυτών στην ψυχοκοινωνική προσαρμογή του παιδιού στο παιδικό σταθμό
- κατά πόσο οι βρεφονηπιοκόμοι είναι σε θέση βάσει της εκπαίδευσης τους να συμβάλουν στην ομαλή αυτή προσαρμογή.

Η εργασία είναι δομημένη ως εξής:

Αρχικά γίνεται βιβλιογραφική επισκόπηση όσον αφορά στις μονογονεϊκές οικογένειες και για τον ρόλο των βρεφονηπιακών σταθμών στην ψυχοκοινωνική εξέλιξη των παιδιών, από διάφορες σκοπιές.

Στη συνέχεια παρουσιάζεται αναλυτική η θεωρία της Μετασχηματίζουσας Μάθησης και ακολουθεί η μεθοδολογία για τον σχεδιασμό της πρωτογενούς έρευνας της εργασίας.

Παρουσιάζονται τα αποτελέσματα της στατιστικής ανάλυσης (επαγωγικής και περιγραφικής) του αποτελέσματος της χρήσης του εργαλείου έρευνας και αποδίδονται τα βασικά συμπεράσματα.

Αναλύονται τα αποτελέσματα της ανάλυσης των δεδομένων και τα εξαγόμενα συμπεράσματα συγκρίνονται με αυτά της βιβλιογραφίας. Τέλος παρατίθενται οι προτάσεις της εργασίας για μελλοντική έρευνα και για εκπαίδευση των βρεφονηπιοκόμων ώστε να δύναται να αντιμετωπίσουν τα προβλήματα που παρουσιάζονται στην προσαρμογή των παιδιών των μονογονεϊκών οικογενειών.

ΜΟΝΟΓΟΝΕΪΚΗ ΟΙΚΟΓΕΝΕΙΑ ΚΑΙ ΠΥΡΗΝΙΚΗ ΟΙΚΟΓΕΝΕΙΑ

Σύμφωνα με τους Whitchurch και Dickson (1999), «Η έννοια στην οικογένεια κατασκευάζεται μέσω της επικοινωνίας μεταξύ των μελών της οικογένειας με την πάροδο του χρόνου και επηρεάζει τα μακροχρόνια διαχρονικά αλληλεπιδραστικά τους πρότυπα» (σελ. 693).

Ο αριθμός μονογονεϊκών οικογενειών έχει αυξηθεί σημαντικά τις τελευταίες 2 δεκαετίες.Ανεξάρτητα από τον τύπο της οικογένειας, οι μονογονεϊκέςοικογένειες συνήθως αντιμετωπίζουν περιορισμένους πόρους καθώς και στιγματισμό που συνδέεται με αυτό το καθεστώς (Porter&Chatelain, 1981). Στην περίπτωση μονογονεϊκών οικογενειών, η μεγαλύτερη εστίαση στη δομή (έλλειψη γονέως) μπορεί να καταστήσει πιο δύσκολη την

εξέταση του τρόπου λειτουργίας τους.

Με την εξέταση του τρόπου λειτουργίας των μονογονεϊκών οικογενειών, παρατηρούνται οι διαφορές μεταξύ μονογονεϊκών οικογενειών και ανέπαφων οικογενειών. Οι Gano-Phillips και Fincham (1995) διαπίστωσαν ότι οι γονείς σε πυρηνικέςοικογένειες θα έχουν καλύτερες σχέσεις μεταξύ τους από τους γονείς των οικογενειών που δεν έρχονται σε επαφή. Επιπλέον, επειδή τα πυρηνικάζευγάρια διατηρούν τέτοιες στενές σχέσεις, έχουν την δυνατότητα να είναι πιο ανεξάρτητα από τα παιδιά τους και μπορούν να στηριχθούν ο ένας στον άλλον κατά τη διάρκεια προκλητικών και αγχωτικών περιόδων για συναισθηματική υποστήριξη (Koerner&Fitzpartick, 2004). Οι γονείς σε πυρηνικέςοικογένειες συνήθως κατέχουν περισσότερη δύναμη σε σύγκριση με τους γονείς σε μη πυρηνικέςοικογένειες (Koerner&Fitzpatrick, 2004). Λόγω αυτών των διαφορών, μια πυρηνικήοικογένεια θεωρείται ότι έχει πολλά οφέλη για τα παιδιά, ενώ οι μονογονεϊκές οικογένειες αντιμετωπίζονται ως σε μειονεκτική θέση (Zartler, 2014).

Η έρευνα που συγκρίνει τις διαζευγμένες με πυρηνικές οικογένειες έχει βρει ότι τα παιδιά από διαζευγμένες οικογένειες έχουν υψηλότερο άγχος, κακή προσαρμογή λόγω σύγκρουσης και μεγαλύτερη πίεση (Demo &Acock, 1988, Hainline&Feig, 1978, Rosen 1979, Wyman, et al. 1985). Ενώ υπάρχει υπερβολική ποσότητα βιβλιογραφίας που καθιερώνει τα αρνητικά που σχετίζονται με την ανατροφή σε μονογονεϊκό σπίτι, υπάρχουν και θετικές πτυχές που μπορεί να συνοδεύουν μια τέτοια ανατροφή.

Η ΕΙΣΑΓΩΓΗ ΤΩΝ ΠΑΙΔΙΩΝ ΣΤΟΝ ΒΡΕΦΟΝΗΠΙΑΚΟ ΣΤΑΘΜΟ

Όταν τα παιδιά εισέρχονται για πρώτη φορά στην ζωή εκτός σπιτιού, αντιμετωπίζουν το διαχωρισμό από τους γονείς τους, ένα νέο άγνωστο περιβάλλον, άγνωστες ρουτίνες και άτομα και γενικά λιγότερους πόρους για αλληλεπιδράσεις μεταξύ τους καιμε τους ενήλικες. Στα βρέφη και στα νήπια η ρύθμιση των συναισθημάτων εξαρτάται σε μεγάλο βαθμό από τη διαθεσιμότητα και την εγγύτητα των πρωταρχικών φροντιστών τους (Fonagyet al. 2002, Robertson&Robertson, 1989, Schore 2001, Siegel 2001, Stern, 1985). Τα πολύ μικρά παιδιά συνδέουν τον χωρισμό από τους κύριους φροντιστές τους και το να είναι με άγνωστους ανθρώπους σε άγνωστα περιβάλλοντα, με αισθήματα ανασφάλειας, απώλειας ή και απειλής.

Προκειμένου να συμμετάσχουν στην τόνωση και διευκόλυνση των αλληλεπιδράσεων και των δραστηριοτήτων στην ημερήσια φροντίδα, τα μικρά παιδιά πρέπει πρώτα να ξεπεράσουν τα αρχικά αισθήματα ανασφάλειας και να συμφωνήσουν με το διαχωρισμό και την απουσία των γονέων τους (Datler, et al. 2010 · Roux, 2004).

Η είσοδος στην ημερήσια φροντίδα μπορεί να αφήσει τα μικρά παιδιά σε κίνδυνο και να εμποδίσει τη συμμετοχή τους στις αλληλεπιδράσεις με τους συνομηλίκους και τους φροντιστές, καθώς και την εξερεύνηση του περιβάλλοντος τους. Ωστόσο, ένα από τα πιο συνεπή και θετικά ευρήματα στη βιβλιογραφία για τη φροντίδα των παιδιών είναι ότι όταν η ποιότητα της φροντίδας είναι υψηλή και όταν τα βρέφη και τα νήπια έχουν καλές σχέσεις με τους φορείς παροχής φροντίδας, η εμπειρία του παιδικού σταθμού μπορεί να προωθήσει τη μάθηση και την ανάπτυξη και να βοηθήσει τα παιδιά να προχωρήσουν (Belskyetal., 2007,Brooks-Gunnet al. 2002,Campbellet al. 2000,Dornes, 2006, κεφάλαιο 7,Howeset al. 1995,Laewen, 1992, NICHD EarlyChildcare Research Network, 2000,

2003, 2005, NICHD EarlyChildcare Research Network&Duncan 2003,Sylvaetal., 2011). Η έρευνα σχετικά με τις μεταβατικές διαδικασίες των μικρών παιδιών υποδηλώνει ότι με την αύξηση του χρόνου στις παροχές φροντίδας, τα παιδιά γίνονται πιο αφοσιωμένα. Έξι εβδομάδες μετά την είσοδο, τα παιδιά προσχολικής ηλικίας έχουν παρατηρηθεί ότι είναι περισσότερο κοινωνικά και προσανατολισμένα προς τους ομότιμους και όλο και περισσότερο ενεργά - τόσο προφορικά όσο και σωματικά (Feldbaumetal., 1980, Fox&Field, 1989, McGrew, 1972). Η αντιμετώπιση της παιδικής φροντίδας φαίνεται να παίρνει περισσότερο χρόνο από τα παιδιά μεγαλύτερης ηλικίας από ό, τι τα παιδιά προσχολικής ηλικίας: οι μεταβολές στη συμπεριφορά των μικρών παιδιών έχουν παρατηρηθεί ότι είναι μέτριες: μόνο μετά από 3 μήνες φροντίδας αλλά ουσιαστικά μετά από 6 μήνες φροντίδας (Feinetal., 1993).

Έχει προταθεί ότι η διευθέτηση στο παιδικό σταθμό διευκολύνεται από την αυξανόμενη εξοικείωση των παιδιών με τους φροντιστές και τους συνομηλίκους τους (Feinetal., 1993).

Ο ΡΟΛΟΣ ΤΩΝ ΠΑΙΔΙΚΩΝ ΣΤΑΘΜΩΝ

Οι παιδικοί σταθμοί, από την άλλη πλευρά, προσφέρουν στα παιδιά περισσότερες ευκαιρίες για διαφορετική αλληλεπίδραση μεταξύ τους (Clarke-Stewart, 1991) και αλληλεπίδραση με πολλαπλούς ενήλικες (Howes, 1983). Η βιβλιογραφία υποδηλώνει ότι το περιβάλλον και η εμπειρία του παιδιού είναι πολυεπίπεδη και ότι τα διαφορετικά ατομικά και περιβαλλοντικά χαρακτηριστικά μπορούν να προβλέψουν και να επηρεάσουν διάφορες πτυχές της συνολικής εμπειρίας και της προσαρμογής του παιδιού σε διαφορετικά πλαίσια και χρόνο (Shpancer 2002).

Αναφέρεται επίσης ότι οι φροντιστές αλληλεπιδρούν με τα παιδιά σε σχέση με την ομάδα ως σύνολο, όχι με βάση τις ανάγκες του κάθε παιδιού. «Η προσαρμοστική συμπεριφορά είναι σε μεγάλο βαθμό συνάρτηση της ισορροπίας μεταξύ των πιέσεων και των υποστηριγμάτων που βιώνουν τα παιδιά. Αυτή η ισορροπία μπορεί εύκολα να διαταραχθεί όταν το άγχος δεν διαμορφώνεται από υποστηρικτικές σχέσεις γονέα-παιδιού, επειδή οι γονείς δεν έχουν επαρκείς ευκαιρίες ή παρερμηνεύουν τα σημάδια κινδύνου των παιδιών τους»(Anhert&Lamb 2003).

Η ανάπτυξη της γλώσσας μπορεί να είναι άμεσο αποτέλεσμα της αλληλεπίδρασης του παιδιού με τον φροντιστή. «... η ποιότητα του περιβάλλοντος ημερήσιας φροντίδας επηρεάζει την ανάπτυξη της γλώσσας των παιδιών ... η ημερήσια φροντίδα ασκεί βαθιά επίδραση στη γλωσσική ανάπτυξη» (McCartney 1984).

Η ΘΕΩΡΙΑ ΤΗΣ ΜΕΤΑΣΧΗΜΑΤΙΖΟΥΣΑΣ ΜΑΘΗΣΗΣ

Η μετασχηματίζουσαμάθηση είναι η διαδικασία με την οποία οι ενήλικες μαθητές εξετάζουν με κριτικό πνεύμα τις πεποιθήσεις, τις αξίες και τις υποθέσεις τους με γνώμονα την απόκτηση νέας γνώσης και ξεκινούν μια διαδικασία προσωπικής και κοινωνικής αλλαγής που ονομάζεται reframing in perspective.

Η μη σωστή αντίληψη των χαρακτηριστικών και των συμπεριφορών που

εμφανίζουν τα παιδιά των μονογονεϊκών οικογενειών από τους φροντιστές στον παιδικό σταθμό, ενδεχομένως να οφείλεται σε λαθεμένες/ δυσλειτουργικές αντιλήψεις των ιδίων. Η θεωρία της Μετασχηματίζουσας Μάθησης, μπορεί να επιτρέψει την διερεύνηση αυτών των αντιλήψεων και κατά πόσο αυτές αντανακλώνται στην συμπεριφορά των παιδιών και στις δυσκολίες μάθησης και προσαρμογής.

ΕΡΕΥΝΑ

Η παρούσα εργασία εξετάζει την συμβολή της εκπαίδευσης των βρεφονηπιοκόμων στην ψυχοκοινωνική προσαρμογή των παιδιών μονογονεϊκών οικογενειών που φοιτούν σε παιδικούς σταθμούς. με βάση την βιβλιογραφική επισκόπηση.

Προτιμήθηκε η διεξαγωγή ποσοτικής έρευνας και η συλλογή δεδομένων έλαβε χώρα με την χρήση ερωτηματολογίου που διανεμήθηκε σε εργαζόμενους σε παιδικούς σταθμούς στον νομό Άρτης. Το ερωτηματολόγιο σχεδιάστηκε για τη συλλογή των κατάλληλων και απαραίτητων δεδομένων για την επίτευξη του σκοπού αυτής της έρευνας. Το ερωτηματολόγιο που χρησιμοποιήθηκε στην παρούσα εργασία αποτελείτο από ερωτήσεις, κλειστού τύπου καθώς και ερωτήσεις ανοιχτού τύπου.

Η ανάλυση των απαντήσεων των συμμετεχόντων στα ερωτήματα του ερωτηματολογίου θα λάβουν χώρα με την χρήση του στατιστικού πακέτου Software Package for StatisticalAnalysis της εταιρείας IBM (SPSS).

Ο βασικός στόχος της έρευνας που σχεδιάστηκε και εκτελέστηκε στα πλαίσια της εργασίας ήταν να αποτυπωθούν οι απόψεις των βρεφονηπιοκόμων σε σχέση με τις ανάγκες για την ψυχοκοινωνική προσαρμογή των παιδιών μονογονεϊκών οικογενειών, αφού πρώτα καθοριστούν τα ιδιαίτερα χαρακτηριστικά και οι ανάγκες (αν βέβαια υφίστανται) της συγκεκριμένης μερίδας παιδιών.

ΣΥΜΠΕΡΑΣΜΑΤΑ

Με βάση την ανάλυση των δεδομένων που προέκυψαν από την χρήση του εργαλείου έρευνας στο δείγμα, είναι δυνατή η εξαγωγή των σχετικών συμπερασμάτων αυτής.
Σχετικά με τα χαρακτηριστικά των παιδιών από μονογονεϊκές οικογένειες, όπως αυτά αναφέρονται από τους συμμετέχοντες, τα πιο συχνά αναφερόμενα είναι:

- Η φαινομενική έλλειψη κοινής λογικής (μ.ο. 4.41/5)
- Δυσκολία στην αναμονή σε σειρά (4.02/5)
- Σε συνεχή κίνηση (3.98/5)
- Συχνό τρέξιμο ή σκαρφάλωμα σε επικίνδυνα σημεία (3.89/5)
- Απώλεια ψυχραιμία (3.67/5)
- Διαφωνίες με τους συνομήλικους (3.62/5)
- Ψέματα (3.51/5)
- Δυσκολία στην ομαδική δραστηριότητα ή παιχνίδια (3.49/5)
- Δυσκολία στην έναρξη εργασιών/ δραστηριοτήτων (3.43/5)
- Δυσκολία διατήρησης προσοχής (3.42/5)

Τα ανωτέρω μπορούν να συσχετιστούν με τα γενικά χαρακτηριστικά που

παρουσιάζουν τα παιδιά των μονογονεϊκών οικογενειών (υψηλότερο άγχος, κακή προσαρμογή λόγω σύγκρουσης και μεγαλύτερη πίεση (Demo &Acock, 1988, Hainline&Feig, 1978, Rosen 1979, Wyman, etal. 1985)). Αντίστοιχα, τα λιγότερο εμφανιζόμενα χαρακτηριστικά, επιβεβαιώνουν και τα θετικά χαρακτηριστικά των παιδιών από μονογονεϊκές οικογένειες (αυξημένη αυτοπεποίθηση (μ.ο. 2.71), αίσθημα ανεξαρτησίας (μειωμένη αναφορά συναισθήματος μοναξιάς (μ.ο. 2.34)), αυξημένη ωριμότητα (έκφραση κοινωνικά ανάρμοστων σχολίων (μ.ο. 2.85))) που αναφέρθηκαν από τον Weiss, (1979). Συνεπώς προκύπτει ότι οι αναφερόμενες συμπεριφορές από τους βρεφονηπιοκόμους συνάδουν με τα αντίστοιχα ευρύμματα της βιβλιογραφίας σχετικά με τα χαρακτηριστικά των παιδιών από μονογονεϊκές οικογένειες. Με δεδομένο ότι όλες οι αναφερόμενες συμπεριφορές έχουν αρνητικό πρόσημο για την συμπεριφορά των παιδιών, το δείγμα καταλήγει σαφώς στο ότι τα παιδιά των μονογονεϊκών οικογενειών παρουσιάζουν κατά βάση αρνητικά στοιχεία συμπεριφοράς.

Πολλές από αυτές τις αντιλήψεις ωστόσο ενδεχομένως να οφείλονται στην έλλειψη εκπαίδευσης των βρεφονηπιοκόμων στην αντιμετώπιση τέτοιων καταστάσεων, δεδομένου και του γεγονότος ότι η ραγδαία αύξηση των μονογονεϊκών οικογενειών παρατηρείται τα τελευταία χρόνια και συνεπώς η βασική εκπαίδευση των βρεφονηπιοκόμων δεν έχει προλάβει να εναρμονιστεί με την νέα κατάσταση.

Χαρακτηριστικό είναι το γεγονός ότι υπάρχει μια αρνητική συσχέτιση στον αριθμό των παιδιών που ο βρεφονηπιοκόμος έχει στην επίβλεψη του, με την εμφάνιση δυσκολίας ολοκλήρωσης δραστηριότητας. Αυτή η συσχέτιση δείχνει ότι όταν το μέγεθος των ομάδων που αναλαμβάνει ένας συμμετέχων αυξάνει, αυτή η συμπεριφορά παρατηρείται λιγότερο ενώ παρατηρείται πιο συχνό όταν το μέγεθος της ομάδος μειώνεται.

Η μείωση του μεγέθους επιτρέπει στον βρεφονηπιοκόμο να εστιάσει πιο πολύ σε μεμονωμένα παιδιά και να οδηγήσει σε αντανάκλαση των απόψεων του από αυτά (King,2005).

Είναι εμφανές από τις απαντήσεις των βρεφονηπιοκόμων που πήραν μέρος στην έρευνα ότι τα παιδιά μονογονεϊκών οικογενειών έχουν σχετικά πιο αυξημένες ανάγκες για την επιτήρηση τους και την βοήθεια στην ψυχοκοινωνική προσαρμογή στο σχολείο σε σχέση με τα παιδιά πυρηνικών οικογενειών.

Πολλές από τις συμπεριφορές που (σύμφωνα με το δείγμα πάντα) εμφανίζονται από τα παιδιά που ανήκουν σε μονογονεϊκές οικογένειες μπορούν να αποδοθούν απλά στην διαδικασία της προσαρμογής στην νέα κατάσταση στον βρεφονηπιακό σταθμό (DeSchipper, et al, 2003).

Στο ερώτημα αν τα παιδιά των μονογονεϊκών οικογενειών χρίζουν μεγαλύτερης προσοχής/βοήθειας η πλειοψηφία των θετικών απαντήσεων είναι σημαντική. Αυτό υποδεικνύει μια τάση του δείγματος να «ξεχωρίζει» αυτά τα παιδιά και να αποδίδει τις ανωτέρω συμπεριφορές στην οικογενειακή τους κατάσταση.

Το παρόν, λαμβάνοντας υπόψιν και την λογική εμφάνιση των χαρακτηριστικών αυτών, υποδηλώνει μια προκατειλημμένη σε ένα βαθμό αντίληψη για τα εν λόγω παιδιά και την συμπεριφορά τους. Η προκατάληψη αυτή είναι προφανώς απόρροια της εκπαίδευσης και εμπειρίας των συμμετεχόντων και της αδυναμίας (ή και άρνησης) να προχωρήσουν σε μια αλλαγή της στάσης και των αντιλήψεων τους σχετικά, στα πλαίσια της μετασχηματίζουσας μάθησης (Mezirow, 1991a, 1994).

Το κενό της εκπαίδευσης των βρεφονηπιοκόμων είναι σε αυτό το σημείο εμφανές. Οι ίδιοι σε μεγάλο βαθμό αναφέρουν ότι μπορούν να ανταπεξέλθουν και να βοηθήσουν τα παιδιά των μονογονεϊκών οικογενειών στην προσαρμογή τους στον βρεφονηπιακό σταθμό, αλλά είναι προφανές ότι αυτό θα συμβεί με τους όρους της παρούσας εκπαίδευσης τους και όχι στα απαραίτητα πρότυπα που απαιτεί η συγκεκριμένη κατηγορία παιδιών.

Πέραν της υπομονής και της ενσυναίσθησης (που αποτελούν γενικά προσόντα για κάθε εκπαιδευτικό, πόσο μάλλον για ένα βρεφονηπιοκόμο) η ειδική εκπαίδευση αποτελεί το τρίτο βασικότερο χαρακτηριστικό. Τα εφόδια από την σχετική εκπαίδευση, ή και μετεκπαίδευση των βρεφονηπιοκόμων, όπως είναι εμφανές και από τις απαντήσεις των συμμετεχόντων δεν είναι επαρκή για να καλύψουν τις ανάγκες των παιδιών από μονογονεϊκές οικογένειες.

Κατά βάση, η μετεκπαίδευση, η επιμόρφωση και η hands-on εκπαίδευση θεωρούνται σημαντικές και αναφέρονται σχεδόν ισοδύναμα ως επιλογές για την διόρθωση του θέματος της έλλειψης εφοδίων.

Πολλά από τα γενικά χαρακτηριστικά που ενδεχομένως να ήταν και αναμενόμενα όσον αφορά στο θέμα της εργασίας για τον βρεφονηπιοκόμο (όπως η αυστηρότητα και η εμπειρία) δεν αποτελούν σύμφωνα με τους συμμετέχοντες βασικά χαρακτηριστικά του βρεφονηπιοκόμου όσον αφορά στην ομαλή και σωστή ψυχοκοινωνική προσαρμογή των παιδιών από μονογονεϊκές οικογένειες.

Προκρίνονται χαρακτηριστικά όπως η ενσυναίσθηση και η υπομονή, καθώς προφανώς οι συμμετέχοντες θεωρούν ότι μια πιο «θετική» προσέγγιση των παιδιών θα έχει καλύτερα από αποτελέσματα

.Οι πιο σημαντικές συσχετίσεις που στηρίζουν και τα ανωτέρω αναφερόμενα συμπεράσματα έχουν να κάνουν με τον αριθμό των παιδιών από μονογονεϊκές οικογένειες που υπάρχουν στην τάξη του συμμετέχοντα και την επάρκεια των εφοδίων που έχουν εκείνοι από την εκπαίδευση τους.

Το παρόν συνδέεται προφανώς με την δυνατότητα που έχει ο βρεφονηπιοκόμος να εστιάσει στο παιδί που έχει μεγαλύτερη ανάγκη για βοήθεια η οποία μειώνεται όσο αυξάνει ο αριθμός των παιδιών που αναλαμβάνει λόγω της διάσπασης της προσοχής του σε περισσότερα παιδιά.

Τα εφόδια αυτά πιθανώς να έχουν να κάνουν με την αναγνώριση του γεγονότος ότι τα παιδιά αυτά δεν μπορούν να κριθούν κάτω από το γενικό πρίσμα αλλά υπό μια ειδική οπτική γωνία που αφορά μόνο στα ίδια, και αυτό είναι κάτι που το δείγμα δείχνει να αντιλαμβάνεται.

Διάφορα δημογραφικά χαρακτηριστικά, όπως το φύλο, η ηλικία και η επαγγελματική εμπειρία δεν δείχνουν να δημιουργούν σημαντικές συσχετίσεις με τις απαντήσεις του δείγματος. Αυτό συνεπάγεται εν ολίγης μια κοινή γραμμή και στάση των συμμετεχόντων και στηρίζει και ενδυναμώνει τα ευρήματα της έρευνας

Είναι εμφανές συνεπώς ότι απαιτείται άμεση διενέργεια δράσεων για την επιμόρφωση και εκπαίδευση των βρεφονηπιοκόμων ώστε να αποκτήσουν τα απαραίτητα εφόδια για την διευκόλυνση και οδήγηση της ψυχοκοινωνικής προσαρμογής των παιδιών από μονογονεϊκές οικογένειες στο παιδικό σταθμό, ώστε να είναι εφικτή και η μετέπειτα ενσωμάτωση τους στην σχολική κοινωνία και την κοινωνία σαν σύνολο.

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΚΕΣ ΑΝΑΦΟΡΕΣ

Ahnert, L., &Lamb, M. E. (2003). *Shared care: Establishing a balance between home and child care settings.* Child development, 74(4), 1044-1049.

Belsky J., Vandell D.L., Burchinal M., Clarke-Stewart K.A., McCartney K., Owen M.T. *Are there long-term effects of early child care?* Child Development. 2007;78:681–701.

Brooks–Gunn, J., Han, W. J., &Waldfogel, J. (2002). *Maternal employment and child cognitive outcomes in the first three years of life: The NICHD study of early child care.* Child development, 73(4), 1052-1072..

Campbell, J. J., Lamb, M. E., & Hwang, C. P. (2000). *Early child-care experiences and children's social competence between 11/2 and 15 years of age.* Applied Developmental Science, 4(3), 166-176.

Clarke-Stewart, K. A. (1991). A home is not a school. In M. Lewis & S. Feinman (Eds.), *Social influences and socialization in infancy* (pp. 41–62). New York: Plenum Press

Datler, W., Datler, M., & Funder, A. (2010). Struggling against a feeling of becoming lost: A young boy's painful transition to day care. Infant Observation, 13(1), 65-87.

Demo, D. H., & Acock, A. C. (1988). The impact of divorce on children. Journal of Marriage and the Family, 619-648.

Fein, G. G. (1995). Infants in group care: Patterns of despair and detachment. Early Childho

Feldbaum, C. L., Christenson, T. E., & O'Neal, E. C. (1980). *An observational study of the assimilation of the newcomer to the preschool.* Child Development, 497-507..

Fonagy, P. (2018). Affect regulation, mentalization and the development of the self. Routledge.

Fox, N. A., & Field, T. M. (1989). Individual differences in preschool entry behavior. Journal of Applied Developmental Psychology, 10(4), 527-540.

Gano-Phillips, S., & Fincham, F. D. (1995). Family conflict, divorce, and children's adjustment. Στο M. A. Fitzpatrick & A. Vangelisti (Eds.), Explaining family interactions (pp. 206-231). Thousand Oaks, CA: Sage

Hainline, L., & Feig, E. (1978). The correlates of childhood father absence in college aged women. Child Development, 49, 37-42.

Howes, C., & Smith, E. W. (1995). Relations among child care quality, teacher behavior, children's play activities, emotional security, and cognitive activity in child care. Early Childhood Research Quarterly, 10(4), 381-404..

King, P. K. (2005). Bringing transformative learning to life. Malabar, FL: Krieger

Koerner, A. F., & Fitzpatrick, M. A. (2004). Communication in intact families. Στο A. Vangelisti (Ed.), Handbook of family communication (pp. 177-195). Mahwah, New Jersey: Lawrence Erlbaum Associat

McCartney, K. (1984). Effects of Quality Daycare Environment on Children's Language Development. Developmental Psychology. 20(2), 244-260.

McGrew, W. C. (1972). Aspects of social development in nursery school children with emphasis on introduction to the group. Ethological studies of child behaviour, 129-156.

Mezirow, J. (1991a). Transformative dimensions of adult learning. San Francisco, CA: Jossey-Bass.

Mezirow, J. (1994). Understanding transformative theory. Adult Education Quarterly, 44, 222-232.

National Institute of Child Health and Human Development Early Child Care Research Network. (2000). The relation of child care to cognitive and language development. Child Development, 960-980.

Early Child Care Research Network, N. I. O. C. H. A. H. D. (2003). Does amount of time spent in child care predict socioemotional adjustment during the transition to kindergarten?. Child Development, 74(4), 976-1005

NICHD Early Child Care Research Network. (2005). Early child care and children's development in the primary grades: Follow-up results from the NICHD Study of Early Child Care. American Educational Research Journal, 42(3), 537-570.

NICHD Early Child Care Research Network. (1998). Early child care and self-control, compliance, and problem behavior at twenty-four and thirty-six months. Child development, 1145-1170

Porter, B. R., & Chatelain, R. S. (1981). Family life education for single parent families. Family Relations, 30(4), 517-525

Robertson, J., & Robertson, J. (1989). Separation and the very young. Free Association Books.

Rosen, R. (1979). Some crucial issues concerning children of divorce. Journal of Divorce, 3, 19-25.

Schore, A. N. (2001). Effects of a secure attachment relationship on right brain development, affect regulation, and infant mental health. Infant Mental Health Journal: Official Publication of The World Association for Infant Mental Health, 22(1-2), 7-66.

Shpancer, N. (2002). The Home-Daycare Link: mapping children's new world order. Early Childhood Research Quarterly. 17, 374-392.

Siegel, D. J. (2001). Toward an interpersonal neurobiology of the developing mind: Attachment relationships,"mindsight," and neural integration. Infant Mental Health Journal: Official Publication of The World Association for Infant Mental Health, 22(1-2), 67-94.

Stern, D. N. (1985). The interpersonal world of the infant: A view from psychoanalysis and developmental psychology. Karnac Books.

Sylva, K., Stein, A., Leach, P., Barnes, J., & Malmberg, L. E. (2011). Effects of early child-care on cognition, language, and task-related behaviours at 18 months: An English study. British Journal of Developmental Psychology, 29(1), 18-45.

Weiss, R. S. (1979). Growing Up a Little Faster: The Experience of Growing Up in a Single-Parent Household. Journal of Science Issues, 35(4), 97-111

Wyman, P. A., Cowen. E. L., Hightower, A. D., & Pedro-Carroll, J. L. (1985). Perceived competence, self-esteem, and anxiety in latency-aged children of divorce. Journal of Clinical Child Psychology, 14, 20-26

Whitchurch, G. G., & Dickson, F. C. (1999). Family communication. In M. B. Sussman, S. K. Steinmetz, & G. W. Peterson (Eds.). Handbook of marriage and family (pp. 687-704). New York: Plenum Press

Zartler, U. (2014). How to deal with moral tales: Constructions and strategies of single parent families. JournalofMarriageandFamily, 76(3), 604-619

Αντιλήψεις-στάσεις των Πομάκων γονέων σχετικά με την λειτουργία των μειονοτικών σχολείων στην περιοχή τους: Έρευνα μικρής κλίμακας[1]

Γεωργίτσης Νικόλαος
Εκπαιδευτικός ΠΕ70 (MEd),
Διευθυντής του 21ου Δ.Σ. Ιωαννίνων
ngeorgits@gmail.com

Γιώτσα Άρτεμις
Καθηγήτρια Κοινωνικής Ψυχολογίας
Πανεπιστήμιο Ιωαννίνων,
Διευθύντρια του «Εργαστήριου Ανθρωπίνων Δικαιωμάτων και Διαπροσωπικών Σχέσεων» στο Πανεπιστημίου Ιωαννίνων
agiotsa@uoi.gr

ΠΕΡΙΛΗΨΗ

Σκοπός της παρούσας έρευνας είναι η αποτύπωση αντιλήψεων-στάσεων των Πομάκων γονέων αναφορικά με την λειτουργία των μειονοτικών σχολείων. Το δείγμα αποτελείται από 80 ενήλικες Πομάκους γονείς, μαθητών της Πρωτοβάθμιας Εκπαίδευσης από την περιοχή του Ν. Ξάνθης, εφόσον εκεί ζει περίπου το 75-80% των αυτοαποκαλούμενων ή αυτοπροσδιοριζόμενων ως Πομάκοι της Θράκης. Το ηλιακιακό εύρος των ερωτηθέντων είναι από 31 έως 50 ετών και πάνω, ενώ ο μέσος όρος ηλικίας των εμπλεκομένων στην έρευνα είναι περίπου 40 ετών. Η συμμετοχή των γυναικών είναι μεγαλύτερη από αυτή των ανδρών ενώ το μορφωτικό επίπεδο των περισσότερων είναι απόφοιτοι/ες Δημοτικού

Σχολείου, η πλειονότητα των οποίων προέρχεται από την ορεινή περιοχή της Ξάνθης.

Τα αποτελέσματα έδειξαν τι πιστεύουν οι Πομάκοι γονείς για τα μειονοτικά σχολεία και την λειτουργία τους, καθώς και ποιες είναι οι σύγχρονες εκπαιδευτικές ανάγκες των παιδιών τους. Σημειώνεται επίσης ότι μέχρι σήμερα δεν έχει γίνει ανάλογη έρευνα και αποκαλύπτεται σαφώς και μια «άλλη» διάσταση πέραν αυτής που ήδη γνωρίζουμε για τα μειονοτικά σχολεία, μέσα από τις απαντήσεις του δείγματος.

***Λέξεις Κλειδιά**: μειονότητα, μειονοτικά σχολεία, Πομάκοι, Θράκη.*

ΕΙΣΑΓΩΓΗ

Στην παρούσα εισήγηση γίνεται προσπάθεια να αποτυπωθεί επιπλέον, μέσω των απαντήσεων του δείγματος, η εκπαιδευτική κατάσταση που επικρατεί στην περιοχή που διαμένουν οι Πομάκοι. Αναδεικνύεται το πλαίσιο που ορίζει και καθορίζει την εκπαίδευση στην περιοχή, το οποίο ουσιαστικά μεταβάλει την θρησκευτική μειονότητα (μουσουλμανική) σε εθνική (Τουρκική). Η μεταβολή αυτή έχει ως συνέπεια να εμφανίζεται η Τουρκική γλώσσα ως μητρική και να μην εμφανίζεται η δική τους γλώσσα. Το όλο πλαίσιο δημιουργεί καθήλωση και αστάθεια όσον αφορά την εκπαίδευση των Πομάκων μαθητών.

Έμμεσα λοιπόν επιδιώκεται η καταγραφή των αντιλήψεων-στάσεων των Πομάκων γονέων σε σχέση με τις απαιτήσεις της νέας εκπαιδευτικής πραγματικότητας και τις παλιές διακρατικές συμβάσεις-συμφωνίες.

ΙΣΤΟΡΙΚΑ ΣΤΟΙΧΕΙΑ

Οι Πομάκοι είναι μια ομάδα της μουσουλμανικής μειονότητας και παλαιότερα ζούσε σε μια ευρύτερη περιοχή που καταλάμβανε όλη την ορεινή περιοχή της Ροδόπης. Δηλαδή στο βόρειο μέρος των νομών Ξάνθης, Ροδόπης και σε τμήμα του νομού Έβρου (ελληνική επικράτεια) και είχε σαν κύρια ασχολία της την γεωργία και κτηνοτροφία. Σήμερα ο μεγαλύτερος πληθυσμός διαμένει σε περιοχές των πόλεων Ξάνθης, Κομοτηνής και Ορεστιάδας, ενώ παράλληλα διατηρούν στενούς δεσμούς με τα ορεινά χωριά τους, όπου εκεί διαμένουν συγγενείς τους και έχουν οικίες.

Πληροφοριακά οι Πομάκοι κατά καιρούς έχουν πέσει αντικείμενο γενικότερης εκμετάλλευσης ορισμένων που έχουν συμφέροντα (γεωπολιτικά και θρησκευτικά) στην περιοχή λόγω της ιδιαιτερότητάς τους.

Είναι κατά τη γνώμη μας μια επίμεικτη ομάδα γηγενών -σε καμία περίπτωση Τουρκικό ή Βουλγαρικό φύλο- με πολλές προσμείξεις (Παναγιωτίδης, 1995). (αρχαίοι Θράκες, Σλάβοι, Βογομίλοι, πληθυσμών από τη Β. Συρία, Ρομά και ενδεχομένως Βούλγαροι, Κουμάνοι, Πέτσενέγκοι, Ούζοι κλπ). Η ενδοφυλετική διαφοροποίηση στην ομάδα αυτή φαίνεται από χωριό σε χωριό και από περιοχή σε περιοχή, τόσο στα εξωτερικά χαρακτηριστικά των κατοίκων, όσο και στην καθομιλούμενη γλώσσα (πομακική) καθώς και σε άλλα πολιτιστικά στοιχεία.

Επιπλέον για πολιτικοστρατιωτικούς λόγους η περιοχή όπου κατοικούσαν οι

Πομάκοι είχε κηρυχτεί επιτηρούμενη ζώνη (Ε.Ζ.). Το καθεστώς αυτό είχε αρθεί μόλις το 1995, με αποτέλεσμα να οδηγήσει σε μια διπλή απομόνωση τους Πομάκους τόσο μέσα στη μουσουλμανική μειονότητα, όσο και στο ευρύτερο κοινωνικό γίγνεσθαι, με συνέπειες αρνητικές για τους ίδιους.

Γλώσσα

Η πομακική γλώσσα (Παναγιωτίδης, 1995) είναι διάλεκτος της Βουλγαρικής ή αλλιώς βουλγαρίζουσα, με αρκετά στοιχεία από την ελληνική, την αραβική (λόγω της διδασκαλίας του κορανίου) και τελευταία με πολλά δάνεια από την τουρκική γλώσσα. Προσεγγίζει την ελληνική ως προς τη δομή, αλλά με σαφή τη διαφορά από τη γλώσσα των τουρκόφωνων. Αυτή η γλώσσα (Τσιτσελίκης, 2001) τείνει να εξαφανιστεί σήμερα για πολλούς και διαφόρους λόγους, ένας από τους οποίους είναι το ότι δε διδάσκεται στα σχολεία (είναι προφορική γλώσσα).

Μειονοτικά Σχολεία

Στα «μειονοτικά» σχολεία, έχει επιβληθεί η διδασκαλία της τούρκικης ως μητρικής και της ελληνικής ως δεύτερης γλώσσας. Το νομοθετικό πλαίσιο που ρυθμίζει την εκπαίδευση της μουσουλμανικής μειονότητας (Παπαργυρίου, 2007), είναι: οι διατάξεις της συνθήκης της Λοζάνης (άρθρα 40,41,45), το πρωτόκολλο ελληνοτουρκικής μορφωτικής επιτροπής (20-12-1968) και οι νόμοι 694 και 695/77 αλλά και μεταγενέστεροι νόμοι.

Στο παραπάνω πλαίσιο καθορίζονται εκτός των άλλων εκπ/κών θεμάτων η κατανομή – αντιστοιχία των εκπ/κών, που είναι ένας προς έναν (ένας μουσουλμάνος κι ένας χριστιανός), όπως και τα μαθήματα που θα διδάσκουν.

ΜΕΘΟΔΟΛΟΓΙΑ ΕΡΕΥΝΑΣ

Σκοπός και ερευνητικά ερωτήματα

Σκοπός της παρούσας έρευνας ήταν η διερεύνηση των αντιλήψεων-στάσεων των Πομάκων γονέων σχετικά με την λειτουργία των μειονοτικών σχολείων στην περιοχή τους κατά την παρούσα χρονική περίοδο.

Συγκεκριμένα, τα ερευνητικά ερωτήματα έχουν ως εξής:

- Τα μειονοτικά σχολεία τι εξυπηρετούν;
- Χρειάζεται να αντικατασταθούν;
- Ποιες είναι οι αντιλήψεις-στάσεις των Πομάκων γονέων για τα μειονοτικά σχολεία;

Διαδικασία

Για την ολοκλήρωση του σκοπού δομήθηκε ένα ερωτηματολόγιο πεντάβαθμης κλίμακας (Likert), το οποίο απαντήθηκε από ένα μικρό, αλλά αντιπροσωπευτικό δείγμα κυρίως από τον Νομό της Ξάνθης. Οι περιοχές που ουσιαστικά απευθυνθήκαμε ήταν εκείνες που οι κάτοικοι αυτοπροσδιορίζονται ως Πομάκοι όπως είναι τα τοπικά διαμερίσματα

στον Δήμο Μύκης, (Σμίνθης, Μύκης, Γλαύκης, Πάχνης, Κενταύρου κ.α.) αλλά και σε μέρος Πομάκων που κατοικούν στην πόλη της Ξάνθης. Είναι γνωστό ότι σε τέτοιου είδους έρευνες δεν συμμετάσχουν οι Πομάκοι εύκολα και οι λόγοι είναι πολυποίκιλοι κι έχουν να κάνουν με την ιδιαιτερότητα των συνθηκών που επικρατούν στην περιοχή (πολιτικοθρησκευτικοί).

Ένα κλειστού-τύπου ερωτηματολόγιο (Παπαναστασίου, 1996) διανεμήθηκε σε έντυπη μορφή (φωτοτυπία) στους συμμετέχοντες από εκπαιδευτικούς Πομάκικης καταγωγής οι οποίοι συνέβαλαν τόσο στην σύνταξη όσο και στην διανομή-εξήγηση ερωτήσεων. Το ερωτηματολόγιο αποτελείται από 20 ερωτήσεις που εμπεριέχουν σε αυτές γενικά ερωτήματα όπως: δημογραφικά, το είδος σχολείου, τη χρήση γλώσσας, τέλος τα πλεονεκτήματα και μειονεκτήματα της λειτουργίας των σχολείων αυτών. Το ερωτηματολόγιο δημιουργήθηκε από τους ερευνητές, μέσα από αξιοποίηση της βιβλιογραφίας και ο χρόνος που διενεργήθηκε είναι τέλος Ιούλιου του 2021. Τα δεδομένα συλλέχθηκαν περίπου μια εβδομάδα μετά την παράδοσή τους από τους ίδιους διανεμητές.

Ανάλυση δεδομένων

Τα δεδομένα αναλύθηκαν με διάφορες τεχνικές, χρησιμοποιώντας το λογισμικό SPSS 25.0: εύρεση συχνοτήτων, εύρεση ποσοστών, ερμηνεία της ανάλυσης δεδομένων και καταγραφή των συμπερασμάτων.

ΑΠΟΤΕΛΕΣΜΑΤΑ

Δημογραφικά στοιχεία

Στην έρευνα συμμετείχαν 80 Πομάκοι γονείς μαθητών από τα μειονοτικά σχολεία, εκ των οποίων οι 45 (56,3%) ήταν γυναίκες και οι 35 (43,8%) ήταν άνδρες.

Ηλικιακά, το 47,5% ήταν 31-40 ετών, το 20% ήταν 41-50 ετών, το 17,5% έως 30 ετών και το 15% ήταν άνω των 50 ετών.

Όσον αφορά τις γραμματικές γνώσεις των συμμετεχόντων, το 52,5% ήταν απόφοιτοι Δημοτικού, το 17,5% ήταν απόφοιτοι Γυμνασίου, το 16,3% αναλφάβητοι, το 10% απόφοιτοι Λυκείου και το 3,8% πτυχιούχοι ΑΕΙ/ΤΕΙ.

Στη συνέχεια οι μισοί εκ των συμμετεχόντων δήλωσαν διαμένουν σε ορεινή-αγροτική περιοχή, το 36,3% σε ημιαστική περιοχή και το 13,8% σε αστική περιοχή.

Τέλος, όλοι οι συμμετέχοντες αυτοπροσδιορίστηκαν ως Πομάκοι.

Αντιλήψεις-*στάσεις*

Η δεύτερη και βασική ενότητα του ερωτηματολογίου αφορούσε τις αντιλήψεις-στάσεις των Πομάκων γονέων σχετικά με την λειτουργία των μειονοτικών σχολείων στην περιοχή τους.

ΕΥΡΗΜΑΤΑ

Αρχικά, το 45% είπαν πως δε θα ήθελαν καθόλου να υπάρχουν μειονοτικά σχολεία, το 23,8% θα το ήθελαν σε μικρό βαθμό μόνο, ενώ το 22,5% είναι μέτρια προσκείμενοι προς αυτό και το 8,8% απάντησαν θετικά.

Στη συνέχεια, το 43,8% ήταν αρνητικοί προς τα αμιγώς πομάκικα σχολεία, το 17,5% ήταν ουδέτεροι και το 38,7% ήταν θετικοί.

Αντιθέτως, υπέρ των δημόσιων σχολείων τάχθηκε το 71,3%, ουδέτεροι ήταν το 16,3% και αρνητικοί το 12,5%.

Ακολούθως, μόνο το 20% είπαν πως ζητάνε να διδάσκονται τα τουρκικά ως κύρια γλώσσα στα σχολεία τους και το 27,5% ζητάνε να διδάσκονται ως δεύτερη ή ξένη γλώσσα.

Αντιθέτως, το 62,5% τάχθηκαν υπέρ του να είναι τα ελληνικά κύρια γλώσσα στα σχολεία τους και το 5% μόνο θα τα ήθελαν ως δεύτερη ή ξένη γλώσσα.

Επίσης ελάχιστοι (7,5%) είπαν πως επιθυμούν την πομάκικη γλώσσα ως κύρια γλώσσα στα σχολεία τους και το 1,2% θα την ήθελαν ως δεύτερη ή ξένη γλώσσα.

Ακολούθως, το 47,5% είπαν πως τους επηρεάζει θετικά, η ύπαρξη των μειονοτικών σχολείων στην περιοχή τους, ενώ και ένα μεγάλο ποσοστό (47,5%) απάντησαν ουδέτερα.

Στον αντίποδα, το 57,5% είπαν πως τους επηρεάζει αρνητικά η ύπαρξη των μειονοτικών σχολείων στην περιοχή τους, ενώ και εδώ ένα μεγάλο ποσοστό (37,5%) απάντησαν ουδέτερα.

Το 62,5% δε θεωρούν πως τα μειονοτικά σχολεία βοηθάνε τα παιδιά τους στην εκμάθηση της ελληνικής γλώσσας, αλλά το 92,5% θεωρούν ως τα βοηθάνε στην εκμάθηση της τούρκικης γλώσσας.

Τέλος, το 91,2% θεωρούν πως τα μειονοτικά σχολεία δημιουργούν περιβάλλον απομόνωσης στα παιδιά τους σε σχέση με αυτά των δημοσίων σχολείων και το 61,2% είπαν πως τα μειονοτικά σχολεία συμβάλουν στην εξαφάνιση της Πομάκικης γλώσσας και του Πομάκικου πολιτισμού.

Οι απαντήσεις του δείγματος ήταν επικεντρωμένες στα τρία βασικά κύρια ερωτήματα της έρευνας κι έχουν ως εξής:

1. Τα μειονοτικά σχολεία δεν εξυπηρετούν ουσιαστικά τα νέα δεδομένα για την μόρφωση των παιδιών τους και συμβάλουν αρνητικά σε αυτήν, διότι υπηρετούν άλλους σκοπούς και δεν προσφέρουν αυτό που χρειάζεται η νέα γενιά των Πομάκων μαθητών.
2. Χρειάζεται να αντικατασταθούν με άλλα που θα είναι κοινής αποδοχής και που δεν θα διαχωρίζουν την εκπαίδευσή τους. Επιζητούν σχολεία που δεν αισθάνονται ότι μειονεκτούν τα παιδιά τους μαθησιακά.
3. Οι αντιλήψεις-στάσεις των Πομάκων γονέων για τα μειονοτικά σχολεία είναι πλέον ξεκάθαρα αρνητική και φανερώνεται η αναχρονιστική λειτουργία τους.

Ενισχύονται οι παραπάνω απαντήσεις από τα επιμέρους υποερωτήματα τα οποία επηρεάζονται άμεσα από τα δημογραφικά στοιχεία, διότι από εκεί βλέπουμε την διακύμανση των απαντήσεων ανάλογα με την περιοχή. Αλλιώς απαντάνε όσοι διαμένουν στην πόλη και αλλιώς οι κάτοικοι των ημιορεινών ή ορεινών περιοχών (οι δεύτεροι είναι περισσότερο συντηρητικοί και καχύποπτοι). Αντίστοιχα ρόλο παίζουν το φύλο, οι γραμματικές γνώσεις και η ηλικία του δείγματος.

Τα υποερωτήματα αυτά απαντώνται σχετικά με:

1. το είδος σχολείου που είναι επιθυμητό για τη φοίτηση των Πομάκων μαθητών,

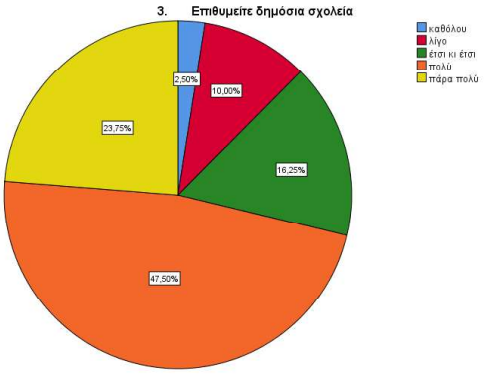

2. τη γλώσσα που είναι απαραίτητη και αποτελεσματική ως κύρια ή ως δευτερεύουσα ,

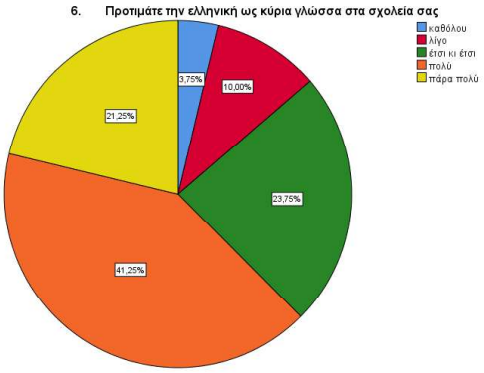

3. τα πλεονεκτήματα και μειονεκτήματα της λειτουργίας των σχολείων αυτών.

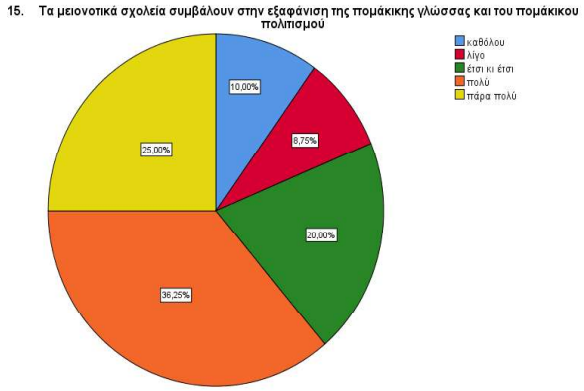

ΣΥΜΠΕΡΑΣΜΑΤΑ

Η παρούσα μελέτη είχε στόχο τη διερεύνηση των απόψεων-αντιλήψεων των Πομάκων γονέων σχετικά με την λειτουργία των μειονοτικών σχολείων στην περιοχή τους. Διαπιστώνουμε πως οι Πομάκοι γονείς δεν τάσσονται υπέρ της λειτουργίας μειονοτικών σχολείων, καθώς θεωρούν πως δημιουργούν περιβάλλον απομόνωσης στα παιδιά τους σε σχέση με αυτά των δημοσίων σχολείων και συμβάλουν στην εξαφάνιση της Πομάκικης γλώσσας (Νοταράς, 2008) και του Πομάκικου πολιτισμού. Επίσης είναι αρνητικοί στην εκμάθηση και χρήση (ως κύριας γλώσσας) της τουρκικής και της πομάκικης γλώσσας στα σχολεία τους. Θα προτιμούσαν τα παιδιά τους να πηγαίνουν στα δημόσια σχολεία και να διδάσκονται στα ελληνικά μόνο, ενώ δε θεωρούν πως τα μειονοτικά σχολεία παρέχουν σωστή εκπαίδευση ούτε μαθαίνουν τα ελληνικά.

Ουσιαστικά τα μειονοτικά σχολεία φαίνεται ότι έχουν πολλά μειονεκτήματα σε σχέση με τα άλλα των δημοσίων σχολείων και οδηγούν σε απομόνωση εκπαιδευτική αλλά και κοινωνική με το αναχρονιστικό τους πλαίσιο.

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

Ασκούνη, Ν. (2006), Η εκπαίδευση της μειονότητας στη Θράκη. Από το περιθώριο στην προοπτική της κοινωνικής ένταξης. Αθήνα: Αλεξάνδρεια.

Βακαλιός, Θ.(1997), *Το πρόβλημα της διαπολιτισμικής εκπαίδευσης στη Δ. Θράκη*, Αθήνα, Gutenberg.

Βακαλιός, Θ. (1997), *Το πρόβλημα της διαπολιτισμικής εκπαίδευσης στη Δυτική Θράκη : η περίπτωση της μουσουλμανικής μειονότητας με έμφαση στους Πομάκους : έρευνα σε συνεργασία με τους Ελένη Κανακίδου, Ναθαναήλ Παναγιωτίδη, Βασιλική Παπαγιάννη*, Θ. Βακαλιός (επιμ.), Αθήνα.

Βαρβούνης, Μ. Γ. (1997), *Η καθημερινή ζωή των πομάκων*, Αθήνα, Οδυσσέας.

Διβάνη, Λ. (1995), *Ελλάδα και Μειονότητες*, Αθήνα, Νεφέλη.

Ζαχαριάδου, Ε. Καμπουρίδου, Α. & Χατζηγεωργίου, Ε. (2007), *Η Εκπαίδευση των*

μουσουλμάνων της Θράκης, Τεχνολογικό Εκπαιδευτικό Ίδρυμα Θεσσαλονίκης, Θεσσαλονίκη.

Κάτσικας, Χ. & *Θεριανός*, Κ., (2004), Ιστορία της Νεοελληνικής Εκπαίδευσης, Αθήνα: Σαββάλας.

Λιάπης, Α. (1995), *Η υποθηκευμένη γλωσσική ιδιαιτερότητα των Πομάκων*, Κομοτηνή.

Μηναϊδη, Σ. (1990), Η θρησκευτική ελευθερία των μουσουλμάνων στην ελληνική έννομη τάξη, Αθήνα – Κομοτηνή.

Νοταράς, Α. (2008), *Εκπαιδευτικές πρακτικές και διλήμματα ταυτότητας στη μειονότητα της Θράκης. Η περίπτωση της Ξάνθης,* Επιθεώρηση Κοινωνικών Ερευνών, 127 Γ΄, 73-102 (προσβάσιμο από την ιστοσελίδα http://www.edulll.gr/UserFiles/file/MELETES/DIAPOLITISMIKH/125007_EKP_MOUSOUL-MANOPAIDWN_06-08.pdf).

Παναγιωτίδης, Ν. (1995), Μουσουλμανική Μειονότητα και Εθνική Εκπαίδευση, Αλεξανδρούπολη: Τοπική Ένωση Δήμων και Κοινοτήτων Ν. Έβρου.

Παπαναστασίου, Κ. (1996), Μεθοδολογία Εκπαιδευτικής Έρευνας, Λευκωσία: Κελβέρη Α.

Παπαργυρίου, Ο. (2007), *Ο θρησκευτικός χαρακτήρας της μουσουλμανικής μειονότητας της Δ. Θράκης και η εκπαίδευση της στα πλαίσια του ελληνικού κράτους*, Αριστοτέλειο Πανεπιστήμιο, Θεσσαλονίκη.

Παρασκευόπουλος, Ι. Ν. (1993), Μεθοδολογία επιστημονικής έρευνας, τόμος 1ος και 2ος. Αθήνα.

Τσίλη, Μ. (1999), *Η διδακτική της ελληνικής ως δεύτερης / ξένης γλώσσας, Πανεπιστημιακές σημειώσεις στο Α.Π.Θ.*

Τσιούμης, Κ. (1998), *Η νομοθετική πολιτική για την εκπαίδευση της μουσουλμανικής μειονότητας της Δυτικής Θράκης 1923 – 1940*, *Παιδαγωγική Επιθεώρηση, 27/1998*

Τσιτσελίκης Κ. & Χριστόπουλος Δ. (επιμ.), (1997), *Το Μειονοτικό Φαινόμενο στην Ελλάδα. Μια συμβολή των κοινωνικών επιστημών*, Εκδ. Κριτική, σσ. 315-339, 417-447

Τσιτσελίκης, Κ. (1997), Η αντιμετώπιση των μειονοτικών γλωσσών στην Ελλάδα και το ευρωπαϊκό νομικό περιβάλλον στα πρόθυρα του 21ου αιώνα. *Πρακτικά Διεθνούς Συνεδρίου.* «Ισχυρές» και «ασθενείς» γλώσσες στην Ευρωπαϊκή ένωση: Όψεις του γλωσσικού ηγεμονισμού (επιμ. Α.-Φ. Χριστίδης). Θεσσαλονίκη: Κέντρο Ελληνικής Γλώσσας, σελ 785-793.

Τσιτσελίκης, Κ. (2001), Μειονοτικές γλώσσες στην Ελλάδα. Εγκυκλοπαιδικός οδηγός για τη γλώσσα (επιμ. Α.-Φ. Χριστίδης, σε συνεργασία με τη Μ. Θεοδωροπούλου). Θεσσαλονίκη: Κέντρο Ελληνικής Γλώσσας, σ. 142-145.

Η οπτική της αειφορίας στα Σχολικά Προγράμματα στην Πρωτοβάθμια Εκπαίδευση και η συμβολή τους στην ανάπτυξη των τοπικών κοινωνιών

Ιππέκη Βασιλική
Διδάκτωρ Επιστημών της Αγωγής Α.Π.Θ., Med. - Υπεύθυνη Περιβαλλοντικής Εκπαίδευσης ΔΠΕ Δυτικής Θεσσαλονίκης
vippeki71@gmail.com

ΠΕΡΙΛΗΨΗ

Η παρούσα εργασία στηρίζεται στα αποτελέσματα έρευνας, η οποία διεξήχθη με στόχο τη διερεύνηση του τρόπου με τον οποίο διαμορφώνεται το πλαίσιο εφαρμογής της Αειφόρου Ανάπτυξης σε επίπεδο σχολικής πρακτικής στη σημερινή πραγματικότητα της Πρωτοβάθμιας Εκπαίδευσης. Η εν λόγω διερεύνηση υλοποιήθηκε μέσω ποιοτικής ανάλυσης περιεχομένου Σχεδίων Υποβολής Σχολικών Προγραμμάτων Περιβαλλοντικής Εκπαίδευσης, που υλοποιήθηκαν κατά το σχολικό έτος 2015-2016 σε Δημοτικά και Νηπιαγωγεία Πρωτοβάθμιας Εκπαίδευσης στη γεωγραφική περιοχή της Δυτικής Θεσσαλονίκης. Το εμπειρικό μέρος της έρευνας ανέδειξε διάχυση της Αειφόρου Ανάπτυξης στα Σχολικά Προγράμματα και προσανατολισμό στη κατεύθυνση της αειφορίας. Στην παρούσα εργασία παρουσιάζεται μέρος των αποτελεσμάτων, που προέκυψαν από τη διεξαγωγή της έρευνας, τα οποία αφορούν στον αειφορικό προσανατολισμό των Προγραμμάτων (πεδίο θεματολογίας και καταγεγραμμένων δραστηριοτήτων) και την κοινωνική διάσταση της αειφορίας, που συνεισφέρει στο τοπικό περιβάλλον και τον πολιτισμό των τοπικών κοινωνιών, τα οποία και συζητιούνται σε σχέση με την υπάρχουσα βιβλιογραφία.

Λέξεις κλειδιά: *Αειφορία, βιώσιμη ανάπτυξη, τοπικές κοινωνίες, σχολικά Προγράμματα*

ΕΙΣΑΓΩΓΗ

Οι κρίσεις, που έπληξαν το περιβάλλον και τις κοινωνίες τον 20ο αιώνα, έκαναν επιτακτική την ανάγκη για μια νέου τύπου ανάπτυξη (Γεωργόπουλος, 2002/2006), φιλική προς το περιβάλλον με δομικό στοιχείο την αειφορία. Η Αειφόρος Ανάπτυξη, ως αναπτυξιακή επιλογή, εμφανίστηκε επίσημα με την Έκθεση της Παγκόσμιας Επιτροπής για το Περιβάλλον και την Ανάπτυξη το 1987. Η παγκόσμια κοινότητα έχει διατυπώσει το ρόλο της εκπαίδευσης στην πορεία προς την αειφορία (Φλογαΐτη, 2009) αναγνωρίζοντάς την ως κεντρική συνιστώσα για την επίτευξη της Αειφόρου Ανάπτυξης (Α.Α.) (MIO-ESCD 1998 ˙UNESCO, 2002). Η Εκπαίδευση για την Αειφόρο Ανάπτυξη (Ε.Α.Α.) επιδιώκει τον αναπροσανατολισμό της εκπαίδευσης με στόχο την ανάπτυξη των δεξιοτήτων και αξιών, που θα ενισχύσουν τα άτομα και τις ομάδες στην απόκτηση της υπευθυνότητας, που απαιτείται για τη διαμόρφωση ενός αειφόρου μέλλοντος (UNESCO, 2004).

Είναι κοινώς αποδεκτό ότι ο ρόλος των εκπαιδευτικών στην προώθηση της Αειφόρου Ανάπτυξης είναι κομβικός. Στη γνωστή αναφορά «Το Κοινό μας Μέλλον», της Παγκόσμιας Επιτροπής για το Περιβάλλον και την Ανάπτυξη (WCED 1987: xiv) αναφέρεται ότι «οι εκπαιδευτικοί παγκόσμια … έχουν να παίξουν έναν ουσιώδη ρόλο» βοηθώντας στο να συντελεστούν «οι κοινωνικές αλλαγές», που απαιτούνται για τη μετάβαση σε ένα βιώσιμο μέλλον. Σε σχέση με την Ε.Α.Α. η εκπαίδευση των εκπαιδευτικών χαρακτηρίζεται ως «προτεραιότητα των προτεραιοτήτων» (UNESCO UNEP 1990:1), ενώ επισημαίνεται η αναγκαιότητα αναπροσανατολισμού των συστημάτων εκπαίδευσης, ώστε να διαδοθεί η κατανόηση και η υποστήριξη για την Αειφόρο Ανάπτυξη (UNESCO 1997, όπως αναφέρεται στο Κάτζη και Ζαχαρίου, 2013). Για τα ζητήματα αυτά αναπτύσσεται εκτενής διάλογος στο πλαίσιο του οποίου η έννοια της αειφόρου-βιώσιμης ανάπτυξης και η σύνδεση της με το σύγχρονο σχολείο αποτελεί τον άξονα για τη διαμόρφωση ενός μελλοντικού κόσμου στη βάση της αειφορίας (Tilbury & Wortman 2004˙ Κατσίκης & Ζαχαρίου, 2005˙ Φλογαΐτη, 2006/2009).

Στη βάση της παραπάνω προβληματικής η παρούσα μελέτη εστιάζει στη διερεύνηση του προσανατολισμού των Σχολικών Προγραμμάτων Π.Ε., που σχεδιάζουν και υλοποιούν οι εκπαιδευτικοί στη κατεύθυνση της αειφορίας και έρχεται να προστεθεί στην περιορισμένη ερευνητική δραστηριότητα αναφορικά με την Α.Α. και την εφαρμογή της στο σχολικό πλαίσιο (Birdsall, 2013˙ Witta et al., 2012˙ Dyment & Hill, 2015˙ Borg et al., 2013 ˙ Chatzifotiou, 2006˙ Spiropoulou et al., 2007˙ Παπαντώνης, 2005). Τα πορίσματα θα επιτρέψουν στη χαρτογράφηση της δυναμικής της Α.Α. στη σημερινή πραγματικότητα της Πρωτοβάθμιας Εκπαίδευσης συμβάλλοντας στην κατεύθυνση της ενδυνάμωσης της για την αναβάθμισης της ποιότητας ζωής της σχολικής και ευρύτερης τοπικής κοινότητας.

ΜΕΘΟΔΟΛΟΓΙΑ

Στην παρούσα ερευνητική μελέτη έγινε συλλογή και ανάλυση πρωτογενών δεδομένων. Το υλικό της έρευνας αποτέλεσαν εκατό σαράντα επτά (147) Σχέδια Σχολικών Προγραμμάτων Περιβαλλοντικής Εκπαίδευσης (Π.Ε.), που υποβλήθηκαν στο Γραφείο Περιβαλλοντικής Εκπαίδευσης της Διεύθυνσης Πρωτοβάθμιας Εκπαίδευσης Δυτικής Θεσσαλονίκης το σχολικό έτος 2015-2016. Η συγκεκριμένη σχολική χρονιά επελέγη, καθώς συμπίπτει με την εκπνοή της Δεκαετίας της Εκπαίδευσης για την Αειφόρο Ανάπτυξη (Δ.Ε.Α.Α.), που συνέβαλε στη προώθηση της Α.Α. στην εκπαιδευτική πράξη.

Πηγή δεδομένων αποτέλεσαν τόσο οι στόχοι των 147 Σχεδίων Σχολικών Προγραμμάτων Π.Ε., όσο και η θεματολογία τους και το πεδίο των καταγεγραμμένων δραστηριοτήτων τους. Προκρίθηκε η μέθοδος της ανάλυσης περιεχομένου. Η ταξινόμηση των δεδομένων έγινε με θεματικά κριτήρια. Η ανάλυση επικεντρώθηκε στην αναζήτηση «θεμάτων» και την κατηγοριοποίησή τους (Braun & Clark, 2006). Μονάδες ανάλυσης αποτέλεσαν οι μονάδες νοήματος. Αποδελτιώθηκαν μονάδες νοήματος, που κωδικοποιήθηκαν ως μονάδες πληροφορίας. Στην παρούσα εργασία παρουσιάζεται η ανάλυση περιεχομένου στο πεδίο της θεματολογίας και των δραστηριοτήτων στα Σχέδια Σχολικών Προγραμμάτων.

Μετά την κατηγοριοποίηση των καταγεγραμμένων στόχων, που θεωρήθηκε ως δείκτης για το που στοχεύουν οι εκπαιδευτικοί, όταν σχεδιάζουν ένα Πρόγραμμα Π.Ε., ακολούθησε κατηγοριοποίηση των θεμάτων, που πραγματεύονται, ως δείκτης για το περιεχόμενο, που δίνουν σε ένα Πρόγραμμα Π.Ε., που σχεδιάζουν στην Πρωτοβάθμια Εκπαίδευση και τον προσανατολισμό του στην αειφορία. Επιπλέον, αναλύθηκαν και οι καταγεγραμμένες δραστηριότητες, ως δείκτης εμπλοκής και σύνδεσης της σχολικής μονάδας με την τοπική κοινωνία σε ένα Πρόγραμμα Π.Ε., στοιχείο, που συνιστά, επίσης, προσανατολισμό στη κατεύθυνση της αειφορίας. Έτσι, μονάδες ανάλυσης αποτέλεσαν νοηματικές αναφορές και από το πεδίο της θεματολογίας και των εκπαιδευτικών δραστηριοτήτων στα Σχέδια Σχολικών Προγραμμάτων (Σ.Σ.Π).

ΑΠΟΤΕΛΕΣΜΑΤΑ ΚΑΙ ΣΥΖΗΤΗΣΗ

Θεματικός προσανατολισμός Σχολικών Προγραμμάτων στην κατεύθυνση της αειφορίας

Η διερεύνηση ανέδειξε διευρυμένη θεματολογία με εστίαση στη μελέτη του άμεσου περιβάλλοντος και ζητήματα περιβάλλοντος και αειφορίας. Οι θεματικοί άξονες των Σ.Σ.Π. περιγράφουν θέματα του σχολικού και τοπικού περιβάλλοντος, αναδεικνύουν περιβαλλοντικά προβλήματα, κοινωνικά ζητήματα (όπως πόλεμος, προσφυγιά), εισάγουν την έννοια του ενεργού πολίτη:

«(…) το κλίμα αλλάζει και βοήθεια φωνάζει» Π1, «(…) το παρκάκι του 6^{ου} Δημοτικού Σχολείου, το ονειρευόμαστε, το διεκδικούμε, το προστατεύουμε, το χαιρόμαστε!» Π122, «(…) στα μονοπάτια του πολέμου και της προσφυγιάς» Π40, «(…) γνωρίζω τη γειτονιά μου - γίνομαι ενεργός πολίτης για μια βιώσιμη πόλη» Ε3, «στου

σχολειού μου την αυλή λαχανόκηπος ανθεί» Π17 «(…) οι πρόσφυγες δίπλα μας» Π10, «κλιματικές αλλαγές και πόλεμος, αίτια μετανάστευσης Π12, «μικροί πολίτες εν δράσει» Π109, «υιοθετούμε το πάρκο της γειτονιάς μας» Π5.

Κατανομή ποσοστών εμφάνισης Σ.Σ.Π. με κριτήριο την εστίαση σε προβλήματα του περιβάλλοντος

Η πρώτη ομαδοποίηση των καταγεγραμμένων θεμάτων έγινε με κριτήριο την ενασχόληση με περιβαλλοντικά προβλήματα Οι καταγραφές από το πεδίο της θεματολογίας ομαδοποιήθηκαν σε δυο κατηγορίες: «περιβαλλοντικά προβλήματα/ζητήματα» και «ευρύτερο περιβάλλον» με την κατηγορία «ευρύτερο περιβάλλον» να δίνει δυο υποκατηγορίες «φυσικό» και «ανθρωπογενές» Η κατανομή των ποσοστών εμφάνισης κατηγοριών θεμάτων εμφανίζεται στο Γράφημα 1.

Γράφημα 1: Κατανομή ποσοστών εμφάνισης ΣΣΠ με κριτήριο την εστίαση σε περιβαλλοντικά προβλήματα (N=147)

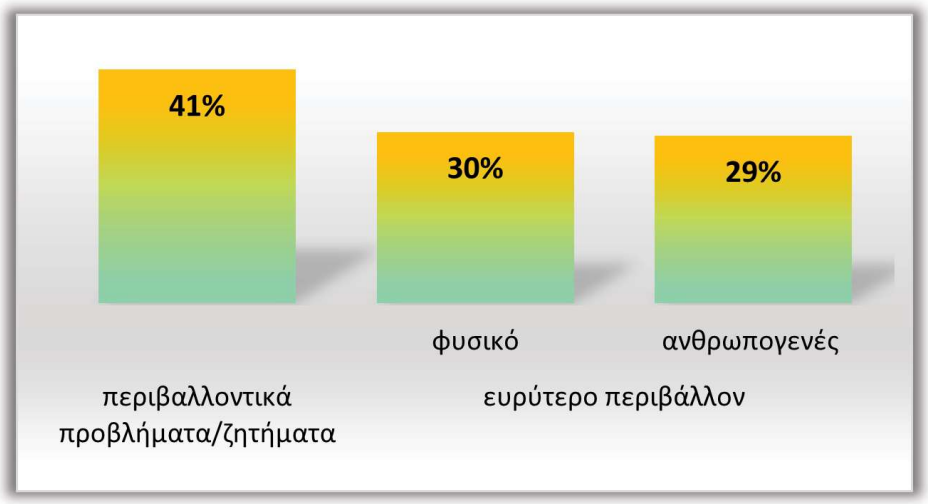

Όπως αποτυπώνεται στο Γράφημα 1, περισσότερα από τα μισά Σ.Σ.Π. (59% ή n=87) εμφανίζει θεματολογία, που αφορά στο «ευρύτερο περιβάλλον» (φυσικό και ανθρωπογενές). Οι υποκατηγορίες θεμάτων «φυσικό περιβάλλον» και «ανθρωπογενές» σημείωσαν, κάθε μια, σχεδόν ισάριθμα ποσοστά (30% ή n=44 και 29% ή n=43). Αξιοσημείωτη είναι η υψηλή καταγραφή, που σημείωσε η κατηγορία «περιβαλλοντικά προβλήματα/ζητήματα», καθώς συμπεριέλαβε έναν σημαντικό αριθμό Σ.Σ.Π., περισσότερα από δυο στα πέντε (41% ή n=60).

Κατανομή ποσοστών εμφάνισης Σ.Σ.Π. με κριτήριο την εστίαση στη μελέτη του άμεσου περιβάλλοντος

Η δεύτερη ομαδοποίηση των καταγεγραμμένων θεμάτων έγινε με κριτήριο την εστίαση στη μελέτη του άμεσου περιβάλλοντος. Οι καταγραφές ομαδοποιήθηκαν σε δυο κατηγορίες: «μελέτη άμεσου περιβάλλοντος» και «λοιπά θέματα». Η κατανομή των ποσοστών εμφάνισης κατηγοριών θεμάτων με εστίαση στο άμεσο περιβάλλον εμφανίζεται στο Γράφημα 2.

Γράφημα 2: Κατανομή ποσοστών εμφάνισης Σ.Σ.Π. με κριτήριο την εστίαση στη μελέτη άμεσου περιβάλλοντος επί του συνόλου τους (N=147)

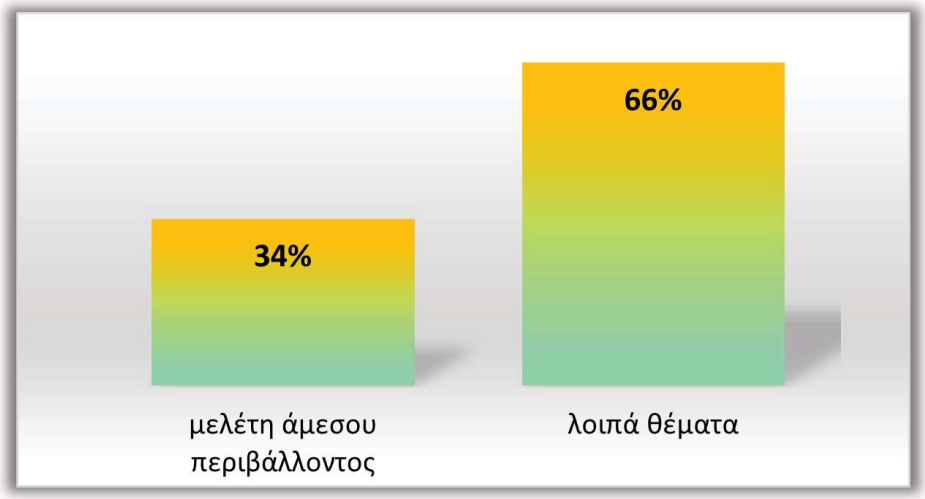

Όπως αποτυπώνεται στο Γράφημα 2, περισσότερα από ένα στα τρία Σ.Σ.Π. σε ποσοστό 34% (n=50) επί του συνόλου τους έχουν στο πεδίο της θεματολογίας καταγεγραμμένο θέμα, που ομαδοποιήθηκε στην κατηγορία «μελέτη του άμεσου περιβάλλοντος».

Κατανομή ποσοστών εμφάνισης Σ.Σ.Π. με κριτήριο την εστίαση σε κοινωνικά θέματα και το επίκαιρο θέμα για το σχολικό έτος 2015-2016 (προσφυγιά-μετανάστευση).

Ακολούθησε ομαδοποίηση των καταγεγραμμένων θεμάτων με κριτήριο την εστίαση σε κοινωνικά θέματα και στο επίκαιρο θέμα για το σχολικό έτος 2015-2016 (προσφυγιά μετανάστευση).

Η ενασχόληση με ζητήματα Α.Α. είναι δηλωτική προσανατολισμού στην αειφορία. Για το λόγο αυτό ταξινομήθηκε η καταγεγραμμένη θεματολογία στο υπό έρευνα υλικό με κριτήριο την εστίαση σε κοινωνικά θέματα. Η κατανομή ποσοστών αποτυπώνεται στο Γράφημα 3.

Γράφημα 3: Κατανομή ποσοστών εμφάνισης Σ.Σ.Π. με θεματολογία, που εστιάζει σε κοινωνικά θέματα επί του συνόλου τους (N=147)

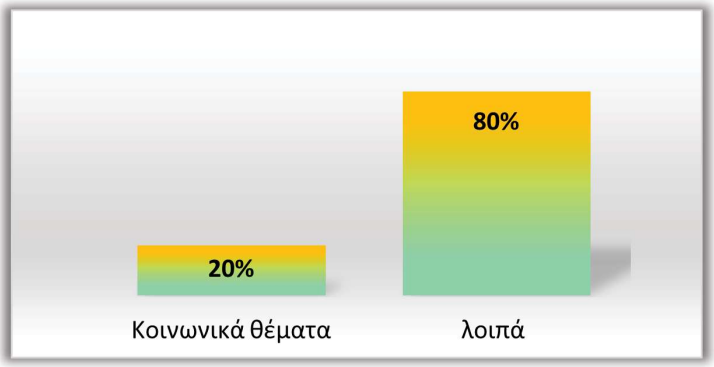

Όπως αποτυπώνεται στο Γράφημα 3, ένας αξιοσημείωτος αριθμός Σχεδίων Σχολικών Προγραμμάτων Π.Ε. (20% ή n=29) εμφανίζουν θεματική στην κατηγορία «κοινωνικά θέματα», ένα σημαντικό εύρημα, καθώς συνδέει τη θεματολογία των Προγραμμάτων με την κοινωνική συνιστώσα της Α.Α..

Με δεδομένο ότι η θεματική «**προσφυγιά-μετανάστευση**» αποτελεί το επίκαιρο θέμα υλοποίησης Προγράμματος για τις Σχολικές Δραστηριότητες σχολικού έτους 2015-2016, όπως προτάθηκε από το ΥΠΑΙΘ στο έγγραφο Σχολικών Δραστηριοτήτων του συγκεκριμένου έτους (μετά την έλευση της Δεκαετίας της Εκπαίδευσης για την Αειφόρο Ανάπτυξη 2005-2014 και τον ορισμό θεματικών αξόνων με ενδεικτική θεματολογία για κάθε έτος συμβαδίζοντας με τους στόχους της UNESCO) έγινε μια δεύτερη ομαδοποίηση της θεματολογίας με εστίαση στο επίκαιρο θέμα («**προσφυγιά-μετανάστευση**»). Η κατανομή ποσοστών εμφάνισης κατηγοριών-θεμάτων με βάση το παραπάνω κριτήριο αποτυπώνεται το Γράφημα 4.

Γράφημα *4:* **Κατανομή ποσοστών εμφάνισης Σ.Σ.Π. με θεματική στο επίκαιρο θέμα (προσφυγιά) επί του συνόλου τους (N=147)**

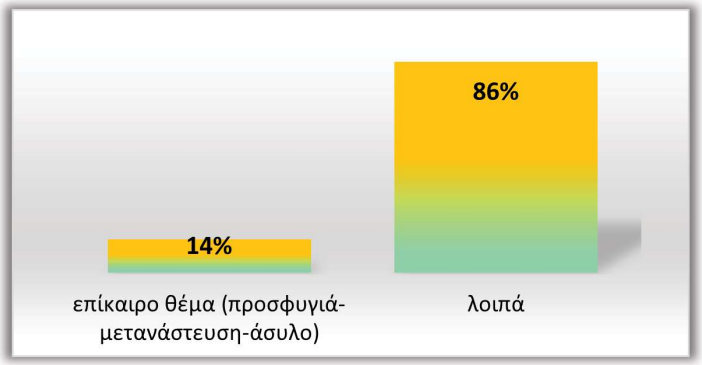

Όπως αποτυπώνεται στο Γράφημα 4, σχεδόν ένα στα επτά Σ.Σ.Π. (14% ή n=20), εμφανίζουν θεματική σχετική με το επίκαιρο θέμα για το σχολικό έτος 2015-2016 «προσφυγιά-μετανάστευση», ένα αξιοσημείωτο εύρημα, καθώς συνδέει τη θεματολογία των Προγραμμάτων με την κοινωνική συνιστώσα της Α.Α., ιδιαίτερα του προσφυγικού ζητήματος.

Συζητώντας τα αποτελέσματα διαπιστώνουμε ότι η καταγεγραμμένη θεματολογία στα Σ.Σ.Π. εμφανίζει την πρόθεση των εκπαιδευτικών να υλοποιήσουν Προγράμματα, που προσεγγίζουν το άμεσο περιβάλλον των μαθητών/τριών και τα προβλήματά του, καθώς και κοινωνικά θέματα, που χρειάζεται να επιλυθούν με γνώμονα την αειφορία. Φαίνεται να αντιλαμβάνονται βασικά ζητήματα, που αναδύονται από το εννοιολογικό πεδίο της Α.Α. και να εμπλέκουν τους/τις μαθητές/τριες στην ενασχόληση με αυτά. Παράλληλα τηρείται μια από τις βασικές αρχές της Ε.Α.Α., η εστίαση στο τοπικό επίπεδο. Αυτό συμβαδίζει με τις εγκυκλίους για το σχεδιασμό και την υλοποίηση Προγραμμάτων Σχολικών Δραστηριοτήτων, όπου προτείνεται η θεματολογία να αντλείται από υπαρκτά περιβαλλοντικά προβλήματα ή να εστιάζει σε τοπικό επίπεδο για να είναι σε θέση οι μαθητές να τα κατανοούν και να δείχνουν μεγαλύτερο ενδιαφέρον. Ο Μαλανδράκης (2005) επισημαίνει την ανάγκη να δίνεται έμφαση στη Πρωτοβάθμια Εκπαίδευση σε τοπικού ενδιαφέροντος ζητήματα, που άπτονται της άμεσης και καθημερινής εμπειρίας των παιδιών, καθώς έτσι παρέχονται κίνητρα για προσωπική εμπλοκή και συμμετοχή στις προσπάθειες επίλυσής τους.

Γίνεται φανερό ότι θεματοποιούνται προβλήματα του περιβάλλοντος («το κλίμα αλλάζει και βοήθεια φωνάζει») με έμφαση σε τοπικές καταστάσεις («το παρκάκι του 6ου… το ονειρευόμαστε, το διεκδικούμε, το προστατεύουμε, το χαιρόμαστε»), θέματα φυσικού περιβάλλοντος εμποτίζονται με κοινωνικά ζητήματα, που απασχολούν τις κοινωνίες, όπως ο πόλεμος, η προσφυγιά, τα ανθρώπινα δικαιώματα («στα μονοπάτια του πολέμου και της προσφυγιάς») και θέματα ενεργού πολιτότητας («γνωρίζω τη γειτονιά μου-γίνομαι ενεργός πολίτης»), που επικεντρώνουν στη διαμόρφωση του ενεργού πολίτη, θεμελιώδη έννοια της Α.Α. Σημαντική είναι η καταγραφή του επίκαιρου θέματος «προσφυγιά-μετανάστευση» για το σχολικό έτος 2015-2016, το οποίο συμπεριλήφθηκε στα Σ.Σ.Π. σε ποσοστό 14%. Η διαπίστωση αυτή καταγράφει την άρρηκτη σχέση του προσφυγικού ζητήματος με το τοπικό περιβάλλον στο νομό Θεσσαλονίκης (διόγκωση προσφυγικού-ανάγκη ευαισθητοποίησης). Γίνεται φανερό πως το προσφυγικό ήταν ένα ζήτημα των τοπικών κοινωνιών, που καλούνταν να διαχειριστούν, σε άμεση σχέση με τη ζωή των μαθητών/τριών. Η επισήμανση αυτή καταδεικνύει την προσπάθεια προσέγγισης του πολυδιάστατου χαρακτήρα της Α.Α. σε μια σχολική χρονιά (2015-2016), που σηματοδοτεί μια νέα εποχή μετά την ολοκλήρωση της Δ.Ε.Α.Α. Τα παραπάνω καταδεικνύουν την ανάγκη ενασχόλησης με ζητήματα του άμεσου κυρίως περιβάλλοντος, που αφορούν τις τοπικές κοινωνίες και την ανάπτυξη-ευημερία τους, παράλληλα με την προστασία του περιβάλλοντος.

Αειφορικός προσανατολισμός στις δραστηριότητες των Σ.Σ.Π., που συνδέει το σχολείο με την τοπική κοινωνία και συνεισφέρει στο τοπικό περιβάλλον.

Η διάχυση της Α.Α. στο υπό έρευνα υλικό διερευνήθηκε και στο πεδίο των δραστηριοτήτων,

καθώς η εμπλοκή με την τοπική κοινωνία και τα προβλήματα της και η ανάπτυξη συνεργασιών και δράσεων για την επίλυσή τους αποτελούν βασικά χαρακτηριστικά της Α.Α..

Οι καταγεγραμμένες δραστηριότητες περιγράφουν ποικίλες δράσεις, που συμβάλλουν στην ανάπτυξη της σχολικής και τοπικής κοινότητας: εθελοντικές δράσεις σε δημόσιους χώρους (υιοθεσία πάρκου, καθαρισμός, δεντροφύτευση), δράσεις ευαισθητοποίησης της σχολικής και τοπικής κοινότητας, προτάσεις και παρεμβάσεις, καμπάνιες ευαισθητοποίησης (επιστολές σε εφημερίδες και τη δημοτική αρχή, ραδιοφωνική εκπομπή για το πρόβλημα της ατμοσφαιρικής ρύπανσης από το διυλιστήριο της περιοχής, πορεία για τα ανθρώπινα δικαιώματα, συγκέντρωση βοήθειας για τους πρόσφυγες), αλλά και κοινωνικές δράσεις αλληλεγγύης, εθελοντισμού και προσφοράς στο συνάνθρωπο (διάθεση λαχανικών του σχολικού κήπου στο κοινωνικό παντοπωλείο), συνεργασίες με φορείς, με την Τοπική Αυτοδιοίκηση, με την ευρύτερη κοινωνία, που «ανοίγουν» το σχολείο στον έξω κόσμο και το συνδέουν με την πραγματική ζωή:

«(...) οι μαθητές πραγματοποιούν «δράση υιοθεσίας» του γειτονικού στο σχολείο πάρκου σε συνεργασία με τον δήμο, με καθαρισμό του χώρου, συμβολική δεντροφύτευση, εικαστική παρέμβαση» Π123, (...) διαμορφώνουν σχολικό κήπο και θερμοκήπιο», (...) συμμετέχουν στη δημιουργία ενός πράσινου αστικού περιβάλλοντος, καταθέτουν προτάσεις σε θεσμικά όργανα» Π3, «(...) καθαρίζουν και βάφουν τους τοίχους του χωριού» Π45, «(...) γράφουν συνθήματα, κάνουν πορεία για τα ανθρώπινα δικαιώματα» Π57, «(...) διοργανώνουν καμπάνια για συγκέντρωση βοήθειας για τους πρόσφυγες» Π38, «(...) σε συνεργασία με τον τοπικό σύλλογο μαγειρεύουν φαγητό, που μοιράζεται στους πρόσφυγες» Π11, «(...) προσφέρουν τα λαχανικά από τον σχολικό κήπο στο κοινωνικό παντοπωλείο της γειτονιάς», «(...) ενημερώνουν πόρτα-πόρτα τους κατοίκους της γειτονιάς με διανομή φυλλαδίων για το πρόβλημα της ατμοσφαιρικής ρύπανσης στην περιοχή», Π25 «(...) αποφασίζουν και πραγματοποιούν παρεμβάσεις στο χώρο του σχολείου με θέματα, όπως ισότητα, βία, κοινωνικός αποκλεισμός, πολιτότητα» Π7.

Κατανομή ποσοστών εμφάνισης Σ.Σ.Π. με δραστηριότητες εμπλοκής με την τοπική κοινωνία

Η πρώτη ομαδοποίηση των δεδομένων από το πεδίο των καταγεγραμμένων δραστηριοτήτων αφορούσε τον υπολογισμό των ποσοστών εμφάνισης Σ.Σ.Π. με δραστηριότητες εμπλοκής με την τοπική κοινωνία. Η κατανομή απεικονίζεται στον Γράφημα 5.

Όπως αποτυπώνεται στο Γράφημα, η συντριπτική πλειοψηφία των Σ.Σ.Π., σχεδόν εννέα στα δέκα (n=131), συμπεριέλαβαν έστω και μια δραστηριότητα εμπλοκής με την τοπική κοινωνία προωθώντας κατά αυτόν τον τρόπο το άνοιγμα του σχολείου στην κοινωνία. Μόνο ένα μικρό ποσοστό (n=16), δεν εμφανίζει δραστηριότητα ή δραστηριότητες εμπλοκής με την τοπική κοινωνία.

Γράφημα *5:* Κατανομή ποσοστών εμφάνισης Σ.Σ.Π. με δραστηριότητες εμπλοκής με την τοπική κοινωνία επί του συνόλου τους (N=147)

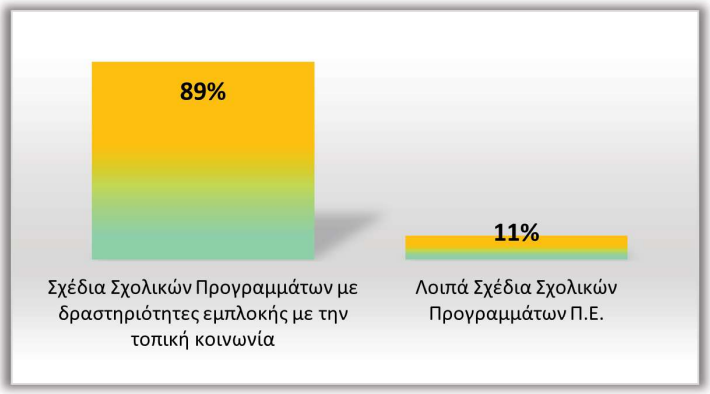

Κατανομή ποσοστών εμφάνισης Σ.Σ.Π. με υποκατηγορίες δραστηριοτήτων εμπλοκής με την τοπική κοινωνία

Ακολούθησε υπολογισμός των ποσοστών εμφάνισης Σ.Σ.Π. με υποκατηγορίες δραστηριοτήτων εμπλοκής με την τοπική κοινωνία, επί του συνόλου τους (N=147). Η κατανομή εμφανίζεται στο Γράφημα 6.

Γράφημα *6:* Κατανομή ποσοστών εμφάνισης Σ.Σ.Π. με υποκατηγορίες δραστηριοτήτων εμπλοκής με την τοπική κοινωνία.

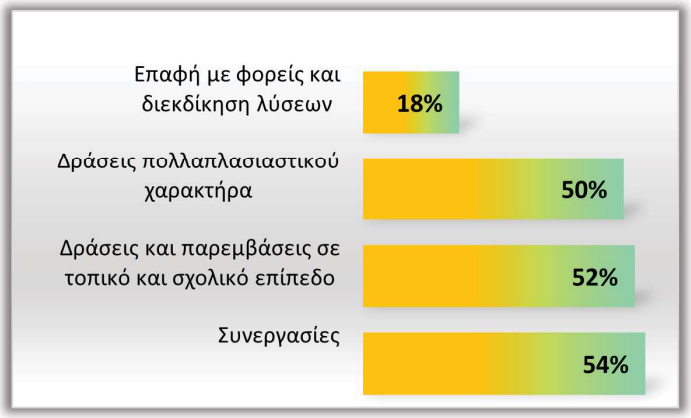

Όπως αποτυπώνεται στο Γράφημα 6, περισσότερα από τα μισά Σ.Σ.Π. (n=79) συμπεριέλαβαν δραστηριότητες εμπλοκής με τη τοπική κοινωνία, που αφορούν στην

κατηγορία «συνεργασίες». Τουλάχιστον τα μισά (n=76 και n=73) συμπεριέλαβαν δραστηριότητες, που αφορούν σε «δράσεις-παρεμβάσεις σε σχολικό και τοπικό επίπεδο», καθώς και «δράσεις πολλαπλασιαστικού χαρακτήρα». Μικρότερο ποσοστό (n=27) κατέγραψε η κατηγορία «επαφή με φορείς και διεκδίκηση λύσεων», που σημείωσε μια διαφορά σε σύγκριση με τις υπόλοιπες (n=27 έναντι n=79, n=76, n=73).

Συζητώντας τα παραπάνω ευρήματα γίνεται φανερό ότι οι δραστηριότητες, που σχεδιάζουν οι εκπαιδευτικοί της παρούσας μελέτης στο πλαίσιο των Σχολικών Προγραμμάτων, αφορούν κυρίως σε συνεργασίες, δράσεις-παρεμβάσεις σε σχολικό και τοπικό επίπεδο και δράσεις πολλαπλασιαστικού χαρακτήρα. Οι δράσεις αυτές εκκινούν από το άμεσο περιβάλλον (σχολείο) και καταλήγουν στην κοινότητα και την ευρύτερη κοινωνία. Τα υψηλά ποσοστά, που συγκέντρωσαν οι παραπάνω κατηγορίες, είναι δηλωτικά προσανατολισμού στην κατεύθυνση της αειφορίας, καθώς η ίδια η φύση των ζητημάτων της αειφορίας απαιτεί συνέργειες σε επίπεδο σχολείου, ευρύτερης κοινότητας και γενικότερα της κοινωνίας (Φλογαΐτη, 2006/2009, 2011).

Είναι σαφής η πρόθεση των εκπαιδευτικών για άνοιγμα του σχολείου στην τοπική κοινωνία υπερβαίνοντας τα στενά όρια της σχολικής τάξης. Περιγράφονται δράσεις, που συνδέονται με το άμεσο περιβάλλον (σχολικό ή τοπικό) και αλλάζουν την καθημερινότητα του σχολείου ή της κοινότητας συμβάλλοντας στην οικοδόμηση σχέσεων εμπιστοσύνης και συνεργασίας με την τοπική κοινωνία μέσα από μια διαδικασία συλλογικής και κοινωνικής μάθησης (Deri, 2005 ˙ Smith, 2007 ˙ Wals, 2007˙ Riley, 2008 ˙ Matthews & Menna, 2003). Αναπτύσσοντας συνεργασίες προωθείται μέσω της κοινωνικής αλληλεπίδρασης το άνοιγμα του σχολείου στην τοπική κοινωνία και το τοπικό περιβάλλον αναγνωρίζεται ως ο χώρος δράσης και ανάπτυξης μιας κοινωνικά βιώσιμης κοινωνίας (Ζαχαρίου κ.ά., 2005). Οι μαθητές/τριες αναπτύσσουν δεσμούς με την κοινότητά τους και την πεποίθηση ότι μπορούν να συμβάλλουν θετικά στο περιβάλλον, όπου ζουν και να το βελτιώσουν (Smith, 2007˙ Κάτσενου, 2012). Η ενδυνάμωση των συνεργασιών και η σύνδεση των μαθησιακών δραστηριοτήτων με την τοπική κοινωνία, **που η παρούσα μελέτη αναδεικνύει και η διεθνής έρευνα επιβεβαιώνει**, έρχεται να συμπλεύσει και με την έρευνα των Μαλανδράκη, Δημητρίου και Γεωργόπουλου (2020), που διαπίστωσε ικανοποιητικό βαθμό σύνδεσης των Προγραμμάτων Π.Ε. με την τοπική κοινωνία.

ΣΥΜΠΕΡΑΣΜΑΤΑ

Η διευρυμένη θεματολογία των Σ.Σ.Π. με προσανατολισμό σε τοπικές καταστάσεις, η έμφαση στην κοινωνική συνιστώσα της Α.Α. και σε ζητήματα τοπικού ενδιαφέροντος, η ποικιλότητα δραστηριοτήτων εμπλοκής με την τοπική κοινωνία και ανοίγματος του σχολείου σε αυτήν, οι συμμετοχικές και συνεργατικές διαδικασίες, οι δράσεις και παρεμβάσεις τεκμηριώνουν την οπτική της αειφορίας στα Σχολικά Προγράμματα Π.Ε., που σχεδιάζονται και υλοποιούνται στην Πρωτοβάθμια Εκπαίδευση.

Ο αειφορικός προσανατολισμός των Σχολικών Προγραμμάτων και η κοινωνική διάσταση της αειφορίας συνεισφέρει στο τοπικό περιβάλλον και τον πολιτισμό των τοπικών κοινωνιών. Οι εκπαιδευτικοί προσεγγίζουν ζητήματα ανθρώπινων σχέσεων, κοινωνικής ευημερίας, αλληλεγγύης. Ενισχύουν τον κοινωνικό ρόλο του σχολείου

εμπλέκοντας τους/τις μαθητές/τριες σε διαδικασίες, που ενθαρρύνουν την αλληλεπίδραση με την τοπική κοινότητα. Επικεντρώνουν στην ανάπτυξη της συμμετοχικότητας, υποστηρίζουν την κοινωνική δραστηριότητα και τον εθελοντισμό. Προωθούν τον κοινωνικό γραμματισμό με στόχο το αποτύπωμα στην κοινωνική αλληλεγγύη και την περιβαλλοντική συνέπεια για ένα αειφόρο και βιώσιμο μέλλον. Επιχειρούν την ενδυνάμωση των μαθητών/τριών προετοιμάζοντάς τους για το ρόλο του ενεργού πολίτη, που ενδιαφέρεται για το περιβάλλον του, έχει λόγο και μπορεί να αποτελέσει φορέα αλλαγής για τη βελτίωση του (Norddahl, 2008). Οι θέσεις αυτές ευθυγραμμίζονται με τη βιβλιογραφία, που επιβεβαιώνει ότι σε κοινωνικό επίπεδο η αειφορία συνεισφέρει στο τοπικό περιβάλλον, συνεργάζεται με τοπικές κοινωνίες, προωθεί την ανάπτυξή τους υποστηρίζοντας την επίτευξη της ποιότητας ζωής με βιώσιμο τρόπο, την κοινωνική δραστηριότητα, την αλληλεγγύη, τον εθελοντισμό και (WCED 1987).

Η παιδαγωγική, που παράγουν τα Σχολικά Προγράμματα με σαφή προσανατολισμό στην αειφορία συμβάλλουν στην προαγωγή των τοπικών κοινωνιών. Τα Σχολικά Προγράμματα αποτελούν την ευκαιρία για εκπαιδευτικούς και μαθητές, να αποδράσουν από τα στεγανά της τάξης στον ορίζοντα της ανοιχτής κοινωνίας. Οι μαθητές/τριες μέσα από την συμμετοχή τους σε αυτά έχουν την ευκαιρία να γνωρίσουν και να αξιοποιήσουν την τοπική κοινωνία, τις δομές, τους θεσμούς, να διερευνήσουν τα δεδομένα του φυσικού και κοινωνικού περιβάλλοντος και το κυριότερο να εμπεδώσουν στην πράξη τις έννοιες της συνεργασίας, της συμμετοχής και της κοινωνικής αλληλεγγύης ανακαλύπτοντας την κοινωνική τους δυναμική μέσα από δράσεις, που σχεδιάζουν και υλοποιούν οι ίδιοι. Η άσκηση των μαθητών/τριών σε συμμετοχικές διαδικασίες, η βίωση της εμπειρίας του ενεργού πολίτη και η εμπλοκή τους σε δημιουργικές δραστηριότητες διάχυσης και ευαισθητοποίησης αποτελεί παράγοντα ανάπτυξης των τοπικών κοινωνιών. Εξ ορισμού τα καινοτόμα Προγράμματα αποτελούν μία δημιουργική διαδικασία που ενθαρρύνει την εκφραστική ικανότητα των μαθητών/τριών, την αισθητική τους αντίληψη, την ανάπτυξη δεξιοτήτων και τη παραγωγή στοιχείων πολιτισμού, στα οποία συγκαταλέγονται εκτός από τα παραγόμενά τους, η ανταλλαγή και αλληλεπίδραση με άλλες σχολικές μονάδες και οι ποικίλες εκδηλώσεις, που οργανώνονται στο πλαίσιο υλοποίησής τους, όπως Φεστιβάλ, παρουσιάσεις Προγραμμάτων, Εκθέσεις μαθητικής δημιουργίας κ.ά. Έτσι τα Προγράμματα γίνονται πεδίο συνάντησης μαθητών/τριών, εκπαιδευτικών, γονιών, κοινωνικών και τοπικών φορέων και όχημα για την ανάπτυξη της σχολικής και τοπικής κοινότητας.

Ανακεφαλαιώνοντας, η παρούσα μελέτη αναδεικνύει τη δυναμική των σχολικών Προγραμμάτων Π.Ε. στην πορεία προς την Ε.Α.Α., που μπορούν να αποτελέσουν στοχευμένη μορφή εκπαίδευσης, βιωματικής, συνεργατικής μάθησης, κοινωνικής συνοχής, ενδυνάμωσης της αλληλεγγύης και σταδιακής διαμόρφωση ενεργών και υπεύθυνων μαθητών/τριών, περιβαλλοντικά και κοινωνικά εγγράμματων, στοιχείο ιδιαίτερα σημαντικό στην εποχή της πολύπλευρης κρίσης, που βιώνουμε, η οποία απαιτεί επανεξέταση των παραδοχών μας και πρωτίστως μια νέα αξιακή ιεράρχηση στις προκλήσεις της αειφορίας του 21ου αιώνα.

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΚΕΣ ΑΝΑΦΟΡΕΣ

Birdsall, S. (2013). Measuring student teachers' understandings and self-awareness of sustainability. *Environmental Education Research*, *20* (6), 814-835.

Borg, C., Gericke, N., Höglund, H. and Bergman, E. (2013). Subject and experience bound differences in teachers' conceptual understanding of sustainable development. *Environmental Education Research*, *20* (4), 526-551.

Braun, V., & Clarke, V. (2006). Using thematic analysis in psychology. *Qualitative Research in Psychology*, 3, 77-101.

Γεωργόπουλος, Α. (2002/2006). *Περιβαλλοντική Ηθική*. Αθήνα: Gutenberg.

Chatzifotiou, A. (2006). Environmental education, national curriculum and primary school teachers. Findings of a research study in England and possible implications upon education for sustainable development. *The Curriculum Journal*, *17* (4), 367-381.

Deri, A. (2005). Μάθηση για τη βιωσιμότητα βασισμένη στην κοινότητα. Στο: Α. Γεωργόπουλος (Επιμ.), *Περιβαλλοντική Εκπαίδευση: Ο νέος πολιτισμός που αναδύεται* (σσ. 719-752). Αθήνα: Gutenberg,.

Dyment, J. and Hill, A. (2015). You mean I have to teach sustainability too? Initial teacher education students' perspectives on the sustainability cross-curriculum priority. *Australian Journal of Teacher Education*, *40* (3), 21-35.

Ζαχαρίου, Α., Συμεού, Λ. & Κατσίκης, Α. (2005). Προγράμματα Δράσης στην Κοινότητα: μια εναλλακτική πρόταση προώθησης του κοινωνικού κριτικού προσανατολισμού της Περιβαλλοντικής Εκπαίδευσης στη σχολική διαδικασία. Στο: Θ.Δ. Λέκκας (Επιμ.) Πρακτικά *1ου Συνεδρίου Σχολικών Προγραμμάτων Περιβαλλοντικής Εκπαίδευσης* (162-171). Πανεπιστήμιο Αιγαίου.

Hungerford, H.R., Volk, L. (1990). Changing learner behavior through Environmental Education, *Journal of Environmental Education*, 21 (3), 8-21.

Κάτζη, Χ. και Ζαχαρίου, Α. (2013) (Επιμ.). Η Εκπαίδευση για το Περιβάλλον και την Αειφόρο Ανάπτυξη ως παιδαγωγικό πλαίσιο στη Δημοτική και Προδημοτική Εκπαίδευση: Εγχειρίδιο για Εκπαιδευτικούς. Λευκωσία: Frederick Research Center. *Διαθέσιμο στο*: http://www.moec.gov.cy/dkpe/chrisimo_yliko/chrisimo_yliko_vivlio.pdf.

Κάτσενου, Χ. (2012). *Η έννοια της συμμετοχής στο πλαίσιο του αειφόρου σχολείου. Μια έρευνα δράσης σε δημοτικό σχολείο*. Διδακτορική Διατριβή. ΕΚΠΑ, Τμήμα Εκπαίδευσης και Αγωγής στην Προσχολική Ηλικία.

Κατσίκης, Α. & Ζαχαρίου, Α. (2005). Η Περιβαλλοντική Εκπαίδευση στην Ευρώπη: Πορεία και Προοπτικές. Στο Α. Γεωργόπουλος (Επιμ.). Περιβαλλοντική Εκπαίδευση. *Ο νέος πολιτισμός που αναδύεται* (σ.σ. 253-278). Αθήνα: Gutenberg.

Μαλανδράκης, Γ. (2005). Σχέσεις περιβαλλοντικής εκπαίδευσης και εκπαίδευσης στις φυσικές επιστήμες: Μια αναπόφευκτη και συνάμα εποικοδομητική συνεργασία. Περιβαλλοντική Εκπαίδευση. Στο: Α. Γεωργόπουλος (Επιμ.), Περιβαλλοντική Εκπαίδευση *Ο νέος πολιτισμός που αναδύεται* (437-457). *Αθήνα*. Gutenberg.

Matthews, D. and Menna, R. (2003). Solving problems together: the importance of

parent/school/community collaboration at a time of educational and social change. Education Canada, 43 (1), 20-23

MIO-ECSD (1998). *Environment and Society: Education and Public Awareness for Sustainability: The Thessaloniki Declaration*. Athens.

Norddahl, K. (2008). What might early childhood education for sustainability look like? In I. Pramling Samuelsson & Y. Kaga (eds.), *The contribution of early childhood education to a sustainable society*, (p. 73-77). Paris: UNESCO.

Παπαντώνης, Μ. (2005). Διαστάσεις των στόχων των Δικτύων Π.Ε. *Πρακτικά 1ου Συνεδρίου Σχολικών Προγραμμάτων Περιβαλλοντικής Εκπαίδευσης* (589-597). Ισθμός Κορίνθου.

Riley, K. (2008). Can schools successfully meet their educational aims without the clear support of the local communities? *Journal of Educational Change,* 9, 311-316.

Smith, A. (2007). Raising environmental awareness through performance art, Theses, Evergreen State College. Διαθέσιμο στο διαδικτυακό τόπο: http://archives.evergreen.edu/masters theses/Accession86- 10MES/Smith_A%20MESThesis%20 2007.pdf , 2/3/2015.

Spiropoulou, D., Antonakaki, T., Kontaxaki, S., & Bouras, S. (2007). Primary teachers' literacy and attitudes on education for sustainable development. *Journal of Science Education and Technology*, *16* (5), 443-450.

Tilbury, D. & Wortman, D. (2004). *Engaging People in Sustainability.* Commission on Education and Communication, IUCN, Gland, Switzerland and Cambridge, UK. (p. Retrieved from http://www.ar es.mq.edu.au/news.htm.

Φλογαΐτη, Ε. (2011). Εκπαίδευση για το Περιβάλλον και την Αειφορία. Αθήνα: Πεδίο.

Φλογαΐτη, Ε. (2006/2009). *Εκπαίδευση για το Περιβάλλον και την Αειφορία* (5η Εκδ). *Αθήνα*: *Ελληνικά Γράμματα*.

UNESCO (2010). *UNESCO strategy for the second half of the United Nations Decade of Education for Sustainable Development*. Paris: UNESCO.

UNESCO & UNECE (2005). *International Conference for the Official Launching of the UN Decade of Education for Sustainable Development in the Mediterranean Region*, Athens.

UNESCO (2004). *United Nations Decade of Education for Sustainable Development 2005-2014. Draft International Implementation Scheme*. Paris *Ανακτήθηκε από* https://unesdoc.unesco.org/ark:/48223/pf0000139023.

UNESCO (2002). *Education for sustainability. From Rio to Johannesburg: Lessons learnt from a decade of commitment*. Paris: UNESCO.

UNESCO-UNEP (1990). Environmentally educated teachers: the priority of priorities? *Connect*, *15* (1), 1-3.

Wals, A. (ed) (2007). *Social learning towards a sustainable world: Principles, perspectives, and praxis.* Wageningen: Wageningen Academic Publishers.

WCED - World Commission on Environment and Development (1987). *Our common future*. Oxford: Oxford University Press.

Witta, L. E., Flanagan, S. A., & Hagan, L. P. (2012). Culture: The missing aspect of the sustainability paradigm. *International Journal of Interdisciplinary Social Sciences*, *6* (9), 37-46.

Το δάσος, η διά-SOS-η της θάλασσας και η SOS-τη αντιμετώπιση των αέριων ρύπων[1]

Ιωακειμίδης Παντελής
Εκπαιδευτικός-ΠΕ70
pioakimidis1977@gmail.com

ΠΕΡΙΛΗΨΗ

Η εν λόγω ανακοίνωση αποτελεί μια καινοτόμο πρόταση διδασκαλίας μιας διδακτικής ενότητας στα πλαίσια του διδακτικού αντικειμένου της Θεατρικής Αγωγής της Δ' Δημοτικού με την παράλληλη αξιοποίηση των διαφόρων μορφών δραματικής έκφρασης. Γενικός σκοπός του σεναρίου θεωρείται οι μαθητές να γνωρίσουν τους κινδύνους που αποτελούν απειλή για τις δασικές εκτάσεις, τις θαλάσσιες ζώνες και την ατμόσφαιρα και να αναζητήσουν τρόπους προστασίας από αυτούς, δρώντας ως υπεύθυνοι πολίτες. Σημαντικό ρόλο για την πραγματοποίηση και ολοκλήρωση της εν λόγω προσπάθειας θα διαδραματίσουν οι διάφορες μορφές δραματικής έκφρασης. Μέσα από αυτές θα δημιουργηθεί ένα ελκυστικό μαθησιακό περιβάλλον για τους μαθητές. Τα παιδιά θα ενεργοποιηθούν σε μεγαλύτερο βαθμό και θα εκφραστούν ποικιλοτρόπως.

Λέξεις-Κλειδιά: *θεατρική αγωγή, αυτοσχεδιασμός, διδασκαλία, θέατρο σκιών, κουκλοθέατρο.*

ΕΙΣΑΓΩΓΗ

Το εν λόγω θέμα εντάσσεται στο γνωστικό αντικείμενο "Θεατρική Αγωγή Δ΄ Δημοτικού", αλλά η επεξεργασία του περιλαμβάνει και άλλες γνωστικές περιοχές του Προγράμματος Σπουδών, όπως: Γλώσσα, Ιστορία, Εικαστικά, Μελέτη Περιβάλλοντος, Ευέλικτη Ζώνη.

Το σενάριο αυτό απευθύνεται σε μαθητές Δ' Δημοτικού (10 ετών) και συνδέει τη Θεατρική Αγωγή διαθεματικά με γνωστικά αντικείμενα του Α.Π.Σ. του δημοτικού σχολείου. Συγχρόνως υποστηρίζει τη μαθησιακή διαδικασία με την παιδαγωγική αξιοποίηση των διαφόρων μορφών δραματικής έκφρασης στο σχολείο. Η διαθεματική προσέγγιση της γνώσης είναι απολύτως συμβατή με το Δ.Ε.Π.Π.Σ και Α.Π.Σ του δημοτικού. Το σενάριο αποτελεί μία ολοκληρωμένη διδακτική πρόταση και υπολογίζεται να διαρκέσει 14 διδακτικές ώρες, με δυνατότητα χρονικής επέκτασης, ανάλογα με τις αναζητήσεις και τα ενδιαφέροντα των μαθητών. Οι επιλεγμένες δράσεις θα μπορέσουν να λάβουν χώρα στις ώρες της Θεατρικής Αγωγής, της Γλώσσας, της Ιστορίας, της Μελέτης Περιβάλλοντος των Εικαστικών, και της Ευέλικτης Ζώνης.

ΓΝΩΣΕΙΣ ΚΑΙ ΠΡΟΤΕΡΕΣ ΙΔΕΕΣ ή ΑΝΤΙΛΗΨΕΙΣ ΤΩΝ ΜΑΘΗΤΩΝ

Οι μαθητές:

- Έχουν αποκτήσει (βιωματική εμπειρία) κάποιες βασικές γνώσεις για την καταστροφή των δασών, τη ρύπανση των θαλάσσιων ζωνών και του αέρα.
- Έχουν, πιθανότατα, συμμετάσχει σε δράσεις για το περιβάλλον (π.χ. δενδροφύτευση).
- Έχουν διαβάσει (από σχολικά εγχειρίδια ή άλλα βιβλία και περιοδικά-εφημερίδες) ιστορίες που αφορούν στην καταστροφή των δασών και της μόλυνσης της θάλασσας και του αέρα.
- Πιθανότατα, οι ίδιοι έχουν επισκεφθεί κάποιο δάσος ή θαλάσσια περιοχή στη γειτονιά τους με το σχολείο τους ή την οικογένειά τους (π.χ. εκδρομή).
- Γνωρίζουν τραγούδια, που έχουν ως θέμα τους το δάσος και τη θάλασσα.
- Έχουν εξοικειωθεί με τις διάφορες μορφές δραματικής έκφρασης (κατά τη συμμετοχή τους στο μάθημα της Θεατρικής Αγωγής).
- Έχουν παίξει με φιγούρες κουκλοθεάτρου ή θεάτρου σκιών.

ΣΚΟΠΟΣ ΚΑΙ ΣΤΟΧΟΙ ΤΟΥ ΣΕΝΑΡΙΟΥ

Γενικός σκοπός του σεναρίου θεωρείται οι μαθητές να γνωρίσουν τους κινδύνους που αποτελούν απειλή για τις δασικές εκτάσεις, τις θαλάσσιες ζώνες και την ατμόσφαιρα και να αναζητήσουν τρόπους προστασίας από αυτούς, δρώντας ως υπεύθυνοι πολίτες.

Επιμέρους στόχοι ανά γνωστικό αντικείμενο είναι:

Γλώσσα-Λογοτεχνία

- Να καλλιεργήσουν οι μαθητές τον προφορικό τους λόγο (συμμετέχοντας σε συζητήσεις και χρησιμοποιώντας τη στοιχειώδη επιχειρηματολογία για να υποστηρίξουν τη γνώμη τους).
- Να βελτιώσουν τη γραπτή του έκφραση ασκούμενοι σε διάφορα κειμενικά είδη (βλ. συνέντευξη).
- Να περιγράφουν, να εξηγούν και να ερμηνεύουν πληροφορίες.
- Να αντλούν πληροφορίες από διάφορες πηγές για τους κινδύνους που συνιστούν

απειλή για τις δασικές εκτάσεις, τις θαλάσσιες ζώνες και την ατμόσφαιρα (διαχωρίζοντας τα ουσιώδη από τα επουσιώδη).

Ιστορία

- Να έρθουν σε επαφή τα παιδιά με μύθους για το δάσος (οι Νύμφες της ελληνικής μυθολογίας).

Εικαστικά

- Να είναι σε θέση οι μαθητές να χρησιμοποιούν ποικίλους τρόπους δημιουργίας και έκφρασης.
- Να κατασκευάζουν κούκλα μαρότ από απλά υλικά.
- Να δημιουργούν φιγούρες θεάτρου σκιών και να μάθουν να τις κινούν σωστά σε ένα μπερντέ.

Μελέτη Περιβάλλοντος

- Να είναι σε θέση τα παιδιά να αναγνωρίζουν τα προβλήματα και τους κινδύνους που συνιστούν απειλή για τις δασικές εκτάσεις, τις θαλάσσιες ζώνες και την ατμόσφαιρα.
- Να ενημερωθούν για τις προϋποθέσεις που θα διασφαλίσουν στις εν λόγω περιβαλλοντικές ζώνες μια σωστή προστασία.
- Να γνωρίσουν τους τρόπους, με τους οποίους θα μπορέσουν τα ίδια να δράσουν, για να τις προστατεύσουν.
- Να κατανοήσουν οι μαθητές τη σημασία των παραπάνω περιοχών στην υγιή, ισόρροπη και αρμονική ανάπτυξή τους.

Θεατρική Αγωγή

- Να έρθουν σε επαφή τα παιδιά με τις διάφορες μορφές δραματικής έκφρασης.
- Να μάθουν να εκφράζονται (μέσα από αυτές τις μορφές) και να εξωτερικεύουν τα συναισθήματά τους.
- Να ενταχθούν στην ομάδα της τάξης (κοινωνικοποίηση μαθητών).
- Να αποκτήσουν γνώσεις (βιωματικά) μέσω της αμεσότητας, της παραστατικότητας και της εποπτικότητας των εν λόγω μεθόδων.
- Να γνωρίσουν το σώμα και τον εαυτό τους.
- Να χαλαρώσουν από το φόρτο της σχολικής καθημερινότητας.
- Να αυξήσουν το ενδιαφέρον τους για συμμετοχή και να διαμορφώσουν νέους τρόπους συμπεριφοράς απέναντι στους άλλους (περιβαλλοντική συνείδηση).
-

Στόχοι ως προς τη Μαθησιακή Διαδικασία

- Να μπορούν οι μαθητές να οικοδομήσουν τη γνώση, αναλαμβάνοντας κεντρικό και ενεργητικό ρόλο στη μαθησιακή διαδικασία (μέσω της ανακάλυψης-διερεύνησης).
- Να αναπτύξουν συνεργατικές δεξιότητες και δεξιότητες επικοινωνίας.

- Να αναπτύξουν ικανότητες αυτενέργειας και πρωτοβουλίας, διαλογικής συζήτησης και συλλογικής ευθύνης.
- Να καλλιεργήσουν την κριτική και δημιουργική τους σκέψη.
- Να αναζητούν οι ίδιοι τη γνώση μέσα από τον εντοπισμό και τη σύγκριση ενός ικανού αριθμού πηγών.

ΜΟΡΦΕΣ ΔΡΑΜΑΤΙΚΗΣ ΕΚΦΡΑΣΗΣ

Σημαντικό ρόλο για την πραγματοποίηση και ολοκλήρωση της εν λόγω προσπάθειας θα διαδραματίσουν οι διάφορες μορφές δραματικής έκφρασης. Μέσα από αυτές δημιουργείται ένα ελκυστικό μαθησιακό περιβάλλον για τους μαθητές. Τα παιδιά θα ενεργοποιηθούν σε μεγαλύτερο βαθμό και θα εκφραστούν ποικιλοτρόπως.

Ειδικότερα, μέσα από το συγκεκριμένο σενάριο θα οργανωθούν δραστηριότητες:

- Παντομίμας-Αυτοσχεδιασμών: εικονοποίηση των επιζήμιων δράσεων του ανθρώπου προς το δάσος, τις θάλασσες-ακτές και γενικότερα την ατμόσφαιρα.
- Θεατρικού Σκετς: με θέμα τα παράπονα των Νυμφών των δασών για την καταστροφή της εστίας τους.
- Εργαστηρίου Γραφής: συνέντευξη στην τηλεόραση ενός τοπικού νησιωτικού καναλιού.
- Παγωμένης Εικόνας: διαδικασία διάβρωσης ενός Κούρου ή Κόρης από την όξινη βροχή.
- Κουκλοθεάτρου: κατασκευή και εμψύχωση κούκλας μαρότ.
- Θεάτρου Σκιών: οι ήρωες του Καραγκιόζη προτρέπουν το κοινό «σώστε το περιβάλλον».

ΟΡΓΑΝΩΣΗ ΤΑΞΗΣ ΚΑΙ ΑΠΑΙΤΟΥΜΕΝΗ ΥΛΙΚΟΤΕΧΝΙΚΗ ΥΠΟΔΟΜΗ

Η εφαρμογή του σεναρίου προϋποθέτει την οργάνωση των μαθητών σε ομάδες (ανομοιογενείς ως προς το φύλο, την επίδοση και τον αριθμό των μελών τους). Ο αριθμός των μελών της κάθε ομάδας ποικίλει ανάλογα με το είδος και τις απαιτήσεις της δραστηριότητας, που επιλέγει ο εκπαιδευτικός.

Συνολικά για την ολοκλήρωση του σεναρίου θα απαιτηθούν 14 διδακτικές ώρες (6 δράσεις). Οι περισσότερες από αυτές θα πραγματοποιηθούν στο χώρο του σχολείου.

Μέσα και Υλικά

Στην αίθουσα διδασκαλίας θα δημιουργηθεί μια γωνιά, στην οποία οι μαθητές και ο εκπαιδευτικός θα οργανώσουν ένα πρόχειρο βεστιάριο με υφάσματα και μικροαντικείμενα για την πραγματοποίηση των προγραμματισμένων δράσεων.

Από υλικά θα χρειαστούν: φύλλα Α4, φόδρες-υφάσματα (σε διάφορα χρώματα), ραβδάκια ξύλινα, μαντήλια, καπέλα, κορδέλες, χαρτί του μέτρου, χαρτί γκοφρέ, σκληρά χαρτόνια κάνσον, πάνινα καλτσάκια, βαμβάκι, πλαστικά ματάκια ζώων, ζελατίνες πλαστικοποιημένες φιγούρες Θεάτρου Σκιών, καλαμάκια, διπλόκαρφα και μαρκαδόροι.

ΠΕΡΙΓΡΑΦΗ ΚΑΙ ΑΙΤΙΟΛΟΓΗΣΗ ΤΟΥ ΣΕΝΑΡΙΟΥ

Για την υλοποίηση του συγκεκριμένου σεναρίου κρίνεται απαραίτητη η εφαρμογή στο καθημερινό πρόγραμμα διαφόρων μορφών δραματικής έκφρασης. Με αυτόν τον τρόπο το μάθημα θα γίνει πιο ελκυστικό για τους μαθητές, καθώς θα τους δοθεί τη δυνατότητα για συνεργασία, ομαδικότητα και παιγνιώδεις δράσεις.

Η επιλογή των δραστηριοτήτων και η εφαρμογή της στη σχολική τάξη διαθέτει ως σημείο αναφοράς της τη μαθητοκεντρική αντίληψη για μάθηση (ο μαθητής στο επίκεντρο των εξελίξεων. Σε αυτά τα πλαίσια, ο εκπαιδευτικός αναλαμβάνει ρόλους διευκολυντή, συνεργάτη, φορέα ερεθισμάτων και εμψυχωτή

.

1η Δραστηριότητα (1 διδακτική ώρα)

Οι μαθητές (χωρισμένοι σε ζευγάρια) συνδυάζουν την παντομιμική αναπαράσταση και τις δράσεις αυτοσχεδιασμού στην εικονοποίηση των επιζήμιων δράσεων του ανθρώπου προς το δάσος, τις θάλασσες-ακτές και γενικότερα την ατμόσφαιρα. Οι ίδιοι ρυθμίζουν τις κινήσεις των μελών του σώματος τους, για να παραστήσουν τις έκνομες ενέργειες. Οι υπόλοιποι μαθητές δίνουν τα προστάγματα για να αλλάξει παντομιμικό απότοκο του ζευγαριού τους, δημιουργώντας με αυτόν τον τρόπο τις προϋποθέσεις στους υπόλοιπους συμμαθητές τους για να κινηθούν.

2η Δραστηριότητα (2 διδακτικές ώρες)

Σε αυτό το δρώμενο, οι μαθητές συνεργάζονται με απώτερο σκοπό την ανάδειξη στην αυτοσχέδια σκηνή της τάξης ενός σύντομου σκετς, με θέμα τα παράπονα των Νυμφών των δασών για την καταστροφή της εστίας τους. Οι πρωταγωνιστές παρουσιάζονται, σκιαγραφούνται οι μεταξύ τους σχέσεις, αναδεικνύονται τα προβλήματα που αντιμετώπιζαν τα χρόνια εκείνα οι θεότητες της αρχαιότητας και γενικότερα αποκαλύπτεται στο θεατή η περιρρέουσα ατμόσφαιρα της εποχής και οι ιδιαίτερες συνθήκες, κάτω από τις οποίες τα δάση καταστρέφονται από την ανθρώπινη παρέμβαση.

3η Δραστηριότητα (3 διδακτικές ώρες)

Σε ένα γόνιμο και δημιουργικό Εργαστήριο Γραφής, οι μαθητικές ομάδες ασκούνται στην ανάπτυξη ενός σύντομου θεατρικού επεισοδίου, με πρωταγωνιστές ένα δελφίνι και στον καπετάνιο ενός αλιευτικού σκάφους, ο οποίος επιθυμεί να υπεραλιεύσει μια θαλάσσια περιοχή χωρίς να υπολογίζει το κόστος για το περιβάλλον. Οι δύο πρωταγωνιστές δίνουν συνέντευξη στην τηλεόραση ενός τοπικού νησιωτικού καναλιού επιχειρηματολογώντας για το δίκιο τους. Της δράσης αυτής θα έχει προηγηθεί ένα σύντομο σεμινάριο από τη μεριά του εκπαιδευτικού στους μαθητές του, αναφορικά με τον τρόπο γραφής ενός δραματικού κειμένου και τα στοιχεία εκείνα του δραματικού κώδικα, στα οποία θα πρέπει να δοθεί ιδιαίτερη προσοχή κατά τη φάση της συγγραφής του.

4η Δραστηριότητα (1 διδακτική ώρα)

Στο ίδιο μήκος κύματος-και με αφορμή διάφορα γλυπτά και αγάλματα ενός αρχαιολογικού μουσείου, οι συμμετέχοντες στο πρόγραμμα θα μπορέσουν να δημιουργήσουν μια ‘’παγωμένη εικόνα’’ που παρουσιάζει τη διαδικασία διάβρωσης ενός Κούρου ή Κόρης από την όξινη βροχή. Οι μαθητές αποδίδουν σε ένα στατικό φωτογραφικό στιγμιότυπο τη φθορά του αγάλματος εκφράζοντας τον πόνο και την απόγνωση τους για τις ενέργειες του ανθρώπου που μολύνουν την ατμόσφαιρα.

5η Δραστηριότητα (3 διδακτικές ώρες)

Από το εν λόγω σενάριο δεν θα μπορούσαν να απουσιάζουν και τα δρώμενα κουκλοθεάτρου. Η τάξη χωρίζεται σε ομάδες και τα παιδιά επιλέγουν να κατασκευάσουν μια κούκλα μαρότ (μαρότα με ραβδάκι). Οι μισές ομάδες ασχολούνται με την κατασκευή της φιγούρας και οι υπόλοιπες δημιουργούν το κείμενο του δρωμένου. Βασικός πρωταγωνιστής της εν λόγω δραστηριότητας είναι η SosΑννα (η κούκλα των παιδιών), η οποία διηγείται στους μαθητές τις περιπέτειές του και ταυτόχρονα παρουσιάζει σε αυτούς τρόπους, με τους οποίους οι ίδιοι θα μπορέσουν να εφαρμόσουν για να προστατεύσουν τις επίγειες, θαλάσσιες και εναέριες ζώνες του πλανήτη. Η κάθε μαθητική ομάδα παίρνει το χρόνο της για να προετοιμάσει την παρουσίασή της και στη συνέχεια ανεβαίνει στο αυτοσχέδιο παράπηγμα της τάξης για να δείξει τη δουλειά της στα υπόλοιπα παιδιά.

6η Δραστηριότητα (4 διδακτικές ώρες)

Η εν λόγω δραστηριότητα περιλαμβάνει τη σκηνική ανάδειξη-στον αυτοσχέδιο μπερντέ της τάξης-μιας παράστασης Θεάτρου Σκιών από τους μαθητές με τίτλο «SOSτε το περιβάλλον». Πρωταγωνιστές της εν λόγω παράστασης θα είναι οι ήρωες του Θεάτρου Σκιών, οι οποίοι αναλαμβάνουν πρωτοβουλίες για να αντιμετωπίσουν τα κακόβουλα σχέδια του ανθρώπου απέναντι στο δάσος και το υδάτινο οικοσύστημα. Τα παιδιά κατασκευάζουν τις δικές τους φιγούρες (από χαρτί ή ζελατίνα), δημιουργούν ένα σύντομο δραματικό κείμενο με αφορμή το συγκεκριμένο θέμα, κάνουν τις πρόβες τους και στο τέλος ανεβάζουν τη δική τους ‘’παράσταση Καραγκιόζη’’. Ο εκπαιδευτικός αναλαμβάνει σε αυτή την περίπτωση πολυσύνθετο ρόλο (σκηνοθέτης, καθοδηγητής, εμψυχωτής, ψυχοπαιδαγωγός, φορέας ερεθισμάτων στα παιδιά κ.α.).

ΑΞΙΟΛΟΓΗΣΗ

Ο εκπαιδευτικός συζητά με τους μαθητές του για το αποτέλεσμα των δράσεων, πιθανές ελλείψεις, αδυναμίες και τρόπους εμπλουτισμού του σεναρίου του. Μία άλλη μορφή ενδιάμεσης αξιολόγησης των στόχων μπορεί να πραγματοποιηθεί μέσα από αναστοχαστικές ερωτήσεις στην ολομέλεια της τάξης.

Με την ολοκλήρωση της μαθησιακής διαδικασίας τα παιδιά αναμένεται να έχουν κατακτήσει σημαντικές γνώσεις αναφορικά με τους κινδύνους που αποτελούν απειλή για τις δασικές εκτάσεις, τις θαλάσσιες ζώνες και την ατμόσφαιρα και να έχουν αναζητήσει

τρόπους προστασίας από αυτούς, δρώντας ως υπεύθυνοι πολίτες. Ο εκπαιδευτικός θα πρέπει να αναρωτηθεί κατά πόσον η τάξη του διεύρυνε τους γνωστικούς της ορίζοντες και εντυπωσιάστηκε από τις δράσεις της Θεατρικής Αγωγής. Σημαντική παράμετρος, που θα πρέπει να ληφθεί υπόψη από τον δάσκαλο της τάξης, θεωρείται η διαπίστωση του βαθμού δυσκολίας των δραστηριοτήτων για τους μαθητές. Οι εφαρμογές που προτιμήθηκαν, δυσκόλεψαν καθόλου τα παιδιά; Υπήρξαν περιπτώσεις, κατά τις οποίες οι μαθητές δεν μπορούσαν να ανταποκριθούν στις απαιτήσεις των δραστηριοτήτων; Ο χρονικός προγραμματισμός των δράσεων ήταν ρεαλιστικός ή ουτοπικός; Με ποιόν τρόπο λειτούργησαν οι μαθητικές ομάδες; Οι στόχοι που τέθηκαν από τον εκπαιδευτικό κατακτήθηκαν από το σύνολο της τάξης; Τι πρέπει να γίνει στις περιπτώσεις, κατά τις οποίες μερικοί μαθητές δεν ανταποκρίθηκαν αποτελεσματικά στις δράσεις που οργανώθηκαν από τον εκπαιδευτικό; Όλα τα παραπάνω ερωτήματα θα πρέπει να προβληματίσουν τον δημιουργό του σεναρίου και να του δώσουν τη δυνατότητα για ανατροφοδότηση με το σχεδιασμό νέων δραστηριοτήτων.

Τα πανηγύρια ως παράγοντας αειφορίας και βιώσιμης ανάπτυξης των τοπικών κοινωνιών

Ματζάνος Δημήτριος
ΣΕΕ ΠΕ70 2ο ΠΕΚΕΣ Ν. Αιγαίου,
Μεταδιδάκτορας Πανεπιστημίου Αιγαίου
dmatzanos@sch.gr

Στεφούδη Φεβρωνία
Νηπιαγωγός, MSc, Υποψήφια Διδάκτωρ Πανεπιστημίου Αιγαίου
fstefoudi@sch.gr

ΠΕΡΙΛΗΨΗ

Στη σημερινή εποχή της παγκοσμιοποίησης και της πολιτισμικής ομογενοποίησης,, ο τοπικός πολιτισμός κάθε περιοχής και ιδιαίτερα τα τοπικά πανηγύρια και οι γιορτές, αποτελούν βασικά στοιχεία της ταυτότητας μιας περιοχής και μπορούν να αποτελέσουν σημαντικό πλεονέκτημα σε μια προσπάθεια ανάδειξης και προβολής μιας περιοχής με απώτερο στόχο τη βιώσιμη ανάπτυξή της και την ευημερία της τοπικής κοινωνίας. Η προστασία και η διατήρηση της πολιτιστικής κληρονομιάς αλλά και της πολιτισμικής ποικιλότητας μαζί με τη βιολογική αποτελούν βασικά στοιχεία για την αειφόρο ανάπτυξη. Στόχοι της αειφόρου ανάπτυξης σε κάθε τοπική κοινωνία εκτός από την αυτοτροφοδοτούμενη ανάπτυξη, τη διατήρηση των ανανεώσιμων φυσικών πόρων, τη διαφύλαξη του φυσικού και ανθρωπογενούς περιβάλλοντος, αποτελούν και η διαφύλαξη και αναπαραγωγή του πολιτισμού, η διατήρηση της φυσικής και πολιτιστικής ιδιαιτερότητας, η αναβάθμιση των

ποιοτικών τοπικών χαρακτήρων, η οικονομική, κοινωνική και πολιτιστική βιωσιμότητα του κάθε τόπου. Τα πανηγύρια και οι τοπικές συλλογικές γιορτές, αποτελούν ένα πολύ χαρακτηριστικό παράδειγμα πολιτισμικής βιωσιμότητας, τα οποία έχουν σκοπό την τοπική, οικονομική, κοινωνική και πολιτιστική ανάπτυξη των τοπικών κοινωνιών. Η παρούσα έρευνα, η οποία είναι μέρος ευρύτερης έρευνας, αποσκοπεί στην ανίχνευση και καταγραφή των απόψεων των φορέων πολιτιστικών συλλόγων και πολιτών του νησιού της Ρόδου αναφορικά με το ρόλο των πανηγυριών στη βιώσιμη ανάπτυξη των τοπικών κοινωνιών σε σχέση με κοινωνικο-οικονομικές, περιβαλλοντικές και πολιτισμικές θεματικές. Η έρευνα πραγματοποιήθηκε στο νησί της Ρόδου σε 50 φορείς πολιτιστικών συλλόγων και σε 50 πολίτες της πόλεως της Ρόδου και των χωριών του νησιού της Ρόδου μεταξύ Σεπτεμβρίου – Δεκεμβρίου 2020 με τη χρήση ημιδομημένης συνέντευξης. Από τα αποτελέσματα προέκυψε ότι οι φορείς των πολιτιστικών συλλόγων και οι κάτοικοι θεωρούν ότι τα πανηγύρια θα πρέπει να αποσκοπούν τόσο στην κοινωνική ανάπτυξη όσο και στην οικονομική. Θα πρέπει να αποτελούν ένα πεδίο, όπου να αναδεικνύονται οι αξίες τους και να χρησιμοποιούνται συχνά ως χώρος ανάπτυξης με σεβασμό στο περιβάλλον, βοηθώντας την τοπική κοινωνία να έχει οικονομικά και αναπτυξιακά οφέλη.

***Λέξεις κλειδιά**: πανηγύρια, αειφορία, βιώσιμη ανάπτυξη, τοπικές κοινωνίες*

ΕΙΣΑΓΩΓΗ

Η αειφόρος διαχείριση της πολιτιστικής μας κληρονομιάς είναι ένα εγχείρημα που απαιτεί ιδιαίτερη προσοχή και ευαισθησία. Η συνάντηση του παρελθόντος με το παρόν, του παγκόσμιου με το τοπικό, της παράδοσης με τη νεοτερικότητα μπορεί να δημιουργήσει νέες πραγματικότητες τόσο στο χώρο της τέχνης όσο και της κοινωνικής ζωής (Πίττας, 2013).

Η πολιτισμική κληρονομιά, αποτελεί ένα από τα βασικά στοιχεία της ταυτότητας μιας περιοχής και ο τοπικός πολιτισμός μπορεί να αποτελέσει σημαντικό πλεονέκτημα σε μια προσπάθεια ανάδειξης και προβολής μιας περιοχής με απώτερο στόχο την αειφόρο ανάπτυξή της και την ευημερία της τοπικής κοινωνίας (Deffner & Metaxa, 2007).

Ο πολιτισμός κάθε περιοχής και ιδιαίτερα τα τοπικά πανηγύρια και οι γιορτές, οδηγεί στην κατάκτηση της εθνικής αυτογνωσίας των κατοίκων και της ιστορικής συνέχειάς τους. Εκεί επιβεβαιώνουν την κοινωνική τους συνοχή, τονώνουν την τοπική τους πολιτιστική αυτοπεποίθηση και νιώθουν στιγμές πληρότητας (Πίττας, 2013).

Τα πανηγύρια, μέσω της δυνατότητας για ανάδειξη συγκεκριμένων χαρακτηριστικών και ταύτισης μιας περιοχής με τοπικές πολιτιστικές δράσεις, καθίσταται ως ένα από τα βασικά μέσα προβολής και ανάδειξης του τόπου. Παράλληλα, αποτελεί μια μορφή απάντησης στις δυο μεγάλες δυνάμεις της λειτουργίας ενός τόπου, εκείνες της παγκοσμιοποίησης και των νέων οικονομιών, στις οποίες η τεχνολογία, η δημιουργικότητα, το ανθρώπινο κεφάλαιο και η καινοτομία αποτελούν τους βασικούς στόχους (Mercer, 2006).

Τα τοπικά πανηγύρια και οι γιορτές συνεισφέρουν στη μείωση των εντάσεων, στην υπέρβαση των διαχωριστικών γραμμών, στην ανάπτυξη σχέσεων αμοιβαιότητας και σχέσεων σεβασμού της διαφορετικότητας. Δίνουν στους συμμετέχοντες την ευκαιρία

να δημιουργούν δεσμούς επαφής και επικοινωνίας, δημιουργούν την «αίσθηση του ανήκειν», υπερβαίνουν σύνορα και διαχωριστικές γραμμές, αντιμάχονται τον κοινωνικό αποκλεισμό, αποτελούν τον κατάλληλο συνεκτικό ιστό για ισχυρή κοινωνική συνοχή (Πίττας, 2013).

Τα πανηγύρια εξυπηρετούν πολλούς σκοπούς. Σήμερα, ο πιο σημαντικός είναι η τοπική οικονομική, κοινωνική, πολιτισμική και πολλές φορές η πολιτική ανάπτυξη μιας περιοχής. Ίσως και γι' αυτό το λόγο ένας γνωστός επιστήμων των εκδηλώσεων και ιδιαίτερα των πανηγυριών, ο Getz (2009) ορίζει τα τελευταία ως μια γιορτή των αξιών, της ιδεολογίας, της ταυτότητας και της συνέχειας μιας κοινότητας. Ο ορισμός εμπεριέχει και τους σκοπούς. Σύμφωνα με τον Getz, (2009) σκοπός των πανηγυριών είναι η συνέχεια της παράδοσης, η οποία ορίζεται από την ιδεολογία και τις αξίες που συνθέτουν την ιδιαίτερη ταυτότητα μιας περιοχής (Getz, 2009).

Η συμμετοχή της τοπικής κοινωνίας είναι απαραίτητη, προκειμένου να επιτευχθεί η βιώσιμη ανάπτυξη μέσω της πολιτισμικής ταυτότητας του τόπου. Η εμπλοκή της σε όλες τις δράσεις για την επίτευξη της αειφόρου ανάπτυξης, διασφαλίζει την αμοιβαία εμπιστοσύνη και τη βεβαιότητα για τη λύση των προβλημάτων σε τοπικό και όχι μόνο επίπεδο. Ο προγραμματισμός, ο σχεδιασμός και η μακροπρόθεσμη διαχείριση της κοινότητας είναι απαραίτητα στοιχεία για μια ακμάζουσα τοπική οικονομία, βασισμένη στην αειφόρο ανάπτυξη (Ξανθάκου κ.ά., 2015).

Η τοπική κοινωνία παίζει πρωταρχικό ρόλο στη βιώσιμη ανάπτυξη της περιοχής, η οποία αναλαμβάνει ένα σημαντικό ρόλο στην προώθηση των στόχων για την ανάδειξη και αξιοποίηση της πολιτιστικής κληρονομιάς. Η συνύπαρξη και η αξιοποίηση των στοιχείων του φυσικού περιβάλλοντος της τοπικής παράδοσης και του πολιτισμού, μπορεί να οδηγήσει στην ανάπτυξη της περιοχής με σεβασμό και χωρίς εκ νέου επιβάρυνση του τοπικού φυσικού περιβάλλοντος (Ξανθάκου κ.ά., 2015).

Απαιτείται από τους διοργανωτές των πανηγυριών να εντοπίζουν και να κατανοούν τις επιπτώσεις που έχουν οι δραστηριότητές τους στο περιβάλλον, στην κοινωνία και στην οικονομία, τόσο στο εσωτερικό της εκδήλωσης όσο και στην ευρύτερη οικονομία και να τεθούν σε εφαρμογή μέτρα για την ελαχιστοποίηση των αρνητικών επιδράσεων (Philips & Philips, 2011).

Οι Getz, (2009) και Gibson & Wong (2011) έχουν επισημάνει το ρόλο που έχουν οι τοπικές γιορτές στην οικονομική, κοινωνική και πολιτισμική βιωσιμότητα των κοινοτήτων. Για τη διατήρηση και την ανάδειξή τους σημαντικό ρόλο έχει η εκπαίδευση (Lin, Wackernagel, Galli & Kelly, 2015).

Η Εκπαίδευση για την Αειφόρο Ανάπτυξη στοχεύει στην προώθηση της διδασκαλίας η οποία θα σέβεται τις παραδοσιακές γνώσεις, τις παραδοσιακές τοπικές γιορτές, την πολιτισμική κληρονομιά και θα ενθαρρύνει τη χρήση των τοπικών γλωσσών στην εκπαίδευση. (Παπαβασιλείου, 2015:123).

Η εκπαίδευση επίσης έχει κεντρικό ρόλο στη βελτίωση της ποιότητας ζωής. Τα πανηγύρια και οι τοπικές γιορτές είναι παράγοντες που μέσω της εκπαίδευσης μπορούν να διατηρηθούν και να αναδειχθούν, συμβάλλοντας έτσι στην πολιτισμική βιωσιμότητα και στην αειφορία της τοπικής κοινωνίας (Mckeown, 2002·Mair et all, 2013).

Συμπερασματικά, τα πανηγύρια, πέρα από τη πολύ σημαντική θέση που κατέχουν στην ιστορία των κοινωνιών, έχουν σημαντικές επιπτώσεις σε πόρους και περιβαλλοντικές επιβαρύνσεις αλλά και σημαντικά οικονομικά, κοινωνικά και πολιτισμικά οφέλη τα οποία

συμβάλλουν στην βιώσιμη ανάπτυξη της τοπικής κοινωνίας.

ΜΕΘΟΔΟΛΟΓΙΑ ΤΗΣ ΕΡΕΥΝΑΣ

Η παρούσα έρευνα, η οποία είναι μέρος ευρύτερης έρευνας, αποσκοπεί στην ανίχνευση και καταγραφή των απόψεων των φορέων πολιτιστικών συλλόγων και κατοίκων του νησιού της Ρόδου (της πόλεως της Ρόδου και των χωριών) αναφορικά με το ρόλο των πανηγυριών στη διατήρηση της πολιτισμικής κληρονομιάς καθώς και στην αειφόρο ανάπτυξη των τοπικών κοινωνιών σε σχέση με κοινωνικο-οικονομικές, περιβαλλοντικές και πολιτισμικές θεματικές.

Η έρευνα πραγματοποιήθηκε στο νησί της Ρόδου σε 50 φορείς πολιτιστικών συλλόγων της πόλεως Ρόδου και των χωριών (πρόεδροι, ταμίες, μέλη κ.λπ.) και 50 πολίτες του νησιού της Ρόδου, μεταξύ Σεπτεμβρίου – Δεκεμβρίου 2020 με τη χρήση ημιδομημένης συνέντευξης.

Στην παρούσα έρευνα, η σύνδεση των πανηγυριών και των τοπικών συλλογικών εορτών με τη βιώσιμη ανάπτυξη των τοπικών κοινωνιών συνιστά το γενικότερο πλαίσιο της προβληματικής, σημαντικότητας και πρωτοτυπίας εστιάζοντας στο κατά πόσο τα πανηγύρια συμβάλουν στη διατήρηση της πολιτισμικής κληρονομιάς καθώς και στην οικονομική, κοινωνική, περιβαλλοντική και πολιτισμική βιωσιμότητα.

Η συγκεκριμένη έρευνα διενεργήθηκε αποκλειστικά από τους ερευνητές στο χρονικό διάστημα από Σεπτέμβριο μέχρι και Δεκέμβριο του 2020. Ως μεθοδολογικό εργαλείο της έρευνας αξιοποιήθηκε η ημιδομημένη συνέντευξη. (Bell, 1997). Ήταν δειγματοληπτική ως προς τους φορείς πολιτιστικών συλλόγων του νησιού της Ρόδου (50 φορείς) και των κατοίκων (50 άτομα).

Οι συνεντεύξεις στο σύνολο των φορέων των πολιτιστικών συλλόγων και των κατοίκων διεξήχθησαν (αφού προηγήθηκε τηλεφωνική επικοινωνία του ερευνητή με τους φορείς και τους πολίτες) στα σπίτια τους. Όλες οι συνεντεύξεις μαγνητοφωνήθηκαν με απλή συσκευή μαγνητοφώνησης και ακολούθως απομαγνητοφωνήθηκαν και μεταφέρθηκαν σε γραπτή μορφή.

Μετά την απομαγνητοφώνηση των συνεντεύξεων, προχωρήσαμε στην ανάλυση περιεχομένου των απαντήσεων των κατοίκων και στη συνέχεια την κατηγοριοποίηση των απαντήσεων τους σε περιορισμένο αριθμό ανεξάρτητων κατηγοριών. Καταληκτικά βήματα της διαδικασίας ήταν η κωδικοποίηση των απαντήσεων και η εισαγωγή τους στη βάση δεδομένων του Excel. Η στατιστική επεξεργασία και ανάλυση των ερευνητικών δεδομένων ερωτηματολογίων και συνεντεύξεων διενεργήθηκε με το στατιστικό πακέτο S.P.S.S.

ΑΠΟΤΕΛΕΣΜΑΤΑ ΤΗΣ ΕΡΕΥΝΑΣ

Η έρευνα περιλαμβάνει συνολικά είκοσι έξι (26) ερωτήσεις. Στο άρθρο αυτό, παρουσιάζονται ενδεικτικά οκτώ (8) ερωτήματα τα οποία αναφέρονται σε απόψεις φορέων πολιτιστικών συλλόγων και κατοίκων του νησιού της Ρόδου σχετικά με τη σημασία των πανηγυριών στη διατήρηση της πολιτιστικής κληρονομιάς καθώς και τη συμβολή τους στην αειφόρο ανάπτυξη της περιοχής τους, τόσο σε οικονομικό και κοινωνικό όσο και σε περιβαλλοντικό επίπεδο.

Πίνακας 1: Κατανομή συχνοτήτων των ερωτηθέντων με βάση τη γνώμη τους σχετικά με το πού στοχεύει ένα πανηγύρι και εάν προσφέρει στην τόνωση της οικονομίας

Πού στοχεύει ένα πανηγύρι και εάν προσφέρει στην τόνωση της οικονομίας.	%
Στην οικονομία	79,0
Στη ψυχαγωγία	68,0
Στην παραγωγή τοπικών προϊόντων	25,0
Σε όλα τα παραπάνω	31,0
Κάτι άλλο.	5,0

Στη συγκεκριμένη ερώτηση δόθηκαν περισσότερες από μία απαντήσεις από το δείγμα των ερωτηθέντων. Από τα δεδομένα προκύπτει ότι από τους 100 ερωτηθέντες το 79,0% απάντησαν ότι ένα πανηγύρι στοχεύει στην οικονομία, το 68,0% στην ψυχαγωγία, το 25,0% στην παραγωγή τοπικών προϊόντων, το 31,0% σε όλα τα παραπάνω, ενώ το 5,0% σε κάτι άλλο. Διαφαίνεται, ότι η πλειονότητα των φορέων και των κατοίκων θεωρεί ότι οι εκδηλώσεις αυτές πρώτα απ' όλα στοχεύουν στην ικανοποίηση κοινωνικο-οικονομικών αναγκών (οικονομία και ψυχαγωγία).

Πίνακας 2: Κατανομή συχνοτήτων των ερωτηθέντων αναφορικά με το εάν τα πανηγύρια επιβαρύνουν περιβαλλοντικά την κοινότητα ή όχι.

Τα πανηγύρια επιβαρύνουν περιβαλλοντικά την κοινότητα ή όχι;	%
Δεν επιβαρύνουν	81,0
Την επιβαρύνουν	15,0
Κάτι άλλο.	4,0
Σύνολο	100,0

Στην επόμενη ερώτηση, ζητείται από το δείγμα η άποψή τους αναφορικά με το εάν τα πανηγύρια επιβαρύνουν περιβαλλοντικά την κοινότητα ή όχι. Από τα δεδομένα προκύπτει ότι από τους 100 ερωτηθέντες το 81,0% δηλώνουν ότι τα πανηγύρια δεν επιβαρύνουν περιβαλλοντικά την κοινότητα, το 15,0% ότι την επιβαρύνουν ενώ 4,0% δήλωσαν κάτι άλλο. Επικρατεί η άποψη ότι τα πανηγύρια δεν επιβαρύνουν το περιβάλλον της κοινότητας γιατί οι διοργανωτές μεριμνούν ώστε να καθαρίσουν το χώρο μετά το τέλος του πανηγυριού.

Πίνακας 3: Κατανομή συχνοτήτων των ερωτηθέντων αναφορικά με την άποψή τους για το εάν θα πρέπει να παίρνουν μέτρα οι τοπικοί φορείς ώστε να μην επιβαρύνεται περιβαλλοντικά η περιοχή απ' αυτές τις συλλογικές γιορτές – εκδηλώσεις και ποια είναι αυτά

Θα πρέπει να παίρνουν μέτρα οι τοπικοί φορείς ώστε να μην επιβαρύνεται περιβαλλοντικά η περιοχή απ' αυτές τις συλλογικές γιορτές – εκδηλώσεις και ποια είναι αυτά;	%
Υπάρχουν μέτρα και δεν επιβαρύνουν περιβαλλοντικά την κοινότητα	52,0
Δεν χρειάζονται μέτρα	26,0
Μέτρα που θα πρέπει να παρθούν	22,0
Σύνολο	100,0

Ακολούθως, ρωτήθηκαν αναφορικά με την άποψή τους για το εάν θα πρέπει να παίρνουν μέτρα οι τοπικοί φορείς ώστε να μην επιβαρύνεται περιβαλλοντικά η περιοχή απ' αυτές τις συλλογικές γιορτές – εκδηλώσεις και ποια είναι αυτά. Από τα δεδομένα προκύπτει ότι το 52,0% των ερωτηθέντων δηλώνουν ότι υπάρχουν μέτρα κι επομένως τα πανηγύρια δεν επιβαρύνουν περιβαλλοντικά την περιοχή, το 26,0% δηλώνουν ότι δεν χρειάζονται μέτρα και το 22,0%) δηλώνουν τα μέτρα που θα πρέπει να παρθούν.

Πίνακας 4: Κατανομή συχνοτήτων των ερωτηθέντων σχετικά με την άποψή τους αναφορικά με το τι είναι αυτό που τους προσελκύει στα πανηγύρια ώστε να συμμετέχουν.

Τι είναι αυτό που προσελκύει τους επισκέπτες στα πανηγύρια ώστε να συμμετέχουν.	%
Η επικοινωνία και η τόνωση των δεσμών της τοπικής κοινωνίας	88,0
Η εορτή του Αγίου	75,0
Η ψυχαγωγία	66,0
Τα τοπικά εδέσματα	56,0
Κάτι άλλο.	9,0

Στη συγκεκριμένη ερώτηση δόθηκαν περισσότερες από μία απαντήσεις από το δείγμα των ερωτηθέντων. Από τα δεδομένα προκύπτει ότι από τους 100 ερωτηθέντες το 88,0% απάντησαν ότι τους προσελκύει η επικοινωνία και η τόνωση των δεσμών της τοπικής κοινωνίας, το 75,0% τους προσελκύει η εορτή του Αγίου, το 66,0% η ψυχαγωγία, το 56,0% τα τοπικά εδέσματα, ενώ το 9,0% δήλωσαν κάτι άλλο. Διαφαίνεται, ότι για τους φορείς του δείγματος κυρίαρχος λόγος συμμετοχής στα πανηγύρια είναι η επικοινωνία και η συμμετοχική «γεύση» της διασκέδασης με φίλους από την τοπική κοινωνία.

Πίνακας 5: Κατανομή συχνοτήτων των ερωτηθέντων σχετικά για το εάν τα πανηγύρια ευνοούν τον τουρισμό ή απευθύνονται περισσότερο στις προσκείμενες κοινότητες και τις γύρω περιοχές.

Τα πανηγύρια ευνοούν τον τουρισμό ή απευθύνονται περισσότερο στις προσκείμενες κοινότητες και τις γύρω περιοχές.	%
Ναι	32,0
Όχι	62,0
Κάτι άλλο.	6,0
Σύνολο	100,0

Από τα δεδομένα του πίνακα 5 προκύπτει ότι από τους 100 ερωτηθέντες το 62,0% δηλώνουν ότι τα πανηγύρια δεν ευνοούν τον τουρισμό, το 32,0% δηλώνουν ότι ευνοούν τον τουρισμό, ενώ το 6,0% δηλώνουν κάτι άλλο. Από τις απαντήσεις των ερωτηθέντων του δείγματος, διαφαίνεται ότι θεωρούν ότι οι εκδηλώσεις αυτές είναι κυρίως για τους ντόπιους και τις προσκείμενες περιοχές και δεν ευνοούν τον τουρισμό.

Πίνακας 6: **Κατανομή συχνοτήτων των ερωτηθέντων σχετικά με το εάν πιστεύουν ότι οι νέοι έχουν τις γνώσεις και την κατάλληλη εκπαίδευση για να συνεχίσουν να διατηρούν τα πανηγύρια του τόπου τους για να μην εκλείψουν στο μέλλον.**

Πιστεύετε ότι οι νέοι έχουν τις γνώσεις και την κατάλληλη εκπαίδευση για να συνεχίσουν να διατηρούν τα πανηγύρια του τόπου τους για να μην εκλείψουν στο μέλλον;	%
Ναι	67,0
Όχι	33,0
Σύνολο	100,0

Στην επόμενη ερώτηση σχετικά με το εάν πιστεύουν ότι οι νέοι έχουν τις γνώσεις και την κατάλληλη εκπαίδευση για να συνεχίσουν να διατηρούν τα πανηγύρια του τόπου τους για να μην εκλείψουν στο μέλλον, το 67,0% των ερωτηθέντων, όπως προκύπτει από τις απαντήσεις θεωρούν ότι οι νέοι διαθέτουν τις γνώσεις, έναντι του 33,0% του δείγματος που δηλώνει ότι δεν διαθέτουν τις κατάλληλες γνώσεις.

Πίνακας 7: Κατανομή συχνοτήτων των ερωτηθέντων σχετικά με τις προϋποθέσεις που πρέπει να τηρηθούν για την οικονομική ανάπτυξη της περιοχής τους μέσω των πανηγυριών

Ποιες προϋποθέσεις πρέπει να τηρηθούν για την οικονομική ανάπτυξη της περιοχής μέσω των πανηγυριών;	%
Σεβασμός στην παράδοση και το περιβάλλον	76,0
Εκπαίδευση των νέων μέσα από τα σχολεία	43,0
Κριτήρια οικονομικά	19,0
Ενημέρωση και εφαρμογή των νόμων	15,0

Στην ερώτηση σχετικά με τις προϋποθέσεις που πρέπει να τηρηθούν για την οικονομική ανάπτυξη της περιοχής τους μέσω των πανηγυριών, δηλώθηκαν περισσότερες από μια απαντήσεις, με συνέπεια το σύνολο των συχνοτήτων να υπερβαίνει το μέγεθος του δείγματος. Από τα δεδομένα προκύπτει ότι το 76,0%των ερωτηθέντων δηλώνει ότι οι προϋποθέσεις που πρέπει να τηρηθούν για την οικονομική ανάπτυξή της είναι πρώτα απ' όλα ο σεβασμός στην παράδοση και στο περιβάλλον, το 43,0% του δείγματος δηλώνει την εκπαίδευση των νέων μέσα από τα σχολεία, το 15,0% υποστηρίζει την ενημέρωση και την εφαρμογή των νόμων, ενώ το 19,0% απαντά με κριτήρια καθαρά οικονομικά.

Πίνακας 8: Κατανομή συχνοτήτων των ερωτηθέντων σχετικά με το τι πρέπει να γίνει από πλευράς εκπαίδευσης για να λειτουργήσει επιτυχώς η διατήρηση της πολιτιστικής κληρονομιάς αλλά και η βιώσιμη ανάπτυξη.

Τι πρέπει να γίνει από πλευράς εκπαίδευσης για να λειτουργήσει επιτυχώς η διατήρηση της πολιτιστικής κληρονομιάς αλλά και η βιώσιμη ανάπτυξη;	%
Να διδάσκεται στην Α/θμια και Β/θμια Εκπαίδευση ειδικό μάθημα	74,0
Η εκπαίδευση δεν έχει μεγάλο ρόλο στην ενημέρωση των νέων για την παράδοση	26,0
Σύνολο	100,0

Από τα δεδομένα του πίνακα 8 προκύπτει ότι το 74,0% του ερευνητικού δείγματος δηλώνει ότι πρέπει τόσο στην Πρωτοβάθμια όσο και στη Δευτεροβάθμια Εκπαίδευση να υπάρχει ειδικό μάθημα στο οποίο θα διδάσκεται ο τοπικός πολιτισμός, τα ήθη και τα έθιμα σε συνάρτηση με την αειφόρο ανάπτυξη, έναντι του 26,0% του δείγματος που διαφοροποιείται και δηλώνει ότι η εκπαίδευση δεν έχει μεγάλο ρόλο σε σχέση με τη γνώση των παλαιότερων κατοίκων στην ενημέρωση των νέων.

ΣΥΜΠΕΡΑΣΜΑΤΑ

Σύμφωνα λοιπόν με τις απαντήσεις των φορέων και των κατοίκων του δείγματος, τα πανηγύρια και οι συλλογικές εορτές πρώτα απ' όλα στοχεύουν στην ικανοποίηση κοινωνικο-οικονομικών αναγκών (οικονομία και ψυχαγωγία). Αξίζει να σημειωθεί η συνοπτική τοποθέτηση φορέα η οποία είναι αρκετά διαφωτιστική: «εξαρτάται από την οπτική που το βλέπεις, ο κόσμος στοχεύει στη διασκέδαση, οι τοπικοί επιχειρηματίες στην οικονομία, ενώ οι τοπικές αρχές και στα δύο».

Όμοια, κάποιος άλλος λέει: «Τα πανηγύρια έχουν τριπλό στόχο, στην οικονομία, στην ψυχαγωγία και στην παραγωγή βέβαια».

Αναφορικά με την επιβάρυνση του περιβάλλοντος από τη διεξαγωγή ενός πανηγυριού, επικρατεί η άποψη ότι τα πανηγύρια δεν επιβαρύνουν το περιβάλλον της κοινότητας γιατί «οι πολιτιστικοί σύλλογοι και η κοινότητα μαζεύουν τα σκουπίδια και προσπαθούν να καθαρίσουν το χώρο μετά το πανηγύρι». Ωστόσο υπάρχουν κάποιες αντίθετες τοποθετήσεις οι οποίες επισημαίνουν παραβλέψεις και πρακτικές βλαβερές για το περιβάλλον τονίζοντας ότι γίνεται «…άσκοπη χρήση των πλαστικών».

Τα άτομα τα οποία δηλώνουν ότι τα πανηγύρια «δεν επιβαρύνουν το περιβάλλον» απαντούν συνήθως μονολεκτικά με ένα «όχι». Αντίθετα, αυτοί που επικεντρώνονται στα «μέτρα που θα 'πρεπε να παρθούν» και κάνουν προτάσεις, φαίνονται ευαισθητοποιημένοι και προβληματισμένοι για την ανεπάρκεια των μέτρων από τους τοπικούς φορείς, έχουν παρατηρήσει τις ελλείψεις και κάνουν συγκεκριμένες προτάσεις: «να βάλουν κάδους στα σημεία όπου στήνονται οι λοταρίες και οι πάγκοι πωλητών», «να μη χρησιμοποιούν πλαστικά πιάτα και ποτήρια…».

Γίνεται φανερό ότι δεν αρκεί η υιοθέτηση μιας γενικής κλασικής φιλοπεριβαλλοντικής στρατηγικής αλλά και η εστίαση στα μικρά περιβαλλοντικά προβλήματα, στις μικρές τοπικές λεπτομέρειες – συμπεριφορές, οι οποίες ωστόσο αθροιστικά συντελούν στην περιβαλλοντική υποβάθμιση χωρίς άμεσα φανερά συμπτώματα και επιπτώσεις. Οι φορείς των πολιτιστικών συλλόγων, που με χαρά συμμετέχουν στα πανηγύρια και τις συλλογικές εορτές, ουδόλως πιστεύουν ότι έχουν μετάσχει στην υποβάθμιση του τοπικού περιβάλλοντος εφόσον στην πλειονότητά τους πιστεύουν ότι οι φορείς της τοπικής αυτοδιοίκησης, δηλαδή οι άλλοι, μεριμνούν για το σχεδιασμό και την επίβλεψη έργων καθαριότητας και αποκατάστασης των βλαβών.

Αναφορικά με το λόγο συμμετοχής των πολιτών στα πανηγύρια και τις συλλογικές εορτές, για τους ερωτηθέντες του δείγματος, κυρίαρχος λόγος συμμετοχής στα πανηγύρια είναι η επικοινωνία. Αυτό που τους προσελκύει είναι η συμμετοχική «γεύση» της διασκέδασης, η επικοινωνία, η επαφή, η τόνωση των δεσμών με τους φίλους, τους συγγενείς, τους «χωριανούς που λείπουν στο εξωτερικό και επιστρέφουν

για αυτά τα πανηγύρια…».

Ταυτόχρονα απολαμβάνουν, ήπια κατανεμημένα, κάποια οικονομικά οφέλη μέσα από την παραγωγή, προβολή και κατανάλωση τοπικών προϊόντων με φυσική, πολιτισμική και ιστορική αξία (μελεκούνια, σούμα, ντόπιο κρασί κ.λπ.).

Τιμώντας έναν Άγιο, ή μια παραγωγή (φράουλα, καρπούζι) επικοινωνούν, διασκεδάζουν, απολαμβάνουν ποιοτικά εδέσματα, στηρίζουν την κοινότητα, ανταμώνουν με φίλους «για να θυμηθούν τα παλιά», ενώ ταυτόχρονα τελείται ένας άτυπος και αυθόρμητος οικολογικός και κοινωνικός έλεγχος για την προστασία του περιβάλλοντος και την πρόληψη επιθετικών συμπεριφορών.

Αναφορικά με τα οικονομικά οφέλη από την προσέλκυση τουριστών στα πανηγύρια, οι ερωτηθέντες του δείγματος δηλώνουν ότι οι εκδηλώσεις αυτές είναι κυρίως για τους ντόπιους και τις προσκείμενες περιοχές. Λένε επίσης ότι μπορεί να συμμετέχουν κάποιοι τουρίστες αλλά «το βλέπουν επιφανειακά».

Αναφορικά με τις απόψεις των φορέων των πολιτιστικών συλλόγων και των κατοίκων του νησιού της Ρόδου για το ρόλο της εκπαίδευσης στην πολιτισμική βιωσιμότητα των τοπικών κοινωνιών, γίνεται φανερό ότι η πλειονότητα των ερωτηθέντων θεωρεί ότι οι νέοι διαθέτουν τις απαραίτητες γνώσεις για την πολιτιστική παράδοση του τόπου τους καθώς και την κατάλληλη εκπαίδευση για να συνεχίσουν να διατηρούν τα πανηγύρια και τις τοπικές εορτές του τόπου τους ώστε να μην εκλείψουν στο μέλλον. Παρατηρείται, ότι τα τελευταία χρόνια αρκετοί νέοι των τοπικών κοινωνιών συμμετέχουν στη διοργάνωση των πανηγυριών καθώς και στην αειφόρο διαχείρισή τους.

Οι φορείς και οι κάτοικοι θεωρούν ότι η προβολή των τοπικών κοινοτήτων και η εμπλοκή τους με την τουριστική δραστηριότητα μέσω των τοπικών πανηγυριών μπορεί να επιτευχθεί με τη βοήθεια της εκπαίδευσης και συγκεκριμένα ξεκινώντας από την πρωτοβάθμια εκπαίδευση και με την εισαγωγή «ειδικών» μαθημάτων στα οποία θα διδάσκεται η τοπική ιστορία, η τοπική παράδοση και ο πολιτισμός. Αξίζει να σημειωθεί ότι η πλειονότητα των ερωτηθέντων θεωρεί απαραίτητη την εμπλοκή της τυπικής εκπαίδευσης σ' όλες τις βαθμίδες της.

Αναφορικά με τις προϋποθέσεις που πρέπει να τηρηθούν για την αειφόρο ανάπτυξη της περιοχής τους μέσω των τοπικών εορτών και των πανηγυριών, η πλειονότητα των ερωτηθέντων δηλώνει ότι για να επιτευχθεί η αειφόρος ανάπτυξη πρώτα απ' όλα είναι ο σεβασμός στην παράδοση και το περιβάλλον κι ακολουθούν δηλώσεις σχετικά με την εκπαίδευση των νέων μέσα από τα σχολεία καθώς και η ενημέρωση και η εφαρμογή των νόμων. Ένα μικρό ποσοστό πολιτών απαντά με κριτήρια καθαρά οικονομικά.

Τα ευρήματα της έρευνάς μας συμφωνούν και με τις έρευνες των Καραμπέκου, Μιχαήλογλου, Νικολακόπουλου και Χαραλάμπογλου (2012) και της Νικολακάκη (2014), όπου αναφέρουν ότι ο τοπικός πολιτισμός μπορεί να αποτελέσει ισχυρή μορφή προβολής μιας περιοχής στοχεύοντας στη δημιουργία ευνοϊκών συνθηκών ανάπτυξης, η οποία λαμβάνει υπόψη της τις συμμετοχικές διαδικασίες και την προστασία του ευρύτερου περιβάλλοντος και αναδεικνύεται η σχέση του πολιτισμού και ιδιαίτερα των τοπικών γιορτών με τον τουρισμό και τα οικονομικά οφέλη που μπορούν να προκύψουν για την τοπική κοινωνία.

Τα ευρήματα της έρευνας των Byers, Gunliffe&Hudak (2001), οδηγούν στο συμπέρασμα ότι μια στρατηγική που συνδέει την προστασία του πολιτισμού, τη γνώση για τα ιδιαίτερα χαρακτηριστικά του τόπου και την εκπαίδευση, είναι πιο αποτελεσματική

στην ανάδειξη και αξιοποίηση της πολιτιστικής κληρονομιάς από μια στρατηγική που αγνοεί τις παραδοσιακές πεποιθήσεις, τις αξίες, τους θεσμούς και την εκπαίδευση, επιβεβαιώνοντας έτσι τα κοινά συμπεράσματα της έρευνάς μας.

Συνοψίζοντας, διαφαίνεται ότι οι φορείς των πολιτιστικών συλλόγων και οι κάτοικοι του νησιού της Ρόδου θεωρούν ότι τα πανηγύρια και οι συλλογικές εορτές μπορούν να αποτελέσουν μοχλό βιώσιμης ανάπτυξης της τοπικής κοινωνίας καθώς και κοινωνικής συνοχής και ευημερίας με σεβασμό και χωρίς εκ νέου επιβάρυνση του τοπικού φυσικού περιβάλλοντος και της τοπικής πολιτιστικής κληρονομιάς.

Η χώρα μας είναι μια από τις πιο πλούσιες στον κόσμο σε πολιτιστική παράδοση και πολιτισμό. Μέρος αυτής της παράδοσης και του πολιτισμού κατέχουν και τα πανηγύρια.

Τα πανηγύρια θα πρέπει να αποσκοπούν τόσο στην κοινωνική ανάπτυξη όσο και στην οικονομική. Θα πρέπει να αποτελούν ένα πεδίο, όπου να αναδεικνύονται οι αξίες τους και να χρησιμοποιούνται συχνά ως χώρος ανάπτυξης, βοηθώντας την τοπική κοινωνία να έχει οικονομικά και αναπτυξιακά οφέλη.

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

Bell, J. (1997). Μεθοδολογικός Σχεδιασμός Παιδαγωγικής και Κοινωνικής Έρευνας. Αθήνα: Gutenberg

Byers, B. Cunliffe, R. & Hudak, A. (2001). Linking the Conservation of Culture and Nature: A Case Study of Sacred Forests in Zimbabwe. *Human Ecology, Vol. 29, Issue 2,* p.p. 187-218.

Deffner, A. & Metaxas, Th. (2007) «Place marketing, local identity, and cultural planning: The Cult Mark INTERREG IIIc project», *Discussion Paper* Series,13 (16): 367 -380, University of Thessaly, Volos

Getz, D. (2009). Policy for sustainable and responsible festivals and events: Institutionalization of a new paradigm, *Journal of Policy Research in Tourism, Leisureand Events,* 1(1): 61-78

Gibson, C.R. & Wong, C. (2011). Greening rural festivals: Ecology, sustainability and human-nature relations. In C.R. Gibson & J. Connell (Eds.), *Festival places – Revitalising rural Australia* (pp. 92–105). Bristol: Channel View Publications

Lin, D., Wackernagel, M., Galli, A., & Kelly, R. (2015). Ecological Footprint: Informative and evolving – A response to van den Bergh and Grazi (2014). *Ecological Indicators*

Mair, J., & Whitford, M. (2013). An exploration of events research: Event topics, themes and emerging trends, *International Journal of Events and Festival Management*

McKeown, R. (2002). Education for Sustainable Development Toolkit. V2 p. 1-142. *Waste Management Research and Education Institution* (http://www.esdtoolkit.org).

Mercer, C. (2006). *Cultural Planning for Urban Development and Creative Cities*. (http://burgosciudad21.org/adftp/Shanghai_cultural_planning_paper.pdf)

Philips, P. P. & Philips, J. J. (2011). *The Green Scorecard. Measuring the return in investment in sustainability initiatives.* Boston: Nicholas Brealey Publishing

Καραμπέκου, Λ., Μιχαήλογλου, Κ., Νικολακόπουλου, Χ. και Χαραλάμπογλου, Μ. (2012). Ο Τοπικός Πολιτισμός ως Μοχλός Ανάπτυξης: Η Περίπτωση της Περιφέρειας Ηπείρου, ανακτήθηκε στις 18/02/2020 από https://www.city-branding.gr /2012/05/blog-post_09.html

Νικολακάκη, Α. (2014). Η σημασία των φεστιβάλ ως πολιτιστικές εκδηλώσεις και η συμβολή τους στην προώθηση του ελληνικού τουρισμού, Πτυχιακή εργασία, ΤΕΙ Κρήτης.

Ξανθάκου, Γ., Χριστοδουλάκης, Π. & Πεταυράκη, Χ. (2015). Αειφορία και Τοπικότητα: Η εφαρμογή των αρχών της Βιοκλιματικής Αρχιτεκτονικής και η αξιοποίηση των ΑΠΕ σε παραδοσιακούς οικισμούς. Η περίπτωση του Μεσαναγρού στο νησί της Ρόδου. Στο Φώκιαλη, Π., Ξάνθης, Α., Παπαβασιλείου, Β., Μόγιας, Α. και Καΐλα, Μ. (Επιμ.), Τοπικότητα και Βιώσιμη Ανάπτυξη. Αθήνα: Διάδραση, σ. 249-292.

Παπαβασιλείου, Β. (2015). Αειφόρος Ανάπτυξη και Εκπαίδευση: Το πολυδιάστατο μιας σχέσης. Αθήνα: Διάδραση.

Πίττας, Γ. (2013). Πανηγύρια στο Αιγαίο, τόμος Β΄, Αθήνα: Δημοσιογραφικός Οργανισμός Λαμπράκη Α.Ε.

Η δυναμική των διαπροσωπικών σχέσεων διευθυντή – εκπαιδευτικών στα προγράμματα σχολικών δραστηριοτήτων

Μπαχαράκης Θωμάς
Εκπαιδευτικός ΠΕ83
ΠΔΕ Κεντρικής Μακεδονίας
thomas18bach@gmail.com

ΠΕΡΙΛΗΨΗ

Οι διαπροσωπικές σχέσεις καλλιεργούνται και αναπτύσσονται ήδη από τα παιδικά χρόνια του κάθε ανθρώπου και έχουν άμεσο αντίκτυπο στην πνευματική του ανάπτυξη. Η καθημερινή επικοινωνία του διευθυντή ενός σχολείου με τους εκπαιδευτικούς και η μεταξύ τους αλληλεπίδραση, συμβάλλει στη διαμόρφωση διαπροσωπικών σχέσεων μεταξύ τους. Οι σχέσεις αυτές, καταρχήν, αφορούν στην αντίληψη και στην κατανόηση των αντιλήψεων, των στάσεων και των αξιών που επικρατούν στο σχολείο, ενώ ακολούθως καταλήγουν στην αποδοχή ή στην απόρριψη τους. Με δεδομένο ότι ο εκπαιδευτικός αφιερώνει μεγάλο μέρος του χρόνου του στο σχολείο, η μελέτη των διαπροσωπικών σχέσεων που αναπτύσσονται στο σχολείο αποκτά ξεχωριστή σημασία, αφού επηρεάζει σημαντικά την ψυχολογία του. Επιπλέον, η ποιότητα των διαπροσωπικών σχέσεων ανάμεσα στα μέλη της σχολικής κοινότητας διαδραματίζει πρωτεύοντα ρόλο στην ομαλή ροή του εκπαιδευτικού έργου.

Στις σχολικές μονάδες Πρωτοβάθμιας και Δευτεροβάθμιας Εκπαίδευσης, όλων των τύπων, σχεδιάζονται, οργανώνονται και υλοποιούνται από εκπαιδευτικούς και μαθητές, Προγράμματα Σχολικών Δραστηριοτήτων, τα οποία μπορεί να είναι προγράμματα Περιβαλλοντικής Εκπαίδευσης, Αγωγή Υγείας, Πολιτιστικών Θεμάτων και Αγωγής Σταδιοδρομίας. Στην θεματολογία όλων των παραπάνω δράσεων περιλαμβάνονται και σχετικά με τον πολιτισμό θέματα. Τα πολιτιστικά προγράμματα, ιδιαίτερα, αποτελούν μία δημιουργική διαδικασία που έχει στόχο την προώθηση του πολιτισμού και την καλλιέργεια

της αισθητικής μέσα από την έρευνα, την μελέτη και τη δημιουργία.

Στην παρούσα εργασία διερευνάται η επίδραση των διαπροσωπικών σχέσεων διευθυντή - εκπαιδευτικών Σχολικών Μονάδων Πρωτοβάθμιας και Δευτεροβάθμιας Εκπαίδευσης, στην ανάληψη και στην υλοποίηση προγραμμάτων σχολικών δραστηριοτήτων. Η έρευνα πραγματοποιήθηκε με τη βοήθεια ειδικού ερωτηματολογίου στο οποίο απάντησαν 1445 εκπαιδευτικοί από όλη την Ελληνική Επικράτεια, 528 Πρωτοβάθμιας και 917 Δευτεροβάθμιας Εκπαίδευσης. Από αυτούς οι 412 είναι άνδρες και 1033 γυναίκες. Από την επεξεργασία των απαντήσεων στο ερωτηματολόγιο προέκυψε ότι η δυναμική των διαπροσωπικών σχέσεων διευθυντή - εκπαιδευτικών Σχολικών Μονάδων Πρωτοβάθμιας και Δευτεροβάθμιας Εκπαίδευσης, αποτυπώνεται ανάγλυφα στην ανάληψη και στην υλοποίηση προγραμμάτων σχολικών δραστηριοτήτων.

***Λέξεις κλειδιά**: διαπροσωπικές σχέσεις, διευθυντής σχολικής μονάδας, εκπαιδευτικός, προγράμματα σχολικών δραστηριοτήτων.*

ΕΙΣΑΓΩΓΗ

Οι διαπροσωπικές σχέσεις

Ως διαπροσωπικές σχέσεις θεωρούμε την επικοινωνιακή αλληλεπίδραση που αναπτύσσεται ανάμεσα σε δύο ή και περισσότερα άτομα, με σκοπό την αναγνώριση, ανακάλυψη και κατανόηση των αναγκών και χαρακτηριστικών του ενός και του άλλου ατόμου (Rogers, 1959). Σύμφωνα με τον Καψάλη (2003), οι διαπροσωπικές σχέσεις έχουν ως αποτέλεσμα την αμοιβαία ρύθμιση της συμπεριφοράς των εμπλεκομένων. Οι σχέσεις αυτές είναι αμφίδρομες, όπου ο καθένας ασκεί μια επιρροή στον άλλο σε όλα τα επίπεδα (γνωστικό, συναισθηματικό, κ.α.) θεωρώντας ότι το πρόσωπο με το οποίο έρχεται σε επαφή είναι σημαντικό γι' αυτόν (Nicotera, 1993). Η αλληλεπίδραση επιτυγχάνεται μέσω της διαπροσωπικής επικοινωνίας, η οποία, σύμφωνα με τον Kenneth N. Cissna, αποτελεί την επιβεβαίωση της αυτοεκτίμησης και του αυτοσεβασμού και συντελείται μέσω ενός γνήσιου και αυθόρμητου διαλόγου μεταξύ δύο προσώπων, ο οποίος βασίζεται στην αμφίδρομη μετάδοση πληροφοριών (Cahn, 1987).

Οι J. Luft και H. Ingham έχουν αναπτύξει ένα μοντέλο που περιγράφει την διαπροσωπική επικοινωνία, το οποίο είναι γνωστό ως «παράθυρο Johari» και αποτελείται από τέσσερα μέρη: το ανοιχτό, το τυφλό, το μυστικό και το σκοτεινό μέρος. Το ανοιχτό μέρος περιλαμβάνει τις πληροφορίες για το άτομο και τις συμπεριφορές του, οι οποίες είναι γνωστές στο ίδιο το άτομο και στους άλλους. Το τυφλό μέρος που περιλαμβάνει πληροφορίες και συμπεριφορές που αντιλαμβάνονται οι άλλοι, αλλά, όχι το ίδιο το άτομο. Το μυστικό μέρος αφορά σε σκέψεις και προθέσεις του ατόμου, οι οποίες δεν έχουν αποκαλυφθεί στους άλλους. Και τέλος το σκοτεινό μέρος, το οποίο έχει να κάνει με ανεκδήλωτες - μέχρι στιγμής - συμπεριφορές του ατόμου, όπως θα ήταν η αντίδραση του σε μια δύσκολη κατάσταση που δεν έχει προηγούμενα βιώσει. Το ανοιχτό και το τυφλό μέρος συνθέτουν την εικόνα που έχουν σχηματίσει οι άλλοι για το άτομο. Το ανοιχτό και το μυστικό μέρος σχηματίζουν την εικόνα που το ίδιο το άτομο έχει για τον εαυτό του, ενώ το σκοτεινό αναφέρεται στο υποσυνείδητο. Σε κάθε επικοινωνιακό πλαίσιο, η εξοικείωση με το περιβάλλον που επέρχεται με την πάροδο του χρόνου, η αυτοαποκάλυψη και η

επαναπληροφόρηση των εμπλεκόμενων μελών συμβάλλουν στη μείωση των τυφλών και μυστικών μερών και ακολούθως στη βελτίωση της διαπροσωπικής επικοινωνίας. Από την άλλη μεριά εμπόδια στην ανάπτυξη διαπροσωπικών σχέσεων δημιουργούν η διαφορετική ταχύτητα σκέψης και ομιλίας, η εμμονή στις ήδη διαμορφωμένες απόψεις και αντιλήψεις, η τάση του ατόμου να συμπεριφέρεται συναισθηματικά ή συμφεροντολογικά, καθώς και η έλλειψη βασικών κινήτρων αποδοτικότητας στον εργασιακό χώρο (Γιαννουλέας, 1998)

Οι διαπροσωπικές σχέσεις διευθυντή – εκπαιδευτικών στο σχολείο.

Η φύση του εργασιακού περιβάλλοντος του διευθυντή και των εκπαιδευτικών, ο σκοπός που εξυπηρετεί η λειτουργία μίας σχολικής μονάδας, ο σύνθετος ρόλος του διευθυντή και των εκπαιδευτικών και το είδος των παρεχόμενων υπηρεσιών καθιστούν αδύνατο να παραμείνουν οι μεταξύ τους σχέσεις σε τυπικό, υπηρεσιακό επίπεδο και να χαρακτηρίζονται ως καθαρά επαγγελματικές, αν βέβαια στοχεύουν στην αποτελεσματική λειτουργία των σχολικών μονάδων, όπου εργάζονται (Κούλα, 2011). Η καθημερινή επικοινωνία του διευθυντή με τους εκπαιδευτικούς σε μια σχολική μονάδα και η μεταξύ τους αλληλεπίδραση δημιουργούν τις προϋποθέσεις ανάπτυξης διαπροσωπικών σχέσεων που αφορούν τόσο στην κατανόηση αντιλήψεων, στάσεων και αξιών που επικρατούν στο σχολείο όσο και στην αποδοχή ή απόρριψη τους (Παναγιωτίδου, 2012).

Σε μια σχολική μονάδα οι διαπροσωπικές σχέσεις διευθυντή – εκπαιδευτικών επηρεάζονται: α) από εσωτερικούς παράγοντες, όπως είναι το σχολικό κλίμα, η σχολική κουλτούρα, η οργάνωση του σχολείου και ο τρόπος που ασκείται η ηγεσία, η ατομική συμπεριφορά και ο τρόπος επικοινωνίας που επιλέγει ο καθένας για να επικοινωνήσει με τους άλλους (ανοιχτή, κλειστή επικοινωνία), το φύλο, η ηλικία, η εποικοδομητική επίλυση των συγκρούσεων, η μη λεκτική επικοινωνία που αναπτύσσουν, β) από εξωτερικούς παράγοντες που αναφέρονται στη γενικότερη εκπαιδευτική πολιτική και το ισχύον εκπαιδευτικό σύστημα καθώς και στο ευρύτερο κοινωνικό, πολιτιστικό και οικονομικό περιβάλλον στο οποίο ανήκει η σχολική μονάδα. (Παναγιωτίδου, 2012)

Ο τρόπος λειτουργίας αυτών των διαπροσωπικών σχέσεων επηρεάζει σημαντικά τον βαθμό επιτυχίας των στόχων του σχολείου (Hopkins, Ainscow, & West, 1994). Σύμφωνα με τον Barth (1990), ο σημαντικότερος παράγοντας που καθορίζει την ποιότητα ενός σχολείου είναι η φύση και η ποιότητα των σχέσεων των ενηλίκων που εργάζονται σε αυτό. Επιπλέον, οι καλές διαπροσωπικές σχέσεις των μελών της σχολικής κοινότητας μεταξύ τους έχουν ιδιαίτερη σημασία και επηρεάζουν θετικά τη λειτουργία του σχολείου (Σαΐτης, 2008). Η ανάπτυξη αρμονικών διαπροσωπικών σχέσεων στο σχολείο αποτελεί έναν από τους βασικούς συντελεστές για την επίτευξη των σκοπών της πρωτοβάθμιας και δευτεροβάθμιας εκπαίδευσης (Νόμος 1566/1985).

Σύμφωνα με τη Στραβάκου (2003), η καλή συνεργασία μεταξύ των μελών της σχολικής μονάδας δημιουργεί ένα φιλικό κλίμα που οδηγεί στην αποτελεσματικότητα. Επιπλέον οι καλές διαπροσωπικές σχέσεις αποτρέπουν τους εκπαιδευτικούς από το σύνδρομο της επαγγελματικής εξουθένωσης (Γεωργογιάννης, Γκόβαρης, & Γιαννακά, 2006).

Η αποτελεσματικότητα και η ποιοτική αναβάθμιση του σχολείου είναι εφικτή με καλές διαπροσωπικές σχέσεις, οι οποίες επίσης καλλιεργούν αίσθημα ευθύνης στους εκπαιδευτικούς και τον διευθυντή και έχουν θετική επίδραση στις επιδόσεις των μαθητών και στην συμμετοχή τους στα εκπαιδευτικά δρώμενα (Κούλα, 2011).

Προγράμματα σχολικών δραστηριοτήτων

Στο πλαίσιο της εκπαίδευσης για την αειφορία, τη βιώσιμη ανάπτυξη και το περιβάλλον σχεδιάζονται, οργανώνονται και υλοποιούνται από εκπαιδευτικούς και μαθητές των σχολικών μονάδων Πρωτοβάθμιας και Δευτεροβάθμιας Εκπαίδευσης όλων των τύπων, Προγράμματα Σχολικών Δραστηριοτήτων, τα οποία διαρκούν τουλάχιστον τρεις (3) μήνες οποτεδήποτε μέσα στο διδακτικό έτος και μέχρι δέκα (10) ημέρες πριν τη λήξη των μαθημάτων. Είναι προγράμματα Περιβαλλοντικής Εκπαίδευσης, Αγωγή Υγείας, Πολιτιστικών Θεμάτων και Αγωγής Σταδιοδρομίας: (α) Η Εκπαίδευση για την αειφορία ενδυναμώνει τους μαθητές να λάβουν συνειδητές αποφάσεις και υπεύθυνη δράση για την περιβαλλοντική ακεραιότητα, την οικονομική βιωσιμότητα και μια δίκαιη κοινωνία για τις παρούσες και τις μέλλουσες γενιές σεβόμενοι την πολιτισμική ποικιλότητα. (β) Η Αγωγή Υγείας, όπως αυτή ορίζεται από τα σχετικά κείμενα του Παγκόσμιου Οργανισμού Υγείας, στοχεύει στην ανάπτυξη δεξιοτήτων και κριτικής σκέψης των μαθητών με την υιοθέτηση υγιών στάσεων και συμπεριφορών αφενός για τη βελτίωση της ψυχικής και σωματικής υγείας και αφετέρου για την αναβάθμιση του κοινωνικού και φυσικού περιβάλλοντος. (γ) Τα πολιτιστικά προγράμματα είναι μία δημιουργική διαδικασία που έχει στόχο την προώθηση του πολιτισμού και την καλλιέργεια της αισθητικής μέσα από την έρευνα, την μελέτη και τη δημιουργία. (δ) Ο Επαγγελματικός Προσανατολισμός είναι μια διαδικασία, η οποία έχει ως σκοπό να βοηθήσει τους μαθητές να συνειδητοποιήσουν τις κλίσεις και να αναπτύξουν τις δεξιότητές τους, ώστε να μπορούν οι ίδιοι να διαχειρίζονται τα θέματα της προσωπικής και επαγγελματικής τους ανάπτυξης. Τα Προγράμματα Σχολικών Δραστηριοτήτων υλοποιούνται στην Πρωτοβάθμια Εκπαίδευση εντός ωρολογίου προγράμματος, ενώ, στη Δευτεροβάθμια Εκπαίδευση εκτός ωρολογίου προγράμματος. (Εγκύκλιος 188142/ΓΔ4/2-11-2017/ΥΠΕΘ).

ΜΕΘΟΔΟΛΟΓΙΑ

Η έρευνα πεδίου πραγματοποιήθηκε με ερωτηματολόγιο την άνοιξη του 2021. Οι βασικές ερωτήσεις του ερωτηματολογίου αφορούν (α) στον χαρακτηρισμό των διαπροσωπικών σχέσεων του εκπαιδευτικού με τον διευθυντή (ανύπαρκτες, κακές, μέτριες, καλές, άριστες) και (β) στη συμβολή του διευθυντή στην ανάληψη και υλοποίηση προγραμμάτων σχολικών δραστηριοτήτων. Για την ηλεκτρονική συμπλήρωση του ερωτηματολογίου χρησιμοποιήθηκε η διαδικτυακή εφαρμογή της Google, Google Docs. Η επιλογή του δείγματος ήταν τυχαία από όλη την Ελληνική Επικράτεια, ώστε να μην δημιουργηθούν ανισότητες ως προς την προέλευση των ερωτώμενων. Έλαβαν μέρος 1445 εκπαιδευτικοί, 528 πρωτοβάθμιας και 917 δευτεροβάθμιας εκπαίδευσης. Από τους εκπαιδευτικούς που απάντησαν στο ερωτηματολόγιο, οι 412 ήταν άνδρες και οι 1033 γυναίκες, ενώ 1075 ήταν μόνιμοι εκπαιδευτικοί και 370 αναπληρωτές. Ανάλογα με το επίπεδο των σπουδών, οι 618 ήταν απόφοιτοι Τριτοβάθμιας Εκπαίδευσης, οι 729 κάτοχοι μεταπτυχιακού τίτλου σπουδών και οι 68 κάτοχοι διδακτορικού διπλώματος. Στο δείγμα της έρευνας υπήρχαν 81 εκπαιδευτικοί που υπηρετούσαν σε Νηπιαγωγείο, 447 σε Δημοτικό Σχολείο, 330 σε Γυμνάσιο, 234 σε Γενικό Λύκειο (ΓΕΛ) και 203 σε Επαγγελματικό Λύκειο (ΕΠΑΛ).

ΑΠΟΤΕΛΕΣΜΑΤΑ

Διαπροσωπικές σχέσεις διευθυντή - εκπαιδευτικών

Οι εκπαιδευτικοί που πήραν μέρος στην έρευνα χαρακτηρίζουν τις διαπροσωπικές σχέσεις με τον διευθυντή τους καλές σε ποσοστό 38% και άριστες σε ποσοστό 36%. Το 15% του δείγματος δηλώνει ότι διατηρεί μέτριες σχέσεις με τον διευθυντή του, ενώ το 9% προβληματικές και το 2% ανύπαρκτες.

Σχήμα *1.* Διαπροσωπικές σχέσεις εκπαιδευτικών - διευθυντή

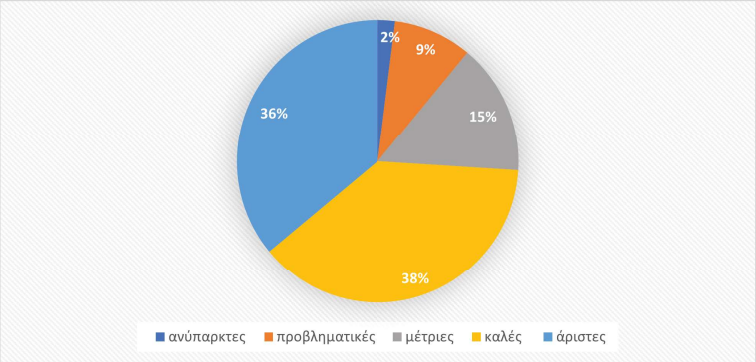

Οι άνδρες του δείγματος που χαρακτηρίζουν τις διαπροσωπικές σχέσεις με τον διευθυντή τους άριστες ανέρχονται στο 40%, ενώ το αντίστοιχο ποσοστό των γυναικών είναι 35%.

Σχήμα *2.* Διαπροσωπικές σχέσεις εκπαιδευτικών – διευθυντή ως προς το φύλο

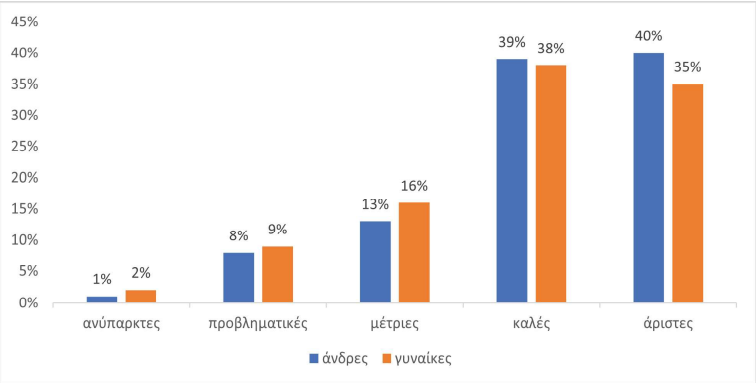

Το ποσοστό των αναπληρωτών και ωρομισθίων εκπαιδευτικών που δηλώνουν ότι έχουν από καλές έως άριστες διαπροσωπικές σχέσεις με τον διευθυντή τους ανέρχεται στο 79% ενώ το αντίστοιχο των μονίμων είναι 73%.

Σχήμα 3. Διαπροσωπικές σχέσεις εκπαιδευτικών – διευθυντή ως προς τη σχέση εργασίας

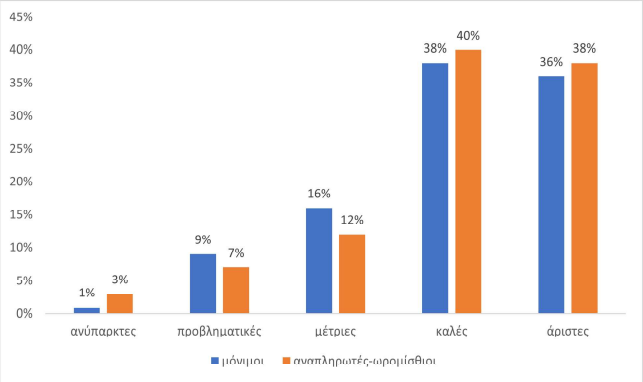

Ενδιαφέρον παρουσιάζουν οι απαντήσεις των εκπαιδευτικών ανάλογα με το επίπεδο σπουδών. Το 65% όσων κατέχουν διδακτορικό δίπλωμα δηλώνει ότι έχει από καλές έως άριστες σχέσεις με τον διευθυντή τους, ενώ το αντίστοιχο ποσοστό των κατόχων μεταπτυχιακού τίτλου σπουδών είναι 73%, έναντι του 78% των πτυχιούχων σχολής τριτοβάθμιας εκπαίδευσης.

Σχήμα 4. Διαπροσωπικές σχέσεις εκπαιδευτικών – διευθυντή ως προς το επίπεδο σπουδών

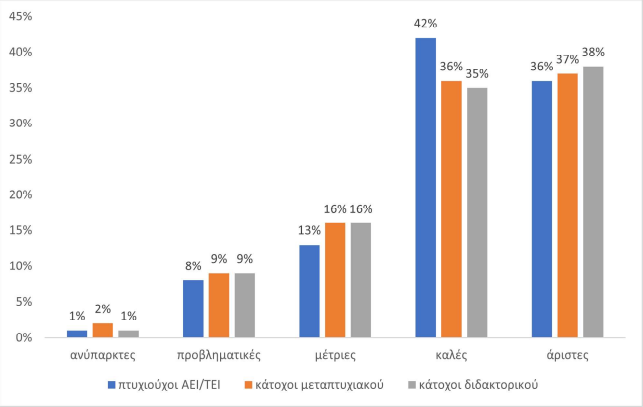

Σημαντική διαφοροποίηση παρατηρήθηκε στις διαπροσωπικές σχέσεις εκπαιδευτικών – διευθυντή ανάλογα με τον τύπο του σχολείου. Το ποσοστό των εκπαιδευτικών που έχουν από καλές έως άριστες σχέσεις με τον διευθυντή τους είναι 81% στα ΕΠΑΛ, 78% στα Νηπιαγωγεία, 75% στα Δημοτικά Σχολεία, 75% στα ΓΕΛ και 71% στα Γυμνάσια. Στα Νηπιαγωγεία και στα ΓΕΛ δεν βρέθηκε εκπαιδευτικός που να δηλώνει ότι οι σχέσεις του με τον διευθυντή είναι ανύπαρκτες σχέσεις, ενώ στα ΕΠΑΛ το 1% δηλώνει ότι έχει ανύπαρκτες σχέσεις με τον διευθυντή του, στα Δημοτικά Σχολεία το 2% και στα Γυμνάσια το 3%.

Η συμβολή του διευθυντή στην ανάληψη και υλοποίηση προγραμμάτων σχολικών δραστηριοτήτων

Οι μισοί περίπου - ποσοστό 48% - εκπαιδευτικοί του δείγματος δηλώνουν ότι ο διευθυντής τους συμβάλλει από πολύ έως πάρα πολύ στην ανάληψη προγραμμάτων σχολικών δραστηριοτήτων, ενώ λίγο έως καθόλου δηλώνει το 35%. Αντίστοιχα, σε ποσοστό 46% δηλώνουν ότι, όταν υλοποιούν προγράμματα σχολικών δραστηριοτήτων ο διευθυντής τους συμβάλλει πολύ έως πάρα πολύ και σε ποσοστό 37% λίγο έως καθόλου. Το ποσοστό που δηλώνει μέτρια και στις δύο περιπτώσεις είναι 17%.

Σχήμα 5. Η συμβολή του διευθυντή στην ανάληψη και υλοποίηση προγραμμάτων σχολικών δραστηριοτήτων

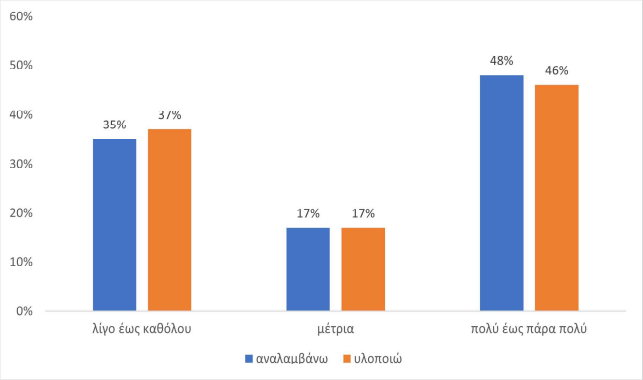

Οι γυναίκες του δείγματος που δηλώνουν ότι η συμβολή του διευθυντή τους στην ανάληψη προγραμμάτων σχολικών δραστηριοτήτων ανέρχονται στο 49%, ενώ το αντίστοιχο ποσοστό των γυναικών είναι 47%.

Σχήμα 6. Η συμβολή του διευθυντή στην ανάληψη προγραμμάτων σχολικών δραστηριοτήτων ως προς το φύλο

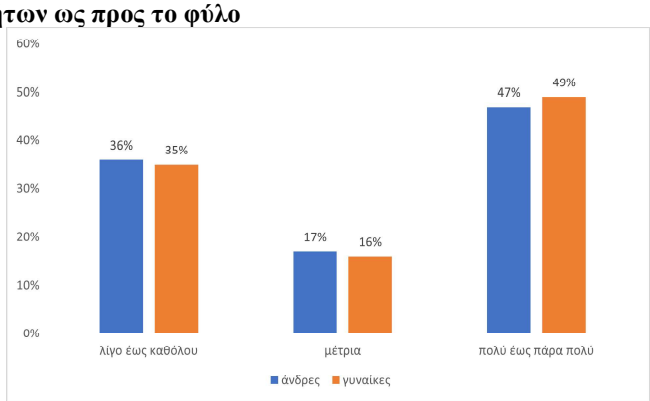

Το ποσοστό των αναπληρωτών και ωρομισθίων εκπαιδευτικών που δηλώνουν ότι η συμβολή του διευθυντή τους στην ανάληψη προγραμμάτων σχολικών δραστηριοτήτων ανέρχεται στο 52%, ενώ το αντίστοιχο των μονίμων είναι 47%.

Σχήμα 7. Η συμβολή του διευθυντή στην ανάληψη προγραμμάτων σχολικών δραστηριοτήτων ως προς τη σχέση εργασίας του εκπαιδευτικού

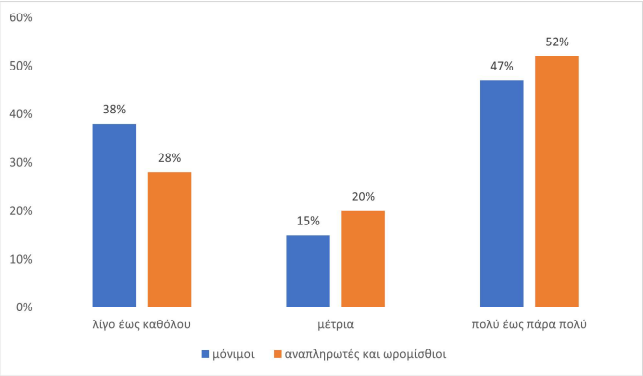

Η συμβολή του διευθυντή στην υλοποίηση προγραμμάτων σχολικών δραστηριοτήτων προκύπτει μικρότερη εκείνης της ανάληψης, αλλά και πάλι οι αναπληρωτές δηλώνουν σε υψηλότερα ποσοστά μεγάλη τη συμβολή του διευθυντή.

Σχήμα 8. Η συμβολή του διευθυντή στην υλοποίηση προγραμμάτων σχολικών δραστηριοτήτων ως προς τη σχέση εργασίας του εκπαιδευτικού

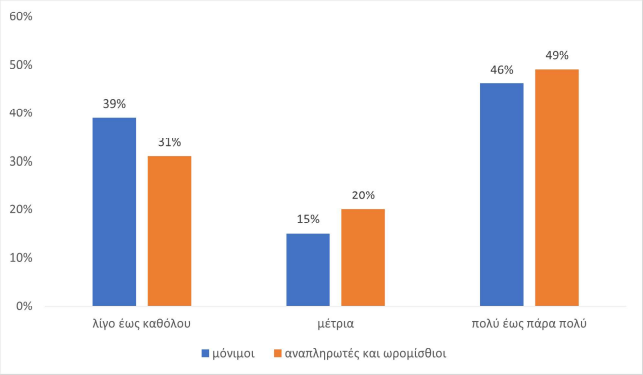

Και στο ερώτημα αυτό οι απαντήσεις των εκπαιδευτικών παρουσιάζουν ενδιαφέρον ανάλογα με το επίπεδο των σπουδών τους. Οι κάτοχοι διδακτορικού διπλώματος είναι σχεδόν μοιρασμένοι: το 41% θεωρεί ότι ο διευθυντής συμβάλλει λίγο έως καθόλου στην υλοποίηση προγραμμάτων σχολικών δραστηριοτήτων έναντι του 43% που δηλώνει ότι ο διευθυντής συμβάλλει πολύ έως πάρα πολύ, ενώ το 16% χαρακτηρίζει τη συμβολή του μέτρια. Τα αντίστοιχα ποσοστά των κατόχων μεταπτυχιακού τίτλου σπουδών είναι: 38%, 47% και 15%, ενώ όσων δεν διαθέτουν μεταπτυχιακό τίτλο σπουδών ή διδακτορικό είναι: 34%, 48% και 18%.

Σημαντική διαφοροποίηση παρατηρήθηκε στη συμβολή του διευθυντή στην υλοποίηση προγραμμάτων σχολικών δραστηριοτήτων ανάλογα με τον τύπο του σχολείου.

Η συμβολή του διευθυντή φαίνεται ότι είναι μεγαλύτερη στα ΕΠΑΛ, στα Νηπιαγωγεία και στα ΓΕΛ, ενώ στα Δημοτικά και στα Γυμνάσια αρκετά μικρότερη (Σχήμα 10)

Σχήμα 9. Η συμβολή του διευθυντή στην υλοποίηση προγραμμάτων σχολικών δραστηριοτήτων ως προς το επίπεδο σπουδών.

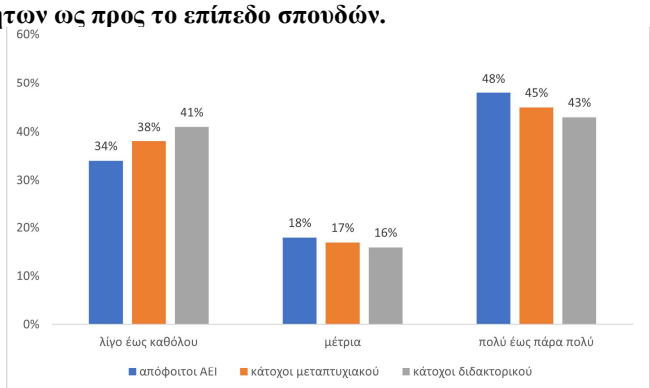

Σχήμα 10. Η συμβολή του διευθυντή στην υλοποίηση προγραμμάτων σχολικών δραστηριοτήτων ανάλογα με τον τύπο σχολείου.

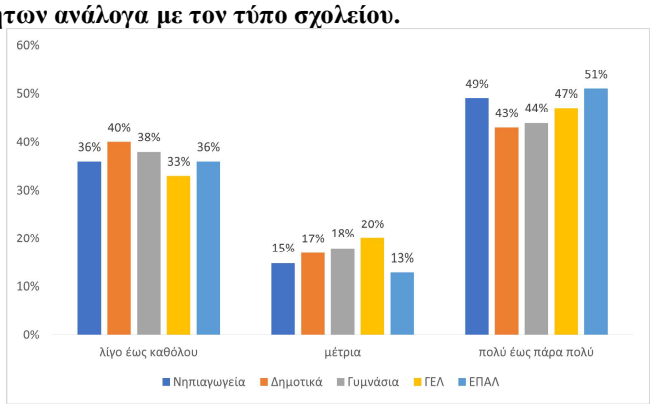

Τέλος από τις απαντήσεις των εκπαιδευτικών του δείγματος προκύπτει ότι, οι εκπαιδευτικοί που δηλώνουν ότι έχουν άριστες διαπροσωπικές σχέσεις με τον διευθυντή τους θεωρούν σε ποσοστό 71% ότι ο διευθυντής τους συμβάλλει από πολύ έως πάρα πολύ τόσο στην ανάληψη όσο και στην υλοποίηση προγραμμάτων σχολικών δραστηριοτήτων. Τα αντίστοιχα ποσοστά των εκπαιδευτικών που έχουν καλές διαπροσωπικές σχέσεις με τον διευθυντή τους είναι 50% για την ανάληψη και 46% για την υλοποίηση προγραμμάτων, όσων έχουν μέτριες σχέσεις 14% και 12%, προβληματικές 10% 14%, ενώ ανύπαρκτες 4% και 8% αντίστοιχα.

Αντίθετα οι εκπαιδευτικοί που θεωρούν ανύπαρκτες τις διαπροσωπικές σχέσεις με τον διευθυντή τους σε ποσοστό 92% δηλώνουν ότι, ο διευθυντής τους συμβάλλει λίγο έως καθόλου στην ανάληψη και στην υλοποίηση προγραμμάτων σχολικών δραστηριοτήτων. Τα αντίστοιχα ποσοστά των εκπαιδευτικών που έχουν προβληματικές διαπροσωπικές σχέσεις με τον διευθυντή τους είναι 80% για την ανάληψη και 83% για την υλοποίηση προγραμμάτων, όσων έχουν μέτριες σχέσεις 64% και 68%, καλές 31% και 32% αντίστοιχα.

Οι εκπαιδευτικοί που έχουν άριστες διαπροσωπικές σχέσεις με τον διευθυντή τους, σε ποσοστό που φθάνει στο 15%, δηλώνουν ότι ο διευθυντής τους συμβάλλει λίγο έως καθόλου στην ανάληψη και στην υλοποίηση προγραμμάτων σχολικών δραστηριοτήτων.

Σχήμα 11. Η συμβολή του διευθυντή στην ανάληψη προγραμμάτων σχολικών δραστηριοτήτων ως προς τις διαπροσωπικές σχέσεις διευθυντή – εκπαιδευτικού.

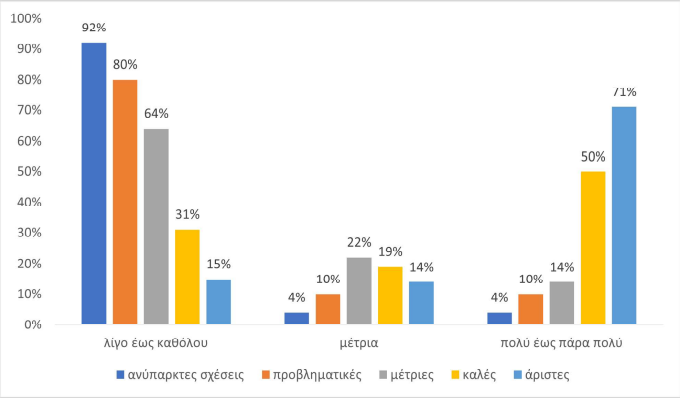

Σχήμα 12. Η συμβολή του διευθυντή στην υλοποίηση προγραμμάτων σχολικών δραστηριοτήτων ως προς τις διαπροσωπικές σχέσεις διευθυντή – εκπαιδευτικού.

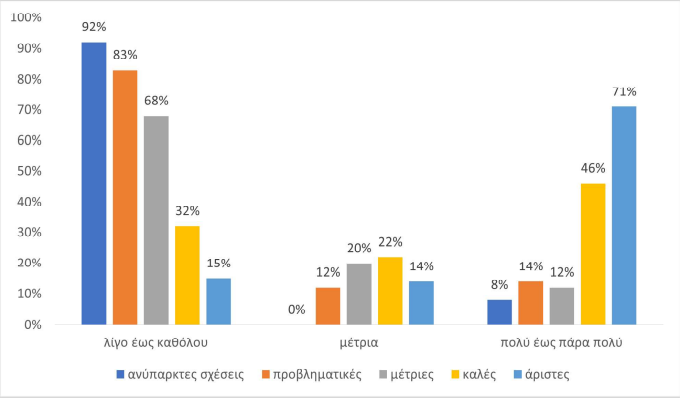

Τέλος μέτρια συμβολή του διευθυντή στην ανάληψη και στην υλοποίηση προγραμμάτων σχολικών δραστηριοτήτων δηλώνει το 14% όσων διατηρούν άριστες διαπροσωπικές σχέσεις μαζί του. Από τους εκπαιδευτικούς που έχουν καλές σχέσεις το 19% δηλώνει μέτρια συμβολή στην ανάληψη και το 22% στην υλοποίηση. Τα αντίστοιχα ποσοστά για όσους έχουν μέτριες σχέσεις είναι 22% και 20%, ενώ, προβληματικές 10% και 12%.

ΣΥΜΠΕΡΑΣΜΑΤΑ

Όπως διαπιστώνεται από τα αποτελέσματα της παρούσας έρευνας, οι περισσότεροι εκπαιδευτικοί έχουν καλές διαπροσωπικές σχέσεις με τον διευθυντή τους. Ωστόσο προβληματίζει ότι ένας στους δέκα εκπαιδευτικούς έχει προβληματικές έως ανύπαρκτες

σχέσεις με τον διευθυντή τους. Το ποσοστό των ανδρών εκπαιδευτικών που διατηρεί καλές έως άριστες σχέσεις με τον διευθυντή παρουσιάζεται μεγαλύτερο από το αντίστοιχο των γυναικών, ενώ είναι αξιοπρόσεκτο ότι το ποσοστό των αναπληρωτών που διατηρεί καλές έως άριστες σχέσεις με τον διευθυντή του είναι μεγαλύτερο από το αντίστοιχο των μονίμων εκπαιδευτικών. Ενδιαφέρον εύρημα είναι ότι είναι το ποσοστό εκπαιδευτικών με μεταπτυχιακό δίπλωμα ή/και διδακτορικό που διατηρεί καλές έως άριστες σχέσεις με τον διευθυντή είναι μικρότερο του αντιστοίχου ποσοστού του συνόλου του δείγματος. Όσον αφορά τις διαπροσωπικές σχέσεις διευθυντή – εκπαιδευτικών ως προς τον τύπο σχολείου, παρατηρήθηκε ότι το ποσοστό των εκπαιδευτικών που διατηρούν καλές έως άριστες σχέσεις με τον διευθυντή τους είναι υψηλότερο στα ΕΠΑΛ και στα Νηπιαγωγεία.

Σε ότι έχει σχέση με την ανάληψη και υλοποίηση προγραμμάτων σχολικών δραστηριοτήτων, ο ένας από τους δύο εκπαιδευτικούς που αναλαμβάνει και υλοποιεί πρόγραμμα σχολικών δραστηριοτήτων δηλώνει ότι ο διευθυντής του συμβάλλει πολύ έως πάρα πολύ. Διαπιστώθηκε, πάντως, ότι η συμβολή του διευθυντή είναι γενικά μικρότερη στην υλοποίηση σε σχέση με την ανάληψη προγραμμάτων σχολικών δραστηριοτήτων (ΠΣΔ). Επιπλέον, από τις απαντήσεις των εκπαιδευτικών του δείγματος, προέκυψε ότι η συμβολή του διευθυντή είναι μεγαλύτερη στις γυναίκες εκπαιδευτικούς, καθώς επίσης και στους αναπληρωτές. Ένα ακόμη ενδιαφέρον στοιχείο είναι ότι στην παρούσα έρευνα η συμβολή του διευθυντή στην ανάληψη και υλοποίηση προγραμμάτων σχολικών δραστηριοτήτων είναι αισθητά μικρότερη στους κατόχους μεταπτυχιακού ή/και διδακτορικού. Τέλος φαίνεται ότι ο διευθυντής συμβάλλει περισσότερο στα ΕΠΑΛ και στα Νηπιαγωγεία, σε σχέση με τους άλλους τύπους σχολείων.

Σε ότι αφορά τη συσχέτιση της δυναμικής των διαπροσωπικών σχέσεων διευθυντή – εκπαιδευτικών προκύπτει ότι ο διευθυντής της σχολικής μονάδας συμβάλει:

- πολύ έως πάρα πολύ στην ανάληψη και υλοποίηση ΠΣΔ στη συντριπτική πλειοψηφία των εκπαιδευτικών (2 στους 3) που διατηρούν άριστες διαπροσωπικές σχέσεις μαζί του,
- πολύ έως πάρα πολύ στην ανάληψη και υλοποίηση ΠΣΔ στους μισούς από τους εκπαιδευτικούς που διατηρούν καλές διαπροσωπικές σχέσεις μαζί του,
- λίγο έως καθόλου στην ανάληψη και υλοποίηση ΠΣΔ στους 7 από τους 10 εκπαιδευτικούς που διατηρούν μέτριες διαπροσωπικές σχέσεις μαζί του,
- λίγο έως καθόλου στην ανάληψη και υλοποίηση ΠΣΔ στους 8 από τους 10 εκπαιδευτικούς που έχουν προβληματικές διαπροσωπικές σχέσεις μαζί του και
- λίγο έως καθόλου στην ανάληψη και υλοποίηση Π.Σ.Δ. στους 9 από τους 10 εκπαιδευτικούς που έχουν ανύπαρκτες διαπροσωπικές σχέσεις μαζί του.

Καθίσταται φανερό ότι η δυναμική των διαπροσωπικών σχέσεων διευθυντή - εκπαιδευτικών Σχολικών Μονάδων Πρωτοβάθμιας και Δευτεροβάθμιας Εκπαίδευσης, αποτυπώνεται ανάγλυφα στην ανάληψη και στην υλοποίηση προγραμμάτων σχολικών δραστηριοτήτων.

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

Barth, R. S. (1990). *Improving Schools from Within.* San Francisco: Jossey-Bass Publishers.

Cahn, D. D. (1987). *Letting go: a practical theory of relationship disengagement and re-engagement.* New York: State University of New York Press.

Hopkins, D., Ainscow, M., & West, M. (1994). *School improvement in an era of change.* New York: Teachers College Press.

Nicotera, A. M. (1993). *Interpersonal communication in friend and mate relationships.* New York: State University of New York.

Rogers, C. R. (1959). A Theory of Therapy, Personality, and Interpersonal Relationships: As Developed in the Client-centered Framework. Στο S. Koch, *Psychology: a study of a science* (Τόμ. III, σ. 70). New York: McGraw Hill.

Γεωργογιάννης, Π., Γκόβαρης, Χ., & Γιαννακά, Χ. (2006). Διεύθυνση σχολικών μονάδων και stress: έρευνα για τον εντοπισμό των παραμέτρων που αποτελούν πηγή stress για τους διευθυντές σχολικών μονάδων. *Διοίκηση Α/θμιας και Β/θμιας Εκπαίδευσης. ΙΙ*, σσ. 95-100. Πάτρα: Πρακτικά 1ου Διεθνούς Συνεδρίου (Άρτα).

Γιαννουλέας, Μ. Π. (1998). *Συμπεριφορά και διαπροσωπική επικοινωνία στον εργασιακό χώρο.* Αθήνα: Ελληνικά γράμματα.

Δημητρόπουλος, Ν. (2020). *Ο ρόλος των διαπροσωπικών σχέσεων εκπαιδευτικού - διευθυντή στη δημιουργία θετικού σχολικού κλίματος.* Κέρκυρα: Διδακτορική διατριβή. Ιόνιο Πανεπιστήμιο.

Εγκύκλιος 188142/ΓΔ4/2-11-2017/ΥΠΕΘ. ΣΧΕΔΙΑΣΜΟΣ ΚΑΙ ΥΛΟΠΟΙΗΣΗ ΠΡΟΓΡΑΜΜΑΤΩΝ ΣΧΟΛΙΚΩΝ ΔΡΑΣΤΗΡΙΟΤΗΤΩΝ (Περιβαλλοντικής Εκπαίδευσης, Αγωγής Υγείας, Πολιτιστικών Θεμάτων, Αγωγής Σταδιοδρομίας).

Καραμπέτσου, Σ. (2017). *Η συμβολή των διευθυντών στην εφαρμογή καινοτόμων προγραμμάτων στην Εκπδαίδευση: οι απόψεις των διευθυντών σχολικών μονάδων του Νομού Μαγνησίας.* Θεσσαλονίκη: Διπλωματική εργασία. Πανεπιστήμιο Μακεδονίας.

Καραντζά, Ν. (2018). *Η αποτελεσματική επικοινωνία μεταξύ διευθυντών και εκπαιδευτικών των σχολείων. Η περίπτωση των Σχολείων της Δευτεροβάθμιας Εκπαίδευσης.* Πάτρα: Διπλωματική εργασία. Ελληνικό Ανοικτό Πανεπιστήμιο.

Καψάλης, Α. (2003). *Παιδαγωγική ψυχολογία.* Θεσσαλονίκη: Αδελφοί Κυριακίδη.

Κούλα, Β. Ε. (2011). *Οι διαπροσωπικές σχέσεις Διευθυντών σχολικών μονάδων και εκπαιδευτικών: Συμβολή στην αποτελεσματική λειτουργία της σχολικής μονάδας.* Θεσσαλονίκη: Διδακτορική διατριβή. Αριστοτέλειο Πανεπιστήμιο Θεσσαλονίκης.

Νόμος 1566/1985, Δομή και λειτουργία της πρωτοβάθμιας και δευτεροβάθμιας εκπαίδευσης και άλλες διατάξεις, Εφημερίς της Κυβερνήσεως της Ελληνικής Δημοκρατίας (ΦΕΚ Α΄167/30.9.1985).

Παναγιωτίδου, Α. (2012). *Ο ρόλος των διαπροσωπικών σχέσεων εκπαιδευτικού - διευθυντή στη δημιουργία θετικού σχολικού κλίματος.* Αθήνα: Διπλωματική εργασία. Χαροκόπειο Πανεπιστήμιο.

Πομάκη, Π. (2007). *Οι διαπροσωπικές σχέσεις μεταξύ των εκπαιδευτικών και ο ρόλος της διεύθυνσης.* Θεσσαλονίκη: Διπλωματική εργασία. Αριστοτέλειο Πανεπιστήμιο Θεσσαλονίκης.

Σαΐτης, Χ. (2008). *Ο Διευθυντής στο Δημόσιο Σχολείο.* Αθήνα: Αυτοέκδοση.

Στραβάκου, Π. (2003). *Ο διευθυντής της σχολικής μονάδας πρωτοβάθμιας εκπαίδευσης ως κινητήρια δύναμη λειτουργίας της - μια εμπειρική έρευνα.* Θεσσαλονίκη: Αδελφοί Κυριακίδη.

Εκπαίδευση στην αειφορική προστασία της πολιτιστικής κληρονομιάς: Από το σχολείο στην κοινωνία

Πασχαλίδου Κυριακή
Φιλόλογος ΠΕ02 Ειδικής Αγωγής, Ενιαίο Ειδικό Επαγγελματικό Γυμνάσιο – Λύκειο Ορεστιάδας
dpashalidou@yahoo.gr

Δρ Τριβυζαδάκης Νικόλαος
Αρχαιολόγος, Εφορεία Αρχαιοτήτων Περιφέρειας Θεσσαλονίκης
trivyzadakis.publications@gmail.com

Δρ Κρικελίκος Δημήτριος
ΠΕ02 Φιλόλογος, Γυμνάσιο Ζηπαρίου Κω
krikelikos@gmail.com

ΠΕΡΙΛΗΨΗ

Η διαχείριση της πολιτιστικής κληρονομιάς είναι μια πολυδιάστατη διαδικασία, η οποία βασίζεται στις αρχές της αειφορικής προστασίας. Στόχος της διαχείρισης δεν είναι μόνο η επιβίωση των υλικών φορέων των μνημείων ή των ηθών, εθίμων και παραδόσεων μιας κοινωνίας, αλλά η διατήρηση της ιστορικής μνήμης και της ιδεολογικής φόρτισης των φορέων της πολιτιστικής κληρονομιάς ώστε να μπορούν να τους απολαμβάνουν εις το διηνεκές οι παρούσες και οι μελλοντικές γενιές. Η επίτευξη του στόχου της αειφορικής προστασίας προϋποθέτει συνολικά αναβάθμιση του πολιτιστικού περιβάλλοντος στη διάσταση της διάχυσης των αξιών που η πολιτιστική κληρονομιά συνεπάγεται στις

συνειδήσεις των πολιτών. Στο σημείο αυτό, η αειφορική προστασία έρχεται σε επαφή με το χώρο του σχολείου, τόσο στην παροντική διάσταση της εκπαίδευσης των παιδιών-μαθητών, όσο και στη μελλοντική οπτική της διαμόρφωσης ενεργών πολιτών. Το σχολείο αποτελεί τον χώρο όπου πρέπει να καλλιεργείται η αισθητική αγωγή και η ευαισθητοποίηση των μαθητών στα ζητήματα της πολιτιστικής κληρονομιάς. Εξοπλισμένοι με την καλλιέργεια αυτή, οι μαθητές του σήμερα ως πολίτες του αύριο θα εκτιμήσουν την πολιτιστική κληρονομιά, θα επιδιώξουν την ανάδειξή της και θα μεριμνήσουν για την ένταξή της στη σύγχρονη κοινωνική ζωή. Για το λόγο αυτό, η σχολική εκπαίδευση οφείλει να συμπεριλάβει την πολιτιστική κληρονομιά στα αντικείμενά της εκπαιδευτικής διαδικασίας. Αρχικά, απαιτείται επαναπροσδιορισμός των αξιών του εκπαιδευτικού συστήματος και των συνεπαγόμενων εκπαιδευτικών πολιτικών ώστε η εκπαίδευση στην αειφορική προστασία της πολιτιστικής κληρονομιάς να συμπεριληφθεί στους στόχους της σχολικής εκπαίδευσης. Στο σημείο αυτό είναι σημαντική η περαιτέρω ενίσχυση της διαπολιτιστικής εκπαίδευσης, η οποία ταυτίζεται με μια κουλτούρα ζύμωσης διαφορετικών αξιών για τον μετασχηματισμό στάσεων και τον προσδιορισμό πολιτιστικών ταυτοτήτων. Σε πρακτικό επίπεδο, η εκπαίδευση στην αειφορική προστασία της πολιτιστικής κληρονομιάς απαιτεί δράσεις (μαθήματα- δραστηριότητες) τόσο εντός όσο και εκτός του σχολικού χώρου. Οι δράσεις πρέπει να είναι βιωματικές και να βασίζονται στη συνεργασία των μαθητών μεταξύ τους, αλλά και με τρίτους φορείς όπως Οργανισμοί Τοπικής Αυτοδιοίκησης, πολιτιστικοί σύλλογοι, εταιρείας προώθησης και έντασης πολιτιστικής γνώσης και οι τοπικές εφορείες Αρχαιοτήτων. Σε κάθε περίπτωση, αυτό που πρέπει να γίνει σαφές είναι πως η εκπαίδευση στην αειφορική προστασία της πολιτιστικής κληρονομιάς δεν είναι πολυτέλεια γα το σχολείο, αλλά επένδυση στο μέλλον της ανθρωπότητας. .

Λέξεις κλειδιά: Αειφορική προστασία, πολιτιστική κληρονομιά, εκπαίδευση, σχολείο

ΕΙΣΑΓΩΓΗ

Η εξέλιξη του πολιτισμού είναι μια διαδικασία που αναπτύσσεται στη βάση της κλιμάκωσης των ανθρώπινων επιτευγμάτων στην πορεία από το παρελθόν προς το παρόν με ορίζοντα το μέλλον. Με βάση αυτή τη συλλογιστική, ο πολιτισμός του παρελθόντος δεν αξιολογείται μόνο ως ανάμνηση παλαιότερων δημιουργικών αποτελεσμάτων, αλλά αντιμετωπίζεται ως μια ζώσα πηγή ανατροφοδότησης και μετασχηματισμού του παρόντος. Στον πυρήνα της σχέσης του παρόντος με το παρελθόν βρίσκεται η έννοια της πολιτιστικής κληρονομιάς, η οποία μετατρέπει την αφηρημένη ιδέα του παρελθόντος σε μετρήσιμο μέγεθος για τους ανθρώπους του παρόντος και έτσι καθιστά ευκολότερη την ανάπτυξη γόνιμου διαλόγου ανάμεσα σε παρόν και παρελθόν (European Commission, 2019 · European Union, 2018).

Η πολιτιστική κληρονομιά επιβιώνει μέσα από τους φορείς της, οι οποίοι μπορεί να είναι υλικοί (όπως μνημεία, αρχαιολογικοί χώροι, ιστορικοί τόποι) ή και άυλοι (όπως ήθη, έθιμα, παραδόσεις). Σε κάθε περίπτωση, η διατήρηση των φορέων της πολιτιστικής κληρονομιάς είναι απαραίτητη ώστε αυτοί να αξιοποιούνται ως πηγές για το νοηματικό, συμβολικό, επιστημονικό και αισθητικό εμπλουτισμό της ζωής του παρόντος. Η «χρησιμότητα» όμως της πολιτιστικής κληρονομιάς δεν εξαντλείται στο

σημείο αυτό, καθώς οι άνθρωποι του παρόντος θα πρέπει να διατηρήσουν την πολιτιστική κληρονομιά με τέτοιο τρόπο ώστε να μπορούν να την απολαμβάνουν με ανάλογο τρόπο και οι άνθρωποι του μέλλοντος (Nocca, 2017). Με τον τρόπο αυτό, η διατήρηση της πολιτιστικής κληρονομιάς αποκτά αειφορικό χαρακτήρα, αφού εν τέλει αυτό που ενδιαφέρει κατά την προστασία δεν είναι απλά και μόνο η διατήρηση των φορέων της πολιτιστικής κληρονομιάς, αλλά και η επιβίωση του πολιτιστικού περιβάλλοντος και των πολιτισμικών συμφραζόμενων που οδήγησαν στη διαμόρφωσή τους (UNESCO, 2019a).

Ο καλύτερος και καταλληλότερος τρόπος για την ενεργοποίηση της διαδικασίας της αειφορικής προστασίας της πολιτιστικής κληρονομιάς είναι η εκκίνησή της από το χώρο του σχολείου, στον οποίο οι μαθητές οφείλουν να εκπαιδεύονται για να αποκτήσουν γνώσεις και δεξιότητες, αλλά κυρίως για να διαμορφώσουν αξίες και στάσεις ως μελλοντικοί ενεργοί πολίτες. Γίνεται σαφές πως η αειφορική προστασία της πολιτιστικής κληρονομιάς πρέπει να ενταχθεί στους στόχους, αλλά και στην πραγματικότητα της σχολικής εκπαίδευσης ώστε οι μαθητές να αποτελέσουν τον ενεργό σύνδεσμο ανάμεσα στο πολιτιστικό παρελθόν, το ιστορικό παρόν και στο υπό διαμόρφωση κοινωνικό μέλλον (European Union, 2018). Με αυτό το δεδομένο, η παρούσα μελέτη αποτελεί μια διερευνητική προσέγγιση πάνω στη σχέση πολιτιστικής κληρονομιάς και σχολικής ζωής ώστε νε επιτευχθεί η συνθήκη της αειφορικής προστασίας της πολιτιστικής κληρονομιάς.

ΠΟΛΙΤΙΣΤΙΚΗ ΚΛΗΡΟΝΟΜΙΑ ΚΑΙ ΠΕΡΙΒΑΛΛΟΝ

Σύμφυτη στον άνθρωπο είναι η τάση για εξέλιξη. Η εξελικτική διαδικασία, που άπτεται όλων των πτυχών της ζωής του ανθρώπου σε ατομικό και κοινωνικό επίπεδο δημιουργεί της προϋποθέσεις για ανάπτυξη των διανοητικών, πνευματικών, επιστημονικών, τεχνολογικών και καλλιτεχνικών του επιτευγμάτων και χαρακτηρίζει την έννοια της προόδου. Από αυτή τη διατύπωση προκύπτει το ότι η πρόοδος δεν προκύπτει αυτοτελώς και εκ του μηδενός, αλλά διαμορφώνεται στη βάση της κλιμάκωσης των σταδίων της ανθρώπινης εξέλιξης, που αν και αναφέρονται σε παρελθοντικό χρόνο, χαρακτηρίζουν το παρόν και προσδιορίζουν τις προκείμενες για την ανάπτυξη του μέλλοντος. Γίνεται σαφές πως το παρελθόν δεν αποτελεί μια νεκρή και στατική περίσταση, αλλά μια πηγή δυναμικής ανατροφοδότησης για τον άνθρωπο του σήμερα στην πορεία του για τη ζωή του αύριο (Rouhi, 2017).

Η έννοια που προσδιορίζει το παρελθόν, όπως κληροδοτείται στο παρόν για χάρη του μέλλοντος είναι η πολιτιστική κληρονομιά. Σε μια πρώτη προσέγγιση, θα μπορούσε να ειπωθεί πως η πολιτιστική κληρονομιά είναι η προβολή στο παρόν των τρόπων ζωής του παρελθόντος. Η ζωή του παρελθόντος δεν πρέπει να αντιμετωπίζεται από τους σύγχρονους ανθρώπους σαν ένα νεκρό στοιχείο, αλλά σαν μια ζώσα κληρονομιά, η οποία παρουσιάζει με εύγλωττο τρόπο αρχαίες και παρελθοντικές κοινωνίες στον τρόπο που διαμόρφωσαν τον χαρακτήρα και την ταυτότητα των αντίστοιχων σύγχρονών τους. Σύμφωνα με την Vecco (2010), η πολιτιστική κληρονομιά διαχωρίζεται για λόγους μεθοδολογικούς και ποιοτικούς σε υλική και άυλη, κάτι που σημαίνει πως η παρουσία των αρχαίων κοινωνιών στον σύγχρονο κόσμο αποκαλύπτεται είτε μέσω αρχαιολογικών χώρων, μνημείων, ναών, κτιρίων, έργων τέχνης και αντικειμένων της καθημερινής ζωής είτε μέσω εθίμων, συμπεριφορών, τρόπων ζωής, κοινωνικών ηθών και αξιών ζωής.

Τα στοιχεία αυτά αποτελούν τους φορείς της πολιτιστικής κληρονομιάς και μαρτυρούν τη διαρκή επέμβαση στο φυσικό περιβάλλον προκειμένου να μπορέσει ο άνθρωπος να εξελιχθεί και να αναπτυχθεί. Η επέμβαση του ανθρώπου στο φυσικό περιβάλλον καταλήγει στη διαμόρφωση του κοινωνικού περιβάλλοντος, που μπορεί να οριστεί ως ο φυσικός χώρος (τοπίο, τόπος, περιοχή), τον οποίο οι άνθρωποι έχουν υποτάξει και στον οποίο διαβιούν, παρακινούνται σε σχέσεις αλληλεξάρτησης και συνεργασίας, σχηματίζουν τις αξίες της ζωής τους και εν τέλει αναπτύσσουν τα ιδιαίτερα πολιτιστικά τους χαρακτηριστικά (Lähdesmäki et al., 2020).

Η μετατροπή του φυσικού περιβάλλοντος σε κοινωνικό είναι μια διαχρονική-εξελικτική διαδικασία, μέσω της οποίας παράγεται συνεχώς υλικός και άυλος πολιτισμός με ιδιαίτερη κάθε φορά επιστημονική, αισθητική ή τεχνολογική φόρτιση. Αναπόφευκτα, η διαχρονικότητα της εξελικτικής διαδικασίας μετατρέπει τα επιτεύγματα του παρελθόντος σε παρωχημένα τεκμήρια πολιτισμού υπό την έννοια ότι υφιστάμενες ή καινούριες απαιτήσεις μπορούν να εξυπηρετηθούν με αποτελεσματικότερο, αποδοτικότερο και φιλικότερο προς το φυσικό περιβάλλον τρόπο από νέες ανακαλύψεις, συμπεριφορές και επιτεύγματα (European Commission, 2019). Ο χαρακτηρισμός όμως του πολιτισμού του παρελθόντος ως παρωχημένου χρηστικά αποτελεί περίσταση που τον αναβαθμίζει πνευματικά και ιδεολογικά ως τεκμήριο ταυτότητας του παροντικού πολιτιστικού είναι. Αυτό σημαίνει πως τα μνημεία της πολιτιστικής κληρονομιάς αποτελούν οντότητες με διπλή υπόσταση, αφού ο υλικός ή άυλος φορέας τους επιβιώνει στο παρόν, ενώ ο ιδεολογικός ανατρέχει στο παρελθόν και στις πολιτιστικές συγκυρίες της εποχής δημιουργίας και χρήσης τους. Η διπλή υπόσταση των μνημείων αποτελεί ενεργό σύνδεσμο της ανθρωπότητας συνολικά με το παρελθόν της, στοιχείο που ενδυναμώνει τις σχέσεις των κοινωνιών, συμβάλλει στην εκπαίδευση των ανθρώπων, διαμορφώνει συνθήκες ευημερίας και τελικά καθορίζει την αυτό-συνειδητότητα των γενεών του σήμερα στην δυναμική διαμόρφωσης των μελλοντικών γενεών (Sciacchitano, 2018).

ΠΟΛΙΤΙΣΤΙΚΗ ΚΛΗΡΟΝΟΜΙΑ ΚΑΙ ΑΕΙΦΟΡΙΚΗ ΠΡΟΣΤΑΣΙΑ

Τα μνημεία της πολιτιστικής κληρονομιάς, ανεξάρτητα από οποιαδήποτε ειδικότερη σύνδεση ή συνάφειά τους με ένα έθνος ή κράτος, είναι τεκμήρια όλης της ανθρωπότητας και για το λόγο αυτό έχουν οικουμενικό χαρακτήρα και αξία για όλους τους ανθρώπους. Το δικαίωμα των ανθρώπων του σήμερα στην απόλαυση της πολιτιστικής κληρονομιάς συνοδεύεται και από την υποχρέωσή τους να διασφαλίσουν εκείνες τις συνθήκες και περιστάσεις ώστε εξίσου και οι άνθρωποι του μέλλοντος να μπορούν να γίνονται μέτοχοι των ιδεολογικών φορτίσεων των μνημείων και να τα μεταχειρίζονται ως συστατικά για το σχηματισμό των δικών τους πολιτιστικών ταυτοτήτων και πεποιθήσεων (European Union, 2018). Από αυτό προκύπτει πως η προστασία της πολιτιστικής κληρονομιάς δεν διασφαλίζεται μόνο από τη διατήρηση των υλικών φορέων των μνημείων ή τη στείρα αναπαραγωγή των άυλων συμπεριφορών, αλλά πρέπει να διαμορφωθεί με βάση την αρχή της αειφορίας και στοχεύοντας στη διάχυση του ιδεολογικού πλούτου των μνημείων στις συνειδήσεις των πολιτών (Jelincic & Glivetic, 2020).

Επομένως, αειφορική προστασία σημαίνει πως τα μνημεία της πολιτιστικής κληρονομιάς διατηρούνται ως ζώσες παραδόσεις και κοινωνικά ήθη, που προτρέπουν

τους ανθρώπους εξίσου παρόντος και μέλλοντος σε αναστοχασμό πάνω στις γενεσιουργές αιτίες του πολιτισμού και των τρόπων της ζωή τους. Αυτό επιβεβαιώνεται σε επίπεδο Ευρωπαϊκής Ένωσης ήδη από το προοίμιο της Συνθήκης της Λισσαβόνας, το οποίο ορίζει πως το ευρωπαϊκό όραμα αναπτύσσεται εμπνεόμενο από την «πολιτιστική, τη θρησκευτική και την ανθρωπιστική κληρονομιά της Ευρώπης, από την οποία αναπτύχθηκαν οι παγκόσμιες αξίες των απαράβατων και αναφαίρετων δικαιωμάτων του ανθρώπου, της ελευθερίας, της δημοκρατίας, της ισότητας και του δικαίου». Στο ίδιο πνεύμα κινείται και το άρθρο 167 της Συνθήκης για τη Λειτουργία της Ευρωπαϊκής Ένωσης, κατά το οποίο «*1.* Η Ένωση συμβάλλει στην ανάπτυξη των πολιτισμών των κρατών μελών… και προβάλλει την κοινή πολιτιστική κληρονομιά. 2. Η δράση της Ένωσης αποσκοπεί… - στη βελτίωση της γνώσης και της διάδοσης του πολιτισμού και της ιστορίας των ευρωπαϊκών λαών – διατήρηση και προστασίας της πολιτιστικής κληρονομιάς ευρωπαϊκής σημασίας».

Αντίστοιχες με τις Ευρωπαϊκές είναι και οι ελληνικές νομοθετικές προβλέψεις. Σύμφωνα με το άρθρο 24 του Συντάγματος της Ελλάδας, «*1. Η προστασία του φυσικού και πολιτιστικού περιβάλλοντος αποτελεί υποχρέωση του Κράτους και δικαίωμα του καθενός. Για τη διαφύλαξή του το Κράτος έχει υποχρέωση να παίρνει ιδιαίτερα προληπτικά ή κατασταλτικά μέτρα στο πλαίσιο της αρχής της αειφορίας*». Τη συνταγματική επιταγή ακολουθεί και ο πρόσφατος «Κώδικας Νομοθεσίας για την Προστασία των Αρχαιοτήτων και εν γένει της πολιτιστικής κληρονομιάς» (νόμος 4858/2021, Α΄ 220), ο οποίος στο άρθρο 1, παρ. 1 αναφέρει πως «Η προστασία (της πολιτιστικής κληρονομιάς) έχει ως σκοπό τη διατήρηση της ιστορικής μνήμης χάριν της παρούσας και των μελλοντικών γενεών και την αναβάθμιση του πολιτιστικού περιβάλλοντος».

ΣΧΟΛΕΙΟ ΚΑΙ ΑΕΙΦΟΡΙΚΗ ΠΡΟΣΤΑΣΙΑ ΤΗΣ ΠΟΛΙΤΙΣΤΙΚΗΣ ΚΛΗΡΟΝΟΜΙΑΣ

Η αειφορική προστασία της πολιτιστικής κληρονομιάς έρχεται σε επαφή με το χώρο του σχολείου, τόσο στην παροντική διάσταση της εκπαίδευσης των παιδιών-μαθητών, όσο και στη μελλοντική οπτική της διαμόρφωσης ενεργών πολιτών. Η επιταγή για αισθητική αγωγή και ευαισθητοποίηση των ανθρώπων πάνω στα ζητήματα της πολιτιστικής κληρονομιάς εκκινεί από το σχολικό χώρο και την σχετική εκπαιδευτική προσέγγιση του μαθητικού πληθυσμού. Οι μαθητές άλλωστε, ως ενεργητικές και δυναμικές προσωπικότητες που βρίσκονται στο στάδιο διαμόρφωσης των ιδεολογικών και πολιτιστικών προκείμενων της ζωής τους είναι δεκτικοί σε μεγαλύτερο βαθμό από κάθε άλλη ομάδα πληθυσμού σε μια δημιουργική επαφή με την πολιτιστική κληρονομιά. Η δημιουργική αυτή επαφή δεν μπορεί να βασίζεται σε μια παθητική μετάδοση πληροφοριών πάνω στα μνημεία της πολιτιστικής κληρονομιάς, αλλά σε μια προσπάθεια μετατροπής των πληροφοριών σε γνώση του παρελθόντος ώστε να αποτελέσει στοιχείο ζωής για το παρόν και το μέλλον (Nocca, 2017). Οι μαθητές πρέπει να παρακινούνται στο να υιοθετήσουν την αρχή της αειφορικής προστασίας ως μοναδικό τρόπο αντιμετώπισης της πολιτιστικής κληρονομιάς και να οδηγούνται στο να κατανοήσουν την πολιτιστική κληρονομιά και τις αξίες που αυτή συνεπάγεται. Στο απλό μαθητικό ερώτημα: «Γιατί είναι σημαντικό να μάθω για την πολιτιστική κληρονομιά;», η απάντηση δίνεται μέσα από την αειφορική προστατευτική

προσέγγιση, κατά την οποία μέσω της πολιτιστικής κληρονομιάς και των ιδεολογικών της προκείμενων ο άνθρωπος μαθαίνει να σέβεται το διαφορετικό, συνειδητοποιεί τις κοινές ρίζες της ανθρωπότητας, αντιλαμβάνεται την αξία της αρμονικής συμβίωσης και διάκειται θετικά ως προς τις δημιουργικές πολιτιστικές ζυμώσεις (Baker, 1978).

Γίνεται σαφές πως η αρχή της αειφορικής προστασίας της πολιτιστικής κληρονομιάς υπηρετεί το κοινό όραμα των λαών της Ευρωπαϊκής Ένωσης και την ανάγκη καθιέρωσης κοινού πολιτιστικού και ιδεολογικού υποβάθρου για την περαιτέρω πορεία και εξέλιξη του ευρωπαϊκού οικοδομήματος. Το σχολείο μπορεί και οφείλει να διαδραματίσει καθοριστικό ρόλο στη διαδικασία αυτή. Η πολιτιστική κληρονομιά κάθε χώρας δεν πρέπει να διατηρείται για χάρη και μόνο των πολιτών της χώρας αυτής, αλλά προς όφελος και απόλαυση όλων των πολιτών της Ευρωπαϊκής Ένωσης. Μέσα από τη σχολική εκπαιδευτική διαδικασία, οι μαθητές πρέπει να παρακινούνται στην ανάπτυξη μιας γόνιμης και διαλεκτικής σχέσης με την πολιτιστική κληρονομιά, που δεν αποτελεί μια αυτοτελή κληρονομιά του παρελθόντος, αλλά μια βασική προκείμενη του κοινού μέλλοντος των λαών της Ευρώπης (Itzel, 2018).

Σε κάθε περίπτωση και μέσω της αειφορικής προσέγγισης, οι μαθητές κατανοούν την πολιτιστική κληρονομιά. Έχοντας κατανοήσει την πολιτιστική κληρονομιά, οι μαθητές θα την εκτιμήσουν και αναπόφευκτα θα αναπτύξουν ένα δυναμικό ενδιαφέρον για αυτήν. Αναπόφευκτη συνέπεια του ενδιαφέροντος είναι και η απόλαυση της πολιτιστικής κληρονομιάς, καθώς και η ανάγκη για ανάδειξή της και ένταξή της στη σύγχρονη κοινωνική ζωή. Οι μαθητές επομένως μπορούν και πρέπει να γίνουν φορείς για την αειφορική προστασία της πολιτιστικής κληρονομιάς ώστε η τελευταία να μετατραπεί σε ενεργό κομμάτι της ζωής τους και να διατηρηθεί για το μέλλον σε σημαίνουσα θέση της κοινωνικής ζωής και σε σχέση ισορροπίας με την προστασία του φυσικού περιβάλλοντος και την οικονομική ζωή. Εξάλλου, η αειφορική προστασία της πολιτιστικής κληρονομιάς δεν είναι απλά και μόνο ένα πλαίσιο δράσεων ή τρόπων που εξασφαλίζουν τη διατήρηση των μνημείων, υλικών και άυλων, αλλά στάση ζωής που υπαγορεύει συμπεριφορές και διαμορφώνει προσωπικότητες (Thurley, 2005).

Για την καλλιέργεια συνείδησης αειφορικής προστασίας απαιτείται μετασχηματισμός της σχολικής εκπαιδευτικής διαδικασίας ώστε στους στόχους της να συμπεριληφθεί η δημιουργία ενεργών διαύλων επικοινωνίας μεταξύ των μαθητών και των μνημείων, η ευνοϊκή προδιάθεση των μαθητών ως προς τη σημαντικότητα της πολιτιστικής κληρονομιάς για την ατομική και κοινωνική ζωή τους και η παρακίνηση των μαθητών σε μια πορεία ταυτόχρονης αυτό-μάθησης και συνεργατικής αποκάλυψης του ιδεολογικού φόρτου των μνημείων, που αναβαθμίζει την αισθητική αγωγή τους και τους καθιστά κοινωνούς της πολιτιστικής κληρονομιάς (Ocampo & Delgado, 2014).

Στο σημείο αυτό είναι σημαντική η περαιτέρω ενίσχυση της διαπολιτιστικής εκπαίδευσης ως εφαρμοσμένης εκπαιδευτικής πολιτικής. Η διαπολιτιστική εκπαίδευση ταυτίζεται με μια κουλτούρα ζύμωσης διαφορετικών αξιών για τον μετασχηματισμό στάσεων και τον προσδιορισμό πολιτιστικών ταυτοτήτων. Βασικές αρχές της διαπολιτιστικής εκπαίδευσης είναι ο σεβασμός της πολιτιστικής ταυτότητας - ετερότητας του μαθητή, η προσφορά στους μαθητές πληροφοριών και ερεθισμάτων για επανεξέταση των πολιτιστικών τους προκείμενων, η καλλιέργεια δεξιοτήτων ώστε να αναπτύξουν κουλτούρα ενεργούς συμμετοχής στα κοινωνικά δρώμενα υπό την αρχή «ίσα δικαιώματα, ίσες υποχρεώσεις, ίσες δυνατότητες για όλους» και η προώθηση των κοινωνικών ιδεών

της κατανόησης του διαφορετικού και της αλληλεγγύης (Χατζησωτηρίου & Ξενοφώντος, 2014). Διαπολιτιστική εκπαίδευση και αειφορική προστασία της πολιτιστικής κληρονομιάς αναπτύσσουν μεταξύ τους μια αμφοτεροβαρή σχέση. Όπως τονίζουν οι Kokko & Kyritsi (2012), η διαπολιτιστική προσέγγιση επιδρά θετικά και καταλυτικά στην συνειδητοποίηση του ιδεολογικού φόρτου και της σημασίας των μνημείων για την ζωή των ανθρώπων. Από την άλλη, τα μνημεία της πολιτιστικής κληρονομιάς μετατρέπονται σε γόνιμο υλικό διαπολιτιστικής σκέψης, που μέσω των ιδεών που ενσωματώνουν αναδεικνύουν πανανθρώπινες αξίες και κοινές καταγωγές.

ΑΕΙΦΟΡΙΚΗ ΠΡΟΣΤΑΣΙΑ: ΑΠΟ ΤΗΝ ΘΕΩΡΙΑ ΣΤΗΝ ΠΡΑΞΗ

Οι παραπάνω στόχοι και ιδέες δεν θα πρέπει να περιοριστούν μόνο σε επίπεδο θεωρητικών διατυπώσεων, αλλά να περιβληθούν ταυτόχρονα και εφαρμοσμένο χαρακτήρα. Αυτό σημαίνει πως σε πρακτικό επίπεδο, η εκπαίδευση στην αειφορική προστασία της πολιτιστικής κληρονομιάς απαιτεί διαφοροποιημένο τρόπο προσέγγισης υπό το πρίσμα της διαθεματικής διάστασης της διδασκαλίας. Πιο συγκεκριμένα, η πρώτη επαφή των μαθητών με την πολιτιστική κληρονομιά μπορεί να επιτευχθεί μέσω της μελέτης πηγών (όπως κειμένων, μνημείων, μουσείων, χαρτών, φωτογραφιών), αφορμή για την οποία μπορεί να δοθεί μέσα από κάθε θεματική ενότητα ή μάθημα (UNESCO, 2019b). Αυτό σημαίνει πως δεν είναι απαραίτητη η δημιουργία ενός αυτοτελούς μαθήματος πάνω στην πολιτιστική κληρονομιά ώστε οι μαθητές να τη γνωρίσουν και να αναπτύξουν μια γόνιμη σχέση μαζί της. Αυτό μπορεί να επιτευχθεί με αποτελεσματικότερο και αποδοτικότερο τρόπο όταν η πολιτιστική κληρονομιά και εν γένει η ζωή του παρελθόντος γίνεται αφορμή για δημιουργική σκέψη πάνω στις θεματικές ενότητες, που άπτονται της ύλης των υπαρχόντων μαθημάτων. Με τον τρόπο αυτό μπορεί να διαμορφωθεί μια αμφίδρομη εκπαιδευτική σχέση αφού τόσο η ύλη των μαθημάτων γίνεται εργαλείο για την καλλιέργεια κουλτούρας αειφορικής προστασίας της πολιτιστικής κληρονομιάς, αλλά και το περιεχόμενο των μαθημάτων εμπλουτίζεται μέσω της ανατροφοδοτικής οπτικής του πολιτισμού του παρελθόντος (Ocal, 2016).

Αυτό όμως που πρέπει να λαμβάνεται υπόψη είναι πως η επαφή των μαθητών με το υλικό της πολιτιστικής κληρονομιάς πρέπει να τελεί πάντα υπό την εποπτεία του εκπαιδευτικού, ο οποίος επιλύει απορίες και παρέχει οδηγίες για την αξιοποίησή του στο πλαίσιο της διδασκαλίας. Είναι σημαντικό το υλικό των πηγών να είναι ποσοτικά πλούσιο ώστε οι μαθητές να παρακινούνται στην αξιολόγησή του και να το προσεγγίζουν κριτικά και δημιουργικά μέσα από πληθώρα συσχετισμών. Η διαδικασία αυτή είναι ικανή να οδηγήσει τους μαθητές σε κριτική συνειδητοποίηση και επαναπροσδιορισμό των απόψεών τους ως προς την πολιτιστική κληρονομιά (Aplin. 2007).

Το υλικό των πηγών δεν μπορεί να προσεγγίζεται ατομικά από κάθε μαθητή, αλλά συνεργατικά μέσα από αλληλεπιδράσεις και ομαδική εργασία. Αυτό δεν οδηγεί στην ισοπέδωση της ατομικής συνεισφοράς του κάθε μαθητή ξεχωριστά, αλλά στην κοινωνικοποίηση των μαθητών και στην ενεργοποίηση των διαπροσωπικών τους αισθητηρίων. Με τον τρόπο αυτό, οι μαθητές ανακαλύπτουν τις ιδέες πίσω από τα μνημεία, προβληματίζονται πάνω σε αυτές, εντοπίζουν συσχετισμούς της πολιτιστικής κληρονομιάς με άλλους τομείς της παροντικής ζωής και συνειδητοποιούν την ανάγκη για

διατήρησή τους προς όφελος της κοινωνίας (Penna, 2018).

Στην προσπάθεια αυτή λειτουργεί καταλυτικά η επιλογή από τον εκπαιδευτικό (εφόσον είναι εφικτό) πηγών, που σχετίζονται με τον τόπο διαμονής των μαθητών και το αστικό και κοινωνικό περιβάλλον της καθημερινότητάς τους. Μέσω αυτής της διαδικασίας, όπως προκύπτει από την έρευνα των Magro et al., (2014), οι μαθητές διαβλέπουν τη σύνδεση της πολιτιστικής κληρονομιάς με την καθημερινή ζωής τους και αντιλαμβάνονται ότι τα μνημεία δεν είναι αφηρημένες και απομακρυσμένες έννοιες, αλλά απτά δεδομένα της πραγματικότητας της ζωής τους. Στο ίδιο κλίμα, όπως αναφέρει και ο Stroeter-Bender (2007), είναι σημαντικό τα αποτελέσματα από την συνεργατική προσέγγιση των μαθητών να μην περιορίζονται μόνο στο χώρο της τάξης ή του σχολείου, αλλά να διαχέονται στην τοπική (ή και ευρύτερη) κοινωνία. Για το λόγο αυτό άλλωστε, οι σχολικές δράσεις που σχετίζονται με την πολιτιστική κληρονομιά θα πρέπει να λαμβάνουν κατά το δυνατό βιωματικό χαρακτήρα και να υλοποιούνται τόσο εντός του σχολικού χώρου όσο και εκτός αυτού (UNESCO, 2021). Παράλληλα, πρέπει να αναπτύσσονται συνεργασίες και συμπράξεις του σχολείου με τρίτους φορείς όπως Οργανισμοί Τοπικής Αυτοδιοίκησης, πολιτιστικοί σύλλογοι, εταιρείες προώθησης και έντασης πολιτιστικής γνώσης και Υπουργείο Πολιτισμού (Εφορείες Αρχαιοτήτων). Αντίστοιχα, οι εξωτερικοί φορείς οφείλουν να συνδράμουν το σχολείο, τόσο όντας θετικοί σε συνεργασίες, όσο και προτείνοντας πρωτοβουλίες και δράσεις για συμμετοχή των μαθητών.

Ιδιαίτερα χρήσιμο εργαλείο κατά την περιγραφείσα διαδικασία είναι τα ψηφιακά μέσα (όπως εφαρμογές επαυξημένης πραγματικότητας, εικονικά μουσεία, τεχνολογίες τρισδιάστατης απεικόνισης/σάρωσης και εκτύπωσης, ψηφιακά αποθετήρια πολιτιστικής κληρονομιάς, εργαλεία WEB 2.0, δικτυακά ή υβριδικά εκπαιδευτικά προγράμματα) (European Union, 2018). Τα ψηφιακά μέσα θα πρέπει να αξιοποιούνται στο μέγιστο, χωρίς ωστόσο να υποκαθιστούν τον απτό χαρακτήρα των μνημείων της πολιτιστικής κληρονομιάς. Τα μνημεία δεν είναι ψηφιακά ή διαδικτυακά περιβάλλοντα, αλλά απτές (υλικές και άυλες) οντότητες, τις οποίες τα ψηφιακά μέσα υπηρετούν (Ott & Pozzi, 2008).

ΕΠΙΛΟΓΟΣ

Η πολιτιστική κληρονομιά είναι διαχρονικά ένα από τα συστατικά στοιχεία του ανθρώπινου πολιτισμού. Παρά τη σύνδεσή της με το παρελθόν, η πολιτιστική κληρονομιά εμπλουτίζεται από το παρόν και αναφέρεται πάντα στο μέλλον. Ενεργός σύνδεσμος αυτής της τριμερούς σχέσης αποτελεί ο χώρος της εκπαίδευσης και της σχολικής ζωής. Για το λόγο αυτό πρέπει να γίνει σαφές είναι πως η εκπαίδευση στην αειφορική προστασία της πολιτιστικής κληρονομιάς δεν είναι πολυτέλεια γα το σχολείο, αλλά επένδυση στο μέλλον της ανθρωπότητας. Η πολιτιστική κληρονομιά συνδέει το σήμερα με το χθες ώστε ως ενότητα να κληροδοτηθούν στο αύριο για την επίτευξη κοινωνικής ευημερίας και εξελικτικής ανάπτυξης. Το σχολείο ως ο κατεξοχήν χώρος παροντικής υπηρεσίας με μελλοντική αναφορά, οφείλει θεσμικά και πραγματικά να αποτελέσει μέρος της διαδικασίας και να υπηρετήσει τους στόχους της αειφορικής προστασίας.

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

Aplin, G. (2007). Heritage as exemplar: A pedagogical role for heritage studies in values education. *The Environmentalist* 27, 375-383. Ανακτήθηκε 4 Δεκεμβρίου 2021 από https://link.springer.com/article/10.1007/s10669-007-9053-4.

Baker, G.C. (1978). The Role of the School in Transmitting the Culture of all Learners in a free and democratic Society. *Educational Leadership,* 36, 134-138.

European Commission (2019). *European Framework for Action on Cultural Heritage.* Luxemburg: Publications of the European Union, Ανακτήθηκε 10 Νοεμβρίου 2021 από https://op.europa.eu/en/publication-detail/-/publication/5a9c3144-80f1-11e9-9f05-01aa75ed71a1.

European Union, (2018). *Manual for Cultural Heritage Education.* HeritageHubs. Ανακτήθηκε 2 Δεκεμβρίου 2021 από https://heritagehubs.eu/wp-content/uploads/2020/07/HH-Manual-Inglese-rev3.pdf.

Itzel, C. (2018). Εντρυφώντας στην πολιτιστική κληρονομιά της Ευρώπης – άλλοι μαθησιακοί πόροι. Στο Ειρήνη Πατεράκη & Santi Scimeca (επιμ.), Μαθαίνοντας από το παρελθόν, σχεδιάζοντας το μέλλον μας: Η Ευρωπαϊκή πολιτιστική κληρονομιά μέσω του *eTwinning,* (σσ. 53-64), Βρυξέλλες: Κεντρική Υπηρεσία για το Etwinning.

Χατζησωτηρίου, Χ. & Ξενοφώντος, Κ. (2014). Ευρωπαϊκές διαστάσεις της διαπολιτιστικής εκπαίδευσης. Στο Χριστίνα Χατζησωτηρίου & Κωνσταντίνος Ξενοφώντος (επιμ.), Διαπολιτισμική Εκαπίδευση*: Προκλήσεις, παιδαγωγικές θεωρήσεις και εισηγήσεις* (σ.σ. 43-58), Καβάλα: εκδόσεις Σαΐτα.

Jelincic, D.A. and Glivetic, D. (2020). *Cultural Heritage and Sustainability: Practical Guide,* Interreg Europe Programme. Ανακτήθηκε 10 Δεκεμβρίου 2021 από https://www.interregeurope.eu/fileadmin/user_upload/tx_tevprojects/library/file_1586942702.pdf.

Kokko, S. & Kyritsi, A. (2012). Cultural Heritage for Intercultural Communication, *International Journal of Heritage in the Digital Era,* 1, 165-168.

Lähdesmäki, T., **Čeginskas**, V., Kaasik-Krogerus, S., Makinen, K. & Turunen, J. (2020). *Creating and Governing Cultural Heritage in the European Union. The European Heritage Label.* Routledge.

Magro, G., De Carvalho, J.R. & Marcelino, M.J. (2014). Improving History Learning through Cultural Heritage, Local History and Technology, In Inmaculada Arnedillo Sanchez and Pedro Isaias (eds)., *Proceedings of 10th International Conference "Mobile Learning 2014", Madrid, Spain 28 February – 2 March,* (pp. 34-40), Madrid: IADIS press.

Nocca, F. (2017). 'The Role of Cultural Heritage in Sustainable Development: Multidimensional Indicators as Decision-Making Tool', *Sustainablity,* 9 (1882), pp.1-28, Ανακτήθηκε 12 Δεκεμβρίου 2021 από https://www.mdpi.com/2071-1050/9/10/1882.

Ocal, T. (2016). Necessity of Cultural Historical Heritage Education in Social Studies Teaching, *Creative Education,* 7, 396-406. Ανακτήθηκε 2 Δεκεμβρίου 2021 από https://file.scirp.org/pdf/CE_2016031415590861.pdf.

Ocampo, M.C.B. & Delgado, P.I. (2014). Basic Education and Cultural Heritage: Pros-

pects and Challenges. *International Journal of Humanities and Social Science,* 4(9), 201-209. Ανακτήθηκε 4 Δεκεμβρίου 2021 από https://www.ijhssnet.com/journals/Vol_4_No_9_July_2014/23.pdf.

Ott, M. & Pozzi, F. (2008). ICT and Cultural Heritage Education: Which added value? In M. Lytras, Carroll J.M., Damiani, E. & Tennyson, R. (eds). *Emerging Technologies and Information Systems for the Knowledge Society. First World Summit on the Knowledge Society, WSKS 2008, Athens, Greece, September 24-26, 2008. Proceedings,* (pp. 131-138), Athens: SpringerLink. Ανακτήθηκε στις 30 Νοεμβρίου 2021 από https://link.springer.com/chapter/10.1007/978-3-540-87781-3_15.

Penna, K.N., (2018). Cultural heritage as an educational base for the traditional pillars of sustainable development. *6th International Conference in Heritage and Sustainable Development, Granada Spain,* (pp. 1-11). Ανακτήθηκε 3 Δεκεμβρίου 2021 από https://www.researchgate.net/publication/330881714_Cultural_heritage_as_an_educational_base_for_the_traditional_pillars_of_sustainable_development.

Rouhi, J. (2017). 'Definition of cultural heritage properties and their values by the past', *Asian Journal of Science and Technology,* 8(12), pp. 7109-7114.

Sciacchitano, E. (2018). Πολιτιστική Κληρονομιά και Εκπαίδευση. Στο Ειρήνη Πατεράκη & Santi Scimeca (επιμ.), Μαθαίνοντας από το παρελθόν, σχεδιάζοντας το μέλλον μας: Η Ευρωπαϊκή πολιτιστική κληρονομιά μέσω του *eTwinning,* (σσ. 7-12), Βρυξέλλες: Κεντρική Υπηρεσία για το Etwinning.

Stroeter-Bender, J. (2007). Teaching World Heritage – Learning Paths and Museum Coffers. In Marie-Theres, A., Bernecker, R., Perez, D.G., Thakur, N. and Nairen, Z. (eds), *Training Strategies for World Heritage Management,* (pp. 74-79), Deutsche -Kommission e.V.

Thurley, S. (2005). Into the future. Our strategy for 2005-2010, *Conservation Bulletin. English Heritage – The first 21 years,* 49 [online]. Ανακτήθηκε 5 δεκεμβρίου 2021 από https://historicengland.org.uk/images-books/publications/conservation-bulletin-49/cb-49/.

UNESCO (2019a). *Operational Guidelines for the Implementation of the World Heritage Convention*. Paris: UNESCO - World Heritage Center.

UNESCO (2019Bb). *Living Heritage and Education.* Paris: UNESCO. Ανακτήθηκε 5 Δεκεμβρίου 2021 από https://ich.unesco.org/doc/src/46212-EN.pdf.

UNESCO (2021). *Teaching and Learning with Living Heritage.A Resource Kit for Teachers.* PARIS: UNESCO.

Vecco, M. (2010). 'A definition of cultural heritage: from the tangible to the intangible', *Journal of Cultural Heritage,* 11, pp. 321-324.

Πολιτισμικοί κώδικες και πολιτισμική αυτογνωσία μέσα από έργα Τέχνης για την Ελληνική Επανάσταση του 1821

Ραμουτσάκη Ιωάννα Α.
Συντονίστρια Εκπαιδευτικού Έργου Φιλολόγων
του ΠΕ.Κ.Ε.Σ. Κρήτης
iramouts@sch.gr

ΠΕΡΙΛΗΨΗ

Σκοπός της συγκεκριμένης εργασίας είναι να αναδείξει διαχρονικούς κώδικες του Ελληνικού Πολιτισμού, οι οποίοι προβάλλονται μέσα από έργα Τέχνης για την Ελληνική Επανάσταση του 1821, με σκοπό την καλλιέργεια της πολιτισμικής αυτογνωσίας των μαθητών και μαθητριών, μέσα από μαθησιακές διαδρομές προσέγγισης των έργων Τέχνης. Εξετάζονται αντιπροσωπευτικά έργα Ελλήνων και Φιλελλήνων δημιουργών, και ειδικότερα Πίνακες Ζωγραφικής, σε συνδυασμό με το ιστορικο-κοινωνικό πλαίσιο της εποχής και άλλες δόκιμες πηγές. Για τη διδακτική προσέγγισή τους αξιοποιούνται ενεργητικές τεχνικές συνεργατικής, ανακαλυπτικής και διερευνητικής μάθησης. Το γεγονός ότι αρκετά έργα Τέχνης της εποχής είναι έργα Φιλελλήνων, ξένων δημιουργών προσδίδει στο θέμα μια εξαιρετικά ενδιαφέρουσα και πρωτότυπη διάσταση. Ο τρόπος, με τον οποίο εκείνοι προσλαμβάνουν και αποτυπώνουν στα έργα τους κώδικες του Ελληνικού Πολιτισμού, μπορεί να αποτελέσει για μας σήμερα και ειδικότερα για τους μαθητές και τις μαθήτριες αφετηρία περαιτέρω προβληματισμού, πηγή κριτικού στοχασμού, αναστοχασμού και αυτογνωσίας. Μέσα από την προσεκτική παρατήρηση και μελέτη έργων Τέχνης, τη σύγκριση με έργα Ελλήνων και ξένων δημιουργών, τη διαθεματική προσέγγιση, αναδεικνύεται η σημασία της Τέχνης για την εν γένει καλλιέργεια της προσωπικότητας του ανθρώπου. Παράλληλα, διαφαίνεται η αξία των πολιτισμικών κωδίκων ως διαχρονικών αξιών και στάσεων ζωής, συνυφασμένων με τη μακραίωνη πολιτισμική μας Παράδοση, η οποία συγκινεί μικρούς και μεγάλους.

Λέξεις-κλειδιά: *Πολιτισμός, πολιτισμικοί κώδικες, αυτογνωσία, Ελληνική Επανάσταση, Τέχνη*

ΕΙΣΑΓΩΓΗ

Αφετηρία του προβληματισμού μας στάθηκε η αναγκαιότητα ανάδειξης διαχρονικών πολιτισμικών κωδίκων της Πατρίδας μας μέσα από έργα Τέχνης και, ειδικότερα, μέσα από Πίνακες Ζωγραφικής. Στο πλαίσιο της εκπαιδευτικής διαδικασίας, το εγχείρημα αυτό αποδεικνύεται εξαιρετικά ενδιαφέρον και μπορεί να συμβάλει στην πολιτισμική αυτογνωσία και αυτοεπίγνωση σε μια δύσκολη συγκυρία, όπου τα ιδιαίτερα πολιτισμικά στοιχεία των λαών συχνά τίθενται υπό αμφισβήτηση ή παραθεωρούνται.

Οι κώδικες αυτοί αποτελούν πολιτισμικά πρότυπα, τα οποία χρειάζεται ο σύγχρονος Έλληνας, αλλά και κάθε άνθρωπος, αν θέλει να ζει και να στοχάζεται ελεύθερα, να αντλεί δύναμη και ελπίδα, προτάσσοντας το συλλογικό καλό. Εντοπίζονται, δε, κατεξοχήν στα κείμενα της Αρχαίας, Βυζαντινής-Μεσαιωνικής και Νεότερης Γραμματείας μας.

Ας μην ξεχνάμε πως η στροφή προς τη μεσογειακή φύση και παράδοση, η οποία σημειώθηκε, ειδικότερα από τα μέσα της δεκαετίας του 1890 και εξής στη λογοτεχνική μας παραγωγή, έδωσε στους συγγραφείς μας τη βάση για άλλα πιο ανθρωποκεντρικά πρότυπα, με γνωρίσματα διακριτής πολιτισμικής ταυτότητας. Τα πρότυπα αυτά, με τη σειρά τους, <<έρχονται σε διαλεκτική αντίθεση με το ρεύμα της παγκοσμιοποίησης>> (Καψωμένος, 2016) και αποτελούν την απάντηση στο θνησιμαίο δυτικό πολιτισμικό μοντέλο, το οποίο αποδεικνύεται εντελώς ανεπαρκές, για να εκφράσει τα καίρια ζητήματα της ζωής (Καψωμένος, 2016), τις ανάγκες και τις ελπίδες του σύγχρονου ανθρώπου για έναν καλύτερο, πιο ανθρώπινο και δίκαιο κόσμο. Αυτά τα πρότυπα δεν ήταν τυχαία και, σίγουρα, δε θα πρέπει να αγνοούνται από το σχεδιασμό της εκπαιδευτικής πολιτικής. Αποδεικνύονται, δε, τα πλέον ασφαλή εφόδια για την πορεία ενός λαού, με βαθιά πολιτισμική αυτοσυνειδησία, η οποία μπορεί να σφυρηλατήσει και το σεβασμό στο διαφορετικό (Ραμουτσάκη 2021α).

Όλη αυτή η γραμματειακή και πολιτισμική Παράδοση προβάλλει την απόλυτη ισορροπία του ανθρώπου με το Θεό, με το συνάνθρωπο, με τον εαυτό του και τη φύση, με σημείο αναφοράς το γενέθλιο τόπο ως κυριότερο παράγοντα κοινωνικής και πολιτισμικής συνοχής (Καψωμένος, 2016). Στη συγκεκριμένη Εργασία, οι κώδικες αυτοί εντοπίζονται σε άλλα έργα Τέχνης πέραν των λογοτεχνικών κειμένων. Το στοιχείο αυτό αποτελεί και την πρωτοτυπία της Εργασίας.

Αφορμή για τη συγκεκριμένη παρουσίαση μπορεί να στάθηκε η επέτειος των 200 χρόνων από την έναρξη της Ελληνικής Επανάστασης του 1821, αλλά, γενικότερα, οφείλουμε να τονίσουμε ότι η συστηματική ενασχόληση των μαθητών και μαθητριών με την Τέχνη, εντός και εκτός σχολείου, καλλιεργεί την αισθητική του ωραίου, την κριτική και δημιουργική τους σκέψη, την πολιτισμική τους αυτογνωσία και αυτο-επίγνωση και την εν γένει προσωπικότητά τους.

Στην Εργασία, αρχικά, γίνεται η αποσαφήνιση των εξεταζόμενων όρων και, στη συνέχεια, ακολουθεί η εξέταση συγκεκριμένων έργων Τέχνης σε συνδυασμό με τους διαχρονικούς κώδικες του Ελληνικού Πολιτισμού, στο πλαίσιο της διδακτικής Πράξης και εξάγονται τα απαραίτητα Συμπεράσματα.

Οι όροι «Πολιτισμός» «πολιτισμικοί κώδικες» και «πολιτισμική αυτογνωσία»

Είναι γνωστό πως σε κάθε κοινωνικό και ηθικό αδιέξοδο, αρκετοί είναι εκείνοι, που μιλούν για αλλαγή εκπαιδευτικής πολιτικής, όμως, μια τέτοια αλλαγή απαιτεί τη διατύπωση ενός σαφούς παιδευτικού προτύπου για τον άνθρωπο και τον πολίτη που θέλουμε να διαμορφώσουμε, βασισμένου στις αρχές και στις αξίες των πολιτισμικών μας καταβολών, με καθαρά ανθρωπιστικά πρότυπα.

Το Σχολείο, ο τελευταίος, κοινός πυλώνας Αγωγής και Εκπαίδευσης, οφείλει να προάγει τον Πολιτισμό και να καλλιεργεί, μεταξύ άλλων και την πολιτισμική αυτογνωσία μέσα από στοχευμένες εκπαιδευτικές Δράσεις και μέσα από τις υγιείς διαπροσωπικές σχέσεις στη σχολική κοινότητα. Εξάλλου, η φροντίδα για τις σχέσεις είναι, από μόνη της, μιαν άλλη Πρόταση Πολιτισμού (Ραμουτσάκη, 2020). Ας μην ξεχνάμε και τα λόγια του Κ. Τσιρόπουλου (Τσιρόπουλος, 1983) <<Πολιτισμός πλάθεται μονάχα, όταν όλες οι δυνάμεις του κόσμου ισορροπήσουν και συνεργαστούν αρμονικά μεταξύ τους>>.

Αν συμβουλευτούμε διάφορα Λεξικά, όπως το Χρηστικό Λεξικό της Ακαδημίας Αθηνών (Χρηστικό Λεξικό της Νεοελληνικής Γλώσσας, 2014) θα διαπιστώσουμε ότι αποδίδονται ποικίλες σημασίες στην έννοια <<του Πολιτισμού>>, οι οποίες ξεκινούν από το σύνολο των επιτευγμάτων μιας κοινωνίας και φτάνουν ως τον τρόπο ζωής και συμπεριφοράς των μελών της (Ραμουτσάκη, 2020).

Όταν μιλάμε, επίσης, για κώδικα εννοούμε ένα σύστημα σημείων. Ειδικότερα, δε, οι πολιτισμικοί κώδικες είναι συστήματα σημείων με ιδιαίτερα χαρακτηριστικά και αξίες ενός Πολιτισμού. Όταν αναφερόμαστε στον Ελληνικό Πολιτισμό, εννοούμε ένα σύνολο αξιακών προτύπων, που σηματοδοτούν αξίες και στάσεις ζωής, ικανές να προσδώσουν στον Πολιτισμό αυτό και στην Πατρίδα μας στοιχεία ιδιαίτερης ταυτότητας.

Εξάλλου, αυτογνωσία, όπως και η ίδια η λέξη το μαρτυρεί είναι η γνώση του εαυτού και των χαρακτηριστικών του (Χρηστικό Λεξικό της Νεοελληνικής Γλώσσας, 2014). Ως εκ τούτου, πολιτισμική αυτογνωσία είναι η γνώση του εαυτού, σε σχέση με τα χαρακτηριστικά του Πολιτισμού κάθε λαού, στοιχεία, που προσδιορίζουν την πολιτισμική και εθνική του ταυτότητα.

Ο καθηγητής, Ερ. Καψωμένος, σε αρκετές μελέτες του εντοπίζει τους κώδικες αυτούς σε λογοτεχνικά κείμενα, σημειώνοντας πως: *"Ο όρος «κώδικας» χρησιμοποιείται εδώ με τη σημειολογική έννοια και δηλώνει ένα σύστημα σχέσεων ανάμεσα σε λέξεις-σημεία, που επανέρχεται με συνέπεια μέσα σε κείμενα και παράγει μια ορισμένη σημασία. Το σημασιακό σύμπαν ενός έργου απαρτίζεται από ένα σύνολο κωδίκων συναρθρωμένων σε ένα ιεραρχικό πλέγμα σχέσεων" (*Καψωμένος, 1990, 2021) .

Τέτοιοι πολιτισμικοί κώδικες είναι οι εξής (Καψωμένος, 2021):

α) η ισοδυναμία φύσης- πολιτισμού
β) η ενότητα ανθρώπου – φύσης, η συμφιλίωση φυσικών και ηθικών αξιών και αναγκών
γ) η ιδιότητα του προσώπου απέναντι στη βία του κατακτητή: (το εκβιαστικό δίλημμα κατακτητή στον Έλληνα –Αγωνιστή): υποταγή = ζωή vs άρνηση υποταγής= θάνατος). Όμως, το ασυμβίβαστο πνεύμα και ήθος των Αγωνιστών- Αγωνιστριών του 1821 αντιτάσσει σε αυτό το εκβιαστικό δίλημμα τη μόνη προοπτική ζωής: η ζωή χωρίς ελευθερία είναι μάταιη. Ως εκ τούτου, η ατομική ελευθερία είναι ο μοναδικός τρόπος ύπαρξης και ως αξία δεν είναι διαπραγματεύσιμη (Καψωμένος, 2021).Υπό το πρίσμα αυτό, ο ήρωας/η ηρωϊδα συχνά επιλέγει τη θυσία της ζωής, διασώζοντας την

αξιοπρέπεια, την ατομική ελευθερία και ανεξαρτησία, θυσιάζει ένα <<μείζον αγαθό, για να μην το ευτελίσει>> μπροστά στον εκβιασμό και την ευτελιστική προσφορά του κατακτητή (Καψωμένος, 2021). Έτσι το "παιχνίδι με το θάνατο, το ζύγισμα πάνω στην άβυσσο γίνεται χωρίς τρόμο, με αυτοκυριαρχία και αξιοπρέπεια" (Καψωμένος, 2021)

δ) η σύνθεση Ελληνισμού- Χριστιανισμού
ε) η ταύτιση του κάλλους με το αγαθό (Καψωμένος, 2021).

Στη συγκεκριμένη Εργασία, όπως σημειώσαμε, επιχειρείται η επέκταση ανίχνευσης αυτών των πολιτισμικών κωδίκων και σε άλλα έργα Τέχνης, πέραν της λογοτεχνικής παραγωγής.

Η αποτύπωση των κωδίκων αυτών στα έργα αυτά αποτελεί μία ακόμη επιβεβαίωση ότι οι κώδικες αυτοί δεν ήταν αποκύημα της φαντασίας, αλλά ζωντανό βίωμα του λαού μας, που αποτυπώθηκε διαχρονικά από Έλληνες, παλαιότερους και σύγχρονους δημιουργούς, αλλά και Φιλέλληνες σε έργα Τέχνης υψηλής αισθητικής και αξίας.

Το εξαιρετικό είναι ότι και οι ξένοι Φιλέλληνες δημιουργοί προσλαμβάνουν, αντιλαμβάνονται τα ιδιαίτερα αυτά πολιτισμικά στοιχεία ως διακριτά στοιχεία της ελληνικής πολιτισμικής ταυτότητας, συνυφασμένα με το ήθος των Ελλήνων Αγωνιστών και τα αποτυπώνουν με ένα μοναδικό τρόπο, υπό το διάχυτο πνεύμα του Φιλελληνισμού του 19^{ου} αι.

ΑΙΣΘΗΤΙΚΗ ΕΜΠΕΙΡΙΑ ΚΑΙ ΔΙΔΑΚΤΙΚΗ ΠΡΑΞΗ

Στο σχολείο μπορούμε να προσεγγίσουμε τα έργα Τέχνης με πολλές Τεχνικές διερευνητικής και ανακαλυπτικής Μάθησης, αναδεικνύοντας, κάθε φορά, παράλληλα με τα επιμέρους χαρακτηριστικά τους, τους πολιτισμικούς κώδικες που αποκαλύπτονται μέσα από τα έργα.

Γενικότερα, κατά τη διδασκαλία, για την προσέγγιση και την προσεκτική παρατήρηση έργων Τέχνης, ο/η εκπαιδευτικός μπορεί να αξιοποιήσει ένα ή περισσότερα μοντέλα παρατήρησης-προσέγγισης έργων Τέχνης, μεμονωμένα ή συνδυαστικά (Ραμουτσάκη, 2021):

α) Τεχνική *Artful Thinking*
β) Τεχνική Perkins
γ) Μέθοδος της Μετασχηματίζουσας Μάθησης μέσω αισθητικής εμπειρίας.

Μπορεί, επίσης, να οδηγήσει τους μαθητές και τις μαθήτριες να δημιουργήσουν ένα δικό τους μοντέλο παρατήρησης με ερωτήματα, λαμβάνοντας υπόψη τους τα ερωτήματα των παραπάνω μοντέλων (Ραμουτσάκη, 2021β).

Μέσω της προσεκτικής παρατήρησης έργου/-ων Τέχνης, μέσω των κριτικών ερωτημάτων και του αναστοχαστικού διαλόγου που συνοδεύει την παρατήρηση, οι μαθητές και οι μαθήτριες σε ομάδες εργασίας μπορούν να αναδείξουν:

- τα χαρακτηριστικά των έργων,
- τους λόγους της δημιουργίας τους
- την οπτική των δημιουργών
- τους πολιτισμικούς κώδικες που αυτά εμπεριέχουν

και να οδηγηθούν, σταδιακά, στον κριτικό στοχασμό και αναστοχασμό.

Ας σημειώσουμε ότι η σύγχρονη Νευροφυσιολογία έχει αποδείξει τη δυνατότητα του ανθρωπίνου εγκεφάλου να αλλάζει τις νοητικές του αναπαραστάσεις, να σχηματίζει νέες συνάψεις, νέους νευρώνες (ανανέωση), ως αποτέλεσμα νέων εμπειριών (Ραμουτσάκη 2021β). Μάλιστα, σύμφωνα με τον Rosi (Rosi, 1986, Κόκκος, 2021), η νέα εμπειρία ενεργοποιεί γονίδια που παράγουν πρωτεϊνες, οι οποίες, "με τη σειρά τους, οδηγούν στη δημιουργία νέων συνάψεων (συναπτογένεση) και νευρώνων (νευρογένεση)" (Γουρνάς, 2011, Ραμουτσάκη 2021β).

Ένα τέτοιο μαθησιακό περιβάλλον συναισθηματικής ασφάλειας και εμπιστοσύνης μπορεί να οδηγήσει στη βιωματική, διερευνητική και ανακαλυπτική μάθηση. Ταυτόχρονα, η επιστήμη, έχει αναδείξει τις διαφορετικές λειτουργίες του ανθρωπίνου εγκεφάλου στα δύο ημισφαίρια και, ως εκ τούτου, πρέπει αυτά να συνδυάζονται, καθώς λειτουργούν συμπληρωματικά. Κατά συνέπεια, είναι αναγκαία η ενεργοποίηση και των δύο ημισφαιρίων και όχι η μονομερής εξάσκηση του ενός (Κόκκος, 2021, Ραμουτσάκη 2021β). Αξιοποιώντας έργα Τέχνης και συνδυάζοντάς τα συστηματικά με τη διδακτική Πράξη, οι μαθητές και οι μαθήτριες ενεργοποιούν και τα δύο ημισφαίρια, συμβάλλοντας στην ισορροπημένη λειτουργία τους.

ΠΟΛΙΤΙΣΜΙΚΟΙ ΚΩΔΙΚΕΣ ΚΑΙ ΕΡΓΑ ΤΕΧΝΗΣ

Στη συγκεκριμένη Ενότητα εξετάζονται αντιπροσωπευτικά έργα Τέχνης, κυρίως, Πίνακες Ζωγραφικής, και αποτυπώνονται οι πολιτισμικοί κώδικες που μπορούν να ανιχνεύσουν οι μαθητές και οι μαθήτριες στα έργα. Αφού έχει γίνει τοποθέτηση στο χώρο και στο χρόνο, οι τελευταίοι με τη βοήθεια του/της εκπαιδευτικού, μπορούν να δημιουργήσουν ένα Σώμα ομόθεμων έργων Τέχνης, τα οποία θα εξετάσουν.

Τα πρώτα έργα Τέχνης αναφέρονται στο Ολοκαύτωμα του Αρκαδίου. Μετά την παρατήρηση κάθε έργου, οι μαθητές και οι μαθήτριες μπορούν, με την κατάλληλη καθοδήγηση, να προχωρήσουν σε πολλαπλές συγκρίσεις. Ως εκ τούτου, με βάση και τις ιστορικές τους γνώσεις, μπορούν (Ραμουτσάκη, 2021β):

1. να αναδείξουν ποια αισθητική απεικόνιση προσεγγίζει, κατά την άποψή τους, αντικειμενικότερα το ιστορικό γεγονός του Αρκαδίου,
2. να καταδείξουν την οπτική γωνία που επέλεξε ο δημιουργός σε κάθε περίπτωση εικαστικής απόδοσης του γεγονότος και
3. να ανιχνεύσουν τους αντίστοιχους πολιτισμικούς κώδικες στα έργα.

Μετά την παρατήρηση των έργων Τέχνης, με βάση τα μοντέλα παρατήρησης που σημειώθηκαν παραπάνω, οι μαθητές και οι μαθήτριες μπορούν, με τη διακριτική καθοδήγηση του/της εκπαιδευτικού, να εντοπίσουν τους κώδικες, αρχικά, στο έργο του Βρυζάκη (αριστερή στήλη) όπου κυριαρχεί α) η αντίληψη του προσώπου ως πολιτισμικού κώδικα, και εκφράζεται κατεξοχήν από το πρόσωπο του Ηγουμένου και
β) η Σύνθεση Ελληνισμού –Χριστιανισμού, όπως διαπιστώνει κανείς από τη Σημαία, τα στοιχεία ενδυμασίας, την ύπαρξη Ηγουμένου).

Στη συνέχεια, στο έργο του Φιλέλληνα Γκατέρι (δεξιά στήλη), μπορούν να εντοπίσουν ως πολιτισμικό κώδικα την αντίληψη του προσώπου, η οποία εκφράζεται κατεξοχήν από το πρόσωπο του Ηγουμένου, καθώς και τη Σύνθεση Ελληνισμού – Χριστιανισμού, η οποία σηματοδοτείται από τη Σημαία, τα στοιχεία ενδυμασίας, τον

Ηγούμενο, το Σταυρό, την εξωτερική όψη ορθόδοξου χριστιανικού ναού, την κεντρική αγιογραφία πάνω από τη θύρα κ.ά.).

Πίνακας 1: Θεόδωρου Βρυζάκη: Η Μονή του Αρκαδίου (αριστερή στήλη) και Τζουζέπε Λορέντζο Γκατέρι, Το ολοκαύτωμα της Μονής Αρκαδίου (δεξιά στήλη)

Βρυζάκης Θεόδωρος: Η Μονή του Αρκαδίου Λάδι σε μουσαμά 128 x 173 εκ. https://www.nationalgallery.gr/el/sulloges/collection/sulloges/i-moni-tou-arkadiou.html ανακτήθηκε 23-2-3021	Πίνακας του Ιταλού ζωγράφου Τζουζέπε Λορέντζο Γκατέρι, Το ολοκαύτωμα της Μονής Αρκαδίου Εθνική Πινακοθήκη, αρ. έργου: Π.2427 Το φιλελληνικό ρεύμα ήταν ιδιαίτερα ισχυρό εκείνη την εποχή στην Ιταλία και δεκάδες Ιταλοί εθελοντές συμμετείχαν στην κρητική επανάσταση του 1866 (http://users.sch.gr/ipap/Ellinikos_Politismos/Istoria_c/c-04-21.htm ανακτήθηκε 3-1-2020) Βλ. και Νεότερη και Σύγχρονη Ιστορία Γ΄Τάξης Γυμνασίου. (2007). Αθήνα: Ο.Ε.Δ.Β., σ. 64

Επεκτείνοντας τη σύγκριση, οι μαθητές και οι μαθήτριες μπορούν να αξιοποιήσουν και άλλα ομόθεμα έργα Τέχνης όπως π.χ. τη Λιθογραφία του Χρηστίδη, τη Λιθογραφία της Γενναδείου Βιβλιοθήκης και μιας σύγχρονης καλλιτεχνικής εκδοχής του Ι. Μαράβα (Ραμουτσάκη, 2021β) και να δουλέψουν συγκριτικά πάνω στα κοινά και διαφορετικά χαρακτηριστικά, στους πολιτισμικούς κώδικες και στη συχνότητα εμφάνισής τους.

Με ανάλογο τρόπο, μπορούμε να αξιοποιήσουμε και για άλλα έργα Τέχνης. Ειδικότερα, μετά την ανάλυση και την ανάδειξη των αρχών και των αξιών των Ελεύθερων Πολιορκημένων στην ομώνυμη ποιητική Σύνθεση του Διονυσίου Σολωμού (Ραμουτσάκη, 2021β, 2021γ), μπορούμε να προχωρήσουμε και σε απαιτητικότερες δραστηριότητες διακειμενικής προσέγγισης του έργου με την αξιοποίηση ομόθεμων έργων Τέχνης και κριτικών ερωτημάτων. Χαρακτηριστικά Παραδείγματα αποτελούνη Η Ελλάδα στα ερείπια του Μεσολογγίου του Ευγένιου Ντελακρουά και η Έξοδος του Μεσολογγίου του Θεόδωρου Βρυζάκη.

Πίνακας 2: Ευγένιου Ντελακρουά, Η Ελλάδα στα ερείπια του Μεσολογγίου

Ευγένιου Ντελακρουά, Η Ελλάδα στα ερείπια του Μεσολογγίου	**Ταύτιση κάλλους και αγαθού- η αντίληψη του προσώπου**
 Ανακτήθηκε 19 Φεβρουαρίου 2021 από: https://www.google.com/ search?q=η+ελλάδα+στα+ερείπια+του+μεσολογγίου	Ο Ντελακρουά, Γάλλος Φιλέλληνας είναι πιο κοντά (χρονικά) στο ιστορικό γεγονός της Εξόδου του Μεσολογγίου και κινείται σε ένα πιο κλασικιστικό χώρο (Ραμουτσάκη, 2021β). Στον Πίνακα το Δίπολο: Ελλάδα/Ελευθερία-ερείπια αναδεικνύει την κεντρική γυναικεία μορφή, η οποία βγαίνει από τα ερείπια, που, στην πραγματικότητα, συμβολίζουν την καταστροφή. Η Ελλάδα στα ερείπια με αγέρωχο βλέμμα εκφράζει την ταύτιση του κάλλους **(φυσική ομορφιά)** με το αγαθό (εδώ το σύνολο των αξιών που εκφράζει η Ελλάδα/Ελευθερία) και ταυτόχρονα την αντίληψη του προσώπου, που προτάσσει το σύνθημα "Ελευθερία ή Θάνατος".

Οι μαθητές και οι μαθήτριες, με την κατάλληλη καθοδήγηση, μπορούν να εντοπίσουν ανάλογους πολιτισμικούς κώδικες και στο έργο του Θεόδωρου Βρυζάκη, Η Έξοδος του Μεσολογγίου.

Πίνακας 2: Θεόδωρου Βρυζάκη, Η Έξοδος του Μεσολογγίου

Θ. Βρυζάκης, Η Έξοδος του Μεσολογγίου	**Η αντίληψη του προσώπου και η Σύνθεση Ελληνισμού-Χριστιανισμού**
 Κείμενα Νεοελληνικής Λογοτεχνίας Α΄τάξης Γενικού Λυκείου. *Ανακτήθηκε* 27 Ιαν*ουαρίου* 2021 *από* http://ebooks.edu.gr/ebooks/v/html/8547/2700/Keimena-Neoellinikis-Logotechnias_A-Lykeiou_html-empl/ indexD2_1.html	Οι μαθητές και οι μαθήτριες μπορούν να εντοπίσουν τη θρησκευτικότητα, την ιερότητα της πράξης στον Πίνακα, που εξιδανικεύει την Έξοδο, με έντονα εθνοκεντρικά στοιχεία (Ραμουτσάκη, 2021β). Το εθνικό στοιχείο δίνεται από την ταυτότητα των προσώπων (ενδυμασία των πολεμιστών, Σημαία). Η εθνική δικαίωση είναι μέσα στο Φως (Ραμουτσάκη, 2021β). Το εχθρικό στοιχείο είναι μέσα στο σκοτάδι. Στο συγκεκριμένο Πίνακα το Δίπολο είναι το Φως και το Σκοτάδι. Ο ήρωας – πρόμαχος με τη Σημαία, εκφράζοντας το σύνολο των Αγωνιστών-Αγωνιστριών, υπερασπίζεται τα Ιερά και τα Όσια, αντιτάσσοντας στο δίλημμα του κατακτητή: υποταγή = ζωή vs άρνηση υποταγής= θάνατος, το δικό του ασυμβίβαστο, αγωνιστικό πνεύμα και ήθος των Αγωνιστών-Αγωνιστριών του 1821 ως τη μόνη προοπτική ζωής: Μόνο αν είναι κάποιος/-α ελεύθερος/-η, μόνο τότε έχει αξία η ζωή. Η ηρωϊκή Έξοδος και ο Αγώνας καθαγιάζεται μέσα στη λάμψη του Ιερού Φωτός (Ραμουτσάκη, 2021β) και προβάλλεται κυρίως ο ήρωας-πρόμαχος. Οι μορφές είναι μέσα στη λαμπρότητα (Ραμουτσάκη, 2021β). Πρόκειται για Ανάληψη και Δικαίωση των ηρώων που θυσιάστηκαν και, με αυτό τον τρόπο, επιχειρείται η σύνθεση Ελληνισμού -Χριστιανισμού.

Από τα έργα που αναφέρονται στην προεπαναστατική περίοδο επιλέγουμε την ***Ελαιογραφία*** *(1820)*- Πίνακα ***του*** *Claude Pinet, «Ο Χορός του Ζαλόγγου»****. Δωρεά Ιωάννη***

Τρικόγλου**. Συλλογή Ζωγραφικής, Σχεδίων και Χαρακτικών **από το Μουσείο Μπενάκη. Οι μαθητές και οι μαθήτριες, με τη διακριτική καθοδήγηση του /της εκπαιδευτικού, εντοπίζουν τους ίδιους πολιτισμικούς κώδικες: την αντίληψη του προσώπου, αυτή τη φορά των ηρωίδων- προμάχων και τη σύνθεση Ελληνισμού- Χριστιανισμού.

Πίνακας 3: Claude Pinet, «Ο Χορός του Ζαλόγγου»

Claude Pinet, «Ο Χορός ***του*** *Ζαλόγγου»* ***Ελαιογραφία, γύρω στο 1820. Δωρεά Ιωάννη Τρικόγλου. Μουσείο Μπενάκη*** ***Συλλογή Ζωγραφικής, Σχεδίων και Χαρακτικών.*** *Ανακτήθηκε* 7 *Φεβρουαρίου* 2021 *από* *https://1821.lykeionellinidon.com/thematikes-enotites/o-horos-toy-zaloggoy-oi-lexeis-ehoyn-ti-diki-toys-istoria*	Η αντίληψη του προσώπου και η Σύνθεση Ελληνισμού- Χριστιανισμού Ο Φιλέλληνας ζωγράφος παρουσιάζει τη συλλογική αυτοθυσία των γυναικών του Ζαλόγγου. Τα εθνικά στοιχεία αποτυπώνονται στη λαϊκή ενδυμασία των γυναικών και η πρόταξη του ορθόδοξου ιερέα στον Πίνακα με τη δέηση που φαίνεται να απευθύνει προς τον Θεό αποτελούν στοιχεία, που υποστηρίζουν τη σύνθεση Ελληνισμού - Χριστιανισμού. Οι ηρωϊδες υπερασπίζονται τα Ιερά και τα Όσια, αντιτάσσοντας στο εκβιαστικό δίλημμα και στη βία του κατακτητή το ασυμβίβαστο και αγωνιστικό σύνθημα: «Ελευθερία ή Θάνατος», καθώς θυσιάζουν τη ζωή τους και τη ζωή των παιδιών τους, για να μην την ευτελίσουν.

Οι Πίνακες μπορούν να συνδεθούν και με ομόθεμα λογοτεχνικά κείμενα και οι μαθητές και οι μαθήτριες να εντοπίσουν αντίστοιχους πολιτισμικούς κώδικες σε αυτά, δημιουργώντας ένα Σώμα κειμένων και έργων Τέχνης και αποκτώντας καλύτερη εικόνα των κωδίκων αυτών.

ΣΥΜΠΕΡΑΣΜΑΤΑ

Μέσα από την προσεκτική παρατήρηση και μελέτη έργων Τέχνης στο σχολείο, τη σύγκριση έργων Ελλήνων και Φιλελλήνων δημιουργών, τη διαθεματική προσέγγιση, αναδεικνύεται η σημασία της Τέχνης για την καλλιέργεια της προσωπικότητας του ανθρώπου και η ευεργετική της επίδραση στον ψυχισμό του. Ειδικότερα, δε, η ανάδειξη των πολιτισμικών κωδίκων μέσω αισθητικής εμπειρίας συμβάλλει στην καλλιέργεια πολιτισμικής αυτογνωσίας των μαθητών και μαθητριών, καθώς και στην καλλιέργεια της κριτικής και δημιουργικής τους σκέψης.

Ακριβώς, επειδή διαφαίνεται η σημασία των κωδίκων αυτών ως διαχρονικών αξιών και στάσεων ζωής, συνυφασμένων με τη μακραίωνη πολιτισμική μας Παράδοση, οι μαθητές και οι μαθήτριες μπορούν να εντοπίσουν τα πολιτισμικά αυτά στοιχεία και να τα εκτιμήσουν καλύτερα, σε αντιπαραβολή με άλλα, μέσα από την ατομική και συλλογική διερευνητική, μαθησιακή διαδικασία. Κατ' επέκταση, η συνειδητοποίηση των στοιχείων αυτών, συμβάλλει στην καλλιέργεια του σεβασμού και προς αυτά τα ίδια, τα διακριτά πολιτισμικά πρότυπα, αλλά και προς τα άλλα, τα διαφορετικά πολιτισμικά στοιχεία άλλων λαών.

Η αποτύπωση των πολιτισμικών κωδίκων σε έργα Τέχνης, πέραν της λογοτεχνικής παραγωγής, αποτελεί μία ακόμη επιβεβαίωση ότι οι κώδικες αυτοί δεν ήταν αποκύημα της φαντασίας, αλλά ζωντανό βίωμα του λαού μας, που αποτυπώθηκε με θέματα που αναφέρονται σε δύσκολες περιόδους, όπως εκείνη της Επανάστασης του 1821, από Έλληνες και Φιλέλληνες δημιουργούς σε έργα Τέχνης υψηλής αισθητικής και αξίας. Οι κώδικες αυτοί δεν εμφανίστηκαν άπαξ, αλλά αποτελούν ζωντανό κομμάτι του Πολιτισμού μας με διαχρονική ισχύ.

Το γεγονός ότι και οι ξένοι Φιλέλληνες δημιουργοί προσλαμβάνουν, αντιλαμβάνονται τα ιδιαίτερα αυτά πολιτισμικά στοιχεία και τα αποτυπώνουν με ένα μοναδικό τρόπο στα έργα τους αποτελεί μία ακόμη απόδειξη ότι τα στοιχεία αυτά ήταν διακριτά στοιχεία του Ελληνικού Πολιτισμού, αναγνωρίσιμα διεθνώς.

Από την άλλη, ο συνδυασμός τους με τη Λογοτεχνία στο σχολείο δημιουργεί ένα ιδιαιτέρως ενδιαφέρον διαδραστικό μαθησιακό περιβάλλον, ένα <<παράθυρο>>, για να αρχίσει το παιδί να συνειδητοποιεί και να γνωρίζει τον κόσμο του και να εξοικειώνεται με ήρωες, αντι-ήρωες και έννοιες, που το εισάγουν στη ζωή.

Όλες αυτές οι πρωτοβουλίες βοηθούν τα παιδιά να μυηθούν στην Τέχνη ως τρόπο εκλέπτυνσης του εσωτερικού τους κόσμου και σταδιακής διαμόρφωσης του ιδεώδους της ζωής τους.

Τέλος, η αναγωγή στη σύγχρονη πραγματικότητα και η προσπάθεια ανίχνευσης αυτών των πολιτισμικών προτύπων στη σύγχρονη ελληνική κοινωνία συνιστά μια εξίσου ενδιαφέρουσα μαθησιακή διαδικασία, η οποία, μεταξύ άλλων, μπορεί να εμπνεύσει περαιτέρω τους σημερινούς μαθητές και μαθήτριες, να τους οδηγήσει, μέσα από τη σύγκριση και την αντιπαραβολή προτύπων ζωής, στον αναστοχασμό, στην αυτοκριτική και στην αυτογνωσία, αναδεικνύοντας τον πλούτο και τη διαχρονική αξία των προτύπων αυτών, αλλά και την αναγκαιότητα προάσπισής τους και στο μέλλον.

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

Γουρνάς, Γ. (2011) «*Η αλλαγή μέσα απ› τη σχέση: Ένα διεπιστημονικό μοντέλο για την αξιοποίηση της ομάδας στην εκπαίδευση», Μ.Π.Ε., Αθήνα: Π.Ι.*

Καψωμένος, Ερ.(1990). Κώδικες και σημασίες. Αθήνα: Αρσενίδης.

Καψωμένος, Ερ.(2016). Παράδοση και Πρωτοπορία στη Νεοελληνική Ποίηση. Εταιρεία Κρητικών Σπουδών-Ίδρυμα Καψωμένου. Ανακτήθηκε 5 Απριλίου 2020 από https://www.eks-ik.eu/dimosieyseis-ekdoseis/arthra-meletes/94-paradosi-kai-protoporia-sti-neoelliniki-poiisi ανακτήθηκε 5-12-2020

Καψωμένος, Ερ.(2021). Το Κλέφτικο Τραγούδι και η αντίληψη του προσώπου. Εταιρεία Κρητικών Σπουδών-Ίδρυμα Καψωμένου. Ανακτήθηκε 10 Δεκεμβρίου 20201 από https://www.eks-ik.eu/dimosieyseis-ekdoseis/arthra-meletes/185-to-kleftiko-tragoydi-kai-i-antilipsi-tou-prosopou

Κόκκος, Αλ. (2011). Εκπαίδευση και χειραφέτηση. Αθήνα: Ε.Ε.Ε.Ε.

Κόκκος, Α.(2021). «Ολοκληρωμένη Μεθοδολογία Διδασκαλίας: Περιεχόμενο μάθησης, εκπαιδευτικές μέθοδοι και υποκίνηση» Εκπαιδευτικό Πρόγραμμα. Πάτρα: Ε.Α.Π. Ανακτήθηκε 5 Δεκεμβρίου 2020 από https://www.dropbox.com/sh/txz92bgyxqk12tz/AAC9r9VDiMUBR9V9BerTNYHGa?dl=0:1. eisagogi.pdf

(dropbox.com)

Ραμουτσάκη Α.Ι. (2020). Προτάσεις Πολιτισμού και Παιδείας από το σύγχρονο ελληνικό σχολείο: όταν η Εκπαίδευση Ενηλίκων συναντά την Εκπαίδευση Ανηλίκων, στο πλαίσιο των Κοινοτήτων Μάθησης και Συνεργασίας και των Διασχολικών Δικτύων επιστημονικής και παιδαγωγικής αρμοδιότητας της Σχολικής Συμβούλου. Ανακοίνωση στο 2ο Επιστημονικό Συνέδριο της Π.Δ.Ε. Κρήτης 2018 « Εκπαίδευση και Πολιτισμός: Σχέσεις και προοπτικές». Ηράκλειο. Ανακτήθηκε 12 Οκτωβρίου 2020 από: http://synedria.pdekritis.gr/Praktika/%CE%A0%CE%A1%CE%91%CE%9A%CE%A4%CE%99%CE%9A%CE%91%202%CE%BF%CF%85%20%CE%A3%CE%A5%CE%9D%CE%95%CE%94%CE%A1%CE%99%CE%9F%CE%A5%20-%20%CE%A4%CE%9F%CE%9C%CE%9F%CE%A3%20%CE%92.pdf

Ραμουτσάκη Α.Ι. (2021β), Διδακτική Μεθοδολογία για το μάθημα της Ιστορίας-Η Μεθοδολογία κριτικής προσέγγισης των ιστορικών πηγών στο Γυμνάσιο και στο Λύκειο. Ηράκλειο: Π.Δ.Ε. Κρήτης.

Ραμουτσάκη, Α.Ι., (2021γ).Προτάσεις και Παραδείγματα σύγχρονης εφαρμοσμένης Κριτικής Παιδαγωγικής και Αλληλοδιδακτικής στην Εκπαίδευση ανηλίκων (μαθητών και μαθητριών) και στην Εκπαίδευση- Επιμόρφωση ενηλίκων (εκπαιδευτικών)Δ.Ε. Πανεπιστήμιο Κρήτης, Ρέθυμνο.

Χρηστικό Λεξικό της Νεοελληνικής Γλώσσας (2014). Επιστημονική επιμέλεια: Χριστόφορος Χαραλαμπάκης. Αθήνα: Ακαδημία Αθηνών.

Η Επανάσταση του ’21 στην Αττική, μέσα από τα έργα ζωγραφικής

Δρ. Κουμπούρη Ειρήνη
Εκπαιδευτικός, M.Ed.
Εσωτερικός Ελεγκτής ΥΠΑΙΘ
Πρόεδρος Ομίλου Φίλων Δημοτικής Πινακοθήκης Αχαρνών
«Χρήστος Τσεβάς»

Η χώρα μας κάτω από ιδιαίτερες συνθήκες, γιορτάζει φέτος τα 200 χρόνια από την Επανάσταση του 1821, ένα από τα μεγαλύτερα κεφάλαια στην ιστορία του Νεότερου Ελληνισμού, που οδήγησε στην ίδρυση του ανεξάρτητου ελληνικού κράτους. Όπως πάντα, ιστορία και τέχνη είναι συνοδοιπόροι, διατηρώντας ζωντανά τα συναισθήματα, τις αναμνήσεις και τα γεγονότα που καθόρισαν την εθνική μας ταυτότητα.

Savon des Grecs - Σαπούνι των Ελλήνων. Εμπορικό προϊόν με τη μορφή του Αλέξανδρου Υψηλάντη που πωλούνταν στη Γαλλία, με αφορμή το ενδιαφέρον για το ελληνικό ζήτημα, Εθνικό Ιστορικό Μουσείο

Δ. Ζωγράφος, Κατάλογος Φιλελλήνων, λιθογραφία, Αθήνα, Πολεμικό Μουσείο

Η ζωγραφική τον 19ο αιώνα στην Ελλάδα, ήταν σχεδόν εξολοκλήρου αφιερωμένη στον Αγώνα για την Ανεξαρτησία. Επηρεασμένοι από τα τρία καλλιτεχνικά κινήματα, το νεοκλασικισμό, το ρομαντισμό και το ρεαλισμό, Έλληνες και φιλέλληνες ζωγράφοι, αποτύπωσαν στον καμβά τους μορφές αγωνιστών, μάχες, τοπία και καθημερινές εικόνες, κάνοντας γνωστό τον αγώνα για την εθνική ανεξαρτησία σε όλο τον κόσμο και προσφέροντας στην Τέχνη μνημειώδη έργα, που κοσμούν τα μεγαλύτερα μουσεία της Ελλάδας και της Ευρώπης.

Σημαντικοί ζωγράφοι του 19ου αιώνα που υιοθέτησαν στοιχεία εκείνης της εποχής στη ζωγραφική τους ήταν ο Θεόδωρος Βρυζάκης, ο Διονύσιος Τσόκος, ο Νικόλαος Γύζης, ο Ανδρέας Κριεζής κ.α.

Ο πιο γνωστός φιλέλληνας ζωγράφος υπήρξε ο Ευγένιος Ντελακρουά, ενώ πολύτιμη υπήρξε η καλλιτεχνική συνεισφορά του Γερμανού στρατιωτικού Καρλ Κράτσαϊζεν, ο οποίος σχεδίασε και ζωγράφισε τοπία, μνημεία, πολεμικές συνθέσεις και προσωπογραφίες σημαντικών ηρώων του Αγώνα και φιλελλήνων, με πιο γνωστή την προσωπογραφία του Θεόδωρου Κολοκοτρώνη η οποία κοσμούσε το πεντοχίλιαρο του 1984.

Άλλοι σημαντικοί ζωγράφοι που αξίζει να αναφερθούν είναι ο Λουντοβίκο Λιπαρίνι ο Φραντσέσκο Άγιετς, ο Άνταμ Φρίντελ φον Φρίντελσμπούργκ και ο Κάρλ Χάαγκ, με τον γνωστό του πίνακα «Ο Ορεσείβιος», αντίγραφα του οποίου φιλοτέχνησε ο Μενιδιάτης ζωγράφος και αγιογράφος Χρήστος Τσεβάς και δωρήθηκαν στο Μουσείο της ΙΛΕΑ και στο Δήμο Αχαρνών.

Ο πίνακας απεικονίζει τον Έλληνα πολεμιστή που από τα βουνά διαβαίνει τους δρόμους της ελευθερίας, με βλέμμα αποφασισμένο, και ανυπότακτο, στάση σώματος ετοιμοπόλεμη και ερείπια αρχαιοελληνικού ναού να υπερτονίζουν την πολλαπλή τραγωδία.

Η Επανάσταση στην Αττική, όμως, αποτυπώθηκε χάρη στους πίνακες του Παναγιώτη και του γιου του, Δημητρίου Ζωγράφου. Το 1836 ο Μακρυγιάννης αποφάσισε να αναθέσει σε έναν ζωγράφο να φιλοτεχνήσει μάχες του Αγώνα της Απελευθέρωσης. Καθώς δεν έμεινε ευχαριστημένος από τον Φράγκο ζωγράφο που είχε αρχικά επιλέξει, αναζήτησε τον Παναγιώτη Ζωγράφο, αγωνιστή από τα Βορδόνια της Λακωνίας, που ήταν αγιογράφος και λαϊκός ζωγράφος. Ο Μακρυγιάννης ενημέρωνε τους ζωγράφους, τον Παναγιώτη και τους γιους του, για το θέμα του κάθε πίνακα, έδινε πληροφορίες για την τοπογραφία των μαχών, τη διάταξη των στρατιωτικών δυνάμεων, τους αρχηγούς των στρατευμάτων και εκείνοι εκπονούσαν τις εικόνες, απεικονίζοντας ενοποιημένη την έννοια του χρόνου και του τόπου και συγχωνεύοντας όλα τα γεγονότα του αγώνα σε ένα σύνολο ενιαίο.

Μάχη πρώτη των Αθηνών (αρ. 10) Π.Ζωγράφος

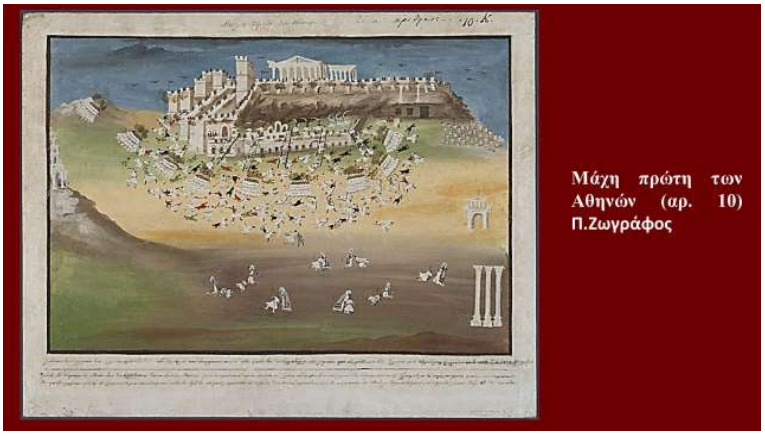

Ο πίνακας υπ αριθμ. 10, απεικονίζει τη μάχη της Ακρόπολης, που οδήγησε στην παράδοση των Τούρκων στις 10 Ιουλίου 1822. Η παράσταση αναπτύσσεται ημικυκλικά

γύρω από το βράχο της Ακρόπολης. Τα σημαντικότερα αθηναϊκά μνημεία (Ακρόπολη, Στύλοι Ολυμπίου Διός, Πύλη Αδριανού) δημιουργούν ένα αναγνωρίσιμο και αισθητικά ενδιαφέρον σκηνικό. Η εικόνα των γυναικών που καταφθάνουν στο πεδίο της μάχης για να περιποιηθούν τους πληγωμένους αγωνιστές ή να θρηνήσουν τους πεσόντες είναι ιδιαιτέρως συγκινητική.

Πολιορκία Αθηνών (αρ. 19) Π.Ζωγράφος

Ο πίνακας απεικονίζει περιστατικά που συνέβησαν κατά τη δεύτερη πολιορκία της Αθήνας. Οι δυνάμεις του Κιουταχή και του Ομέρ Βρυώνη πολιορκούν το κάστρο της Ακρόπολης από το καλοκαίρι του 1826, ενώ ο Μακρυγιάννης ως πολιτάρχης και μέλος της φρουράς υπερασπίζεται τα τείχη της Ακρόπολης.

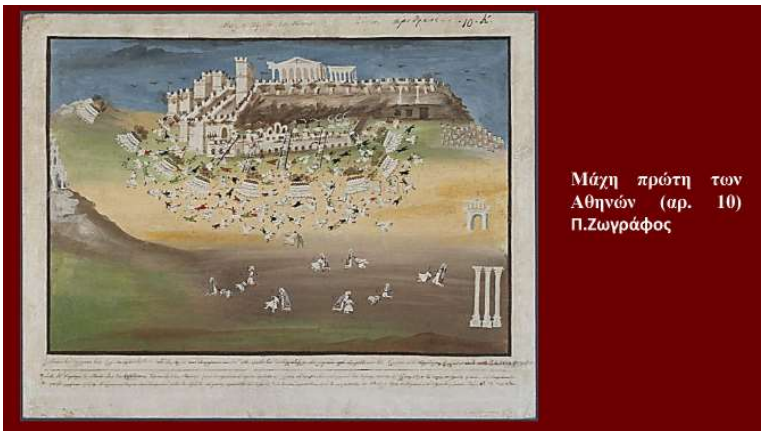

Όπως προκύπτει και από τον πίνακα, ο Μακρυγιάννης έσπασε τον εχθρικό κλοιό και απευθύνθηκε για βοήθεια στην κυβέρνηση. Εμφανίζεται με ομάδα ιππέων σε τρία σημεία της σύνθεσης: στην είσοδο του Ωδείου Ηρώδου του Αττικού, έξω από την Ακρόπολη και έξω από τη γραμμή πυρός των πολιορκητών. Η φρουρά της Ακρόπολης αναγκάστηκε εν τέλει να παραδοθεί το Μάιο του 1827. Η Αθήνα θα απελευθερωθεί επίσημα τον Μάρτιο του 1833 με την άφιξη του Όθωνα.

Η σύνθεση διατάσσεται ημικυκλικά, παράλληλα με τις παρυφές του βράχου. Το σχέδιο, τα χρώματα και η κίνηση θυμίζουν λαϊκό κέντημα. Η ταυτόχρονη εμφάνιση του Μακρυγιάννη σε τέσσερις θέσεις διακόπτει την ενότητα τόπου και χρόνου, αλλά μοιάζει απαραίτητη για να αφηγηθεί γεγονότα που εξελίσσονται σε βάθος χρόνου και φανερώνει την ικανότητα του Ζωγράφου να χειρίζεται το χώρο. Καλύπτει το σύνολο σχεδόν του ζωγραφικού χώρου με μορφές και δράση.

Μάχαι του Πειραιά (αρ. 18), Π.Ζωγράφος

Στις 17 Νοεμβρίου 1826 ο Μακρυγιάννης έφυγε από τη φρουρά της Ακρόπολης, προς αναζήτηση βοήθειας. Έπεισε πολιτικούς, στρατιωτικούς, ναυτικούς και φιλέλληνες να δημιουργήσουν στρατόπεδο στο Φάληρο και να εξαπολύσουν επίθεση κατά των

Οθωμανών πολιορκητών της Ακρόπολης. Στις 24 Ιανουαρίου του 1827 ο Μακρυγιάννης και άλλοι οχυρώνουν την Καστέλλα, ενώ το δεύτερο σώμα των Βάσου Μαυροβουνιώτη και Παναγιώτη Νοταρά νικήθηκε από τον Κιουταχή στο Καματερό στις 27 του μηνός. Σημειώνονται διάφορες αψιμαχίες μεταξύ των αντιπάλων, μεταξύ αυτών και η νίκη του Καραϊσκάκη στο Κερατσίνι στις 4 Μαρτίου 1827.

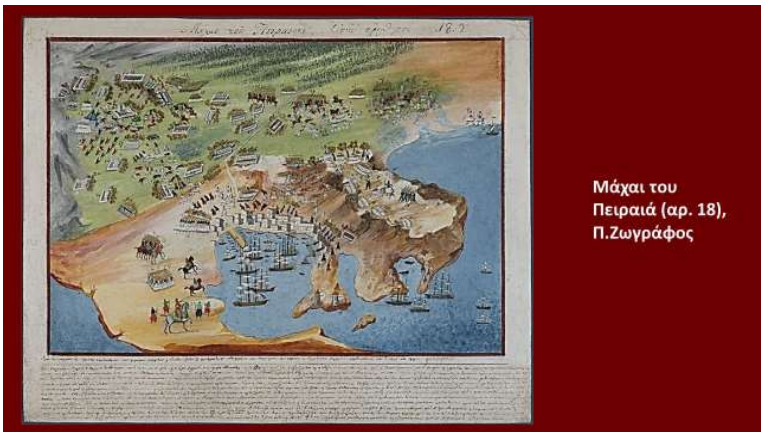

Μάχαι του Πειραιά (αρ. 18), Π.Ζωγράφος

Μάχη εις Ανάλατον (αρ. 17), Π.Ζωγράφος

Η μάχη του Αναλάτου αρ.17 (σημερινή Νέα Σμύρνη) έγινε μετά από τη μάχη του Πειραιά και του Φαλήρου. Εν τω μεταξύ ο αρχιστράτηγος Καραϊσκάκης είχε σκοτωθεί στη μάχη του Φαλήρου και τη διοίκηση ανέλαβαν ο Κίτσος Τζαβέλας και ο Richard Church.

Στον πίνακα αυτό χρησιμοποιείται προοπτική για να αποδοθεί το μέγεθος του κάθε πολεμιστή με βάση τη θέση του στο χώρο, ενώ ο ζωγράφος δίνει απόσταση και βάθος στην περιοχή μεταξύ του πεδίου της μάχης και της πόλης των Αθηνών. Τα ονόματα των Church, Cochrane, Καλλέργη, Μακρυγιάννη και Βάσιου είναι γραμμένα ιδιοχείρως στον πίνακα.

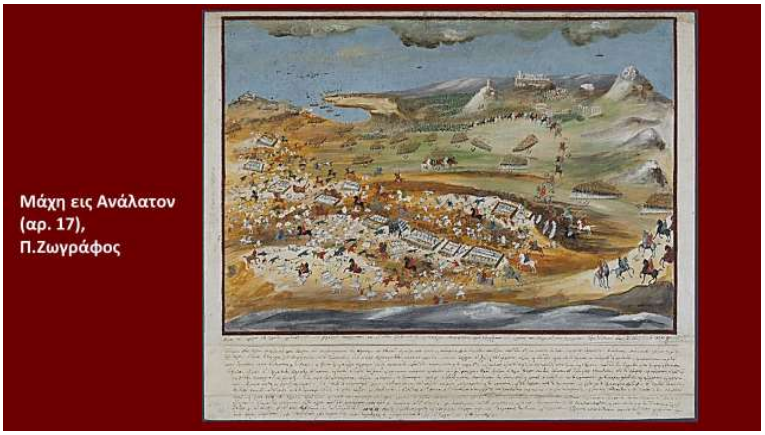

Μάχη εις Ανάλατον (αρ. 17), Π.Ζωγράφος

Το στρατόπεδο του Καραϊσκάκη στο Φάληρο, Θ.Βρυζάκης

Ο πίνακας αυτός απεικονίζει το στρατόπεδο του Καραϊσκάκη στο Φάληρο, όταν οι Έλληνες ετοιμάζονταν τον Απρίλιο του 1827 να καταλάβουν την πολιορκημένη από τους Τούρκους Ακρόπολη. Έλληνες και φιλέλληνες διατάσσονται σε μια ζώνη στο πρώτο επίπεδο, ενώ ένα μεσαίο επίπεδο δεξιά οδηγεί το βλέμμα στο ύψωμα, όπου οι επικεφαλής του στρατεύματος εξετάζουν το πεδίο της μάχης. Διακρίνεται η Ακρόπολη στο βάθος αριστερά.

Το στρατόπεδο του Καραϊσκάκη στο Φάληρο, Θ.Βρυζάκης

Στο κέντρο περίπου ένας Έλληνας στηρίζεται σε ένα αρχαίο μάρμαρο, αναφορά στην αρχαία μας κληρονομιά. Ένας παπάς δεξιά ευλογεί τους αγωνιστές. Ο αξιωματικός με την μπλε στολή αριστερά είναι ο Βαυαρός φιλέλληνας Κρατσάιζεν, ο οποίος απαθανάτισε τις μορφές των αγωνιστών του ’21 όπως τις ξέρουμε σήμερα. Από αυτά τα σχέδια ο Βρυζάκης αντλεί τις φυσιογνωμίες των αγωνιστών πάνω στο ύψωμα: του Καραϊσκάκη, του Μακρυγιάννη, του Τζαβέλα, του Νοταρά, του Σκωτσέζου Γκόρντον, του Άγγλου Χάστιγκς και του Καρλ φον Χάιντεκ, που κοιτάζει με το τηλεσκόπιο προς την Ακρόπολη. Η ελληνική σημαία κυματίζει επάνω δεξιά. Στη σκηνή κυριαρχούν τα χρυσοκόκκινα και τα καφετιά που χαρακτηρίζουν τα έργα του Βρυζάκη.

Η μάχη της Ακρόπολης, 1827, Λιδωρίκη Ασήμω (Γκούρενα). Nicolas Louis François Gosse (1787-1878)

Ο Gosse απεικονίζει την Ασήμω ως μια αλληγορία της αγωνιζόμενης Ελλάδας, όμοια με την Ελλάδα στα ερείπια του Μεσολογγίου του Delacroix του 1826. Δεν είναι αυτό καθεαυτό το ιστορικό γεγονός που ενδιαφέρει τον Gosse, το οποίο απλώς υποδηλώνεται με μια σκηνή μάχης στο βάθος δεξιά του πίνακα, όσο η ίδια η θριαμβευτική παρουσία της γυναίκας με το λαμπερό κόκκινο της φούστας που προβάλλει εμπρός στους κίονες του αρχαίου ναού και το σπαθί που κρατά στο χέρι να κυριαρχεί στην παράσταση. Έστω και λαβωμένη, καταπατά τα σύμβολα μιας ολόκληρης αυτοκρατορίας που σέρνεται ηττημένη στα πόδια της. Έτσι η Ασήμω γίνεται το σύμβολο των αγώνων του λαού, φορέας του διαχρονικού μηνύματος για ελευθερία. Φαίνεται ότι το έργο είχε μεγάλη απήχηση στο κοινό, όπως αποδεικνύει και η μεταφορά του σε χαρακτικό που ένα αντίτυπο του διασώζεται στην Εθνική Βιβλιοθήκη της Γαλλίας.

«Η μάχη στο Δραγουμάνο» Ευγένιος Ντελακρουά

Στα μέσα Σεπτεμβρίου του 1821, 70 Χασιώτες υπό την ηγεσία των Μήτρου Σκευά και Αναστασίου Λέκκα πολέμησαν εναντίον 500 Τούρκων (πεζών και ιππέων) στη θέση Δραγουμάνο (σημερινό Ίλιον) υπό την ηγεσία του Ομέρ Βρυώνη. Στη μάχη αυτή κινδύνεψε να χάσει τη ζωή του ο τρομερός πασάς. Έτσι πήρε την απόφαση και εγκατέλειψε την Αθήνα, λέγοντας «αν 70 άνθρωποι με ενίκησαν και με έκαμαν να κινδυνεύσω την ζωήν μου, τι θέλει γίνει, αν συσσωματωθώσιν εις 1.000;».

Η ηρωική μάχη του Δραγουμάνου ενέπνευσε τον κορυφαίο ζωγράφο της αναγέννησης Ευγένιο Ντελακρουά, ο οποίος με τον πίνακα του «Η μάχη του Γκιαούρη και του Πασά» αναπαριστά την στιγμή που ο Δήμος Ρουμπέσης έριξε ηρωικά από το άλογο τον πάσα Ομέρ Βρυώνη. Ο πίνακας σώζεται στο Μουσείο του Λούβρου.

Οι μάχες που δόθηκαν για την ελευθερία τόσο στην Αττική, όσο και στην υπόλοιπη χώρα είναι πολλές. Θα χρειάζονταν ώρες για να αναλύσουμε τους πίνακες που τις έχουν απεικονίσει. Από την επέτειο αυτή ας μείνει ζωντανή η φράση του Στρατηγού Μακρυγιάννη: «*Αν θέλωμεν το λίγο να γίνει μεγάλο, πρέπει να λατρεύομεν Θεόν, ν αγαπάμε Πατρίδα, να χωμεν αρετή, τα παιδιά μας να τα μαθαίνωμεν γράμματα και ηθική*».

Ενότητα 3η

Πολιτισμός και Δημιουργία

Μετασύμπαν
Ο πολιτισμός στη Μετα-εποχή

Ανδρέου Γεωργία
Αρχαιολόγος, σκηνοθέτις, ειδική παιδαγωγός
georgia.anreou11@gmail.com

ΠΕΡΙΛΗΨΗ

Σε ένα περιβάλλον ραγδαίων αλλαγών και ταχύτατων αναμορφώσεων, όπου οι σύγχρονες εξελίξεις εγγράφονται κατά μείζονα λόγο στη σφαίρα της τεχνολογικής ανάπτυξης, τα όρια του πολιτισμού δοκιμάζονται και επαναπροσδιορίζονται. Καλλιτέχνες ιδρύματα, φορείς πολιτισμού -ιδιωτικοί και κρατικοί- καλούνται να ανταποκριθούν και να συνδιαλλαγούν με τις νέες προκλήσεις. Η ψηφιακή τεχνολογία έχει μετασχηματίσει καταλυτικά τον χώρο της τέχνης, εισάγοντας μια νέα πρόταση πολιτισμού. Τα τελευταία χρόνια, η χρήση της ψηφιακής πραγματικότητας και των συνοδών τεχνολογιών, έχουν φέρει επανάσταση στον τρόπο που χρησιμοποιούμε και θα χρησιμοποιήσουμε την τεχνολογία στο μέλλον. Η πανδημία του Covid-19 συνέβαλε στην υιοθέτηση των ψηφιακών εφαρμογών, ως αναπόσπαστο πλέον κομμάτι της ζωής μας, ενισχύοντας δραστικά την περεταίρω ανάπτυξή τους. Έχοντας στο επίκεντρο τον διάλογο ανάμεσα στην τέχνη και την τεχνολογία, η εισήγηση εξετάζει και αναλύει τη διαχείριση της τέχνης και του πολιτισμού μέσα από την αξιοποίηση των νέων μέσων στη μετά-εποχή, όπως αυτή σχηματίζεται στο πεδίο των νέων εξελίξεων, κάνοντας λόγο για ένα μετα-πολιτισμικό αγαθό. Επικεντρώνεται στις σύγχρονες και υβριδικές καλλιτεχνικές πρακτικές που αναδύονται μέσα από τις νέες μορφές τεχνολογίας, καθώς και τους τρόπους με τους οποίους αυτές μετασχηματίζουν το σύγχρονο πολιτισμικό γίγνεσθαι, καθορίζοντας (στο παρόν) την εικόνα του παρελθόντος στο μέλλον.

Λέξεις κλειδιά*: Ψηφιακή τέχνη, Μεταπολιτισμός, Metaverse, Blockchain, NFT.*

ΕΙΣΑΓΩΓΗ: ΤΕΧΝΗ ΚΑΙ ΠΟΛΙΤΙΣΜΟΣ ΣΤΗΝ ΨΗΦΙΑΚΗ ΕΠΟΧΗ ΤΟΥ ΚΟΡΟΝΟΪΟΥ

Τη στιγμή που καλλιτέχνης του δρόμου πουλούσε το έργο του σε γκαλερί, σε υψηλή τιμή, για να καεί λίγο αργότερα σε ζωντανή διαδικτυακή μετάδοση, από ανώνυμο performer φορώντας μάσκα προστασίας από τον Covid-19, ώστε να μεταπωληθεί ως NFT σε ψηφιακές πλατφόρμες, στην τετραπλάσια τιμή[1], θα μπορούσαμε να μιλήσουμε για επαναπροσδιορισμό στην τέχνη. Ή απλά για μια πρόκληση. Η πρόκληση, άλλωστε, δεν έρχεται μέσα από μία ανάγκη για υπέρβαση των ορίων που τίθενται κάθε φορά από την εκάστοτε πολιτισμική συνθήκη; Αυτή η ανάγκη για νέο τρόπο έκφρασης, που ενέχει το διαφορετικό, θα οδηγήσει στην καινοτομία, η οποία θα φέρει την αλλαγή στην τέχνη που επιτυγχάνεται μέσω του πειραματισμού, επανατροφοδοτώντας τον πολιτισμό. Τα πειράματα βέβαια άλλοτε πετυχαίνουν κι άλλοτε αποτυγχάνουν.

Τα τελευταία χρόνια, η τεράστια ανάπτυξη των τεχνολογικών εφαρμογών και η αναπτυσσόμενη ψηφιακή πραγματικότητα, έχουν φέρει επανάσταση στον τρόπο που χρησιμοποιούμε και θα χρησιμοποιήσουμε την τεχνολογία στο μέλλον. Η πανδημία του Covid-19 ενίσχυσε την υιοθέτηση των ψηφιακών εφαρμογών και τις επέβαλε ως αναπόσπαστο πλέον κομμάτι της καθημερινότητας μας, συμβάλλοντας δραστικά στην περεταίρω ανάπτυξή τους. Καθώς ο κορονοϊός μετέφερε πολλές δραστηριότητες από τον πραγματικό στον ψηφιακό κόσμο, μας έφερε πιο κοντά από ποτέ στην έννοια της αποσωματοποιημένης παρουσίας. Η δυνατότητα Ύπαρξης χωρίς φυσική παρουσία έχει καταγράψει πλέον ένα νέο κεφάλαιο στην εξέλιξη του πολιτισμού. Δεν μπορούμε να γνωρίζουμε πώς θα είναι ο κόσμος μας μετά, το μόνο σίγουρο είναι πως θα είναι διαφορετικός. Και βρισκόμαστε ήδη στο λυκαυγές της νέας αυτής «μετά-εποχής».

ΤΕΧΝΗ ΚΑΙ ΤΕΧΝΟΛΟΓΙΑ

Σε ένα τέτοιο σκηνικό, αναδυόμενων τεχνολογιών και οικουμενικής διασύνδεσης, η θέση της τέχνης και η διαχείριση του καλλιτεχνικού έργου ως μέρος ενός πολιτισμικού αγαθού επηρεάζονται από τις τεχνολογικές εξελίξεις, εγκαινιάζοντας μια νέα πρόταση πολιτισμού. Οι καλλιτεχνικές πρακτικές συμπορεύονται με τα δεδομένα ενός τεχνολογικού πολιτισμού εν εξελίξει - σε τέτοιο βαθμό, μάλιστα, που αυτός προσδίδει την ονομασία και τον χαρακτήρα της τέχνης, αλλά και των νέων παραγόμενων καλλιτεχνικών πρακτικών - εισάγοντας την έννοια ενός μετα-πολιτισμικού αγαθού. Καθώς η τεχνολογία συνεχίζει να εξελίσσεται και τα τεχνολογικά μέσα να διεισδύουν στη τέχνη, σε μια

1 Ο ανώνυμος performer με το ψευδώνυμο BurntBanksy αγόρασε μια αυθεντική μεταξοτυπία του πρωτότυπου έργου "Morons (White)" (2006) του καλλιτέχνη δρόμου Banksy, με την υποστήριξη των Decentralized Finance εταιρειών SuperFarm και Injective Protocol. Το έργο με τον αριθμό 325 από τα 500 αυθεντικά αντίτυπα, αγοράστηκε στη νεοϋορκέζικη γκαλερί Taglialatella Galleries στην τιμή των $95,000 και θεωρείται ένα κριτικό σχόλιο στην πρακτική αγοραπωλησίας έργων τέχνης, φέροντας την επιγραφή "I can't believe you morons actually buy this shit". Το αυθεντικό έργο ψηφιοποιήθηκε και μετατράπηκε σε NFT. Στη συνέχεια ο performer έκαψε το έργο σε ζωντανή διαδικτυακή μετάδοση και ανέβασε το βίντεο στον λογαριασμό στο Twitter @ burntbanksy και το YouTube, συνοδευόμενο από το σχετικό μανιφέστο της ομάδας που αντιπροσωπεύει. Το NFT τέθηκε σε δημοπρασία στην πλατφόρμα αγοράς NFT OpenSea και αγοράστηκε από τον χρήστη GALAXY έναντι του ποσού των $380,000 (228.69 ethereum).

διαδικασία που δεν έχει ακόμα ολοκληρωθεί, ο ορισμός της σύγχρονης αυτής τέχνης και η αποσαφήνιση των δυσδιάκριτων ορίων των παραγόμενων καλλιτεχνικών ειδών συνεχώς επαναπροσδιορίζονται.

Το αποτέλεσμα της πολιτισμικής σύμπραξης τέχνης και τεχνολογίας, είναι η ψηφιακή τέχνη (digital art). Ως ψηφιακή τέχνη ορίζεται κάθε μορφή τέχνης που χρησιμοποιεί ως μέρος της δημιουργικής διαδικασίας ή της διαδικασίας παρουσίασης, την ψηφιακή τεχνολογία. Δημιουργείται έτσι ένα ανεξάντλητο τοπίο νέων μορφών τέχνης, που είτε συνδέονται μεταξύ τους, είτε προκύπτουν διαδοχικά. Εύκολα γίνεται κατανοητό ότι οι προοπτικές της ψηφιακής τέχνης είναι απεριόριστες. Το βασικό γνώρισμα που εισάγει η ψηφιακή τεχνολογία στο καλλιτεχνικό δημιούργημα είναι η δυνατότητα συνεχούς επεξεργασίας (από τη στιγμή που το έργο τέχνης ψηφιοποιηθεί, κάθε στοιχείο του μπορεί να τροποποιηθεί - γίνεται έτσι πληροφορία). Ένα ακόμα σημαντικό γνώρισμα που περιγράφει την τέχνη στην ψηφιακή εποχή είναι η διαδραστικότητα, είτε ως διάδραση καλλιτέχνη και υπολογιστή, είτε ως διάδραση του θεατή στη διαδικασία ολοκλήρωσης ή διαμόρφωσης ή μετασχηματισμού του καλλιτεχνικού έργου.

Με την έννοια αυτή, η ψηφιακή τέχνη, με βασικό εργαλείο τον υπολογιστή, συμπεριλαμβάνει όλες τις περιοχές της σύγχρονης τεχνολογικά αναπτυγμένης τέχνης, από τα ψηφιακά γραφικά (computer graphics), την ψηφιακή ζωγραφική (digital painting), τη ψηφιακή φωτογραφία (digital photography), τη συνθετική μουσική (digital music), την ψηφιακή κινούμενη εικόνα (digital video, computer animation), έως τις εγκαταστάσεις (installations) και τις ερμηνευτικές τέχνες (performance), τα μέσα επικοινωνίας δι' εντοπισμού (locative media projects), τις ψηφιακές τρισδιάστατες εκτυπώσεις (3d printing), το Video Mapping και ούτω καθεξής. Ενώ εισάγονται νέα υπο-είδη ή μορφές ψηφιακής τέχνης, όπως: δικτυακή και διαδικτυακή τέχνη (internet and networked art), διαδραστική τέχνη (interactive art), τέχνη εικονικής, επαυξημένης και μικτής πραγματικότητας (Virtual, Augmented and Mixed Reality art), κυβερνητική (Cybernetic Art) και ρομποτική τέχνη (robotic art), BioArt, τέχνη των παιχνιδιών βίντεο (video games), τέχνη του βίντεο (video art), και άλλα.

ΙΣΤΟΡΙΚΗ ΑΝΑΔΡΟΜΗ: ΠΩΣ ΞΕΚΙΝΗΣΑΝ ΟΛΑ;

Η ιστορία της ψηφιακής τέχνης είναι πάντοτε άρρηκτα συνδεδεμένη με την εξέλιξη της τεχνολογίας των υπολογιστών και τα δίκτυα υπολογιστών. Οι πρώτοι πειραματισμοί στη νέα τέχνη ξεκίνησαν τη δεκαετία του 1950, με μηχανικές συσκευές και αναλογικούς υπολογιστές, δημιουργώντας έργα που άνοιξαν το δρόμο για τους μετέπειτα ψηφιακούς καλλιτέχνες. Το 1952, ο Ben Laposky, χρησιμοποιώντας έναν παλμογράφο δημιούργησε τον πρώτο γραφικό υπολογιστή (computer graphic), το "Oscillon 40". Η πρώτη αποτύπωση ανθρώπινης μορφής με ψηφιακά μέσα έγινε το 1956 όταν ένας ανώνυμος νεαρός μηχανικός ζωντανέψε στην οθόνη ενός υπολογιστή του αμυντικού προγράμματος SAGE ένα pin-up girl από τις σελίδες του περιοδικού Esquire.

Τη δεκαετία του '60 οι υπολογιστές, σε πρώιμο ακόμα στάδιο, ήταν προσβάσιμοι μόνο σε μηχανικούς και μαθηματικούς και συνεπώς ήταν οι πρώτοι που ενεπλάκησαν στην παραγωγή καλλιτεχνικών έργων, στα πλαίσια οπτικών πειραμάτων με τις νέες τεχνικές. Τη δεκαετία του '70 οι μικροϋπολογιστές έγιναν προσιτοί και αρκετοί

καλλιτέχνες άρχισαν να μαθαίνουν οι ίδιοι προγραμματισμό, συνδυάζοντας, συνειδητά πλέον, στο έργο τους την τέχνη με την τεχνολογία. Η επιφυλακτικότητα ωστόσο των αναγνωρισμένων καλλιτεχνών της εποχής να εντάξουν τον υπολογιστή στα έργα τους, επιβράδυνε πολύ την ανάδειξη της «**Computer Art**», όπως λεγόταν τότε. Τα εργαστήρια της Bell Labs ώθησαν τις εξελίξεις παρουσιάζοντας σημαντικό αριθμό πρωτοπόρων καλλιτεχνών και τεχνολόγων, όπως οι Claude Shannon, Lillian Schwartz, Charles Csuri, Michael Noll, Edward Zajec, και Billy Klüver. Οι Kenneth Knowlton και Leon Harmon, σκάναραν και πιξελοποίησαν τη φωτογραφία μιας γυμνής γυναίκας, μετατρέποντάς την σε ψηφιακή εικόνα (Young Nude, 1967), ένα έργο που θεωρήθηκε επαναστατικό και αποτέλεσε εικονικό σύμβολο του 20ου αιώνα: η πανάρχαια τέχνη της αναπαράστασης του γυμνού γυναικείου σώματος, επαναπροσδιορίστηκε εκ νέου στον χώρο και τον χρόνο, με έναν πρωτοποριακό τρόπο. Ο «Τύπος» μιλούσε πια για την «Τέχνη των Νέων Μέσων» (new media art).

Ο όρος «Ψηφιακή Τέχνη» (Digital Art) χρησιμοποιήθηκε πρώτη φορά στις αρχές της δεκαετίας του ’80, όταν ο Harold Cohen επινόησε το “Aaron”, ένα πρώιμο ψηφιακό πρόγραμμα ζωγραφικής. Στα μέσα της δεκαετίας του ’80, η κυκλοφορία των προσωπικών υπολογιστών έδωσε μεγάλη ώθηση στην ψηφιακή τέχνη. Τη δεκαετία του ’90, η εγκαθίδρυση του Παγκόσμιου Ιστού (WWW) και οι πρώτοι περιηγητές ιστού (web browser) καθιέρωσαν τα Νέα Μέσα στον χώρο της τέχνης προκαλώντας μια άνευ προηγουμένου καλλιτεχνική έκρηξη. Η νέα γενιά ψηφιακών καλλιτεχνών ενσωμάτωναν τους υπολογιστές στο έργο τους, ως ένα ακόμα «μέσο» για μια νέα σύνθεση, διαχωρίζοντας την τέχνη τους από εκείνη των computer art καλλιτεχνών και σχεδιαστών που χρησιμοποιούσαν αποκλειστικά τον υπολογιστή ενώ το έργο τους χαρακτηριζόταν από το «μέσο». Στα μέσα του ’90 οι όροι «Τέχνη Δικτύου» (Net ή Network Art) και «Τέχνη Διαδικτύου» (Internet Art) χρησιμοποιήθηκαν για να περιγράψει το έργο που εμπλέκει το Web 1.0 στην καλλιτεχνική διαδικασία.

Η είσοδος του Web 2.0 και η ανάδειξη της 3D τεχνολογίας, της διαδραστικότητας και τα Μέσα Κοινωνικής Δικτύωσης (Social Media) πυροδότησε νέες καλλιτεχνικές αναζητήσεις. Στα μέσα του 2000 έκανε την εμφάνιση της η «Τέχνη του Μετα-Διαδικτύου» (Post-Internet Art), ένα καλλιτεχνικό κίνημα που περιλαμβάνει έργα που χρησιμοποιούν ως μέσο το Web 2.0. Σε αντίθεση με τους καλλιτέχνες της net art του Web 1.0, οι οποίοι έφτιαχναν έργα με μόνο μέσο προβολής το Διαδίκτυο, οι Μετα-Διαδικτυακοί καλλιτέχνες χρησιμοποιούν τα ψηφιακά μέσα για να δημιουργήσουν έργα που προβάλλονται στον πραγματικό κόσμο. Μολονότι ο όρος είναι ακόμα αμφιλεγόμενος, η ιδιότητα της Μετα-Διαδικτυακής τέχνης να υπάρχει σε online και offline πλατφόρμες, έφερε την ψηφιακή τέχνη από την οθόνη του υπολογιστή στον χώρο της γκαλερί.

Η καλλιτεχνική έκρηξη που ακολούθησε τη δεκαετία του ’90, την ανάπτυξη του WWW, ιδίως του Web 2.0 και τη δημιουργία του web browser, οδήγησε αρκετούς καλλιτέχνες και μελετητές στην ανάγκη να εντάξουν την ψηφιακή τέχνη κάτω από την ομπρέλα μίας ευρύτερης έννοιας, αυτήν της «Τέχνης των Νέων Μέσων». Ο όρος «Νέα Μέσα», στην προκειμένη, χρησιμοποιείται σε αντιπαραβολή με τα «παλιά» μέσα τεχνολογίας, χωρίς ωστόσο να είναι δυνατή μια σαφής και κοινά αποδεκτή διαχωριστική γραμμή. Η ειδοποιός διαφορά βρίσκεται στο ότι τα νέα μέσα τεχνολογίας συμπεριλαμβάνουν πάντα την αλληλεπίδραση με τον χρήστη.

Η ΜΕΤΑΨΗΦΙΑΚΗ ΤΕΧΝΗ ΤΟΥ ΜΕΤΑΠΟΛΙΤΙΣΜΟΥ

Καθώς η ψηφιακή κυριαρχία συνεχίζει να επεκτείνεται εκθετικά, νέες σύγχρονες και υβριδικές μορφές αναδύονται ενώ η εφαρμογή και η αξιοποίησή τους επιτάσσουν καινοτόμες στρατηγικές σχεδίασης στο πολιτισμικό γίγνεσθαι. Η μετάβαση από τη μία τεχνολογική γενιά στην επόμενη σηματοδοτεί και το πέρασμα από το ένα ψηφιακό καλλιτεχνικό είδος στο επόμενο, ενώ η πρόοδος από το ένα δίκτυο στο άλλο ορίζει και την μετατόπιση από την ψηφιακή τέχνη στην μεταψηφιακή τέχνη.

Το Ίντερνετ όπως το γνωρίζουμε «παλιώνει» και άμεσα θα αντικατασταθεί από κάτι εντελώς πρωτόγνωρο. Ήδη από το 1997 η δεύτερη γενιά Internet 2 με ταχύτητες έως και 100 Gigabit, ακολουθεί ραγδαία ανάπτυξη. Το δίκτυο οπτικών ινών Fiber, μπορεί να φτάσει ταχύτητα ίντερνετ έως 10 Gbps και ενώ ακόμα μιλάμε για το δίκτυο 5G, που θα συνδέει σχεδόν τους πάντες και τα πάντα με ταχύτητες έως 20 Gbp, το 6G είναι ήδη προ των πυλών. Από τη στιγμή δε που, τον Ιούλιο του 2021, το Εθνικό Ινστιτούτο Τεχνολογιών Πληροφορικής και Επικοινωνιών της Ιαπωνίας έφτασε ταχύτητα σύνδεσης 319 TERAbits ανά δεπτερόλεπτο, μπορούμε ίσως να μιλάμε για την τρίτη γενιά Διαδικτύου. Πρόκειται πλέον για έναν πραγματικά διασυνδεδεμένο κόσμο που τρέχει με φρενήρης ρυθμούς. Το μέλλον, όπως το φανταζόμασταν, είναι ήδη εδώ. Μπροστά μας ανοίγεται το μετασύμπαν της νέας μεταεποχής

Στο πνεύμα αυτό, το Web 3.0 ή Σημασιολογικός Ιστός (Semantic Web) είναι η επόμενη εξέλιξη του διαδικτύου, το οποίο θα είναι αποκεντρωμένο, ανοιχτό και περισσότερο χρηστικό. Ο «έξυπνος» Ιστός που θα καταλαβαίνει τις απαιτήσεις του χρήστη, θα βασίζεται στην τεχνολογία της Τεχνητής Νοημοσύνης, τη Μηχανική Μάθηση (Machine Learning), τη συνδεσιμότητα και την ένοια της πανταχού παρουσίας (ubiquity). Το Web 3.0 δεν έχει ακόμη πλήρως υλοποιηθεί, όμως οι τεχνολογίες που σχετίζονται με τον σχεδιασμό του βρίσκονται σήμερα σε εξέλιξη και αποτελούν την αιχμή της νέας αναδυόμενης καινοτόμας τεχνολογίας. Η τεχνολογία **Blockchain** έχει ήδη ξεκινήσει να στηρίζει τη ραχοκοκαλιά της επόμενης αυτής γενιάς Internet (Web3) και το **Internet of Value** είναι ένας νέος διαδικτυακός χώρος όπου, με τη βοήθεια της blockchain, οποιοδήποτε υλικό ή άυλο αγαθό έχει αξία μπορεί να μεταφερθεί και να ανταλλαχθεί άμεσα και χωρίς μεσάζοντες.

Η Blockchain είναι ένα πρωτόκολο δικτύωσης που λειτουργεί ως κατανεμημένη βάση δεδομένων, ένα μητρώο δηλαδή αποθήκευσης, μεταφοράς και επαλήθευσης συναλλαγών. Οι συναλλαγές ομαδοποιούνται σε συστοιχίες δεδομένων (blocks), οι οποίες συνδέονται μεταξύ τους με χρονολογική σειρά σχηματίζοντας μια αλυσίδα. Κάθε block συνδέεται άρρηκτα με το προηγούμενό του, χρησιμοποιώντας μεθόδους κρυπτογραφίας, που καθιστούν την τροποποίηση ή παραποίησή του πρακτικά αδύνατη. Τα βασικά χαρακτηριστικά της είναι η αποκεντρωμένη δόμηση και η αξιοπιστία της. Αρχικά σχεδιάστηκε για τη διαχείριση του Bitcoin, του πρώτου παγκόσμιου κρυπτονομίσματος, δηλαδή ενός νομίσματος ανοιχτού κώδικα που είναι αποκλειστικά ψηφιακό, αποκεντρωμένο και απόλυτα ασφαλές. Σύντομα όμως ανέπτυξε κάθε είδους κοινωνικές, οικονομικές, πολιτικές και νομικές προεκτάσεις. Οι δυνατότητες και τα πλεονεκτήματα της Blockchain υπόσχονται μια νέα επανάσταση αντίστοιχη με εκείνη του διαδικτύου, η οποία μέσα στα επόμενα χρόνια αναμένεται να επαναπροσδιορίσει τον τρόπο οργάνωσης και τη λειτουργία των επερχόμενων κοινωνιών.

Το επόμενο βήμα ήταν το **Ethereum**, μια ανοιχτή πλατφόρμα λογισμικού που βασίζεται πάνω στην τεχνολογία της Blockchain και υποστηρίζει τη δυνατότητα δημιουργίας και φιλοξενίας αποκεντρωμένων εφαρμογών (Decentralized Apps) ή **Dapps**, επεκτείνοντας τις εφορμογές της Blockchain σε όλες σχεδόν τις υπηρεσίες που λειτουργούν στο Internet. Η ύπαρξη του Ethereum έδωσε την ώθηση για την ανάπτυξη των **NFTs** (ακρωνύμιο από τις λέξεις Non Fungible Tokens), σε ελεύθερη απόδοση «μη-ανταλλάξιμα νομίσματα» ή «μη-εμπορεύσιμες μάρκες». Αν και υπάρχουν από το 2014 απόκτησαν ιδιαίτερη φήμη τον τελευταίο καιρό, καθώς γίνονται ένας όλο και περισσότερο δημοφιλής τρόπος αγοράς και πώλησης ψηφιακών έργων τέχνης. Το NFT είναι ένα ψηφιακό συλλεκτικό περιουσιακό στοιχείο ή επενδυτικό αγαθό (asset), μη ανταλλάξιμο και μοναδικό. Πρακτικά, λειτουργεί ως ψηφιακό πιστοποιητικό πνευματικής ιδιοκτησίας, που αποθηκεύεται μέσα στη Blockchain, με ενσωματωμένο έλεγχο ταυτότητας και διασφαλίζει την κυριότητα, την αυθεντικότητα, την σπανιότητα και την προσφερόμενη αξία ψηφιακών αγαθών, όπως είναι έργα τέχνης ή ψηφιακά συλλεκτικά αντικείμενα.

Το **scaNFT**, αποτελεί τη σύζευξη του υλικού με το άυλο αντικείμενο, μετατρέποντας οποιοδήποτε φυσικό αντικείμενο σε ψηφιακό με τη χρήση τρισδιάστατου σκάνερ και στη συνέχεια εκτελεί αυτόματα τη διαδικασία μετατροπής του σε NFT. Μια τεχνολογία που προσφέρει πρωτόγνωρες εφαρμογές στη διαδικασία παραγωγής καλλιτεχνικών έργων, την επιμέλεια της τέχνης και τη διαφύλαξη και διαχείριση του πολιτιστικού αγαθού εν γένει.

Εισερχόμαστε έτσι σε ένα κρυπτο-σύμπαν**,** που συγκεντρώνει όλες τις εφαρμογές και τα χαρακτηριστικά της Blockcain. Έναν κρυπτογραφημένο δικτυωμένο ψηφιακό κόσμο, με αποκεντρωμένη οικονομία (DeFi) και αποκεντρωμένες εφαρμογές (DApp), που βασίζουν τη λειτουργία τους σε κώδικα με τη μορφή Έξυπνων Συμβολαίων (Smart Contracts). Όλες οι διαδικασίες προστατεύονται από κρυπτογραφία, καταγράφονται και διατηρούνται σε δημόσιο blockchain, δεν ελέγχονται, ούτε επιτηρούνται από κάποια κεντρική αρχή, αλλά διενεργούνται αποκεντρωμένα και ισότιμα (σύμφωνα πάντα με τον κώδικα που έχουν δημιουργηθεί) και όπου ο καθένας μπορεί ανά πάσα στιγμή να δει, να επαληθεύσει, να χρησιμοποιήσει, να συνεισφέρει και και να τροποποιήσει οποιαδήποτε καταχώρηση ή συναλλαγή στο δίκτυο.

Στον χώρο αυτό, η κρυπτογραφική τέχνη διαγράφει τη δική της πορεία. Η Κρυπτοτέχνη (CryptoArt) είναι μια αναδυόμενη μορφή ψηφιακής τέχνης που βασίζεται στην τεχνολογία blockchain και πρωτοεμφανίστηκε το 2014. Περιλαμβάνει δύο κατηγορίες έργων τέχνης: έργα με κρυπτογραφικό θέμα ή σχετικά με τον πολιτισμό, τη φιλοσοφία και την οικονομία γύρω από τεχνολογία της blockchain και ψηφιακά έργα τέχνης που παρουσιάζονται κατευθείαν στην blockchain με τη μορφή NFTs. Η ιδιοκτησία, η μεταφορά και αγοροπωλησία ενός τέτοιου έργου τέχνης γίνεται με έναν κρυπτογραφικά ασφαλή και αξιόπιστο τρόπο.

Μια νέα τεχνολογία του Διαδικτύου, το **Internet of things** (Διαδίκτυο ή Ίντερνετ των πραγμάτων), μια μορφή δικτύου στη φιλοσοφία του Web3, συνδέει όχι πια ανθρώπους αλλά παντός τύπου συσκευές («πράγματα»), που έχουν την ικανότητα να «αισθάνονται» και να επικοινωνούν μέσω αισθητήρων, ελέγχοντας και ανταλλάσσοντας δεδομένα χωρίς ανθρώπινη παρέμβαση. Το επόμενο στάδιο του IoT είναι το Απτό Διαδίκτυο (Tactile Internet), που βασίζεται στην εξ αποστάσεως απτική τεχνολογία (Haptic Technology)

ή αλλιώς κιναισθητική επικοινωνία και πρόκειται να δώσει νέα διάσταση στην αλληλεπίδραση ανθρώπου-μηχανής. Αφορά ένα σύνολο απτικών εμπειριών βασισμένων σε υπολογίστηκα νέφη (clouds), με τα οποία οι άνθρωποι μπορούν να τηλε-αγγίξουν και να αλληλεπιδράσουν με απομακρυσμένα ή εικονικά αντικείμενα ενώ ταυτόχρονα βιώνουν ρεαλιστική απτική ανάδραση. Οι πρώτες εφαρμογές ξεκίνησαν το 2014-15 και βρίσκονται ακόμα σε ερευνητικό στάδιο.

Στο σύμπαν της τεχνολογίας, τον ψηφιακό κόσμο της απερχόμενης εποχής διαδέχεται το Μετασύμπαν (**Metaverse**), ένα ψηφιακό Πολυσύμπαν (Multiverse) παράλληλων συμπάντων και εναλλακτικών κόσμων, που περικλείει τη φυσική πραγματικότητα και εμπεριέχει όλα όσα γνωρίζουμε και όλα όσα πρόκειται να υπάρξουν. Το Μετασύμπαν είναι ένας εικονικός, διαδραστικός, τρισδιάστατος διαδικτυακός χώρος, όπου συγχωνεύονται η φυσική, επαυξημένη και εικονική πραγματικότητα και στο οποίο οι χρήστες εμβυθίζονται με τη χρήση εικονικών αναπαραστάσεων του εαυτού τους (Avatar). Υπόσχεται να οικοδομήσει έναν νέο τόπο δικτύωσης και αλληλεπίδρασης που θα συνδέει τους χρήστες σε όλες τις πτυχές της ζωής τους και θα χρησιμοποιείται πρακτικά σχεδόν στα πάντα, από το εμπόριο, την εκπαίδευση, την εργασία, έως την ψυχαγωγία και την κοινωνική συναναστροφή.

Ωστόσο, υπάρχουν ήδη αντίστοιχα τρισδιάστατα περιβάλλοντα, ανοιχτού τύπου, όπως είναι το Decentraland και το Sandbox. Ποια είναι λοιπόν η καινοτομία του Metaverse; Η συμπερίληψη, και η ιδιότητά του να εμπλέκει ένα εναλλακτικό σύμπαν στο πραγματικό. Περιλαμβάνει εικονικά τοπία και πραγματικότητες, υλικά και άυλα αγαθά και προϊόντα, ψηφιακά περιουσιακά στοιχεία, λειτουργικά οικονομικά συστήματα, εικονική γη, τεχνολογία blockchain, κρυπτονομίσματα, NFT, παιχνίδια, 3-D Άβαταρ, airdrops, rewards, αποκεντρωμένες εφαρμογές (Dapps), έξυπνα συμβόλαια και οτιδήποτε υπάρχει ή πρόκειται να υπάρξει. Ένας υπαρκτός μεταπολιτισμός, λοιπόν εν τη γενέσει.

ΠΡΟΚΛΗΣΕΙΣ ΣΤΗΝ ΤΕΧΝΗ - ΚΑΙ ΤΩΡΑ ΤΙ;

Μέσα σε αυτό το ρευστό, μεταλλασσόμενο σύμπαν, η ατέρμονα μεταβαλλόμενη κουλτούρα του Διαδικτύου, συμπαρασύρει στα βήματα της, την τέχνη. Η ιδέα ότι η τέχνη μπορεί σήμερα να πουληθεί ως asset με την μορφή ψηφιοποιημένου αρχείου, είναι από μόνη της επαναστατική. Ένας ψηφιακός κόσμος χρειάζεται και ψηφιακά σύμβολα κύρους. Καθώς είναι ακόμα πολύ νωρίς, δεν έχουν διαμορφωθεί πλήρως καινούργιες τάσεις για τη νέα αυτή μετα-ψηφιακή τέχνη. Οι επιδράσεις όμως είναι εκκωφαντικές. Καλλιτέχνες, ιδιοκτήτες γκαλερί, οίκοι δημοπρασιών, μουσεία, ιδρύματα, ιστορικοί τέχνης, σύμβουλοι, κριτικοί, ακόμα και πλαστογράφοι τέχνης, έχουν αναγκαστεί να προσαρμοστούν στα νέα δεδομένα. Ιδιαίτερα, ο Καλλιτέχνης καλείται να απαγκιστρωθεί από έναν προηγούμενο ρόλο του, να πειραματιστεί με τις καινοτόμες ιδέες και να εφεύρει νέες προσεγγίσεις.

Η αναδυομένη τέχνη του Web 3.0 επεκτείνεται σε όλες τις μορφές τέχνης, σε άυλους και φυσικούς χώρους, και έχει ήδη περάσει σε χώρους τέχνης, γκαλερί και μουσεία. Ενδεικτικά, το μουσείο Ερμιτάζ ανακοίνωσε την πώληση σε κρυπτονόμισμα NFT έργων των Ντα Βίντσι, Μονέ και Βαν Γκογκ. Ένα έργο του καλλιτέχνη ψηφιακών έργων Μάικλ Γουίνκελμαν, δημοπρατήθηκε το 2021 ως NFT για 69,3 εκατομμύρια δολάρια (42,329 ETH) στην πάτφόρμα Ethereum από τον οίκο Christie's (δεκαπέντεεκατομμύρια

δολάρια ακριβότερα από όσο πουλήθηκαν οι «Νύμφες» του Μονέ το 2014). Στη μουσική σκηνή, κυκλοφορούν δίσκοι σε μορφή NFTs που υπόσχονται επιπλέον προνόμια και έχει ξεκινήσει η οργάνωση εικονικών συναυλιών. Έχουν γίνει προσπάθειες να συνδεθούν NFTs με πραγματικά αντικείμενα, συνήθως ως μία μορφή μεθόδου πιστοποίησης αυθεντικότητας, ενώ έχουν ανακοινωθεί υβριδικά NFTs για θεατρικές παραστάσεις και performances.

Στον τομέα της διαχείρισης δικαιωμάτων πνευματικής ιδιοκτησίας προσφέρεται για πρώτη φορά μια πλήρης βάση δεδομένων, εξασφαλίζοντας την διαφανή κατανομή των αμοιβών σε πραγματικό χρόνο σε όλους τους δικαιούχους σε διαφορετικά επίπεδα. Τα νέα εργαλεία, παρέχουν στους καλλιτέχνες μια μοναδική ευκαιρία να έχουν έσοδα από τα δημιουργήματά τους εσαεί, σε κάθε μεταπώληση του έργου τους και ταυτόχρονα να διατηρούν τα πνευματικά και καλλιτεχνικά δικαιώματα. Ταυτόχρονα το έργο τέχνης είναι ανοιχτό, προσβάσιμο και διαθέσιμο σε οποιονδήποτε ακόμα και αν δεν γνωρίζει τίποτα για τον καλλιτέχνη ή το έργο του. Η τάση αυτή έχει μετασχηματίσει ριζικά την αγορά έργων τέχνης σε έναν πιο ανοιχτό κόσμο, όπου κοινό και καλλιτέχνες μπορούν να συνδιαλέγονται, πλέον, με απόλυτη διαφάνεια, αμεσότητα και χωρίς ενδιάμεσους.

Στον αντίποδα, βρίσκεται η συλλογιστική που αφορά την έννοια της τέχνης και τον διαχωρισμό της από την τεχνολογία, καθώς στις νέες πρακτικές ενέχεται ο κίνδυνος, να αποτελέσει αυτοσκοπό η χρήσης υψηλής τεχνολογίας, αντί μιας καλλιτεχνικής σύλληψης. Μια τέτοια εξέλιξη ενδεχομένως να θέσει μια τρομακτική διαχωριστική γραμμή μεταξύ του πραγματικού και του ψηφιακού, με το τελευταίο να δημιουργείται από το μηδέν, χωρίς κανόνες και όρια. Δεν αμφισβητείται επίσης το γεγονός ότι πιθανά να δωθεί μεγαλύτερη έμφαση στην βιομηχανία εμπορίας τέχνης, παρά στις πιθανές εφαρμογές των καινοτομιών για τη δημιουργία έργων τέχνης. Ενδιαφέροντες συσχετισμούς αποκτά η έννοια της «αύρας» του καλλιτεχνικού έργου, όπως ορίστηκε από τον Walter Benjamin, καθώς μιας τέτοιου είδους μετα-παρουσία της τέχνης παρουσιάζει ενδιαφέρουσες εννοιολογικές, σημασιολογικές και συμβολικές προεκτάσεις.

Η τέχνη, μια έννοια ρευστή, και η υλική υπόσταση του καλλιτεχνικό έργου, οριοθετημένο, στατικό, τοπικό, μέσα στον χάρτη του Διαδικτύου, αποκτούν χαρακτήρα άχρονο, άτοπο, απεριόριστο, που προβάλλεται σε «πραγματικό χρόνο», διαρκώς, ακατάπαυστα και αενάως σε «κινητικότητα». Η έννοια της αναπαράστασης της τέχνης στο Διαδίκτυο του μεταπολιτισμού, προσδίδει στο καλλιτεχνικό έργο παγκοσμιότητα, ταχύτητα, αμεσότητα, διαδραστικότητα, και ελευθερία (στην πρόσβαση). Ο συσχετισμός παλαιού (τέχνη και τεχνούργημα) και νέου (Διαδίκτυο), αποκτά συμβολική σημασία, καθώς αξίες κατακτημένες στον χώρο και τον χρόνο, αντιπροσωπεύονται δια μέσω ενός νεωτερισμού, εξαιρετικά σύντομης ιστορικής παρουσίας και υφιστάμενο ακόμα υπό εξερεύνηση και ανακάλυψη. Συνεπώς, εκτός από την πρακτική μιας ψηφιοποιημένης παρουσίασης, η οποία επισύρει εκτενή επιχειρηματολογία, τίθεται και πληθώρα θεωρητικών ζητημάτων και προβληματισμών, τοποθετώντας το ζήτημα «του τι είναι τέχνη» και σε ένα άλλο επίπεδο στοχασμού. Σίγουρα όμως η παρουσία της τέχνης στον ψηφιακό κόσμο του μεταπολιτισμού, μας προσφέρει τα εργαλεία για τη δημιουργία ενός ψηφιακού αρχείου σε αποκεντρωμένα, διαμοιρασμένα, διαδραστικά, ανοιχτά συστήματα, όπου η διαφύλαξη η διαχείρηση της πολιτιστικής κληρονομιάς είναι «ένα ζήτημα του μέλλοντος, η υπόσχεση του ίδιου του μέλλοντος, το ζήτημα μιας απάντησης, μιας υπόσχεσης και μιας ευθύνης για το αύριο» (Derrida,1998, σ.36).

Εν κατακλείδι, οι εφαρμογές της τεχνολογίας στον τομέα του πολιτισμού ευαγγελίζουν ένα ελπιδοφόρο μήνυμα για ισότιμη και ελεύθερη πρόσβαση στα πολιτιστικά αγαθά και στη γνώση, θεμελιώδεις αξίες για τη δημιουργία δημοκρατικών, ανοιχτών και συνεκτικών κοινωνιών. Δυσοίωνοι συνειρμοί, ωστόσο, θα μπορούσαν να προβλέψουν μια μελλοντική δυστοπία, όπου τα πλεονεκτήματα θα γίνουν καταστροφικά μειονεκτήματα. Το κλειδί για το μέλλον βρίσκεται στην ικανότητα να μπορέσουμε να διατυπώσουμε μια διαφορετική ιστορία, αποφεύγοντας τα λάθη του παρελθόντος. Το νόημα είναι να κάνουμε τον κόσμο καλύτερο, όχι να τον αντικαταστήσουμε.

Ένας καλλιτέχνης, όπου υπάρχει πρόκληση, βλέπει μια προοπτική.

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

Beddard H. & Dodds D. (2009). Digital Pioneers. 3η έκδοση. London: Victoria & Albert Museum Publishing.

Benjamin,W. (1936). The Work of Art in the Age of Mechanical Reproduction. Ανακτήθηκε από http://www.marxists.org/reference/subject/philosophy/works/ge/benjamin.htm

Christiane, P. (2015). Digital Art (World of Art), London: Thames & Hudson.

Derrida, J. (1998). Archive Fever: A Freudian Impression, (μτφ. E. Prenowitz), University of Chicago Press.

Δρογίδης Δ. (2007). Από τον πολιτισμό στον μεταπολιτισμό, Θεσσαλονίκη: University Studio Press.

Gere Ch. (2009). Digital Culture, 2η έκδοση, London: Reaktion Books.

Goodman, C. (1987). Digital Visions: Computer and Art. New York: H. N. Abrams, Inc, Everson Museum of Art.

Popper Fr. (1997). Art of the Electronic Age, 2η έκδοση. London: Thames & Hudson

Ward Os. (2014). Ways of Looking: How to Experience Contemporary Art. London: Laurence King Publishing.

Η πόλη του Πειραιά μέσα από τη ζωγραφική του Γιάννη Τσαρούχη: εικόνες, αναπαραστάσεις, σώματα και αισθήσεις ως ψηφιακά σημαινόμενα

Γεωργοπούλου Ιωάννα
Μεταπτυχιακή Φοιτήτρια – Αρχαιολόγος
Τμήμα Πληροφορικής - Πανεπιστήμιο Πειραιώς
createdigitalculture@gmail.com

Κοτσιφάκος Δημήτριος
Post-Doc, PhD, MSc – Τμήμα Πληροφορικής, Πανεπιστήμιο Πειραιώς – Εκπαιδευτικός, Υποδιευθυντής Α΄, Προτύπου ΕΠΑΛ Περάματος
kotsifakos@unipi.gr

Δουληγέρης Χρήστος
Καθηγητής - Τμήμα Πληροφορικής, Πανεπιστήμιο Πειραιώς
cdoulig@unipi.gr

ΠΕΡΙΛΗΨΗ

Σκοπός της παρούσας εργασίας, είναι η ανάδειξη στοιχείων της πόλης του Πειραιά με τρόπο ψηφιακό και έμμεσο, δηλαδή μέσα από την κατασκευή ενός δικτυακού τόπου ο οποίος αναδεικνύει τη ζωγραφική του Γιάννη Τσαρούχη. Η επιλογή αυτή αφορά τη «ματιά» ενός ανθρώπου που έζησε και εμπνεύστηκε από τον Πειραιά και η προστιθέμενη

αξία της έγκειται στο ότι αυτός ο σπουδαίος ζωγράφος αποτελεί κομμάτι της αξιόλογης πνευματικής και καλλιτεχνικής «άνοιξης» της πόλης του Πειραιά, αφού το έργο του έχει διεθνώς αναγνωριστεί για την «αυθεντική ελληνικότητά του». Η παρουσίαση κάποιων από τα έργα του Τσαρούχη δεν στέκεται όπως είναι φυσικό μόνο στην καταγραφή και παρουσίαση των χαρακτηριστικών τους, αλλά στρέφεται κυρίως στην αναβίωση του Πειραιά του τέλους του 19ου και των αρχών του 20ου αιώνα. Εδώ βρίσκεται και η πρωτοτυπία αυτής της προσπάθειας, αφού δεν στεκόμαστε στον Πειραιά που βλέπουμε σήμερα αλλά στον Πειραιά πριν την απογύμνωσή του από μερικά από τα σημαντικότερα σύμβολά του που προσέδιδαν αίγλη, όπως κάποια από τα νεοκλασικά που βεβηλώθηκαν στα χρόνια της δικτατορίας, κτήρια-ορόσημα για την ιστορική μνήμη. Μέσα λοιπόν από την καλλιτεχνική ματιά του Πειραιώτη Γιάννη Τσαρούχη, γνωρίζουμε καλύτερα την πόλη του τότε. Ακόμα και αν ποτέ δεν ήταν ακριβώς έτσι όπως την αποτυπώνει στα έργα του, μας γυρνάει στο χθες και μας φέρνει αντιμέτωπους με την σημερινή εικόνα της πόλης. Επομένως, μας δίνεται η δυνατότητα, παρατηρώντας τα καλλιτεχνικά του επιτεύγματα όχι μόνο να ανακαλύψουμε πτυχές του Πειραιά που δεν γνωρίζαμε αλλά και να αναθεωρήσουμε απόψεις, και αντιλήψεις γι' αυτή την πόλη, κάτι το οποίο έχει ιδιαίτερη σημασία όχι μόνο για τη διατήρηση της πειραϊκής ταυτότητας αλλά και για τη διατήρηση της συλλογικής μνήμης, σε μια εποχή, αυτή του 21ου αιώνα που φέρνει μαζί της νέες προκλήσεις και δυσκολίες στη χάραξη και μεταλαμπάδευση της παράδοσής μας. Με εφαλτήριο τα όσα αναφέρθηκαν, αναδείξαμε μέσω του διαδικτυακού τόπου στοιχεία του Πειραιά που χάθηκαν αλλά σίγουρα δεν ξεχάστηκαν, με στόχο η προτεινόμενη εργασία να συμβάλει στη δια βίου μάθηση, στην αύξηση της χρήσης των νέων τεχνολογιών στον τομέα αυτό, στην ανάδειξη των εκπαιδευτικών δυνατοτήτων που προσφέρουν στο κοινό και, τελικά, στη δημιουργία μιας ανοιχτής, ψηφιακής πλατφόρμας επικοινωνίας με δυνατότητα πρόσβασης από ένα ευρύτατα ποικίλο κοινό (ηλικιακά, μορφωτικά, κοινωνικά, και πνευματικά).

***Λέξεις κλειδιά**: η πόλη του Πειραιά, η ζωγραφική του Γιάννη Τσαρούχη, ψηφιακά σημαινόμενα, τεχνολογίες διαδικτύου.*

ΕΙΣΑΓΩΓΗ

Σκοπός της παρούσας εργασίας είναι η ανάδειξη στοιχείων της πόλης του Πειραιά μέσα από έναν διαδικτυακό τόπο, όπως αυτά γίνονται ορατά μέσα από τις εικαστικές παρεμβάσεις του Πειραιώτη ζωγράφου Γιάννη Τσαρούχη (https://tsarouchis.gr/el/). Η απόφαση να παρουσιαστούν κομμάτια του Πειραιά με τρόπο έμμεσο, μέσα από τη ζωγραφική του Γιάννη Τσαρούχη, (https://goulandris.gr/el/artwork/tsarouchis-yannis-the-old-customs-warehouse-of-piraeus) μέσα δηλαδή από το «εικαστικό βλέμμα» ενός ανθρώπου που έζησε και εμπνεύστηκε από τον Πειραιά, έγκειται στο ότι αυτός ο σπουδαίος ζωγράφος αποτελεί κομμάτι της αξιόλογης πνευματικής και καλλιτεχνικής «άνοιξης» της πόλης του Πειραιά (Μπαλούρδος, 2006), καθώς το έργο του έχει διεθνώς αναγνωριστεί για την «αυθεντική ελληνικότητά του» (Χατζημανωλάκης, 2005). Η επιλογή των έργων του Τσαρούχη δεν έγινε μόνο με βάση τα γενικότερα χαρακτηριστικά της τεχνοτροπίας του, αλλά, στρέφεται κυρίως στην αναβίωση του Πειραιά του τέλους

του 19ου και των αρχών του 20ου αιώνα. Στο σημείο αυτό βρίσκεται και η πρωτοτυπία της προσπάθειας μας, αφού δεν στεκόμαστε στον Πειραιά που βλέπουμε σήμερα, αλλά, στον Πειραιά των περασμένων χρόνων και στις αξίες εκείνων των εποχών.

Αναφερόμαστε στον Πειραιά πριν την «απογύμνωση» μερικών από τα σημαντικότερα σημεία - «σύμβολά» του, τα οποία του προσέδιδαν αίγλη, όπως τα νεοκλασικά κτήρια τα οποία βεβηλώθηκαν στα χρόνια της δικτατορίας ή άλλα κτήρια – ορόσημα για την ιστορική μνήμη. Μέσα λοιπόν από την καλλιτεχνική ματιά του Πειραιώτη Γιάννη Τσαρούχη, γνωρίζουμε καλύτερα την πόλη του τότε. Η ματιά του Τσαρούχη, έτσι όπως αποτυπώνεται στα έργα του, ακόμα και αν αυτή «παρεκκλίνει» της ρεαλιστικής πραγματικότητας, μας γυρνάει στο χθες και μας φέρνει αντιμέτωπους με την σημερινή εικόνα της πόλης. Επομένως, μας δίνεται η δυνατότητα, παρατηρώντας τα καλλιτεχνικά του επιτεύγματα, όχι μόνο να ανακαλύψουμε πτυχές του Πειραιά που δεν γνωρίζαμε αλλά και να αναθεωρήσουμε απόψεις και αντιλήψεις γι' αυτή την πόλη, κάτι το οποίο έχει ιδιαίτερη σημασία όχι μόνο για τη διατήρηση της πειραϊκής ταυτότητας αλλά και για τη διατήρηση της συλλογικής μνήμης σε μια εποχή, αυτή του 21ου αιώνα, που φέρνει μαζί της νέες προκλήσεις και δυσκολίες στη χάραξη και μεταλαμπάδευση της παράδοσής μας.

Με εφαλτήριο λοιπόν όλα τα προηγούμενα, αναδεικνύουμε στοιχεία του Πειραιά που χάθηκαν αλλά, σίγουρα δεν ξεχάστηκαν, μέσω της κατασκευής ενός διαδικτυακού τόπου στον οποίο παρουσιάζεται αυτή η εκδοχή του έργου του Τσαρούχη. Ο στόχος της εργασίας, μεσοπρόθεσμα, εστιάζεται αφενός στην ανάπτυξη προστιθέμενων αξιών από τη χρήση των Τεχνολογιών του Διαδικτύου (Δουληγέρης κ.αλ., 2017), και αφετέρου στην ανάδειξη των εκπαιδευτικών δυνατοτήτων που αυτές προσφέρουν. Τέλος, μακροπρόθεσμα, συμβάλλουμε στη δημιουργία μιας ανοιχτής, ψηφιακής πλατφόρμας επικοινωνίας με δυνατότητα πρόσβασης από ένα ευρύτατα ποικίλο κοινό (ηλικιακά, μορφωτικά, κοινωνικά, πνευματικά). Τα μέρη της εισήγησης περιλαμβάνουν:

α) μια μικρή επισκόπηση σχετικά με τις πτυχές ψηφιοποίησης της πολιτιστικής μας κληρονομιάς,
β) την παρουσίαση της φύσης της έρευνας,
γ) τα διαδικτυακά μέσα τα οποία χρησιμοποιήσαμε για την ανάδειξη του θέματος,
δ) την αξιολόγηση της κατασκευής μας από πλευράς τεχνολογιών διαδικτύου, και, τέλος,
ε) τις προτάσεις μας για μελλοντικά έργα σχετικά με το θέμα.

ΣΥΝΑΦΗΣ ΠΡΟΣΕΓΓΙΣΗ ΠΤΥΧΩΝ ΤΗΣ ΠΟΛΙΤΙΣΤΙΚΗΣ ΜΑΣ ΚΛΗΡΟΝΟΜΙΑΣ

Τα τελευταία χρόνια παρατηρούμε μια διεθνή τάση πολλών μουσείων και πολιτιστικών οργανισμών να κάνουν χρήση της τεχνολογίας και του διαδικτύου για να προβάλλουν με εντυπωσιακό τρόπο τα θεσπέσια εκθέματά τους ή τα πολιτιστικά τους αποθέματα (Roberts et al., 2018). Αυτό έχει ως αποτέλεσμα ο πολιτισμός και τα πολιτιστικά αγαθά να αναδιαμορφώνονται με τη χρήση της ψηφιακής τεχνολογίας (Νικολοπούλου, 2020) και, τελικά, να αυξάνονται οι τρόποι με τους οποίους μπορεί να παρουσιαστεί ένα πολιτιστικό αντικείμενο. Με αυτόν τον τρόπο μπορεί ένας πολιτιστικός οργανισμός να προσελκύσει

μεγαλύτερο κοινό ευκολότερα και ταχύτερα, που ίσως υπό άλλες συνθήκες δεν θα ήταν εφικτό (Pedersen et al., 2017). Ένα τέτοιο αξιόλογο παράδειγμα ψηφιοποίησης πτυχών της πλούσιας πολιτιστικής κληρονομιάς της χώρας μας, είναι το Εικονικό Μουσείο Αρχείου Κουνάδη (https://www.vmrebetiko.gr/), το οποίο είναι προσβάσιμο σε όλους και στοχεύει μέσα από την εικονική περιήγηση και την εξερεύνηση της ψηφιακής συλλογής να προσφέρει σε κάθε επισκέπτη μια ιδιαίτερη ψηφιακή εμπειρία με θέμα την εποχή του γραμμοφώνου. Μια εποχή που θα θέλαμε να διατηρηθεί προσιτή στις μελλοντικές γενιές.

Η ΦΥΣΗ ΤΗΣ ΕΡΕΥΝΑΣ

Ο Πειραιάς, τόπος σε ιδιαίτερη γεωγραφική θέση, συνδέει πάντα την ιστορία του με την Αθήνα, αποτελώντας το λιμάνι της, το επίνειό της. Ο Πειραιάς είναι μια πόλη που απέκτησε μεγάλη ισχύ και αποτέλεσε σημαντικό εμπορικό, πολιτισμικό και βιομηχανικό κέντρο ανά τους αιώνες. Μια ολοζώντανη πόλη- λιμάνι που κρύβει τη δική της ιστορία και την κάνει να μην μοιάζει με καμία άλλη. Εδώ χτυπάει η καρδιά κάθε Πειραιώτη. Ακόμα και αν δεν έχει βρεθεί κάποιος ποτέ στον Πειραιά, σίγουρα έχει ακούσει γι' αυτή τη πόλη και την έχει πλάσει στο μυαλό του μέσα από τις ιστορίες του λιμανιού, τις προσφυγικές γειτονιές αλλά και από την αξιόλογη πνευματική και καλλιτεχνική «άνοιξη», κομμάτι της οποίας είναι και ο πειραιώτης ζωγράφος Γιάννης Τσαρούχης (1910-1989), ο οποίος αναγνωρίστηκε ως ένας από τους πιο λαμπρούς εκπροσώπους της Γενιάς του '30 (Φώντας, 2021). Η επιλογή να παρουσιαστεί η πόλη του Πειραιά, η πόλη του πολιτισμού και της ναυτοσύνης, έμμεσα, μέσα από τις μνήμες και την γλυκιά μελαγχολία αυτού του σπουδαίου ζωγράφου δεν είναι τυχαία. Μέσα από την καλλιτεχνική ματιά του, γνωρίζουμε τον Πειραιά μιας εποχής που αξίζει να κρατήσουμε στη μνήμη μας, μιας εποχής που ο Πειραιάς είχε προνόμια μοναδικά, καθώς μιλάμε για την πρώτη πύλη της Ελλάδας προς την ανατολή και τη Δύση (Λουκάκη, 2009).

Γνωρίζοντας αυτή την πόλη, μέσα από τα έργα που φιλοτέχνησε ο Τσαρούχης (Μποζώνη, 2016) μέσα από την τέχνη της ζωγραφικής, και μάλιστα ψηφιακά, ανοίγουμε έναν δίαυλο επικοινωνίας ανάμεσα στο παρόν και στο παρελθόν με τρόπο αρμονικό χωρίς να χάνεται η αυθεντικότητά τους. Ταυτόχρονα, ανακαλύπτουμε νέες πτυχές του Πειραιά που οι περισσότεροι δεν γνωρίζαμε, με αποτέλεσμα τη διατήρηση της πειραϊκής ταυτότητας αλλά και τη διάσωση υλικών δειγμάτων της ανθρώπινης δημιουργικότητας που αποβαίνουν, εν τέλει, εκφραστικοί μάρτυρες του παρελθόντος. Η επιλογή να παρουσιαστούν μέσω ιστοσελίδας έγκειται στο γεγονός πως οι νέες τεχνολογίες και το διαδίκτυο διαμορφώνουν σήμερα το νέο πλαίσιο διαχείρισης και δημιουργίας των πολιτιστικών αγαθών και σηματοδοτούν τη μετάβαση του πολιτισμού από το πραγματικό στο ψηφιακό τοπίο. Ο ψηφιακός πολιτισμός αποτελεί μέρος της εξέλιξης της κοινωνίας καθώς ο πολιτισμός μέσω του διαδικτύου μπορεί να διαδοθεί πέρα από τα σύνορα ενός κράτους.

Οι τεχνολογίες ψηφιοποίησης αποτελούν στις μέρες μας ξεχωριστό επαγγελματικό πεδίο και τομέα συμβάλλοντας σε όλες τις επιστήμες όπως φυσικά και στις ανθρωπιστικές, καθώς προσφέρουν μεγάλες δυνατότητες πρόσβασης στα πολιτιστικά αγαθά και στη γνώση (Berry & Fagerjord, 2017). Η διαδικασία της ψηφιοποίησης με στόχο την δημιουργία μιας νέας άυλης ηλεκτρονικής υπόστασης της πολιτιστικής μας κληρονομιάς,

αν μη τι άλλο, γεννά πολλαπλές δυνατότητες. Ο ψηφιακός πολιτισμός λειτουργεί ως κάτι περισσότερο από μια ακόμη τεχνολογική εξέλιξη καθώς ολοένα και περισσότερο συνδράμει στις υπάρχουσες πολιτικές πολιτιστικής διαχείρισης και δημιουργεί νέους «δρόμους» για τους ερευνητές, τους ακαδημαϊκούς, τους νέους αρχαιολόγους, το κοινό, τους καλλιτέχνες και όχι μόνο. Είναι επιτακτική ανάγκη λοιπόν να μην μένουμε αμέτοχοι στις νέες αυτές προκλήσεις. Θα πρέπει το παρελθόν, η ταυτότητά μας και η παράδοσή μας, να εντάσσεται στη δική μας σύγχρονη πραγματικότητα, αυτή του 21ου αιώνα, με όσες δυσκολίες φέρνει μαζί της.

ΝΕΑ ΜΕΣΑ ΑΝΑΔΕΙΞΗΣ ΤΟΥ ΠΟΛΙΤΙΣΤΙΚΟΥ ΜΑΣ ΑΠΟΘΕΜΑΤΟΣ

Τα ψηφιακά «εργαλεία» που διαθέτουμε σήμερα αποτελούν δυναμικό χώρο μάθησης και διάδοσης της γνώσης που επιτρέπει τη βιωματική αλληλεπίδραση και την υλοποίηση δια βίου εκπαιδευτικών προγραμμάτων. Παράλληλα, συντελούν στη δημιουργία μιας ανοιχτής, ψηφιακής πλατφόρμας επικοινωνίας με δυνατότητα πρόσβασης από ένα ευρύτατα ποικίλο κοινό (Χρόνη, 2018). Με γνώμονα λοιπόν τον ρόλο που διαδραματίζουν στην εποχή μας, επιλέξαμε να χρησιμοποιήσουμε για την ανάδειξη στοιχείων της πολιτιστικής μας κληρονομιάς, ένα εύχρηστο εργαλείο διαχείρισης και κατασκευής ιστοσελίδας (https://createdigitalculture.weebly.com/). Η επιλογή για την ανάπτυξη στο περιβάλλον Weebly (https://www.weebly.com/websites) έγινε καθώς, πέρα από την ευχρηστία και την ευκολία χειρισμού, το συγκεκριμένο περιβάλλον ήταν συμβατό με πολλά από τα διαδικτυακά «εργαλεία» τα οποία αξιοποιήσαμε.

Εικόνα 1. Στιγμιότυπο ιστοσελίδας, αρχική σελίδα

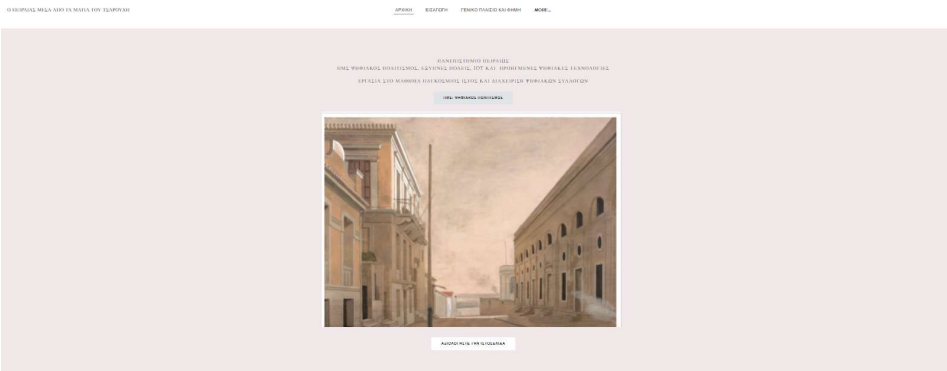

Στην Εικόνα 1, παρουσιάζεται η πρώτη σελίδα της ιστοσελίδας με θέμα «Ο Πειραιάς μέσα από τα μάτια του Τσαρούχη». Πιο συγκεκριμένα, από το εν λόγω στιγμιότυπο διακρίνουμε πως η ιστοσελίδα έχει πλήρη δόμηση, υπομενού στο οποίο μάλιστα υπάρχουν και τα προσωπικά στοιχεία του συντελεστή ενώ στις επικεφαλίδες της ιστοσελίδας έχουν αναρτηθεί τα στοιχεία του Προγράμματος Μεταπτυχιακών Σπουδών «Ψηφιακός Πολιτισμός, Έξυπνες Πόλεις, IoT και Προηγμένες Ψηφιακές Τεχνολογίες»

καθώς και του μαθήματος «Παγκόσμιος Ιστός & Διαχείριση Ψηφιακών Συλλογών» στο πλαίσιο του οποίου υλοποιήθηκε η συγκεκριμένη εργασία. Παράλληλα, διακρίνεται εν μέρει και η φωτογραφία που «καλοσωρίζει» θα λέγαμε τον ψηφιακό επισκέπτη στον διαδικτυακό μας τόπο, πρόκειται για έργο του Τσαρούχη και συγκεκριμένα το «Αποθήκες του παλαιού Τελωνείου στον Πειραιά» μέσα από το οποίο γίνεται αντιληπτή η εκδοχή του ζωγράφου για το αστικό τοπίο της πόλης του Πειραιά που προσπάθησε να το αποδώσει με έντονη παραστατικότητα και θεατρικότητα και όπως φαίνεται το κατάφερε με μεγάλη επιτυχία. Το χρώμα του φόντου της ιστοσελίδας είναι στις αποχρώσεις του ρόζ ώστε να μην παρεκλίνει από τα χρώματα με τις έντονες φωτοσκιάσεις που έχει επιλέξει ο ζωγράφος στο έργο που προαναφέραμε. Επιπλέον, στο κάτω μέρος της αρχικής σελίδας έχει ενσωματωθεί και μια φόρμα αξιόλογησης του διαδικτυακού τόπου με χρήση του Microsoft Forms με σκοπό την αλληλεπίδαρση του ψηφιακού επισκέπτη με τη δημιουργό της ψηφιακής κατασκευής. Το Microsoft Forms είναι κατάλληλο για την δημιουργία αξιολογήσεων και διαδικτυακών ερευνών αλλά και εξαιρετικά εύκολο για κάθε χρήστη.

Εικόνα 2. Στιγμιότυπο ιστοσελίδας με εισαγωγή εικόνας και κειμένου. (Υπομενού «Γενικό Πλαίσιο και Φήμη»)

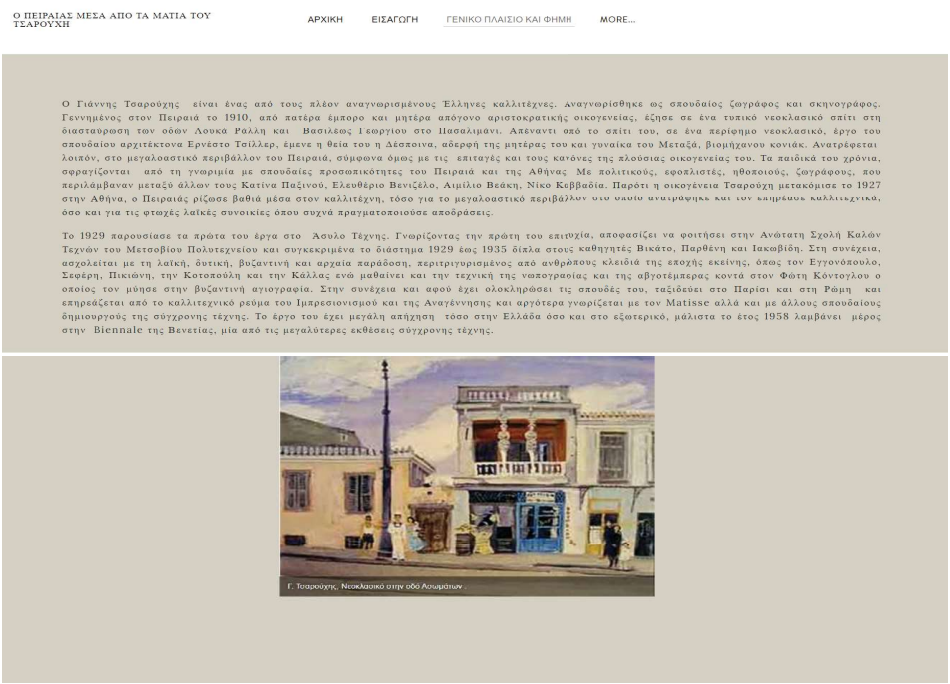

Στην Εικόνα 2, βλέπουμε μέρος από την ιστοσελίδα και πιο συγκεκριμένα βλέπουμε το υπομενού «Γενικό Πλαίσιο και Φήμη». Σε αυτή την ενότητα έχουμε προσθέσει πληροφοριακό κείμενο αναφορικά με τα παιδικά και πιο εύπλαστα χρόνια του καλλιτέχνη Γιάννη Τσαρούχη τα οποία έζησε στον Πειραιά, στη γενέτειρά του,

έχουμε γράψει για τα πρώτα ερεθίσματα που δέχτηκε αλλά και για το ξεκίνημα της αξιόλογης καλλιτεχνικής του πορείας. Αξίζει να σημειωθεί πως και άλλα μέρη κειμένων έχουν προστεθεί σε όλη την ψηφιακή κατασκευή (δικτυακός τόπος), όπως επίσης και φωτογραφίες από εικαστικά έργα («Νεοκλασικό στην οδό Ασωμάτων»). Ο πίνακας του Γιάννη Τσαρούχη που μας «ταξιδεύει» στην οδό Ασωμάτων έχει ιδιαίτερο ενδιαφέρον καθώς δεν πρόκειται για δρόμο και κτήριο του Πειραιά. Ωστόσο, στο έργο αυτό, είναι φανερές οι βαθύτερες καταβολές του από το λαϊκό στοιχείο του Πειραιά.

Εικόνα 3. Στιγμιότυπο ιστοσελίδας, περιηγήσεις διαφόρων τύπων

Με στόχο την ικανοποίηση των αισθήσεων του ψηφιακού επισκέπτη η ιστοσελίδα έχει εμπλουτιστεί και με εικονικές περιηγήσεις διαφόρων τύπων. Πιο αναλυτικά, στην Εικόνα 3, εκτός από κείμενο, στο κάτω δεξιά μέρος βλέπουμε ένα κουμπί με το όνομα «Μετάβαση στο Sway». Δημιουργήσαμε λοιπόν ένα βίντεο με οπτικοακουστικό υλικό ώστε να επιτυγχάνεται η κινητοποίηση του ατομικού βιώματος. Το ηχητικό αρχείο που επιλέχθηκε είναι το «Βαλς των χαμένων ονείρων» του Μάνου Χατζιδάκι. Το τραγούδι αυτό δεν επιλέχθηκε τυχαία, θεωρούμε πως ταιριάζει απόλυτα με το πολιτιστικό πλαίσιο του Τσαρούχη, καθώς και οι δύο καλλιτέχνες ήταν «πρωταγωνιστές της ίδιας εποχής» με πολλά κοινά ερεθίσματα. Όσον αφορά στο τεχνικό κομμάτι της υλοποίησης και ενσωμάτωσης του βίντεο στον διαδικτυακό τόπο, έγινε χρήση του εργαλείου Sway (https://support.microsoft.com/el-GR/sway). Πρόκειται για ένα ψηφιακό «εργαλείο» κατάλληλο για την δημιουργία διαδραστικών παρουσιάσεων το οποίο μάλιστα είναι και συμβατό με την εφαρμογή Weebly αλλά και εξίσου εύκολο στη χρήση. Τέλος, για την ηχογράφηση του κομματιού χρησιμοποιήθηκε το Audacity, το οποίο κυκλοφορεί ως ελεύθερο λογισμικό και ενδείκνυται για ηχογράφηση και γενικότερα για ψηφιακή επεξεργασία ήχου.

ΕΙΔΙΚΟΙ ΣΤΟΧΟΙ ΚΑΙ ΟΡΟΙ ΑΞΙΟΛΟΓΗΣΗΣ ΤΗΣ ΚΑΤΑΣΚΕΥΗΣ

Το πεδίο της αξιολόγησης των δικτυακών τόπων έχει ασχοληθεί εκτεταμένα τόσο με την ποιοτική και ποσοτική αξιολόγηση του περιεχομένου, όσο και με τις διαδικασίες της

διάδρασης με τους χρήστες (Andry, Christianto, & Wilujeng, 2019) καθώς οι διεργασίες του διαδικτύου έχουν γίνει «πανταχού παρούσες» στον σύγχρονο κόσμο και εποπτεύονται παγκόσμια (Abascal, Arrue, & Valencia, 2019). Ειδικότερα, για τους δικτυακούς τόπους οι οποίοι προσανατολίζονται σε θέματα τέχνης και πολιτισμού (Bosone, Nocca, & Fusco Girard, 2021), οι μέθοδοι αξιολόγησης, με βάση την καλλιτεχνική «ωριμότητα», την ευσυνειδησία και την λειτουργικότητα επαφής του χρήστη με το περιεχόμενο είναι οι εξής:

1) ευχρηστία στις μεθόδους αναζήτησης και παρεχόμενες ευκολίες στο μοντέλο πλοήγησης του χρήστη σχετικά με το περιεχόμενο της σελίδας,
2) ανάδειξη ενός φιλικού και λειτουργικού προτύπου επικοινωνίας με τον χρήστη,
3) θετικά αποτελέσματα δοκιμών, κατά κανόνα στην τελική φάση της κατασκευής,
4) αυτοματοποιημένες – ενσωματωμένες μέθοδοι αξιολόγησης από τη χρήση τεχνολογικών εργαλείων, και τέλος,
5) αξιολόγηση πραγματικής χρήσης, ως προς την πληρότητα, την ορθότητα και τον βαθμό ικανοποίησης από την επίτευξη των αρχικών στόχων.

Σε όλα τα παραπάνω η ιστοσελίδα έχει κατακτήσει τους στόχους της και σε αυτή τη φάση προγραμματίζεται η αναβαθμισμένη εκδοχή της.

ΕΠΙΛΟΓΟΣ ΚΑΙ ΠΡΟΤΑΣΕΙΣ ΓΙΑ ΜΕΛΛΟΝΤΙΚΗ ΕΡΕΥΝΑ

Παρατηρώντας τα έργα του Τσαρούχη, μας έρχεται στον νου το άλλο γνώριμο «πρόσωπο» του Πειραιά. Εκείνο το «πρόσωπο» της πόλης που κυριαρχεί η ζεστασιά, η απλότητα και συνάμα η αρχοντιά. Αυτό που δυστυχώς σήμερα έχει χαθεί σε μεγάλο βαθμό πίσω από την μεγαλούπολη. Η διάσταση του μυθικού Πειραιά, του Πειραιά ως απόλυτο ιδανικό τοπίο αλλά και του Πειραιά του μόχθου, της εργατικής τάξης και της βιοπάλης, φαίνεται να στοιχειώνουν τον ζωγράφο, τόσο ως άνθρωπο όσο και ως καλλιτέχνη (Λουκάκη, 2009). Αντιλαμβανόμαστε ότι ως καλλιτέχνης δεν επηρεάστηκε μόνο από την «κομψή» Καστέλα με τα καλαίσθητα σπίτια αλλά, και από το λιμάνι του Πειραιά με τους εργάτες, τις κατώτερες κοινωνικές τάξεις έως και τον υπόκοσμο. Αυτές οι πολλαπλές εκδοχές, οι οποίες συνυπάρχουν στην πόλη του Πειραιά, αντικατοπτρίζονται και στα ζωγραφικά του έργα με τρόπο ποιητικό και αρμονικό, χωρίς να χάνεται η ταυτότητα και η αυθεντικότητα αυτών των «παράλληλων» κόσμων.

Στην προσπάθειά μας, λοιπόν, να ανακαλύψουμε το παρελθόν μας και την παράδοσή μας, με νέα και μάλιστα ψηφιακά μέσα, είναι βασικό να μην ξεχνάμε πως η ψηφιοποίηση της πολιτιστικής μας κληρονομιάς δεν θα πρέπει να λειτουργεί ως αυτοσκοπός αλλά ως μέσο για την επίτευξη διαπολιτισμικής επικοινωνίας και την ένταξή της στη σύγχρονη εποχή, τη δική μας. Καταλήγοντας, αν θέλαμε να εισηγηθούμε μια πρόταση για μελλοντική έρευνα θα ήταν η καταγραφή περισσότερων έργων του ζωγράφου που παραπέμπουν στον Πειραιά και, παράλληλα, μια παρουσίαση της σημερινής πόλης και ειδικότερα των σημείων που αγαπούσε να ζωγραφίζει. Για παράδειγμα, θα μπορούσαμε μέσα από επιτόπια έρευνα να δείξουμε τις αρχιτεκτονικές, πολεοδομικές και οικονομικές αλλαγές που υπέστη μέσα στο χρόνο ο Πειραιάς, πάντα όμως σε συνδυασμό με τα έργα του Τσαρούχη που είναι φορτωμένα από τις δικές του, πολύτιμες αναμνήσεις.

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

Abascal, J., Arrue, M., & Valencia, X. (2019). Tools for web accessibility evaluation. In *Web Accessibility* (pp. 479-503). Springer, London.

Andry, J. F., Christianto, K., & Wilujeng, F. R. (2019). Using Webqual 4.0 and Importance Performance Analysis to Evaluate E-Commerce Website. *Journal of Information Systems Engineering and Business Intelligence,* 5(1), 23-31.

Berry, D. M., & Fagerjord, A. (2017). *Digital humanities: Knowledge and critique in a digital age.* John Wiley & Sons.

Bosone, M., Nocca, F., & Fusco Girard, L. (2021, July). The Circular City Implementation: Cultural Heritage and Digital Technology. In *International Conference on Human-Computer Interaction (pp. 40-62).* Springer, Cham.

Δουληγέρης, Χ., Μαυροπόδη, Ρ., Κοπανάκη, Ε., Καραλής, Α., (2017). *Τεχνολογίες και Προγραμματισμός στον Παγκόσμιο Ιστό,* Εκδόσεις Νέων Τεχνολογιών, ISBN 978-960-578-031-9.

Λουκάκη, Α. (2009). Πειραιάς: ιδανική εκδοχή του αστικού τοπίου στη ζωγραφική του Γιάννη Τσαρούχη. Στο: Πανεπιστήμιο Πειραιώς, Τμήμα Οικονομικής Επιστήμης (Επιμ.), *Πειραιάς, ιστορία και πολιτισμός: Επιστημονικό συμπόσιο, 10 -11 Νοεμβρίου 2000* (σσ.214-261). Αθήνα: Επτάλοφος.

Μπαλούρδος, Γ. (2006). *Πειραϊκό πανόραμα: Πνευματικό και καλλιτεχνικό χρονολόγιο του πειραϊκού χώρου 1784-2005.* Πειραιάς: Τσαμαντάκη.

Μποζώνη. Α. (2016). *«Μια γνωριμία με τον Γιάννη Τσαρούχη μέσα από τα έργα και τα δικά του λόγια»* Ανακτήθηκε 1 Μαρτίου 2021 από https://tinyurl.com/52v7crb3.

Νικολοπούλου, Π. (2020). *Η συμβολή των προηγμένων υπηρεσιών διαχείρισης και των ψηφιακών τεχνολογιών στην πολιτιστική επικοινωνία και την προαγωγή της εκπαίδευσης-μάθησης στους Χώρους Πολιτισμού*. (Διδακτορική διατριβή, Πανεπιστήμιο Πειραιώς). Διαθέσιμο από τη βάση δεδομένων του Εθνικού Κέντρου Τεκμηρίωσης (https://www.didaktorika.gr/eadd/)

Pedersen, I., Gale, N., Mirza-Babaei, P., & Reid, S. (2017). More than meets the eye: The benefits of augmented reality and holographic displays for digital cultural heritage. *Journal on Computing and Cultural Heritage (JOCCH), 10(2), 1-15.*

Roberts, J., Banerjee, A., Hong, A., McGee, S., Horn, M., & Matcuk, M. (2018, April). Digital exhibit labels in museums: promoting visitor engagement with cultural artifacts. In *Proceedings of the 2018 CHI Conference on Human Factors in Computing Systems (pp. 1-12).*

Φώντας. Τ. (2021). *Γιάννης Τσαρούχης «είμαι μαθητής του αττικού φωτός»* Ανακτήθηκε 28 Φεβρουαρίου 2021 από *https://www.lifo.gr/culture/eikastika/giannis-tsaroyhis-eimai-mathitis-toy-attikoy-fotos*

Χατζημανωλάκης, Γ. Ε. (2005). *Το χρονικό μιας πολιτείας. Πειραιάς 1835-2005.* Πειραιάς: Δήμος Πειραιά.

Χρόνη, Α. (2018). *Εικονικό Μουσείο Σύρου: το υλικό και το άυλο στοιχείο. Ολοκληρωμένη διαχείριση πολιτιστικής κληρονομιάς και νέες μουσειολογικές προσεγγίσεις. Μοντελοποίηση δεδομένων και ελεγχόμενα λεξιλόγια για την τεκμηρίωση πολιτιστικών αγαθών.* (Διδακτορική διατριβή, Πανεπιστήμιο Πειραιώς). Διαθέσιμο από τη βάση δεδομένων του Εθνικού Κέντρου Τεκμηρίωσης (https://www.didaktorika.gr/eadd/).

Ο μαγικός κόσμος της Cathy Weis: κυβερνοχώρος και ανάπηρο σώμα.

Δεμίρη Κυριακή
Εκπαιδευτικός ΠΕ 91.1.
Υποψ. Μεταδιδακτορική ερευνήτρια ΕΚΠΑ.
demirik@yahoo.gr

ΠΕΡΙΛΗΨΗ

Σκοπός της εισήγησής μου είναι να καταδείξω πως ο χορός, αν και υποτιμημένο πεδίο, μπορεί όχι μόνο να συνεισφέρει και να αναζωογονήσει τον διάλογο γύρω από τη διαχείριση και ανάπτυξη του σύγχρονου πολιτισμού, αλλά και να βοηθήσει στην αποδέσμευση κοινωνικών και πολιτισμικών αγκυλώσεων και ταμπού που συνδέονται με το ανθρώπινο σώμα. Υπό αυτό το πρίσμα και απαντώντας στη θεματική του συνεδρίου με τίτλο «Πολιτισμός, καινοτομία και ψηφιακές τεχνολογίες», η εισήγηση μου εστιάζει στη δουλειά της Αμερικανίδας καλλιτέχνιδας Cathy Weis και στους καινοτόμους τρόπους με τους οποίους διερευνά τη σύζευξη του ανάπηρου σώματος και της τεχνολογίας. Δίνοντας παραδείγματα από τις περφόρμανς της Weis, αρχικά ερευνώ το υβριδικό μοντέλο που χρησιμοποιεί προκειμένου από τη μια να αμφισβητήσει τις παραδοσιακές, βαθιά εμπεδωμένες στον δυτικό κόσμο αναπαραστάσεις του κάλλους και από την άλλη να προτείνει εναλλακτικές σωματικές συνθέσεις οι οποίες αποσταθεροποιούν αυτήν την παντοδύναμη ισχύ της κυρίαρχης ματιάς. Σε αυτό το πλαίσιο, όπως θα δείξω, η Weis με τη βοήθεια της τεχνολογίας δημιουργεί μία σειρά από μεταφορές, ικανές να συνεισφέρουν σε έναν νέο τρόπο θέασης του (ανάπηρου) χορευτικού σώματος.

Λέξεις κλειδιά: *χορός, περφόρμανς, τεχνολογία, αναπηρία, συμπερίληψη.*

Η εισήγησή μου αποτελεί μία «μελέτη περίπτωσης» («case study») της Cathy Weis, της Αμερικανίδας καλλιτέχνιδας με αναπηρία. Σκοπός μου είναι να καταδείξω πως η τέχνη του χορού, υποτιμημένη στη χώρα μας και όχι επαρκώς θεωρητικοποιημένη, αποτελεί ένα πολύτιμο εργαλείο γνώσης του εαυτού και του κόσμου, γι' αυτό και ένα σπουδαίο πεδίο πολιτισμικού λόγου. Ειδικότερα, καθώς το ενδιαφέρον μου επικεντρώνεται στη διασταύρωση του χορού και της αναπηρίας (disability) επιθυμώ να φωτίσω το ζήτημα της πολιτισμικής ορατότητας. Ως προς το έτερο σημαντικό σκέλος της εισήγησής μου, αυτό της συνάντησης του χορού με την τεχνολογία, στοχεύει στην εξερεύνηση του ερωτήματος αν η τεχνολογία μπορεί να δημιουργήσει μία επαυξημένη πραγματικότητα του σώματος και αν ναι, ποια είναι τα όρια της. Ποια μέσα μπορεί να χρησιμοποιεί και ποια σώματα; Πώς μπορεί το κοινό να τοποθετηθεί εντός του τεχνολογικού κάδρου; Και το κυριότερο – μήπως τελικά με τη χρήση της τεχνολογίας ελλοχεύει ο κίνδυνος να επιβληθεί το ανθρώπινο σώμα ως θέαμα; Μήπως κάτι τέτοιο θα τροφοδοτούσε στοιχεία περιέργειας ή/και ηδονοβλεψίας;

Η Cathy Weis κάνει τα πρώτα της βήματα στο Louisville Ballet και στη συνέχεια σπουδάζει σύγχρονο χορό. Δοκιμάζει θέατρο δρόμου, γίνεται μέλος σε μία μπάντα και στις πρώτες της περφόρμανς πειραματίζεται με ποικίλα μέσα και υλικά. Ωστόσο, λίγα χρόνια μετά από ένα ατύχημα στο πόδι και συνεχιζόμενους τραυματισμούς, διαγιγνώσκεται με σκλήρυνση κατά πλάκας, μία ασθένεια η οποία σχεδόν παραλύει τη δεξιά της πλευρά και την «καθηλώνει» σε αναπηρικό αμαξίδιο (https://movementresearch.org/people/cathy-weis). Τα σωματικά της τραύματα διαπερνούν τώρα ολοκληρωτικά το έργο της και την οδηγούν στη διερεύνηση των ορίων αλλά και των δυνατοτήτων του ανθρώπινου σώματος καθώς και στην αναζήτηση νέων τρόπων προσωπικής έκφρασης. «Κάθε κίνηση είναι ενδιαφέρουσα – σημασία έχει πώς την αντιμετωπίζεις. Με πατερίτσες, σε αναπηρικό αμαξίδιο ή φορώντας κορσέ, κάθε κίνηση είναι τόσο ενδιαφέρουσα όσο και αυτή ενός χορευτή μπαλέτου˙ αρκεί να έχει τη δική της φωνή», σημειώνει (Parker-Starbuck, 2000).

Εικόνα 1 cathyweis.org

Αμέσως μετά τη διάγνωσή της με πολλαπλή σκλήρυνση, η Weis μιλώντας για την αναπηρία δηλώνει: «Αναπηρία – αισθάνομαι πως κάθε φορά που προκύπτει αυτή

η λέξη, έχει μία στάση. Είναι μία αδύναμη και θυματοποιημένη θέση. Οι άνθρωποι που στην πραγματικότητα έρχονται αντιμέτωποι με φυσικές δυσκολίες και προκλήσεις κατανοούν πως πρόκειται για μία μεταστροφή δυνάμεων» (Parker-Starbuck, 2005). Λίγο μετά ανεβάζει την περφόρμανς με τίτλο «A String of Lies» («Μία σειρά από ψέματα») – είναι η πρώτη της δουλειά που παρουσιάζεται στη Νέα Υόρκη (https://cathyweis.org/works/a-string-of-lies/). Στο «A String of Lies» ο θεατής παρακολουθεί σε μία γιγαντοοθόνη μία – θα την ονομάσω εγώ – «κυβερνο-χορεύτρια» («cyborg-dancer»), δηλ. μία μίξη ανθρώπου και μηχανής. Η Weis χορογραφεί και στη συνέχεια κινηματογραφεί το μη ανάπηρο άνω σώμα της - κυρίως το κεφάλι της – το οποίο εμείς παρακολουθούμε σε ζωντανή βιντεοπροβολή να «συνδέεται» και να αλληλοεπιδρά με το κάτω μέρος, δηλαδή τον κορμό και τα πόδια, της χορεύτριας Jennifer Miller. Μάλιστα θεατές και συν-χορευτές έχουν τη δυνατότητα με ένα τηλεχειριστήριο να παρέμβουν σε αυτό – να προχωρήσουν πηγαίνοντας στην επόμενη εικόνα, στην αρχή ή στο τέλος, να δυναμώσουν τον ήχο κτλ. Λίγο αργότερα, σε άλλη σκηνή της περφόρμανς, η Weis αραδιάζει στη σκηνή οθόνες οι οποίες προβάλουν αποσπασματικά μέρη του σώματός της χωρίς απαραίτητα όλα μαζί να συνθέτουν ένα αρτιμελές σώμα (Parker-Starbuck, 2003). Η Weis όχι μόνο δεν επιχειρεί να συγκαλύψει την αναπηρία της αλλά επεξεργάζεται συνειδητά την οπτική αναπαράσταση της αν/ικανότητάς της προτείνοντας νέους εμπνευσμένους τρόπους θέασής της. Ουσιαστικά, η τεχνολογία δεν χρησιμοποιείται ως βοήθημα στην κίνησή της με τον τρόπο για παράδειγμα που μπορεί να είναι ένα αναπηρικό αμαξίδιο ή οι πατερίτσες, αλλά τώρα συνδέεται με τη σωματικότητά της, αποτελεί προέκταση του φυσικού της σώματος, άρα και αναπόσπαστο μέρος του κινητικού της ύφους και συνολικά του έργου της. Πρόκειται δηλαδή για μετατόπιση της τεχνολογίας από απλό, εξωτερικό σημείο σε σωματοποιημένο, δηλ. σε μέρος του χορεύοντος σώματος.

Στο τρίτο μέρος της ίδιας περφόρμανς με τίτλο «Fly Me to the Moon» («Ταξίδεψέ με στο φεγγάρι»), η Weis μπαίνει στη σκηνή ποδηλατώντας μία τροχήλατη κατασκευή η οποία έχει πάνω της ένα καρότσι με μία οθόνη. Καθώς η καλλιτέχνιδα πηγαινοέρχεται πάνω στη σκηνή, η οθόνη αναμεταδίδει τις κινήσεις της δημιουργώντας πολλαπλά και εναλλασσόμενα επίπεδα: από τη μια το βλέμμα του θεατή αποσπάται από το θέαμα του φυσικού σώματος της Weis και οδηγείται προς την κάμερα. Με αυτόν τον τρόπο, οι κινήσεις της βρίσκονται σε διάλογο με αυτές της οθόνης. Από την άλλη, ο θεατής μπορεί να βλέπει ολόκληρο το σώμα της χορεύτριας και ταυτόχρονα, χάρη στην κάμερα, να επικεντρώνεται στα επιμέρους, ατομικά στοιχεία του. Με άλλα λόγια, ενώ το ανάπηρο σώμα ακολουθείται κατά πόδας από την κάμερα, δηλαδή ορίζεται εντός ενός τεχνολογικού πλαισίου, όχι μόνο δεν περιορίζεται ή συγκαλύπτεται από αυτό, αλλά χάρη στη συνεχώς μεταβαλλόμενη εστίαση της κάμερας, ο θεατής επανεξετάζει το βλέμμα του. «Θέλω να δώσω την ευκαιρία στα μέλη του κοινού να κάνουν επιλογές σχετικά με το τι θα κοιτάζουν», δηλώνει η καλλιτέχνης σε μία συζήτηση με την Paula Sager (Sager, 1998).

Από τις πάμπολλες περφόρμανς της Cathy Weis, μία από τις πιο ενδιαφέρουσες εικόνες που μπορεί ένας θεατής να φέρει στον νου του, είναι η 5λεπτη σκηνή με τίτλο «Dummy» («κούκλα βιτρίνας»), η οποία και αποτελεί το εισαγωγικό μέρος της περφόρμανς «Monitor Lizards» («σαύρες παρακολούθησης»). Σε αυτήν, το ξάφνιασμα έρχεται πάραυτα: αντί για την πολυαναμενόμενη είσοδο της καλλιτέχνιδας στη σκηνή, εμφανίζεται ο χορευτής Scott Heron και … το πρόσωπο της Weis σε μία οθόνη. Τώρα οι θεατές παρακολουθούν δύο ταυτόχρονες δράσεις: πάνω στη σκηνή ο Heron χορεύει

με μία έντονη σωματική ενεργητικότητα˙ κάτω στην πλατεία η οθόνη περνά από θεατή σε θεατή με το πρόσωπο της Weis να φλυαρεί ασταμάτητα «Πρόσεχε μην με ρίξεις!», «Σιγά, με τσίμπησες!», να δίνει οδηγίες «Πιάσε με πιο απαλά!» και «Γύρνα με λίγο πιο δεξιά» ή να σχολιάζει σκωπτικά «Κοίτα, είναι όμορφος!». Αποσυντονισμένος ο χορευτής κατεβαίνει από τη σκηνή και τη θέση του παίρνει επιτέλους η πραγματική Weis η οποία κρατά στα χέρια της την οθόνη με το ομιλούν πρόσωπό της και τη «συνδέει» με μία μεγάλη πάνινη κούκλα που αφηγείται την προσωπική της ιστορία: «Παλιά είχα ένα σώμα. Κάποτε ήμουν χορεύτρια. Μπορούσα να αναπηδώ και να σηκώνω ψηλά τα πόδια μου όπως κάνουν οι καλύτεροι χορευτές» (Parker-Starbuck, 2005).

Εικόνα 2 cathyweis.org

Η φιλοσοφία της Weis στο «Monitor Lizard» είναι ριζοσπαστική από πολλές απόψεις. Θα ήθελα να επιμείνω κάπως περισσότερο στο άνοιγμα των χορευτικών επιλογών της στην τεχνολογία, κυρίως επειδή η συνάντηση αυτή δημιουργεί αναπάντεχες συσχετίσεις. Στην επόμενη ενότητα του «Monitor Lizard» ο θεατής βιώνει έναν τεχνολογικό παροξυσμό καθώς βομβαρδίζεται με έναν καταιγισμό ψυχεδελικών εικόνων που προβάλλονται πολλαπλασιαζόμενες σε μία τεράστια γιγαντοοθόνη. Η σκηνή αποκτά απροσμέτρητο βάθος και αλλοπρόσαλλες διαστάσεις, μετατρέπεται σε ένα αχανές, ερεβώδες, σχεδόν μεταφυσικό τοπίο, στο οποίο αρτιμελή και ανάπηρα σώματα συναντιούνται υπό τους ήχους μιας εφιαλτικής μουσικής και κινούνται με μία υπόρρητη σωματική επικοινωνία. Στην επόμενη σκηνή ο χορευτής Scott Heron επανεμφανίζεται στη σκηνή, πλησιάζει το μικρόφωνο και σε δραματικό τόνο λέει: «Η Helen με εγκατέλειψε και επέστρεψε πίσω στο 1930». Η διπλή αυτή εγγραφή της τεχνολογίας και της αναπηρίας στη δουλειά της Weis ανοίγει ένα πεδίο συζήτησης που δομείται πάνω στο δίπολο παρουσία-απουσία. Η τεχνολογία χρησιμεύει ως επέκταση του χορεύοντος σώματος το οποίο τώρα ταλαντεύεται σε μία μεθοριακή κατάσταση: κάποιες στιγμές προβάλλει (ή ακόμη και υπερπροβάλλει) την υλικότητά του και κάποιες άλλες τα ανάπηρα σώματα οπτικά ελαχιστοποιούνται ή ακόμα και χάνονται μέσα στην τεχνολογία. Και στις δύο, όμως, περιπτώσεις ο στόχος είναι ο ίδιος: η τεχνολογία χρησιμοποιείται από τη Weis ως το ιδανικότερο όχημα όχι μόνο για να διαρρήξει αλλά και για να αναδομήσει τα αναπαραστατικά πλαίσια του σώματος. Υπό αυτό το πρίσμα, ο κυβερνοχώρος που ανοίγεται μπροστά μας προσφέρει έναν εναλλακτικό τρόπο αντιμετώπισης της τέχνης του χορού, μακριά από την αισθητική και τη φετιχοποίηση της αρτιμέλειας, ενώ παράλληλα

εισάγει νέες αισθητικές ανησυχίες.

Στην περφόρμανς με τίτλο «LIPS» («Live Internet Performance Structure», 1995) η λογική παραμένει πάνω κάτω η ίδια, ωστόσο τώρα αλλάζει το μέσο: η Weis για ακόμη μία φορά εστιάζει όχι τόσο στο προϊόν αλλά στη διαδικασία της σωματοποίησης και χαρτογραφεί ανεξερεύνητες τεχνολογίες του ανθρώπινου σώματος χρησιμοποιώντας την αστάθεια και τη ρευστότητα του ίντερνετ. Όπως διαβάζουμε στον ιστότοπο της καλλιτέχνιδος «[…] Δεκαετίες πριν το Skype ή το Zoom γίνουν μέρος ενός καθημερινού λεξιλογίου, το LIPS αναπτύχθηκε ως μία τεχνολογική εικαστική εγκατάσταση που συνδέει δύο διαφορετικές τοποθεσίες και κορυφώνεται με μία ζωντανή περφόρμανς και στις δύο» (https://cathyweis.org/works/lips/). Πιο συγκεκριμένα, μία ομάδα χορευτών από τη Βόρεια Μακεδονία, μία άλλη από τη Νέα Υόρκη και μία τρίτη αποτελούμενη από καρτούν συνενώνονται σε μία ζωντανή μετάδοση και αφηγούνται τις προσωπικές τους ιστορίες. Και οι τρεις ομάδες έχουν στη διάθεσή τους ακριβώς τον ίδιο εξοπλισμό, τους δίνονται οι ίδιες εικόνες και οι ίδιοι ήχοι ως εφαλτήρια για να αφηγηθούν με το σώμα τους μία ιστορία: «Αυτό το έργο είναι μία προσπάθεια να συνδεθώ με έναν άλλον πολιτισμό. Πήγα στη Βόρεια Μακεδονία και ρώτησα εκεί τους καλλιτέχνες ποια ιστορία θα ήθελαν να αφηγηθούν στο κοινό της Νέας Υόρκης. Θα μπορούσε να είναι οτιδήποτε. Ένας μύθος. Μία ιστορία πολέμου. Κάτι από μία εφημερίδα. Ο μόνος κανόνας ήταν ότι δεν μπορεί να είναι περισσότερο από 150 λέξεις», σημειώνει η Weis (Parker-Starbuck, 2011). Κάθε ομάδα παρουσιάζει την ιστορία με τον δικό της τρόπο και σταδιακά ενσωματώνονται σε αυτήν και οι υπόλοιποι χορευτές, από τις άλλες ομάδες, δημιουργώντας έτσι μία δια-πολιτισμική, υβριδική ανταλλαγή: η Weis χορεύει επί σκηνής μαζί με τον χορευτή από τη Βόρεια Μακεδονία, την μια στιγμή οι εικόνες τους συνενώνονται και διεισδύει η μία μέσα στην άλλη ενώ την αμέσως επόμενη στιγμή λόγω κακής σύνδεσης απομακρύνονται βίαια. «Είναι σαν δύο κουζίνες εξοπλισμένες με τα ίδια υλικά. Οι συνταγές που παρασκευάζουν οι συμμετέχοντες είναι αυτό που κάνει αυτό το σόου» (https://cathyweis.org/works/lips/). Η πρώτη παρουσίαση της περφόρμανς πηγαίνει πίσω στο 1998 και στο Bennington College όπου η Weis συνεργάζεται με μία ομάδα Τσέχων χορευτών. Με το πέρασμα του χρόνου και μέχρι και σήμερα, η καλλιτέχνης επανέρχεται σε αυτό το project προσαρμόζοντάς το κάθε φορά στα τεχνολογικά δεδομένα της εποχής: «Το LIPS λειτουργεί σαν μία ζωντανή ιστορία του διαδικτύου, των εφαρμογών του και της πορείας του μέσα από τα μάτια μιας χορογράφου» (https://cathyweis.org/works/lips/).

Σήμερα η Weis, η οποία ακολουθείται πιστά από ένα φανατικό κοινό, «σαν αίμα που κυλάει από πάτωμα σε πάτωμα» όπως λέει η ίδια χαρακτηριστικά, στεγάζει τις περφόρμανς της στο Μπροντγουέι της Νέας Υόρκης, σε ένα ιστορικό λοφτ 1.500 τμ., γνωστό ως «WeisAcres» (Burke, 2016). Ωστόσο, δεν ήταν πάντα έτσι. Αρχικά με ελάχιστους οικονομικούς πόρους και μόνο τον βασικό εξοπλισμό, η Weis καταφέρνει για πάνω από 20 χρόνια να καινοτομεί χρησιμοποιώντας την τεχνολογία ως αντήχηση του σώματός της, να επαναστατικοποιεί τις ιδέες περί ικανότητας στον σύγχρονο χορό και να μας ωθεί να επανεξετάσουμε τη σχέση ανάμεσα στο σώμα και στους τρόπους αναπαράστασής του. Στην ερμηνεία της Weis δεν υπάρχει ασφαλής απόσταση αφού χάρη στη χρήση της τεχνολογίας δημιουργείται ένας αυτόνομος κυβερνοχώρος με πυκνή ατμόσφαιρα η οποία κατακλύζει τη σκηνή απ' άκρη σε άκρη και καταργεί τον διαχωρισμό ανάμεσα σε σκηνή και πλατεία ρουφώντας μέσα της τους θεατές. Το κοινό παύει πλέον να βρίσκεται απέναντι, στην άλλη πλευρά της σκηνής, παύει να παρατηρεί από μία

κλειδαρότρυπα και εξαναγκάζεται να ανταποκριθεί στη νέα σωματική πραγματικότητα με τρόπο εμπειρικό. Το παράξενα καθηλωτικό θέαμα που προσφέρει η Weis προσιδιάζει σε ένα θρησκευτικό τελετουργικό καθώς βασική στόχευση της καλλιτέχνιδας είναι, υπνωτίζοντας τους θεατές, να τους συμπαρασύρει στον κόσμο της – που δεν είναι άλλος από έναν μαγικό κόσμο.

Εικόνα 3 cathyweis.org

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

Burke S. (2016), A Choreographer's Loft, Where There's History in the Walls, *The New York Times*. Ανακτήθηκε 4 Δεκεμβρίου 2021 από https://www.nytimes.com/2016/10/02/arts/dance/cathy-weis-soho-studio-has-history-in-the-walls-sundays-on-broadway.html.

Parker-Starbuck, J. (2005), Shifting Strengths. The Cyborg Theatre of Cathy Weis, In: Carris Sandahl & Philip Auslander (Eds.), *Bodies in Commotion. Disability & Performance* (σσ. 95-108). Ann Arbor: The University of Michigan Press (95).

Parker-Starbuck J. (2003), The Body Electric: Cathy Weis at Dance Theatre Workshop, *A Journal of Performance and Art*, 25 (2), σ. 93-98 (94).

Parker-Starbuck J. (2011), SHIFTing Strengths: Cathy Weiss, In: Parker-Starbuck, *Cyborg Theatre. Corporeal/Technological Intersections in Multimedia Performance* (σσ. 68-74). London: Palgrave Macmillan.

Parker-Starbuck J. (2000), συνέντευξη με την Cathy Weis.

Sager P. (1998), An Interview with Cathy Weis, *A Moving Journal*, σσ. 9-13.

Πληροφορίες από τον προσωπικό ιστότοπο της Cathy Weis. Ανακτήθηκε 4 Δεκεμβρίου 2021 από https://cathyweis.org/works/lips/.

Πληροφορίες από τον προσωπικό ιστότοπο της Cathy Weis. Ανακτήθηκε 27 Νοεμβρίου 2021 από https://movementresearch.org/people/cathy-weis.

Πληροφορίες από τον προσωπικό ιστότοπο της Cathy Weis. Ανακτήθηκε 27 Νοεμβρίου 2021 από https://cathyweis.org/works/a-string-of-lies/.

Souslespavés, laplage: Από την Λογοτεχνική Πόλη, στην Πόλη στην Λογοτεχνία

Καρασαββίδου Ελένη
ΠΤΔΕ Πανεπιστημίου Ιωαννίνων
ekarasavvidou@uoi.gr

ΠΕΡΙΛΗΨΗ

Η σχέση πόλης και λογοτεχνίας, και προς ποια κατεύθυνση μπορεί να 'αξιοποιηθεί', μπορεί να λάβει ποικίλες κατευθύνσεις και διαστάσεις. Στο παρόν άρθρο, όμως, επικεντρωνόμαστε στο πώς θα μπορούσε να χρησιμοποιηθεί προς άρση του κοινωνικού αποκλεισμού, σταχυολογώντας κείμενα που καταγράφουν 'διαφορετικούς' μα και αιώνια επανερχόμενους «άλλους» στις πόλεις χθες και σήμερα. Ποιες είναι οι δυνατότητες που μας προσφέρει η λογοτεχνική καταγραφή της πόλης στην ανάπτυξη του τουρισμού, αλλά και για το τι είδους πόλης και τουρίστα μιλάμε; Άλλωστε η φλέβα που υδροδοτεί την σχέση του τόπου και της γραφής, της πραγματικότητας και της τέχνης, χτυπά με ρυθμό σταθερό κάτω από τα αφυδατωμένα, κυνικά βήματα του κόσμου. Ή αλλιώς, όπως θύμιζε ο Μάης, «κάτω από το πεζοδρόμιο, υπάρχει πάντα η παραλία».

***Λέξεις κλειδιά**: Πολεογραφία, Κοινωνικός Αποκλεισμός.*

ΕΙΣΑΓΩΓΗ

Ο Φράνκο Μορέτι[1] σε άρθρο του ανέλυσε μια επιστολή που έλαβε ο Τόμας Μαν από έναν αναγνώστη του πρώτου του μυθιστορήματος Buddenbrooks, το οποίο διαδραματίζεται

1 στο Patrick Kline & Enrico Moretti, 2014, βλ. βιβλιογραφία

στο Λούμπεκ, το 1901. Ο συγγραφέας της επιστολής είχε απολαύσει πάρα πολύ το μυθιστόρημα, αλλά αναρωτιέται γιατί. Γράφει: «Τόσο λίγα συμβαίνουν, θα έπρεπε να βαριέμαι, αλλά δεν είμαι. Είναι παράξενο. Πώς κατάφερε η καθημερινότητα να γίνει τόσο ενδιαφέρουσα;» (Moretti 2014, σελ. 79). Για τον Moretti, αυτό το σημείωμα ενσαρκώνει μια στροφή που είχε συμβεί κάποια στιγμή στη διάρκεια του δέκατου ένατου αιώνα, στην αρχή του οποίου η καθημερινή ζωή μόλις συζητιόταν και στο τέλος της οποίας «η καθημερινότητα» είχε γίνει θέμα έντονης γοητείας. Από τα εμβληματικότερα θέματα της 'γοητείας της καθημερινότητας', η πόλη, είναι μια από τις πιο καλά τεκμηριωμένες περιοχές στην λογοτεχνία (και όχι μόνο) της ίδιας περιόδου και η σύνδεση της με την καθημερινή μας, κοινωνική, οικονομική, πολιτική πρακτική και ζωή δεν έπαψαν να εξελίσσονται. Εάν η λογοτεχνική πόλη αποτελεί ένα σημαντικό πεδίο καταγραφής των ποικίλων κοινωνικών, πολιτικών, πολιτιστικών, ιστορικών και οικονομικών συντεταγμένων, η πόλη στην λογοτεχνία εξακολουθεί να αποτελεί μια χαμένη ευκαιρία. Δεν το εννοούμε ως λογοπαίγνιο. Η πρώτη αναφέρεται στους τρόπους πρόσληψης και αναπαράστασης των πόλεων στην μορφή τέχνης που κατεξοχήν συνδυάζει τα ιδιοσυγκρασιακά χαρακτηριστικά του και της δημιουργού με τα χαρακτηριστικά της κοινωνίας που τον δημιούργησε: Την λογο-τεχνία. Με τον δεύτερο όρο όμως εννοούμε τους τρόπους με τους οποίους θα μπορούσε να προβληθεί και να αξιοποιηθεί η καθεαυτό πόλη.

Η ΠΟΛΗ ΩΣ ΚΟΙΝΩΝΙΚΟ ΦΑΙΝΟΜΕΝΟ

Τα τελευταία 30 χρόνια, η πολιτισμική πολιτική, εγερμένη μέσα από τις καινούργιες κοινωνικο-οικονομικές συνθήκες και το κλίμα παρακμής των αστικών κέντρων που αυτές διαμόρφωσαν, θεωρήθηκε ότι μπορεί να παίξει έναν σημαντικό ρόλο στις προσπάθειες οικονομικής και κοινωνικής αναγέννησης της οικονομικής και συμβιωτικής ενότητας που ονομάζουμε «πόλη». Όμως οι ποικίλες δυναμικές που αναπτύσσονται για να αντιμετωπιστούν οι δυσλειτουργίες «του αστικού αινίγματος» (Harloe and Lebas, 1981), δεν είναι ουδέτερες από τις κοινωνικές, οικονομικές και πολιτιστικές προτεραιότητες του καιρού. Ιστορικές κοινότητες, κομμάτια μιας παράδοσης αντιεμπορικής όταν ξεφεύγει από τα συνήθως αγοραία πλαίσια του φολκλόρ, γίνονται συχνά βορά σε ένα επιθετικό πνεύμα οικονομικής και πολιτιστικής ή κι εθνικής ομογενοποίησης.

Η ίδια η πόλη υπήρξε το σημαντικότερο ίσως φαινόμενο των τελευταίων αιώνων επηρεάζοντας και γεννώντας κοινωνικά και πολιτιστικά κινήματα και συμβάλλοντας στην δόμηση του μοντέρνου, -κι έπειτα του μεταμοντέρνου-κοινωνικού υποκειμένου όπως ποτέ πριν.

Στον προγενέστερο της πόλης Μεσαιωνικό κόσμο η σύγκριση του πλούτου και της φτώχιας, η κίνηση των ιδεών, η γνώση των καλλιτεχνημάτων, οι ανακαλύψεις οι απογοητεύσεις και οι δυνατότητες, ήταν λιγότερο ή περισσότερο κρυμμένες, όπως οι άνθρωποι ζούσαν σε μικρές κοινότητες ή και κοινωνικές συσσωματώσεις, διασκορπισμένες στην ύπαιθρο.

Αλλά όπως λίγο λίγο, σε μια από τις αντιφατικότερες διαδικασίες στην ιστορία της Δύσης, η εκβιομηχάνιση «άνθιζε», η πόλη, μέσα στον καπνό στις πρόχειρα φτιαγμένες δίπλα στα εργοστάσια παραγκουπόλεις και στις επιδεικτικές επαύλεις, μαζεύοντας τα πιο ετερόκλητα στοιχεία στον πιο περιορισμένο ίσαμε τότε γεωγραφικό 'σώμα',

γεννούσε συγκρίσεις, αγωνίες και συναισθήματα. Οι δρόμοι γέμιζαν θυμό, ελπίδες και ιδέες. Η μοντέρνα Φιλοσοφία, η κοινωνιολογία, η κοινωνική ψυχολογία, η σύγχρονη τέχνη στις ποικίλες φάσεις των τελευταίων αιώνων, και βέβαια η οικονομία και εντός της ο τουρισμός, αποτελούν σε συντριπτικό βαθμό γεννήματά της.

Η πόλη σε κάθε περίπτωση καθόρισε διαχρονικά την πολιτιστική ταυτότητα του κόσμου. Από την πόλη – κράτος περάσαμε στη μεσαιωνική, η οποία δομείται πάνω στην κυριαρχία της εκκλησίας και των συντεχνιών, στη συνέχεια στην πόλη της αναγέννησης, με την κουλτούρα και το εμπόριο να αναλαμβάνουν τις διαμορφωτικές συνθήκες, κατόπιν στη βιομηχανική, με το έντονο ενδιαφέρον για έλεγχο και κέρδος και καταλήξαμε στη μεταβιομηχανική, πολυεστιακή και άκεντρη πόλη των κατακερματισμένων ομάδων που μελετητές όπως ο Έκο ονομάζουν νεομεσαιωνική.[2] Η «ολοκληρωμένη» αυτή πόλη, η οποία διακρίνεται για την τεχνολογική της επάρκεια, έχει αναδειχθεί εξαιρετικά ευάλωτη σε ζητήματα κοινωνικής επάρκειας και απρόθυμη να διασφαλίσει για τους κατοίκους της την κοινωνική δικαιοσύνη.

Η ίδια η πόλη υπήρξε εξαρχής λοιπόν ένα πρόβλημα κι ένα αίνιγμα, πηγή πολλαπλών κοινωνικών διαδικασιών και εξελίξεων, επηρεάζοντας την κοινωνικο-πολιτισμική, οικονομική και επιστημονική ιστορία του πλανήτη. Αυτή η πηγή προβλημάτων αινιγμάτων και δυνατοτήτων, εξακολουθεί να μας επηρεάζει ακόμα, εξελισσόμενη μαζί με μας. Ίσως γι' αυτό οι πόλεις να εμπνέουν τους δημιουργούς. Ως ιδιαίτερες πατρίδες ή ως τόποι στους οποίους υπήρξαν ως επισκέπτες. Εμπνέουν τους δημιουργούς, οφείλουν όμως να εμπνέουν και τους πολίτες

Τι κάνει μία πόλη συμπεριληπτική; «Ο ρόλος της πόλης είναι πολύ σαφής. Δεν μπορεί πλέον να αγνοηθεί», όπως έγραψε ο Nisreen AlAraj. Η πόλη είχε ήδη γνωρίσει διάφορες οικιστικές και οικονομικές κρίσεις κατά την διάρκεια του προηγούμενου αιώνα αλλά η οικονομική κρίση του νεοφιλελευθερισμού, όπως και η συνεχής ροή μεταναστευτικών και προσφυγικών πληθυσμών εξαιτίας γεωπολιτικών «συμβάντων», δημιούργησε προκλήσεις που απαιτούν όχι μόνο στρατηγικές ανάπτυξης «επί του πεδίου» μα και φαντασία. Ο Στόχος για την Βιώσιμη Ανάπτυξη των Ηνωμένων Εθνών (SDG) για το 2030 καλεί «να γίνουν οι πόλεις χώροι χωρίς αποκλεισμούς, ασφαλείς, ανθεκτικές και βιώσιμες» και «να αυξηθεί ουσιαστικά ο αριθμός των πόλεων και των ανθρώπινων οικισμών που υιοθετούν και εφαρμόζουν ολοκληρωμένες πολιτικές και σχέδια για την ένταξη όλων των ανθρώπων». Αλλά με δεδομένο ότι οφείλουμε να εννοούμε την πόλη ως ένα οικιστικό σύστημα συνύπαρξης, καθώς και να συνυπολογίζουμε τις τεράστιες προκλήσεις που αντιμετωπίζουμε σε σχέση με την αστικοποίηση και τον κοινωνικό αποκλεισμό, δεν μπορούμε να ισχυριστούμε ότι μια πόλη είναι 'βιώσιμη' εάν δεν μπορεί να προετοιμαστεί, να αντέξει και να ανακάμψει σε κάθε κρίση, όταν αυτό δεν συμβαίνει εις βάρος συγκεκριμένων κατηγοριών πολιτών. Και τίποτε από αυτά δεν μπορεί να επιτευχθεί δίχως συλλογική συνείδηση και δράση, τομείς που αφορούν εμβληματικά κάθε ουσιαστική παιδαγωγική λειτουργία.

2 Βλ. Burton Pike, *The image of the city in modern literature*, Princeton University Press, Princeton, New Jersey 1981, σ. xii (Preface).
Για την ανάπτυξη και την εξέλιξη της μοντέρνας πόλης βλ. και Richard Lehan, "Urban signs and urban literature: literary form and historical process", *Studies in historical change*, ed. Ralph Cohen, University Press of Virginia, Charlottesville and London, σ. 231-242.

Σήμερα, ο πρωτοφανής ρυθμός παγκόσμιας αστικοποίησης ενισχύει τον ρόλο των πόλεων στην πρόσληψη, αποδοχή ή περιθωριοποίηση των «άλλων» και των ιστοριών «τους». Αυτό ισχύει ιδιαίτερα για τους εκτοπισμένους πληθυσμούς, οι οποίοι ανέρχονται στην εποχή μας σε περισσότερα από 68 εκατομμύρια, η πλειοψηφία των οποίων κατευθύνεται προς τις πόλεις.[3]

Αλλά, με δεδομένη την δυναμική της κοινωνικής θεωρίας των αναπαραστάσεων και την σύνδεση του με την πρόσληψη του και την επίδραση του επί του πραγματικού πεδίου, αυτό που το IRC ονομάζει «χωροταξικό σχεδιασμό πόλης» δεν μπορεί να επιτευχθεί εάν δεν λάβουμε υπόψην και τον χώρο-αναπαράσταση. Τι προγράμματα και τι δράσεις μπορούν να χρησιμοποιηθούν λοιπόν, αρχικά εξερευνώντας κι έπειτα δομώντας την σχέση αντικειμενικής κι έπειτα αναπαραστατικής πόλης, σε σχέση με την γραφή;

Και πως η λογοτεχνία που κατέγραψε τις ιστορίες των άλλων στο παρελθόν, αλλά και τα βιώματά τους σήμερα, ως μέρος της συλλογικής ιστορίας που θα καταγράψει η λογοτεχνία αύριο, θα μπορούσαν να χρησιμοποιηθούν προς την κατεύθυνση μιας ουσιαστικά 'βιώσιμης' πόλης;

Η ΑΠΕΙΚΟΝΙΣΗ ΤΟΥ ΑΣΤΙΚΟΥ ΧΩΡΟΥ ΣΤΗ ΛΟΓΟΤΕΧΝΙΑ

Έχουμε λοιπόν σε φιλοσοφικο-ψυχολογικό και κοινωνικό επίπεδο ουσιαστικά μια μετακίνηση, όπως δηλώνουμε και στην περίληψη, από την λογοτεχνική πόλη στην πόλη στην λογοτεχνία. Η τουριστική λογοτεχνία αρχίζει να αποτελεί παράγοντα στην οικονομία. Γενικότερα, η απεικόνιση του αστικού χώρου στις λογοτεχνικές σελίδες, παραμελημένη έννοια για πολλά χρόνια, άρχιζε να αλλάζει από τον 18ο αιώνα. Από ένα στατικό σύνολο, κολλημένο στο χώρο, μετατρέπεται ως τις αρχές του 20ου σε ένα αποσπασματικό και υποκειμενικό καλειδοσκόπιο, το οποίο αλλάζει διαρκώς στο χρόνο. Κι ενώ στα λογοτεχνικά κείμενα πριν τον 20ό αιώνα η πόλη είναι ολοκληρωτικά τόπος, το σκηνικό όπου δραστηριοποιείται το άτομο, σε έργα του αιώνα αυτού αποκτά αρκετά από τα χαρακτηριστικά και τις λειτουργίες του ανθρώπινου χαρακτήρα. Γίνεται λιγότερο τόπος και περισσότερο άνθρωπος.[4] Για παράδειγμα η Μόσχα του Ντοστογιέφσκι ή το Λονδίνο του Ντίκενς συμβολίζουν και συμπυκνώνουν την ανάπτυξη ενός βιομηχανικού και εμπορικού πολιτισμού, μέσα από τον οποίο ο συγγραφέας αναδεικνύει την υποβάθμιση, την εξαθλίωση, την απανθρωπιά και την αδικία σε βάρος του ανθρώπου. Ας μην ξεχνάμε ότι ο Michel Butor έχρισε την πόλη ως «λογοτεχνικό γένος»,[5] έχοντας στο μυαλό του κείμενα που αναπαριστούν τις εικόνες και το λόγο σπουδαίων πόλεων. Στον κειμενικό χώρο της λογοτεχνίας του 20ού αιώνα, μέρος του πολιτισμικού συστήματος αξιών της κοινωνίας, ο μοντερνισμός (modernism) εξισώνεται τελικά με την παρουσίαση του αστικού χώρου (urbanism).

Δεν είναι τυχαίο που η C. Clement, η σημαντική συγγραφέας, χρησιμοποιεί τον τίτλο 'τα 1000 μυθιστορήματα του Μπεναρές' για να περιγράψει την ιερή πόλη της Ινδίας, αποδίδοντας της αξία ανάλογα με τα μυθιστορήματα που έχουν γραφτεί γι' αυτήν. Είναι σαν να επαναεφευρίσκεται το αστικό τοπίο, και να μεγαλύνεται μέσα από την

5 Στουποκεφάλαιο «La ville comme genre littéraire».
Michel Butor, «La Ville comme texte», *Répertoire V*, Minuit, Paris 1982, σ. 36-38.

επανεγγραφή του στις σελίδες της λογοτεχνίας. Ενώ ακόμη κι ο επαναστάτης Ιρλανδός συγγραφέας Μπ. Μπίαν παραδόθηκε σε μια θρησκευτικού τύπου αντίληψη όταν δήλωνε πως «η Νέα Υόρκη είναι η σημαντικότερη πόλη στην γη του Θεού, αποδίδοντας στην Μητρόπολη τον ρόλο (για να θυμηθούμε τον Έμερσον, βλ. Lewis, 1955) του διαρκώς «Επανερχόμενου Μεσσία.»

Η πολεογραφία λοιπόν, πολύ συχνά αποκύημα εξωραϊσμένης μνήμης και ρομαντικής γραφής (Πανταλέων, 2006) τόσο όσο και τα τουριστικά φυλλάδια, είναι ένας αναπτυσσόμενος λογοτεχνικός κλάδος και μια εν δυνάμει εξαιρετικά πλούσια σε συναισθήματα και ιδέες «τουριστικική» γραφή.[6]

Άλλωστε, εάν η «γλώσσα» είναι ένας από τους μηχανισμούς που χρησιμοποιούμε, ίσως ο πιο περίπλοκος και δυνατός, για να αφομοιώσουμε τις κοινωνικές επιταγές, (Saussure, 1976, Lacan,1988) αναπαράγοντας και νομιμοποιώντας το ιεραρχικό σύστημα μιας συγκεκριμένης κοινωνίας, η λογοτεχνία, ως πράξη ατομικού λόγου παρουσιάζεται «διττή». Αφού, παρόλο που (και επειδή) είναι πράξη ατομικής έκφρασης, ανοίγει ένα παράθυρο στην πραγματικότητα, αντλώντας πληροφορίες κι ερεθίσματα από αυτήν. Με τον τρόπο αυτόν μπορεί να αναπαράγει την τελευταία όχι μόνο στατικά αλλά «κι εν δυνάμει», ενέχοντας (κάποτε) την ευαισθησία να «αποκαλύψει» ή να «αποκρύψει» πράγματα που «υφέρπουν».

Χαρακτηριστικό, σε σχέση με το υπό διαπραγμάτευση ζήτημα, είναι πως στις 3 πιο δημοφιλείς διαδρομές της λογοτεχνικής πόλης βρίσκουμε στην 1η θέση την Millennium Tour, στην Στοκχόλμη της Σουηδίας , έναν ατμοσφαιρικό περίπατο στα σκοτεινά σοκάκια αυτού που έχει περιγραφεί ως Scandi noir, βασισμένη στην περίφημη τριλογία του Stieg Larsson The Girl with the Dragon Tattoo όπου στις σκιές του η κοινωνία έβλεπε κρυμμένα της μυστικά σε σχέση με το ναζιστικό της παρελθόν. Αλλά το βιβλίο απογείωσε και την Στοκχόλμη ως τουριστικό προορισμό, αφού επέτρεπε στους τουρίστες να ξαναζήσουν το δράμα και την ιδιοφυία της Lisbeth Salander, χαρτογραφώντας και την ίδια την πόλη.

Την Literary Pub Crawl, στο Δουβλίνο της Ιρλανδίας που περιδιαβαίνει στα παμπ των καταραμένων συγγραφέων της, όπως ο James Joyce, ο Brendan Behan, ο Samuel Beckett και ο WB Yeats, ή ο σπουδαγμένος εκεί Oscar Wilde, αναδεικνύοντας την πλούσια πολιτιστική κληρονομιά της δια-θρησκευτικής μα ματωμενης πόλης.

Την Literary Landmarks, στη Βοστώνη, Η.Π.Α., πόλη που δημιούργησε λογοτεχνικά κινήματα με πολιτικοκοινωνική επιρροή όπως ο αμερικανικός ρομαντισμός, ο λεγόμενος τρανσενταλισμός, ο αμερικανικός ρεαλισμός και ο υπερβατισμός. Henry Wadsworth Longfellow, Ραλφ Γουόλντο Έμερσον, Χένρι Ντέιβιντ Θορό, η Λουίζα Μέι Άλκοτ, ο Χένρι Τζέιμς και ο Ναθάνιελ Χόθορν, Έμιλυ Ντίκινσον συνδέθηκαν στενά με τη Νέα Αγγλία.

Έτσι η πολεογραφία παρουσιάζεται διττή: Από την μια η όλο και πιο γειωμένη πόλη, η πόλη που από λογοτεχνική μετατρέπεται στην πόλη στην λογοτεχνία. Και από την άλλη παρουσιάζεται ως ένα προνομιακό πεδίο κοινωνικής κριτικής, συνδεδεμένη με συγγραφείς από εναλλακτικές κουλτούρες, συνεχίζοντας την πολύφερνη σχέση της με όλα ουσιαστικά τα κοινωνικά κινήματα των τελευταίων αιώνων.

ΛΙΓΟΤΕΡΟ ΤΟΠΟΣ ΚΑΙ ΠΕΡΙΣΣΟΤΕΡΟ ΑΝΘΡΩΠΟΣ

Ο Marco Martiniello[7] έθεσε πρόσφατα το ερώτημα: «ποιος μπορεί είναι ο ρόλος των τεχνών (μουσική, θέατρο, λογοτεχνία κ.λπ.) στα κινήματα αλληλεγγύης υπέρ των προσφύγων στις ευρωπαϊκές πόλεις και όχι μόνο;» Παρόλο που ο Martiniello επικεντρώνεται στους πρόσφυγες οι απόκληροι γενικότερα, γηγενείς και κυνηγημένοι, δεν μπορούν να διαφύγουν της προσοχής μας. Η εφαρμοσμένη άλλωστε πολεογραφία τους έχει αναδείξει συχνά, όταν γίνονται αντικείμενο ενεργειών ενσωμάτωσης, σε αντίθεση με ό,τι συμβαίνει όταν γκετοποιούνται, σε παράγοντα που μπορεί να συμβάλλει τόσο στην οικονομική όσο και στην πολιτιστική ανάπτυξη μιας πόλης.

Μπορούν όμως τα λογοτεχνικά έργα να ενημερώσουν την κοινωνιολογική και παιδαγωγική έρευνα και μάλιστα αυτήν που ασχολείται με την πόλη ως σύνολο;

Εάν ισχύει πως «οι λογοτεχνικές αφηγήσεις επικεντρώνονται με πολύ άμεσο και διεισδυτικό τρόπο σε θέματα όπως η αντίληψη του τόπου, η ανακάλυψη του εαυτού κλπ» (Said, 2001) αυτό σημαίνει ότι υπάρχουν ακόμη πολλά περιθώρια για μια λογοτεχνική συμβολή στην πολεογραφία. Στην πραγματικότητα, ακριβώς όπως ο δημόσιος λόγος κατηγοριοποιεί τους κατοίκους ενός τόπου το ίδιο διαπράττει και ο ίδιος ο τόπος.

Ενσωματωμένοι και παρίες, κοινωνικοί νικητές και ηττημένοι, δημόσιοι χώροι κυρίως για άνδρες και ιδιωτικοί κυρίως για γυναίκες ή 'άλλους', απροκάλυπτη επιβολή ενός κακώς νοούμενου ανθρωποκεντρισμού και συρρίκνωση της χλωρίδας και της πανίδας, δλδ των άλλων πλασμάτων, όλοι.ες και όλα συναποτελούν και καταγράφονται στο 'σώμα' μιας πόλης. Πρόκειται για «ρίζες και διαδρομές» κι αφορούν επαναλαμβανόμενα θέματα όπως των συνόρων, της ιθαγένειας, του ανήκειν, της αλλαγής (και της αμφιθυμίας για την αλλαγή), της βιοπολιτικής, την ταυτότητα, τα στερεότυπα, το φύλο, την φυγή, την ετερότητα, την εξορία, τον αποχωρισμό, τις διαφορές των γενεών, τη (μη) κατοικησιμότητα, την εγκατάλειψη και την επιστροφή.

«Αυτές οι εφαπτομενικές προσεγγίσεις αποτελούν αναπόσπαστο μέρος του λογοτεχνικού σώματος προσφέροντας μια νέα προσέγγιση στη μελέτη της λαϊκής μυθοπλασίας σε σχέση με την Πολεογραφία.

Η κοινωνιολογία της λογοτεχνίας έχει επισημάνει άλλωστε πως η αξία και η ιδιαιτερότητα της αυτοβιογραφικής κυρίως (μα όχι μόνο) γραφής είναι πως καταγράφει κι ενίοτε φέρνει στο προσκήνιο τις φωνές όσων αφήνουν οι επίσημες πολιτικές και κοινωνικές ρητορικές στο περιθώριο.

Ένα παράδειγμα αποτελεί το διήγημα της Nazli Eray, μία από τις αξιολογότερες εκπροσώπους του μαγικού ρεαλισμού στην Τουρκία. Το «Μεσιέ Χρήστο», είναι μάλιστα το πρώτο της διήγημα και δημοσιεύτηκε στο γνωστό, κυνηγημένο, περιοδικό «Varlik», στα 1959, μιλώντας με σπαραγμό για την εξαφάνιση της Ελληνικής (και όχι μόνο) Μειονότητας της «Πόλης» που υπήρξε σταυροδρόμι πολιτισμών και ψυχών:

Ο Θυρωρός της πολυκατοικίας «Σαντέτ» στο Σισανέ Μεσιε Χρήστος, μια καλοκαιρινή μέρα έγινε πουλί και πέταξε στο Κουλέντιμπι[8]/.../ Κανείς δεν πήρε είδηση το ενδιαφέρον αυτό γεγονός εκτός από την αλλήθωρη Φορτούνα, την κόρη του μπακάλη Μεσιέ Νταβίντ/.../

7 Multiculturalism and the Arts in European Cities, Routledge, 2014.
8 Περιοχή γύρω από τον Πύργο του Γαλατά, όπως και η Σισανέ και τα λοιπά τοπωνύμια του διηγήματος.

Την ώρα εκείνη ο Μεσιέ Χρήστος πετούσε πάνω από το Γιουκσέκ Καλντιρίμ προς την κατεύθυνση του τούνελ. /../Πήγαινε όπου τον πήγαιναν τα φτερά του. Ήταν ελεύθερος, ευτυχής, ένιωθε σαράντα χρόνια νεότερος./..../ Όταν πήγε η ώρα δυόμισι κι ο Μεσιέ Χρήστος δεν είχε ακόμα φανεί, η Μαντάμ Μαρίνα άρχισε ν' ανησυχεί πολύ./../«Τι κάνει ως αυτήν την ώρα ο Χρήστος στο καφενείο;» αναρωτήθηκε φωναχτά βγαίνοντας από το σπίτι./.../ Στο πεζοδρόμιο έπαιζε μπάλα ο μεγάλος αδελφός του Οζγκιούλ ο Ρετζέπ. Η Μαντάμ Μαρίνα τον φώναξε κοντά της: «Πετάξου, γιαβρί μου, μια στιγμή να δεις αν είναι ο θείος σου ο Χρήστος μέσα».. Εν τέλει ο θυρωρός, Ρετζάι εφέντης,/../είπε: «Ο Μεσιέ Χρήστος δεν ήρθε παιδί μου σήμερα» «Ο Ρετζέπ βγήκε τρέχοντας έξω…. «Ο θειο-Χρήστος δεν πήγε, λέει, στο καφενείο σήμερα»...

... Η Μαντάμ Μαρίνα….έφτασε τρέχοντας στο μπακάλικο του Μεσιέ Νταβίντ που ήταν πιο πέρα στον ίδιο δρόμο. Ο Μεσιέ Νταβίντ, η γυναίκα του Μαντάμ Μπέρτα κι η κόρη τους Φορτούνα, έτρωγαν …. Η μαντάμ Μαρίνα… ζαλίστηκε και σωριάστηκε επί τόπου…. Η Μαντάμ Μπέρτα έτρεξε και τη σήκωσε, κι ο Μεσιέ Νταβίντ μάζεψε τα άδεια σαρδελοκούτια από το τραπέζι … «Ο Χρήστος με παράτησε», είπε η Μαντάμ Μαρίνα./.../ Ο Μεσιέ Χρήστος άκουσε ένα τραγούδι να έρχεται κάπου από πίσω…. Τραγουδούσε η Περιχάν Σέζερι.[9]/.../κάθισε σ ένα δέντρο κι έκλεισε τα μάτια/.../. Είχε σκοτεινιάσει όταν τελείωσε η μουσική. Ένας ήχος σφυρίχτρας ακούστηκε από κάπου μακριά. Οι μαθητές του δημοτικού Εβλιγιά Τσελεμπή…σκόρπισαν με φωνές και τσιρίδες στο Κασίμ-πασά./.../

Ο Μεσιέ Χρήστος ένιωσε τη μεταμόρφωσή του σε πουλί να φτάνει στο τέλος της την ώρα που περνούσε ξυστά από το ξενοδοχείο Πέρα Παλάς. Γύρω ήταν ερημιά΄ πέταξε σε μια σκοτεινή γωνιά και κάθισε στο πεζοδρόμιο…»

Μέσα από την προσεκτική επιλογή τοπωνυμίων και διαδρομών και ονομάτων σχολείων, ανθρώπων από μειονότητες όπως η ελληνική και η εβραϊκή, αλλά και την χρήση του καφενείου ως τόπο συνύπαρξης, ο άνθρωπος-πουλί περιδιαβαίνει όχι μόνο την ίδια την πόλη μα και την πολυπολιτισμική ιστορία της. Θέτοντας το ερώτημα όχι μόνο τι είναι «πόλη» αλλά και τι είναι πραγματικά καλό για τους κατοίκους της. Η χρήση των εκπροσώπων της ελληνικής μειονότητας της πόλης, γίνεται αφορμή ώστε να μιλήσουν για μια «εναλλακτική» Κωνσταντινούπολη, λιγότερο καταπιεστική και περισσότερο ανθρώπινη. Οι "άλλοι" μετατρέπονται έτσι σε αντιθετικό πόλο αυτού που ο Kiberd(1995) εντόπισε ως αυτάρεσκη και μονοπολιτισμική χρήση του παρελθόντος για να ξεχνάμε τις δυστοπίες του παρόντος. Έτσι, η μόνη που βλέπει την εξαφάνιση του Μεσιέ Χρίστου είναι η Φορτούνα (μοίρα…). Αν λάβουμε υπόψη μας την «δύσκολη» περίοδο (Guven, 2007) που η Ezray γράφει (4 μόλις χρόνια μετά τα Σεπτεμβριανά,) μπορούμε να εννοήσουμε την επιλογή της ως μία «πρόδρομη» (Genette, 1973) αναφορά σε διώξεις που μπορεί να ακολουθήσουν, ή ως υπενθύμιση άλλων διωγμών που έχουν συμβεί στο παρελθόν. Κατ' ουσίαν, η Εζράι μιλά για τις πόλεις-γεφύρια ενός καιρού μακρινού που έβαλαν ένα ανολοκλήρωτο στοίχημα, πόλεις-μήτρες δύσκολες μα γόνιμες που είχαν την ευρύτητα να κυοφορούν παιδιά πολλών πατέρων δίχως να σκοτώνουν για «λόγους ηθικής» κανένα, ισχύει ίσως αυτό που έγραψε ο Γκέτε στο Νόημα της Ζωής (του): «Ανήκα ανέκαθεν σ' αυτό που δεν μπόρεσα να είμαι».

9 Σπουδαία λαϊκή ερμηνεύτρια της Τουρκίας, «εκφράστρια των καημών του λαού».

ΑΛΛΑ ΛΟΓΟΤΕΧΝΙΚΑ ΠΑΡΑΔΕΙΓΜΑΤΑ

Στο πιο πρόσφατο μυθιστόρημα A Dangerous Crossing (2018) της Ausma Zehanat Khan που επικεντρώνεται στους, τόσο διαφορετικούς και τόσο ίδιους, κυνηγημένους του δικού μας καιρού και διαδραματίζεται μέσα και γύρω από ευρωπαϊκούς προσφυγικούς καταυλισμούς σε Ελλάδα και Ιταλία, ο κάτωθι διάλογος λαμβάνει χώρα σε μία πλατεία της πόλης της Μυτιλήνης, προβάλλοντας την πόλη ως ξενότητα: Ο Αλί «έβαλε το μακρύ του κεφάλι στα χέρια του, τα δάχτυλά του θαμμένα στις μπούκλες: «Δυσκολεύομαι να θεωρήσω τον εαυτό μου θύμα μιας κρίσης. Νιώθω σαν άνθρωπος – νομίζεις ότι ο πόλεμος το έσβησε;'»./…/

«Επιτρέπεται να μιλήσω; Ξέρω τη χώρα μου καλύτερα από εσάς. Καλύτερα από την Ιντερπόλ, καλύτερα παρά ό,τι εκπροσωπείτε, επιθεωρητή… Το κάνετε όλοι. Ο ΟΗΕ, οι εθελοντές, τα σύνορα πράκτορες, άνθρωποι στις ειδήσεις. Εσείς κάνετε επιλογές που μας επηρεάζουν, εσείς αποφασίζετε τι θα κάνει η ζωή μας εσείς αποφασίζετε τι πρέπει να σκεφτούμε για αυτές τις επιλογές.»[10]

Τέλος, σε ένα ακόμη σταχυολογημένο παράδειγμα, το Alif the Unseen (2012) του G. Willow Wilson, ένα μυθιστόρημα φαντασίας που διαδραματίζεται σε μια φανταστική μα τόσο χαρακτηριστική Πόλη του Κόλπου, θυμίζοντας την παγκοσμιότητα του προβλήματος, οι προσπάθειές της ηρωίδας να ταιριάξει στον αστικό ιστό περιγράφονται ως εξής:– «ντύνομαι με σεβασμό, μαθαίνω τη γλώσσα, ακολουθώντας όλους τους παράφρονες κανόνες… ακόμη και να υιοθετήσω την θρησκεία σας, κι όμως θα είμαι «πάντα ξένη».[11]

Οι Sellman και Woolley έχουν προτείνει ότι η σχέση λογοτεχνίας και ετερότητας έχει αλλάξει σε έναν βαθμό τη μορφή και το περιεχόμενό της γραφής σύμφωνα με τις ευρύτερες κοινωνικές αλλαγές. Εάν υπάρχει στην γραφή, όπως και στην πολιτική πρόσληψη, πχ αποϊστορικοποίηση της «φιγούρας του άλλου» (Gallien 2017) και η εστίαση δίνεται στην υπαρξιακή απώλεια με μία έμφαση στη νοσταλγική και φανταστική επιστροφή στους τόπους καταγωγής (Burt 2010), ο τόπος παραμονής, που είναι και τόπος εξορίας ταυτόχρονα, μπορεί να συμβάλλει στο 'πλάτεμα' των εθνικών γλωσσικών και λογοτεχνικών συνόρων.[12] «Η σύγχρονη αραβική λογοτεχνία για τη μετανάστευση στην Ευρώπη πχ που συχνά χαρακτηρίζεται και διατίθεται στο εμπόριο ως εξόριστη λογοτεχνία (adab al-manfa).» μπορεί να ενθαρρύνει μια κριτική ανάλυση του τρόπου πρόσληψης της και του τόπου εγκατάστασης που είναι κυρίως η πόλη αφού δραματοποιεί τον τρόπο με τον οποίο αυτή η δύσκολη κατάσταση είναι μέρος ενός κοινόχρηστου κόσμου.» Θέτοντας, έτσι, το ερώτημα πώς οι αναπαραστάσεις επεκτείνονται σε, και ενεργούν πάνω στη δημόσια σφαίρα.»[13]

Σε σχέση με την Ταυτότητα και την Εθνικότητα, κι ενώ παραδοσιακά η εθνική ταυτότητα σε όλον τον κόσμο δομείται από ένα 'ρετουσάρισμα' μια αποκαθαρμένη εικόνα του συλλογικού μας εαυτού, η συμπερίληψη των άλλων και των περιοχών όπου 'αποκρύβονται' θέτει υπό αμφισβήτηση πτυχές της ταυτότητας και οδηγεί σε μετασχηματισμό και νέες επιρροές. Η ίδια η ανάδειξη εκείνων που βρίσκονται σε ένα μέρος

10 Khan, 2018 pp. 209–10.
11 Wilson, 2012, p. 151
12 Gallien, 'Forcing Displacement', p. 740.
13 Woolley, p. 21.

όπου θεωρούνται «άλλοι», εγείρει την προβληματική κατηγοριοποίηση του «πολίτη» είτε ως «επισκέπτη» στη γλώσσα και τον πολιτισμό υποδοχής, είτε ως έχοντα ή έχουσα την ευκαιρία να έρθει σε επαφή με τον/τους πολιτισμό/ούς του άλλου/ων. Και είναι ακριβώς αυτή η ικανότητά διατάραξης της υπάρχουσας κατανόησης των εθνικών λογοτεχνιών και γλωσσών, που μπορούν να συνθέσουν μια νέα αστική υποκειμενικότητα, όπως ο Larussi (2002) επισημαίνει. Ο ξεριζωμός και η εξωεδαφικότητά αυτών των κειμένων 'προκαλούν' την προεπιλεγμένη λογοτεχνική γεωγραφία που ορίζεται κατά μήκος των εθνικών συνόρων και το προεπιλεγμένο μονόγλωσσο φανταστικό του εθνικού πολίτη».[14] Π.χ. οι αφηγήσεις των προσφύγων του 22 που έζησαν ή πέθαναν στα σύρματα στις παρυφές των ελληνικών πόλεων παραμένουν αποκομμένες από το κυρίαρχο λογοτεχνικό σώμα, αφού η αγριότητα εναντίον τους αφορά μονάχα τους άλλους. Και αυτό σε μία χώρα όπου παρά τους χιλιάδες νεκρούς εν μέσω της πανδημίας του τύφου στα τότε στρατόπεδα των προσφύγων, δεν έχει εναποθέσει ουσιαστικά καμία αναθηματική πλάκα στους τόπους αυτούς. Ίσα ίσα, καθώς οι πόλεις επεκτείνονταν, η μνήμη των ίδιων μας των κυνηγημένων αδελφών, θάφτηκε κάτω από μπετά και μαρίνες. Η άλλη λογοτεχνία σε σχέση με την Πολεογραφία όμως μπορεί να τιμήσει πραγματικά και όχι ψευδεπίγραφα την ελληνικότητα και μέσα από αυτήν την ξενότητα, με την ανάδυση νέων λογοτεχνικών κατασκευών και χρήσεων που δεν θα συρρικνώνουν το εύρος των παλαιών ταυτοτήτων, αντίθετα θα το πλαταίνουν. Μπορεί να είναι, με άλλα λόγια, ενδεικτική της συλλογικής/πολιτιστικής μνήμης. Χαρακτηριστικό εδώ είναι το βιβλίο οι Πόλεις της Σιωπής, όπου η Λ. Λεοντίδου (2011) ερευνά τις οικιστικές και πολεοδομικές στρατηγικές διακρίσεων και κοινωνικού αποκλεισμού.

Όπως ο White έχει επισημάνει «η λογοτεχνία περιέχει μερικές από τις πιο αποτελεσματικές εξερευνήσεις ζητημάτων ταυτότητας»[15] συμβάλλοντας στους επαναπροσδιορισμούς και στην επιτυχέστερη αντιμετώπιση πολύσημων, οικονομικών, κοινωνικών και υπαρξιακών, κρίσεων, δίνοντας έμφαση στο παγκόσμιο και όχι μόνο στο εθνικό, εμπλουτίζοντας και την εθνική λογοτεχνία. Ο Σέλμαν (Burge, A. 2020) σημειώνει, για παράδειγμα, «ένα είδος «εφιαλτικού ρεαλισμού»» που μπορεί να μας αφορά όλες και όλους. Όχι αναγκαστικά ως μαρτυρία προσωπικών εμπειριών, αλλά ως ενασχόληση με τα σύγχρονα προβλήματα, που συνομιλούν με «την κυρίαρχη ή εναλλακτική άποψη και προσφέρουν νέους τρόπους γνώσης της κοινωνικής κατάστασης». Η «μετακίνηση» έτσι από την λογοτεχνική πόλη στην πόλη στην λογοτεχνία» μπορεί να αντιπαρατεθεί στους προστακτικούς χώρους της επίσημης εξουσίας»[16] και να συμβάλλει στην καταπολέμηση των κυρίαρχων αφηγήσεων, τελικά αρνητικών για το σύνολο, ενάντια στις κυρίαρχες αναπαραστάσεις. Συμβάλλοντας, μακροπρόθεσμα και στον βαθμό που τις αναλογεί, σε έναν κόσμο όπου οι άνθρωποι, δηλαδή οι αληθινοί «τόποι», θα μπορούν να συνευρίσκονται στην «Πόλη τους», δλδ σε αυτό που ξεπερνά σύνορα και τους ενώνει.

ΠΑΙΔΑΓΩΓΙΚΗ ΧΡΗΣΗ ΤΗΣ ΣΥΝΔΕΣΗΣ ΛΟΓΟΤΕΧΝΙΑΣ ΚΑΙ ΠΟΛΕΟΓΡΑΦΙΑΣ

Αν και «θραύσματα» παιδαγωγικών χρήσεων μπορούν να βρεθούν στο σύνολο του άρθρου, μελετητές επισημαίνουν πως η σχετική παραγωγή λόγου τεκμαίρεται σε διάφορα είδη (Burge, 2020), και άρα οι αμιγώς εκπαιδευτικές χρήσεις μπορούν και πρέπει να συμπεριλαμβάνουν και αυτά, ανοίγοντας την έννοια της λογο-τεχνίας και την διαθεματική σχέση της με την γραφή:

α. «προ-λογοτεχνίες» – δεοντολογικά δελτία ή κοινοτικές εφημερίδες• ημερολόγια, τραγούδια, από το στόμα αφηγήσεις, γράμματα (που μπορούν συχνά να εννοηθούν ως μια προσπάθεια να κρατηθούμε σε προηγούμενες ταυτότητες)
β. Ποιήματα, διηγήματα, ρεπορτάζ. Σύνθετα μυθιστορήματα, θεατρικά έργα, ταινίες και ποίηση (σε γλώσσες «κυρίαρχων μητροπολιτικών δυνάμεων μα και αδύναμων χωρών και γλωσσών 16
γ. ταξιδιωτική λογοτεχνία, μεταναστευτική, εξόριστη, διασπορική,
δ. κείμενα που μπορούν να αναδείξουν μη μητρικές γλώσσες και την ενσωμάτωσή ή η έλλειψή τους στην εκπαιδευτική πράξη, όπου αυτονόητη και ευεργετική θεωρείται η επικρατούσα διάλεκτος στη γλώσσα των δυνατών μητροπόλεων, όπως τα Γαλλικά του Παρισιού ή τα Cokcneys του Λονδίνου.
ε. Και πάνω από όλα παρακολούθηση και αναβίωση τους πάνω στο καθεαυτό σώμα της πόλης με προσεκτικά επιλεγμένες επισκέψεις και διαδρομές. Όπως γράφει ο Clifford, το θέμα αφορά «ταυτοποιήσεις όχι ταυτότητες». Ταυτοποιήσεις που μπορούν να αναδείξουν το πρόσωπο του και της ανθρώπου δημιουργώντας ασφαλέστερες εξυπνότερες και ανθεκτικότερες ταυτότητες.

ΕΠΙΛΟΓΙΚΟ

Τελικά, εάν, όπως μας έδειξε ο Φουκώ, η έννοια του διανοούμενου τρέπεται συχνά από φωνή των απόκληρων, από φωνή βοώντος εν τη ερήμω δηλαδή, σε ένα ευφυές μέσο για να ρυθμίζεται και ν' αστυνομεύεται ο πολυσημικός λόγος της μυθοπλασίας, κι άρα της κοινωνικής κινητικότητας, η Πολεογραφία μπορεί να εκφράζει τόσο τις ιδιοσυγκρασιακές ιδιαιτερότητες του δημιουργού, αλλά και το πολιτιστικό πλαίσιο της εποχής μα, έμμεσα, και τα αιώνια ερωτήματα κι αιτήματά του και του ανθρώπου.

Κι όντως, αν το σκεφτούμε, πόση όταν πηγαίνουν στην Αλεξάνδρεια, δεν θαρρούν πώς πηγαίνουν στην Αλεξάνδρια του Καβάφη ή του Τσίρκα; Πόσοι επισκέπτες της Πράγας, δεν πάνε προσκυνητές στα στενά του Κάφκα και στους δρόμους του Κούντερα κλπ; Που αλλού μπορεί να περιγραφεί χωρίς διδακτισμό το κοινωνικό και πολιτιστικό πλαίσιο της εποχής αποτυπώνοντας την ιστορία;

Η πόλη σε κάθε στιγμή της ιστορίας της αντιπροσώπευε όχι μόνο τον αφηρημένο χώρο που κατελάμβανε, αλλά την έννοια μιας 'χώρας', όπως την εκφράζει στην εξίσωσή του ο Ζακ Ντεριντά (1997) : η Χώρα = Τόπος + Λόγος + Μύθος, παράγοντας πολυσχιδία αντιληπτικών παραστάσεων, βιωμάτων, και θέσεων, που μπορούν, μέσα από την Πολεογραγφία, να συμβάλουν στην άρση του Κοινωνικού Αποκλεισμού. Προς όφελος σε βάθος χρόνου του συνόλου τελικά.

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΚΕΣ ΑΝΑΦΟΡΕΣ

Bauman, Bauman, Z., (1992) in Featherstone, ed. Cultural Theory and Cultural Change: Survival as a social construct, London: Sage, p. 1-36.

Bel, J. (2011), 'Migration, Literature and Cultural Memory.', Journal of Romance Studies, 11.1 (2011), 87–97 p. 92.

Bien, P., (1972) Kazantzakis and the Linguistic Revolution in Greek Literature. Princeton, New Jersey: Princeton University Press.

Burge, A. (2020) What can literature tell us about migration? IRIS working Papers, Birmigham, University of Birmigham Press.

Butor, M. 1986 (1957) Second Thoughts (La Modification), Renaudot.

Derida, Z. (1997), Margins of Philosophy University of Chicago Press

Εράι Ναζλί (2009) Ο Μεσιέ Χρίστος μτφρ. Νίκη Σταυρίδη, περιοδικό «Η Κινστέρνα», τεύχος 16, Δεκέμβριος 2009, σελ. 22-27.

Genette G., (1973) «Figures IV», Editions du Seul, Paris.

Guven D, (2007) Εθνικισμός, κοινωνικές μεταβολές και μειονότητες – Τα επεισόδια εναντίον των μη Μουσουλμάνων της Τουρκίας (6/7 Σεπτεμβρίου 1955), Αθήνα, Νέα Εστία τ. 2 2007

Harloe and Lebas, 1981, «The Urban Question», London.

Khan, Ausma Zehanat, A Dangerous Crossing, London, St. Martin's Press.

Kiberd D. (1995) *Inventing Ireland*. Cambridge, Mass: Harvard University Press.

Lacan, J. (1988) `in: Wilden's, A., System and Structure: Essays in Communication and Exchange, New York, Harper and Row Publishers, 1972.

Laroussi, Farid, 'Literature in Migration', The European Legacy, 7.6 (2002), 709–22

Martiniello, M. (2014). Multiculturalism an the Arts in European Cities, London, Routledge.

Λεοντίδου, Λ. (2011) Πόλεις της σιωπής: Εργατικός εποικισμός της Αθήνας και του Πειραιά 1909-1940. Αθήνα, Πολιτιστικό Τεχνολογικό Ίδρυμα.

Patrick Kline & Enrico Moretti, 2014. "People, Places, and Public Policy: Some Simple Welfare Economics of Local Economic Development Programs," Annual Review of Economics, Annual Reviews, vol. 6(1), pages 629-662.

Said, E., (2001) *Power, Politics and Culture*, Bloomsbury Publishing,

Saussure, 1976, στο Jonathan Culler, Ferdinand de *Saussure,* New York, Penguin.

Wilson, W. G. (2012) Alif the Unseen, London: Corvus.

Wooley, Woolley, A, (2014) Contemporary Asylum Narratives: Representing Refugees in the Twenty-First Century, London: Palgrave Macmillan Limited.

Η κεραμική τέχνη, φορέας πολιτισμού στο νησί της Ρόδου

Κουφού Μαρία
Φιλόλογος, Ξεναγός – MSc Σχολικής Ψυχολογίας
mariakoufou@gmail.com

Μάρου Ευαγγελία
ΠΕ 05 Γαλλικής Γλώσσας – MEd Διδακτικής της γαλλικής γλώσσας
evagmarou@gmail.com

ΠΕΡΙΛΗΨΗ

Η παρούσα εργασία πραγματεύεται την ανάπτυξη της Ειδικής Εναλλακτικής Μορφής Τουρισμού (ΕΕΜΤ) του πολιτιστικού τουρισμού στο πλαίσιο της αειφόρου και βιώσιμης τουριστικής ανάπτυξης στο νησί της Ρόδου. Ιδιαίτερο πεδίο μελέτης αποτελεί η τουριστική αξιοποίηση της κεραμικής τέχνης καθώς είναι άμεσα συνδεδεμένη με τη μακρόχρονη παράδοση και την πολιτιστική κληρονομιά του νησιού. Η έρευνα εστιάζει στη συμβολή της κεραμικής τέχνης ως ενός τουριστικού προϊόντος αναπτυσσόμενου με στόχο να προσεγγίσει τη μακρόχρονη παράδοση της Ρόδου στον τομέα αυτό, να διατηρήσει και να αξιοποιήσει το πολιτισμικό απόθεμα, να καλλιεργήσει τον διάλογο με το παρελθόν και να διατηρήσει το ανταγωνιστικό τουριστικό περιβάλλον για να προσελκύσει τους επισκέπτες με ειδικά ενδιαφέροντα. Στο πλαίσιο της έρευνας αναδεικνύεται και αποτυπώνεται η παρούσα κατάσταση σε όρους προσφοράς και ζήτησης βάσει δεδομένων που προέκυψαν από συνεντεύξεις καλλιτεχνών, επιχειρηματιών και αγγειοπλαστών του νησιού. Εξετάζεται το επίπεδο του πολιτιστικού τουρισμού αυτού του είδους, η επισκεψιμότητα, η εποχικότητα του πολιτιστικού αυτού προϊόντος, οι υποδομές και η ποιότητα των παρεχόμενων υπηρεσιών. Μελετάται, επίσης, η κινητοποίηση των τοπικών φορέων σχεδιασμού τουριστικής ανάπτυξης - δημόσιων και ιδιωτικών - για την ανάπτυξη της Ειδικής Εναλλακτικής Μορφής

Τουρισμού (ΕΕΜΤ) αυτού του είδους ως εφαλτήριο προώθησης και ανάδειξης αυτού του πολιτισμικού αγαθού. Αξιόλογη αναδεικνύεται η τάση για την προώθηση και διάδοση της τέχνης της κεραμικής μέσα από εκπαιδευτικές δράσεις που στοχεύουν στη διατήρησή και την τουριστική αξιοποίησή της στο πλαίσιο ένταξής της στο πολιτισμικό γίγνεσθαι του σήμερα. Τέλος, παρουσιάζονται προτάσεις για περαιτέρω ανάδειξη και ανάπτυξη του τουριστικού πολιτιστικού προϊόντος της αγγειοπλαστικής στο πλαίσιο της βιώσιμης και αειφόρου ανάπτυξης σύμφωνα με τους 17 στόχους της ατζέντας 2030 του ΟΗΕ.

***Λέξεις κλειδιά**: κεραμική τέχνη, Ρόδος, πολιτιστικός τουρισμός, τουριστικό προϊόν, ΕΕΜΤ*

ΕΙΣΑΓΩΓΗ

Ο τουρισμός είναι ένας από τους ταχύτερα αναπτυσσόμενους οικονομικούς τομείς παγκοσμίως και έχει συμβάλει σημαντικά στην ανάπτυξη των εθνικών οικονομιών. Σύμφωνα με έκθεση του Παγκόσμιου Οργανισμού Τουρισμού, η συνεισφορά του τουρισμού στο παγκόσμιο ΑΕΠ το 2019 ήταν 10,4% δημιουργώντας 319 εκατομμύρια θέσεις εργασίας παγκοσμίως. Ο αριθμός των τουριστών αναμένεται επίσης να αυξάνεται κατά 3,3% ετησίως έως το 2030, φτάνοντας τα 1,8 δισεκατομμύρια επισκέπτες (UNWTO, 2019). Ως εκ τούτου, οι χώρες θα πρέπει να επιλέξουν αποτελεσματικά τουριστικά μοντέλα προκειμένου να αναπτύξουν τον τουρισμό ως οικονομικό τομέα και ταυτόχρονα να επιτύχουν στόχους που σχετίζονται με τη διατήρηση των τοπικών πολιτιστικών αξιών και την περιβαλλοντική βιώσιμη ανάπτυξη (Salazar, 2012).

Σύμφωνα με τον Παγκόσμιο Οργανισμό Τουρισμού (UNWTO, 2019) οι διακοπές ειδικών ενδιαφερόντων είναι εκείνες στις οποίες το άτομο ασχολείται με την πολιτική, καλλιτεχνική δραστηριότητα ή άλλη ενασχόληση στο πλαίσιο του ελεύθερου χρόνου του με σκοπό την προσωπική του ικανοποίηση και την ανάπτυξη της προσωπικότητάς του. Η αύξηση της ζήτησης των προϊόντων που συνδέονται με τις Ειδικές και Εναλλακτικές μορφές τουρισμού ώθησε τους παράγοντες διαχείρισης του τουρισμού (tour operators) στη δημιουργία νέων προϊόντων και στο συνδυασμό των ήδη υπαρχόντων με χαρακτηριστικά εναλλακτικών μορφών. Μέσα σε αυτό το πλαίσιο αναπτύσσεται ο πολιτιστικός τουρισμός (Κυριακάκη, 2020).

Η αναγνώριση του πολιτιστικού τουρισμού ως εναλλακτικής μορφής τουρισμού πραγματοποιείται προς τα τέλη της δεκαετίας του 1970 όταν οι μελέτες έδειξαν πως ένα μεγάλο ποσοστό ανθρώπων πραγματοποιούσαν ταξίδια με κίνητρο να γνωρίσουν τον πολιτισμό ή την πολιτιστική κληρονομιά του τόπου στον οποίο ταξίδευαν (Γιαννούλης, 2016). Εντός του πολιτισμικού αυτού πλαισίου, ο δημιουργικός τουρισμός αναδύεται ως μια νέα μορφή πολιτιστικού τουρισμού (Olson, 2010) «που σχετίζεται με την ενεργό συμμετοχή των ταξιδιωτών στον πολιτισμό του τόπου υποδοχής, μέσω διαδραστικών εργαστηρίων και εμπειριών άτυπης μάθησης με βάση τα χαρακτηριστικά του προορισμού διακοπών» (Richards & Julie, 2006).

Ταυτόχρονα, η έννοια της βιωσιμότητας (sustainability) αποτελεί βασική παράμετρο στον σχεδιασμό και την ανάπτυξη του τουριστικού προϊόντος. Το περιβάλλον από την χωρική διάσταση του μετατρέπεται σε ανεκτίμητο τουριστικό πόρο, καθοριστικό στοιχείο συνδεδεμένο με την προσέλκυση της ζήτησης (Κυριακάκη, 2020). Σε αυτό το πλαίσιο η δημιουργία στρατηγικών βιώσιμης ανάπτυξης στοχεύει στην αξιολόγηση των

μακροχρόνιων αποτελεσμάτων, των επιπτώσεων και των προοπτικών με στόχο τις υψηλές οικονομικές, κοινωνικές και περιβαλλοντικές επιδόσεις και οφέλη συμβάλλοντας στην ευημερία των κατοίκων των περιοχών και των προορισμών. Ο Παγκόσμιος Οργανισμός Τουρισμού (UNWTO) στους 17 στόχους της ατζέντας του 2030 ορίζει την βιωσιμότητα ως εξαιρετικά σημαντική και δίνει μεγάλη σημασία στο τρίπτυχο: Υπευθυνότητα-Βιωσιμότητα-Προσβασιμότητα.

Η παρούσα έρευνα πραγματεύεται την τουριστική αξιοποίηση της κεραμικής τέχνης και παράδοσης. Συγκεκριμένα, μελετάται η περίπτωση της Ρόδου με το πλούσιο καλλιτεχνικό παρελθόν και την έντονη παράδοση στην τέχνη της κεραμικής και της αγγειοπλαστικής. Στόχος είναι να διερευνηθούν τα οφέλη του πολιτιστικού τουρισμού ως μέρος των Ειδικών Εναλλακτικών Μορφών Τουρισμού (ΕΕΜΤ) τόσο για τους επισκέπτες όσο και για τον τουριστικό προορισμό. Η μελέτη καταγράφει την υπάρχουσα κατάσταση, όπως διαμορφώθηκε στο νησί με το πέρασμα των χρόνων, την αυθεντική εμπειρία που μπορούν να αποκτήσουν οι τουρίστες καθώς και το σημαντικό ρόλο αυτής της εναλλακτικής μορφής τουρισμού στη μετάδοση της αίσθησης ταυτότητας και της επίγνωσης της αξίας του τοπικού πολιτισμού με αποτέλεσμα την αυξημένη διατήρηση της άυλης πολιτιστικής κληρονομιάς.

Ο Παγκόσμιος Οργανισμός Τουρισμού δήλωσε ότι «οι χειροτεχνίες αποτελούν αναπόσπαστο μέρος της τουριστικής εμπειρίας για τους διεθνείς τουρίστες, αλλά η σύνδεση μεταξύ τουρισμού και χειροτεχνίας δεν έχει ακόμη διερευνηθεί πλήρως, κατανοηθεί ή αναπτυχθεί, με συνέπεια την απώλεια πολύτιμων εσόδων και ευκαιριών δημιουργίας θέσεων εργασίας» (Οργανισμός Βιομηχανικής Ανάπτυξης των Ηνωμένων Εθνών (UNIDO), 2009).

ΜΕΘΟΔΟΛΟΓΙΑ

Η παρούσα έρευνα διεξήχθη στη Ρόδο το διάστημα Ιουλίου - Νοεμβρίου 2021, προκειμένου να εντοπιστούν οι ευκαιρίες και οι προκλήσεις της ανάπτυξης πολιτιστικού τουρισμού στο νησί με ιδιαίτερο πεδίο μελέτης τον τομέα της κεραμικής τέχνης. Οι μέθοδοι που αξιοποιήθηκαν εντάσσονται στην κατηγορία της ποιοτικής έρευνας. Η πιο σημαντική πηγή δεδομένων ήταν οι ημιδομημένες συνεντεύξεις. Πραγματοποιήθηκαν και καταγράφηκαν δια ζώσης συνεντεύξεις με 29 ανθρώπους: 10 επιχειρηματίες, 6 καλλιτέχνες - κεραμοποιούς, 7 τοπικούς tour operators και 6 φορείς τοπικών τουριστικών αρχών προκειμένου να γίνουν αντιληπτές οι υπάρχουσες και οι πιθανές προκλήσεις και ευκαιρίες για την ανάπτυξη του πολιτιστικού τουρισμού αυτού του είδους. Τα δεδομένα που συγκεντρώθηκαν αναλύονται με περιγραφικούς όρους. Επιπλέον, ένα μέρος της επιτόπιας έρευνας προέρχεται από παρατηρήσεις. Οι ερευνήτριες παρακολούθησαν εργαστήρια και επιδείξεις κατασκευής κεραμικών αγγείων. Τέλος, πραγματοποιήθηκε έρευνα στον τοπικό τύπο και τη βιβλιογραφία προκειμένου να αποτυπωθεί ο βαθμός ανάπτυξης και η πολιτική διαχείρισης του πολιτιστικού τουρισμού στο νησί.

Ο ΠΟΛΙΤΙΣΤΙΚΟΣ ΤΟΥΡΙΣΜΟΣ ΣΤΗ ΡΟΔΟ

Η Ρόδος αναγνωρίζεται παγκοσμίως ως προορισμός με άρτιες υποδομές τόσο ως

προς την διαμονή των επισκεπτών όσο και προς την εστίαση, ψυχαγωγία, διασκέδαση, αθλητική δραστηριότητα και πολιτιστικές εκδηλώσεις. Σύμφωνα με το ΙΝΣΕΤΕ η Ρόδος διαθέτει τις υποδομές για τον πολιτιστικό τουρισμό. Η προσφορά καλύπτει σε μεγάλο βαθμό τη ζήτηση. Η αγορά-στόχος του πολιτιστικού τουρισμού αφορά το ευρύ ηλικιακό φάσμα 22-44 ετών με κύριο χαρακτηριστικό ανθρώπους με υψηλά εισοδήματα και υψηλό μορφωτικό επίπεδο (ΙΝΣΕΤΕ, 2020). Οι κύριες πηγές αγοράς είναι το Ηνωμένο Βασίλειο, η Γερμανία, η Ρωσία και το Ισραήλ.

Η παρουσίαση των βασικών χαρακτηριστικών του πολιτιστικού τουρισμού στο νησί της Ρόδου αντανακλά την ανάγκη για περαιτέρω ανάπτυξη της κεραμικής τέχνης ως φορέα πολιτισμού στο τουριστικό περιβάλλον όπου αναπτύσσεται. Οι τουριστικές επιχειρήσεις εμπλουτίζουν τον τρόπο οργάνωσής τους, υιοθετούν μια κοινωνική και περιβαλλοντική στάση εφαρμόζοντας καλές πρακτικές οι οποίες αποτελούν μέσο προσέλκυσης της ζήτησης. Η τουριστική ζήτηση στο νησί αφορά αστικές και μη αστικές περιοχές με έντονο αρχαιολογικό ενδιαφέρον. Ενδεικτικά αναφέρονται η Μεσαιωνική Πόλη, το Παλάτι του Μεγάλου Μαγίστρου, η Ακρόπολη της Ρόδου και το Αρχαιολογικό Μουσείο, αξιοθέατα με μεγάλο τουριστικό ενδιαφέρον. Σε λιγότερο αστικές περιοχές υπάρχει έντονο τουριστικό ενδιαφέρον για την Αρχαία Κάμειρο, το μεσαιωνικό κάστρο της Κρητηνίας και το κάστρο του Μονόλιθου στη δυτική πλευρά. Στην ανατολική πλευρά του νησιού, η Λίνδος είναι ιδιαίτερα ανεπτυγμένη τουριστικά και αποτελεί πόλο έλξης μεγάλου αριθμού επισκεπτών.

Επιμέρους τουριστικά θέλγητρα αποτελούν οι πολιτιστικές εκδηλώσεις όπως το Μεσαιωνικό φεστιβάλ, συναυλίες διεθνούς φήμης μουσικών και χορωδιών, εκδηλώσεις θεματικού χαρακτήρα όπως γιορτή κρασιού κ.ά. Τέλος, η διοργάνωση εκδηλώσεων διάδοσης της τοπικής παράδοσης και της καλλιτεχνικής δημιουργίας με στόχο την προσέγγιση του παρελθόντος, την αναβίωση εθίμων και παραδόσεων, τη γνωριμία με την ιστορία του τόπου. Η κεραμική ως μέρος ενός τουριστικού πακέτου αποτελεί ένα ανερχόμενο τουριστικό προϊόν στο στάδιο της ανάπτυξης. Σε αυτό το στάδιο γίνεται αναφορά σε ένα διαφοροποιημένο προϊόν στην τουριστική αγορά με σταθερή τιμολογιακή πολιτική, κερδοφόρο, με δευτερογενή ζήτηση και αναπτυσσόμενο δίκτυο (Πανηγυράκης, 2013).

ΤΟ ΤΟΥΡΙΣΤΙΚΟ ΜΑΡΚΕΤΙΝΓΚ ΣΤΗ ΡΟΔΟ

Η διαχείριση του τουριστικού προορισμού απαιτεί μια οργανωμένη προσέγγιση από την πλευρά των φορέων, δημόσιων και ιδιωτικών. Πράγματι, στην περίπτωση που εξετάζουμε διαπιστώνουμε ότι ήδη από το 2015 οι τοπικοί δημόσιοι και ιδιωτικοί φορείς εμπλέκονται στην αναδιάρθρωση του ΠΡΟΤΟΥΡ, του Οργανισμού Προώθησης του Ροδιακού Τουρισμού. Η οργάνωση και δέσμευση των τοπικών δημόσιων και ιδιωτικών φορέων στο νησί της Ρόδου αποτελεί πρότυπο διαχείρισης τουριστικού προορισμού.

Ο Οργανισμός αναλαμβάνει την προβολή του νησιού σε εκθέσεις, workshops, δημοσιογραφικές ομάδες, συνδιοργάνωση εκδηλώσεων με tour operators, συνεργασίες με αεροπορικές εταιρείες, καταχωρήσεις στα έντυπα και την παραγωγή απαιτούμενου υλικού. Από την άλλη πλευρά η Διεύθυνση Τουρισμού του Δήμου εποπτεύει τη λειτουργία γραφείων πληροφόρησης στην πόλη και σε άλλες τουριστικές περιοχές του

νησιού, καθώς και ενισχύει την τουριστική εκπαίδευση μέσω επιμορφωτικών σεμιναρίων, συνεδρίων, ημερίδων με την χρηματοδότηση της Περιφέρειας Νοτίου Αιγαίου μέσω του ΚΕΚ Γεννηματά.

Το Νοέμβριο του 2019 ο Δήμος ίδρυσε τον Οργανισμό Διαχείρισης Προορισμού (DMO) επενδύοντας 24.000 ευρώ θεωρώντας ότι αποτελεί διεθνώς μια επιτυχημένη και διαδομένη δομή, που μεταξύ άλλων λειτουργιών, διαχειρίζεται το σύνολο της εμπειρίας που βιώνει ο επισκέπτης σε έναν προορισμό (Ροδιακή, 2019).

Εν κατακλείδι, μέσα από αυτή την ανασκόπηση των στρατηγικών μάρκετινγκ που αναπτύσσονται από τους εθνικούς, τοπικούς, ιδιωτικούς και δημόσιους φορείς διαπιστώνουμε τη συστράτευση των δυνάμεων ενός δημοφιλούς προορισμού ώστε μέσα από τη γνώση και την καινοτομία να οδηγηθεί σε δράση με τα βέλτιστα για τον προορισμό αποτελέσματα.

Η ΚΕΡΑΜΙΚΗ ΤΕΧΝΗ ΚΑΙ ΠΑΡΑΔΟΣΗ ΣΤΗ ΡΟΔΟ

Η κεραμική τέχνη συνδέθηκε αναπόσπαστα με το νησί της Ρόδου ήδη από τα αρχαία χρόνια επειδή το νησί αποτέλεσε κέντρο εμπορίου προς διάφορες κατευθύνσεις. Ειδικότερα, η κεραμική παραγωγή ήταν βασικό στοιχείο της οικονομίας της Ρόδου από την πρώιμη ελληνιστική περίοδο, με ιδιαίτερη έμφαση στα αγγεία για τη μεταφορά του κρασιού και άλλων εμπορικών προϊόντων (Gabrielsen, 1997).Τα αρχαία ροδίτικα κεραμικά ξεχώριζαν για την ποιότητα, την πολυμορφία και την ποικιλία των θεμάτων που τα κοσμούσαν. Σε πολλά μέρη της Ρόδου υπήρχε άφθονος πηλός, κατάλληλος για κεραμική. Η αφθονία και η εξαίρετη ποιότητά του έδωσαν την ευκαιρία στους Ροδίτες κεραμείς να πειραματιστούν με αυτόν. Το μεγαλύτερο μέρος της πολυτελούς κεραμικής που παρήγαν τα ροδίτικα εργαστήρια προοριζόταν για εξαγωγή. Αυτό αποδεικνύεται από την ανεύρεση της σε όλο το χώρο της Μεσογείου και έξω από αυτόν (Μπαϊράμη, 2014).

Οι Ροδίτες κεραμείς είχαν δημιουργήσει μια μεγάλη ποικιλία σχημάτων, με κύριο σκοπό να εξυπηρετήσουν καλύτερα πρακτικές ανάγκες της καθημερινής ζωής χωρίς όμως να παραμελήσουν την αισθητική εμφάνιση των δημιουργημάτων τους, ώστε συνδύαζαν τη χρηστικότητα με την αισθητική των κεραμικών τους. Στα κεραμικά της Ρόδου, παρατηρείται έντονη πρόσμειξη φοινικικών, αιγυπτιακών και κυπριακών στοιχείων, ως αποτέλεσμα της κομβικής θέσης του νησιού μεταξύ Ανατολής και Δύσης. Αγγεία της σχολής αυτής εξήχθησαν σε μεγάλες ποσότητες.

Τον 19ο και 20ο αιώνα, το χωριό Αρχάγγελος στην ανατολική ακτογραμμή της Ρόδου αναπτύχθηκε σε κέντρο κεραμικής με έως και 50 ενεργούς αγγειοπλάστες στην περίοδο πριν από τον Β΄ Παγκόσμιο Πόλεμο (Παπαχριστοδούλου, 1989). Ως εκ τούτου, το χωριό και τα περίχωρά του ήταν ο κύριος προμηθευτής ψημένων πήλινων αντικειμένων για τον ροδιακό πληθυσμό. Σήμερα, τα περισσότερα παραδοσιακά εργαστήρια κεραμικής γύρω από τον Αρχάγγελο είναι εγκαταλελειμμένα, ενώ τα λίγα εναπομείναντα εργαστήρια είναι προσαρμοσμένα σε διαφορετική πελατειακή βάση με εξειδίκευση κυρίως σε διακοσμητικά παρά σε λειτουργικά αγγεία για καθημερινή χρήση (Betina, 2019).

Στη διάρκεια της Ιταλοκρατίας στη Ρόδο (1912 - 1943) ιδρύθηκε από τους Ιταλούς ένα εργοστάσιο κεραμικής για να αντιγράψουν τα κεραμικά Ιζνίκ που υπήρχαν

σε αφθονία στην περιοχή της Λίνδου. Το εργοστάσιο "Icaro" ιδρύθηκε τον Δεκέμβριο του 1928. Στην αρχή της ιταλικής περιόδου, διοικητικό συμβούλιο, μέτοχοι, καλλιτεχνικός και τεχνικός διευθυντής και όλοι οι εργαζόμενοι ήταν Ιταλοί, εκτός από τον αγγειοπλάστη του εργοστασίου ο οποίος ήταν Ρόδιος. Οι πελάτες είχαν τη δυνατότητα να παρακολουθούν πώς παράγονταν τα κεραμικά και στη συνέχεια να αγοράσουν από το εκθετήριο.

Όταν άρχισε ο Β΄ Παγκόσμιος Πόλεμος, το 1939, άρχισε και η πτώση της δυναμικής του εργοστασίου. Η τουριστική κίνηση μειώθηκε, η δυνατότητα εισαγωγής πρώτων υλών από την Ιταλία έγινε πολύ δύσκολη και οι ειδικευμένοι εργάτες δεν υπήρχαν. Το 1944 βομβαρδίστηκε το εργοστάσιο και έκλεισε τελείως έως το 1948 οπότε και εξαγοράστηκε από τον Ρόδιο Κωνσταντίνο Χατζηκωνσταντή και επαναλειτούργησε. Για τα επόμενα χρόνια παρουσίασε μεγάλη άνθηση, τόσο οικονομικά όσο και καλλιτεχνικά. Από τη δεκαετία, όμως, του 1970 πολλοί εργαζόμενοι δραστηριοποιήθηκαν αυτόνομα ιδρύοντας δικά τους εργαστήρια, αυξήθηκαν οι εισαγωγές από την Κίνα και την Τουρκία και ο ανταγωνισμός οδήγησε σε μείωση του κέρδους. Τα αντικείμενα αυτής της περιόδου παρουσίαζαν υστέρηση έναντι της πρώτης περιόδου του εργοστασίου, τεχνικά και αισθητικά. Το 1987 το εργοστάσιο έκλεισε οριστικά λίγο μετά το θάνατο του ιδιοκτήτη.

Το εργαστήριο Ίκαρος είναι άμεσα συνδεδεμένο με την ιστορία της Ρόδου, καθώς είναι το πρώτο εργοστάσιο καλλιτεχνικών κεραμικών στο νησί και το δεύτερο σημαντικότερο στην Ελλάδα μετά τον Κεραμεικό στην Αθήνα (Ζαμπιόγλου, 2014). Έχει δημιουργήσει τεράστια παράδοση και έχει αφήσει μια τεράστια παρακαταθήκη. Σήμερα, σε πολλά σημεία στη Ρόδο κατασκευάζονται και πωλούνται κεραμικά. Πολλά από αυτά τα εργαστήρια ιδρύθηκαν από πρώην εργαζόμενους του εργοστασίου «Ίκαρος» (Διακοσάββας, 2019).

ΚΕΡΑΜΙΚΗ ΤΕΧΝΗ ΚΑΙ ΤΟΥΡΙΣΤΙΚΗ ΑΝΑΠΤΥΞΗ ΣΤΗ ΡΟΔΟ

Τον 20ο αιώνα, η κεραμική που παρήχθη στη Ρόδο στο ιταλικό εργοστάσιο I.C.A.R.O. που στυλιστικά έμοιαζε με τα γνωστά κεραμικά Iznik, είχε μεγάλη ζήτηση, με αποτέλεσμα οικονομική άνθηση και ευρεία διάδοση (Ιωαννίδης, 2017). Αρχικά, οι επισκέψεις στα εργαστήρια πραγματοποιούνταν ιδιωτικά από τους τουρίστες που γνώριζαν τη φήμη των ροδιακών αγγείων και επιθυμούσαν να γνωρίσουν την τέχνη και να αποκτήσουν κεραμικά για την ιδιωτική τους συλλογή.

Από τη δεκαετία του 1980 και έπειτα, οι επισκέψεις των τουριστών στα εργαστήρια κεραμικής έγιναν περισσότερο οργανωμένες. Οι επιχειρηματίες συνεργάστηκαν με τους τουριστικούς πράκτορες και άρχισαν να πωλούνται οργανωμένα πακέτα εκδρομών που περιλάμβαναν επισκέψεις σε διάφορους αρχαιολογικούς χώρους του νησιού και σε μουσεία και συνοδεύονταν από επίσκεψη σε κάποιο από τα τοπικά εργαστήρια κεραμικής. Εκεί πραγματοποιούνταν επίδειξη της τέχνης της παρασκευής κεραμικών αγγείων και παρέχονταν πληροφορίες για την όλη διαδικασία μέχρι την ολοκλήρωση του έργου. Στον ίδιο χώρο λειτουργούσε έκθεση και πωλητήριο.

Σήμερα, η επίδειξη αυτή εξακολουθεί να πραγματοποιείται και απευθύνεται τόσο σε επισκέπτες που διαμένουν για κάποιες ημέρες στο νησί όσο και σε ημερήσιους επισκέπτες που φτάνουν στη Ρόδο με κρουαζιερόπλοια και συνδυάζουν την ολιγόωρη διαμονή τους στο νησί με μία επίσκεψη σε κεραμικό εργαστήριο φανερώνοντας τη

βαθιά αίσθηση φιλοτεχνίας και την επιθυμία τους να γνωρίσουν την ιδιαίτερη τοπική πολιτιστική παράδοση του νησιού.

Την τελευταία δεκαετία, δίνεται η δυνατότητα σε τουρίστες να συμμετάσχουν σε μαθήματα κεραμικής. Πρόκειται για μία δραστηριότητα που παρουσιάζει αυξανόμενο ενδιαφέρον και ανοδική πορεία. Τα εκπαιδευτικά αυτά εργαστήρια προωθούνται μέσα από πακέτα που πωλούν τα τουριστικά γραφεία. Πρόκειται για εργαστήρια διάρκειας περίπου 3,5 ωρών, όπου μικρές ομάδες μπορούν να πάρουν μέρος σε ένα μάθημα κεραμικής. Στην αρχή παρακολουθούν ένα θεωρητικό μέρος και στη συνέχεια με τη βοήθεια του αγγειοπλάστη μπορούν να δοκιμάσουν ώστε να δημιουργήσουν και οι ίδιοι το δικό τους έργο τέχνης. Το κόστος αυτής της δραστηριότητας δεν είναι ιδιαίτερα υψηλό και συμπεριλαμβάνει την αποστολή του αγγείου - αφού ψηθεί και ολοκληρωθεί - στον τόπο μόνιμης κατοικίας του επισκέπτη.

Οι τουρίστες που ενδιαφέρονται γι' αυτού του είδους τις επισκέψεις και δραστηριότητες είναι συνήθως υψηλού κοινωνικού και μορφωτικού επιπέδου, στην πλειονότητά τους κυμαίνονται ηλικιακά μεταξύ 50 – 65 ετών, ενώ αρκετές οικογένειες με παιδιά φαίνεται ότι όλο και περισσότερο επιλέγουν αυτού του είδους τον εναλλακτικό τουρισμό. Πρόκειται για επισκέπτες από πλήθος χωρών της Ευρώπης, της Ρωσίας και από τις Η.Π.Α οι οποίοι συνήθως διαμένουν σε ξενοδοχεία τεσσάρων αστέρων ή είναι επιβάτες κρουαζιερόπλοιων. Η αντιπροσώπευση ως προς τα δύο φύλα είναι ισόρροπη. Περισσότερη ζήτηση παρουσιάζεται τους αμιγώς καλοκαιρινούς μήνες, τον Ιούλιο, τον Αύγουστο, αλλά και τον Σεπτέμβριο και αυτό συναρτάται άμεσα με το γεγονός ότι η Ρόδος αποτελεί έναν αμιγώς καλοκαιρινό τουριστικό προορισμό, στον οποίο η επισκεψιμότητα κορυφώνεται τους συγκεκριμένους μήνες.

Σήμερα στη Ρόδο λειτουργούν περίπου 10 εργαστήρια κεραμικής. Πρόκειται κατά βάση για μικρές οικογενειακές επιχειρήσεις που ξεκίνησαν τη λειτουργία τους από πρώην εργαζομένους του εργοστασίου ΙΚΑΡΟΣ οι οποίοι μεταλαμπάδευσαν τις γνώσεις τους στις οικογένειές τους. Οι κεραμοποιοί που έχουν απομείνει είναι ελάχιστοι και η τέχνη αυτή απειλείται με εξαφάνιση αν δεν καταρτιστούν προγράμματα εκπαίδευσης για τις επόμενες γενιές. Οι επιχειρήσεις αυτές συνήθως εξυπηρετούνται από τα ίδια τα μέλη της οικογένειας ή απασχολούν πολύ μικρό αριθμό εργαζομένων.

Η ΔΡΑΣΤΗΡΙΟΠΟΙΗΣΗ ΤΩΝ ΦΟΡΕΩΝ

Τα τελευταία χρόνια οι εθνικοί, τοπικοί, δημόσιοι και ιδιωτικοί πολιτιστικοί φορείς δραστηριοποιούνται στην ανάδειξη της κεραμικής ως πολιτιστικού προϊόντος. Η διοργάνωση της Έκθεσης «ICARO -ΙΚΑΡΟΣ. Το εργοστάσιο κεραμικών της Ρόδου 1928-1988» από την Εφορεία Αρχαιοτήτων Δωδεκανήσου, το Υπουργείο Πολιτισμού και Αθλητισμού, σε συνεργασία με το Μουσείο Μπενάκη και τον Δήμο Ρόδου την περίοδο 27/06/2018-19/04/2019 αποτέλεσε πολιτιστικό γεγονός μείζονος σημασίας. Στο πλαίσιο της έκθεσης διοργανώθηκαν ξεναγήσεις στο Παλάτι του Μεγάλου Μαγίστρου, και εκπαιδευτικά προγράμματα στο πλαίσιο των Ευρωπαϊκών Ημερών Πολιτιστικής Κληρονομιάς. Οι εκδηλώσεις αυτές έτυχαν θερμής υποδοχής από την τοπική κοινωνία και τους επισκέπτες.

Από το 2019 ο Δήμος Ρόδου προωθεί την εγγραφή της Κεραμικής Τέχνης της

Ρόδου στον Κατάλογο Άυλης Πολιτιστικής Κληρονομιάς της UNESCO (Ροδιακή). Μία τέτοια επιτυχία θα συμβάλλει στη διατήρηση των αυθεντικών τεχνικών κατασκευής των αγγείων και στην προστασία τους από την απώλεια της ποιότητάς τους λόγω της εμπορευματοποίησης.

Η πρόσφατη Έκθεση σύγχρονης κεραμικής στο Κατάλυμα της Γαλλίας στη Ρόδο το διάστημα 9-12 Νοεμβρίου 2021 ως αποτέλεσμα της πρώτης επίσημης διαμονής καλλιτεχνικής έρευνας αποδεικνύει το ζωηρό ενδιαφέρον Ελλήνων και ευρωπαίων καλλιτεχνών για την κεραμική τέχνη και την επιθυμία να αποτελέσει σημείο σύνδεσης του παρόντος με το παρελθόν. Η παραπάνω πολιτιστική δράση ενεργοποίησε τους τοπικούς φορείς εκπαίδευσης ενηλίκων (ΚΕΚ Γεννηματά) οι οποίοι σε συνεργασία με το Κατάλυμα της Γαλλίας σχεδιάζουν να υλοποιήσουν μαθήματα κεραμικής τέχνης.

ΣΥΜΠΕΡΑΣΜΑΤΑ

Η παραπάνω έρευνα ανέδειξε μια νέα προοπτική τουριστικής ανάπτυξης για το νησί της Ρόδου άμεσα συνδεδεμένη με την καλλιτεχνική δημιουργία ως φορέα πολιτισμού. Ο πολιτιστικός τουρισμός ο οποίος εμπλέκει τους τουρίστες με την άυλη πολιτιστική κληρονομιά του νησιού παρέχοντάς τους μοναδικές εμπειρίες ζωής, δύναται να προσελκύσει περισσότερους τουρίστες και να συμβάλλει στην άμβλυνση της εποχικότητας. Η ανάδειξη της κεραμικής τέχνης ως ανερχόμενου τουριστικού προϊόντος καλλιεργεί ένα θετικό κλίμα στη συνείδηση των Ροδίων, τους ενθαρρύνει να εκτιμήσουν την τοπική πολιτιστική τους ταυτότητα και να τονώσουν το συναίσθημα υπερηφάνειας.

Μέσα από την έρευνα αναδεικνύεται ο περιορισμένος αριθμός εμπλεκόμενων καλλιτεχνών στην περιοχή άνθισης της κεραμικής τέχνης, στον Αρχάγγελο Ρόδου. Το γεγονός αυτό μαρτυρά την περίοδο παρακμής της κεραμικής τέχνης τα προηγούμενα χρόνια. Από την άλλη πλευρά την περίοδο Ιουνίου- Νοεμβρίου 2021 όπου διεξάγεται η έρευνα η εμπλοκή των τουριστών σε καλλιτεχνικά εργαστήρια στο πλαίσιο τουριστικών πακέτων με ενεργή συμμετοχή σε αυτά παρουσιάζει άνοδο. Η προώθηση της κεραμικής τέχνης μέσω των τουριστικών πακέτων συμβάλλει ώστε να καταστεί βαθμηδόν αναγνωρίσιμη και προσβάσιμη σε ευρύτερο κοινό. Οι διοργανωτές των εργαστηρίων κεραμικής προσφέρουν στους ενδιαφερόμενους την δυνατότητα να παραλάβουν στη χώρα τους το αγγείο που καλλιτέχνησαν εφόσον απαιτείται συγκεκριμένος χρόνος ολοκλήρωσης του αγγείου. Μέσω της συνέντευξης με τους κεραμοποιούς επισημαίνεται επίσης η άμεση ανάγκη για βελτίωση των υποδομών και των εγκαταστάσεων που σχετίζονται με τη διοργάνωση εργαστηρίων κεραμικής καθώς οι τουρίστες άλλοτε παρακολουθούν τη παραγωγική διαδικασία των αγγείων ή χρηστικών αντικειμένων και άλλοτε συμμετέχουν ενεργά.

Η διοργάνωση της καλλιτεχνικής διαμονής Ελλήνων και ευρωπαίων καλλιτεχνών στο κατάλυμα της Γαλλίας ως δράση προώθησης της κεραμικής στέφθηκε με επιτυχία και αποτελεί εφαλτήριο για έμπνευση για το καλλιτεχνικό κοινό αλλά και για δράση από τους τοπικούς φορείς του πολιτισμού και του τουρισμού. Η διάδοση της κεραμικής τέχνης συμβάλλει στην διάδοση της τοπικής ιστορίας και της καλλιτεχνικής δημιουργίας στο νησί της Ρόδου. Εν κατακλείδι γεννιέται ένα νέο επαυξημένο τουριστικό προϊόν με στόχο να κινητοποιήσει την επιθυμία των τουριστών για καλλιτεχνική δημιουργία

μέσω της οποίας επιτυγχάνεται η προσωπική καλλιτεχνική και πολιτιστική άνθιση του επισκέπτη. Πρόκειται για ένα προϊόν που προάγει τον πολιτισμό.

ΠΡΟΤΑΣΕΙΣ

Η κεραμική τέχνη αποτελεί ένα τουριστικό προϊόν στο στάδιο της ανάπτυξης. Σημαντική παράμετρος αυτής της ανάπτυξης είναι η στρατηγική διαχείριση της άυλης πολιτιστικής καλλιτεχνικής κληρονομίας του νησιού τόσο από τους καλλιτέχνες -δημιουργούς όσο και από τους τοπικούς ιδιωτικούς και δημόσιους φορείς. Συνιστάται η κατασκευή ενός μεγαλύτερου κέντρου όπου οι τουρίστες θα μπορούν να μάθουν όλες τις τεχνικές παραγωγής και να έχουν μια απτή, αισθητηριακή εμπειρία. Έτσι, θα καταστεί το προϊόν ανταγωνιστικό μέσω της ενθάρρυνσης της συμμετοχής των τουριστών σε εργαστήρια κεραμικής και ως αντιστάθμισμα προς τα βιομηχανικά τουριστικά διακοσμητικά ή χρηστικά προϊόντα συμβάλλοντας παράλληλα στην προστασία του περιβάλλοντος καθώς πρόκειται για υλικά φιλικά προς το περιβάλλον. Συνεπώς εξασφαλίζεται η Βιωσιμότητα και η Αειφορία του πολιτιστικού τουρισμού.

Η οικονομική ενίσχυση των κεραμοποιών θα αποτελέσει κίνητρο ώστε να εξοπλίσουν τα ήδη υπάρχοντα εργαστήρια αλλά και να εξελίξουν τις τεχνικές τους. Τέλος, η σύσταση τμήματος ή σχολής κεραμικής ανωτέρου επιπέδου με έδρα τη Ρόδο θα μπορούσε να συμβάλλει στην διάσωση της κεραμικής τέχνης και στην διασφάλιση της ποιότητας.

ΣΥΖΗΤΗΣΗ

Η τουριστική ανάπτυξη απαιτεί εξισορρόπηση μεταξύ ανάπτυξης και βιωσιμότητας, επομένως είναι απαραίτητο να κατανοηθούν τα δυνατά σημεία και να προσδιοριστούν με σαφήνεια οι περιορισμοί προκειμένου να σχεδιαστούν οι κατάλληλες στρατηγικές τουριστικής ανάπτυξης. Παρά τις ενθαρρυντικές τάσεις απαντώνται ακόμη ορισμένες προκλήσεις που εμποδίζουν την περαιτέρω ανάδειξη αυτού του είδους πολιτιστικού τουρισμού στη Ρόδο. Οι προκλήσεις επικεντρώνονται στα ακόλουθα θέματα: έλλειψη ικανού αριθμού ειδικευμένου ανθρώπινου δυναμικού, έλλειψη υποδομών για εργαστήρια κεραμικής καθώς και ο ισχυρός ανταγωνισμός από τα βιομηχανικά προϊόντα που περιορίζει τη χρηστικότητα των κεραμικών και το ενδιαφέρον γι' αυτά. Οι τοπικές τουριστικές δυνατότητες θα πρέπει να μεγιστοποιηθούν για την προσέλκυση τουριστών.

Η συνεργασία των ιδιωτικών φορέων τουρισμού αλλά και των δημόσιων φορέων πολιτισμού αποτελεί μια σημαντική πρόκληση ώστε το πολιτιστικό αυτό προϊόν να καταστεί ευρύτερα γνωστό ως τουριστικό προϊόν ιδιαίτερης πολιτιστικής αξίας. Ειδικότερα, οι ανωτέρω φορείς μπορούν να θεσμοθετήσουν εκδηλώσεις προς την κατεύθυνση αυτή, όπως τοπικά φεστιβάλ κεραμικής ή παραδοσιακές γιορτές παραγωγής κεραμικών και θα πρέπει να επικεντρωθούν στον ανταγωνισμό με άλλους τουριστικούς προορισμούς.

Η διατήρηση και διάσωση της κεραμικής ως μορφή καλλιτεχνικής δημιουργίας και έκφρασης απαιτεί την δέσμευση των εκπαιδευτικών δομών της Ρόδου για την παροχή μιας οργανωμένης εκπαίδευσης κεραμοποιών ή/και την εξειδίκευση των ήδη

υπαρχόντων. Είναι σημαντικό η κεραμική τέχνη να συμπεριληφθεί ως ανερχόμενο τουριστικό προϊόν στα σχέδια Μάρκετινγκ του Οργανισμού Προώθησης Προορισμού (DMO) του Δήμου Ρόδου καθώς πληροί τις προϋποθέσεις για την δημιουργία ενός επαυξημένου προϊόντος συνδεδεμένου με την ταξιδιωτική εμπειρία, τη χαλάρωση από την καθημερινή μονοτονία καθώς και ενός brand name καλλιτεχνικού-δημιουργικού προορισμού για το νησί της Ρόδου.

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

Betina, L. (2019). Contemporary pottery-makingin Rhodes: Approaching ancient through modern craft traditions, *Journal of Archaeological Science*: Reports, Volume 27.

Γιαννούλης Θ. (2016) Πτυχιακή εργασία, Εναλλακτικές μορφές τουρισμού, καινοτόμες ιδέες και προοπτικές, ΤΕΙ Πειραιά ανακτήθηκε 20 Νοεμβρίου 2021 από http://okeanis.lib.puas.gr/xmlui/bitstream/handle/123456789/3108/tour_563.pdf?sequence=1

Διακοσάββας, Γ. (2019). *Ι.C.A.R.O – ΙΚΑΡΟΣ. 60 χρόνια Καλλιτεχνικής Αγγειοπλαστικής* Ροδιοανατολικής Τέχνης. Ιστορία, έργα, βιωματικές αναφορές των δημιουργών του, Ρόδος.

EBRD, *European Bank for Reconstruction and Development in cooperation with the Ministry of Tourism and the chamber of Dodecanese, Ρόδος* και Σαντορίνη, Πιλοτικό Πρόγραμμα Διαχείρισης, Προορισμών, (2019), ανακτήθηκε1 Νοεμβρίου2021 από https://www.destinationmanagementplan.gr/#home

Έκθεση σύγχρονης κεραμικής στο κατάλυμα της Γαλλίας στη Ρόδο, 2021 Γαλλικό Ινστιτούτο Αθηνών,2021 ανακτήθηκε 10 Οκτωβρίου 2021 από https://www.ifg.gr/events/ekthesi-sygchronis-keramikis-sto-katalyma-tis-gallias-sti-rodo/

Εφορεία Αρχαιοτήτων Δωδεκανήσου, (2018) Ίκαρος εγκαίνια έκθεσης, ανακτήθηκε 12 Οκτωβρίου 2021 από https://efadod.gr/%ce%b9%ce%ba%ce%b1%cf%81%ce%bf%cf%83-%ce%b5%ce%b3%ce%ba%ce%b1%ce%af%ce%bd%ce%b9%ce%b1-%ce%ad%ce%ba%ce%b8%ce%b5%cf%83%ce%b7%cf%82/

Gabrielsen, V. (1997). *The Naval Aristocracy of Hellenistic Rhodes, (Studies in Hellenistic Civilization VI)*. Aarhus.

ΙΝΣΕΤΕ,(2020) *Marketing Plan* τουριστικού προϊόντος Νοτίου Αιγαίου – Οδικός χάρτης 2015-2020 ανακτήθηκε από 12 Νοεμβρίου 2021 https://insete.gr/wp-content/uploads/2020/02/MRKTNG-PLAN%CE%9D%CE%9F%CE%A4%CE%99%CE%9F%CE%A5-%CE%91%CE%99%CE%93%CE%91%CE%99%CE%9F%CE%A5_compressed.pdf

Ιωαννίδης, Γ. (2017). *ICARO-ΙΚΑΡΟΣ. The Pottery Factory of Rhodes*. Μουσείο Μπενάκη.

Κυριακάκη Α.(2020) Σημειώσεις μαθήματος ΕΕΜΤ, 3η ενότητα Ανάπτυξη και διοίκηση ειδικών και εναλλακτικών μορφών τουρισμού, Πανεπιστήμιο Αιγαίου, Χιος.

Μουσείο Μπενάκη, ΈκθεσηICARO-IKAROS, Το εργοστάσιο κεραμικών της Ρόδου 1928-1988 ανακτήθηκε 9 Σεπτεμβρίου 2021 από https://www.benaki.org/index.php?option=com_events&view=event&id=5379&lang=el

Μπαϊράμη, Κ. (2014). Πρώιμοι ροδιακοί αμφορείς: η μαρτυρία ενός αποθέτη από την πόλη της Ρόδου. *Η΄ επιστημονική συνάντηση για την ελληνιστική κεραμική*, 301-12.

Πανηγυράκης Γ. (2013) «Ανοικτά Ακαδημαϊκά Μαθήματα στο Οικονομικό Πανεπιστήμιο Αθηνών», Ενότητα #5: Κύκλος ανάπτυξης προϊόντων & κύκλος ζωής προϊόντος ,Οργάνωσης και Διοίκησης Επιχειρήσεων,Αθήνα.

Παπαχριστοδούλου, Ι. (1989). Οι αρχαίοι Ροδιακοί δήμοι. Ιστορική *Ε*πισκόπηση – Η Ιαλυσία. Αθήνα.

Ohridska-Olson, R. &, Ivanov, S., (2010). *Creative Tourism Business Model and its Application in Bulgaria*.

Richards, Greg & Wilson, Julie. (2006). Developing Creativity in Tourist Experiences: A Solution to The Serial Reproduction of Culture? *TourismManagement. 27*. 1209-1223.

Ροδιακή(2019), Καταρτίστηκε το πρόγραμμα προβολής και διαφήμισης του δήμου Ρόδου, ανακτήθηκε 28 Αυγούστου 2021 από https://www.rodiaki.gr/article/426619/katartisthke-to-programma-probolhs-kai-diafhmishs-toy-dhmoy-rodoy

Salazar, N. B. (2012). Community-based cultural tourism: Issues, threats and opportunities. *JournalofSustainableTourism*, 20(1), 9–22.

Σεμινάρια Κεραμικής τέχνης στη Ρόδο από το ΚΕΚ Γεννηματάς,2021 ανακτήθηκε 10 Νοεμβρίου 2021 από https://www.rhodes.com.gr/2021/11/seminaria-keramikis-technis-sti-rodo-apo-to-kek-g-gennimatas.

World Tourism Organisation (UNWTO). (2019). *International Tourism Results 2018 and Outlook 2019*. (January), 1–7.

Ζαμπιόγλου, Β. (2014). *Τουριστική ανάπτυξη στα Δωδεκάνησα* (Doctoral dissertation).

Αξιοποίηση της Ψηφιακής Πολιτισμικής Κληρονομιάς σε εκπαιδευτικά περιβάλλοντα

Λίλλη Μόνικα
MSc. Διαχείριση Τεκμηρίων Πολιτισμικής Κληρονομιάς – Συντονίστρια Εκπαιδευτικού Έργου Καλλιτεχνικών μαθημάτων ΠΕ.Κ.Ε.Σ. Δυτικής Ελλάδας
monica.lillis1313@gmail.com

Δρ. Παπαδάκης Σπυρίδων
Μέλος Σ.Ε.Π., Ελληνικού Ανοικτού Πανεπιστήμιου (Ε.Α.Π.), Οργανωτικός Συντονιστής ΠΕ.Κ.Ε.Σ. Δυτικής Ελλάδας - Σ.Ε.Ε ΠΕ86-Πληροφορικής
papspyr@gmail.com

ΠΕΡΙΛΗΨΗ

Η διαχείριση και διατήρηση των ανθρώπινων δημιουργημάτων σε ψηφιακή μορφή με νέα μέσα και εργαλεία βοηθά σημαντικά στην ανάδειξη του πολιτισμικού αγαθού σε συνάρτηση με το ιστορικό και κοινωνικό υπόβαθρο στο οποίο εντάσσεται. Η αξιοποίηση των αναδυόμενων τεχνολογιών και δικτύων προσδίδει νέες διαστάσεις στην πολιτισμική κληρονομιά. Υλικά και πνευματικά έργα υπό τη μορφή αναλογικών και ψηφιακών αντικειμένων, δημιουργούνται και ενσωματώνονται στην κουλτούρα μας καθημερινά, σε παγκόσμιο επίπεδο, όπως αναγνωρίζεται ήδη από το 2003 μέσω της Χάρτας της UNESCO για την Προστασία της Ψηφιακής Κληρονομιάς. Στο παρόν άρθρο αναδεικνύονται εμπειρίες και γίνονται προτάσεις για την αξιοποίησή της υλικής και άυλης πολιτισμικής κληρονομιάς,

αλλά και της νέας καλλιτεχνικής παραγωγής και έκφρασης, μέσω της ψηφιακής τεχνολογίας σε νέα εκπαιδευτικά περιβάλλοντα όπως τα οικοσυστήματα και οι προσεγγίσεις της μεικτής μάθησης και η εκπαιδευτική προσέγγιση STEAM. Ειδικότερα, παρουσιάζονται εμπειρίες και αποτελέσματα από το ευρωπαϊκό έργο «Crowddreaming – Οι νέοι συν-δημιουργούν Ψηφιακό Πολιτισμό», το οποίο στοχεύει στη διάδοση και στην κλιμάκωση, σε ευρωπαϊκό επίπεδο, μιας καλής πρακτικής στον τομέα της αξιοποίησης της ψηφιακής πολιτισμικής κληρονομιάς ως μέσου έκφρασης και επικοινωνίας μεταξύ των νέων της Ευρώπης. Σκοπός του προγράμματος είναι η εισαγωγή της ψηφιακής πολιτισμικής κληρονομιάς στη σχολική τάξη και η διερεύνηση διαφόρων πολιτισμών της Ευρώπης μέσω ψηφιακών μέσων όπως η ψηφιακή αφήγηση και η επαυξημένη πραγματικότητα (Augmented Reality, AR) για την προώθηση κοινών ευρωπαϊκών αξιών μεταξύ νέων στο πλαίσιο μιας πιο συμπεριληπτικής εκπαίδευσης.

Λέξεις κλειδιά: ψηφιακός πολιτισμός, εκπαίδευση STEAM, επαυξημένη πραγματικότητα, ψηφιακή αφήγηση, συμπερίληψη

ΕΙΣΑΓΩΓΗ

Σύμφωνα με την UNESCO, η Πολιτισμική Κληρονομιά αποτελείται από όλα τα υλικά και άυλα στοιχεία ανθρώπινης δημιουργίας, του παρελθόντος και του παρόντος, τα οποία η ανθρωπότητα επιθυμεί να διατηρήσει και να μεταδώσει στις μελλοντικές γενεές. (UNESCO, 2017). Ως στοιχείο πολιτισμικής κληρονομιάς χαρακτηρίζεται οποιοσδήποτε φυσικός χώρος, υλικό ή άυλο αντικείμενο που είναι ικανά να μεταφέρουν την ιστορική και κοινωνιολογική πορεία, τις αισθητικές αξίες, τα εθνολογικά, ανθρωπολογικά και πολιτισμικά χαρακτηριστικά ενός έθνους και συνεπώς είναι σκόπιμο να διασώζεται, να καταλογογραφείται, να εκτίθεται και να αξιοποιείται για εκπαιδευτικούς σκοπούς από τις μεταγενέστερες γενεές. Τα εν λόγω αντικείμενα και χώροι, έρχονται να συνθέσουν τις συλλογές πολιτισμικών αγαθών διαχρονικής αξίας που φιλοξενούνται σε μουσεία ή χαρακτηρίζονται σημεία πολιτισμικού ενδιαφέροντος για κάθε χώρα και δίνουν μορφή και υπόσταση στην πολιτισμική ταυτότητα των εθνών.

Ωστόσο, με την εμφάνιση και επικράτηση των ψηφιακών τεχνολογιών προέκυψε, ολοένα και πιο πιεστική, η ανάγκη για την προσθήκη της έννοιας της Ψηφιακής Πολιτισμικής Κληρονομιάς. Όπως σχεδόν κάθε πτυχή της ζωής μας, οι εξελίξεις στην επιστήμη και τις τεχνολογίες της πληροφορικής μεταμορφώνουν και την Πολιτισμική Κληρονομιά. Νέα ψηφιακά αντικείμενα δημιουργούνται και ενσωματώνονται στην κυρίαρχη κουλτούρα καθημερινά σε παγκόσμιο επίπεδο (Uzelac, 2008). Η UNESCO δηλώνει ότι αυτό το είδος κληρονομιάς αποτελείται από διάφορα ψηφιακά αντικείμενα διαχρονικής αξίας που θα ήταν σκόπιμο να διατηρηθούν για τις μελλοντικές γενιές (UNESCO, 2019). Παρόλα αυτά, λόγω της ασταθούς και φευγαλέας φύσης των ψηφιακών αντικειμένων, η ψηφιακή πολιτισμική κληρονομιά συχνά χαρακτηρίζεται αδιακρίτως ως μη διαχρονική, με συνέπεια σημαντικά μέρη του σύγχρονου πολιτισμού να έχουν ήδη χαθεί.

Ο ψηφιακός πολιτισμός, αυτή τη στιγμή, εξελίσσεται και επεκτείνεται σε τρείς ταυτόχρονες ροές καινοτομίας. Αυτές είναι, η ψηφιοποίηση και ψηφιακή

καταλογογράφηση προ υπαρχόντων υλικών και άυλων πολιτισμικών στοιχείων που παράγονται με παραδοσιακό τρόπο, η δημιουργία νέων, εγγενώς ψηφιακών, αντικειμένων πολιτισμικού ενδιαφέροντος και η ψηφιακή συνδεσιμότητα για την ευρεία διάδοση της πολιτισμικής κληρονομιάς. Αυτές οι τρείς ταυτόχρονες ροές του ψηφιακού πολιτισμού, υποστηρίζονται από την Ευρωπαϊκή Ένωση μέσω της ανάπτυξης του διαλόγου μεταξύ των κρατών-μελών και της αποδέσμευσης κονδυλίων τόσο για ερευνητικά όσο και για εκπαιδευτικά προγράμματα. Στόχος είναι η εφαρμογή μιας κοινής ευρωπαϊκής πολιτικής ενεργών προσεγγίσεων για τη διατήρηση, τη συντήρηση και τη διάδοση υλικών και άυλων αγαθών πολιτισμικής κληρονομιάς (European Commission, 2018).

Οι σημερινές τεχνολογίες, στον τομέα του Πολιτισμού, λειτουργούν ποικιλοτρόπως. Εκτός από ένα μέσο συντήρησης, διατήρησης και διάδοσης πολιτισμικών αγαθών, προσφέρουν επίσης ένα τεράστιο δημιουργικό δυναμικό διευρύνοντας τα γνωστά όρια δημιουργίας, παρουσίασης και μετάδοσης και επιτρέποντας παράλληλα την ενεργό συμμετοχή του θεατή. Τεχνολογίες αιχμής, όπως η ψηφιακή αφήγηση (digital storytelling), η εικονική πραγματικότητα (virtual reality) και η επαυξημένη πραγματικότητα (augmented reality), προσφέρουν στο ευρύ κοινό άνευ προηγουμένου ευκαιρίες πρόσβασης σε μια ποικιλία πολιτισμικών αγαθών. Τα πολιτισμικά ιδρύματα αποκτούν, κατά αυτό τον τρόπο, τη δυνατότητα προσέλκυσης χρηστών και προσέγγισης ενός νέου πολύ ευρύτερου και πολυποίκιλου κοινού. Παράλληλα, τα εκπαιδευτικά ιδρύματα αξιοποιώντας τις δυνατότητες της ψηφιακής πολιτισμικής κληρονομιάς, μπορούν να σχεδιάσουν πλούσιο, δημιουργικό και εύκολα προσβάσιμο εκπαιδευτικό υλικό και πιο αποτελεσματικές δραστηριότητες διδασκαλίας και μάθησης για νέα οικοσυστήματα μεικτής μάθησης.

Η ΕΜΠΕΙΡΙΑ ΑΠΟ ΤΟ ΕΡΓΟ CROWDDREAMING

Ο προβληματισμός γύρω από την έννοια και τις διαστάσεις της Ψηφιακής Πολιτισμικής Κληρονομιάς, έχει αρχίσει τα τελευταία χρόνια να περνάει από το ερευνητικό επίπεδο, στους φορείς οργάνωσης και διαχείρισης του πολιτισμού και συνακόλουθα στους φορείς εκπαίδευσης. Η σημαντικότητα της ψηφιακής κληρονομιάς υπογραμμίστηκε για πρώτη φορά το 2003, μέσω της Χάρτας της UNESCO για την Προστασία της Ψηφιακής Κληρονομιάς (De Lusenet, 2007 · United Nations, 2003), η οποία αναφέρεται σε μοναδικές πηγές της ανθρώπινης γνώσης και έκφρασης, που δημιουργήθηκαν ψηφιακά ή μετατράπηκαν σε ψηφιακή μορφή από προ υπάρχουσες αναλογικές πηγές.

Η εκπαίδευση και ο πολιτισμός είναι, και πρέπει να είναι, συγκοινωνούντα δοχεία. Επομένως, είναι λογικό να κινητοποιείται και ο εκπαιδευτικός τομέας προς τη χρήση ψηφιακών και τεχνολογικών μέσων, για την εισαγωγή της εκπαιδευτικής κοινότητας στον κόσμο του Πολιτισμού. Αυτό υλοποιείται μέσω του σχεδιασμού πολυάριθμων προγραμμάτων επιμόρφωσης εκπαιδευτικών διαφόρων ειδικοτήτων στις νέες απαιτούμενες Διεπιστημονικές δεξιότητες και στις νέες διαθέσιμες τεχνολογίες αιχμής, με συνακόλουθο στόχο την εξοικείωση των μαθητών με τις έννοιες του ψηφιακού πολιτισμού. Το ευρωπαϊκό έργο με πλήρη αγγλικό τίτλο «Crowddreaming: Youth co-create Digital Culture - CDDC» (Crowddreaming: οι νέοι συν-δημιουργούν ψηφιακό πολιτισμό), αποτέλεσε ένα έργο κοινωνικής ένταξης Erasmus+ KA3 με σκοπό

τη συμπεριληπτική εκπαίδευση και με κύριο στόχο την ευαισθητοποίηση τόσο των εκπαιδευτικών όσο και των νέων γενεών γύρω από την πρόκληση της δημιουργίας, της διατήρησης και της μετάδοσης ψηφιακών αντικειμένων πολιτισμικής κληρονομιάς και την προώθηση κοινών ευρωπαϊκών αξιών.

Η παιδεία διαδραματίζει κρίσιμο ρόλο στην εκπαίδευση των νέων γενεών ώστε να γνωρίζουν και να σέβονται τη βαθύτερη έννοια του όρου Ευρωπαίος Πολίτης. Η συνειδητοποίηση της κοινής ευρωπαϊκής ταυτότητας αποτελεί ένα θέμα θεμελιώδους σημασίας εάν επιθυμούμε να ευαισθητοποιήσουμε τους νέους και τις νέες γύρω από θέματα κοινής ευρωπαϊκής ιστορίας και αξιών, διαπολιτισμικού διαλόγου, κριτικής σκέψης, πρόληψης και αντιμετώπισης φαινομένων ρατσισμού, ξενοφοβίας και διχασμού. Η ευαισθητοποίηση και η κατανόηση που επιφέρει ο διαπολιτισμικός διάλογος θεωρούνται μέσα συμφιλίωσης και ανεκτικότητας, και βοηθούν σημαντικά στην πρόληψη συγκρούσεων και στη διασφάλιση της ομαλής ένταξης και συνακόλουθα της συνοχής της κοινωνίας (Council of Europe, 2008).

Επίσης, σε αντίθεση με τα άτομα που αυτή τη στιγμή ανήκουν σε ηλικιακές ομάδες άνω των 30 ετών και χαρακτηρίζονται, για τα δεδομένα των νέων τεχνολογιών, ως «ψηφιακοί μετανάστες», το σημερινό μαθητικό δυναμικό, αποτελείται από τους πρώτους «ψηφιακούς αυτόχθονες» οι οποίοι θα είναι και οι πρώτοι στην ιστορία που θα κληθούν να μεταδώσουν στις επόμενες γενεές τα στοιχεία ψηφιακής πολιτισμικής κληρονομιάς που ήδη παράγονται επί καθημερινής βάσεως σήμερα (Prensky, 2001). Το Crowddreaming Project, στοχεύοντας στην αύξηση της επίγνωσης των νέων γύρω από αυτή την πρόκληση, επιχείρησε να κινητοποιήσει την υιοθέτηση των τρόπων σκέψης που απαιτούνται για να μπορέσουν οι νεαροί μαθητές και μαθήτριες να λειτουργήσουν σε αυτή τη νέα ψηφιακή διάσταση. Η εξοικείωση με τις έννοιες της ψηφιακής πολιτισμικής κληρονομιάς και τους τρόπους διαχείρισης αυτής, αποτελεί μια απαραίτητη διαδικασία, η οποία θα διαμορφώσει, σε μεγάλο βαθμό, το μέλλον της ανθρωπότητας, καθώς οι επιλογές που γίνονται σήμερα, θα καθορίσουν ποια στοιχεία από τον σύγχρονο και, εν μέρει, από τον παρελθόντα πολιτισμό θα παραμείνουν διαθέσιμα στους επόμενους αιώνες, σε ένα κόσμο που αλλάζει πια με πρωτοφανή ταχύτητα, εξαιτίας των αποτελεσμάτων της Ψηφιακής Μεταρρύθμισης.

Το έργο είχε ως ημερομηνία έναρξης τις 15 Ιανουαρίου 2019 και διάρκεια 24 μηνών. Λόγω των σοβαρών δυσκολιών που αντιμετωπίστηκαν παγκοσμίως με το φαινόμενο της πανδημίας, το έργο έλαβε παράταση έξι μηνών και ολοκλήρωσε τις εργασίες του, με μεγάλη επιτυχία, τον Μάιο του 2020. Φορείς συνεργασίας σε αυτή την προσπάθεια, υπήρξαν οι All Digital από το Βέλγιο, η οποία είχε το ρόλο του Συντονιστή, η ιταλική Stati Generali dell'Innovazione, η λετονική LIKTA, το Κέντρο Τεχνικού Πολιτισμού της Ριέκα, Κροατία, και το Ελληνικό Ανοικτό Πανεπιστήμιο το οποίο εκπροσωπούσε την Ελλάδα μέσω της Ερευνητικής ομάδας Daissy. Σκοπός του έργου υπήρξε η διάδοση και η κλιμάκωση, σε ευρωπαϊκό επίπεδο, μιας καλής πρακτικής στον τομέα της αξιοποίησης της ψηφιακής πολιτισμικής κληρονομιάς ως μέσου συμπεριληπτικής εκπαίδευσης για την προώθηση των ευρωπαϊκών αξιών μεταξύ των μαθητών και μαθητριών πρωτοβάθμιας και δευτεροβάθμιας εκπαίδευσης.

Το έργο κλιμακώνει μια βέλτιστη πρακτική με το ίδιο όνομα η οποία αναπτύχθηκε από την Stati Generali dell'Innovazione (SGI) και μέχρι το 2019 έχει ολοκληρώσει τέσσερις εκδόσεις του προγράμματος υπό τη μορφή διαγωνισμών μεταξύ σχολείων ανά

την Ιταλία προωθημένες από τον ίδιο οργανισμό και σε συνεργασία με τη Σχολή Ψηφιακής Πολιτισμικής Κληρονομιάς, Τεχνών και Ανθρωπιστικών Επιστημών (DigCultHer). Με βάση την αρχή της μάθησης βάσει περιεχομένου, οι συμμετέχοντες προσκλήθηκαν να δημιουργήσουν, συνεργατικά, μια «ψηφιακή σκηνή» εικονικής/επαυξημένης πραγματικότητας, συνεισφέροντας έτσι, στην κατασκευή ενός ψηφιακού μνημείου, της λεγόμενης Europa Square. Το Crowddreaming Project έθεσε, κατά αυτό τον τρόπο, στους νέους και στις νέες, την πρόκληση της δημιουργίας και της μετάδοσης από γενιά σε γενιά ψηφιακών πολιτισμικών αντικειμένων στο πλαίσιο μιας εκπαιδευτικής προσέγγισης STEAM (Science, Technology, Engineering, Arts and Mathematics). Οι ψηφιακές σκηνές των μαθητών, δημιουργήθηκαν αξιοποιώντας τεχνολογίες επαυξημένης πραγματικότητας και επιλέγοντας ως αφετηρία ένα στοιχείο πολιτισμικής κληρονομιάς μιας ευρωπαϊκής χώρας διαφορετικής από τη χώρα των μαθητών-δημιουργών, το οποίο όμως έχει ενσωματωθεί και στον δικό τους πολιτισμό. Οι ψηφιακές σκηνές επικεντρώνονται στην προβολή της θετικής αλληλεπίδρασης μεταξύ ευρωπαϊκών χωρών και στην προώθηση τόσο των ευρωπαϊκών αξιών όσο και των ιδιαίτερων πολιτισμικών στοιχείων της κάθε ευρωπαϊκής χώρας. Παράλληλα, καλλιεργούνται μέσω της ενεργού συμμετοχής των μαθητών, δεξιότητες που σχετίζονται με τις νέες τεχνολογίες, τη διαχείριση της πολιτισμικής κληρονομιάς, την κοινή ευρωπαϊκή ιστορία, τον διαπολιτισμικό διάλογο και την κοινωνική ένταξη.

Τελικό αποτέλεσμα, υπήρξε η δημιουργία ενός Ψηφιακού Μνημείου – Πλατφόρμας, της Europa Square, η οποία λειτουργεί τόσο ως εικονικός εκθεσιακός χώρος για τη φιλοξενία των ψηφιακών μαθητικών δημιουργιών, όσο και ως διαδικτυακός χώρος στη διάθεση της ευρωπαϊκής εκπαιδευτικής κοινότητας για την ανταλλαγή γνώσεων, καλών πρακτικών και καινοτόμων ιδεών γύρω από τον ψηφιακό πολιτισμό στην εκπαίδευση. Η ψηφιακή πλατφόρμα του Crowddreaming Project αποτελεί μια κοινωνική τεχνολογία που σχεδιάστηκε για να εισαγάγει εκπαιδευτικούς και μαθητές στις έννοιες, στις δεξιότητες και στα ψηφιακά εργαλεία που απαιτούνται για την διερεύνηση του, ακόμη σε μεγάλο βαθμό, αχαρτογράφητου πεδίου της ψηφιακής πολιτισμικής κληρονομιάς.

ΥΛΟΠΟΙΗΣΗ ΤΟΥ CROWDDREAMING PROJECT

Το ευρωπαϊκό έργο «Crowddreaming – Οι νέοι συν-δημιουργούν Ψηφιακό Πολιτισμό» (https://crowddreaming.eu/el/) στόχευσε στη διάδοση και στην κλιμάκωση σε ευρωπαϊκό επίπεδο μιας καλής πρακτικής στον τομέα της αξιοποίησης της ψηφιακής πολιτισμικής κληρονομιάς ως μέσου έκφρασης και επικοινωνίας μεταξύ των νέων της Ευρώπης. Το έργο ανέπτυξε μια μεθοδολογία βασισμένη σε πρακτικές STEAM εκπαίδευσης και ένα εξειδικευμένο πρόγραμμα σπουδών το οποίο εφαρμόστηκε για πρώτη φορά πιλοτικά σε ευρωπαϊκό επίπεδο με την εμπλοκή εκπαιδευτικών από την Ιταλία, την Ελλάδα, τη Λετονία και την Κροατία. Τα ψηφιακά εργαλεία που επελέγησαν για την υλοποίηση του προγράμματος είναι η ψηφιακή αφήγηση (Digital Storytelling) και η επαυξημένη πραγματικότητα (Augmented Reality). Η υλοποίηση του έργου ξεκίνησε με την εκπαίδευση των αρχικών εκπαιδευτών/καθοδηγητών σε θέματα μεθοδολογίας και στα ψηφιακά εργαλεία που θα χρησιμοποιούνταν για να μπορέσουν οι ίδιοι, σε δεύτερο

χρόνο, να σχεδιάσουν ένα εξειδικευμένο Μαζικό Ανοικτό Διαδικτυακό Μάθημα (MOOC) εκπαίδευσης και υποστήριξης των εκπαιδευτικών που είχαν αναλάβει την καθοδήγηση των μαθητών τους στη δημιουργία ψηφιακού πολιτισμικού περιεχομένου.

Το εν λόγω MOOC προσφέρθηκε σε πέντε γλώσσες, και συγκεκριμένα στα αγγλικά, τα ιταλικά, τα ελληνικά, τα λετονικά και τα κροατικά και περιλάμβανε έξι ενότητες. Κάθε ενότητα σχεδιάστηκε βάσει συγκεκριμένων μαθησιακών στόχων και αποτελεσμάτων και βασίζεται σε σχετικούς Ανοικτούς Εκπαιδευτικούς Πόρους. Αυτό το μαζικό ανοικτό διαδικτυακό μάθημα απευθυνόταν στους εκπαιδευτικούς όλων των εμπλεκόμενων πιλοτικών χωρών. Είχε διάρκεια δώδεκα εβδομάδων και απαιτούσε 26 ώρες ενεργού εμπλοκής των εκπαιδευόμενων εκπαιδευτικών. Συμπεριλάμβανε ανακεφαλαιωτικές δραστηριότητες αυτοαξιολόγησης στο τέλος κάθε ενότητας για την απαραίτητη ανατροφοδότηση των εκπαιδευόμενων και πρόσφερε τη δυνατότητα επικοινωνίας αυτών τόσο με τους εκπαιδευτές/καθοδηγητές όσο και μεταξύ τους μέσω του ενσωματωμένου forum. Τα θέματα που καλύφθηκαν από τον εν λόγω MOOC ήταν η μεθοδολογία του Crowddreaming, τρόποι οργάνωσης και διεξαγωγής σχολικών project, διαθέσιμα ψηφιακά εργαλεία για τη δημιουργία και την ανάπτυξη ψηφιακού περιεχομένου, ψηφιακή αφήγηση (digital storytelling), έννοιες, χρησιμότητα και εφαρμογές της ψηφιακής πολιτισμικής κληρονομιάς και ο απαραίτητος ψηφιακός γραμματισμός στα μέσα.

Η εκπαίδευση/καθοδήγηση των εκπαιδευτικών διεξήχθη με τη μεθοδολογία της μικτής μάθησης (blended learning). Παράλληλα με την παρακολούθηση του MOOC, οι εκπαιδευόμενοι υποστηρίζονταν από τους εκπαιδευτές/καθοδηγητές του Crowddreaming Project μέσω δυο κύκλων σύγχρονων διαδικτυακών συναντήσεων (συνολικά τουλάχιστον τέσσερις συναντήσεις ανά άτομο) κατά τη διάρκεια των οποίων, κάθε εκπαιδευόμενος εκπαιδευτικός παρουσίαζε στην ομάδα το Σχέδιο Δράσης που είχε συντάξει αναφορικά με τον τρόπο που ο ίδιος/ια σκόπευε να εμπλέξει και να υποστηρίξει τους μαθητές του στην ανάπτυξη ψηφιακών σκηνών. Με το πέρας του MOOC, οι εκπαιδευτικοί πέρασαν στην εφαρμογή των προσφάτως αποκτηθέντων γνώσεων και δεξιοτήτων, στις τάξεις τους καθοδηγώντας ομάδες μαθητών στην ανάπτυξη ψηφιακών σκηνών με τη χρήση απλών εργαλείων ψηφιακής αφήγησης και επαυξημένης πραγματικότητας.

Τελικός αποδέκτης του έργου υπήρξαν περίπου χίλιοι μαθητές πρωτοβάθμιας και δευτεροβάθμιας εκπαίδευσης των πιλοτικών χωρών που υποστηρίχθηκαν από περίπου είκοσι εκπαιδευτικούς ανά χώρα. Οι μαθητές, κατά την υλοποίηση του προγράμματος, κλήθηκαν να συντάξουν σενάρια ψηφιακής αφήγησης τα οποία μετατράπηκαν σε ψηφιακές σκηνές επαυξημένης πραγματικότητας. Το έργο ολοκληρώθηκε με τη δημιουργία παραπάνω από ογδόντα ψηφιακών σκηνών οι οποίες συνέθεσαν το πρώτο ευρωπαϊκό μνημείο ψηφιακής πολιτισμικής κληρονομιάς (Europa Square).

ΨΗΦΙΑΚΑ ΕΡΓΑΛΕΙΑ ΤΟΥ ΕΡΓΟΥ CROWDDREAMING

Ψηφιακή Αφήγηση

Η ψηφιακή αφήγηση αποτελεί ένα εργαλείο που κατέχει πρωταγωνιστικό ρόλο στο χώρο της Ψηφιακής Πολιτισμικής Κληρονομιάς παρέχοντας σε αυτή το εννοιολογικό

πλαίσιο (Rizvic et al., 2016). Το περιεχόμενο των ψηφιακών ιστοριών μπορεί να είναι ιστορικό, καλλιτεχνικό, αρχαιολογικό, κοινωνιολογικό, σύγχρονου προβληματισμού ή αναφερόμενο στο παρελθόν.

Η ψηφιακή αφήγηση μπορεί να βοηθήσει τους μαθητές να έρθουν πιο κοντά στη γνώση με τρόπο ευχάριστο και δημιουργικό. Μέσω αυτής μπορούν να δημιουργήσουν οι ίδιοι ιστορίες και να τις αφηγηθούν εμπλουτίζοντας τες με το δικό τους βιωματικό τρόπο προσφέροντας έτσι ένα δικό τους πολιτισμικό πόνημα. Κατά τη διάρκεια της εν λόγω δημιουργικής διαδικασίας αναπτύσσονται παράλληλα δεξιότητες γραπτού και προφορικού λόγου, καθώς ενισχύεται και η αυτοεκτίμηση τους. Επίσης, η κατανόηση των εννοιών υπό ανάλυση γίνεται ευκολότερη, καθώς οι πληροφορίες δομούνται με τη σωστή σειρά συνοδευόμενες από πολυμέσα, όπως εικόνα, ήχος, βίντεο, κείμενο κ.ά. Παράλληλα, οι ίδιοι οι μαθητές ωθούνται με φυσικό τρόπο στην αυτενέργεια, συμμετέχοντας δημιουργικά και με διαδραστικό ρόλο στη διαδικασία της μάθησης (Τόζιου & Κοτρωνίδου, 2011). Η ψηφιακή αφήγηση κεντρίζει το ενδιαφέρον των μαθητών και τους ενθαρρύνει να συμμετέχουν στην εκπαιδευτική διαδικασία, με αποτέλεσμα να βελτιώνουν τις επιδόσεις τους σε γνωστικούς και επικοινωνιακούς τομείς στους οποίους υστερούν (Καπανιάρης & Παπαδημητρίου, 2012).

Επαυξημένη Πραγματικότητα

Το Crowddreaming Project εισήγαγε τον ψηφιακό πολιτισμό στην εκπαίδευση μέσω της χρήσης τεχνολογιών αιχμής, όπως η επαυξημένη πραγματικότητα, που έχει προταθεί ως ο κυρίαρχος τύπος ψηφιακού περιεχομένου για συλλογές ψηφιακού πολιτισμού (Bekele et al., 2018). Με τον όρο επαυξημένη πραγματικότητα (Caudell, 1995) ορίζεται η σε πραγματικό χρόνο άμεση ή έμμεση θέαση ενός φυσικού, πραγματικού περιβάλλοντος, του οποίου τα στοιχεία επαυξάνονται από στοιχεία αναπαραγόμενα από συσκευές υπολογιστών, όπως ήχος, βίντεο, κινούμενη εικόνα, γραφικά ή δεδομένα τοποθεσίας.

Μέσα κυρίως από κινητές συσκευές, η τεχνολογία αυτή επιτρέπει τη ζωντανή προβολή ενός περιβάλλοντος του οποίου η *πραγματικότητα* είναι επαυξημένη με την προβολή επιπλέον πληροφοριών αλλά και εικονικών προσώπων ή χώρων σχεδιασμένων μέσα έναν ηλεκτρονικό υπολογιστή. Ο συνδυασμός της κάμερας με το σύστημα GPS επιτρέπουν την προβολή επιπλέον πληροφοριών σε συγκεκριμένα γεωγραφικά σημεία, διαμορφώνοντας ένα επαυξημένο πληροφοριακά τελικό αποτέλεσμα. Οι πληροφορίες μπορούν να περιλαμβάνουν κείμενα, ήχους και βίντεο για τη γεωγραφική θέση την οποία βρίσκεται ο χρήστης. Η προβολή των δεδομένων είναι δυνατή είτε μέσω οθονών κινητών συσκευών είτε μέσω ειδικών γυαλιών – συσκευές προβολής στοιχείων εικονικής πραγματικότητας (helmet mounted displays).

Με την *προσθήκη εικονικής πληροφορίας μέσω κατάλληλων συσκευών στο περιβάλλον το οποίο αντιλαμβάνεται ο άνθρωπος μέσω των αισθητηρίων οργάνων του (χώρος, αντικείμενα, άνθρωποι)* στο, πια επαυξημένο, περιβάλλον ο χρήστης βλέπει τον πραγματικό κόσμο να συντίθεται σχετικά αρμονικά με εικονικά αντικείμενα ή πληροφορίες αντί να *εμβυθίζεται* σε συνθετικά περιβάλλοντα χωρίς να έχει την αντίληψη του φυσικού κόσμου όπως γίνεται στα συστήματα εικονικής πραγματικότητας (Caudell & Mizell, 1992).

Η επαυξημένη πραγματικότητα είναι η άμεση ή έμμεση ζωντανή προβολή

ενός φυσικού περιβάλλοντος, όπου κάποια στοιχεία του επαυξάνονται ή ενισχύονται με τη βοήθεια εικονικών αντικειμένων, προσώπων ή χώρων φτιαγμένων με την βοήθεια ψηφιακών συσκευών που στοχεύουν στην ενίσχυση της όρασης, ακοής, αίσθησης και όσφρησης. Μέσω του MOOC του Crowddreaming Project, υλοποιήθηκε η εκπαίδευση εκπαιδευτικών στη χρήση απλών ψηφιακών εφαρμογών επαυξημένης πραγματικότητας μέσα στην τάξη και οι συμμετέχοντες έμαθαν πως μπορούν να εισαχθούν οι μαθητές και οι μαθήτριες στις νέες δυνατότητες της ψηφιακής τεχνολογίας.

Η εκπαιδευτική προσέγγιση STEAM

Η εκπαίδευση STE(A)M είναι μια αναπτυσσόμενη εκπαιδευτική προσέγγιση η οποία στοχεύει στον συγκερασμό εκπαιδευτικών προτύπων, διδακτικών μεθόδων και πρακτικών των γνωστικών αντικειμένων των θετικών επιστημών, της τεχνολογίας, της μηχανικής, των τεχνών και των μαθηματικών. Η STE(A)M εκπαίδευση απαιτεί την παράλληλη εφαρμογή προτύπων διαφορετικών επιστημονικών πεδίων σε μια δομή εύκολα προσαρμόσιμη σε όλους τους πιθανούς συνδυασμούς γνωστικών αντικειμένων (Yakman, 2008). Απώτερος σκοπός είναι η δόμηση ολοκληρωμένων διδακτικών προσεγγίσεων σε ένα πλαίσιο ολιστικής εκπαίδευσης.

Η καινοτομία της ολιστικής προσέγγισης της STE(A)M εκπαίδευσης έχει σκοπό να φέρει τους νέους πιο κοντά με τα πεδία της επιστήμης, της τεχνολογίας, της μηχανικής, και της επιστήμης υπολογιστών ως STEM/CS να καλλιεργήσει και αναπτύξει (με την προσθήκη των Τεχνών στο σχήμα STEM) τη συγκλίνουσα και την αποκλίνουσα σκέψη, το καινοτόμο πνεύμα να προετοιμάσει τους μαθητές για τα πραγματικά προβλήματα στη ζωή να καλλιεργήσει την κριτική τους σκέψη και την ικανότητα επίλυσης προβλημάτων μέσω της δημιουργίας δεσμών μεταξύ θετικών και θεωρητικών ερευνητικών τομέων δημιουργώντας μαθησιακές εμπειρίες που συνδέονται με την καθημερινή ζωή των μαθητών μέσω της διερεύνησης θεμάτων που προσφέρονται για την ανάπτυξη διεπιστημονικών και διαθεματικών σχεδίων εργασίας.

ΑΠΟΤΕΛΕΣΜΑΤΑ

Κατά την πιλοτική εφαρμογή του προγράμματος στην Ελλάδα, και παρόλες τις αντιξοότητες που αντιμετωπίστηκαν λόγω της υλοποίησης αυτού εν μέσω πανδημίας, το 82% των 150 Ελλήνων εκπαιδευτικών που παρακολούθησαν το MOOC, ολοκλήρωσαν το πρόγραμμα με επιτυχία. Κατά τη διάρκεια της πιλοτικής εφαρμογής στα ελληνικά σχολεία, δημιουργήθηκαν παραπάνω από 20 ψηφιακές σκηνές μαθητών υπό την καθοδήγηση είκοσι επιλεγμένων εκπαιδευτικών. Το Crowddreaming Project, μέσω του ψηφιακού μνημείου Europa Square, δημιούργησε μια σταθερά ενεργή, Διαδικτυακή Ευρωπαϊκή Πλατφόρμα συνεργασίας, για το διαμοιρασμό έργων μαθητών και μαθητριών και την ανταλλαγή γνώσεων, καλών πρακτικών και καινοτόμων ιδεών γύρω από τον ψηφιακό πολιτισμό στην εκπαίδευση.

Μέσω των ερωτηματολογίων διερεύνησης ικανοποίησης χρηστών οι εκπαιδευόμενοι ανέφεραν ότι θεωρούν το θέμα του έργου πολύ ενδιαφέρον και χρήσιμο για τους μαθητές. Επίσης, αναφέρουν ότι οι μαθητές έδειξαν γνήσια περιέργεια για

τις δυνατότητες και τα οπτικά αποτελέσματα της επαυξημένης πραγματικότητας και ήταν πολύ ικανοποιημένοι από το γεγονός ότι είχαν την ευκαιρία να πειραματιστούν δημιουργικά με αυτό το ψηφιακό εργαλείο. Κοινό παράπονο εκπαιδευτικών και μαθητών υπήρξε ο περιορισμένος χρόνος που αφιερώνεται σε δραστηριότητες τέτοιου είδους.

ΣΥΜΠΕΡΑΣΜΑΤΑ

Η κλιμακούμενα εντονότερη εξάρτηση της καθημερινής μας ζωής από τα ψηφιακά και τεχνολογικά μέσα προσφέρει λύσεις και ευκαιρίες αλλά και σοβαρές προκλήσεις. Οι απαιτούμενες ικανότητες και δεξιότητες μεταβάλλονται με γοργούς ρυθμούς και πολλά σχολικά εκπαιδευτικά συστήματα αγωνίζονται να ανταποκριθούν στις βαθιές και πολύπλοκες αλλαγές που υφίστανται οι κοινωνίες και οι οικονομίες μας. Παρατηρείται σημαντική ανάγκη προσαρμογής των εκπαιδευτικών συστημάτων σε αυτό το διαρκώς μεταβαλλόμενο πλαίσιο, το οποίο επηρεάζεται τόσο από την έλευση της ψηφιακής εποχής όσο και από την αυξανόμενη ποικιλομορφία μεταξύ των μαθητών. Όλα αυτά τα ζητήματα απαιτούν όχι μόνο την προσαρμογή των σχολικών προγραμμάτων σπουδών, αλλά και υιοθέτηση νέων μεθόδων όπως διαφοροποιημένης διδασκαλία για την αντιμετώπιση των αναγκών όλων των μαθητών σε ένα πλαίσιο συμπεριληπτικής εκπαίδευσης.

Η ψηφιακή αφήγηση και αναδυόμενες τεχνολογίες όπως αυτή της επαυξημένης πραγματικότητας σε συνδυασμό με νέες εκπαιδευτικές προσεγγίσεις όπως η STEAM, μας οδηγούν σε νέα εκπαιδευτικά οικοσυστήματα τα οποία επιτρέπουν τη ζωντανή και σε πραγματικό χρόνο προβολή του πραγματικού περιβάλλοντος, εμπλουτισμένου σε πραγματικό χρόνο με εικονικές εικόνες και πληροφορίες δύο ή τριών διαστάσεων, μέσω ψηφιακών συσκευών. Τα περιβάλλοντα αυτά συνδυάζοντας στοιχεία από τον πραγματικό κόσμο και πληροφορίες από μια ψηφιακή βάση δεδομένων ενισχύουν την αλληλεπίδραση του μαθητή με το περιβάλλον, μέσω της παροχής πληροφοριών που αφορούν το εκάστοτε αντικείμενο που παρατηρούμε αξιοποιώντας με τον καλύτερο τρόπο την πολιτισμική μας κληρονομιά στην εκπαίδευση.

Με τον τρόπο αυτό οι νέες τεχνολογίες αυτές αποτελούν ένα εξαιρετικό εργαλείο στη διάθεση του εκπαιδευτικού για τη διάδοση πολιτισμικών στοιχείων και την οπτικοποίηση της γνώσης και παράλληλα εισάγουν τους μαθητές του 21ου αιώνα σε μια πιο άμεση και διαδραστική μαθησιακή διαδικασία. Στόχος του έργου Crowddreaming υπήρξε η δημιουργία ενός συλλογικού νου με στόχο τη δημιουργική αξιοποίηση των νέων τεχνολογιών από πλευράς των μαθητών, την ευαισθητοποίηση της εκπαιδευτικής κοινότητας γύρω από τον διαπολιτισμικό διάλογο, τις κοινές ευρωπαϊκές αξίες και τη σημαντικότητα της διάσωσης και της μετάδοσης της ψηφιακής πολιτισμικής κληρονομιάς. Απώτερος σκοπός τέτοιων προσπαθειών είναι η μετατροπή αυτών των νέων τρόπων σκέψης σε νοοτροπία και κοινή πρακτική για τις μελλοντικές γενιές.

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

Bekele, M., Pierdicca, R., Frontoni, E., Malinverni, E., & Gain, J. (2018). A Survey of Augmented, Virtual, and Mixed Reality for Cultural Heritage. *Journal on Comput-*

ing and Cultural Heritage, 11(2), 1-36. doi:https://doi.org/10.1145/3145534

Caudell, T. (1995). Introduction to augmented and virtual reality. *Proceedings Telemanipulator and Telepresence Technologies. 2351* . Boston, MA, United States: Photonics for Industrial Applications. doi:https://doi.org/10.1117/12.197320

Caudell, T., & Mizell, D. (1992). Augmented reality: An application of heads-up display technology to manual manufacturing processes. *Twenty-Fifth Hawaii International Conference*, (pp. 659-669). Seattle. doi:10.1109/HICSS.1992.183317

Council of Europe. (2008). *White Paper on Intrecultural Dialogue. Leaving together as Equals in Dignity.* Strasbourg: Council of Europe. Retrieved from https://www.coe.int/t/dg4/intercultural/source/white%20paper_final_revised_en.pdf

De Lusenet, Y. (2007). Tending the Garden or Harvesting the Fields: Digital Preservation and the UNESCO Charter on the Preservation of the Cultural Heritage. *Liberary Trends, 56*(1), 164-182.

European Commission. (2018). Retrieved from https://www.digitalmeetsculture.net/wp-content/uploads/2019/06/ReportonCulturalHeritageDigitisationOnlineAccessibilityandDigitalPreservation.pdf

Prensky, M. (2001, October). Digital Natives, Digital Immigrants. (U. P. NCB, Ed.) *On the Horizon, 9*(5). Retrieved from http://educ116eff11.pbworks.com/f/prensky_digital%20natives.pdf

Rizvić, S.; Okanović, V.; Prazina, I.; Sadžak, A. 4D virtual reconstruction of white bastion fortress. In Proceedings of the 14th Eurographics Workshop on Graphics and Cultural Heritage. Eurographics Association, Genova, Italy, 5–7 October 2016; pp. 79–82. Retrieved from https://dl.acm.org/doi/10.5555/3061275.3061290

UNESCO. (2017). Retrieved from http://www.unesco.org/new/en/culture/themes/illicit-trafficking-of-cultural-property/unesco-database-of-national-cultural-heritage-laws/frequently-asked-questions/definition-of-the-cultural-heritage/

UNESCO. (2019). Retrieved 11 25, 2021, from https://en.unesco.org/themes/ information -preservation/digital-heritage/concept-digital-heritage

United Nations. (2003). Retrieved from https://mowlac.files.wordpress.com/2012/ 06/guidelines-digital-heritage.pdf

Uzelac, A. (2008). How to understand digital culture: Digital culture - a resource for a knowledge society? In B. Cvjetièanin, & A. Uzelac, *Digital Culture: The Changing Dynamics* (pp. 7-21). Venice: Institute for International Relations (IMO). Retrieved from https://www.researchgate.net/publication/ 257537251_How_to_understand_digital_culture_Digital_culture_-_a_resource_for_a_knowledge_society

Yakman, G. (2008, 2). STEAM education: an overview of creating a model of integrative education. (V. P. University, Ed.) Retrieved from https://www.researchgate.net/publication/327351326_STEAM_Education_an_overview_of_creating_a_model_of_integrative_education

Καπανιάρης, Α., & Παπαδημητρίου, Ε. (2012). *Ψηφιακά μαθησιακά πλαίσια στο νέο ψηφιακό σχολείο.* Αθήνα: ΖΗΤΗ.

Τόζιου, Τ., & Κοτρωνίδου, Ι. (2011). *Η ψηφιακή αφήγηση στο σχολείο.* Αθήνα: ΖΗΤΗ.

Βιώσιμη αστική πολιτιστική ανάπτυξη. Η περίπτωση του Παλαιού Δημοτικού Νοσοκομείου της Άνω Πόλης Πατρών (Παλαιά Πάτρα).

Λυκουργιώτης Άγγελος
Φιλόλογος – Υπ. Διδάκτωρ Πανεπιστημίου Πατρών
alykourgio@gmail.com

ΠΕΡΙΛΗΨΗ

Κυρίαρχη στοχοθεσία ενός σύγχρονου κράτους είναι η επίτευξη της ανάπτυξης στους τρεις παραγωγικούς τομείς του Ακαθάριστου Εγχώριου Προϊόντος: πρωτογενή (παραγωγή πρώτων υλών), δευτερογενή (επεξεργασία πρώτων υλών) και τριτογενή (παροχή υπηρεσιών). Βασικές παράμετροι της ανάπτυξης αποτελούν οι κοινωνικές διαδικασίες και πρακτικές, η διανθρώπινη επικοινωνία, οι συμπράξεις οικονομικού, πολιτικού και πολιτισμικού τύπου, καθώς και οι ενεργές -κάθε φορά- πολιτικές διαχείρισης στρατηγικής μορφής. Η ανάπτυξη αποτελεί «όλον» που απαιτεί τη «διοίκηση ολικής ποιότητας», προκειμένου να τύχει ορθής διαχείρισης, προστασίας και προβολής. Η διαχείριση της πολιτιστικής κληρονομιάς και του πολιτιστικού τουρισμού οφείλει να λαμβάνει υπόψη και να επιδιώκει τη «βιώσιμη και αειφόρο ανάπτυξη», που καλύπτει τις παροντικές ανάγκες, χωρίς να υποθηκεύεται η δυνατότητα των μελλοντικών γενεών να καλύψουν τις δικές τους ανάγκες. Η κατάλληλη και αποτελεσματική πολιτισμική διαχείριση προωθεί την οικονομική, κοινωνική, πολιτιστική και περιβαλλοντική αειφορία σε πλαίσιο εθνικό και τοπικό. Το Παλαιό Δημοτικό Νοσοκομείο στην Άνω Πόλη Πατρών (Παλαιά Πάτρα) συνιστά απτό παράδειγμα αξιοποίησης και προβολής του τοπικού πολιτισμικού κεφαλαίου μέσα από τη διαδικασία επανάχρησης και απόδοσής του στην κοινωνία. Όντας χαρακτηρισμένο ως «νεώτερο μνημείο» από το Υπουργείο Πολιτισμού τυγχάνει διαρκούς προστασίας και πολιτιστικής αξιοποίησης.

***Λέξεις-Κλειδιά**: ανάπτυξη, βιωσιμότητα, επανάχρηση, Άνω Πόλη Πατρών, Παλαιό Δημοτικό Νοσοκομείο.*

ΕΙΣΑΓΩΓΗ

Η παρούσα εισήγηση εστιάζει στην έννοια και στη σημασία της πολιτιστικής κληρονομιάς και της βιώσιμης αστικής ανάπτυξης ως πυλώνων άσκησης αποτελεσματικής πολιτιστικής πολιτικής. Επίσης, εξετάζει το ρόλο ορισμένων τοπικών οργανισμών με πολιτιστική δράση, που -μέσω των αρχών, των στόχων, των πολιτικών και των δράσεών τους- διασώζουν και προωθούν την πολιτιστική κληρονομιά, αλλά και σχεδιάζουν προγράμματα αστικής βιωσιμότητας. Στη μελέτη περίπτωσης ερευνάται η ιστορική φυσιογνωμία, η χρήση, η διαχείριση και η αναπτυξιακή προοπτική του Παλαιού Δημοτικού Νοσοκομείου Πατρών ως μνημείου-τοποσήμου της Άνω Πόλεως Πατρών σε σχέση με τη γενικότερη βιώσιμη ανάπτυξη και προβολή της εν λόγω ιστορικής αστικής περιοχής.

ΟΡΙΣΜΟΣ ΚΑΙ ΧΑΡΑΚΤΗΡΙΣΤΙΚΑ ΤΗΣ «ΑΝΑΠΤΥΞΗΣ» ΚΑΙ ΤΗΣ «ΒΙΩΣΙΜΟΤΗΤΑΣ»

Κυρίαρχη στοχοθεσία ενός σύγχρονου κράτους είναι η επίτευξη της ανάπτυξης στους τρεις παραγωγικούς τομείς του Ακαθάριστου Εγχώριου Προϊόντος: πρωτογενή (παραγωγή πρώτων υλών), δευτερογενή (επεξεργασία πρώτων υλών) και τριτογενή (παροχή υπηρεσιών). Ως «ανάπτυξη» ορίζεται «μία καλύτερη ισορροπία κοινωνικών και ανθρώπινων σχέσεων και συστημάτων χρήσεων γης, παραγωγής, απασχόλησης, διανομής και κατανάλωσης, σύμφωνα με τις αξίες και τις επιλογές των δυνάμεων που βρίσκονται στην εξουσία, όπως αυτές μαχητικά συνυπάρχουν και αλληλεπιδρούν στο φυσικό περιβάλλον, με τη συγκεκριμένη κάθε φορά κοινωνική δυναμική και τη μέση κοινωνική συνείδηση» (Ρόκος, 2001: 1). Κατανοεί κανείς πως παραμέτρους ανάπτυξης αποτελούν οι κοινωνικές διαδικασίες και πρακτικές, η διανθρώπινη επικοινωνία, οι συμπράξεις οικονομικού, πολιτικού και πολιτισμικού τύπου, καθώς και οι ενεργές πολιτικές διαχείρισης στρατηγικής μορφής. Η ανάπτυξη είναι ένα «όλον» που απαιτεί τη «διοίκηση ολικής ποιότητας», προκειμένου να τύχει ορθής διαχείρισης, προστασίας και προβολής. Ως «διοίκηση ολικής ποιότητας» ορίζεται η σύγχρονη φιλοσοφία μάνατζμεντ για τη βελτίωση της ποιότητας και αποτελεσματικότητας των οργανισμών υπολογίζοντας συστημικά τον προγραμματισμό, τη διοίκηση, την οργάνωση, τη στρατηγική, την αλληλεπίδραση και την αξιολόγηση σε κάθε στάδιο ανάπτυξης των αγαθών (προϊόντων και υπηρεσιών) (Δερβιτσιώτη, 1993).

Η διαχείριση της πολιτιστικής κληρονομιάς και του πολιτιστικού τουρισμού οφείλει να επιδιώκει τη «βιώσιμη και αειφόρο ανάπτυξη». Ο όρος προέρχεται από τη μετάφραση του αγγλικού ονοματικού συνόλου «Sustainable Development», ενώ είναι δυνατόν να αποδοθεί και ως «υποστηρίξιμη ανάπτυξη» (Ανδριώτης, 2008: 38). Σύμφωνα με την Παγκόσμια Επιτροπή για το Περιβάλλον και την Ανάπτυξη (WCED) (1987: 43) «αειφόρος ανάπτυξη είναι αυτή που καλύπτει τις παροντικές ανάγκες, χωρίς να υποθηκευτεί η δυνατότητα των μελλοντικών γενεών να καλύψουν τις δικές

τους ανάγκες. Πρόκειται για διαδικασία μετασχηματισμού, όπου η εκμετάλλευση των πλουτοπαραγωγικών πόρων, η κατεύθυνση των επενδύσεων, ο προσανατολισμός της τεχνολογικής ανάπτυξης και οι προσαρμογές στο θεσμικό πλαίσιο εναρμονίζονται και ανυψώνουν τις σημερινές και μελλοντικές δυνατότητες, ώστε να ικανοποιηθούν οι ανθρώπινες ανάγκες και φιλοδοξίες».

Στον προηγηθέντα ορισμό της βιώσιμης ανάπτυξης στηρίζεται και η Ευρωπαϊκή Ένωση Ιστορικών Πόλεων και Περιοχών μέσω των «Οδηγιών για το Βιώσιμο Πολιτιστικό Τουρισμό σε Ιστορικές Πόλεις και Περιοχές» (European Association of Historic Towns and Cities, 2009: 1). Η Ένωση επισημαίνει την ανάγκη ο πολιτιστικός τουρισμός να σέβεται την πολιτιστική και φυσική κληρονομιά, να προωθεί τις πολιτισμικές ανταλλαγές μεταξύ των λαών, να εμπνέει το διαπολιτισμικό διάλογο και να δημιουργεί χωρικές επενδύσεις και εργασιακές θέσεις για όλες τις παραγωγικές κοινωνικές ομάδες. Επιπρόσθετα αναγνωρίζεται πως η ουσία της έννοιας «βιωσιμότητα» οφείλει να λαμβάνει υπ' όψιν της τους ακόλουθους παράγοντες: α) Επισκέπτες (η ικανοποίηση των αναγκών, των προσδοκιών και εν γένει της ποιοτικής διαμονής τους στους χώρους υποδοχής), β) Επιχειρήσεις (η κατοχύρωση της ανάγκης των μικρών, μεσαίων και μεγάλων τουριστικών επιχειρήσεων να είναι κερδοφόρες και όσο πιο μακρόβιες γίνεται, προσφέροντας αυθεντικές εμπειρίες στους επισκέπτες τους), γ) Τοπικές Κοινότητες (ο σεβασμός των αξιών, των αναγκών και εν συνόλω της ποιότητας ζωής τους, ώστε να διατηρούνται οι τοπικές ταυτότητες και να προστατεύονται τα αυθεντικά τοπικά πολιτιστικά αγαθά), δ) Περιβάλλον (η προσπάθεια προστασίας και διατήρησης του πολιτιστικού και φυσικού περιβάλλοντος, των τοπικών ιδιαιτεροτήτων και της εικόνας-αίσθησης του εκάστοτε τόπου). Μάλιστα στις νέες «Οδηγίες για το Βιώσιμο Πολιτιστικό Τουρισμό», πέρα από την έννοια της «βιωσιμότητας» έχει προβλεφθεί και η έννοια της «αντοχής - ελαστικότητας» («resilience»), που ορίζεται ως «η ικανότητα ανάνηψης του πολιτιστικού τουρισμού από καταστάσεις προκλήσεων και κρίσεων», όπως η πανδημική ασθένεια Covid-19 (European Association of Historic Towns and Regions, 2009: 9) και (http://www.historic-towns.org/wp-content/uploads/2020/07/Guidelines-for-Sustainable-Cultural-Tourism-2020-1.pdf).

Στο ελληνικό νομοθετικό πλαίσιο ο νόμος 4447/2016 (κεφ. Α΄, άρ. 1) καθορίζει την έννοια και τα χαρακτηριστικά της «βιώσιμης ανάπτυξης» ως ακολούθως: «βιώσιμη ανάπτυξη είναι η ανάπτυξη που συνθέτει κοινωνικούς, οικονομικούς και περιβαλλοντικούς στόχους με σκοπό την: α) επίτευξη διατηρήσιμης οικονομικής ανάπτυξης με τη δημιουργία ισχυρής παραγωγικής βάσης και έμφαση στην καινοτομία και την αύξηση της απασχόλησης, β) εδαφική και κοινωνική συνοχή, δίκαιη κατανομή πόρων και άρση των αποκλεισμών, γ) προστασία του φυσικού και πολιτιστικού περιβάλλοντος, της βιοποικιλότητας, του τοπίου και την αειφόρο χρήση των φυσικών πόρων». Ως προς τον πρώτο πυλώνα, την οικονομική αειφορία, προβλέπεται η διάχυση των οικονομικών θετικών επιπτώσεων σε όλες τις παραγωγικές τάξεις, η ενίσχυση της οικονομικής σταθερότητας και η αναβάθμιση του ρόλου της «δημιουργικής οικονομίας» μέσω της αποδοτικότητας των οικονομικών μεγεθών και των αλλαγών στον τρόπο σκέψης και πράξης προς όφελος της ποιότητας ζωής (Florida, 2008: 10).

Η σύγχρονη έννοια της βιώσιμης ή αειφόρου ανάπτυξης θα μπορούσε να καταστεί «ολοκληρωμένη» με:

α) την κατανόηση της δυναμικής και αδιάσπαστης ολότητας της φύσης, της κοινωνίας και του πολιτισμού,

β) την ερμηνεία και αξιολόγηση της ανάπτυξης ως ποιότητας ζωής εντός του δομημένου και αδόμητου περιβάλλοντος, στο οποίο ο άνθρωπος συμμετέχει ενεργητικά ως υποκείμενο και δέχεται τα αποτελέσματα των παρεμβάσεών του ως αντικείμενο της ανάπτυξης. Η «ενσυναίσθηση» ως αυτεπίγνωση και ετεροεπίγνωση, καθώς και η συλλογική παραγωγική διαδικασία δημιουργούν οικονομική, τεχνολογική, κοινωνική, πολιτισμική και περιβαλλοντική πρόοδο.

Επιστέγασμα της έννοιας, της ουσίας, των χαρακτηριστικών στοιχείων, των αρχών, των στόχων και των πρακτικών εφαρμογής της «βιώσιμης ανάπτυξης», καθώς και πρότυπο καθιέρωσης κανόνων αειφορίας αποτελεί ο Οργανισμός Ηνωμένων Εθνών, οποίος το 2015 υιοθέτησε την «Ατζέντα 2030 για τη Βιώσιμη Ανάπτυξη» με τη θέσπιση 17 φιλόδοξων παγκόσμιων στόχων. Ενεργό ρόλο σε αυτό το γεγονός έπαιξε και η UNESCO καθορίζοντας πως δε νοείται βιώσιμη ανάπτυξη, αν δεν εφαρμόζεται από τους ανθρώπους προς τους ανθρώπους. Οι 17 στόχοι περιλαμβάνουν τα εξής (UN, 2015: 14):

1. Καταπολέμηση της φτώχειας
2. Καταπολέμηση της πείνας
3. Καλή υγεία και ευεξία
4. Ποιοτική εκπαίδευση
5. Ισονομία των φύλων
6. Καθαρό νερό και κανόνες υγιεινής
7. Οικονομική και καθαρή ενέργεια
8. Καλές συνθήκες εργασίας και οικονομική ανάπτυξη
9. Καινοτομία και βιομηχανικές υποδομές
10. Μείωση των κοινωνικών ανισοτήτων
11. Βιώσιμες πόλεις και κοινότητες
12. Υπεύθυνη παραγωγή και κατανάλωση αγαθών
13. Δράσεις για το κλίμα
14. Υποθαλάσσια ζωή
15. Επίγεια ζωή
16. Ειρήνη, δικαιοσύνη και ισχυροί θεσμοί
17. Συμπράξεις για την επίτευξη των στόχων.

Ειδικότερα για τον «Πολιτισμό» η UNESCO επιβεβαιώνει πως ο ρόλος του θα αναγνωρίζεται στους περισσότερους από τους ανωτέρω στόχους εκτεινόμενος από την πολιτιστική κληρονομιά έως το σύγχρονο πολιτισμό και τις πολιτιστικές και δημιουργικές βιομηχανίες. Ο πολιτισμός αποτελεί τον εμψυχωτικό και καθοδηγητικό παράγοντα της οικονομικής, κοινωνικής και περιβαλλοντικής διάστασης της βιώσιμης ανάπτυξης. Ο υπ. αριθμ. 11 στόχος τοποθετεί την πολιτιστική διάσταση της βιωσιμότητας εντός της αστικής ανάπτυξης προστατεύοντας και προβάλλοντας παγκοσμίως την αστική πολιτιστική κληρονομιά. Στις πόλεις αναπτύσσονται και οργανώνονται τοπικές ταυτότητες πολύμορφων κοινοτήτων ανθρώπων, που είναι απαραίτητο να διασώζονται και να προβάλλονται, γιατί προωθούν την πολιτισμική πολυμορφία και τη διαπολιτισμική προσέγγιση μέσω του διαπολιτισμικού διαλόγου. Επίσης η «Νέα Αστική Ατζέντα» (2017) των Ηνωμένων Εθνών προβλέπει την ενσωμάτωση των 17 στόχων της βιωσιμότητας στο πεδίο των πόλεων και της αστικής πολιτικής για την ανάπτυξη. Οι πόλεις σήμερα, αν και αποτελούν γεωγραφικά μόνο το 2% της παγκόσμιας εδαφικής έκτασης, συντελούν κατά 70% στο Ακαθάριστο Εγχώριο Προϊόν, κατά 60% στην παγκόσμια κατανάλωση

ενέργειας, κατά 70% στις εκπομπές αερίων θερμοκηπίου και κατά 70% στα παγκόσμια απόβλητα (https://habitat3.org/the-new-urban-agenda/).

Από την προηγηθείσα παράθεση στοιχείων γίνεται κατανοητό πως οι σύγχρονες πόλεις, με τις δραστηριότητες που αναπτύσσουν και το χωρικό σχεδιασμό τους, οφείλουν να υπηρετούν αναπτυξιακές προοπτικές, με στόχο την τοπική, εθνική και διεθνή προβολή τους. Γι' αυτό και απαιτείται σύμπραξη πολλών «ομάδων ενδιαφέροντος» («stakeholders») που ασχολούνται με την αστική αναβάθμιση, όπως των δημοσίων και ιδιωτικών υπηρεσιών, των ειδικών επιστημονικών ομάδων και των τοπικών κοινοτήτων, ώστε να αποδοθεί ιδιαίτερο τοπικό «χρώμα» και να εξασφαλισθεί ανταγωνιστικό πλεονέκτημα στη διεθνή πολιτιστική και τουριστική σκηνή. Απτό παράδειγμα δημιουργικής πολιτικής εντός αστικού τοπίου αποτελεί η πολύμορφη επαναλειτουργία του Παλαιού Δημοτικού Νοσοκομείου Πατρών.

ΠΑΛΑΙΟ ΔΗΜΟΤΙΚΟ ΝΟΣΟΚΟΜΕΙΟ ΠΑΤΡΩΝ

Α. Ιστορικό πλαίσιο

Κατασκευάστηκε το 1857 και αποτελεί αξιόλογο και αντιπροσωπευτικό δείγμα νεοκλασικής αρχιτεκτονικής και ένα ιστορικό πολεοδομικό τοπόσημο τόσο για την περιοχή της Άνω Πόλης Πατρών όσο και για ολόκληρη την πόλη της Πάτρας. Το νεοκλασικό κτήριο του Δανού αρχιτέκτονα Χανς Κρίστιαν Χάνσεν λειτούργησε ως νοσοκομείο για 101 έτη, από το 1872 έως το 1973, ενώ σήμερα αποτελεί πολιτιστικό πολύκεντρο της πόλης (https://www.e-patras.gr/el/axiotheata). Στις 15 Οκτωβρίου 1857 τέθηκε ο θεμέλιος λίθος του κτηρίου από το βασιλιά Όθωνα με την παρουσία και της συζύγου του, βασίλισσας Αμαλίας.

Η επιφάνεια του χώρου έχει έκταση 3.650μ2. Το σχέδιο εκπόνησε ο Δανός αρχιτέκτονας Χάνσεν. Η οικοδόμηση άρχισε αμέσως επί δημάρχου Βενιζέλου Ρούφου και έληξε το 1871 επί δημάρχου Γεωργίου Ρούφου. Οι διοικητές του με τη σειρά (και έως τις αρχές του 20ου αι.) ήταν οι: Ι. Γιαννόπουλος, Θ. Ευσταθόπουλος, Κ. Παπασταθόπουλος, Χ. Κορύλλος. Ο τελευταίος αναλαμβάνοντας τη διοίκηση το 1890 αποχωμάτισε το υπόγειο του κτηρίου και εγκατέστησε εκεί το φαρμακείο, τα εξωτερικά ιατρεία, τα μαγειρεία και τις αποθήκες. Κατά τους Βαλκανικούς Πολέμους και κατά τον Α΄ Παγκόσμιο Πόλεμο το νοσοκομείο περιέθαλψε στρατιώτες, ενώ κατά το Β΄ Παγκόσμιο Πόλεμο κατελήφθη από τους Ιταλούς και Γερμανούς (Τριανταφύλλου, 1980: 269). Κατά τις πρώτες δεκαετίες της λειτουργίας του διέθετε τμήμα χειρουργικό, παθολογικό, μαιευτικό και ακτινολογικό, ενώ είχε μικροβιολογικό εργαστήριο και αίθουσα νεκροψίας. Εντός του χώρου κτίστηκε το 1914 ναός του Αγίου Χαράλαμπου, στην εικόνα του οποίου ήταν αναρτημένα πολλά τάματα. Μέχρι το 1958 λειτούργησε υπό την εποπτεία του Δήμου, οπότε και κρατικοποιήθηκε. Αποτελεί το τρίτο παλαιότερο νοσοκομείο στην Ελλάδα μετά από αυτά του Ναυπλίου και της Αθήνας.

Η μνημειακή ταυτότητα του κηρυγμένου νεώτερου μνημείου του Παλαιού Δημοτικού Νοσοκομείου Πατρών, σύμφωνα με το ΥΠ.ΠΟ.Α., είναι η ακόλουθη (http://listedmonuments.culture.gr/monument_print.php?code=2545):

ΤΑΥΤΟΤΗΤΑ ΜΝΗΜΕΙΟΥ		
Ονομασία Μνημείου		
Κτιριακό συγκρότημα Παλαιού Δημοτικού Νοσοκομείου Πατρών στην οδό Παναγούλη, Παπαδιαμαντοπούλου, Κορύλλου και πλατεία Κορύλλου στην Πάτρα, ιδ. του Δήμου Πατρέων		
Νομός / Δήμος / Διαμέρισμα / Οικισμός		
ΑΧΑΪΑΣ / ΠΑΤΡΕΩΝ / ΠΑΤΡΕΩΝ / Πάτραι		
Θέση		
Οδός Παναγούλη, Παπαδιαμαντοπούλου, Κορύλλου και πλατεία Κορύλλου		
Τύπος Κήρυξης		
Νεώτερο Μνημείο		
Είδος Μνημείου		
Αστικά Κτίρια, Κτίσματα Κοινής Ωφελείας		
Χρονική Περίοδος		
Νεοελληνική		
Αρχαία/Ιστορική Ονομασία		
ΠΡΟΣΤΑΣΙΑ		
Φορέας Προστασίας	Έδρα Φορέα Προστασίας	Σημειώσεις σχετικά με την Προστασία
ΥΝΜΤΕ Δυτικής Ελλάδας	Πάτρα	
Καθεστώς Ιδιοκτησίας		
Τοπικής Αυτοδιοίκησης		
ΠΑΡΑΤΗΡΗΣΕΙΣ		
Παρατηρήσεις		
Τελευταία Ενημέρωση		
17-07-2002		
ΚΗΡΥΞΕΙΣ		
Αριθμός Υπουργικής Απόφασης, Αριθμός ΦΕΚ	ΥΑ ΥΠΠΟ/ΔΙΛΑΠ/Γ/4600/6544/3-2-1998, ΦΕΚ 164/Β/25-2-1998	

Β. Παρεμβάσεις αναπτυξιακής και βιώσιμης προοπτικής

Συντίθεται από συγκροτήματα κτηρίων, τα οποία έχουν κατασκευαστεί σε έξι διαφορετικές χρονικές περιόδους από το 1871 έως το 1934. Οι δράσεις και τα έργα αφορούν στην αξιοποίηση του πολιτισμικού αποθέματος με τη χρήση των νέων τεχνολογιών και την ανάπτυξη ψηφιακής στρατηγικής για την τουριστική ανάδειξη και προβολή της Πάτρας. Μέσω επανάχρησης ο χώρος θα μπορεί να λειτουργεί ως μοχλός ανάπτυξης της περιοχής στο ιστορικό, κοινωνικό, πολιτιστικό, μορφωτικό και οικονομικό επίπεδο, καθώς και να συμβάλλει στην ανάπτυξη του θεματικού τουρισμού. Ο πυρήνας των δράσεων περιλαμβάνει τη δημιουργία μίας μόνιμης δομής για τη συλλογή, διάσωση, μελέτη, τεκμηρίωση, ψηφιοποίηση, προβολή και ανάδειξη της Οπτικοακουστικής Κληρονομιάς της πόλης και της ευρύτερης περιοχής της Αχαΐας, ώστε να συμβάλλει στη διατήρηση της μνήμης της πολιτισμικής εξέλιξης της περιοχής (Δήμος Πατρέων, 2016: 178-180). Για την αποκατάστασή του στην κατεύθυνση της δημιουργίας Βυζαντινού Μουσείου

εκπονήθηκε η μελέτη «Μετατροπή Παλαιού Δημοτικού Νοσοκομείου σε Εκθεσιακό-Μουσειακό Χώρο» από το μελετητικό σχήμα «Ιωάννης Βεντουράκης – Betaplan Α.Ε.Μ. – Δομή Α.Ε. – ΤΕΑΜ Μ-Η ΕΠΕ», η οποία και εγκρίθηκε αρμοδίως με τις υπ' αριθμ. ΥΠΠΟ/ΔΑΝΣΜ/7557/215/2006 κ΄ ΥΠΠΟ/ΔΑΝΣΜ/110083/2993/2007 αποφάσεις του Υπουργείου Πολιτισμού. Μετά την αδυναμία εξεύρεσης χρηματοδότησης για την υλοποίηση του Βυζαντινού Μουσείου (127755/2016 έγγραφο Εφορείας Αρχαιοτήτων Αχαΐας κ΄ υπ' αριθμ. 821/2017 έγγραφο Ειδικής Υπηρεσίας Διαχείρισης Ε.Π. Περιφέρειας Δυτικής Ελλάδας), η ανωτέρω μελέτη ανασυντάχθηκε από το ίδιο μελετητικό σχήμα ως προς την αλλαγή χρήσης επιμέρους χώρων. Η νέα χωροθέτηση των λειτουργιών του κτηρίου προβλέπει τις ακόλουθες χρήσεις (Δήμος Πατρέων, 2017a: 1-2) & (Δήμος Πατρέων, 2017b):

- παραμένει το ισόγειο δυτικό τμήμα της πτέρυγας Hansen ως χώρος περιοδικών εκθέσεων και δραστηριοτήτων,
- στο αντίστοιχο υπόγειο δυτικό τμήμα της ίδιας πτέρυγας, αντί του Ιατρικού Μουσείου, χωροθετούνται εργαστήρια καλλιτεχνικής δημιουργίας και γραφεία,
- το ανατολικό υπόγειο και ισόγειο τμήμα της πτέρυγας Hansen και η ανατολική και βόρεια πτέρυγα του συγκροτήματος -χώροι που αντιστοιχούν στο πρώην Βυζαντινό Μουσείο- διαμορφώνονται σε Ψηφιακό Κέντρο Οπτικοακουστικής Κληρονομιάς της πόλης,
- στη βορειοδυτική πτέρυγα ο χώρος εστίασης παραμένει και επεκτείνεται στο υπερυψωμένο διώροφο κτήριο της δυτικής πτέρυγας με τη λειτουργία καφέ-εστιατορίου,
- η ισόγεια αίθουσα της δυτικής πτέρυγας διαμορφώνεται σε μικρό συνεδριακό κέντρο με δυνατότητα πολλαπλών χρήσεων συνδυαζόμενη με τους λοιπούς χώρους,
- βοηθητικοί χώροι, γραφεία διοίκησης και λοιπές υποστηρικτικές λειτουργίες προβλέπονται στους υπόλοιπους χώρους του κτηριακού συγκροτήματος.

Πιο συγκεκριμένα το Ψηφιακό Κέντρο Οπτικοακουστικής Κληρονομιάς θα εστιάζει στις όψεις της πολιτισμικής εξέλιξης και ιστορίας της πόλης και της ευρύτερης περιοχής, όπως έχουν αποτυπωθεί σε διάφορες μορφές και ποικίλους υλικούς φορείς εγγραφής οπτικοακουστικών αρχείων, δηλαδή κινούμενης εικόνας, φωτογραφίας και ηχογραφήσεων. Θα διαθέτει τις ακόλουθες δομές οργανωμένες στους αντίστοιχους χώρους, όπως αποτυπώνονται στα αρχιτεκτονικά σχέδια (Δήμος Πατρέων, 2016: 180-181) & (Δήμος Πατρέων, 2017a: 3-4):

α) Χώρο Έκθεσης: πολυδύναμος εκθεσιακός χώρος με τη μέγιστη δυνατή ευελιξία ως προς τις δυνατότητες μετατροπής του ανάλογα με τις ανάγκες της κάθε έκθεσης.
β) Χώρο Αρχείου: αποθετήριο μνήμης της πόλης με εργαστήρια συντήρησης και χώρους αποθήκευσης των τεκμηρίων υπό τις εκάστοτε ενδεδειγμένες συνθήκες.
γ) Χώρο Ψηφιοποίησης: ψηφιοποίηση των συλλογών του κέντρου και κάθε άλλου αρχειακού τεκμηρίου με το οποίο θα εμπλουτίζονται αυτές, σύμφωνα με τα τεχνολογικά πρότυπα και τις βέλτιστες διεθνείς πρακτικές. Τα ψηφιοποιημένα τεκμήρια θα αποτελέσουν τις ψηφίδες που θα συγκροτήσουν βάση δεδομένων.
δ) Χώρο Έρευνας και Τεκμηρίωσης: οργάνωση, συντήρηση, ταξινόμηση των υλικών που έχουν ήδη καταγραφεί, καθώς και ανίχνευση κάθε σχετικού υλικού που λανθάνει της έρευνας. Ο χώρος θα λειτουργήσει ως πόλος έλξης και συγκέντρωσης αρχειακών τεκμηρίων που βρίσκονται στην κατοχή συλλεκτών ή ιδιωτών. Επιπλέον, ως

αυτόνομη ερευνητική μονάδα, θα μπορεί σταδιακά να επεκτείνει τις δράσεις της και στην πρωτογενή δημιουργία οπτικοακουστικών τεκμηρίων, που θα συμβάλλουν στην καταγραφή της ιστορίας και της εξέλιξης της πόλης και της ευρύτερης περιοχής.

ε) Χώρο Μελέτης: σε αυτόν θα μπορούν οι ερευνητές, οι φοιτητές, οι μαθητές, οι πολίτες και κάθε άλλος ενδιαφερόμενος να έχει ανοικτή πρόσβαση στο σύνολο των τεκμηρίων. Η πιθανή διασύνδεση των σχετικών υπολογιστικών συστημάτων με τα δεδομένα της Δημοτικής Βιβλιοθήκης Πατρών και της Βιβλιοθήκης του Πανεπιστημίου Πατρών θα προσφέρει πολλαπλασιαστικά οφέλη.

Η σκοπιμότητα του συγκεκριμένου έργου και των προτεινόμενων δράσεων έγκειται στα ακόλουθα (Δήμος Πατρέων, 2016: 183-184):

- συλλογή, διάσωση, μελέτη, τεκμηρίωση, ψηφιοποίηση, προβολή και ανάδειξη της Οπτικοακουστικής Κληρονομιάς της πόλης,
- ανάπτυξη του πνευματικού, πολιτισμικού και τουριστικού επιπέδου της πόλης, καθώς και δημιουργία δικτύου πόλεων με ανάλογες θεματικές,
- συμβολή στην προσέλκυση επιστημονικού δυναμικού με εκπαιδευτικό και ερευνητικό χαρακτήρα,
- ανάδειξη της ψηφιακής τεχνολογίας που προσδίδει στο εγχείρημα σημαντική ευελιξία και προστιθέμενη αξία (χρήση τεχνολογικών εργαλείων με διαδραστικό χαρακτήρα),
- εξοικείωση της νέας γενιάς με την οπτικοακουστική αφήγηση και τις νέες τεχνολογίες,
- ενίσχυση της καταπολέμησης της ανεργίας σε τοπικό επίπεδο μέσω της δημιουργίας νέων θέσεων εργασίας.
- εκπόνηση εκπαιδευτικών-πολιτιστικών προγραμμάτων που προσφέρουν κίνητρα μάθησης για τους νέους και εν γένει τους πολίτες της τοπικής κοινωνίας και ευρύτερα,
- ενδυνάμωση της καινοτόμου τοπικής πολιτιστικής δημιουργίας, ενίσχυση των μικρών και μεσαίων επιχειρήσεων και της τοπικής οικονομικής ανάπτυξης,
- συνέργειες με εκπαιδευτικές, πολιτιστικές, κοινωνικές και οικονομικές δυνάμεις της πόλης, αλλά και ευρύτερες συνεργασίες με διεθνείς φορείς.

Ο ενδεικτικός προϋπολογισμός για το έργο και τις επιμέρους δράσεις ανέρχεται στα 5.000.000 €, ενώ οι ωφελούμενες ομάδες-στόχοι περιλαμβάνουν 214.000 κατοίκους της πόλης της Πάτρας και 50.000 ετήσιους επισκέπτες. Δικαιούχος και Φορέας Λειτουργίας είναι ο Δήμος Πατρέων.

Ενδεικτικές δράσεις και εκδηλώσεις επανάχρησης του χώρου αποτελούν τα ακόλουθα:

Α. Κατά το σχολικό έτος 2019-2020 ο Πολιτιστικός Οργανισμός του Δήμου Πατρέων σε συνεργασία με τη Δ/νση Δ/θμιας Εκπ/σης Αχαΐας διοργάνωσε εκπαιδευτικό πρόγραμμα στο χώρο του Μουσείου Λαϊκής Τέχνης για τους μαθητές της Π/θμιας και της Δ/θμιας Εκπαίδευσης. Το Μουσείο εγκαινιάστηκε στις 20 Ιουνίου 2013 και στεγάζεται στην αίθουσα Hansen του Παλαιού Δημοτικού Νοσοκομείου Πατρών. Το αρχειακό υλικό του Μουσείου συντίθεται από διάφορες ενότητες, που τεκμηριώνουν ένα σημαντικό μέρος της πολιτιστικής κληρονομιάς της περιοχής με συλλογές που αφορούν:

- στην καλλιέργεια της γης και στην παρασκευή ψωμιού,
- στην καλλιέργεια του αμπελιού, στην παρασκευή κρασιού και τσίπουρου,
- στην κτηνοτροφία,

- στα αντικείμενα οικιακής χρήσης,
- στην επεξεργασία του μαλλιού και στην υφαντική με παραδοσιακό αργαλειό,
- στην παρουσίαση υλικού από παραδοσιακά εργαστήρια υφαντικής, τυπογραφίας, πιλοποιίας, κηροπλαστικής, υποδηματοποιίας.

Σύμφωνα με το εκπαιδευτικό πρόγραμμα, το Μουσείο δέχεται τους μαθητές κάθε Τρίτη και Πέμπτη από τις 15 Οκτωβρίου 2019, κατά τις πρωινές ώρες, με οργανωμένες ξεναγήσεις σε ομάδες μαθητών έως 25 ατόμων μαζί με τους συνοδούς εκπαιδευτικούς. Για τον ορθό προγραμματισμό της δράσης επισυνάπτεται αίτηση συμμετοχής κάθε σχολείου και προβλέπεται τηλεφωνική επικοινωνία με τον υπεύθυνο του προγράμματος από το Δήμο (Δήμος Πατρέων, 2019) & (Δ/νση Δ/θμιας Εκπ/σης Αχαΐας, 2019: 1-2).

Β. Στις 22 Αυγούστου 2021 στο αίθριο του Παλαιού Δημοτικού Νοσοκομείου Πατρών ο βραβευμένος κλασικός κιθαρίστας και συνθέτης Παναγιώτης Μάργαρης παρουσίασε τη νέα του μουσική παράσταση με τίτλο «Πρελούδιο στον έρωτα» με κομμάτια-διασκευές σε υπέροχες μουσικές συνθέσεις των Ennio Morricone, Nino Rota, Μίκη Θεοδωράκη, Μάνου Χατζιδάκι, Sting, Beatles, Rolling Stones και του ιδίου. Η παράσταση εντάχθηκε στο πλαίσιο των εκδηλώσεων υπό τον τίτλο «Μέρες Πανσελήνου», αφιερωμένων στην πανσέληνο του Αυγούστου. Το «Πρελούδιο στον έρωτα» σηματοδοτεί μία καλλιτεχνική μυσταγωγία γεμάτη νότες και ηχοχρώματα, ένα όμορφο και διαχρονικό ταξίδι προς την ψυχή, το πάθος, την αγάπη, την εσωτερική τρικυμία, τη γαλήνη και τη συναισθηματική ολοκλήρωση (https://pelop.gr/patra-meres-panselinou-me-ton-p-margari/). Η είσοδος ήταν ελεύθερη για το κοινό και αυτό αποδεικνύει τόσο την κοινωνική ευαισθησία του Δήμου όσο και την ανάγκη πολιτιστικής και πνευματικής καλλιέργειας των δημοτών της πόλης.

Γ. Στο πλαίσιο των αρμοδιοτήτων του ο Πολιτιστικός Οργανισμός του Δήμου Πατρέων διοργανώνει κάθε καλοκαίρι το Διεθνές Φεστιβάλ Πάτρας με σκοπό «την καλλιέργεια της ψυχής και του μυαλού, που δίνει νέα ορμή και βάθος στον καθημερινό αγώνα των πολιτών» (http://www.patrasculture.gr/?section=1917&language=el_GR). Ο χώρος του αίθριου του Παλαιού Δημοτικού Νοσοκομείου Πατρών χρησιμοποιήθηκε για την παράσταση του Σωματείου – Χορωδία «Αντηχώ» με τον τίτλο «Τρεις Συνθέτες στο Νοσοκομείο» στις 18 και 19 Σεπτεμβρίου και ώρα 21.30 (http://www.patrasculture.gr/managed_images/diethens-festival-patras-2021-programma.pdf). Έμπνευση του έργου αποτέλεσε ο κόσμος των νοσοκομείων, ο οποίος, ιδίως στην εποχή της πανδημίας, τα ανέδειξε σε χώρους συνεχούς αγώνα, όπου ξεδιπλώνεται όλη η γκάμα των ανθρώπινων συναισθημάτων. Τα κείμενα που επιλέχθηκαν προσεγγίζουν με διαφορετικούς τρόπους αυτό τον ευρύ θεματικό άξονα με έμφαση στον ανθρώπινο πόνο και στην ίαση. Ακούστηκαν ποιήματα των Βιζυηνού, Σουρή, Λειβαδίτη, Βαρβέρη, Κοσμόπουλου, Μπρεχτ, Μαρκόπουλου, Καρέλλη κ.α. Ιδιαίτερη αναφορά έγινε στο Νοσοκομείο και στη θέση του στην ιστορία της πόλης (https://gnomip.gr/2021/09/15/treis-sunthetes-sto-nosokomeio/).

Δ. Επιπρόσθετα, για την επέτειο των 77 χρόνων απελευθέρωσης της Πάτρας από τα γερμανικά στρατεύματα κατοχής, στο αίθριο του Νοσοκομείου οργανώθηκε από τον Πολιτιστικό Οργανισμό του Δήμου η προβολή της ταινίας-ντοκυμαντέρ του 2017 «Χίτλερ εναντίον Πικάσο» στις 6 Οκτωβρίου 2021 και ώρα 20.30. Πρόκειται για ταινία ορόσημο, καθώς αποκαλύπτει έργα τέχνης κρυμμένα, λεηλατημένα,

καταδικασμένα από τους Ναζί, τα οποία έρχονται στο φως προβάλλοντας στη μεγάλη οθόνη τη ναζιστική εμμονή με την «εκφυλισμένη τέχνη», όπως τη χαρακτήριζαν, που απαγορεύθηκε, εκδιώχθηκε και καταδικάσθηκε. Ο ιταλός ηθοποιός Toni Servillo αφηγείται την αληθινή ιστορία τέτοιων καλλιτεχνικών αριστουργημάτων των Picasso, Matisse, Renoir, Chagall κ.α. (https://www.patrasculture.gr/?section=637&page1552=2&language=el_GR&itemid1541=4436&detail1541=1).

Το εύρος και η ποικιλία των προηγούμενων δράσεων αποδεικνύουν αφενός την προσπάθεια των τοπικών φορέων για ολιστική πολιτιστική διαχείριση και καλλιέργεια, αφετέρου την ανάγκη και επιθυμία του κόσμου της Πάτρας να γνωρίσει τους πολιτιστικούς-ιστορικούς χώρους και να εμπλακεί σε γόνιμη «συζήτηση» με αυτούς βιώνοντας δημιουργικά τα πολιτιστικά και καλλιτεχνικά δρώμενα. Θετική επίπτωση θεωρείται και η οικονομική συνεισφορά τόσο της τοπικής κοινωνίας όσο και των επισκεπτών από όμορους δήμους ή άλλες πόλεις, που αναβαθμίζει την εικόνα της περιοχής της Άνω Πόλης Πατρών και συντελεί στη βελτίωση των υποδομών της. Απαιτείται, σε κάθε περίπτωση, πιο γόνιμη και αποτελεσματική σύναψη συμπράξεων των τοπικών φορέων μεταξύ τους και με την τοπική κοινωνία, αλλά και εντονότερη επικοινωνιακή πρωτοβουλία και προσπάθεια προβολής μέσω του έντυπου και ηλεκτρονικού τύπου σε τοπικό, περιφερειακό, εθνικό και διεθνές πεδίο.

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

Ανδριώτης, Κ. (2008). Αειφορία και Εναλλακτικός Τουρισμός. Αγροτουρισμός, *Ορεινός Τουρισμός,* Οικοτουρισμός, *Πολιτιστικός Τουρισμός*. Αθήνα: Σταμούλης.

Δερβιτσιώτη, Κ. Ν. (1993). Διοίκηση Ολικής Ποιότητας. Αθήνα: Σταμούλης.

Δήμος Πατρέων (2016). Έντυπο Υποβολής Στρατηγικών Βιώσιμης Αστικής Ανάπτυξης. Στρατηγική Βιώσιμης Αστικής Ανάπτυξης. Περιοχή Παρέμβασης Αστικής Περιοχής Πάτρας του Δήμου Πατρέων. Επιχειρησιακό Πρόγραμμα «Δυτική Ελλάδα» 2014-2020. Πάτρα.

Δήμος Πατρέων, Δ/νση Αρχιτεκτονικού Έργου & Η/Μ, Τμήμα Κτηριακών Έργων (2017[a]). Μετατροπή Παλαιού Δημοτικού Νοσοκομείου σε Εκθεσιακό-Μουσειακό Χώρο – Τροποποίηση μελέτης ως προς την αλλαγή επιμέρους χρήσεων. Τεχνική Περιγραφή. Πάτρα.

Δήμος Πατρέων, Δ/νση Αρχιτεκτονικού Έργου & Η/Μ, Τμήμα Κτηριακών Έργων (2017[b]). «Έγκριση τροποποίησης της μελέτης: "Μετατροπή Παλαιού Δημοτικού Νοσοκομείου σε Εκθεσιακό-Μουσειακό Χώρο" ως προς την αλλαγή επιμέρους χρήσεων», αρ. πρωτ. 80037/Α3009/20-06-2017. Πάτρα.

Δήμος Πατρέων, Πολιτιστικός Οργανισμός Δήμου Πατρέων (2019). «Εκπαιδευτικά προγράμματα στο Μουσείο Λαϊκής Τέχνης του Δήμου Πατρέων και στη Δημοτική Πινακοθήκη Πατρών», αρ. πρωτ. 146/26-09-2019. Πάτρα.

Δ/νση Δ/θμιας Εκπ/σης Αχαΐας, Τμήμα Πολιτιστικών Θεμάτων (2019). «Εκπαιδευτικά προγράμματα στο Μουσείο Λαϊκής Τέχνης του Δήμου Πατρέων και στη Δημοτική Πινακοθήκη Πατρών», αρ. πρωτ. 14533/30-09-2019. Πάτρα.

Εφημερίς της Κυβερνήσεως, *Νόμος 4447/2016: Χωρικός σχεδιασμός – Βιώσιμη ανάπτυξη και άλλες διατάξεις. Αθήνα.*

Ρόκος, Δ. (2001). «Θεμελιώδεις προϋποθέσεις για ένα σχέδιο αξιοβίωτης Ολοκληρωμένης Ανάπτυξης. Η περίπτωση μιας ελληνικής περιφέρειας. Από τη θεωρία στην πράξη». Συνέδριο «Εξουσία και Κοινωνίες στη Μεταδιπολική Εποχή». Χανιά 25-27 Αυγούστου 2000, Τομέας Φιλοσοφίας, Πανεπιστήμιο Ιωαννίνων, Πρακτικά, (σσ. 173-196), Πανεπιστήμιο Ιωαννίνων. Ιωάννινα.

Τριανταφύλλου, Κ. (1980). Ιστορικόν Λεξικόν των Πατρών. Ιστορία της πόλεως και επαρχίας Πατρών από της αρχαιότητος έως σήμερον κατ' αλφαβητικήν και ειδολογικήν κατάταξιν. Πάτρα: Αυτοέκδοση.

European Association of Historic Towns and Regions (2009). *Guidelines for Sustainable Cultural Tourism in Historic Towns and Cities*. EU Sustainable Tourism Guidelines.

Florida, R. (2008). *Who's your City? How the Creative Economy is Making Where to Live the Most Important Decision of Your Life*. New York: Basic Books.

United Nations (2015). A/RES/*70/1 Transforming our world: the 2030 Agenda for Sustainable Development*. New York.

WCED (World Commission on Environment and Development) (1987). *Our Common Future*. Oxford: Oxford University Press.

Διαδίκτυο

Οδηγίες για το Βιώσιμο Πολιτιστικό Τουρισμό: μία μοναδική ευκαιρία για αλλαγή μετά την *Covid-19*. Ανακτήθηκε στις 20/12/2021 από το δικτυακό τόπο: http://www.historic-towns.org/wp-content/uploads/2020/07/Guidelines-for-Sustainable-Cultural-Tourism-2020-1.pdf.

UN – The Global Context. Ανακτήθηκε στις 20/12/2021 από το δικτυακό τόπο: https://habitat3.org/the-new-urban-agenda/.

Δήμος Πατρέων – Αξιοθέατα. Παλαιό Δημοτικό Νοσοκομείο Πατρών. Ανακτήθηκε στις 20/12/2021 από το δικτυακό τόπο: https://www.e-patras.gr/el/axiotheata.

Διαρκής Κατάλογος των Κηρυγμένων Αρχαιολογικών Χώρων και Μνημείων της Ελλάδος – Παλαιό Δημοτικό Νοσοκομείο Πατρών. Ανακτήθηκε στις 20/12/2021 από το δικτυακό τόπο: http://listedmonuments.culture.gr/monument_print.php?code=2545.

Εφημερίδα Πελοπόννησος – Πάτρα: «Μέρες Πανσελήνου» στις 22 Αυγούστου με τον Π. Μάργαρη. Ανακτήθηκε στις 20/12/2021 από το δικτυακό τόπο: https://pelop.gr/patra-meres-panselinou-me-ton-p-margari/.

Πολιτιστικός Οργανισμός Δήμου Πατρέων – Διεθνές Φεστιβάλ – Πρόγραμμα 2021. Ανακτήθηκε στις 20/12/2021 από τους δικτυακούς τόπους: http://www.patrasculture.gr/?section=1917&language=el_GR **και** http://www.patrasculture.gr/managed_images/diethens-festival-patras-2021-programma.pdf.

Εφημερίδα «Γνώμη Πατρών» - «Τρεις Συνθέτες στο Νοσοκομείο». Ανακτήθηκε στις 20/12/2021 από το δικτυακό τόπο: https://gnomip.gr/2021/09/15/treis-sunthetes-sto-nosokomeio/.

Πολιτιστικός Οργανισμός Δήμου Πατρέων – «Χίτλερ εναντίον Πικάσο»-Αίθριο Παλαιού Δημοτικού Νοσοκομείου-Για τα 77 χρόνια από την απελευθέρωση της Πάτρας. Ανακτήθηκε στις 20/12/2021 από το δικτυακό τόπο: https://www.patrasculture.gr/?section=637&page1552=2&language=el_GR&itemid1541=4436&detail1541=1.

ΠΑΡΑΡΤΗΜΑ

ΕΙΚΟΝΕΣ

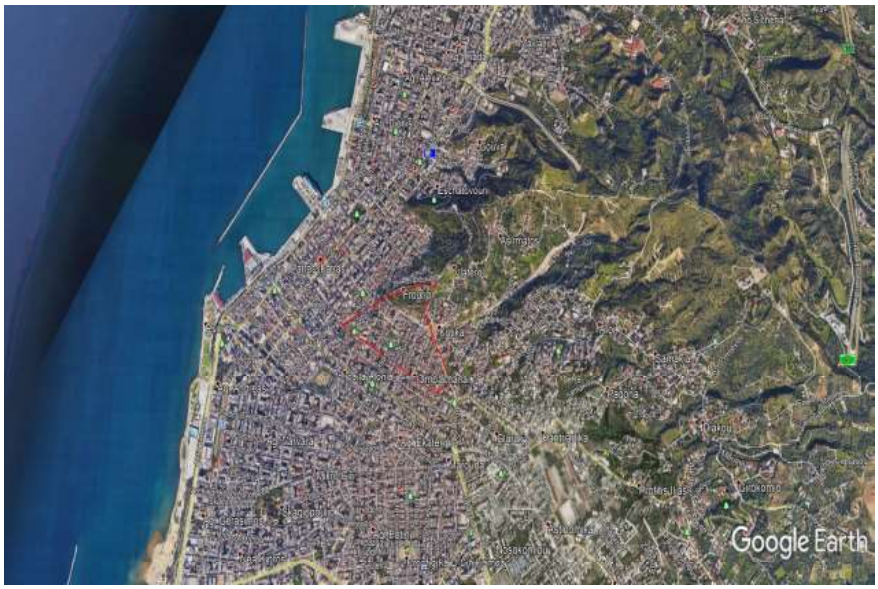

Εικόνα 1. Άνω Πόλη Πατρών (κόκκινο πλαίσιο).
Πηγή: Google Earth.

Εικόνα 2. Τα μνημεία-τοπόσημα της Άνω Πόλης Πατρών.
Πηγή: Google Earth.

Εικόνα 3. Το Παλαιό Δημοτικό Νοσοκομείο Πατρών.
Πηγή: Explore Patras (**Διαδίκτυο).**

Εικόνα 4. Εκδήλωση στο Παλαιό Δημοτικό Νοσοκομείο Πατρών.
Πηγή: Patras Events (**Διαδίκτυο).**

Το Θέατρο ως απόθεμα παιδείας και ανάπτυξης των εφήβων: Δύο εσωτερικά προγράμματα του 2ου Πρότυπου ΓΕΛ Θεσσαλονίκης «Λευκός Πύργος»»

Μπιτσάνη Αναστασία
Διευθύντρια 2ου Πρότυπου Γενικού Λυκείου Θεσσαλονίκης «Λευκός Πύργος», Φιλόλογος, Phd
tassabitsani@gmail.com

Βαφειάδου Τατιάνα
Υποδιευθύντρια 2ου Πρότυπου Γενικού Λυκείου Θεσσαλονίκης «Λευκός Πύργος», Φιλόλογος, Phd
tvafeiadou@hotmail.com

ΠΕΡΙΛΗΨΗ

Τα δύο εσωτερικά προγράμματα του 2ου Πρότυπου ΓΕΛ Θεσσαλονίκης-«Λευκός Πύργος» «Ένας συγγραφέας, ένας τόπος..» και «Το θέατρο…Πειραματίζεται και ενώνει τα σχολεία» αποτελούν απόθεμα παιδείας και ανάπτυξης των εφήβων του σχολείου. Το πρόγραμμα «Ένας συγγραφέας, ένας τόπος…» είναι μια προσπάθεια εξόδου από τα όρια του σχολείου και επικοινωνίας των μαθητών/μαθητριών, όχι μόνο με την τοπική κοινωνία της Θεσσαλονίκης, αλλά και με περιοχές και χώρους με ιστορικό και πολιτισμικό ενδιαφέρον, όπως Ζάκυνθος, Νάξος, Ρόδος, Χανιά, κ.ά. Πυρήνα του προγράμματος αποτελεί η θεατρική παράσταση σε σημαντικό χώρο πολιτισμού ενός έργου, του οποίου ο συγγραφέας κατάγεται από την περιοχή την οποία επισκέπτεται το σχολείο ή αναδεικνύει την τοπική καλλιτεχνική

ατμόσφαιρα. Οι παραστάσεις αυτές, που επαναλήφθηκαν και στη Θεσσαλονίκη, είχαν μεγάλη αποδοχή από τους θεατές, επέφεραν ικανοποίηση στους μαθητές/μαθήτριες–ηθοποιούς και συνέβαλαν στην συναισθηματική, ψυχολογική και σωματική ανάπτυξη τους, καθώς το θέατρο έχει **θετική επίδραση ειδικά στους νέους ανθρώπους με οφέλη κοινωνικά, συναισθηματικά, ψυχοσωματικά.** *Το πρόγραμμα «Το θέατρο…Πειραματίζεται και ενώνει τα σχολεία», απευθύνεται σε μαθητικά ακροατήρια, αλλά και στην τοπική κοινωνία της Θεσσαλονίκης, δημιουργώντας θεατρική κουλτούρα και απόθεμα παιδείας. Η υλοποίηση των δύο προγραμμάτων συνδέεται με τη λειτουργία του Ομίλου Θεάτρου του σχολείου. Αποτελεί προσπάθεια ανάπτυξης και δημιουργίας, αλλά και ξεχωριστή εμπειρία. Αποτελεί πρόταση κουλτούρας και πολιτισμού, παράδειγμα διάχυσης καλών πρακτικών στην εκπαίδευση, προσπάθεια πειραματισμού, δημιουργικότητας και καινοτομίας.*

***Λέξεις κλειδιά**: θέατρο, έφηβοι, απόθεμα, παιδεία, κουλτούρα, ανάπτυξη*

ΕΙΣΑΓΩΓΗ

Κάθε σχολική μονάδα αποτελεί ζωντανό κύτταρο της κοινωνίας. Οι δράσεις συνεργασίας και επικοινωνίας του σχολείου με την εκπαιδευτική κοινότητα και την τοπική αλλά και την ευρύτερη κοινωνία εμπλέκουν μαθητές, εκπαιδευτικούς, γονείς και, γενικότερα, κατοίκους της περιοχής και στοχεύουν στην ενεργοποίηση και τη συμμετοχή τους στο εκπαιδευτικό και κοινωνικό γίγνεσθαι. Το άνοιγμα και η σύνδεση του σχολείου με την κοινωνία εξυπηρετούνται με δράσεις ποικίλης θεματολογίας, στο πλαίσιο της τυπικής εκπαίδευσης, αλλά, κυρίως, στο πλαίσιο ημιτυπικών και άτυπων σχολικών πρακτικών, που εμπλουτίζουν τη σχολική ζωή και συμβάλλουν στην ποιοτική αναβάθμιση της λειτουργίας του σχολείου (Σπυροπούλου, Δ., Αναστασάκη, Α., Δεληγιάννη, Δ., Κούτρα, Χ., Λουκά, Ε. & Μπούρας, Σ., 2008).

Οι εκπαιδευτικές καινοτομίες και οι παρεμβάσεις που στηρίζονται σε πρωτοπόρες και πρωτότυπες ιδέες διαμορφώνουν ένα νέο εκπαιδευτικό πλαίσιο, καθώς επιφέρουν σημαντικές αλλαγές στη νοοτροπία, στις πρακτικές και στη γενικότερη ατμόσφαιρα του σχολείου αναδεικνύοντας την επιστημονική, πολιτισμική και κοινωνική του διάσταση. Ένα Πρότυπο Σχολείο, από το ρόλο και το θεσμικό πλαίσιο λειτουργίας του, έχει ενεργή συμμετοχή στη διαμόρφωση κουλτούρας αλλαγής και προωθεί κατεξοχήν δράσεις και διδακτικές-παιδαγωγικές προσεγγίσεις και δραστηριότητες. Βασικός στόχος είναι η υποστήριξη του πειραματισμού, της δημιουργικότητας, της καινοτομίας.

ΣΤΟΧΟΘΕΣΙΑ & ΜΕΘΟΔΟΛΟΓΙΚΑ ΕΡΓΑΛΕΙΑ

Στόχος μας είναι η ενθάρρυνση της αξιοποίησης σύγχρονων εκπαιδευτικών μεθόδων και πρακτικών, που προάγουν την έρευνα, την κριτική σκέψη, τη δημιουργικότητα, και την κοινωνική μάθηση, ενώ παράλληλα ενισχύουν ποικίλους γραμματισμούς (γλωσσικό, κριτικό, οπτικοακουστικό, θεατρικό, ψηφιακό κ.ά.) (Κουτσογιάννης, Δ. & Παυλίδου, Μ., 2012). Η ανακαλυπτική-διερευνητική και κοινωνική ομαδοσυνεργατική μάθηση, η

βιωματική μέθοδος και προσέγγιση σε συνδυασμό με τεχνικές όπως το παιχνίδι ρόλων, η δραματοποίηση και η προσομοίωση είναι τα βασικά μεθοδολογικά μας εργαλεία. Η πορεία προς τον τελικό στόχο, από την πρώτη συνάντηση του Ομίλου Θεάτρου μέχρι την παράσταση και την επικοινωνία με το μαθητικό του κοινό, καταγράφεται σε ημερολόγια κινήσεων, προβληματισμών, εντυπώσεων και συναισθημάτων, υλικό που περικλείει το θεατρικό οδοιπορικό μιας δεκαετίας.

ΤΟ ΘΕΑΤΡΟ ΩΣ ΑΠΟΘΕΜΑ ΠΟΛΙΤΙΣΜΟΥ ΚΑΙ ΑΝΑΠΤΥΞΗΣ ΤΩΝ ΕΦΗΒΩΝ

Είναι γνωστό ότι στην Αρχαία Ελλάδα το θέατρο κατείχε τόσο σημαντική θέση στην καθημερινή ζωή των ανθρώπων, ώστε το χρησιμοποιούσαν ως μέσο σε πολλές θεραπευτικές διαδικασίες τόσο του σώματος όσο κυρίως του πνεύματος και της ψυχής (Κρασανάκης, 2004).

Βοηθά μάλιστα ιδιαιτέρως τους εφήβους και τους νέους/νέες, καθώς αυτοί/αυτές ενσαρκώνοντας διάφορους ρόλους, ακουμπούν σε περιοχές ανέγγιχτες, περιοχές απομονωμένες, τις οποίες είχαν αφήσει στο σκοτάδι και μέσω της δύναμης της «απεικόνισης», που διαθέτει η θεατρική πράξη, επιτυγχάνουν τη μεταφορά τους από την πραγματικότητα στο «παίζειν» και από το «παίζειν» στην πραγματικότητα, φωτίζοντας ταυτόχρονα τις δραματικές εικόνες του παρελθόντος (Καραμήτρου, 2010)

Αναμφίβολα οι έφηβοι βρίσκονται σε μια πορεία ανακάλυψης του εαυτού τους, για αυτό και αλλάζουν συνεχώς κατεύθυνση, αναζητώντας την αλήθεια (Gottman, 1997). Καθώς η πορεία προς την ανακάλυψη της ταυτότητας δεν είναι πάντα ομαλή και απρόσκοπτη, το θέατρο με τους ποικίλους χαρακτήρες και τους ρόλους που παρουσιάζει προσφέρει στους εφήβους την πρόκληση να τους διερευνήσουν και να προσπαθήσουν να τους προσεγγίσουν εσωτερικά.

Καθώς μάλιστα η εφηβεία είναι μια περίοδος κατά την οποία γίνεται προσπάθεια για εξατομίκευση (Gottman, 1997), είναι πιθανό οι έφηβοι μαθητές να επιλέξουν μέσα από το θέατρο τι είναι αυτό που τους εκφράζει περισσότερο και ανταποκρίνεται περισσότερο στις βαθύτερες συναισθηματικές και ψυχικές ανάγκες τους.

Παράλληλα η άσκηση της θεατρικής πράξης και η ένταξή τους στη θεατρική ομάδα ευνοεί τη συγκέντρωση και την ποιότητα της προσοχής τους, την ανάπτυξη θετικών συναισθημάτων, την κοινωνικοποίησή τους, την επικοινωνία και σύνδεση με τα υπόλοιπα μέλη της ομάδας, την ανάγκη της αρμονικής συνύπαρξης με τους άλλους, την ανάπτυξη της ενσυναίσθησης και του σεβασμού της διαφορετικότητας. Παρατηρείται ότι μειώνεται το άγχος τους, αυξάνεται η στοργή για τους ανθρώπους και τα συναισθήματα ζωντανεύουν· αναμφίβολα η επαφή τους με το θέατρο είναι ο οδηγός τους για μια καλύτερη ζωή.

Η ενασχόληση, εξάλλου, των εφήβων με το θέατρο βοηθά στην εξισορρόπηση μεταξύ λογικής και συναισθήματος και διευκολύνει τους εφήβους να εξωτερικεύσουν τα συναισθήματά τους· μέσω της τέχνης το άτομο μπορεί να οδηγηθεί στη δημιουργία και από εκεί στην κάθαρση και αναγέννηση όλου του εσωτερικού του κόσμου (Κουκουρίκος, Τότη, 2005)

ΤΟ ΠΡΟΓΡΑΜΜΑ «ΤΟ ΘΕΑΤΡΟ ΠΕΙΡΑΜΑΤΙΖΕΤΑΙ ΚΑΙ ΤΑΞΙΔΕΥΕΙ: ΕΝΑΣ ΣΥΓΓΡΑΦΕΑΣ – ΕΝΑΣ ΤΟΠΟΣ»

Το 2011, έτος Αλέξανδρου Παπαδιαμάντη, 100 χρόνια από το θάνατο του μεγάλου διηγηματογράφου, πραγματοποιήθηκε αφιέρωμα στη μνήμη του. Στα πλαίσια του μαθήματος της Νεοελληνικής Λογοτεχνίας της Α΄ Λυκείου έγινε δραματοποίηση από φιλολόγους του σχολείου τεσσάρων διηγημάτων του Παπαδιαμάντη, προκειμένου οι μαθητές/μαθήτριες να γνωρίσουν καλύτερα το έργο του μέσα από τη συμμετοχή τους στη θεατρική πράξη: Η Μαυρομαντηλού*, Η* Δασκαλομάνα*, ο Τυφλοσούρτης* και Έρωτας στα χιόνια. Τότε σχεδιάστηκε ένα φιλόδοξο σχέδιο: να παρουσιαστεί το αφιέρωμά στον Παπαδιαμάντη στην πατρίδα του, τη Σκιάθο, η οποία στα περισσότερα έργα του αποτελεί όχι απλά τον τόπο όπου εξελίσσεται η δράση, αλλά και το καταφύγιο της ψυχής του.

Έτσι, γεννήθηκε το πρόγραμμα «Ένας συγγραφέας, ένας τόπος», που υλοποιήθηκε από το 2012 μέχρι το 2018, με μεγάλη συμμετοχή των μαθητών/μαθητριών μας και πολύ μεράκι και ενθουσιασμό, στοιχεία που βοήθησαν να ξεπεραστούν τα πρακτικά, κυρίως, προβλήματα, που προέκυπταν κατά τη διάρκεια της προετοιμασίας.

Από το σχολικό έτος 2012-13 στο σχολείο λειτουργεί Όμιλος Θεάτρου, που συνδέθηκε με το πρόγραμμα και το υλοποιούσε. Από την αρχή της σχολικής χρονιάς επιλεγόταν ο συγγραφέας και το έργο, καθώς και ο τόπος, όπου επρόκειτο να παρουσιαστεί η παράσταση. Ο τόπος, συνήθως, είτε ήταν η πατρίδα του δημιουργού, εάν ήταν Έλληνας είτε συνδεόταν άμεσα ή έμμεσα, λόγω της ιστορίας του και της ιδιαίτερης καλλιτεχνικής του ατμόσφαιρας με την υπόθεση και το γενικότερο κλίμα του έργου, εάν ήταν ξένος. Υπάρχει, όμως, μια σημαντική ιδιαιτερότητα σε σχέση με τον τόπο και τα κριτήρια επιλογής του. Ήταν πάντα νησί, καθώς το συγκεκριμένο πρόγραμμα αποτελούσε μια προσπάθεια εξόδου από τα στενά όρια του σχολείου και επικοινωνίας των μαθητών μας, όχι μόνο με την τοπική κοινωνία, αλλά και με περιοχές απομακρυσμένες, με δύσκολη πρόσβαση αλλά με εξαιρετικό ιστορικό, αρχαιολογικό και γενικότερα πολιτισμικό ενδιαφέρον. Η τέχνη, λειτουργώντας ως απόθεμα πολιτισμού, βοηθούσε τους μαθητές/μαθήτριές μας να επικοινωνήσουν με τους μαθητές του νησιού που επισκεπτόμασταν κάθε χρόνο, να δημιουργήσουν γέφυρες πολιτισμού, να αναπτύξουν και εξελίξουν τους εαυτούς τους. Η παράσταση παιζόταν για την εκάστοτε τοπική σχολική κοινότητα, σε θέατρα ή αίθουσες εκδηλώσεων που γέμιζαν με μαθητές και εκπαιδευτικούς. Πάντα όμως επαναλαμβάνονταν αργότερα στη Θεσσαλονίκη για το κοινό της πόλης.

Πρώτος σταθμός και αφετηρία του προγράμματος ήταν η Σκιάθος. Τον Απρίλιο του 2012 παρουσιάστηκε το αφιέρωμα στον Αλέξανδρο Παπαδιαμάντη στους μαθητές του Λυκείου Σκιάθου. Ήταν το ξεκίνημα ενός γοητευτικού ταξιδιού.

Δεύτερος σταθμός ήταν η Ζάκυνθος με τον «Ποπολάρο» του Γρηγόριου Ξενόπουλου. Τον Απρίλιο του 2013 ανέβηκε η θεατρική παράσταση στο Μουσικό Σχολείο Ζακύνθου, με το οποίο υπήρξε μία εξαιρετική συνεργασία στο μουσικό κομμάτι της παράστασης, καθώς η μαντολινάτα του Μουσικού Σχολείου έπαιξε από κοινού με μαθητές/μαθήτριες του σχολείου μας.

Τρίτος σταθμός ήταν η Νάξος με το έργο «Γειτονιά των Αγγέλων» του Ιάκωβου Καμπανέλλη. Τον Απρίλιο του 2014 παίχτηκε το έργο στο Δημοτικό Θέατρο Νάξου «Ιάκωβος Καμπανέλλης», στο πλαίσιο εκδηλώσεων στη μνήμη του θεατρικού συγγραφέα.

Επόμενος σταθμός ήταν η Λευκάδα με το έργο « Το Ξύλο βγήκε από τον Παράδεισο» του Αλέκου Σακελλάριου. Η Λευκάδα, ως τόπος προορισμού, ήταν αποτέλεσμα της συνεργασίας που είχαμε κατά τη σχολική χρονιά 2014-15 με το Μουσικό Σχολείο Λευκάδας. Τον Απρίλιο του 2015 παίχτηκε η θεατρική παράσταση στο Μουσικό Σχολείο, που μας υποδέχτηκε με πολλές παράλληλες καλλιτεχνικές εκδηλώσεις.

Από το σχολικό έτος 2015-16 επιλέχθηκαν θεατρικά έργα από το ξένο ρεπερτόριο, όπως το έργο «Όνειρο καλοκαιρινής νύχτας» του Ουίλλιαμ Σαίξπηρ. Τον Απρίλιο του 2016 παίχτηκε το «Όνειρο καλοκαιρινής νύχτας» στο Δημοτικό Θέατρο Ρόδου, καθώς η πόλη της Ρόδου με την πλούσια ιστορία της ήταν η κατάλληλη επιλογή και το «φυσικό σκηνικό» για ένα σαιξπηρικό έργο.

Το έτος 2016-17 επιλέχθηκε το έργο «Λοκαντιέρα» του Κάρλο Γκολντόνι και δόθηκε παράσταση στα Χανιά, κατάλληλο προορισμό για το ανέβασμα ιταλικής κωμωδίας, καθώς η βενετοκρατούμενη Κρήτη γνώρισε θεατρική και λογοτεχνική άνθιση. Η «Λοκαντιέρα» παίχτηκε σε μαθητές/τριες Λυκείων της πόλης τον Μάρτιο του 2017 στο Δημοτικό Περιφερειακό Θέατρο Χανίων.

Κατά τη σχολική χρονιά 2017-2018 παρουσιάστηκε το έργο « Η Στρίγγλα που έγινε αρνάκι» του Ουίλλιαμ Σαίξπηρ, μια από τις δημοφιλέστερες όλων των εποχών στην Καποδιστριακή Στέγη Σπετσών, η οποία ήταν ένα από τα πρώτα σχολεία που ίδρυσε ο Ιωάννης Καποδίστριας.

Εκεί ολοκληρώθηκε με επιτυχία το Πρόγραμμα «Ένας συγγραφέας, ένας τόπος», καθώς θεωρήσαμε ότι ένα νέο πρόγραμμα, αποκλειστικά για σχολεία της Θεσσαλονίκης, θα ήταν ενδιαφέρουσα πρόκληση για εμάς.

ΤΟ ΠΡΟΓΡΑΜΜΑ «ΤΟ ΘΕΑΤΡΟ ..ΠΕΙΡΑΜΑΤΙΖΕΤΑΙ ΚΑΙ ΕΝΩΝΕΙ ΤΑ ΣΧΟΛΕΙΑ»

Το νέο πρόγραμμα ξεκίνησε το σχολικό έτος 2018-19, με στόχο το άνοιγμα του σχολείου όχι μόνο στην τοπική κοινωνία της πόλης μας, πράγμα που συνέβαινε από το σχολικό έτος 2012-13, αλλά και στον τοπικό μαθητικό πληθυσμό της Θεσσαλονίκης, καθώς στόχος ήταν να επικοινωνήσουμε με την ηλικιακή ομάδα των εφήβων 15-17 ετών, προκειμένου να μοιραστούμε μαζί τους το θεατρικό γεγονός που ετοιμάζαμε μέσω του Ομίλου Θεάτρου όλη τη χρονιά, και να διαπιστώσουμε εάν η θεατρική πράξη ενώνει, συγκινεί τους νέους/νέες της πόλης και βοηθά στην ανάπτυξή τους.

Το έργο που επιλέχθηκε ήταν «Η Παναγία των Παρισίων» του Βίκτωρα Ουγκώ, σε θεατρική διασκευή της Ελένης Μερκενίδου, που αποδείχτηκε «τραγικά» επίκαιρο, καθώς τον ίδιο περίπου καιρό κάηκε ο ιστορικός ναός της Παναγίας των Παρισίων. Η παράσταση δόθηκε τον Μάιο του 2019 στο θέατρο Άνετον της Θεσσαλονίκης, δωρεάν για μαθητές/μαθήτριες σχολείων που ανταποκρίθηκαν στην πρόσκλησή μας. Είναι γνωστό ότι *το εφηβικό κοινό είναι ένα ιδιαίτερο κοινό*. Γελάει εύκολα, ταυτίζεται εύκολα, ξεγελιέται δύσκολα. Αυτό έγινε και στη δική μας παράσταση. Ο ενθουσιασμός των θεατών-μαθητών υπήρξε συγκινητικός· καθώς η τέχνη μπορεί να μιλήσει σε όποια γλώσσα επιθυμεί και σχετίζεται με το φιλοσοφικό, πνευματικό και κοινωνικό υπόβαθρο των πολιτισμών από τους οποίους παράγεται (Κανακίδου, Παπαγιάννη, 1994), οι έφηβοι- θεατές ανταποκρίθηκαν πολύ θετικά. Μετά το τέλος της παράστασης, πολλοί

συνομίλησαν με τους μαθητές/μαθήτριες –ηθοποιούς, ζήτησαν διευκρινίσεις για της ψυχολογία των χαρακτήρων, έλυσαν απορίες για την εποχή και τον συγγραφέα, εξέφρασαν δικές τους σκέψεις και βαθιά συναισθήματα, έδωσαν ηλεκτρονικές διευθύνσεις για περισσότερη επικοινωνία στο μέλλον, και διαπιστώθηκε μια *τεράστια επιθυμία περαιτέρω επικοινωνίας*. Το μήνυμα ότι το θέατρο μπορεί να αποτελέσει απόθεμα πολιτισμού, να ενώσει τα σχολεία, να συντελέσει στην ανάπτυξη των εφήβων ήταν ηχηρό, όπως και ότι το πρόγραμμά μας είχε μεγάλη αποδοχή.

Το επόμενο σχολικό έτος 2019-20 επιλέχτηκε το έργο «Όπως σας αρέσει *(As you like it)*» του Ουίλλιαμ Σαίξπηρ, σε θεατρική διασκευή της Ελένης Μερκενίδου. Δυστυχώς όμως οι δύο θεατρικές παραστάσεις που είχαν προγραμματιστεί για τον Μάιο του 2020 στο θέατρο Άνετον της Θεσσαλονίκης για το μαθητικό κοινό και το κοινό της πόλης, δεν πραγματοποιήθηκαν λόγω της καραντίνας.

Εφέτος, ελπίζοντας ότι θα το επιτρέψουν τα επιδημιολογικά δεδομένα, προγραμματίζουμε με τον Όμιλο Θεάτρου του 2ου Πρότυπου ΓΕΛ Θεσσαλονίκης-«Λευκός Πύργος» την παράσταση «Λοκαντιέρα» του Κάρλο Γκολντόνι , που θα παιχτεί σε ανοιχτό Θέατρο του Δήμου Θεσσαλονίκης, τον Μάιο του 2022, για εφήβους μαθητές/μαθήτριες της Θεσσαλονίκης, θεωρώντας ανεκτίμητο απόθεμα παιδείας και πολιτισμού μια τέτοια δράση.

Η ΔΙΑΔΙΚΑΣΙΑ ΤΗΣ ΠΑΡΑΣΤΑΣΗΣ

Με τη δημιουργία της θεατρικής ομάδας στην αρχή της σχολικής χρονιάς εγκαινιάζεται το θεατρικό παιχνίδι που αποτελεί ένα μέσο που βοηθάει τους εφήβους και τους νέους να νικήσουν τις αναστολές τους και, απελευθερώνοντας τη φαντασία τους, να επικοινωνήσουν αποτελεσματικά και δημιουργικά με το περιβάλλον τους (Καραμήτρου, 2010). Παράλληλα με τα θεατρικά παιχνίδια, οι μαθητές/μαθήτριες έχουν τη δυνατότητα να επιλέξουν τη δραστηριότητα ή τις δραστηριότητες, με τις οποίες θα συμβάλλουν στη θεατρική παράσταση: ηθοποιία, σκηνοθεσία, σκηνογραφία, ενδυματολογία, μουσική επένδυση, χορός, φιλολογική και δραματολογική έρευνα. Επιπλέον, η ακρόαση (audition) των μαθητών που θα αναλάβουν τους ρόλους, η ανάθεση των ρόλων, οι ασκήσεις χαλάρωσης και ορθοφωνίας, οι αυτοσχεδιασμοί, η ανάγνωση και ανάλυση του έργου, οι συστηματικές πρόβες και οι σκηνοθετικές οδηγίες και σημειώσεις, η επιλογή της πόλης στην οποία θα δοθεί η πρεμιέρα και ο σχεδιασμός του ταξιδιού και του προγράμματός του, όλα αυτά κατ' ουσίαν συγκροτούν μια «τελετουργία της εφηβείας», μια τελετή μετάβασης προς έναν νέο προσδιορισμό του εαυτού, για να βρει ο έφηβος, ως διακριτό υποκείμενο, τη θέση του μέσα στην ομάδα, αλλά και να πάρει την ώθηση για την ομαλή ένταξή του στην ευρύτερη κοινωνία (Ντουβίλ, 2014· Frazer, 1987).

Μια εποικοδομητική συνεργασία με εφήβους, εξάλλου, δεν είναι πάντα εύκολη. Μέσα στην οκταετή πορεία του Θεατρικού Ομίλου και της υλοποίησης του προγράμματος ανέκυψαν αρκετές δυσχέρειες και παλινδρομήσεις, που έπρεπε να τις αντιμετωπίσουμε άμεσα και, στο μέτρο των δυνατοτήτων μας, με αποτελεσματικότητα, για να μην ματαιωθεί η συνολική προσπάθεια. Η επιλογή του συγγραφέα και του έργου είναι το πρώτο βήμα. Είναι μια σύνθετη διαδικασία, καθώς το έργο, με τα μηνύματα και τους χαρακτήρες του, είναι απαραίτητο να είναι αποδεκτό από την ομάδα, να της

ταιριάζει και να την εμπνεύσει.

Κατά την ακρόαση (audition) και την τελική κατανομή των ρόλων απαιτούνται λεπτοί χειρισμοί και πολύ προσεκτική και ευαίσθητη αντιμετώπιση ώστε να ξεπεραστούν δυσαρέσκειες και εντάσεις, καθώς συνήθως πολλοί/πολλές διεκδικούν τους ίδιους πρωταγωνιστικούς ρόλους και απαιτείται προσπάθεια, ώστε να γίνει αποδεκτό ότι όλοι οι ρόλοι είναι σημαντικοί και ξεχωριστοί και ότι προέχει η αρμονική συνεργασία της ομάδας και η ουσιαστική επικοινωνία, μέσα από την τέχνη, με τους συνομήλικους ενός άλλου τόπου. Επίσης, η εύρεση του κατάλληλου χώρου για την παράσταση, που εξασφαλίζεται πολλούς μήνες πριν, είναι μια αρκετά δύσκολη υπόθεση.

Προκύπτουν, όμως, και πρακτικές δυσκολίες, που είναι πολλές, όπως οι πολύωρες πρόβες και η εύρεση κοινών ελεύθερων ωρών, ο τρόπος μετάβασης στο νησί για έναν μεγάλο αριθμό μαθητών, η διαμονή τους, η μεταφορά των σκηνικών και των κοστουμιών και η στοιχειώδης, έστω, προβολή και διαφήμιση ενός, κατά τη γνώμη μας, πολιτιστικού γεγονότος για τον εκάστοτε προορισμό μας.

Μια σημαντική μέριμνα, επίσης, είναι η έγκαιρη συνεννόηση με τους Διευθυντές των σχολείων, οι μαθητές των οποίων θα παρακολουθήσουν την παράσταση ή, σε μερικές περιπτώσεις, θα συνεργαστούν μαζί μας στο μουσικό κομμάτι, όπως και η οργάνωση της επικοινωνίας. Οι δυσκολίες αυτές όμως αποτελούν, κάθε φορά, και το κίνητρο για περαιτέρω αναστοχασμό και έρευνα, με στόχο πάντα την ενδυνάμωση και βελτίωση της θεατρικής ομάδας και την ολοένα και μεγαλύτερη επιτυχία του προγράμματος.

Η εισαγωγή, εξάλλου, των μαθητών στη θεατρική πράξη γίνεται σταδιακά: Στην αρχή, εκλαμβάνουν την όλη διαδικασία ως ακόμη ένα εφηβικό παιχνίδι, που καθυστερεί την επιστροφή τους στο σπίτι, ως μια ευκαιρία να είναι με τους φίλους ή τις φίλες τους περισσότερο χρόνο και να συζητούν (Ντελαρός, 2014). Στη συνέχεια όμως, καθώς οι πρόβες συνεχίζονται, γίνεται μια μεταμόρφωση: Πίσω από τη μάσκα ενός ρόλου συνδυάζεται αρμονικά ο πραγματικός και ο φανταστικός κόσμος κάθε εφήβου. Είναι η στιγμή, που το ασυνείδητο συναντά το συνειδητό, ο εσωτερικός κόσμος της ψυχής και του νου τον εξωτερικό κόσμο της θεατρικής σκηνής, το όνειρο την καθημερινότητα.

Σε αυτή την «εφηβική τελετουργία», εμείς οι υπεύθυνοι εκπαιδευτικοί προσπαθούμε να παραμένουμε, όσο γίνεται περισσότερο, «άγρυπνοι θεατές» απέναντι στους μαθητές/μαθήτριες. Παρεμβαίνουμε όλο και λιγότερο στην εσωτερική τους διεργασία, στηρίζουμε και ενισχύουμε την αυτοπεποίθηση τους, όταν μας το ζητήσουν ή όταν καταλάβουμε ότι το έχουν ανάγκη για να προχωρήσουν. Δεν επιβάλλουμε απόψεις εκμεταλλευόμενοι την ασύμμετρη σχέση μας μαζί τους, δεν προτείνουμε λύσεις χωρίς αιτιολόγηση, αλλά πάντα με διάθεση συμβουλευτική.

Αναμφίβολα, εκτός από την «εφηβική τελετουργία» και τη «μύηση», επιτυγχάνεται εντέλει μέσα από τη θεατρική πράξη και παράσταση και η επικοινωνία των μαθητών/μαθητριών μας με άλλους μαθητές/μαθήτριες των σχολικών κοινοτήτων, με τους/τις ερχόμαστε σε επικοινωνία και σε μεγάλο ποσοστό υπάρχει άνοιγμα του σχολείου και σύνδεσή του με την τοπική κοινωνία.

ΑΠΟΤΕΛΕΣΜΑΤΑ

Τα αποτελέσματα που προέκυψαν από τα δύο εσωτερικά προγράμματα του σχολείου που προαναφέρθηκαν, μετά από δέκα έτη λειτουργίας του Ομίλου Θεάτρου και 14 θεατρικές

παραστάσεις, είναι ενθαρρυντικά και αποδεικνύουν τη θετική επίδραση του θεάτρου ειδικά στους νέους ανθρώπους. Επιβεβαιώνουν επίσης την άποψη ότι οι τεχνικές του θεάτρου που εφαρμόζονται σε ομάδες παιδιών, εφήβων ή νέων, συντελούν στη διευκόλυνση αυτών τόσο στη λεκτική, όσο και στη μη λεκτική έκφρασή τους και στην απελευθέρωση τελικά του εσωτερικού τους κόσμου (Jennings, 2005). Διαπιστώνουμε επίσης ότι η θεατρική πράξη οδηγεί στην ηρεμία και συναισθηματική χαλάρωση, καθώς δίνει σε κάθε παιδί, έφηβο ή νέο την ευκαιρία να διοχετεύσει σε αυτό την επιθετικότητά του, το θυμό του και γενικά όλα τα αρνητικά του συναισθήματα, γεγονός που του επιφέρει εσωτερική γαλήνη (Κουρετζής, 2010).

Παρατηρούμε, επίσης, ότι οι νέοι άνθρωποι υιοθετούν μια βαθιά εκτίμηση για την τέχνη και την κουλτούρα γενικότερα και ταυτόχρονα αναπτύσσεται η αυτοεκτίμησή τους, καθώς οι έφηβοι/ες μαθητές αρχίζουν να αντιλαμβάνονται πώς να διαχειρίζονται καταστάσεις, να σκέφτονται έξω από τα καθιερωμένα (think outside the box), να εμπιστεύονται σταδιακά τις ικανότητες και τις ιδέες τους, πράγμα που θα τους βοηθήσει μελλοντικά ως αντίληψη και φιλοσοφία ζωής.

Σημαντικό στοιχείο είναι η ανάπτυξη της φαντασίας και της δημιουργικότητάς τους, καθώς το να είναι δημιουργικοί και να κάνουν δημιουργικές επιλογές βοηθά τους/τις εφήβους να σκέφτονται νέες ιδέες και να βλέπουν τον κόσμο με νέα ματιά. Πολύ σημαντική όμως είναι και η ανάπτυξη της ενσυναίσθησης μέσω του θεάτρου, αφού η κατανόηση των χαρακτήρων, των ρόλων επιτρέπει στους μαθητές/μαθήτριες να συσχετίζουν τον εαυτό τους με διαφορετικές καταστάσεις, κουλτούρες και τρόπους συμπεριφοράς. Τους ενθαρρύνει επίσης να δείχνουν κατανόηση και ανοχή απέναντι στους άλλους. Σημαντικότατη, εξάλλου, είναι και η συνεργασία και το δέσιμο της ομάδας, αφού η θεατρική παράσταση βασίζεται στη συνεργασία και την εμπιστοσύνη, και η επιτυχία της εξαρτάται άμεσα από την κοινή προσπάθεια. Οι συζητήσεις πριν και μετά την παράσταση, η ανατροφοδότηση, οι πρόβες και εντέλει οι ίδιες οι παραστάσεις οδηγούν στην ανάπτυξη της συνεργασίας της θεατρικής ομάδας, αλλά και στην εστίαση και αυτοσυγκέντρωση του μυαλού, του σώματος, της φωνής.

Παράλληλα, καθώς η θεατρική παράσταση απαιτεί συνεχή κίνηση, βελτιώνεται η φυσική κατάσταση των εφήβων, η ευκινησία, ο συντονισμός, η αρμονία και ο έλεγχος των κινήσεών τους. Η βελτίωση της μνήμης τους, επίσης, με την απαιτούμενη απομνημόνευση των ρόλων ενισχύεται σημαντικά. Σημαντικότατα στοιχεία επίσης είναι η χαρά, το χιούμορ, η θετική ενέργεια και η όρεξη για ζωή και δράση που μπαίνουν για τα καλά στη ζωή των εφήβων και παραμερίζουν, για κάποιο χρονικό διάστημα τουλάχιστον, τα προβλήματά τους, την αρνητική ενέργεια και το στρες που βιώνουν καθημερινά.

Αναπτύσσονται επίσης όλες οι επικοινωνιακές ικανότητες των εφήβων που θα τους/τις συνοδεύουν σε ολόκληρη τη ζωή τους, καθώς βελτιώνεται η λεκτική και μη λεκτική επικοινωνία, η εκφορά του λόγου, η σωστή άρθρωση, ο τόνος και η έκφραση της φωνής και αναπτύσσεται σε μεγάλο βαθμό η δεξιότητα της ακοής και παρατήρησης. Επιπλέον οι πολλές ευχάριστες ώρες είναι πολύ ανακουφιστικές και προσφέρουν αποφόρτιση και η μείωση του άγχους τους. Αλλά εξίσου σπουδαία είναι και η απελευθέρωση των συναισθημάτων τους και η πιθανή κατανόηση και η αντιμετώπισή τους.

Εντέλει, όχι μόνο η εμπειρία της σκηνής βοηθά τους μαθητές/μαθήτριες να ετοιμαστούν για το μέλλον, αλλά και τα παρασκήνια, η ετοιμασία των κουστουμιών, η σκηνογραφία και η όλη θεατρική προετοιμασία μέσα από την Ομάδα, δημιουργούν

εκπαιδευτικές ευκαιρίες και γνώση και βοηθούν την ανάπτυξη των εφήβων σε όλα τα επίπεδα, τόσο στο γνωστικό όσο και στο συναισθηματικό-ψυχολογικό, στο κοινωνικό επίπεδο και στην ανάπτυξη επίσης δεξιοτήτων, διαμόρφωση στάσεων και στην εξέλιξη της συναισθηματικής νοημοσύνης τους (Golemann, 2019) · προσφέρει επιπλέον την πεποίθηση ότι και το σχολείο τους δημιουργεί πολιτισμό και εκτιμά την τέχνη και όλοι μαζί στη σχολική κοινότητα συν-δημιουργούν και καταθέτουν/αποθέτουν Παιδεία και Πολιτισμό.

Τα δύο εσωτερικά προγράμματα του 2ου Πειραματικού Λυκείου Θεσσαλονίκης, «Το Θέατρο … πειραματίζεται και ταξιδεύει: Ένας συγγραφέας, ένας τόπος» και ”Το Θέατρο … πειραματίζεται και ενώνει τα σχολεία» αποτελούν, κατά τη γνώμη μας, παράδειγμα διάχυσης καλών πρακτικών στην Εκπαίδευση, προσπάθεια πειραματισμού, δημιουργικότητας, καινοτομίας και λειτουργούν ως απόθεμα παιδείας και ανάπτυξης των εφήβων.

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

Eisner, W. E. (1991). *The enlightened eye, qualitative inquiry and the enhancement of educational practice.* New York: Macmillan

Frazer, James George (1987). *The Golden Bough. A Study in Magic and Religion.* Papermac, London (1922[1])

Golemann,D. (2019). Η Συναισθηματική Νοημοσύνη, Μτφ. Άννα Παπασυαύρου, Αθήνα, ΠΕΔΙΟ

Gottman, J. (1997). Η συναισθηματική Νοημοσύνη των Παιδιών, Μτφ. Χρ. Ξενάκη, ΠΕΔΙΟ

Jennings, S. (1995). Dramatherapy with children and adolescents. USA and Canada: Routledge

Κανακίδου Ε., Παπαγιάννη Β. (1994). Διαπολιτισμική Αγωγή. Αθήνα: ΕΛΛΗΝΙΚΑ ΓΡΑΜΜΑΤΑ

Καραμήτρου, Κ. (2010). Η Καλλιέργεια της Κιναισθητικής Νοημοσύνης μέσα από το Θεατρικό Παιχνίδι. Αθήνα: ΠΑΠΑΖΗΣΗ.

Κουκουρίκος Α., Τότη. Φ. (2005, ΑΠΡΙΛΙΟΣ-ΙΟΥΝΙΟΣ). «Θεραπεία μέσω της Τέχνης» - Εικαστική έκφραση-Συμβολισμός. ΤΟ ΒΗΜΑ ΤΟΥ ΑΣΚΛΗΠΙΟΥ, σ. 79

Κουρετζής, Λ. (2010). Το Θεατρικό Παιχνίδι. Αθήνα: ΚΑΣΤΑΝΙΩΤΗ.

Κουτσογιάννης, Δ. & Παυλίδου, Μ. (2012). Μελέτη για τον σχεδιασμό, την ανάπτυξη και την εφαρμογή

σεναρίων στη Δευτεροβάθμια Εκπαίδευση. Θεσσαλονίκη: Κέντρο Ελληνικής Γλώσσας. Υπουργείο Παιδείας, Δια βίου Μάθησης και Θρησκευμάτων

Κρασανάκης, Σ. (2004). Δραματοθεραπευτική εισ-αγωγή. Στο Θ. Δρίτσας, Η τέχνη ως μέσον θεραπευτικής αγωγής (σσ. 49-50, 54-56, 66-67). Αθήνα: Εθνικό Ίδρυμα Ερευνών (ΕΙΕ).

Kvale, S. (1996). *Interviews, an introduction to qualitative research interviewing*.

Thousand Oaks: SAGE Publications

Ντελαρός, Πατρίκ (2014). Γονείς, οι έφηβοι σας έχουν ανάγκη! Πώς να ξεπεράσετε τον σκόπελο μαζί. Μετάφραση: Γεωργία Ζακοπούλου, Εκδόσεις Πατάκη, Αθήνα

Ντολτό, Φρανσουάζ και Κατρίν Ντολτό-Τολίτς, με τη συνεργασία της Κολέτ Περσεμινιέ (1993). Έφηβοι, Προβλήματα και Ανησυχίες. Μετάφραση: Ιωάννα Παπαγιάννη, Εκδόσεις Πατάκη, Αθήνα

Ντουβίλ, Ολιβιέ (2014), «Εφηβικές Τελετουργίες» στο Ντελαρός, Πατρίκ (2014), Γονείς, οι έφηβοι σας έχουν ανάγκη! Πώς να ξεπεράσετε τον σκόπελο μαζί, Μετάφραση: Γεωργία Ζακοπούλου, Εκδόσεις Πατάκη, Αθήνα, σελ. 169-177

Σπυροπούλου, Δ., Αναστασάκη, Α., Δεληγιάννη, Δ., Κούτρα, Χ., Λουκά, Ε. & Μπούρας, Σ. (2008). Καινοτόμα Προγράμματα στην εκπαίδευση. Στο: ΥΠ.Ε.Π.Θ. / Παιδαγωγικό Ινστιτούτο. Η Ποιότητα στην Εκπαίδευση. Αθήνα, σ.σ. 197-239

Μουσικές αποδόσεις της θάλασσας στον μελοποιημένο Καβάφη

Ντούρου Μαρία
Δρ μουσικολογίας του Τ.Μ.Σ. του Ε.Κ.Π.Α.,
συνθέτης, φιλόλογος, μέλος Ε.Ε.Π. και Μεταδιδάκτωρ
του Τ.Μ.Σ. του Ιονίου Πανεπιστημίου
dourou_m@hotmail.com

ΠΕΡΙΛΗΨΗ

Ο αλεξανδρινός ποιητής Κ. Π. Καβάφης δεν εμπνέεται συνήθως από τη φύση καθώς η ποίησή του είναι ανθρωποκεντρική. Δεν μένει όμως ασυγκίνητος από τη θέα της ήρεμης πρωινής γαλάζιας θάλασσας η οποία θα του δώσει την ευκαιρία να προσπαθήσει να ξεφύγει από τις σκέψεις και τα ινδάλματα της ηδονής, όπως χαρακτηριστικά αναφέρει στον τελευταίο στίχο του ποιήματός του Θάλασσα του πρωϊού. Στο ποίημα Δέησις όμως ένα εντελώς διαφορετικό πρόσωπο της θάλασσας εμφανίζεται, αυτό που είναι υπεύθυνο για τον χαμό του ναύτη, γεγονός που δίνει την αφορμή στον ποιητή να αναφερθεί στην ανάγκη του ανθρώπου να στραφεί στον Θεό για να προστατεύσει τον εαυτό του και τους αγαπημένους του από τον θάνατο. Στην παρούσα εισήγηση διερευνάται με ποια μουσικά εκφραστικά μέσα αποδίδουν οι Έλληνες μουσουργοί τη θάλασσα έτσι όπως αυτή σκιαγραφείται στα προαναφερθέντα ποιήματα. Πιο συγκεκριμένα λαμβάνει χώρα συγκριτική μουσικοποιητική ανάλυση κατά παραμέτρους των μουσικών αποδόσεων του ποιήματος Θάλασσα του πρωϊού από τους συνθέτες Θόδωρο Αντωνίου, Γιάννη Ιωαννίδη, Νίκο Αθηναίο, Στέφανο Κορκολή και Κωνσταντίνο Κάλλια και του ποιήματος Δέησις από τους Βασίλη Παπαδημητρίου, Μαρία Καλογρίδου, Δημήτρη Θέμελη, Νίκο Αθηναίο, Ανδρέα Αργυρού, Αθανάσιο Σίμογλου και Διαμαντίνα Βραχλιώτη. Οι παράμετροι που εξετάζονται είναι το tempo, το μέτρο, οι δυναμικές, η διαστηματική σύνθεση και η οργανική συνοδεία του μέλους σε μία προσπάθεια ανάδειξης του πως αντιλαμβάνονται και αποδίδουν μουσικά οι συνθέτες τη θάλασσα. Κατά τη σύγκριση των μουσικών αποδόσεων προκύπτουν αποκλίσεις οι οποίες καταδεικνύουν ότι η μελοποίηση είναι μία υπόθεση καθαρά υποκειμενική ενώ η ύπαρξη συγκλίσεων δύναται να διαμορφώνει μία μερικώς κοινή αντίληψη

των συνθετών ως προς τη μουσική απόδοση του υγρού στοιχείου.

***Λέξεις κλειδιά**: Κ. Π. Καβάφης, θάλασσα, μουσική απόδοση, μουσικοποιητική ανάλυση.*

ΕΙΣΑΓΩΓΗ

Η ιστορία, η οικονομία και γενικά η πολιτισμική ταυτότητα του Έλληνα είναι αδιαμφισβήτητα συνυφασμένες με τη θάλασσα η οποία αποτελεί πηγή έμπνευσης για ποιητές, ζωγράφους και μουσουργούς που αποδίδουν με την τέχνη τους τα διαφορετικά πρόσωπα που απλόχερα της χαρίζουν οι εναλλαγές των καιρικών φαινομένων αλλά και των χρωμάτων του ουρανού. Ο Κ. Π. Καβάφης στα ποιήματά του *Θάλασσα του πρωϊού* και *Δέησις* σκιαγραφεί δύο διαφορετικά πρόσωπα της θάλασσας τα οποία επιβεβαιώνουν την ύπαρξή τους μέσα από την μεταξύ των αντίθεση κατά την οποία η ήρεμη, γαλήνια, πρωινή θάλασσα στην οποία προσπαθεί να καταφύγει η ταραγμένη ψυχή του ποιητή αντιδιαστέλλεται με την φουρτουνιασμένη και αγριεμένη θάλασσα η οποία ευθύνεται για τον χαμό των ναυτικών. Η ανάδειξη των εκφραστικών μέσων με τα οποία αποδίδουν μουσικά τα πρόσωπα της θάλασσας οι Έλληνες συνθέτες αποτελεί το στόχο της παρούσας εισήγησης με μεθοδολογικό εργαλείο την αντιπαραβολική κατά παραμέτρους ανάλυση των μουσικών αποδόσεων του ποιήματος Θάλασσα του πρωϊού από τους συνθέτες Θόδωρο Αντωνίου, Γιάννη Ιωαννίδη, Νίκο Αθηναίο, Στέφανο Κορκολή και Κωνσταντίνο Κάλλια και του ποιήματος Δέησις από τους Βασίλη Παπαδημητρίου, Μαρία Καλογρίδου, Δημήτρη Θέμελη, Νίκο Αθηναίο, Ανδρέα Αργυρού, Αθανάσιο Σίμογλου και Διαμαντίνα Βραχλιώτη.

ΘΑΛΑΣΣΑ ΤΟΥ ΠΡΩΪΟΥ (1915)

Εδώ ας σταθώ. Κι ας δω κ' εγώ την φύσι λίγο.
Θάλασσας του πρωϊού κι ανέφελου ουρανού
λαμπρά μαβιά, και κίτρινη όχθη·, όλα
ωραία και μεγάλα φωτισμένα.

Εδώ ας σταθώ. Κι ας γελασθώ πως βλέπω αυτά
(τα είδ' αλήθεια μια στιγμή σαν πρωτοστάθηκα)·
κι όχι κ' εδώ τες φαντασίες μου,
τες αναμνήσεις μου, τα ινδάλματα της ηδονής.

(Καβάφης, 2009)

Νοηματική απόδοση του ποιήματος

Το ποίημα γράφτηκε το 1915 και δημοσιεύτηκε τον Ιούνιο του 1916 στο περιοδικό *Νέα Ζωή*. Χωρίζεται σε δύο τετράστιχες στροφές ανομοιοκατάληκτες οι οποίες αν και ξεκινούν με την ίδια φράση, ακολουθούν διαφορετική νοηματική πορεία και ουσιαστικά το νόημα της δεύτερης αναιρεί το νόημα της πρώτης στροφής. Το ποίημα είναι το μοναδικό από τα αναγνωρισμένα του ποιητή στο οποίο γίνεται αναφορά στη φύση. Σύμφωνα με τον Pontani «είναι μία φυσιογραφική σκηνή αλλά [...] κι ένα δράμα.

Το χαϊδευτικό λαμποκόπημα της πρωινής θάλασσας, του καθαρού ουρανού και της χρυσαφένιας ακρογιαλιάς που την άναψε το φως είναι μία προσφυγή, έστω και απατηλή, σαν χίμαιρα του ποιητή στη φύση. Ωστόσο όμως είναι σαν μία βαθιά και μεγάλη ανάσα που του ανοίγει, για μια στιγμή, την καρδιά» (Pontani, 1991).

Οι μουσικές αποδόσεις του ποιήματος

Το ποίημα έχει ιδιαίτερα εμπνεύσει τους Έλληνες μουσουργούς. Οι μελοποιήσεις που εξετάζονται στην παρούσα εισήγηση αγκαλιάζουν μία χρονική περίοδο τριάντα έξι ετών από το 1981 έως το 2017. Πιο συγκεκριμένα το ποίημα μελοποιήθηκε το 1981 από τον Γιάννη Ιωαννίδη για φωνή και πιάνο το 1983 από τον Θόδωρο Αντωνίου για χορωδία a cappella, το 2006 από τον Νίκο Αθηναίο για φωνή και ορχήστρα και το 2017 από τον Κωνσταντίνο Κάλλια για φωνή, τσέλο και πιάνο και από τον Στέφανο Κορκολή για φωνή πιάνο και ορχήστρα.

Βασικές παράμετροι σύνθεσης μουσικών αποδόσεων

Tempo: η ρυθμική αγωγή, των τραγουδιών είναι κυρίως μέτρια. Στους Αντωνίου και Κορκολή σημειώνεται andante αλλά οι αξίες τριακοστών δευτέρων που απαντούν στον Αντωνίου προσδίδουν μία πιο γρήγορη ροή στο τραγούδι ειδικά στο εισαγωγικό και καταληκτικό μέρος όπου η χορωδία αποδίδει με επαναλαμβανόμενα διαστήματα τρίτης μέσα σε crescendo που καταλήγει σε ff την κινητικότητα μίας φαινομενικά τελικά ήρεμης θάλασσας ή καλύτερα την ταραχή του ποιητή ο οποίος ακουμπά την ύπαρξή του στην ήρεμη θάλασσα. Ομοίως στον Ιωαννίδη το tempo είναι αργό αλλά οι ρυθμικομελωδικές φιγούρες σε τριακοστά δεύτερα στο σύντομο εισαγωγικό οργανικό μέρος υποδηλώνουν την ταραχή του ποιητή. Στον Αθηναίο το tempo είναι αργό με σύντομες επιταχύνσεις και αργοπορίες στο οργανικό μέρος οι οποίες σηματοδοτούν την είσοδο του μέλους ή συνθέτουν κορυφώσεις μέσα στο ενδιάμεσο οργανικό μέρος του τραγουδιού. Στον Κάλλια, τέλος, το tempo είναι μέτριο και σταθερό.

Μέτρο: το μέτρο είναι 4/4 και παραμένει σταθερό στους Ιωαννίδη και Κορκολή. Σταθερό σε 5/8 παραμένει και στον Κάλλια ενώ στον Αντωνίου εναλλάσσεται από 2/4 σε 3/4 και στον Αθηναίο από 4/4 σε 5/4.

Δυναμικές: οι δυναμικές παραμένουν ιδιαίτερα χαμηλές στον Αθηναίο με crescendo μόλις μέχρι mf στα εμβόλιμα οργανικά μέτρα. Ομοίως στον Κορκολή, όμως με crescendo μόλις μέχρι mf στο μέλος κατά τη μουσική απόδοση της φράσης τα ινδάλματα της ηδονής. Με δυναμική f ερμηνεύεται η συγκεκριμένη φράση και στον Κάλλια, ενώ το υπόλοιπο τραγούδι ερμηνεύεται p και pp. Οι δυναμικές κινούνται σταθερά από p έως mp σε όλο το τραγούδι του Ιωαννίδη. Μοναδική εξαίρεση σε αυτές τις εν γένει χαμηλές δυναμικές στις οποίες ερμηνεύονται τα προαναφερθέντα τραγούδια είναι η εκδοχή του Αντωνίου ο οποίος παρουσιάζει έντονες εναλλαγές στις δυναμικές με διαδοχές ff και pp.

Διαστηματική σύνθεση του μέλους: η αναφορά στη διαστηματική σύνθεση του μέλους επικεντρώνεται στη μουσική απόδοση της φράσης *Θάλασσας του πρωϊού* και εξετάζεται σε συνάφεια με τη συνοδεία της από το οργανικό μέρος με εξαίρεση την εκδοχή του Αντωνίου η οποία είναι για χορωδία a cappella (βλ. μουσικό παράδειγμα 1).

Μουσικό παράδειγμα 1. Μουσική απόδοση της φράσης *Θάλασσας του πρωϊού* από τους: Γ. Ιωαννίδη (μ. 7-9), Θ. Αντωνίου (μ. 33-35), Ν. Αθηναίο (μ.1-12), Κ. Κάλλια (μ. 13-16) και Στ. Κορκολή (μ. 1-6).

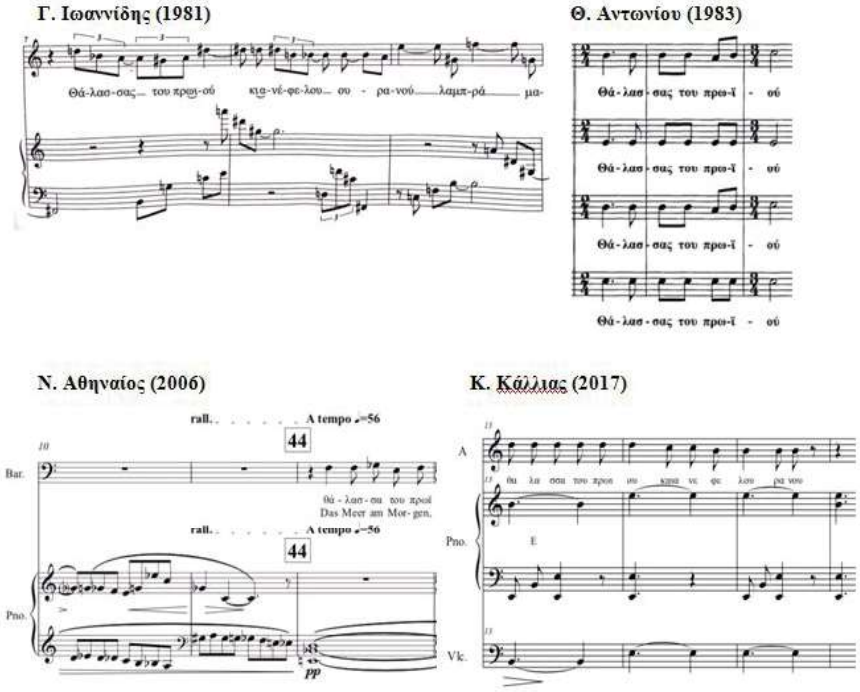

Στ. Κορκολής (2017)

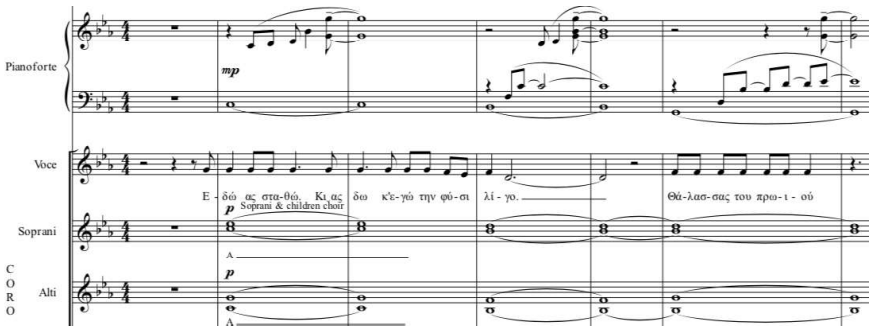

Μολονότι οι συνθέτες έχουν εκ διαμέτρου διαφορετικές αισθητικές αντιλήψεις, ειδικά οι Αντωνίου, Ιωαννίδης και Αθηναίος έναντι των Κορκολή και Κάλλια, διαπιστώνεται μία κοινή αντίληψη μουσικής απόδοσης του υγρού στοιχείου η οποία συνοψίζεται στη χρήση αρπισμών στο οργανικό μέρος των τραγουδιών που, στις εκδοχές των Ιωαννίδη και Αθηναίου, συνδυάζονται με χρωματικούς φθόγγους που απαντούν

είτε στο οργανικό μέρος είτε στο μέλος. Αυτή η κοινή αντίληψη της κινητικότητας του υγρού στοιχείου φαίνεται να αντιβαίνει στην εικόνα της ήρεμης, γαλήνιας θάλασσας του ανέφελου ουρανού, που ο ποιητής περιγράφει στην πρώτη στροφή του ποιήματος αλλά τελικά εναρμονίζεται πλήρως με την φαινομενική ηρεμία στην οποία βρίσκεται ο ποιητής ο οποίος στην ουσία προσπαθεί να αντιπαρέλθει *τες φαντασίες, τες αναμνήσεις* και τα *ινδάλματα της ηδονής* ατενίζοντας την ήρεμη θάλασσα. Επιπλέον, είναι αξιοσημείωτο ότι, κατά τη μελοποίηση της φράσης *Θάλασσας του πρωϊού*, το μέλος εμφανίζει στους Αντωνίου, Αθηναίο, Κάλλια και Κορκολή επαναλαμβανόμενους φθόγγους οι οποίοι, στερεοτυπικά πλέον, αποδίδουν μουσικά την ήρεμη θάλασσα.

Μουσική απόδοση της συναισθηματικής-ψυχικής κατάστασης του ποιητή

Αξίζει να αναφερθεί με ποια μουσικά εκφραστικά μέσα αποδίδουν οι συνθέτες την ταραχή και εν γένει την συναισθηματική-ψυχική κατάσταση του ποιητή ο οποίος ενατενίζει την ήρεμη πρωινή θάλασσα πιθανόν μετά από μία έντονη νύχτα. Τα οργανικά μέρη και το εισαγωγικό μέρος της χορωδιακής εκδοχής του Αντωνίου αφηγούνται όσα ο ποιητής επιλέγει να μην αποκαλύψει στον αναγνώστη του. Στον Αθηναίο το εμβόλιμο οργανικό μέρος ανάμεσα στις δύο στροφές του ποιήματος παρουσιάζει έντονη κινητικότητα και μία σχεδόν αγωνιώδη εσωτερική κορύφωση με τονισμένους φθόγγους οι οποίοι δίνουν τη θέση τους σε αρπισμούς που βαθμιαία αποκλιμακώνουν την ένταση και προαναγγέλλουν το μέλος (βλ. μουσικό παράδειγμα 2).

Μουσικό παράδειγμα 2. Μουσική απόδοση της συναισθηματικής-ψυχικής κατάστασης του ποιητή από τον Ν. Αθηναίο (μ. 22-27).

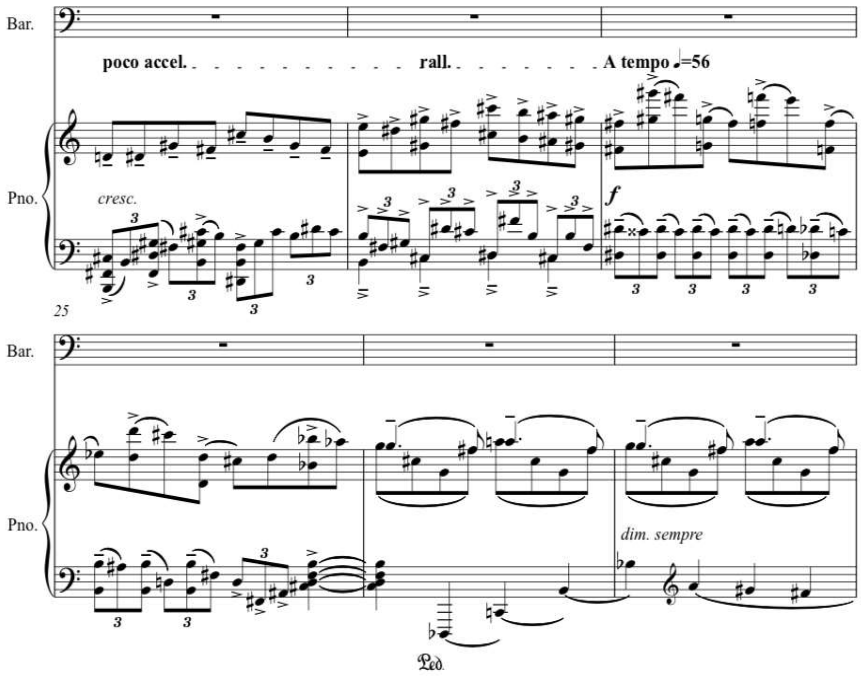

Στον Αντωνίου το εισαγωγικό φωνητικό μέρος συνθέτει σταδιακά μία έντονη κορύφωση πριν ακόμα εισαχθεί το κυρίως μέλος (βλ. μουσικό παράδειγμα 3).

Μουσικό παράδειγμα 3. Μουσική απόδοση της συναισθηματικής-ψυχικής κατάστασης του ποιητή από τον Θ. Αντωνίου (μ. 1-6 και 19-22).

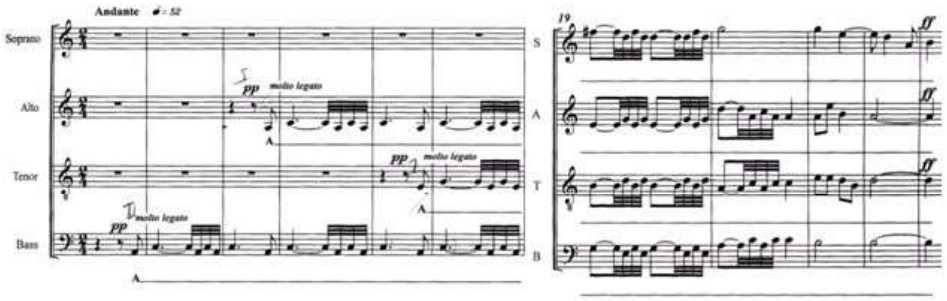

Στον Ιωαννίδη υπάρχει μία «έντονη» ρυθμικομελωδική φιγούρα που πρωτοστατεί σε όλα τα σύντομα οργανικά μέρη του τραγουδιού και συμβολίζει την εμμονή του ποιητή στις σκέψεις του και παράλληλα συνδέεται άμεσα με τη μουσική απόδοση του υγρού στοιχείου το οποίο στο μέλος παρουσιάζεται γαλήνιο αλλά στο οργανικό μέρος συμπορεύεται με την ταραχή του ποιητή (βλ. μουσικό παράδειγμα 4).

Μουσικό παράδειγμα 4. Μουσική απόδοση της συναισθηματικής-ψυχικής κατάστασης του ποιητή από τον Γ. Ιωαννίδη (μ.2, 14, 27).

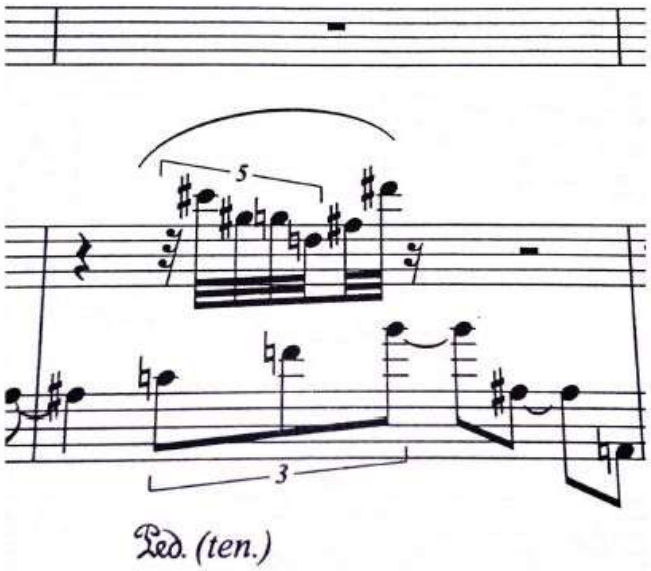

Στον Κορκολή η ταραχή αποδίδεται μουσικά με αλλαγές στην ενορχήστρωση

κατά τη μελοποίηση της δεύτερης στροφής του ποιήματος όπου τα έγχορδα εισάγουν στο μουσικό σκηνικό αρπισμούς, τα Ι βιολιά ντουμπλάρονται από την άρπα συνθέτοντας έναν επίμονο κυματισμό. Παράλληλα συμβαδίζουν με το συνεχές τρέμολο των ΙΙ βιολιών και των βιόλων, ενώ τα τσέλα και τα κοντραμπάσα επίμονα παίζουν επαναλαμβανόμενους φθόγγους (βλ. μουσικό παράδειγμα 5).

Μουσικό παράδειγμα 5. Μουσική απόδοση της συναισθηματικής-ψυχικής κατάστασης του ποιητή από τον Στ. Κορκολή (μ. 50-55).

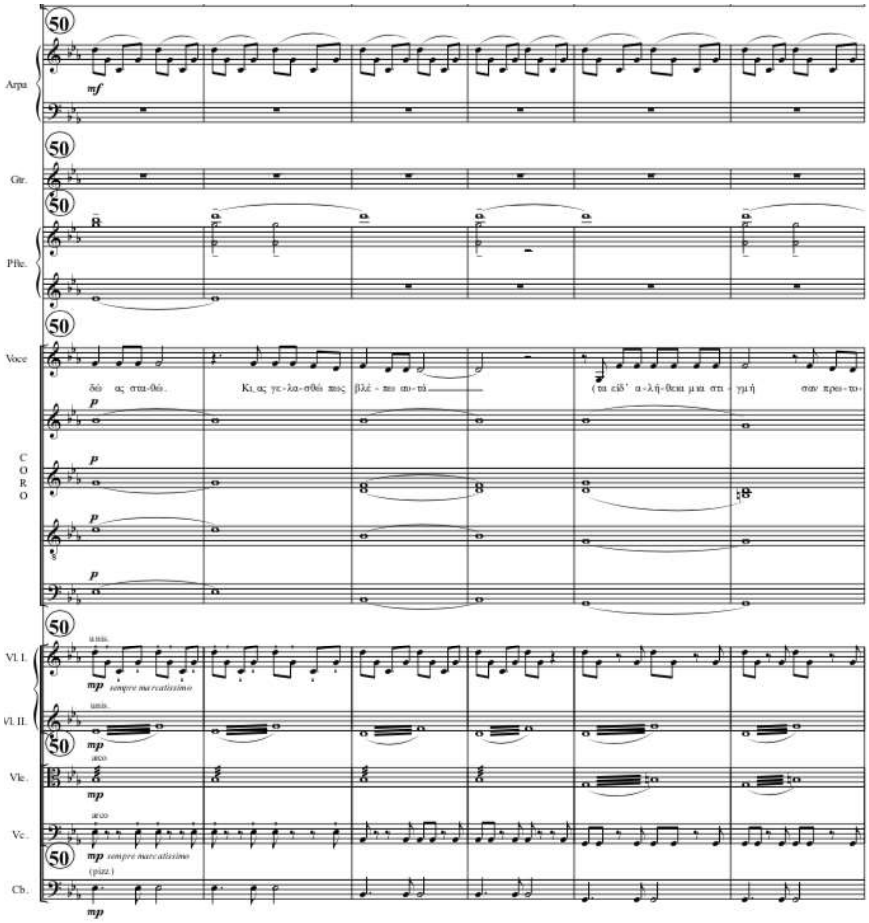

Συμπερασματικά, οι συνθέτες αποδίδουν μουσικά την ηρεμία της πρωινής θάλασσας με το μέτριο tempo, τις εν γένει χαμηλές δυναμικές και τους επαναλαμβανόμενους φθόγγους στο μέλος αλλά ταυτόχρονα αποδίδουν μουσικά όλοι με αρπισμούς και επιπλέον με κατιούσες κλίμακες και χρωματικούς φθόγγους την αέναη ροή του υγρού στοιχείου η οποία παραλληλίζεται με την ταραχή και τη συναισθηματική-ψυχολογική φόρτιση του ποιητή.

ΔΕΗΣΙΣ (1896)

Η θάλασσα στα βάθη της επήρε έναν ναύτη. –
Η μάνα του, ανήξερη, πηαίνει κι ανάφτει
στην Παναγία μπροστά ένα ψηλό κερί
για να επιτρέψει γρήγορα και να 'ν' καλοί καιροί –
και όλο προς τον άνεμο στήνει τ' αυτί.
Αλλά ενώ προσεύχεται και δέεται αυτή,
η εικών ακούει σοβαρή και λυπημένη,
ξεύροντας πως δεν θα 'λθει πια ο υιός που περιμένει.

(Καβάφης, 2009)

Νοηματική απόδοση του ποιήματος

Το ποίημα γράφτηκε τον Ιούλιο του 1896 και τον Νοέμβριο του 1898 κυκλοφόρησε σε αυτοτελές τετρασέλιδο. Χωρίζεται σε τέσσερα ομοιοκατάληκτα δίστιχα εκ των οποίων το δεύτερο και τρίτο με ομοφωνικές ομοιοκαταληξίες. Το ποίημα είναι εμπνευσμένο από τον πίνακα του Θεόδωρου Ράλλη Ικεσία (Τσίρκας, 1983) και παρουσιάζει τη «χρονολογικά πρώτη χαροκαμένη μάνα της ποίησης του Καβάφη» (Τσίρκας, 1963). Παράλληλα στο ποίημα παρουσιάζεται και ένα από τα βασικά γνωρίσματα της καβαφικής ποίησης, η τραγική ειρωνεία η οποία σκιαγραφείται από την άγνοια της μάνας για τον χαμό του γιου της και από την συμμετοχή της εικόνας της σοβαρής και λυπημένης Παναγίας η οποία πλέον δεν μπορεί να επέμβει στο αμετάκλητο γεγονός και η οποία συνθέτει, κατά τον Σεφέρη, «για πρώτη φορά το θέμα του εμπαιγμού της απάτης του φενακισμού θεών και ανθρώπων, το θέμα που διατρέχει όλη την ποίηση του Κ. Π. Καβάφη, από τους πρώτους του στίχους, άμεσα ή πλάγια με όλους τους τρόπους ως τη τελευταία του φράση» (Σεφέρης στο Πυλαρινός, χ.χ)

Οι μουσικές αποδόσεις του ποιήματος

Η *Δέησις* είναι επίσης ένα ποίημα που εμπνέει πολλούς Έλληνες μουσουργούς. Στην παρούσα εξετάζονται μελοποιήσεις που αγκαλιάζουν ογδόντα ολόκληρα χρόνια με πρότερη την εκδοχή του Βασίλη Παπαδημητρίου το 1939, κατόπιν της Μαρίας Καλογρίδου κατά τη δεκαετία του '60, του Ανδρέα Αργυρού το 1991, του Δημήτρη Θέμελη το 2005, του Νίκου Αθηναίου το 2006, του Αθανάσιου Σίμογλου και της Διαμαντίνας Βραχλιώτη το 2018. Το ποίημα υπαινίσσεται ένα εντελώς διαφορετικό πρόσωπο της θάλασσας, αυτό της ταραγμένης θάλασσας, της θάλασσας φόνισσας που στην υγρή της αγκαλιά κατέληξε, εν αγνοία της μητέρας του, ο ναύτης του ποιήματος. Παράλληλα όμως με αυτό το γεγονός το ποίημα αποπνέει την κατανυκτική ατμόσφαιρα που δημιουργείται από την ικεσία στην Παναγία αλλά και την τραγική ειρωνεία της άγνοιας της μάνας. Ας διερευνηθεί, λοιπόν, με ποια εκφραστικά μέσα αποδίδονται μουσικά από τους προαναφερθέντες συνθέτες τα αντικρουόμενα αυτά, τρόπον τινά, στοιχεία.

Βασικές παράμετροι σύνθεσης μουσικών αποδόσεων

Tempo: η ρυθμική αγωγή είναι μέτρια προς αργή με εξαίρεση την εκδοχή του Αθηναίου όπου το γρήγορο tempo των εισαγωγικών οργανικών μέτρων επιτείνει τη μουσική απόδοση του τραγικού συμβάντος πριν ακόμα την εισαγωγή του μέλους το οποίο εισάγεται με μέτριο tempo. Επιπλέον, στην εκδοχή του Αργυρού οι αρπισμοί με αξίες τριακοστών δευτέρων στο οργανικό εισαγωγικό μέρος αλλά επιλεκτικά και κατά τη συνοδεία του μέλους αποδίδουν την απειλητικά ταραγμένη θάλασσα. Στον Σίμογλου η ένδειξη του πιο γρήγορου tempo, εν σχέσει με τις άλλες μουσικές αποδόσεις, αντισταθμίζεται με τις μεγάλες αξίες στις οποίες κινείται εν γένει το τραγούδι. Επίσης, επισημαίνεται ότι στα τραγούδια απαντούν και εξωμουσικοί χαρακτηρισμοί, όπως doloroso στον Αργυρού, religioso στους Θέμελη και Παπαδημητρίου και con tristezza επίσης στον Παπαδημητρίου οι οποίοι εναρμονίζονται πλήρως με το νόημα του ποιήματος

Μέτρο: το μέτρο παραμένει σταθερό σε 4/4 στον Σίμογλου, ενώ στους λοιπούς συνθέτες είναι κυρίως σε 4/4 και μεταβάλλεται σε 2/4 στους Αθηναίο και Βραχλιώτη, σε 3/4 και 5/4 στους Αργυρού και Θέμελη, σε 3/4 και 2/4 στην Καλογρίδου. Στον Παπαδημητρίου το μέτρο είναι 2/2 και εναλλάσσεται με 3/2.

Δυναμικές: οι δυναμικές κυμαίνονται κυρίως από pp έως mf και f κυρίως σε κορυφώσεις. Η εκδοχή του Αθηναίου είναι εκείνη που συγκεντρώνει μία ευρεία διαβάθμιση δυναμικών από ppp έως fff καθώς οι δυναμικές είναι μία παράμετρος η οποία πρωτοστατεί στη μουσική απόδοση των αντικρουόμενων στοιχείων του ποιήματος.

Διαστηματική σύνθεση του μέλους: στην παρούσα εισήγηση η ανάλυση της διαστηματικής σύνθεσης του μέλους επικεντρώνεται στη μουσική απόδοση του πρώτου στίχου *Η θάλασσα στα βάθη της επήρε έναν ναύτη* και την οργανική συνοδεία του. Ο πρώτος στίχος είναι η αναγγελία του τραγικού γεγονότος το οποίο αγνοεί η μάνα, γνωρίζει η εικόνα και για το οποίο ευθύνεται η θάλασσα η οποία αναφέρεται άμεσα στον εν λόγω στίχο ενώ στο υπόλοιπο του ποιήματος υπονοείται ως υπαίτια για τον θάνατο του ναύτη. Το γεγονός της συλλαβικής μελοποίησης της λέξης *θάλασσα* από τους Παπαδημητρίου, Αργυρού, Θέμελη με επαναλαμβανόμενους φθόγγους οι οποίοι προτιμήθηκαν για τη μουσική απόδοση της ήρεμης θάλασσας στο ποίημα *Θάλασσα του πρωϊού*, και με ανιούσα ή κατιούσα βηματική κίνηση από τους Καλογρίδου, Αθηναίο, Σίμογλου και Βραχλιώτη ενέχει τραγική ειρωνεία διότι τίποτα στο μέλος δεν μαρτυρά την ύπαρξη της αγριεμένης θάλασσας και άρα το γεγονός του χαμού του ναύτη. Επίσης, τραγική ειρωνεία ενέχει και η μελοποίηση του εμπρόθετου άρθρου *στα* και της συλλαβής *βα* της λέξης *βάθη* με ανιόν διάστημα 4ης αυξημένο στον Παπαδημητρίου, 6ης μεγάλο στην Καλογρίδου, ακόμα και με το ανιόν 2ας μικρό στον Θέμελη αλλά και με τα διαδοχικά κατιόντα διαστήματα 2ας στους Σίμογλου και Βραχλιώτη καθώς η φράση *στα βάθη* δεν έχει μελοποιηθεί με μεγάλα κατιόντα διαστήματα, όπως τυχόν θα ήταν αναμενόμενο, σύμφωνα με την κοινή – στερεοτυπική αντίληψη της έννοιας του βάθους. Η διαστηματική σύνθεση του μέλους, λοιπόν, θα μπορούσε να ειπωθεί ότι δεν αποκαλύπτει το θλιβερό συμβάν αφήνοντας την τραγική ειρωνεία να θριαμβεύσει (βλ. μουσικό παράδειγμα 6-το μέλος). Αυτό όμως δεν είναι εν τέλει το μέλημα του ποιητή στο εν λόγω ποίημα;

Μουσικό παράδειγμα 6. Μουσική απόδοση του στ. 1 *Η θάλασσα στα βάθη της πήρ' έναν ναύτη* από τους Β. Παπαδημητρίου (μ. 1-13), Μ. Καλογρίδου (μ. 6-14), Α. Αργυρού (μ. 5-11), Δ. Θέμελη (μ. 1-4), Ν. Αθηναίο (εισαγωγικό μέρος: μ. 1-4) και (μ. 10-12), Α. Σίμογλου (μ. 25-32) και Δ. Βραχλιώτη (μ. 1-10).

Β. Παπαδημητρίου (1939/1961)

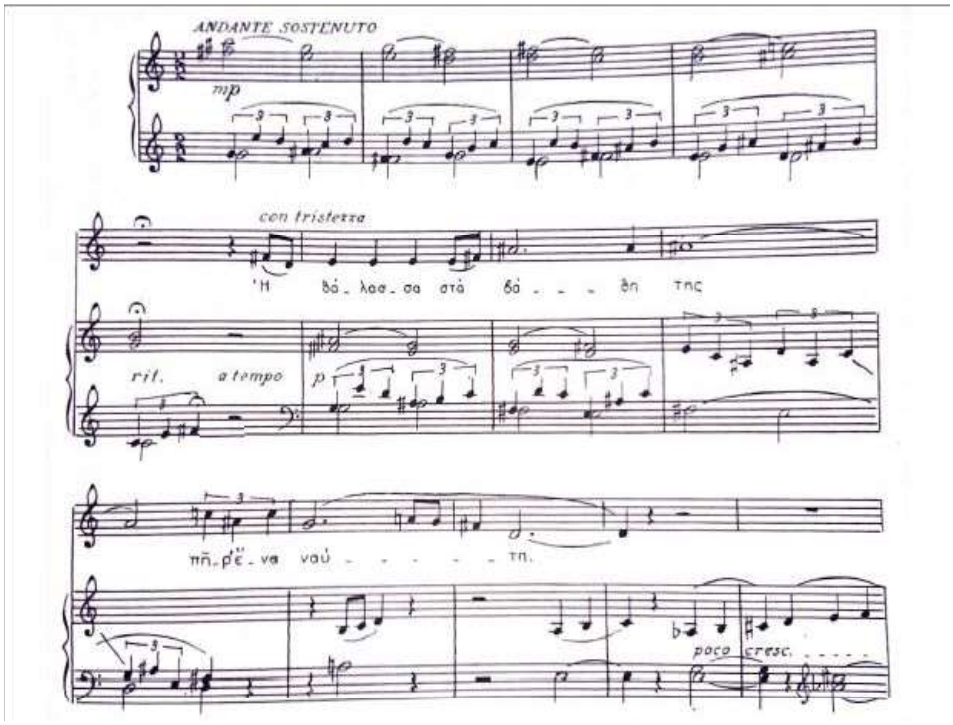

Μ. Καλογρίδου (;)

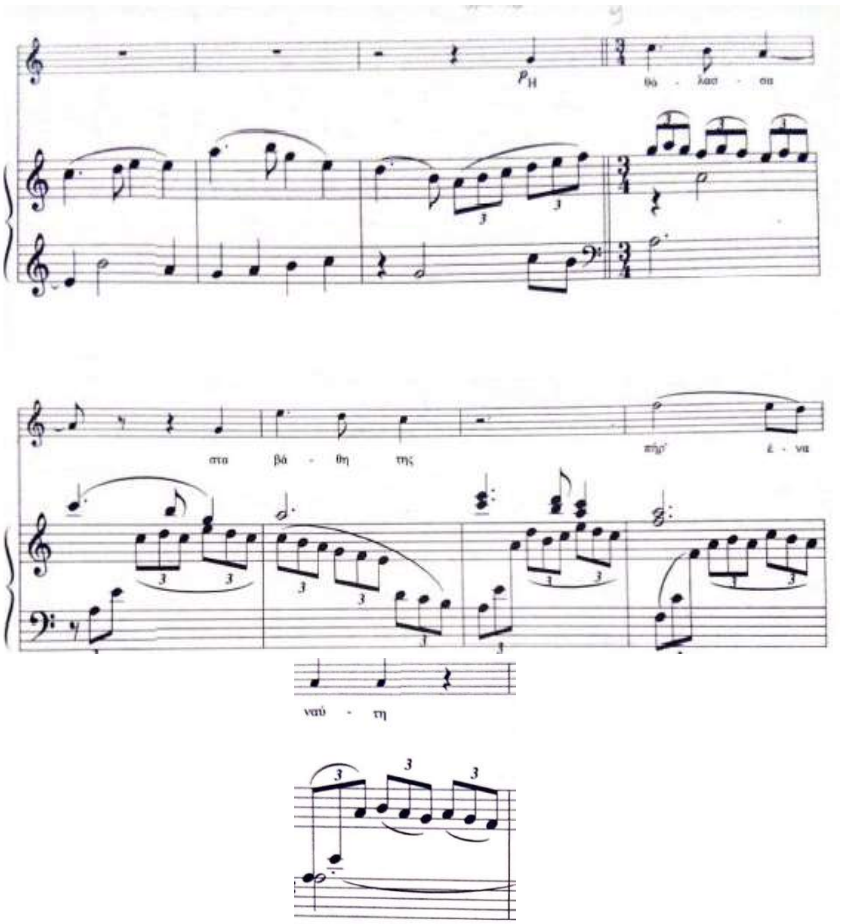

Α. Αργυρού (1991)

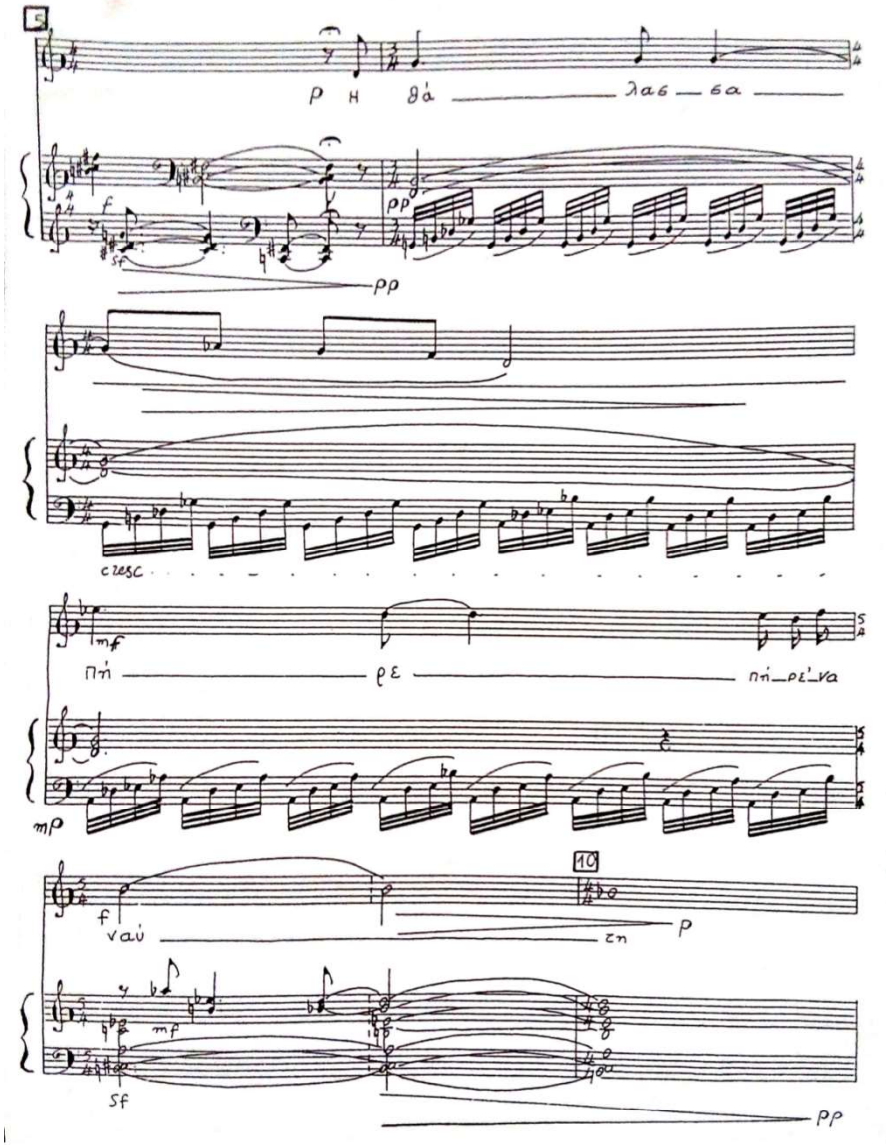

Δ. Θέμελης (2005)

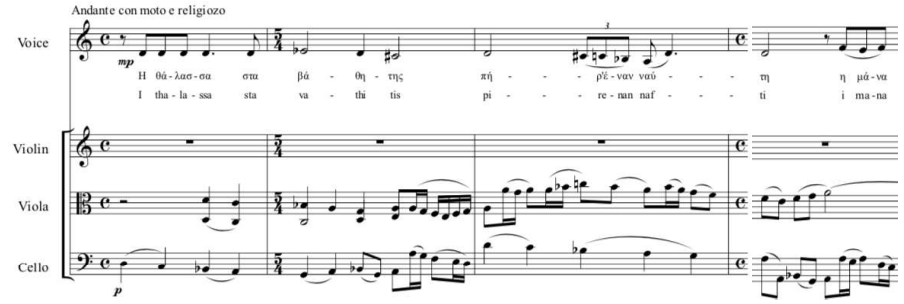

Ν. Αθηναίος (2006)

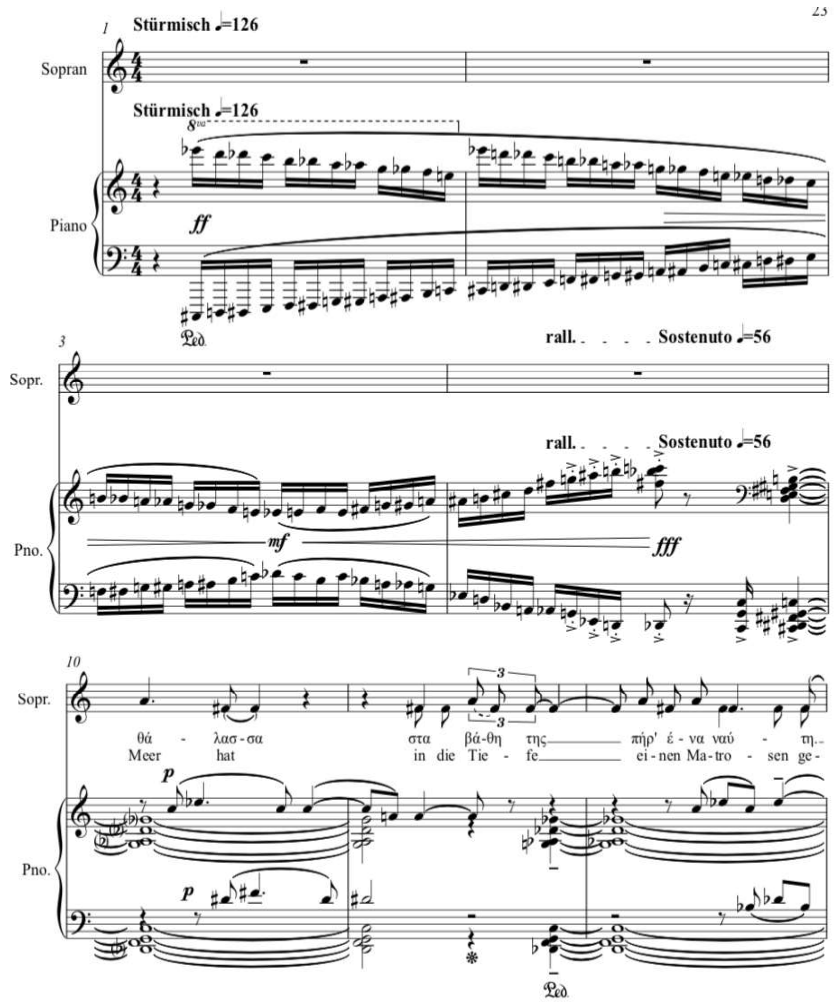

Α. Σίμογλου (;)

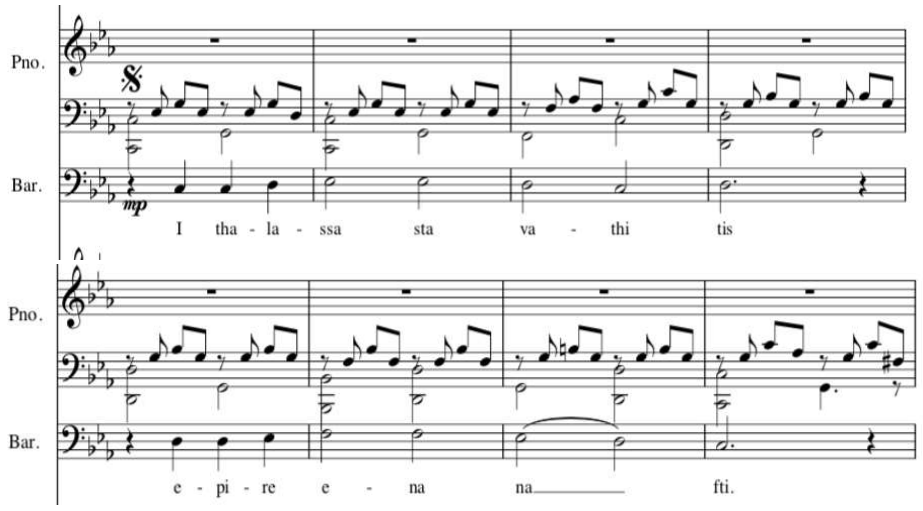

Δ. Βραχλιώτη (2018)

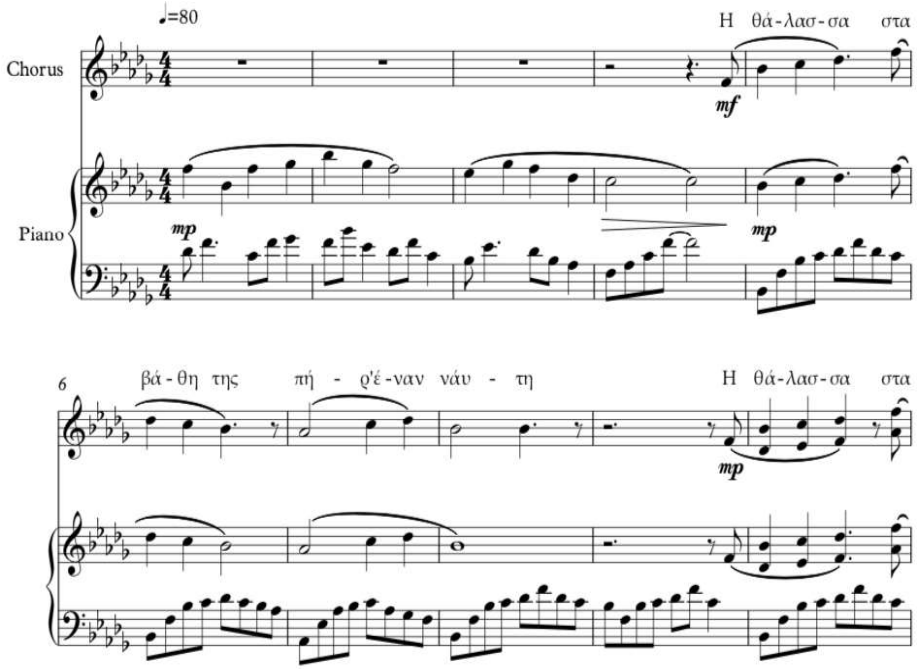

Ωστόσο, η οργανική συνοδεία αποδίδει μουσικά όλη την περιρρέουσα ατμόσφαιρα του θλιβερού και αμετάκλητου γεγονότος αλλά και της αιτίας αυτού,

που είναι η αγριεμένη θάλασσα (βλ. μουσικό παράδειγμα 6-οργανική συνοδεία). Πιο συγκεκριμένα, ο Παπαδημητρίου δημιουργεί ένα διάφανο ηχητικό φόντο με έντονες διαφωνίες οι οποίες μένουν μετέωρες ως αναπάντητα ερωτήματα και καταλήγουν σε μία συνήχηση ρε μείζονα η οποία δεν βρίσκει ποτέ την πραγμάτωσή της σε μία πρώτη βαθμίδα όσο και αν αποκτά χαρακτήρα δεσπόζουσας. Στην Καλογρίδου η εν γένει καμπυλοειδής κίνηση της πιανιστικής συνοδείας δημιουργεί τον συνειρμό κυματώδους θάλασσας, ειδικά κατά την κατιούσα βηματική της πορεία, έκτασης διαστήματος 10ης, στη συνοδεία της φράσης *στα βάθη*. Στον Αργυρού η αγριεμένη θάλασσα είναι εμφατικά παρούσα με συνεχόμενους ανιόντες αρπισμούς που επαναλαμβάνονται επίμονα. Στον Αθηναίο η πιανιστική συνοδεία αντικατοπτρίζει περισσότερο μία φαινομενικά ήσυχη θάλασσα. Ωστόσο, στο εισαγωγικό οργανικό μέρος έχει προηγηθεί ένα θυελλώδες χρωματικό πέρασμα το οποίο θα μπορούσε να αποδίδει μουσικά κύμα φουρτουνιασμένης θάλασσας που σκάει σε κυματοθραύστη. Στους Θέμελη, Σίμογλου και Βραχλιώτη το στοιχείο της επανάληψης υποδηλώνει τον εγκλωβισμό στο αμετάκλητο, στο ανεπανόρθωτο. Ο Θέμελης επιλέγει να συνθέσει το οργανικό μέρος του τραγουδιού με επανάληψη του ρυθμικομελωδικού υλικού που παραθέτει στα δύο πρώτα μέτρα. Το υλικό παρουσιάζεται παραλλαγμένο δημιουργώντας περιστασιακά την αίσθηση ότι διαφοροποιείται ενώ στην ουσία βρίσκεται έγκλειστο στο αμετάκλητο γεγονός, στην τραγική μοίρα του ναύτη αλλά και της μάνας η οποία, μες την άγνοιά της, ζητά προστασία του ήδη χαμένου της παιδιού. Στοιχεία επανάληψης εμφανίζει και η λιτή πιανιστική συνοδεία του Σίμογλου η οποία, κινούμενη στη μπάσα περιοχή του οργάνου, παραπέμπει στη μουσική απόδοση της φράσης *στα βάθη της*. Η επανάληψη έχει και εδώ τον χαρακτήρα του εγκλωβισμού στο αμετάκλητο αλλά και της στατικότητας η οποία μπορεί να αντιβαίνει στην εικόνα της αγριεμένης θάλασσας αλλά αποδίδει την στατικότητα και την απραξία του θανάτου. Στη Βραχλιώτη η πιανιστική συνοδεία του χορωδιακού μέλους εμφανίζει στοιχεία επανάληψης αλλά λειτουργεί υποστηρικτικά στο μέλος υιοθετώντας ουσιαστικά τη μελωδική του γραμμή και συμβάλλοντας στη μουσική απόδοση της τραγικής ειρωνείας.

Συμπερασματικά, στο μέλος των τραγουδιών σκιαγραφείται η τραγική ειρωνεία του ποιήματος με επαναλαμβανόμενους φθόγγους και με ανιούσα ή κατιούσα βηματική κίνηση. Στην οργανική συνοδεία και στα σύντομα οργανικά μέρη αποδίδονται μουσικά το αγριεμένο πρόσωπο της θάλασσας «φόνισσας» και η συναισθηματική φόρτιση που προκαλεί το ποίημα στους αναγνώστες-αναλυτές του οι οποίοι, εν προκειμένω, είναι οι ίδιοι οι συνθέτες που το μελοποιούν. Τέλος, η συνύπαρξη της οργανικής συνοδείας με το μέλος θέτει πλέον σε μια αέναη μουσική αντιστικτική τροχιά δύο πολύ βασικά χαρακτηριστικά της καβαφικής ποίησης: την τραγική ειρωνεία και την αναπότρεπτη καταστροφή.

ΕΠΙΛΟΓΟΣ - ΕΥΧΑΡΙΣΤΙΕΣ

Στην παρούσα εισήγηση παρουσιάστηκε η μουσική απόδοση της θάλασσας στον μελοποιημένο Καβάφη μέσα από μελοποιήσεις των ποιημάτων *Θάλασσα του πρωϊού* και *Δέησις* στα οποία διαφαίνονται δύο εκ διαμέτρου διαφορετικά πρόσωπα της θάλασσας. Παρόλο τις διαφορετικές αισθητικές και στιλιστικές αντιλήψεις των δημιουργών τους, η συγκριτική κατά παραμέτρους προσέγγιση των τραγουδιών κατέδειξε συγκλίσεις ως

προς τη μουσική απόδοση των διαφορετικών εκφάνσεων του υγρού στοιχείου οι οποίες αγγίζουν τα όρια στερεοτυπικής αντίληψης. Επιπλέον, συγκλίσεις ανιχνεύτηκαν και στη μουσική απόδοση του συγκινησιακού φορτίου των ποιημάτων ενώ οι όποιες αποκλίσεις επιβεβαιώνουν το γεγονός ότι η μελοποίηση είναι μία υπόθεση καθαρά υποκειμενική.

Θερμές ευχαριστίες οφείλονται στους συνθέτες Νίκο Αθηναίο, Αθανάσιο Σίμογλου, Στέφανο Κορκολή, Κωνσταντίνο Κάλλια και Διαμαντίνα Βραχλιώτη για τη διάθεση των έργων τους προς χάριν της παρούσας έρευνας.

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

Καβάφης, Κ. Π. (2009). Τα ποιήματα (1897-1918). Αθήνα: Ίκαρος.

Pontani, F. M. (1991). Επτά δοκίμια και μελετήματα για τον Καβάφη (1936-1974). Αθήνα: Μορφωτικό Ίδρυμα Εθνικής Τραπέζης.

Πυλαρινός, Θ., Χατζηδημητρίου, Σ., Βαρελάς, Λ. (χ.χ.). Κείμενα Νεοελληνικής Λογοτεχνίας, Α΄ Γυμνασίου, Βιβλίο Εκπαιδευτικού. Αθήνα: Ο.Ε.Δ.Β. Ανακτήθηκε 30 Νοεμβρίου 2021 από https://www.schooltime.gr/wp-content/uploads/2012/11/00ekpaideytikoy.pdf

Τσίρκας, Σ. (1963). Ο Καβάφης και η σύγχρονη Αίγυπτος. Μαρξιστική Σκέψη, 12, 188-207.

Τσίρκας, Σ. (1983). Ο Καβάφης και η εποχή του. Αθήνα: Κέδρος.

ΜΟΥΣΙΚΗ ΕΡΓΟΓΡΑΦΙΑ

Αθηναίος, Ν. (2006). Ιθάκη, κύκλος έξι τραγουδιών για σοπράνο, βαρύτονο και ορχήστρα. Προσωπικό Αρχείο Νίκου Αθηναίου.

Αντωνίου, Θ. (1983). Θάλασσα του πρωϊού για μικτή χορωδία. Αθήνα. Νάκας.

Αργυρού, Α. (1993). Δέησις για μέτζο σοπράνο και πιάνο. Αθήνα: Παπαγρηγορίου-Νάκας.

Βραχλιώτη, Δ. (2018). Δέησις για παιδική χορωδία και πιάνο, op.10. Προσωπικό Αρχείο Διαμαντίνας Βραχλιώτη.

Θέμελης, Δ. (2005). Δέησις για φωνή και τρίο εγχόρδων. Ανακτήθηκε 15 Νοεμβρίου 2020 από http://users.auth.gr/users/5/0/007005/public_html/scores/LD_Kavaf_Deisis_str.pdf

Ιωαννίδης, Γ. (1981). Θάλασσα του πρωϊού για φωνή και πιάνο. Αθήνα: Εκδόσεις Μουσικής Εταιρίας Αθηνών.

Κάλλιας, Κ. (2017). Θάλασσα του πρωϊού για άλτο, τσέλο και πιάνο. Προσωπικό Αρχείο Κωνσταντίνου Κάλλια.

Καλογρίδου, Μ. (1998). 3 Τραγούδια για σοπράνο και πιάνο. Αθήνα: Ιδιωτική Έκδοση.

Κορκολής, Σ. (2017). Η Θάλασσα του πρωϊού για φωνή και ορχήστρα. Προσωπικό Αρχείο Στέφανου Κορκολή.

Παπαδημητρίου, Β. (1939/1961). Τραγούδια για φωνή και πιάνο. Δέησις. Αθήνα: Νάκας.

Σίμογλου, Α. (χ.χ.). Δέησις για βαρύτονο και ορχήστρα. Προσωπικό Αρχείο Αθανασίου Σίμογλου.

Σύστημα Εξέτασης από Απόσταση, myTest

Χρήστου Νικόλαος
Εκπαιδευτικός ΠΕ86 Πληροφορικής, MSc,
Δ/ντής 5ου Γ/σίου Άρτας
nchristou@sch.gr

ΠΕΡΙΛΗΨΗ

Ο σκοπός της παρούσας εργασίας είναι να αναζητηθούν καινοτόμες ιδέες και προτάσεις που θα οδηγήσουν στην αντιμετώπιση του μονόδρομου της εξ αποστάσεως εκπαίδευσης, των δυσκολιών που συνοδεύουν τη διαδικασία αυτή και βελτίωση των ενεργειών, που έχουν ως αντικείμενο την οργάνωση και εξέταση των μαθητών – εκπαιδευομένων, συνεπικουρώντας το εκπαιδευτικό έργο, καταρτίζοντας και εξοικειώνοντας τους εκπαιδευτικούς με τα νέα αντικείμενα και τις συνθήκες που οριοθετούν και προάγουν άμεσα το δημιουργικό τους έργο. Το κενό της εξέτασης των μαθητών, που προέκυψε από την εξ αποστάσεως διδασκαλία, έρχεται να καλύψει το σύστημα που αναπτύχθηκε την περίοδο του lockdown. Ονομάστηκε myTest. Οι χρήστες του συστήματος είναι εκπαιδευτικοί - εξεταστές και μαθητές - εξεταζόμενοι. Οι εξεταστές μπορούν να δημιουργήσουν πέντε τύπους ερωτήσεων, να δημιουργήσουν τα τεστς, να αναθέσουν τα τεστς στους μαθητές / τμήματα, να δουν τις απαντήσεις, να διορθώσουν, να παρακολουθήσουν τα στατιστικά. Οι εξεταζόμενοι απαντούν στις ερωτήσεις των τεστς που τους έχουν αναθέσει, βλέπουν τις απαντήσεις που έδωσαν μαζί με τις διορθώσεις και την πρόοδο τους. Το σύστημα βρίσκεται στην διεύθυνση users.sch.gr/nchristou/myTest.

Λέξεις κλειδιά: Εξ αποστάσεως εξέταση, Δημιουργικότητα, *Καινοτομία*

ΑΠΟΣΑΦΗΝΙΣΗ ΟΡΩΝ

Ο όρος «δημιουργικότητα», σχετίζεται με την διαμόρφωση νέων και πρωτότυπων ιδεών, που δίνουν στα άτομα τη δυνατότητα επίλυσης διάφορων προβλημάτων (Παπαχαρίσης, 2015), συγχρόνως αναδεικνύεται το νεωτερικό και ριζοσπαστικό στοιχείο της, και δίνεται μεγαλύτερη έμφαση στην φαντασία (Μαγνήσαλης, 1998). Η δημιουργικότητα, εκλαμβάνεται επίσης ως μια ικανότητα που έχει το μυαλό, ώστε να επεξεργάζεται τα στοιχεία ενός προβλήματος, με στόχο την εξεύρεση πιθανών και πρωτότυπων λύσεων (Παρασκευόπουλος, 2004).

Λύσεις που προτείνονται για την ενίσχυση της δημιουργικότητας των παιδιών σε θεσμικό επίπεδο είναι :

- η επιμόρφωση των εκπαιδευτικών
- η ενσωμάτωση των νέων τεχνολογιών στην εκπαιδευτική διαδικασία
- έμφαση στην ομαδοσυνεργατική και βιωματική μάθηση και
- επικαιροποίηση των Αναλυτικών Προγραμμάτων (Σπυροπούλου, Αναστασάκη, Δεληγιάννη, Κούτρα & Μπούρας, 2008).

Η πρόκληση του Σύγχρονου Σχολείου είναι να προσφέρει υψηλής ποιότητας εκπαίδευση, διαμορφώνοντας έτσι πολίτες δημιουργικούς, παραγωγικούς, με καινοτόμες ιδέες (Ξωχέλλης, 2002). Αυτού του είδους οι πολίτες θα συντελέσουν στην πρόοδο της επιστήμης, της τέχνης και του πολιτισμού.

Ο όρος εκπαιδευτική καινοτομία, αφορά τις σκόπιμες ενέργειες, που εντάσσουν και αξιοποιούν βελτιώσεις, αλλαγές και νέες εκπαιδευτικές αντιλήψεις σε τέσσερα επίπεδα (Fullan, 2001):

- εφαρμογή νέων εκπαιδευτικών μεθόδων και διαδικασιών
- χρήση νέων εκπαιδευτικών μέσων
- ανάπτυξη γενικών μαθησιακών δεξιοτήτων και ικανοτήτων
- αλλαγή παιδαγωγικών αντιλήψεων σε σχέση με τους στόχους, τις προτεραιότητες και τις εκπαιδευτικές πρακτικές που χρησιμοποιούνται.

Η εκπαιδευτική καινοτομία έχει τα εξής τέσσερα χαρακτηριστικά (Coburn, 2003):

- έκταση (αλλαγές διδακτικών πρακτικών και εκπαιδευτικών αντιλήψεων)
- βιωσιμ□τητα (διατ□ρηση για σημαντικ□ χρονικ□ δι□στημα των αποτελεσμ□των της)
- διάχυση (διάχυση της σε μεγάλο αριθμό μαθητών, εκπαιδευτικών, σχολείων κ.τ.λ)
- μετατόπιση (μεταφορά μιας καινοτόμου πρακτικής από το εξωτερικό περιβάλλον στο περιβάλλον του σχολείου).

Για την ανάπτυξη του συγκεκριμένου συστήματος χρησιμοποιήθηκε λογισμικό ανοικτού κώδικα. Ως εφαρμογή για το διαδίκτυο (web) αναπτύχθηκε σε HTML. Το δυναμικό μέρος της γράφτηκε σε γλώσσα προγραμματισμού PHP. Ως βάση δεδομένων χρησιμοποιήθηκε η MySQL. Για τον προγραμματισμό από τη πλευρά του χρήστη χρησιμοποιήθηκε η γλώσσα Javascript. Επίσης οι τεχνολογίες, CSS και Ajax ολοκλήρωσαν την εμφάνιση και τη λειτουργικότητα της εφαρμογής.

Η **PHP** (PHP: Hypertext Preprocessor) είναι μια γλώσσα προγραμματισμού ευρέως χρησιμοποιούμενη, δωρεάν για τη δημιουργία σελίδων web με δυναμικό περιεχόμενο (PHP Hypertext Preprocessor, 2022). Μια σελίδα PHP περνά από επεξεργασία από ένα συμβατό εξυπηρετητή (server) του Παγκόσμιου Ιστού (π.χ. Apache), ώστε να παραχθεί σε πραγματικό χρόνο το τελικό περιεχόμενο, που είτε θα σταλεί στο πρόγραμμα περιήγησης των επισκεπτών σε μορφή HTML ή θα επεξεργασθεί τις εισόδους δίχως να προβάλλει την έξοδο στο χρήστη, αλλά θα τις μεταβιβάσει σε κάποιο άλλο PHP script (Wikipedia, 2022).

Η **MySQL** είναι ένα σχεσιακό σύστημα διαχείρισης βάσεων δεδομένων (RDBMS) βασισμένο σε SQL – Structured Query Language. Η εφαρμογή χρησιμοποιείται για ένα ευρύ φάσμα σκοπών, όπως η αποθήκευση δεδομένων, το ηλεκτρονικό εμπόριο και οι εφαρμογές καταγραφής. Η πιο συνηθισμένη χρήση για την MySQL, ωστόσο, είναι για το σκοπό μιας βάσης δεδομένων ιστού (MySQL, 2022). Η τεχνολογία **AJAX** επιτρέπει στις ιστοσελίδες να ενημερώνονται ασύγχρονα ανταλλάσσοντας μικρές ποσότητες δεδομένων με τον διακομιστή στο παρασκήνιο. Αυτό σημαίνει ότι είναι δυνατή η ενημέρωση τμημάτων μιας ιστοσελίδας, χωρίς επαναφόρτωση ολόκληρης της σελίδας (W3Schools, 2022).

Η **Javascript** (TechTerms, 2022) είναι μια γλώσσα προγραμματισμού που χρησιμοποιείται στην ανάπτυξη ιστού. Αρχικά αναπτύχθηκε από το Netscape ως μέσο για την προσθήκη δυναμικών και δια δραστικών στοιχείων σε ιστότοπους. Η σύνταξη της είναι παρόμοια με τη C και βασίζεται στην ECMAScript, μια γλώσσα δέσμης ενεργειών που αναπτύχθηκε από την Sun Microsystems, χρησιμοποιείται για προγραμματισμό στην πλευρά του χρήστη (φυλομετρητή) και κυρίως για:

- Τον χειρισμό των συμβάντων σε αντικείμενα σελίδας (φόρμες, κουμπιά κ.λ.π.)
- Αύξηση και έλεγχο της δια δραστικότητας χρήστη – ιστοσελίδας
- Δυναμικά εφέ

Τα φύλλα **CSS** (*Cascading Style Sheets)* περιγράφουν το στυλ και την εμφάνιση των στοιχείων μιας ιστοσελίδας. Αποτελούν και αυτά μια γλώσσα περιγραφής για το περιεχόμενο μιας σελίδας. Η **HTML** (αρχικά του **H**yper **T**ext **M**arkup **L**anguage, Γλώσσα Σήμανσης Υπερκειμένου) είναι η κύρια περιγραφής για τις ιστοσελίδες και τα στοιχεία της είναι τα βασικά δομικά στοιχεία των ιστοσελίδων (Wikipedia, 2022).

ΠΑΡΟΥΣΙΑΣΗ ΤΟΥ ΣΥΣΤΗΜΑΤΟΣ

Το σύστημα myTest *είναι διαθέσιμο στο* users.sch.gr/nchristou/myTest. Η Εικόνα 1 εμφανίζει την αρχική οθόνη.

Εικόνα 1

Για να μπορέσουμε να χρησιμοποιήσουμε το myTest πρέπει να κάνουμε εγγραφή ως εκπαιδευτικός. Επιλέγουμε το σύνδεσμο «Εγγραφή ως εκπαιδευτικός» και οδηγούμαστε στη σελίδα της εγγραφής (Εικόνα 2).

Εικόνα 2

Για να γίνει η εγγραφή απαιτούνται το «Όνομα», χρησιμοποιείται ως το αναγνωριστικό μας στο myTest, το «Email» και το «Password» το οποίο πρέπει να το δώσουμε δύο φορές για αποφυγή λάθους. Πατώντας το πλήκτρο «Εγγραφή» αν όλα είναι σωστά γίνεται η καταχώρηση του εκπαιδευτικού στο σύστημα εμφανίζοντας το κατάλληλο μήνυμα και μπορούμε να επιστρέψουμε στην αρχική οθόνη πατώντας στο σύνδεσμο «Είσοδος εδώ».

Εικόνα 3

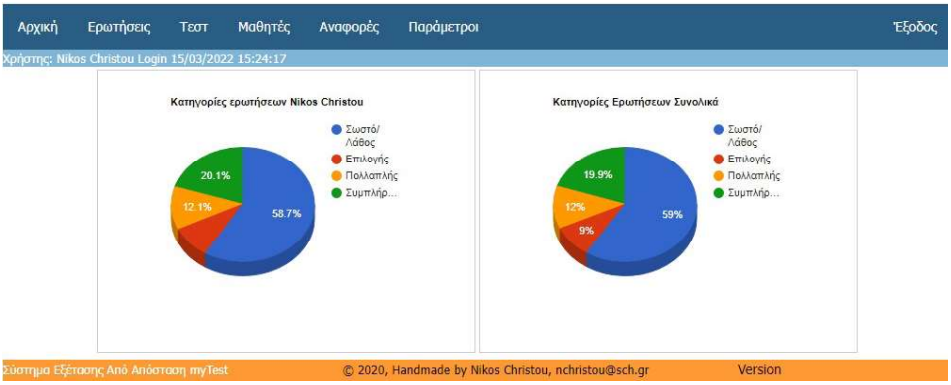

Η επιτυχής αναγνώριση μας επιτρέπει την είσοδο στο σύστημα και στην «Αρχική» οθόνη-σελίδα. Εμφανίζονται δύο γραφήματα σε μορφή πίτας. Στο αριστερό είναι οι ερωτήσεις του εκπαιδευτικού και στο δεξιό γράφημα είναι το σύνολο των ερωτήσεων που υπάρχουν στο σύστημα. Και στα δύο γραφήματα εμφανίζονται ποσοστιαία οι τύποι των ερωτήσεων. Οι πέντε τύποι ερωτήσεων είναι ορισμένοι από το σύστημα και είναι κοινοί για όλους τους χρήστες.

Εικόνα 4

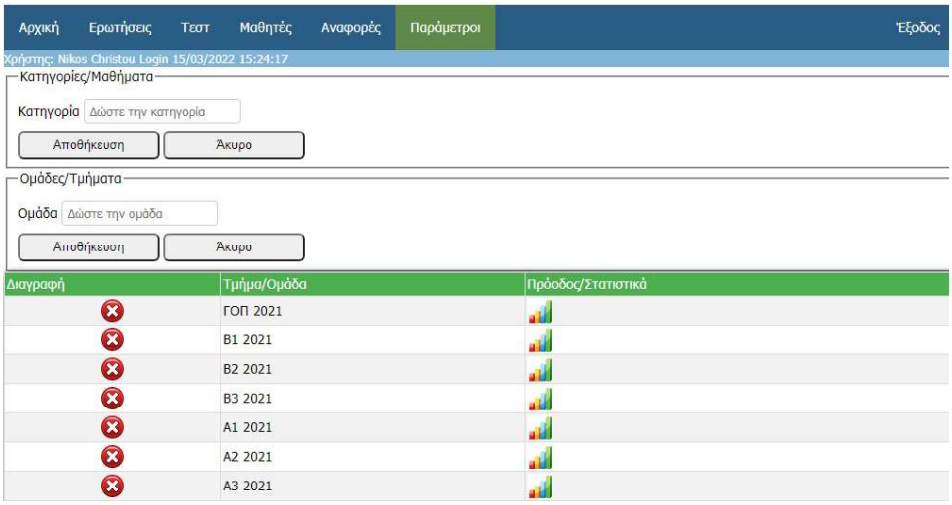

Επιλέγοντας την εντολή «Παράμετροι» από το μενού οδηγούμαστε στη σελίδα στην οποία μπορούμε να δημιουργήσουμε τις «Κατηγορίες/Μαθήματα» και τις «Ομάδες/Τμήματα». Πληκτρολογούμε την κατηγορία/μάθημα και την ομάδα/τμήμα και πατάμε το κουμπί της «Αποθήκευσης».

Εικόνα 5

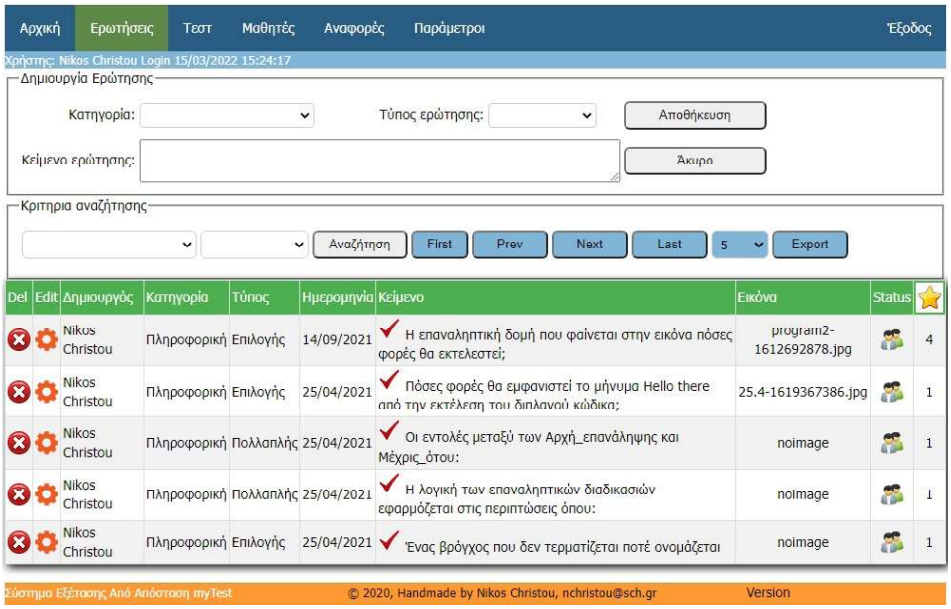

Με την επιλογή της εντολής «Ερωτήσεις» (Εικόνα 5) μπορούμε να δημιουργήσουμε μία νέα ερώτηση αλλά και να δούμε τη βάση με τις ερωτήσεις μας. Για να δημιουργηθεί μία νέα ερώτηση πρέπει απαραίτητα να δώσουμε τρία χαρακτηριστικά, την «Κατηγορία», τον «Τύπο Ερώτησης» και το «Κείμενο Ερώτησης». Στο πάνω μέρος στο πλαίσιο «Δημιουργία Ερώτησης» επιλέγουμε την κατηγορία της ερώτησης. Εμφανίζονται οι κατηγορίες ερωτήσεων σύμφωνα με ότι έχουμε δηλώσει στις παραμέτρους (Εικόνα 4). Βασικό στοιχείο για την δημιουργία της ερώτησης είναι ο τύπος της ερώτησης. Οι τύποι ερωτήσεων είναι πέντε (Εικόνα 6).

Εικόνα 6

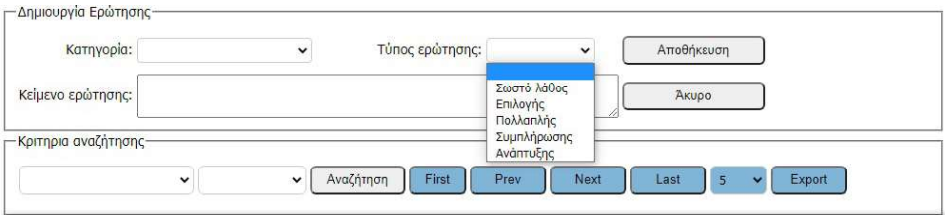

Οι τύποι ερωτήσεων είναι οι εξής:

- Σωστό Λάθος, όπου η απάντηση είναι μία, στο σωστό ή στο λάθος
- Επιλογής, όπου οι περιπτώσεις απαντήσεων είναι περισσότερες από δύο αλλά μία είναι η σωστή
- Πολλαπλής Επιλογή, με πολλές περιπτώσεις απαντήσεων και πολλές σωστές απαντήσεις (περισσότερες από μία)
- Συμπλήρωσης, με μία κενή λέξη η οποία πρέπει να συμπληρωθεί

- Ανάπτυξης με ελευθερία απάντησης απο την πλευρά του εξεταζομενου με τη χρήση κειμένου

  Το κείμενο της ερώτησης είναι το τρίτο και τελευταίο

Εικόνα 7

Στο πλαίσιο «Κριτήρια Αναζήτησης» (Εικόνα 7) μπορούμε να αναζητήσουμε ερωτήσεις μας από σύμφωνα με την κατηγορία και τον τύπο της ερώτησης. Τα τέσσερα μπλε κουμπιά First, Prev, Next, Last μας οδηγούν αντίστοιχα στην πρώτη, προηγούμενη, επόμενη και τελευταία ερώτηση στη βάση. Η λίστα με την τιμή 5 εμφανίζει τις ερωτήσεις στον πίνακα ανά 5. Μπορούμε να επιλέξουμε να εμφανίζονται ανά 10, 20 και 50 ερωτήσεις. Το κουμπί Export εξάγει τις ερωτήσεις μας σε αρχείο MS-Excel.

Εικόνα 8

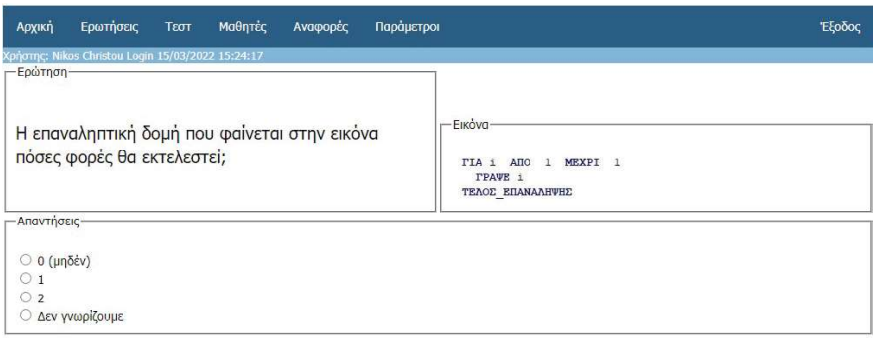

Μπορούμε να δούμε πως θα εμφανιστεί η ερώτηση στον μαθητή πατώντας στο εικονίδιο ✔ και μεταφερόμαστε σε αυτό που δείχνει η Εικόνα 8. Η κάθε ερώτηση χωρίζεται σε τρία μέρη. Στο πλαίσιο Ερώτηση που περιέχει το κείμενο της ερώτησης, στο πλαίσιο Εικόνα όπου μπορεί να εμφανιστεί εικόνα. Στο παράδειγμα είναι κώδικας από τμήμα προγράμματος ο οποίος έγινε print screen και χρησιμοποιήθηκε ως εικόνα για την υποστήριξη του κειμένου της ερώτησης. Τέλος στο πλαίσιο Απαντήσεις εμφανίζονται οι περιπτώσεις που μπορεί να έχει η τρέχουσα ερώτηση μας ανάλογα και με τον τύπο της.

Σε κάθε ερώτηση πατώντας το εικονίδιο ⚙ μπορούμε να επεξεργαστούμε περισσότερο την ερώτηση και να την αλλάξουμε (Εικόνα 9). Μπορούμε να αλλάξουμε το τύπο της, να την κάνουμε από Σωστού Λάθους σε Πολλαπλής Επιλογής. Να της αλλάξουμε κατηγορία καθώς και κατάσταση. Όλες οι ερωτήσεις όταν δημιουργούνται έχουν την κατάσταση public και μπορούμε να τις αλλάξουμε σε private . Ερωτήσεις σε κατάσταση public μπορούν να δοθούν από τον ιδιοκτήτη-δημιουργό και σε άλλους εκπαιδευτικούς για να τις κάνουν χρήση στα δικά τους τεστ.

Εικόνα 9

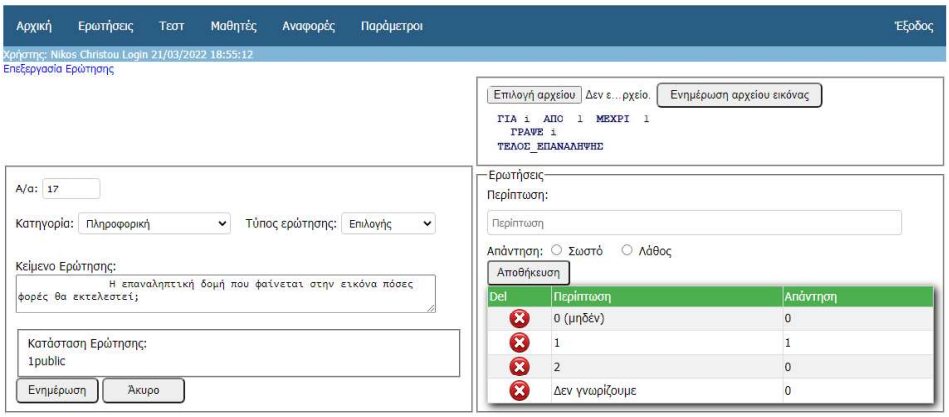

Το πιο σημαντικό στοιχείο στη δημιουργία ερωτήσεων είναι το κομμάτι των περιπτώσεων, απεικονίζεται στην Εικόνα 9 στο κάτω δεξί πλαίσιο που ονομάζεται Ερωτήσεις. Ως περίπτωση αναφερόμαστε στις απαντήσεις μιας ερώτησεις. Σε μια ερώτηση Σωστού/Λάθους οι περιπτώσεις εύκολα καταλαβαίνουμε ότι είναι δύο, το Σωστό και το Λάθος. Στο παράδειγμα της Εικόνας 9 έχουμε μία ερώτηση επιλογής η οποία έχει τέσσερις (4) περιπτώσεις απαντήσεων, (ήτοι 0, 1 , 2 και Δεν γνωρίζουμε) με μία μόνο από αυτές να είναι η ορθή (η σωστή) απάντηση. Αυτή την έχουμε επιλέξει ως ○ Σωστό και τις υπόλοιπες ως ○ Λάθος.

Εικόνα 10

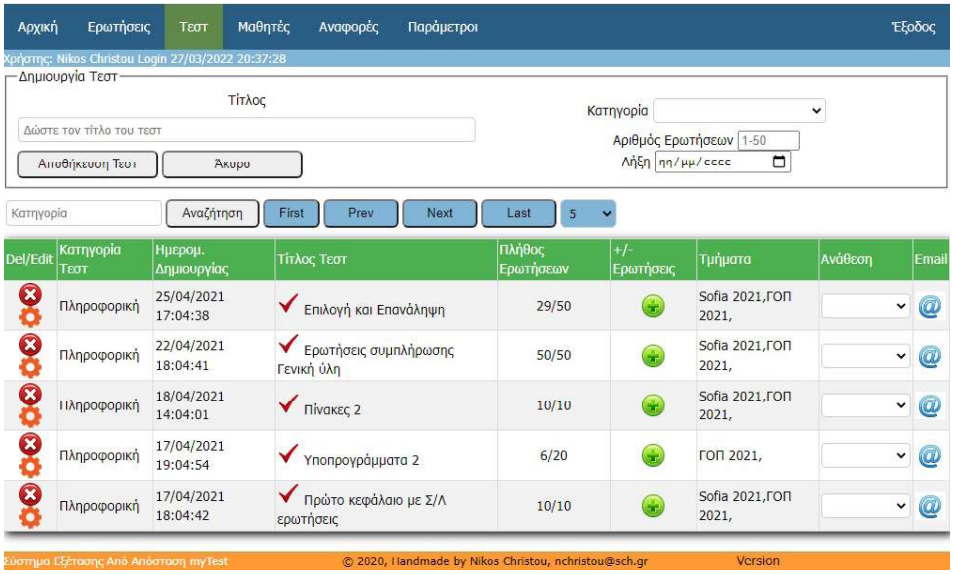

Στην Εικόνα 10 αντίστοιχα αν επιλέξουμε την εντολή Τεστ διαχειριζόμαστε τα τεστ μας. Μπορούμε να δημιουργήσουμε ένα τεστ να το επεξεργαστούμε, να του αντιστοιχήσουμε ερωτήσεις (προσθέσουμε, αφαιρέσουμε) να χρεώσουμε τεστ σε ομάδες – τμήματα μαθητών. Δημιουργούμε ένα τεστ δίνοντας τον τίτλο του (ονομασία), την κατηγορία του, τον αριθμό ερωτήσεων και την λήξη του. Ο τίτλος είναι πρόσφορο να έχει μια περιγραφή του θέματος ή της ύλης του μαθήματος που καλύπτουμε με αυτό το τεστ. Η κατηγορία θα είναι μια από αυτές που έχουμε ορίσει στην Εικόνα 4. Ο αριθμός ερωτήσεων αναφέρεται στο πλήθος των ερωτήσεων που θα έχει το τεστ και τέλος η λήξη θα είναι μια ημερομηνία/ώρα μέχρι την οποία το τεστ θα μπορεί να είναι διαθέσιμο στους λογαριασμούς των μαθητών. Αν το τεστ θα το χρησιμοποιήσουμε στο τέλος της διδασκαλίας ως εξέταση των μαθητών επιλέγουμε το χρονικό ορίζοντα μέχρι εκείνο το σημείο. Αν όμως το τεστ το θέλουμε ανοιχτό μέσα στο σαββατοκύριακο να το απαντήσουν με μεγαλύτερη ευχέρεια χρόνου ορίζουμε αντίστοιχα την τιμή αυτή.

Στην στήλη Τμήματα είναι τα τμήμα – ομάδες στα οποία έχουμε χρεώσει τα τεστ και εμφανίζονται στους λογαριασμούς των μαθητών που ανήκουν σε αυτά τα τμήματα. Η χρέωση ενός τεστ σε ένα τμήμα – ομάδα γίνεται στη στήλη Ανάθεση επιλέγοντας το από τη λίστα που εμφανίζεται στο σημείο αυτό. Με κλικ στην ομάδα – τμήμα γίνεται άμεσα η χρέωση του τεστ ή η διαγραφή του τεστ αν το έχουμε ήδη χρεώσει. Με την ανάθεση ενός τεστ σε ένα τμήμα – ομάδα αποστέλλεται ένα email στους μαθητών το οποίο τους ειδοποιεί για το συγκεκριμένο τεστ, ότι τους έχει γίνει η ανάθεσή του και ότι θα πρέπει να αφιερώσουν το χρόνο τους για την απάντηση του. Αν πρόκειται για τεστ που δεν θα απαντηθεί στο τέλος της ωριαίας διδασκαλίας και θα είναι ανοιχτό για κάποιο διάστημα αποτελεί χρήσιμο εργαλείο υπενθύμισης.

Εικόνα 11

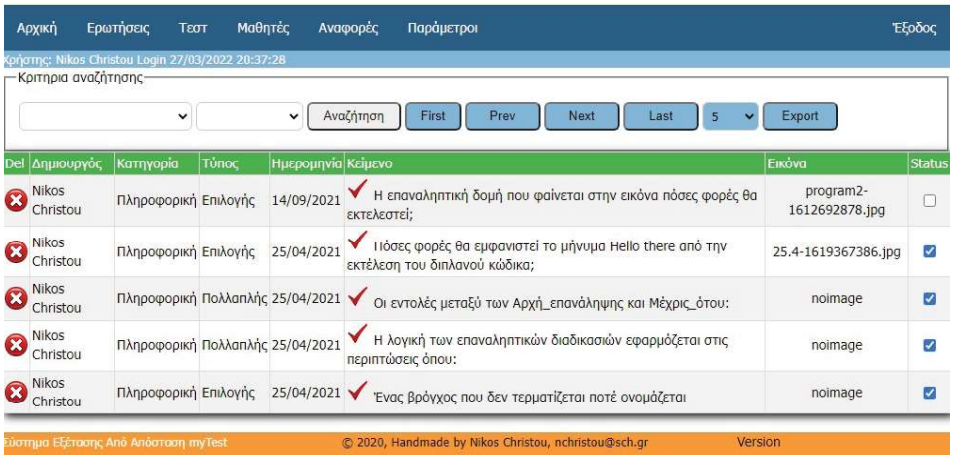

Στην Εικόνα 11 οδηγούμαστε αν επιλέξουμε το εικονίδιο του τεστ που θέλουμε και στο σημείο αυτό μπορούμε να προσθέσουμε ερωτήσεις ή να αφαιρέσουμε ερωτήσεις από το τεστ απλά επιλέγοντας ή όχι το τετράγωνο κουμπί ελέγχου στη στήλη Status στην αντίστοιχη ερώτηση που θέλουμε να συμμετέχει ή να μην συμμετέχει στο τεστ. Με τα

κουμπιά πλοήγησης στο πλαίσιο Κριτήρια αναζήτησης μπορούμε να ανατρέξουμε στη βάση των ερωτήσεων μας διευκολύνοντας τον εντοπισμό των ερωτήσεων.

Εικόνα 12

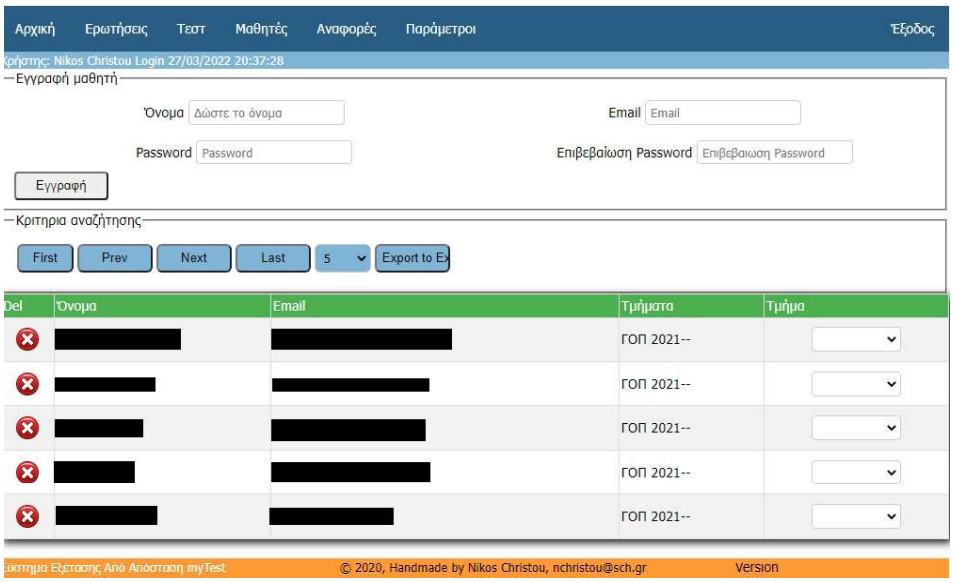

Στην Εικόνα 12 εμφανίζεται το τμήμα διαχείρισης των μαθητών του εκπαιδευτικού. Μπορούμε να καταχωρήσουμε έναν μαθητή χρησιμοποιώντας τρία στοιχεία, Όνομα, Email και password. Το Password δίνεται από τον εκπαιδευτικό για την εγγραφή του μαθητή αλλά την πρώτη φορά που θα συνδεθεί ο μαθητής στο λογαριασμό του του ζητείται να το αλλάξει. Με την επιτυχή καταχώρηση ο μαθητής εμφανίζεται στον πίνακα στο κάτω μέρος και από τη στήλη Τμήμα μπορούμε να αντιστοιχήσουμε το μαθητή στο τμήμα – ομάδα που θέλουμε.

Εικόνα 13

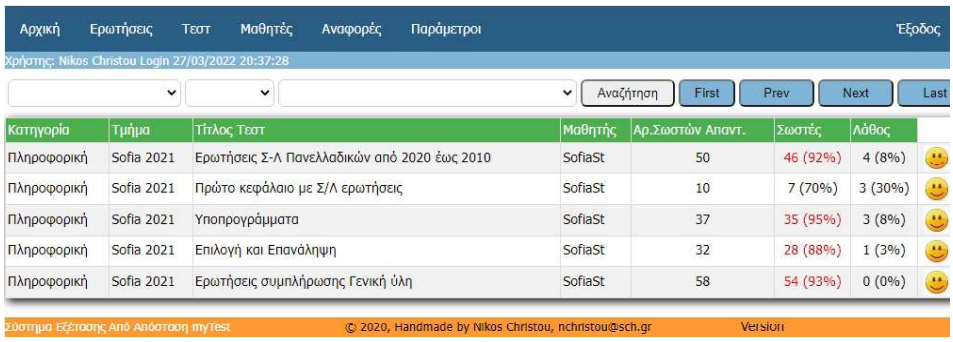

Στην Εικόνα 13 οδηγούμαστε από την εντολή Αναφορές. Στο σημείο αυτό εμφανίζεται το σύνολο των τεστ που έχουν απαντηθεί και έχουν βαθμολογηθεί. Ποσοστό απάντησης από 85% και πάνω εμφανίζεται με κόκκινο χρώμα στη στήλη Σωστές. Πατώντας το εικονίδιο βλέπουμε τις απαντήσεις του τεστ όπως εμφανίζονται στις Εικόνες από 14 έως 20.

Εικόνα 14

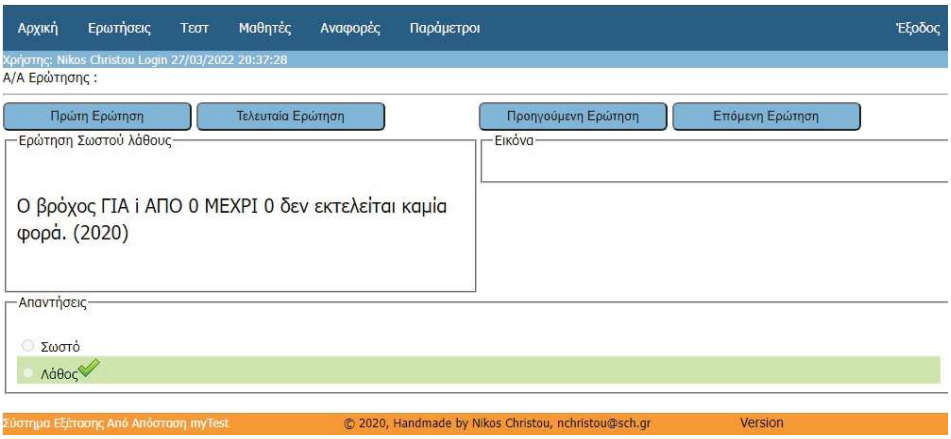

Οι απαντήσεις των μαθητών αν είναι σωστές εμφανίζεται δίπλα στην επιλογή τους το εικονίδιο ενώ στην περίπτωση λάθους εμφανίζεται το κόκκινο . Ανεξάρτητα από τις απαντήσεις των μαθητών οι σωστές περιπτώσεις - απαντήσεις εμφανίζονται σε μια πράσινη μπάρα (Εικόνα 14).

Εικόνα 15

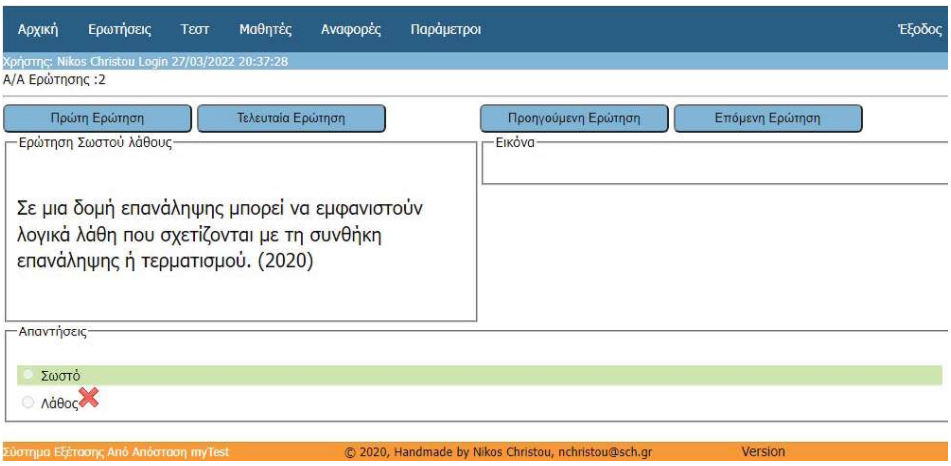

Στην Εικόνα 15 η περίπτωση Σωστό είναι η σωστή απάντηση της ερώτησης και

εμφανίζεται σε πράσινη μπάρα. Η απάντηση που δόθηκε όμως είναι η περίπτωση λάθος και πήρε το ✖.

Εικόνα 16

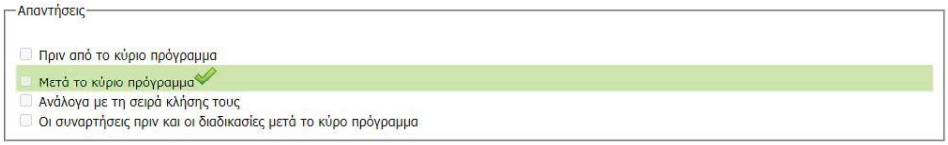

Η Εικόνα 16 εμφανίζει τα αποτελέσματα μιας ερώτησης επιλογής που απαντήθηκε σωστά.

Εικόνα 17

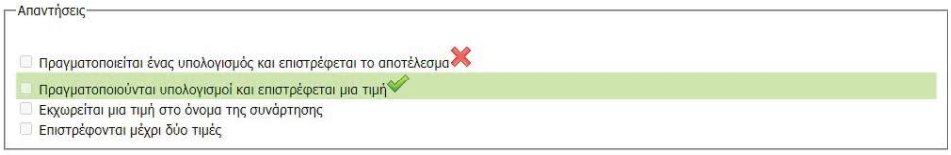

Στην Εικόνα 17 ερώτηση επιλογής η οποία απαντήθηκε λάθος.

Εικόνα 18

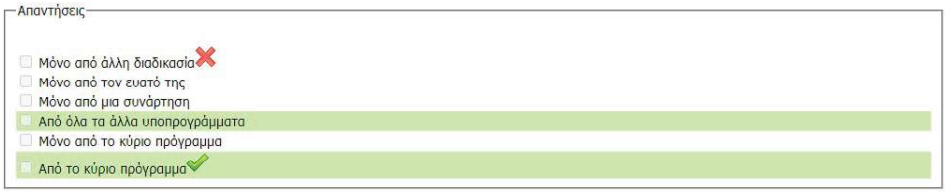

Στην Εικόνα 18 ερώτηση πολλαπλών επιλογών απαντήθηκε με μία λάθος και μία σωστή απάντηση.

Εικόνα 19

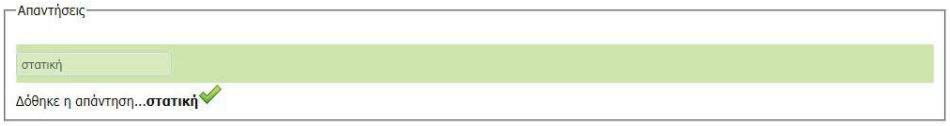

Απάντηση σε ερώτηση συμπλήρωσης και το αποτέλεσμα είναι σωστό (Εικόνα 19). Στο πράσινο πλαίσιο εμφανίζεται η σωστή απάντηση και στην επόμενη γραμμή η

απάντηση που δόθηκε από τον μαθητή. Δίπλα ακριβώς από την απάντηση του μαθητή το ✔.

Εικόνα 20

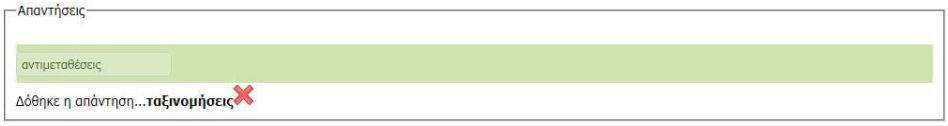

Στην αντίθετη περίπτωση (Εικόνα 20) δηλαδή να δοθεί λάθος απάντηση σε ερώτηση συμπλήρωσης εμφανίζεται ✖.

Στη συνέχεια θα συνδεθούμε στο σύστημα myTest ως χρήστης μαθητής και θα δούμε τις δυνατότητες και λειτουργίες που μπορεί να έχει ο χρήστης αυτού του τύπου.

Εικόνα 21

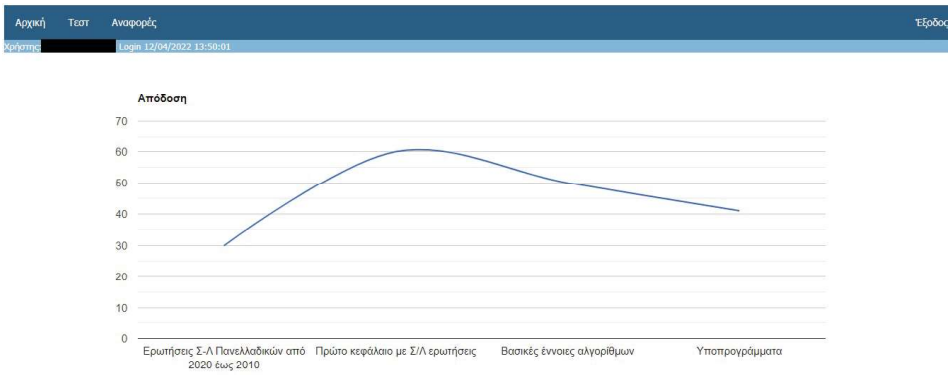

Στην οθόνη 21 φαίνεται η είσοδος στο σύστημα ως μαθητής – εξεταζόμενος. Στο κέντρο διαγραμματικά απεικονίζεται η απόδοση στα τεστ που έχει μέχρι τώρα συμμετάσχει και οι βαθμοί που πέτυχε. Στον κάθετο άξονα είναι η κλίμακα από 0 μέχρι 100 της βαθμολογίας και στον οριζόντιο ονομαστικά τα τεστ που απάντησε.

Εικόνα 22

Επιλέγοντας Τεστ από το οριζόντιο μενού οδηγούμαστε στον πίνακα (Εικόνα 22) με τα μέχρι τώρα τεστ που έχουν ανατεθεί στο μαθητή του παραδείγματός μας (έχουν χρεωθεί στο λογαριασμό του πιο συγκεκριμένα). Τα συγκεκριμένα τεστ δεν έχουν απαντηθεί και βρίσκονται σε αναμονή. Η έναρξη απάντησης ενός τεστ γίνεται πατώντας το εικονίδιο στο αριστερό μέρος του πίνακα

Εικόνα 23

Στην Εικόνα 23 η εντολή Αναφορές εμφανίζει στον μαθητή τα τεστ που έχει απαντήσει. Μπορεί να δει τα ποσοστά που έχει καταφέρει και τις απαντήσεις που έχει δώσει πατώντας στο εικονίδιο . Ουσιαστικά είναι σαν να έχει το διορθωμένο τεστ από τον βαθμολογητή εκπαιδευτικό.

Εικόνα 24

Η Εικόνα 24 μας δείχνει μια συγκεντρωτική αναφορά για το κάθε τεστ αν πατήσουμε στο S της στήλης Σύνοψη του προηγούμενου πίνακα.

ΕΠΙΛΟΓΟΣ

Το καινοτόμο σύστημα myTest,

- είναι ένα υποστηρικτικό εργαλείο στα χέρια των εκπαιδευτικών των σχολικών μονάδων της δευτεροβάθμιας εκπαίδευσης χωρίς αυτό να σημαίνει ότι δεν μπορεί να υιοθετηθεί και στην Πρωτοβάθμια,
- ενδυναμώνει το εκπαιδευτικό έργο,
- αποφορτίζει τον όγκο δουλειάς της εξέτασης,
- τα αποτελέσματα είναι άμεσα διαθέσιμα και για εκπαιδευτικούς και για μαθητές,

- αναγνωρίζεται το έργο των εκπαιδευτικών,
- είναι δωρεάν προς χρήση,
- οι μαθητές αποκτούν εμπιστοσύνη στις ΤΠΕ

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

Μαγνήσαλης, Κ. (1998). Δημιουργική θεωρία & τεχνική για την ανάπτυξη της δημιουργικότητας. Αθήνα: Εκδόσεις Interbooks

Ξωχέλλης, Π. (2002). Η Επιμόρφωση των Εκπαιδευτικών σήμερα: διεθνής αναγκαιότητα - ελληνικές εξελίξεις και εμπειρίες. Ανακοίνωση στο 2ο Διεθνές Συνέδριο: Η παιδεία στην αυγή του 21ου αιώνα, Πάτρα. Ανακτήθηκε 16-08-07 από http://www.elemedu.upatras.gr/eriande/synedria/synedrio2/praktika/ksoxelis.htm

Παπαχαρίση, Α. (2015). «Δημιουργική σκέψη: ορισμός». Διαθέσιμο στο http://papacharisi.com/δημιουργική-σκέψη/

Παρασκευόπουλος, Ι. (2004). Δημιουργική σκέψη στο Σχολείο και στην Οικογένεια. Αθήνα: Αυτοέκδοση

Σπυροπούλου, Δ., Αναστασάκη, Α., Δεληγιάννη, Δ., Κούτρα, Χ., & Μπούρας, Σ. (2008). Τα καινοτόμα προγράμματα στην Πρωτοβάθμια και Δευτεροβάθμια Εκπαίδευση: Λειτουργική διεισδυτικότητα και βιωσιμότητα. Διαθέσιμο στο http://reader.ekt.gr/bookReader/show/index.php?lib=EDULLL&item=109&bitstream=109_01#page/1/mode/1up

Coburn, C. E. (2003). Rethinking scale: Moving beyond numbers to deep and lasting change. *Educational Researcher*, 32(6), pp.3-12

Fullan, M. (2001). *The New Meaning of Educational Change*. New York: Teachers College Press

MySQL. (2022, 4 11). Retrieved from MySQL: https://dev.mysql.com/doc/refman/8.0/en/what-is-mysql.html

PHP Hypertext Preprocessor. (2022, 4 11). Retrieved from PHP Hypertext Preprocessor: https://www.php.net/

TechTerms. (2022, 4 11). Retrieved from TechTerms: https://techterms.com/definition/javascript

W3Schools. (2022, 4 11). Retrieved from W3Schools: https://www.w3schools.com/php/php_ajax_intro.asp

Wikipedia. (2022, 4 11). Retrieved from Wikipedia: https://el.wikipedia.org/wiki/PHP

Wikipedia. (2022, 4 11). Retrieved from Wikipedia: https://el.wikipedia.org/wiki/HTML

Μια χρονιά μαζί… στο Αρχαίο Θέατρο Ελευθερέως Διονύσου!

Σουρίδη Παναγιώτα
Φιλόλογος- Γλωσσολόγος, MSC, MA- 3ο Γυμνάσιο Αργυρούπολης
pansouridi@yahoo.gr

ΠΕΡΙΛΗΨΗ

Η παρούσα εργασία περιγράφει την ετήσια εμπειρία από την υλοποίηση του Προγράμματος «Εργαστήρι 3ών συναντήσεων για οργανωμένη ομάδα μαθητών», σε συνεργασία με τις Εκδόσεις Πατάκη και την Κίνηση Πολιτών Διάζωμα, κατά το σχολικό έτος 2019-20. Με έμφαση στο Αρχαίο Θέατρο Ελευθερέως Διονύσου, είχαμε την ευκαιρία να γνωρίσουμε το μνημείο, αναπτύσσοντας μια διαλεκτική σχέση με το ίδιο και τον πολιτισμό μας ευρύτερα. Το Πρόγραμμα είχε εξαρχής στόχο την ανάληψη ενεργού ρόλου από την πλευρά των συμμετεχόντων μαθητών, με αποτέλεσμα την πρωτότυπη δημιουργία μας, το Ψηφιακό Ημερολόγιο Σχολικού Έτους 2020-21, με τίτλο «Μια χρονιά μαζί...στο Αρχαίο Θέατρο Ελευθερέως Διονύσου!».

Λέξεις κλειδιά*: Αρχαίο Θέατρο, πολιτισμός, συνεργατική δημιουργία, βιωματική μάθηση*

ΕΙΣΑΓΩΓΗ

Η επαφή των μαθητών με την τραγωδία γίνεται, όπως είναι γνωστό στη Γ Γυμνασίου, στο πλαίσιο της διδασκαλίας της Ελένης του Ευριπίδη. Η διδακτική οργάνωση του συγκεκριμένου σχολικού βιβλίου βασίζεται κατά κύριο λόγο στα ακόλουθα παιδαγωγικά κριτήρια σύμφωνα με τη συγγραφική ομάδα: την αναγνωσιμότητά του και την ελκυστικότητά του για το μαθητή. Η αναγνωσιμότητα επιδιώκεται με την αναπλαισίωση του επιστημονικού λόγου και των ποικίλων ερμηνευτικών πορισμάτων, με τη σταδιακή

διερεύνηση σύνθετων και απαιτητικών όρων ή εννοιών άγνωστων στους μαθητές, με τη διάταξη των στοιχείων από το συγκεκριμένο στο αφηρημένο και σύνθετο, από το γνωστό στο άγνωστο, από την επισήμανση στον προβληματισμό, με τη συνολική και όχι κατά στίχο προσέγγιση των σκηνών, καθώς και με τη συνολική οργάνωση του υλικού, την τυπογραφική εμφάνιση και το εικονογραφικό υλικό. Από την άλλη πλευρά, η ελκυστικότητα έγκειται στη βιωματική προσέγγιση, που στοχεύει να εμπλέκει τους μαθητές με άμεσο τρόπο στη διαδικασία, με τις ανοικτές ερωτήσεις, που τους δίνουν ένα σημαίνοντα ρόλο στη διαδικασία, αφού τους καλούν να πάρουν προσωπική θέση, με την επιλογή θεμάτων που να ανταποκρίνονται στις εφηβικές αναζητήσεις (αίσθημα δικαίου, επίμονη αναζήτηση σταθερών σημείων προσανατολισμού της συμπεριφοράς και προσδιορισμού της κοινωνικής τους θέσης) και τέλος με την αναζήτηση αναλογιών στη σύγχρονη ζωή.

Σε ό,τι αφορά τις γνώσεις που διαμορφώνουν και το ανάλογο υπόβαθρο οι συγγραφείς τις παραθέτουν σταδιακά, ώστε να μπορούν οι μαθητές να παρακολουθήσουν την προσέγγιση. Τα βήματα οργανώνονται με τέτοιον τρόπο, ώστε το προηγούμενο να ενσωματώνεται στο επόμενο, προηγείται δηλαδή η διερεύνηση της έννοιας ή του συγκεκριμένου στοιχείου, και ακολούθως η εμπέδωση και εφαρμογή. Έτσι οι μαθητές μπορούν να εξοικειωθούν με τη διαδικασία, σύμφωνα με την οποία επισημαίνουν στοιχεία στην ατομική και συγκεκριμένη περίπτωση και μπορούν στη συνέχεια να γενικεύσουν. Μέσα από την αξιοποίηση αυτών των γνώσεων εξοικειώνονται με την ειδική ορολογία και αρχίζουν σταδιακά να αναγνωρίζουν πεδία μελέτης της τραγωδίας.

Ένας εξίσου σημαντικός παιδαγωγικός προσανατολισμός της διδακτικής οργάνωσης του βιβλίου είναι η άμεση συνομιλία των μαθητών με το κείμενο, με στόχο την ενίσχυση της υποκειμενικότητάς τους. Οι μαθητές καλούνται να διατυπώσουν τις απόψεις τους, με την προϋπόθεση ότι επεξεργάζονται στοιχεία με συστηματικό τρόπο, και καταθέτουν τις δικές τους εμπειρίες σχετικά με τα θέματα που θίγονται. Έτσι, μπορεί να αποκτήσει σημασία η δική τους προσφορά στη διαδικασία, να καταξιωθεί η προσωπική τους εμπειρία και το δικό τους πολιτισμικό πλαίσιο, να αναπτυχθούν η κατανόηση και ο σεβασμός στη διαφορετική άποψη. Η αναφορά στο παρόν του μαθητή ή και το συλλογικό παρόν αποτελεί το ζητούμενο της όλης διαδικασίας εφόσον το κείμενο ή το θέμα υπό διαπραγμάτευση δεν αποτελεί αφορμή για αξιολογικές συγκρίσεις αλλά για αναφορά σε σύγχρονα δεδομένα.

Συγχρόνως, τονίζεται η δυνατότητα αξιοποίησης των γενικών μορφωτικών εμπειριών μέσω της συνεργασίας με τα άλλα μαθήματα με αντίστοιχες διασυνδέσεις. Η διαθεματική προοπτική εμφανίζεται ως προτεραιότητα ώστε να εξασφαλίζεται και η ενιαιοποίηση της σχολικής γνώσης. Τονίζεται ιδιαίτερα από τους συγγραφείς ότι όλη η διδακτική οργάνωση προκρίνει τη διερευνητική μάθηση με τελικό στόχο τη μετάβαση από την καθοδήγηση στην αυτόνομη δράση των μαθητών. Το βιβλίο δηλαδή σταδιακά δίνει τα ερεθίσματα που θα βοηθήσουν το μαθητή να νοηματοδοτήσει και με έναν προσωπικό τρόπο το κείμενο, γι' αυτό τον κατευθύνει σε διερευνητικές διαδικασίες, αλλά ταυτόχρονα που προτείνει και ποικίλες και, κάποιες φορές, εναλλακτικές οπτικές, που θα του επιτρέψουν να αναπτύξει αναγνωστικές δεξιότητες.

Αναγνωρίζοντας όλη την παιδαγωγική και γνωστική στοχοθεσία του μαθήματος και επιδιώκοντας την επίτευξή της στο μέγιστο δυνατό, η διδάσκουσα Φιλόλογος ανέλαβε το σύνολο των μαθητών της Γ Γυμνασίου στην «Ελένη» του Ευριπίδη κατά τη φετινή

χρονιά. Η ιδιαιτερότητα μάλιστα της διδακτικής της Αρχαίας Ελληνικής Γραμματείας, λόγω της διαφοροποιημένης λειτουργίας του αρχαίου θεάτρου με το σύγχρονο, οδήγησε τη διδάσκουσα στην συνεργασία του Σχολείου με το Πρόγραμμα «Εργαστήρι 3ών Συναντήσεων για Οργανωμένη Ομάδα Σχολείου». Πρόκειται για Πρόγραμμα που διενεργήθηκε κατά 3η συνεχή χρονιά στο πλαίσιο του Μήνα Εφηβείας των Εκδόσεων Πατάκη, με την υποστήριξη της Κίνησης Πολιτών για την Ανάδειξη και Αξιοποίηση των Αρχαίων Θεάτρων, Διάζωμα. Η πρόταση, συνδεδεμένη με ανάλογη ετήσια δέσμευση στο Πρόγραμμα, έγινε δεκτή με ενθουσιασμό, σηματοδοτώντας μια νέα εμπειρία βιωματικής μάθησης για το Σχολείο.

ΤΟ ΠΡΟΓΡΑΜΜΑ

Οι παιδαγωγικοί στόχοι του Προγράμματος ήταν οι ακόλουθοι:

- Να αντιληφθούν οι μαθητές τη συγχρονική και διαχρονική σημασία του Αρχαίου Θεάτρου Ελευθερέως Διονύσου.
- Να συνειδητοποιήσουν οι μαθητές τη συμβολή του Αρχαίου Θεάτρου στον παγκόσμιο πολιτισμό.
- Να ενθαρρυνθούν οι μαθητές στην ελεύθερη έκφραση και την πρωτοβουλία.
- Να αξιοποιήσουν οι συμμετέχοντες ιδιαίτερα ταλέντα με δημιουργικό τρόπο.
- Να καλλιεργήσουν οι συμμετέχοντες τις ατομικές και κοινωνικές τους δεξιότητες.
- Να βιώσουν οι μαθητές τη δύναμη των πολιτισμικών αγαθών και των διαχρονικών αξιών.
- Να κατανοήσουν οι συμμετέχοντες ότι η αλληλεπίδραση είναι θεμέλιο του πολιτισμού και της ανθρώπινης προόδου.
- Η πρωτοτυπία του Προγράμματος έγκειται στο γεγονός ότι στόχος του ήταν το σύνολο των μαθητών της Β & Γ Γυμνασίου, γεγονός που επιτεύχθηκε:
- Με τη διάχυση της γνώσης και της εμπειρίας της ομάδας που ήταν παρούσα στις 2 συναντήσεις στο σύνολο των μαθητών της Β & Γ Τάξης του Σχολείου.
- Με τη συνεργατική δημιουργία του Ψηφιακού Ημερολογίου στο οποίο συνέβαλαν εξίσου όλοι οι μαθητές Β & Γ Γυμνασίου.

ΜΕΘΟΔΟΛΟΓΙΑ

Το Πρόγραμμα αξιοποίησε τις δυνατότητες που παρέχει η τυπική μάθηση ως δομημένο εκπαιδευτικό σύστημα, στηρίχτηκε όμως στις αρχές της μη-τυπικής μάθησης, αποσκοπώντας στην προσωπική και κοινωνική εκπαίδευση της μαθητικής κοινότητας. Αυτό σημαίνει ότι το γνωστικό αντικείμενο λειτούργησε ως βάση για τη διαπραγμάτευση των επιμέρους εννοιών και πτυχών του Αρχαίου Θεάτρου, ακόμα και ως εργαλείο για τη διερεύνησή του, ενώ η ανατροφοδοτική διαδικασία χαρακτήρισε όλη την εξέλιξη της εν λόγω προσέγγισης. Παράλληλα, ενεργοποιήθηκε η μέθοδος της άτυπης μάθησης, μέσα από δραστηριότητες ελεύθερου χρόνου, έξω από το χώρο του σχολείου και σε ωράριο εκτός του σχολικού, με στόχο την ενίσχυση των δεξιοτήτων των μαθητών.

Οι διδακτικές αρχές στις οποίες στηρίχτηκε η εκπαιδευτική διαδικασία ήταν

σαφείς. Αρχικά προκλήθηκε η καθοδηγούμενη αυτενέργεια, η συνολική δηλαδή κατάσταση δεκτικότητας τους μαθητές και η δημιουργία κινήτρου για μάθηση, καθώς και η αρχή της εποπτείας, βάσει της οποίας οι μαθητές ήρθαν σε άμεση επαφή με το προς μάθηση αντικείμενο με σκοπό την ουσιαστική μάθηση. Παράλληλα, η αρχή της συνολικότητας έδωσε μια σαφή εικόνα της διδακτικής πορείας του αντικειμένου, της εσωτερικής του διάρθρωσης και της συνολικής υπόστασής του, ενώ η αρχή της βιωματικότητας διέγειρε το συναίσθημα των συμμετεχόντων μαθητών στη διδακτική μαθησιακή πράξη, δίνοντας την ευκαιρία για απόκτηση εμπειριών από την επεξεργασία του αντικειμένου. Τέλος, η αρχή της εγγύτητας στη ζωή ήταν εξαιρετικά σημαντική για την κοινωνική μάθηση, εφόσον το συνειδητό αίτημα από την εκπαιδευτική διαδικασία δεν ήταν η μόρφωση για το σχολείο αλλά για τη ζωή, η αλληλεπίδραση του σχολείου με την κοινωνία και την κοινωνική πραγματικότητα.

Πιο συγκεκριμένα, στην αρχή της χρονιάς ο Σύλλογος Διδασκόντων, μετά από εισήγηση της Φιλολόγου κας Σουρίδη Παναγιώτας, ενέκρινε τη διενέργεια του Προγράμματος και κατόπιν η Εικαστικός κα Μαντέλλου Ελένη εξέφρασε το ενδιαφέρον της για συνεργασία, με ζητούμενη την εικαστική προσέγγιση του θέματος. Οι συναντήσεις που προέβλεπε το Πρόγραμμα ήταν 3, οι δύο επιμορφωτικές και η τελική, αυτή της παρουσίασης του τελικού προϊόντος.

Η 1η συνάντηση γνωριμίας πραγματοποιήθηκε στις 10/12/2019 στον φιλόξενο χώρο του Βιβλιοπωλείου των Εκδόσεων Πατάκη στο κέντρο της Αθήνας, όπου το Σωματείο Διάζωμα, μέσω της Υπεύθυνης Εκπαιδευτικών Προγραμμάτων κας Μαίρης Μπελογιάννη, Φιλολόγου, δρ. Αρχαιολογίας, επέδειξε τον ρόλο του στην αποκατάσταση, ανάδειξη και προβολή των Αρχαίων Θεάτρων. Στην συνέχεια ξεκίνησε η εκπαιδευτική μας εμπειρία με το εμβληματικό Αρχαίο Θέατρο Ελευθερέως Διονύσου, στη νότια κλιτύ του βράχου της Ακρόπολης, το οποίο κλήθηκαν οι μαθητές να «υιοθετήσουν» και κατόπιν να «συστήσουν» στους συμμαθητές τους, στην εκπαιδευτική κοινότητα και στην τοπική κοινωνία. Στη συνάντηση αυτή είχαν την ευκαιρία να παρακολουθήσουν:

Α. Παραδείγματα «κοινωνικοποίησης ενός Αρχαίου Θεάτρου αλλά και τρόπους αξιοποίησης του πολιτιστικού και περιβαλλοντικού αποθέματος ενός τόπου, που προτείνει και υλοποιεί το Διάζωμα σε απόλυτη συνέργεια με τους αρμόδιους φορείς, όπως είναι το Υπουργείο Πολιτισμού, οι Περιφέρειες, η Κοινωνία των Πολιτών και οι Δήμοι, τα οποία παρουσίασε με εύληπτο τρόπο η κα Μαρία Κουρασάνη, Αρχαιολόγος και στέλεχος του Διαζώματος.

Β. Την ιστορία και την εξέλιξη των Αρχαίων Θεάτρων με έμφαση στο Αρχαίο Θέατρο Ελευθερέως Διονύσου, τα οποίο ξετύλιξε με συναρπαστικό τρόπο ο κος Κωνσταντίνος Μπολέτης, Αρχιτέκτων, Αρχαιολόγος και αναστηλωτής του Θεάτρου.

Γ. Τη διαδικασία συγγραφικής αποτύπωσης ενός αρχαίου γεγονότος με χαρακτηριστικά παραδείγματα μέσα από βιβλία που έχουν εκδοθεί και κυκλοφορούν με επιτυχία, την οποία παρουσίασε με διαδραστικό τρόπο η κα Κατερίνα Σέρβη, συγγραφέας και Αρχαιολόγος.

Δ Πετυχημένους τρόπους προβολής και επικοινωνίας ενός προϊόντος ή μιας δημιουργίας ως «μελέτη περίπτωσης» που παρουσίασε με χαρισματικό τρόπο ο κος Δικαίος Χατζηπλής, υπεύθυνος εκδηλώσεων εφηβικού βιβλίου των εκδόσεων Πατάκη και συγγραφέας.

Η συνάντηση έκλεισε με την εφαρμογή του «καταιγισμού ιδεών», μέσα από

την οποία ακούστηκαν ιδέες από την πλευρά των μαθητών ως μια πρώτη απόπειρα παρουσίασης του Αρχαίου Θεάτρου Ελευθερέως Διονύσου στο μαθητικό κοινό, ενεργοποιώντας μεταγνωστικές διαδικασίες.

Η 2η κατά σειρά συνάντηση, αυτή τη φορά in situ, στο Θέατρο Ελευθερέως Διονύσου στη νότια κλιτύ της Ακρόπολης, προγραμματίστηκε στις 13/2/2020. Τους μαθητές υποδέχτηκε στη νότια είσοδο του αρχαιολογικού χώρου ο κος Κωνσταντίνος Μπολέτης, ο οποίος στη συνέχεια ξενάγησε την ομάδα στον περικείμενο χώρο και κατόπιν στο μεγαλειώδες μνημείο του Αρχαίου Θεάτρου. Η αναλυτική και επιστημονική παρουσίαση του κου Μπολέτη:

α. Ανέδειξε μοναδικές πτυχές αναφορικά με την κατασκευή και τα τεχνικά γνωρίσματα του έργου.
β. Τόνισε τα κοινωνικά, θρησκευτικά και πολιτικά δεδομένα της εποχής της ανοικοδόμησης του μνημείου.
γ. Υπογράμμισε τη διαχρονική λειτουργία του στα κατοπινά χρόνια, τη ρωμαϊκή και τη βυζαντινή περίοδο.
δ. Έδωσε τη δυνατότητα στους μαθητές να ενημερωθούν για το τρέχον έργο αναστήλωσης, τις προτεραιότητες της επιστημονικής ομάδας καθώς και τις ανάγκες προστασίας του μνημείου από το σύγχρονο επισκέπτη.
ε. Προσέφερε ερεθίσματα, τόσο γνωστικά όσο και αισθητικά, ιδιαίτερα σημαντικά για τους μαθητές, ώστε με τη σειρά τους να διαμορφώσουν τη δική τους πρωτότυπη ιδέα παρουσίασης του Θεάτρου Ελευθερέως Διονύσου.

Τόσο μετά την 1η όσο και μετά τη 2η συνάντηση της ομάδας, ακολούθησε στο Σχολείο πλέον η διάχυση των γνώσεων και των εμπειριών στα υπόλοιπα 2 τμήματα της Γ Γυμνασίου και στα 4 τμήματα της Β Γυμνασίου, ώστε το σύνολο των μαθητών να ενημερωθεί για την πορεία και το περιεχόμενο του Προγράμματος. Παράλληλα, δημιουργήθηκε ηλεκτρονικό περιοδικό στο οποίο οι μαθητές καταχωρούσαν την εξελικτική πορεία του Προγράμματος με ανάλογα άρθα και φωτογραφικό υλικό. Μετά την ολοκλήρωση των 2 συναντήσεων και τη διάχυση, η διαπραγμάτευση του θέματος ακολούθησε 2 διαφορετικούς δρόμους, έναν για κάθε τάξη.

Η Β Γυμνασίου ανέλαβε να συγκεντρώσει και να εμπλουτίσει το φωτογραφικό υλικό από τις συναντήσεις και στη συνέχεια να αποτυπώσει εικαστικά με συνεργατικά έργα την οπτική της πάνω στο μνημείο, αξιοποιώντας ποικιλία τεχνικών και υλικών. Αφού χωρίστηκαν οι μαθητές σε ομάδες, με γνώμονα τη φαντασία τους και κριτήριο τη συναπόφαση, ανέλαβαν τη διαμόρφωση των έργων διάστασης 50 Χ 70 εκ.. Συνολικά δημιουργήθηκαν 18 ομαδικά έργα.

Για τη Γ Γυμνασίου, στην οποία το γνωστικό υπόβαθρο είχε ήδη διαμορφωθεί από τη μελέτη της εισαγωγής στο Δράμα και την ερμηνευτική προσέγγιση της τραγωδίας «Ελένη», ετοιμάστηκαν από την υπεύθυνη Φιλόλογο 10 στοχευμένοι Φάκελοι Υλικού. Οι Φάκελοι, θεματικά διακριτοί, περιελάμβαναν μελέτες, επιστημονικά άρθρα, αφιερώματα, ταξιδιωτικούς οδηγούς και ηλεκτρονικές βάσεις δεδομένων με πολύτιμες πληροφορίες για το Θέατρο Ελευθερέως Διονύσου. Η ομαδοσυνεργατική μέθοδος κρίθηκε για άλλη μια φορά ως η καταλληλότερη, εφόσον οι μαθητές, με βάση τα ενδιαφέροντα που είχαν ανακύψει από την ενασχόλησή τους με το θέμα διαμόρφωσαν ανάλογες ομάδες εργασίας επιλέγοντας τον Φάκελο που εξέφρασε αυτά τους τα ενδιαφέροντα. Η διερευνητική μάθηση και η μέθοδος Project ήταν οι εκπαιδευτικές μέθοδοι που αξιοποιήθηκαν

στην προκειμένη φάση του Προγράμματος, ενεργοποιώντας την πρωτοβουλία και τις ιδιαίτερες ικανότητες των μαθητών. Μέσω άρθρων οι μαθητικές ομάδες κλήθηκαν να παρουσίασουν το θέμα του Φακέλου τους τους στην ολομέλεια. Συγχρόνως, με σχετικές ψηφιακές αφίσες ευαισθητοποίησης που διαμόρφωσαν, οπτικοποίησαν την πληροφορία. Συνοδευτικά οι μαθητές συμπλήρωσαν ερωτηματολόγιο στο οποίο αποτύπωσαν το ρόλο και τη συμβολή τους στην ομάδα, καθώς και τα ενδιαφέροντα σημεία και τις προκλήσεις που προέκυψαν από τη δουλειά τους. Στα πλεονεκτήματα οι μαθητές κατέγραψαν τη διαφωτιστική εμπειρία από την επαφή με το Αρχαίο Θέατρο, τη διεύρυνση των οριζόντων τους και τον υπεύθυνο ρόλο ευαισθητοποίησης που ανέλαβαν μέσω της αφίσας. Από την άλλη πλευρά, η πρωτόγνωρη εμπειρία, η κριτική θεώρηση των πηγών και η δημιουργική χρήση των τεχνολογιών δυσκόλεψε ορισμένους μαθητές, γι αυτό και η λειτουργία τους στο πλαίσιο της ομάδας τούς ενδυνάμωσε και συνέβαλε στην αποτελεσματικότητα του έργου τους, σύμφωνα με τα λεγόμενά τους.

Αφού οι μαθητές παρουσίασαν τις εργασίες τους και παρακολούθησαν τις δουλειές των συμμαθητών τους, διαπίστωσαν από κοντά την εξέλιξη των εικαστικών έργων της Β Γυμνασίου. Ως εκ τούτου, τέθηκε το ερώτημα της μορφής που θα μπορούσε να έχει η τελική σύνθεση. Μετά από αρκετές ιδέες και σκέψεις για το χρονοδιάγραμμα και τις δυνατότητες των ομάδων, διαμορφώθηκε η τελική ιδέα για την παρουσίαση του Αρχαίου Θεάτρου Ελευθερέως Διονύσου, η δημιουργία ενός Ψηφιακού Σχολικού Ημερολογίου για την επόμενη σχολική χρονιά 2020-21, στην οποία θεματικά θα αποκαλύπτονταν οι επιμέρους πτυχές του μοναδικού αυτού μνημείου της παγκόσμιας πολιτιστικής κληρονομιάς. Η τελική συμφωνία για το προϊόν συνέπεσε με το lockdown, με αποτέλεσμα η συνέχεια του έργου μας να ακολουθήσει τη μορφή της εξ αποστάσεως εκπαίδευσης, κάτι που λειτούργησε εξαιρετικά, δεδομένου ότι τα εικαστικά έργα είχαν ήδη ολοκληρωθεί.

Η Γ Γυμνασίου ανέλαβε πλέον τη δημιουργία 13 infographics που κρίθηκαν ως τα καταλληλότερα για τη δημιουργική σύνθεση του Ψηφιακού Ημερολογίου. Η παιδαγωγική και διδακτική εφαρμογή των infographics αντανακλά το σύγχρονο ενδιαφέρον τόσο για την ανάπτυξη παραγωγικού και επαγωγικού συλλογισμού από την κριτική επεξεργασία πηγών, όσο και για τη δημιουργική αξιοποίηση των τεχνολογιών από τους μαθητές. Τα infographics, ιδιαίτερα διαδεδομένα στα μέσα κοινωνικής δικτύωσης, αποτελούν οπτικές αναπαραστάσεις, μέσω των οποίων παρουσιάζονται σύνθετες πληροφορίες και στατιστικά στοιχεία με απλό και κατανοητό τρόπο. Είναι συνήθως κάθετες γραφικές αναπαραστάσεις που με τη χρήση εικόνων και κειμένου συμπυκνώνουν σύνθετες πληροφορίες και πρέπει να σχεδιάζονται έτσι ώστε να διαβάζονται γρήγορα. Αυτό σημαίνει ότι οι πληροφορίες και πρέπει να δίνονται σε μικρά κομμάτια με συγκεκριμένο τρόπο γραφής και η «ιστορία» να λέγεται με σαφήνεια, αρκετά συνοπτικά και αρκετά ελκυστικά ώστε να κάνει τον κόσμο να το διαβάσει. Δεδομένης της προηγούμενης εργασίας των μαθητών, στην οποία είχαν παρουσιάσει μέσω άρθρου και αφίσας τη θεματική τους, τα infographics αποτέλεσαν τον ιδανικό συνδυασμό της παρουσίασης της πληροφορίας παρακινώντας τις ομάδες στη σύνθεση λόγου και εικόνας με το επιθυμητό επικοινωνιακό αποτέλεσμα. Επιπλέον, στην αναζήτησή μας για την πρωτότυπη παρουσίαση του θέματος, τα infographics εμφάνισαν ιδιαίτερα πλεονεκτήματα. Η αξιοποίηση της πλατφόρμας Moodle που το Σχολείο μας διέθετε για την εξ αποστάσεως εκπαίδευση ήταν πολύτιμη, εφόσον λειτούργησε ως κοινή βάση αναφοράς παρέχοντας πολλαπλές δυνατότητες επικοινωνίας για την εξέλιξη

της δουλειάς μας. Καθόλη τη διάρκεια της διαδικασίας η ενθάρρυνση από την πλευρά της υπεύθυνης Φιλολόγου ήταν συνεχής, η ανατροφοδότηση σταθερή και η προσωπική έκφραση ανεμπόδιστη, ώστε να επιλυθούν ερωτήματα και πρακτικές δυσκολίες και να επιλεγούν τα καταλληλότερα εργαλεία για το επιδιωκόμενο αποτέλεσμα.

Οι θεματικές που προέκυψαν και προσεγγίστηκαν με τη δημιουργία των infographics ήταν οι εξής:

Α. Αρχαία Θέατρα του κόσμου
Β. Άγνωστες πτυχές του Αρχαίου Θεάτρου Διονύσου
Γ. Η τοποθεσία του Αρχαίου Θεάτρου
Δ. Στην Αρχαιότητα: δημιουργία
Ε. Το όνομα πίσω από το Θέατρο: ο θεός Διόνυσος
ΣΤ. Αρχαίο Θέατρο και ακουστική
Ζ. Θεατές στο Αρχαίο Θέατρο
Η. Επί σκηνής
Θ. Πρόσωπα και Προσωπεία
Ι. Το Αρχαίο Θέατρο Διονύσου στη σύγχρονη ιστορία
ΙΑ. Αναστήλωση του Αρχαίου Θεάτρου
ΙΒ. Οι ανάγκες του Αρχαίου Θεάτρου σήμερα
ΙΓ. Γιατί να το επισκεφθώ

Η καθεμιά από τις συνεργατικές δημιουργίες συνδυάστηκε στη συνέχεια με το εικαστικό έργο που θεματικά ήταν πλησιέστερο, διαμορφώνοντας πλέον την τελική δομή του Ημερολογίου. Στο Ημερολόγιο προστέθηκε Προλογικό Σημείωμα δίνοντας το στίγμα της στοχοθεσίας μας και της μεθοδολογίας που ακολουθήσαμε. Η επιλογή μας ήταν το Ημερολόγιο να ξεκινά από το Σεπτέμβρη, να είναι δηλαδή σχολικό, εφόσον το κοινό μας αποφασίσαμε ότι θα είναι οι συμμαθητές και οι εκπαιδευτικοί Δευτεροβάθμιας εκπαίδευσης, Ελλάδας και Ομογένειας. Μέσα από την πρωτότυπη αυτή παρουσίαση του Θεάτρου Ελευθερέως Διονύσου θελήσαμε να μεταφέρουμε το καταστάλαγμα της μελέτης και της εμπειρίας μας, ένα ηχηρό δηλαδή μήνυμα ενεργού πολιτειότητας και δημιουργικής έμπνευσης για τη νέα χρονιά.

Αν και η 3η και τελευταία συνάντηση που περιελάμβανε την Παρουσίαση δεν ήταν δυνατόν να πραγματοποιηθεί λόγω της πανδημίας, η προβολή του Ψηφιακού Σχολικού Ημερολογίου «Μια χρονιά μαζί...στο Αρχαίο Θέατρο Ελευθερέως Διονύσου!» πήρε μεγάλες διαστάσεις. Απεστάλη στις Διευθύνσεις Δευτεροβάθμιας Εκπαίδευσης ώστε να διαμοιραστεί ηλεκτρονικά στα σχολεία της Ελλάδας και σε σχολεία της Ομογένειας στα οποία είχαμε πρόσβαση και κοινοποιήθηκε ως Πρωτότυπη Παρουσίαση του Προγράμματος στις ιστοσελίδες των συνεργατών μας, Εκδόσεις Πατάκη και Διάζωμα. Επιπρόσθετα, προβλήθηκε και παρουσιάστηκε ως Καλή Πρακτική Σχολείου μέσω πανδημίας στο Φεστιβάλ Σχολικών Δραστηριοτήτων και την ιστοσελίδα της Δευτεροβάθμιας Εκπαίδευσης Δ Αθήνας. Με την ολοκλήρωση του σχολικού έτους η υπεύθυνη κατέγραψε σε φόρμες απολογισμού όλες τις πληροφορίες για το Πρόγραμμα που κατατέθηκαν στο πλαίσιο της συνεργασίας μας με την Εταιρεία Περιβάλλοντος και Πολιτισμού και το «Αειφόρο Σχολείο», διεκδικώντας μετά από διετή συνέπειά μας στις αρχές της Αειφορίας τη Σημαία Αειφόρου Σχολείου για το σύνολο των δράσεων του Σχολείου μας. Παράλληλα, το Πρόγραμμα κοινοποιήθηκε στο Παρατηρητήριο για την επίτευξη των 17 Στόχων Βιώσιμης Ανάπτυξης και υποβλήθηκε ως υποψηφιότητα

αναφορικά με τον 4ο Στόχο «Ποιοτική Εκπαίδευση» διεκδικώντας Βραβείο στον Πανελλήνιο Διαγωνισμό Bravo School Awards 2020, με θέμα την επίτευξη των Στόχων της Βιώσιμης Ανάπτυξης από τα σχολεία. Τέλος, επαινέθηκε ιδιαίτερα ως επιλογή και εφαρμογή στον ετήσιο απολογισμό του Σχολείου από το Δίκτυο ASPNET Σχολείων Unesco στο οποίο ανήκουμε για την εκπόνηση Καινοτόμων Προγραμμάτων, επιβεβαιώνοντας την ποιότητα του παρεχόμενου εκπαιδευτικού έργου. Πρέπει να σημειωθεί ότι το συνολικό Project κατατέθηκε σε ειδικό Φάκελο υποψηφιότητας για τα βραβεία Europa Nostra 2021 με θέμα την Πολιτιστική Κληρονομιά στον άξονα «Εκπαίδευση» αποσπώντας εξαιρετικά σχόλια στη πρώτη φάση των κρίσεων. Επιλέχτηκε επίσης ως καινοτόμος πρακτική ενεργού πολιτειότητας και παρουσιάστηκε στη Μαθητική Εβδομάδα Δράσης Ενεργών Πολιτών του ΥΠΕΠΘ στο πλαίσιο του THE ACT PROJECT. Τέλος, κατόπιν αιτήματος του Διαζώματος το Ημερολόγιο επικαιροποιήθηκε για το σχολικό έτος 2021-22, έχει αναρτηθεί στην πλατφόρμα «Generation D» και συνιστά εκπαιδευτικό υλικό προς αξιοποίηση (https://diazoma.gr/generationd/#/).

ΣΥΜΠΕΡΑΣΜΑΤΑ

Η συνεργασία μας με το ετήσιο Πρόγραμμα «Εργαστήρι 3ων συναντήσεων για Οργανωμένη Ομάδα Σχολείου», τις Εκδόσεις Πατάκη και την Κίνηση Πολιτών Διάζωμα υπήρξε εξαιρετικά επιτυχής εκπληρώνοντας όλους τους στόχους που θέτει το ΑΠΣ, επεκτείνοντας τα μαθησιακά και παιδαγωγικά αποτελέσματα και πολλαπλασιάζοντας τα οφέλη στη μαθητική μας κοινότητα.

Η βιωματική μάθηση ήταν η βάση του Προγράμματος εφόσον οι μαθητές είχαν την ευκαιρία να παρακολουθήσουν, να διαπιστώσουν, να διερευνήσουν και να δημιουργήσουν, με κοινό παρονομαστή το Αρχαίο Θέατρο. Η διαθεματική και διεπιστημονική προσέγγιση του θέματος, η επιμόρφωση από τους πλέον ειδικούς επιστήμονες και το σαφές παιδαγωγικό πλαίσιο απέδειξαν το εθνικό και διεθνές ενδιαφέρον για το Αρχαίο Θέατρο Ελευθερέως Διονύσου και τη σημασία ενεργών πολιτών ως θεματοφύλακες του πολιτισμού. Ενισχύθηκαν έτσι δεξιότητες ατομικές και κοινωνικές όπως η ανάλυση και η σύνθεση, η κριτική σκέψη, η δημιουργικότητα, ο ψηφιακός εγγραμματισμός, η διαχείριση χρόνου, ο προσανατολισμός στο αποτέλεσμα, η λήψη αποφάσεων, η αποφασιστικότητα, η ενσυναίσθηση, η αισιοδοξία, η ενεργός ακρόαση, η συνεργατικότητα. Παράλληλα, η παρακίνηση για ελεύθερη έκφραση, πρωτοβουλία και δημιουργία και η διαμόρφωση υγιών στάσεων ευθύνης που αποτελούσαν βασικούς άξονες του Προγράμματος, αφενός απέδειξαν τη σημασία για τη συμβολή του κάθε ανθρώπου στη διαμόρφωση του πολιτισμού, αφετέρου προσέφεραν μια εμπειρία ζωής αναφορικά με την ενεργό πολιτειότητα και το ρόλο που οι μαθητές καλούνται να διαδραματίσουν στην προστασία και την ανάδειξη της πολιτιστικής μας κληρονομιάς.

Παράλληλα, η ευέλικτη δομή του Προγράμματος έδωσε μεγάλα περιθώρια εκπαιδευτικής αξιοποίησης, προσαρμοσμένης στις ιδιαίτερες ανάγκες αλλά και τη δυναμική των ομάδων, όπως αυτή διαμορφώθηκε κατά τη διαδικασία υλοποίησής του. Είναι ενδεικτικό το γεγονός ότι το όραμα της υπεύθυνης Φιλολόγου για τη συνέργεια των μαθητών Β & Γ Γυμνασίου όχι μόνο δεν ματαιώθηκε – παρά το γεγονός ότι το Πρόγραμμα

εκ προοιμίου αναφερόταν σε 20μελή ομάδα μαθητών – αλλά και επαινέθηκε ιδιαίτερα ως πρωτοβουλία, με αποτέλεσμα να συνεργαστούν συνολικά για το παραδοτέο 150 μαθητές και μαθήτριες. Πρέπει να σημειωθεί η σταθερή υποστήριξη της προσπάθειάς μας από τους συνεργάτες μας, η πολύτιμη ανατροφοδότηση και η αμέριστη εμπιστοσύνη στη δέσμευσή μας που ενίσχυσε την επιμονή μας στην ποιότητα του τελικού προϊόντος, παρά τις αντίξοες κοινωνικές συνθήκες που αντιμετωπίσαμε όλοι μας λόγω της πανδημίας. Η παραλαβή των 150 ονομαστικών επαίνων για τους μαθητές και των 2 για τις υπεύθυνες καθηγήτριες από τους συνεργάτες μας προσέφερε την ηθική ικανοποίηση όλων μας.

Σχετικά με το ίδιο το προϊόν ως αποτέλεσμα της συνεργασίας μας με το Πρόγραμμα, παρουσιάζει ιδιαίτερα προτερήματα. Η χρηστική του αξία ως Ημερολόγιο Σχολικού Έτους του δίνει μια θέση στο χρόνο και το καθιστά σημείο αναφοράς στον ετήσιο προγραμματισμό μαθητών και καθηγητών. Παράλληλα, απόλυτα προσαρμοσμένο στο ιδιαίτερο κειμενικό είδος, προσφέρει μια σαφή ροή συλλογιστικής πορείας και γνωριμίας με το Αρχαίο Θέατρο που επιτελείται σταδιακά και αβίαστα, με σεβασμό στο χρόνο που όλοι χρειαζόμαστε για την εμπέδωσή του. Επιπρόσθετα, αποτελεί μια πλήρως τεκμηριωμένη και επιστημονική παρουσίαση, με αναφορές σε ανάλογη βιβλιογραφία, γεγονός που το καθιστά αυτοτελές εκπαιδευτικό υλικό για περαιτέρω χρήση και επεξεργασία. Ο συνδυασμός τέχνης και ψηφιακής δημιουργίας καθιστά το Ημερολόγιο ιδιαίτερα εύληπτο, ευχάριστο και εύχρηστο και το εκπαιδευτικό του περιεχόμενο ενδιαφέρον για κάθε ηλικία. Παράλληλα, η συνεργατική σύνθεση αποτελεί τόσο προσωπική όσο και συλλογική κατάθεση της βιωματικής εμπειρίας των μαθητών μας από την επαφή τους με το Αρχαίο Θέατρο, μεταφέρει σκέψεις και συναισθήματα και αποσκοπεί στην αλληλεπίδραση με τον αποδέκτη. Το γεγονός, άλλωστε ότι το Ημερολόγιο, δημιούργημα μαθητών, απευθύνεται σε συμμαθητές σε όλη την επικράτεια και το εξωτερικό, το καθιστά ιδιαίτερα προσφιλές και ευπρόσδεκτο, παρακινώντας σε προσωπική και κοινωνική μάθηση των μελών του μαθητικού πληθυσμού τόσο σε εθνικό και υπερεθνικό επίπεδο. Τέλος, η δημιουργική έμπνευση του Ημερολογίου, η θετική και αισιόδοξη οπτική του, επιδιώκει τη μεταφορά θετικών συναισθημάτων σε όλους τους συμμετέχοντες στην εκπαιδευτική διαδικασία καθώς και τις ευχές μας για μια νέα, καλύτερη για όλους, σχολική χρονιά. Η πρόσβαση στο Ψηφιακό Ημερολόγιο είναι δωρεάν και ελεύθερη μέσω του συνδέσμου https://www.flipsnack.com/Pansour/--f1jq7selc.html. (έκδοση 2021-22 στο σύνδεσμο: https://www.flipsnack.com/pansour/2021-2022.html).

Είναι προφανές ότι το Πρόγραμμα των Εκδόσεων Πατάκη και της Κίνησης Πολιτών Διάζωμα πρέπει να προβληθεί και να αυξηθούν τα σχολεία- συνεργάτες όχι μόνο στην Ελλάδα αλλά και στο εξωτερικό. Η ανάπτυξη διαλεκτικής σχέσης με την ιστορία και τον πολιτισμό μας είναι αναμφίβολα μια ισχυρή βάση για ένα υγιές παρόν και μέλλον ενώ η εκπαίδευση στο Αρχαίο Θέατρο μια σταθερή, φωτεινή οδός!

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

Baldry, H. (1981). *Το τραγικό θέατρο στην Αρχαία Ελλάδα.* Αθήνα: Καρδαμίτσα

Βερτσέτης, Α. (1999). *Διδακτική (Τ. Α΄)*. Αθήνα: Αυτοέκδοση.

Γεωργουσόπουλος, Κ. (1978). Η διδασκαλία της δραματικής ποίησης από μετάφραση. Απόψεις για μια διδακτική. *Νέα Παιδεία, 6, 103-114.*

Γώγος, Σ. (2005). Το Αρχαίο Θέατρο Διονύσου. Αθήνα: Μίλητος.

Δανασσής- Αφεντάκης, Α. (1996). Παιδαγωγική Ψυχολογία (Τ. Α΄) *Μάθηση και ανάπτυξη.* Αθήνα: Αυτοέκδοση.

Δεσύπρης, Ν., Παπαγεωργάκης, Δ., Πάμμος, Χρ., Τσενέ, Κ. Δραματική Ποίηση, Ευριπίδη Ελένη Γ Γυμνασίου (βιβλίο εκπαιδευτικού). ΥΠΕΠΕΘ, ΙΕΠ. Αθήνα: Διόφαντος

Κασσωτάκης, Μ., Φλουρής, Γ. (2006). *Μάθηση & Διδασκαλία (Τ. Α΄, Β΄)*. Αθήνα: Αυτοέκδοση.

Κολιάδης, Εμμ. (2006). *Θεωρίες μάθησης και εκπαιδευτική πράξη (Τ. Β΄, Γ΄).* Αθήνα: Αυτοέκδοση.

Μάξιμος, Π. (1998). Αρχαία Ελληνικά Θέατρα. Αθήνα.

Ματσαγγούρας, Η. (2006). *Η Διαθεματικότητα στη σχολική γνώση.* Αθήνα: Γρηγόρης.

Μινωτής, Α. (1972). *Εμπειρική θεατρική παιδεία.* Αθήνα: Φίλων.

Πανελλήνια Ένωση Φιλολόγων (1988). *Η αρχαία δραματική ποίηση. Ερμηνευτικές και διδακτικές προσεγγίσεις*. Σεμινάριο 10. Αθήνα

Σημειώσεις Σεμιναρίου ETwinning 2018-19 στο: seminars.etwinning.gr

Σπυροπούλου, Η. (1992). *Το αρχαίο ελληνικό θέατρο και η σύγχρονη αγωγή.* Αθήνα: Γκοβόστης.

Χρηστίδης, Χρ. (2003). *Προτάσεις για μια ευχάριστη διδασκαλία των Αρχαίων Ελληνικών στο Γυμνάσιο και στο Λύκειο.* Αθήνα: Γρηγόρης.

Ψηφιακή ποίηση και ενσυναίσθηση[1]

Τρικάλης Κωνσταντίνος
MEd Διδακτικολογίας, ΠΕ86, ΠΕ03,
Υπεύθυνος ΠΣΗΔΕ ΥΠΑΙΘ, ΠΔΕ Κρήτης
trikalis@gmail.com

ΠΕΡΙΛΗΨΗ

Η παρούσα εργασία περιγράφει ένα τριμηνιαίο σενάριο που εκδιπλώθηκε μετά την είσοδο του εκπαιδευτικού σε ένα νέο τμήμα της τρίτης τάξης Γυμνασίου. Σκοπός του σεναρίου ήταν η αντίληψη του σεβασμού της διαφορετικότητας και η οδήγηση των μαθητών με αναλυτική και συνθετική σκέψη. Ως μέθοδος προσέγγισης εφαρμόστηκε η τεχνική της κοινωνικογνωστικής μάθησης (Design Thinking), με αφόρμηση την ποίηση. Τα αποτελέσματα έδειξαν ότι όλοι οι μαθητές παρήγαγαν ισότιμα έργο και συμμετείχαν με μεγάλη διάθεση στη λήψη απόφασης. Ενισχύθηκε η έννοια της τυχαιοποίησης (randomize) και η αναγέννηση φράκταλ-γεωμετριών ανθρώπινων γνώσεων και αφηρημένης λογικής, ιδωμένες με το φακό σκέψης και συμπερίληψης όλων των ανθρώπων. Το συμπέρασμα στο οποίο καταλήγουμε, είναι ότι με το σενάριο αυτό, αποδείχθηκε στους μαθητές ο σεβασμός της διαφορετικότητας και η ανάγκη καλλιέργειας της ενσυναίσθησης μέσω των σχολικών μαθημάτων. Ως τελικό έργο ζητήθηκε από τους μαθητές, να αναζητήσουν ποιητές και καλλιτέχνες οι οποίοι έκαναν καριέρα, παρότι κατά την κοινωνία υπήρχε γνωστικό έλλειμμα ή υστέρηση σκέψης.

Λέξεις κλειδιά*: ενσυναίσθηση, ποιητική έρευνα, design thinking, σημασιολογική χαρτογράφηση εννοιών*

ΕΙΣΑΓΩΓΗ

Στον κόσμο της τεχνολογικής απόσπασης της προσοχής η ποίηση δίνει χώρο στην τάξη

για συμφιλίωση του ναρκισσιστικού κόσμου που μονοπωλείται από selfies και από μία εικονική επικοινωνία. Το χάσμα μεταξύ της καθημερινής ζωής και της κοινωνίας των ποιητών, δείχνει ότι οι ποιητές μπορούν να βρουν ένα τρόπο να επιστρέψουν σε θέαση και να αξιοποιηθούν στην τάξη δημιουργικά (Asdel, 2016).

Η τέχνη της νοητικής χαρτογράφησης και η κριτική των πληροφοριών μπορεί να αποκρυπτογραφήσει τη σύνθετη σημασία των λέξεων, σε μία μετασχηματίζουσα μάθηση, στην οποία ο θεατής αντιδρά με κριτικό λόγο σε εικόνες και ενεικονίσεις, που προσπαθούν να καταστρέψουν προοδευτικά το ανθρώπινο βλέμμα (Simanowski, 2011).

Η μάθηση των εκπαιδευτικών σε Επαγγελματικές κοινότητες μάθησης (PLC), με την αξιοποίηση ενός αφηγηματικού πλαισίου, μπορεί να προσδώσει αξία για αναλύσεις των διαδικασιών δημιουργίας ενός κόσμου νοημάτων. Οι εκπαιδευτικοί, αναπτύσσοντας την τεχνογνωσία τους, μπορούν να αναδείξουν τις ατομικές διαφορές και ανάγκες για "αφαιρετική μάθηση μέσω συμφραζομένων" με μία προσωπική προσέγγιση στο πεδίο της τάξης, ειδικότερα για μαθητές με ειδικές εκπαιδευτικές ανάγκες (Johnston & Harper, 2021).

Η αξιοποίηση των ποιημάτων μπορεί να χρησιμοποιηθεί και για περιπτώσεις θεραπευτικής προσεγγίσεως (ανάγκης θεραπείας) σε κλινικά βασισμένα μοντέλα ιατρικών ανθρωπιστικών επιστημών, τα οποία μπορούν να οδηγήσουν σε ενσυναίσθηση, τοποθετώντας τον ως επαγγελματία, κλινικά παρεμβαίνοντα, ως ειδικό στον πυρήνα του κοινωνικού περιβάλλοντος. Έτσι, παρόμοιες προσεγγίσεις στο σχολείο μπορούν να οδηγήσουν τις PLC σε αναγνώριση και επίγνωση των αφηγήσεων, με αυξημένη ικανότητα πνευματικών και συναισθηματικών δεξιοτήτων, ως ειδικών στη διδακτική θεραπευτική παρέμβαση (Muszkat et al., 2010).

Η αποκάλυψη της αξίας των ποιημάτων κρίνεται επείγουσα ανάγκη για το συσχετισμό ταυτοτήτων και την αποδοχή της διαφορετικότητας. Το σύνθετο τραύμα της ξενοφοβίας σήμερα για τις χώρες προορισμού των προσφύγων, μπορεί να αποδώσει νόημα, με γνώμονα μία οντολογική πρόσβαση διδασκαλίας συγκεκριμένων ποιημάτων, τα οποία με δυνατές και συγκινητικές ερμηνείες μπορούν να εμφανίσουν "δεύτερες" φωνές στα ποιήματα, αποκαλύπτοντας τραύματα στα οποία ο πόνος περιγράφεται ως μη προφορικός, ή ανέκφραστος στη γλώσσα.

Ίσως με συμβολικές και λογικές αποδόσεις, να μπορεί να οδηγήσει σημειωτικά, συναισθηματικά σε εξω-λεκτικούς παράγοντες όπως σημειώνει η Τζούλια Κρίστεβα στο Revolution in Poetic Language (1984) (Kristeva, 1984). Η δύναμη της εμπειρίας στην τάξη κρίνεται ιδιαίτερα σημαντική, ακόμη και στη γραπτή της μορφή, της λογοτεχνίας. Η εμπειρία της διαλογικής αντιπαράθεσης, μπορεί να οδηγήσει στην αναγνώριση του συναισθηματικού εαυτού, μέσω του οποίου μπορεί να αποδοθεί η ιδιαίτερη σημασία της αξιοποίησης των ποιημάτων. Στην ανεστραμμένη τάξη, μπορεί να βοηθήσει ως μία παρακολούθηση και ενσυναίσθηση των μαθητών, οι οποίοι εμπιστεύονται το δάσκαλο και "συν-αντιδρούν" συνεργαζόμενοι σε μία ομάδα μελέτης και έρευνας δράσης προς την κοινωνική αλλαγή, η οποία οδηγείται από επιλογή στην αναγκαιότητα σχεδιασμού ενθάρρυνσης της φύσης του εαυτού (Boix, 2021).

ΘΕΩΡΗΤΙΚΗ ΣΤΗΡΙΞΗ

Η εμπειρία της αντίθετης προσεγγίσεως στη διδασκαλία της ποίησης, εξερευνήθηκε

το 2016, σε μία σειρά εισαγωγικών διαλέξεων ποίησης στο μάθημα των αγγλικών στο πανεπιστήμιο του Γιοχάνεσμπουργκ (Asdel, 2016). Η ευκαιρία σύγκρισης ενθάρρυνε τις παρατηρήσεις των μαθητών σχετικά με την φυλετική ταυτότητα, την ποιητική φωνή, τη διαπολιτισμική ανθρώπινη εμπειρία, το τραύμα και την ενσυναίσθηση (Cooper, 2020). Αυτές οι παρατηρήσεις προσέδωσαν ποιοτική ευκαιρία αναλογισμού της διδακτικής πρακτικής και τη δυνατότητα αναγνώρισης της ανάγκης για συνεχή αλλαγή και αναθεώρηση της σχέσης μας με τις διδακτικές στρατηγικές. Τα ποιήματα ως διαφορετικές μέθοδοι που μπορούν να χρησιμοποιηθούν για τη διδασκαλία, δύνανται να αντανακλούν πολυμορφικούς μεταμορφωτικούς τρόπους στην κοινωνικοσυναισθηματική μόρφωση των μαθητών, οδηγώντας σε ανθρωπιστική κριτική εκπαίδευση (Grogan, 2020).

Ο μετασχηματισμός στην τάξη λαμβάνει υπόψη διαφορετικά είδη θέασης, προσέγγισης και ταυτοτήτων που εμπλέκονται στην παραγωγή του λόγου, συμβάλλοντας στην μεταμόρφωση του παιδιού. Η συμπερίληψη ενός διαφορετικού μαθησιακού σώματος στη διαδικασία της διδασκαλίας και της μάθησης, μπορεί να είναι το θεατρικό παιχνίδι μέσω της ποίησης. Η διαφορετικότητα του μαθητή μπορεί να επεκτείνει αυτή την αντίπαλη σύγκριση κειμένων σε μία πολυφωνία στην τάξη, η οποία μέσω της σύγκρισης και της διαφοράς μπορεί να οδηγήσει σε μία ποιοτική οντολογική πρόσβαση (Barnett, 2016). Η οντολογική πρόσβαση μπορεί να γίνει κατανοητή ως ενημέρωση του ατόμου που μαθαίνει και ως ενημέρωση μιας εκπαιδευτικής προοπτικής που δίνει προσοχή στη γνωσιολογική πρόσβαση του μαθητή (Behari-Leak et al., 2018).

Η κοινωνική δικαιοσύνη που μπορεί να προκληθεί μέσω της αντίθετης παιδαγωγικής προσέγγισης μπορεί να συμπεριλάβει την τοποθέτηση κειμένων δίπλα-δίπλα, που συνήθως δεν θα τα μελετούσαμε μαζί. Η συνομιλία μέσω της ποίησης μπορεί να γεφυρώσει το χάσμα ασάφειας που δημιουργείται μεταξύ της γενικής δομής της ποίησης, όπως διδάσκεται στα σημερινά σχολεία (Asdel, 2016). Η διδασκαλία της αισθητικής και πολιτικής τάξης στην οποία μπορούν να χωράνε όλες οι πολιτισμικές διαφορές, μπορεί να αποδώσει ποιοτική αντανάκλαση και αναπαράσταση εικόνων, για να συντονιστεί με τις πολιτισμικές φωνές της διαφορετικότητας (Guillory & Geraci, 2016).

Η φωνή των καταπιεσμένων και η κοινωνική δικαιοσύνη μπορεί να δώσει προτεραιότητα στη σκέψη των μαθητών, να τους οδηγήσει σε παραγωγικό προβληματισμό, όπου σύμφωνα με τον Freire -με τη σύγκριση και την αντιπαραβολή του λόγου για τις αδικίες που διαμορφώνονται στην παγκόσμια και την τοπική πραγματικότητα-, μπορούν να αρθούν, να εμφανιστούν και να αναγνωριστούν μέσα από ένα αφηρημένο πλαίσιο, που η ποίηση μπορεί να προσδώσει (Gregory, 2013). Η αναπλαισίωση στις εκπαιδευτικές προσεγγίσεις μπορεί να οδηγήσει σε μία ποιοτική διερεύνηση του σημαντικού άλλου, με δημιουργικό και κριτικό προβληματισμό των περιθωριακών κειμένων και απόψεων, ακόμη και ατόμων που περιθωριοποιούνται χωρίς να έχουν πρόσβαση στην κοινωνική πραγματικότητα (Freire 2000). Ο πλουραλισμός που αποδίδεται με τις ταυτότητες που δημιουργούνται μέσω της ποίησης, η συγχρονική στιγμή και η σαφήνεια της αναγνωστικής εμπειρίας -και των συμφραζομένων που αποδίδουν οι μαθητές-, μπορούν να οδηγήσουν σε σημαντικά μονοπάτια και ποιοτικές οντολογίες στρωμάτωσης στις αντιλήψεις των λογοτεχνικών έργων, ειδικότερα από ποιήματα τα οποία καταγγέλλουν την κοινωνική αδικία και μπορούν να οδηγήσουν σε δημιουργική έρευνα στην τάξη όπως είναι τα προσφυγικά τραγούδια (Oikonomou, 2018). Για την παράλληλη αυτή παιδαγωγική, ο εκπαιδευτικός μπορεί να συμπλέξει κείμενα σε συνομιλία μεταξύ τους,

τα οποία υπόκεινται σε ερμηνεία από κοινού στην τάξη, λαμβάνοντας υπόψη το χώρο της διδασκαλίας και την ποικιλομορφία των μαθητών, οι οποίοι έχουν διαφορετικά γλωσσικά, φυλετικά, εκπαιδευτικά και οικονομικά υπόβαθρα. Ο Bahtin εξερευνά τις πολλαπλές φωνές που μπορούν να διαταράξουν την εξουσία οποιασδήποτε φωνής μεσω αυθεντικών προβλημάτων της ποιητικής έρευνας (Creagh & III, 1985; Steers van Hamel, 2004).

Η πολυφωνία στο χώρο της διδασκαλίας και μάθησης αποδίδει πολλαπλότητα για έγκυρες φωνές μεμονωμένων μαθητών, οι οποίοι μπορούν να προσεγγίσουν σύγχρονα ζητήματα στην αίθουσα διδασκαλίας, θέτοντας σε ισχύ την κριτική προσέγγιση (Creagh & III, 1985). Η τάξη ως μίγμα πολυγλωσσικών και πολιτισμικών ταυτοτήτων, με την ενσωμάτωση μεταναστών μαθητών, μπορεί να προσθέσει πολυδυναμία στη λογοτεχνική σύγκριση και ερμηνεία.

Ένα παράδειγμα κριτικής Παιδαγωγικής

Η βαθιά οικεία και διαλογική ιστορία, εφαρμόστηκε σε ένα παιδαγωγικό πείραμα που δημιουργήθηκε για να διευκολύνει τους φοιτητές νοσηλευτικής να κατανοήσουν την κριτική κοινωνική θεωρία. Βασιζόμενη στο έργο του Paulo Freire, μια δασκάλα νοσηλευτικής σε ένα μάθημα επαγγελματικής ανάπτυξης προσπάθησε να αποδομήσει τις σχέσεις εξουσίας και να καλλιεργήσει ένα ανοιχτό και ασφαλές περιβάλλον μάθησης μοιράζοντας ένα ποίημα που απεικονίζει την καταπίεσή της (Torres, 2019). Στη συνέχεια οι μαθητές έγραψαν ανώνυμα μια λέξη-δήλωση για την καταπίεσή τους. Η ποίηση μας προσφέρει έναν διαφορετικό τρόπο να βλέπουμε τον κόσμο, έναν τρόπο να αντιλαμβανόμαστε την πολυπλοκότητα και το χάος του περιβάλλοντός μας. Οι ποιητές χρησιμοποιούν δημιουργική και ενσυναίσθητη σκέψη για να κατανοήσουν δύσκολες έννοιες και να τις κάνουν διαχειρίσιμες, κατανοητές, ακόμη και πιο όμορφες (Nelson, 2019).

ΜΕΘΟΔΟΛΟΓΙΑ

Σε αυτό το σενάριο, οι μαθητές μυούνται στην αφηγηματική ποίηση, μελετούν πώς αντιλαμβάνονται τα προβλήματα οι ποιητές και στη συνέχεια δημιουργούν το δικό τους αφηγηματικό ποίημα. Αυτή η προσέγγιση επιτρέπει στους μελλοντικούς πολίτες να εξασκήσουν την ενσυναισθητική σκέψη, τη δημιουργική επίλυση προβλημάτων,που θα τους βοηθήσει να κατανοήσουν καλύτερα τον εαυτό τους, τους άλλους και τον κόσμο.

Η διαφοροποίηση του ατομικού στυλ στην εξέλιξη του μαθητή, κρίνεται ως σημαντικό ζήτημα στη σύγχρονη γλωσσολογία. Η προσοχή εστιάζεται στις λεξιλογικές μονάδες χωρικής σημασίας. Η ανάλυση ερευνών αποκάλυψε σημαντικές αλλαγές στη δομή του χώρου, στη σχέση μεταξύ των οντολογιών των αντικειμένων, αντιπαραβάλοντας "το στατικό" έναντι της δυναμικής του ρόλου ενός ατόμου στον "ποιητικό χώρο". Στην αντιπαραβολή στίχων, ο πρώτος στίχος αντιπροσωπεύει τον κόσμο ως μια ισορροπημένη μονάδα, η οποία στη συνέχεια μετατρέπεται σε ένα πιο περίπλοκο σύστημα με δύο στρώματα πραγματικότητας (Andreev, 2021).

Μια ποιητική και παραστατική αφήγηση, μοιράζεται στην τάξη για να εξετάσει πώς η χρήση ιστοριών για κριτικό αυτο-στοχασμό για την καταπίεση, διευκολύνει την κατανόηση της κριτικής κοινωνικής θεωρίας, στη θεραπευτική εκπαίδευση και επηρεάζει

την κοινωνική δικαιοσύνη (Freire 1970; Freire 2018).

Ο εκπαιδευτικός εισήλθε στην άγνωστη τάξη κρατώντας δύο βιβλία ποίησης του Πάμπλο Νερούντα: το ένα στα Ισπανικά και το άλλο σε ελληνική μετάφραση. Ζητήθηκε από δύο εθελοντές να διαβάσουν εναλλάξ, στίχο-στίχο τυχαία κάποια ποιήματα. Με δραματοποιημένη θεατρική προσέγγιση, ο εκπαιδευτικός καθοδήγησε τους μαθητές να αντιληφθούν ότι, και οι δύο μαθητές απαγγέλλουν ποίηση, άσχετα αν κατανοούμε τη γλώσσα και τα νοήματα της. Ζητήθηκε από τους μαθητές να καταγράψουν τις προτάσεις τους για τη συμπερίληψη, το σεβασμό στη διαφορετικότητα, τις σκέψεις τους για το ρατσισμό και τον αποκλεισμό. Στα επόμενα μαθήματα με τη μέθοδο παζλ, οι μαθητές έφεραν τα προβλήματά τους στην τάξη, τα οποία, ανώνυμα, τοποθετήθηκαν σε ένα ψηφιακό χαρτόνι padlet. Ο εκπαιδευτικός με τη μέθοδο σύνθεσης mind mapping και σχετικής επίδειξης, ζήτησε από τους μαθητές να αναλύσουν κάθε θέμα και να το τιτλοποιήσουν, να συνενώσουν τις θεματικές και να καταγράψουν τον τίτλο της δράσης. Κατά την ανάλυση ζητήθηκε να εργαστούν σε ψηφιακά περιβάλλοντα με αντίστροφη αναλυτική πορεία. Δόθηκε κεντρικό θέμα, θεματικές ενότητες και ζητήθηκε να κάνουν τις νοητικές συνδέσεις σε ψηφιακή χαρτογράφηση. Με κατάλληλο εργαλείο, το οποίο παρήγαγε ανακατεμένα στίχους, ζητήθηκε από τους μαθητές να επιλέξουν ένα τετράστιχο το οποίο θα παρουσιάσουν στην τάξη. Με αυτό τον τρόπο επιδιώκεται η αποτύπωση της αμεσότητας των προσωπικών, συναισθηματικών και ενσωματωμένων ιστορικών εμπειριών.

ΑΠΟΤΕΛΕΣΜΑΤΑ

Ως αποτέλεσμα, στην τάξη είδαμε να ενθαρρύνονται η ενσυναίσθηση της ανάγνωσης, λόγοι με τους οποίους οι μαθητές παράγουν ισχυρά συναισθήματα και αντι-αφηγήσεις σε λόγους καταπίεσης όπως είναι ο ρατσισμός και η ξενοφοβία. Για τον σύγχρονο ερευνητή-δάσκαλο στην τάξη, η ανεύρεση ποιημάτων που συνομιλούν μεταξύ τους, αναγνωρίζονται από τους μαθητές ως σημαντικά επιτεύγματα και τα ποιήματα μπορούν να λειτουργήσουν ως πολλαπλασιαστές για σημεία συζήτησης και κριτικής σκέψης μέσα στην τάξη. Η προσφυγική εμπειρία, το κάλεσμα αποαποικιοποίησης και οι προβληματισμοί για ζητήματα ταυτότητας, αποτελούν τη βάση για τη δεκτικότητα των μαθητών σε προβλήματα τα οποία τίθενται στο προσκήνιο της τάξης και πιθανά να συζητούνται από τους εφήβους μαθητές μας. Η "ποίηση της παράστασης" μπορεί να έχει μεγάλη απήχηση κριτικού διαλόγου και συναρπαστική εξέλιξη για τους νέους που ασχολούνται με την εμφάνισή ρευμάτων όπως hip-hop, ως αφόρμηση για εκδήλωση της προφορικής ποίησης (Apol, 2020).

ΣΥΖΗΤΗΣΗ

Αξίζει να σκεφτούμε ότι οι μαθητές μας δεν είναι εξοικειωμένοι ιδιαίτερα με συγγραφείς και ποιητές πέραν από αυτούς που παρουσιάζονται από τα αναλυτικά προγράμματα σπουδών.

Η διδακτική αυτή η παρέμβαση και το σενάριο μπορεί να προβληματίσει και να ξαφνιάσει τους μαθητές, οδηγώντας τους -με την άσκηση αναζήτησης προσωπικοτήτων

του περιθωρίου- σε φαινομενικά δυσεπίλυτα προβλήματα, απομάκρυνσης από την κανονική προσέγγιση της τάξης, όπως είναι θέματα πολιτισμού, υπηκοότητας, φυλής, φύλου. Η ερώτηση για αναζήτηση ανθρώπων οι οποίοι ως φιγούρες παρέκκλιναν και απείχαν από την κανονική ενσωμάτωση και κοινωνική αποδοχή στα ιστορικά πλαίσια, μπορεί να οδηγήσει σε παραβατικές βιογραφίες συγγραφέων και ποιητών και να αποδοθούν ρόλοι για τις ιστορικές πληροφορίες και τα υπό μελέτη κείμενα, που ξεφεύγουν από την εμπειρία της διδασκαλίας και τους στόχους τους οποίους ο εκπαιδευτικός πρέπει πολύ προσεκτικά να επιλέξει. Ο έφηβος αναζητώντας -λόγω περιέργειας- για τις πολιτικές ταυτότητες, μπορεί να αναζητήσει στο περιθώριο του διαδικτύου και να οδηγηθεί σε φαύλους κύκλους και στρεβλές απόψεις. Η αναπαράσταση της εμπειρίας, ακόμη και του ρόλου της διαφωνίας ποιημάτων και της αντίστιξης αντιστρεπτικής πολυφωνίας, μπορεί να προσδώσει ποιοτική θέαση και κριτική εμπειρία, οδηγώντας στην ενσυναίσθηση και στην αντιληπτική ανταπόκριση του αναγνώστη, ο οποίος θα σκέφτεται κριτικά σε μία αναπαράσταση και εκφώνηση της υποκειμενικότητας, αναρωτώμενος ποιος μιλάει, τι επικοινωνεί με τον εαυτό και την εμπειρία τους και τι είναι αυτό που μπορεί να επηρεάσει τον αναγνώστη. Η γνωσιολογική πρόσβαση κρίνεται απαραίτητη δεξιότητα για την επιτυχία των μαθητών, καθώς μπορεί να προσδιορίσει θέματα, να οδηγήσει σε αναλύσεις με σημασία, παραθέσεων-συζητήσεων στην τάξη, που θα επιτρέψουν τους μαθητές να δημιουργήσουν και να αποκαλύψουν, μέσω τεκμηριωμένων επιχειρημάτων, έναν κριτικό λόγο και συναισθηματικά κριτικούς διαλόγους (Quinn, 2019).

Ο δάσκαλος θα μπορούσε να δημιουργήσει ένα σύνθετο ποίημα από τα λόγια των μαθητών και να το μοιραστεί στην τάξη ως μία κοινή πράξη εξανθρωπισμού και ως ενός τρόπου εξερεύνησης περαιτέρω των ιστοριών δημιουργώντας μία ομάδα μαθητών συνηγορίας απέναντι στην καταπίεση. Οι μαθητές μπορούν να συνειδητοποιήσουν ότι καθώς οι αλυσίδες της καταπίεσης χαλαρώνουν, ο εξανθρωπισμός θα βγαίνει στην επιφάνεια. Παρότι δύναται να υπάρχει ακόμα ένα καμουφλάζ ενός αυθεντικού εαυτού για ιστορίες που πρέπει να ειπωθούν, οι εκπαιδευτικοί εμπλεκόμενοι στην ομάδα, πρέπει να ελέγχουν εάν είναι δυνατή μια κοινωνική αναπαράσταση ενός αυθεντικού εαυτού και αν μπορούν να αναδυθούν όλες οι ιστορίες των μαθητών τους.

Η μοντελοποίηση της ποιοτικής ανάλυσης, μπορεί να οδηγήσει σε οντολογικές θεάσεις, παρέχοντας αποσπάσματα από ποιήματα τα οποία μπορεί να αναζητήσουν οι μαθητές, να συγγράψουν, να εκφωνήσουν και να εξερευνήσουν στον πραγματικό κόσμο, στην ενσώματη πραγματικότητά τους στο διαδίκτυο.

Η απανθρωποποίηση, η ταυτόχρονη "άφωνη-ομιλούμενη" κατάσταση του πρόσφυγα σε μία φωτογραφία, η ευάλωτη ανθρώπινη εμπειρία, η ωμή βία στη διπλή εμπειρία του πολιτικού και κοινωνικού μίσους, της οδυνηρής οικειότητας, της προσωπικής φροντίδας του ανθρώπου, μπορούν να εξετάσουν και να οδηγήσουν τους μαθητές σε τελεολογικές προσεγγίσεις μουσικών ειδών (όπως τα ρεμπέτικα) και σε πολυεπίπεδα πλαίσια ενσυναίσθησης, στα οποία ο ανθρώπινος πόνος υπερβατικά δε θα υπάρχει (όπως πχ στα ποιήματα) (Βλησίδης, 2018).

ΣΥΜΠΕΡΑΣΜΑΤΑ

Υποδηλώνοντας την ευρεία άποψη των ποιημάτων για την ανέλιξη του ανθρώπινου

είδους απέναντι στην κοινωνική αδικία και στον απανθρωπισμό, η διδασκαλία και η μάθηση δεν γίνονται μόνον γνωσιολογικό έργο, αλλά μπορεί μέσω ουσιαστικών παρεμβάσεων να οδηγήσουν σε οντολογικές κοινωνιολογικές θεάσεις, ακόμη και τους νέους εκπαιδευτικούς, παρέχοντας τους ποιοτική τριτοβάθμια εκπαίδευση, για επιστημολογικη πρόσβαση και άσκηση κριτικής παιδαγωγικής, συνδεδεμένη με την οντολογία και την κοινωνική αδικία. Η απομάκρυνση από τον κλασικό διδακτικό ρόλο, η επανεξέταση περιπτώσεων με επαναπροσδιορισμό των στόχων και των μεθόδων, η πληροφόρηση για στερεότυπα και κοινωνικές παραδοχές, μπορεί να αποδώσει ποιότητα στις επαγγελματικές κοινότητες μάθησης με την ανάπτυξη και εφαρμογή της κριτικής Παιδαγωγικής (Mayberry, 1996).

Η εστίαση στην καταπίεση και στα διαφορετικά πλαίσια εμπειρίας των μειονεκτούντων ομάδων, μπορεί να βοηθήσει να αναλογιστούμε άλλες εποχές και ιστορικά ρεύματα, για πολιτικά ζητήματα, τα οποία προσεγγίζονται με λογοτεχνικές εκφράσεις, για την αντιμετώπιση της κοινωνικής αδικίας (Padgett, 2016) .

Έτσι στην τάξη μπορεί να δίνεται έμφαση στην ποίηση μέσω της ενσυναίσθησης -ως παραγωγική δυνατότητα για την θέαση μεταξύ πολιτισμικών ταυτοτήτων σε ιστορικούς χρόνους και τρόπους-, που δεν δίνεται προτεραιότητα σε αυτή την πραγματικότητα, στη σύγχρονη ποίηση και στη σχολική ενσωμάτωσή της. Συνεπώς, η ανάδειξη της συναισθηματικής ικανότητας και η αντίληψη της κοινωνικής αδικίας, μπορεί να αρθρώσει την τραυματική εμπειρία του μαθητή. Το κάλεσμα για ενσυναίσθηση -σε ένα πολιτισμικό χάσμα-, μπορεί να προσδώσει δυναμική πληροφόρηση για την απάρνηση της ξενοφοβίας και να ισχυροποιήσει έναν κριτικό χαρακτήρα στην εκπαίδευση (Festinger, 1949). Έτσι τα παιδαγωγικά πλαίσια στην σύγχρονη τάξη μπορεί όχι μόνο να επικαλύπτονται, αλλά και να τέμνονται, εξερευνώντας την εμπειρία διαφορετικών ταυτοτήτων των ομιλητών. Η μεταγραφή ενός άλλου κειμένου ή μιας άλλης έκδοσης, μπορεί να δημοσιευθεί σε μία μεταμοντέρνα παρουσίαση πχ ενός ποιήματος σε έντυπη μορφή ή σε ψηφιακή, και οι μαθητές με αυτή την παράσταση μπορούν να ασχοληθούν, να ενσωματώσουν, να ενσαρκώσουν το ρόλο και το λόγο πού ένα ακουστικό συναίσθημα μπορεί να εκφράσει (πχ μέσω του τραγουδιού), ή μία παράσταση εν-εικόνισης και ενασχόλησης μέσω της ποίησης μπορεί να επιτρέψει στην απαγωγή σε ένα πρωτοπόρο συναίσθημα (Χτούρης, 2020). Η ακρόαση ποιημάτων στην τάξη μπορεί να ενθαρρύνει τους μαθητές σε μία παράσταση του εαυτού ώστε να σκεφτούν το ρόλο και τρόπο της ανάγνωσης ενός ποιήματος, ως να ήταν μία παράμετρος του εαυτού.

Κρίνεται σήμερα απαραίτητο, ως παγκόσμια αποδοχή, η άσκηση της κριτικής πολιτειότητας, λόγω της εξοικείωσης με πλάνα ειδήσεων, με εικόνες που κατακλύζουν τα μέσα ενημέρωσης και της εποχής, για την καταπολέμηση του εθνικισμού και της ξενοφοβίας και την αποδοχή ενός πολυσχιδούς κοινωνικού σώματος. Διαπιστώνεται ότι η προσωπική σχέση μπορεί να παίξει ρόλο στην κοινωνική δικαιοσύνη. Σύμφωνα με τους Lapum et al και με την έρευνα αυτή, δύναται να θεσπίζεται στην τάξη ισχυρός ενσυναισθητικος ρόλος μεταξύ δασκάλου και μαθητών,παρέχοντας ένα σημείο εισόδου στην ανάπτυξη ικανοτήτων κοινωνικο-συναισθηματικής νοημοσύνης (Lapum et al., 2012).

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

Andreev, V. (2021). Style Evolution: Space and Movement in Longfellow's Lyrical Po-

ems. *Bakhtiniana: Revista de Estudos Do Discurso*, *16*(3), 166–186. https://doi.org/10.1590/2176-457350035

Apol, L. (2020). *Poetry, Poetic Inquiry and Rwanda: Engaging with the Lives of Others*. Springer Nature. https://play.google.com/store/books/details?id=dAwIEAAAQBAJ

Asdel, B. (2016). *Poetry as a development of human empathy*. https://keep.lib.asu.edu/items/154387

Barnett, S. (2016). *Rhetorical realism: Rhetoric, ethics, and the ontology of things*. Routledge. https://www.taylorfrancis.com/books/mono/10.4324/9781315626550/rhetorical-realism-scot-barnett

Behari-Leak, K., Vorster, J. E., Chitanand, N., Ganas, R., Padayachee, K., Merckel, V., & Masehela, L. (2018). How to be or not to be? A critical dialogue on the limitations and opportunities of academic development in the current higher education context. *South African Journal of Higher Education*, *32*(6). https://doi.org/10.20853/32-6-2993

Boix, L. (2021). *Ballad of a Happy Immigrant*. Random House. https://play.google.com/store/books/details?id=Fqb1DwAAQBAJ

Cooper, A. (2020). "That's Schoolified!" How Curriculum, Pedagogy and Assessment Shape the Educational Potential of Poetry in Subject English for Black High School Learners. *Education as Change*, *24*, 20 pages – 20 pages. https://doi.org/10.25159/1947-9417/7600

Creagh, J. W., & III. (1985). *LITERATURE AS PHENOMENON: ATTRIBUTION THEORY AND THE ACT OF PERFORMANCE (ORAL, INTERPRETATION, PRE-FORMANCE, NEWCOMB, BAKHTIN)* [Louisiana State University and Agricultural & Mechanical College]. https://proxy.eap.gr/login?url=https://www.proquest.com/dissertations-theses/literature-as-phenomenon-attribution-theory-act/docview/303359019/se-2

Festinger, L. (1949). The Analysis of Sociograms using Matrix Algebra. In *Human Relations* (Vol. 2, Issue 2, pp. 153–158). https://doi.org/10.1177/001872674900200205

Gregory, H. (2013). Youth take the lead: Digital poetry and the next generation. *English in Education*, *47*(2), 118–133. https://doi.org/10.1111/17548845.2013.11912484

Grogan, B. (2020). Refining contrapuntal pedagogy: Reflections on teaching Warsan Shire's "Home" and W.h. auden's "Refugee Blues" to first-year students. *Education as Change*, *24*. https://doi.org/10.25159/1947-9417/7506

Guillory, J. J., & Geraci, L. (2016). The Persistence of Erroneous Information in Memory: The Effect of Valence on the Acceptance of Corrected Information. *Applied Cognitive Psychology*, *30*(2), 282–288. https://doi.org/10.1002/acp.3183

Johnston, K. C., & Harper, T. (2021). Refining Literacy Pedagogy through Practitioner Inquiry Partnerships. In *The Reading Teacher*. https://doi.org/10.1002/trtr.2040

Kristeva, J. (1984). *Revolution in Poetic Language*. Columbia University Press. https://play.google.com/store/books/details?id=ZvXKcF-rawsC

Lapum, J., Hamzavi, N., Veljkovic, K., Mohamed, Z., Pettinato, A., Silver, S., & Taylor, E. (2012). A performative and poetical narrative of critical social theory in nursing education: an ending and threshold of social justice. *Nursing Philosophy: An International Journal for Healthcare Professionals*, *13*(1), 27–45.

https://doi.org/10.1111/j.1466-769X.2011.00520.x

Mayberry, K. (1996). *Teaching What You're Not: Identity Politics in Higher Education*. NYU Press. https://play.google.com/store/books/details?id=BE8TCgAAQBAJ

Muszkat, M., Yehuda, A. B., Moses, S., & Naparstek, Y. (2010). Teaching empathy through poetry: a clinically based model. *Medical Education*, *44*(5), 503. https://doi.org/10.1111/j.1365-2923.2010.03673.x

Nelson, C. T. (2019). Poetry and Empathy: How Images Help us Connect with Ourselves, Others and the World. *Southern Collegiate Leadership Conference (2006-2019)*. https://digitalcommons.georgiasouthern.edu/sclc/2019/2019/7/

Oikonomou, M.-N. (2018). *The Role of Education in Societal Development: A Comparative Study of Paulo Freires and John Deweys Selected Works*. Logos Verlag Berlin GmbH. https://play.google.com/store/books/details?id=iRxzDwAAQBAJ

Padgett, D. K. (2016). *Qualitative Methods in Social Work Research*. SAGE Publications. https://play.google.com/store/books/details?id=M32zDAAAQBAJ

Quinn, L. (2019). *Re-imagining Curriculum: Spaces for disruption*. AFRICAN SUN MeDIA. https://play.google.com/store/books/details?id=dz6-DwAAQBAJ

Simanowski, R. (2011). *Digital Art and Meaning: Reading Kinetic Poetry, Text Machines, Mapping Art, and Interactive Installations*. U of Minnesota Press. https://play.google.com/store/books/details?id=UgREV9O8sNAC

Steers van Hamel, D. (2004). *Rethinking mentor roles and relationships: An exploration of discourse communities and beginning teacher identity* (B. Regenspan (ed.)) [State University of New York at Binghamton]. https://proxy.eap.gr/login?url=https://www.proquest.com/dissertations-theses/rethinking-mentor-roles-relationships-exploration/docview/305065608/se-2

Torres, C. A. (2019). *The Wiley Handbook of Paulo Freire*. John Wiley & Sons. https://play.google.com/store/books/details?id=equkDwAAQBAJ

Βλησίδης, Κ. (2018). Σπάνια κείμενα για το ρεμπέτικο (1929-1959). Ekdoseis tou Eikostou Prōtou. https://play.google.com/store/books/details?id=R5cLxQEACAAJ

Χτούρης, Σ. (2020). Ενσώματη διαλεκτική μετα-μνήμη στην πόλη, στην ποίηση του Καβάφη. Διεθνές Συνέδριο για την Εικαστική Πορεία προς τις Πρέσπες, *4*. https://doi.org/10.12681/visualmarch.3063

Μουσικές πρακτικές και αντιλήψεις για τη μουσική στη Λέσβο τη δεκαετία του 1930 μέσα από το θεατρικό έργο του Στρατή Παπανικόλα

Φευγαλάς Στέφανος
Υποψήφιος Διδάκτορας – Πανεπιστήμιο Ιωαννίνων
s.fevgalas@uoi.gr

ΠΕΡΙΛΗΨΗ

Η παρούσα εργασία βασίζεται στο κείμενο των τεσσάρων θεατρικών έργων του Στρατή Παπανικόλα (1894-1952) που παρουσιάστηκαν στο πλαίσιο της Λεσβιακής Έκθεσης το 1939 στη Μυτιλήνη. Στα έργα αυτά, η αξιοποίηση των ιδιαίτερων τοπικών γλωσσικών στοιχείων αποτελεί δομικό στοιχείο. Το προφίλ του Παπανικόλα και η χρονική συγκυρία στην οποία γράφτηκαν και παρουσιάστηκαν τα συγκεκριμένα έργα καθιστούν το κείμενό τους μία αξιόλογη πηγή πληροφοριών για τις μουσικές πρακτικές στη Λέσβο τη δεκαετία του 1930. Έτσι, το θεατρικό έργο του Παπανικόλα αξιοποιείται ως πηγή για ζητήματα προσδιορισμού των ταυτοτήτων μέσα και έξω από το νησί, για ζητήματα αισθητικής της λαϊκής μουσικής της πόλης και της υπαίθρου, για τη διερεύνηση των νοοτροπιών της εποχής σε σχέση με διάφορες πλευρές της μουσικής επιτέλεσης. Πιο συγκεκριμένα, μέσα από τα κείμενα διερευνώνται οι αντιλήψεις των ντόπιων λόγιων της εποχής σχετικά με τους Λέσβιους εκπροσώπους του αρχαιοελληνικού μουσικού πολιτισμού και τη σχέση τους με τη σύγχρονη λεσβιακή κοινωνία, καθώς και οι διαδεδομένες αντιλήψεις σχετικά με τη μουσική ταυτότητα της Λέσβου. Δεδομένου ότι σκοπός του Παπανικόλα ήταν να αναδεικνύει την εσωτερική ποικιλία και τις σημαντικές διαφοροποιήσεις μέσα στο νησί σε πολιτισμικό επίπεδο, προκύπτουν σημαντικές πληροφορίες για γενικές και επιμέρους μουσικές πρακτικές στη Λέσβο, για ζητήματα συμβολισμών των μουσικών οργάνων, για ζητήματα

σύνδεσης των οργάνων με επιμέρους επιτελεστικές πρακτικές και πλαίσια. Παράλληλα, αναδεικνύονται πρακτικές και απόψεις σχετικά με ζητήματα μουσικής εκπαίδευσης και την αναπαραγωγή της μουσικής (αυτοδίδακτοι μουσικοί, παρουσία και λειτουργία μουσικών χειρογράφων, κ.λπ.).

***Λέξεις κλειδιά**: Λέσβος, μουσική, Στρατής Παπανικόλας*

ΕΙΣΑΓΩΓΗ

Στη σύγχρονη ιστοριογραφία καταγράφεται η τάση για διεύρυνση τόσο των ιστορικών πεδίων, όσο και των ειδών των ιστορικών πηγών. Η αναθεώρηση των παραδοσιακών κατηγοριών των πηγών, σε συνδυασμό με την ανάπτυξη της μεθοδολογίας στη διαχείρισή τους, έχει καταστήσει το υλικό των θεατρικών έργων μία πηγή που κάτω από προϋποθέσεις μπορεί να παρέχει πλούσια στοιχεία ιστοριογραφικού ενδιαφέροντος. Αυτό αφορά ακόμα περισσότερο εκείνους τους νέους τομείς της ιστοριογραφίας που ασχολούνται με τις ιστορικές διαστάσεις της κοινωνικής και πνευματικής ζωής, τις νοοτροπίες και τις επιμέρους καθημερινές πρακτικές.[1] Έτσι, το κείμενο του θεατρικού έργου, όπως πολλά είδη της γραμματείας μπορούν να αξιοποιηθούν ως ιστορική πηγή για ζητήματα που αφορούν στον δημόσιο και ιδιωτικό βίο, την ιστορία των νοοτροπιών και των λαϊκών παραδόσεων. Ορισμένες φορές, ειδικά σε αντικείμενα και θεματικές που δεν υπάρχουν πολλές πηγές, η όποια πληροφορία βρεθεί σε ένα τέτοιο κείμενο αποκτά αντικειμενικά ξεχωριστή αξία. Με βάση τη μεθοδολογία προσέγγισης των ιστορικών πηγών, σε μία τέτοια ανάλυση συνεκτιμάται το είδος του έργου, το θέμα του, ο σκοπός που εξυπηρετεί, το κοινό στο οποίο απευθύνεται, η συγκυρία στην οποία γράφεται, το προφίλ του συγγραφέα, κ.λπ.

Σε αρκετά κείμενα έχουν αναδειχτεί διάφορες πλευρές του έργου του Στρατή Παπανικόλα (1894-1952), ειδικά για το κομμάτι εκείνο που έχει σατιρικό χαρακτήρα. Ένα στοιχείο που χρειάζεται να επισημαίνεται είναι ότι στο σύνολο του έργου του διαφαίνεται η βαθιά εκτίμηση που είχε για τον λαϊκό άνθρωπο. Η «λαϊκή σοφία», όπως την αντιλαμβάνεται ο Παπανικόλας, περιλαμβάνει τις μεταβαλλόμενες πρακτικές που προέκυψαν στη λεσβιακή κοινωνία ως συλλογική εμπειρία αιώνων. Μάλιστα, ο ίδιος γράφει μέσα από τα προσωπικά βιώματα της λεσβιακής κοινωνίας και όχι ως εξωτερικός παρατηρητής. Ωστόσο, η καταγραφή αυτή των πρακτικών της λεσβιακής κοινωνίας φαίνεται ότι γίνεται με τρόπο συστηματικό. Από την αλληλογραφία του Παπανικόλα με τον Στράτη Μυριβήλη το 1938, φαίνεται ότι η λαϊκή μουσική παράδοση συνεχίζει να είναι στο επίκεντρο της λαογραφικής έρευνας,[2] μία διαδικασία που άρχισε να σχηματοποιείται το 1925 με την ίδρυση του Συλλόγου Ελληνικών Μουσικών Τεχνών (του οποίου ως κύριος σκοπός καταγράφεται η έρευνα επί της Ελληνικής Μουσικής και Χορού).[3] Επιπλέον, η επαφή του Παπανικόλα με τους μουσικούς ενισχύεται μέσω του καταστήματος που διατηρούσε τη δεκαετία του 1930 στο οποίο, εκτός από ηλεκτρικές

1 Για τη σχετική μεθοδολογία διαχείρισης των πηγών και τις σύγχρονες τάσεις της ιστοριογραφίας βλ. (Black & MacRaild, 2016· Carr, 2018· Μαυροσκούφης, 2012).

2 Το [Γράμμα του Στρατή Μυριβήλη στον Στρατή Παπανικόλα] φέρει ημερομηνία 26-1-1938 (Παπανικόλας, 1996).

3 Στον σύλλογο αυτό συμπεριλαμβάνονται και οι δύο στα ιδρυτικά μέλη. Πρακτικών Ιδρύσεως [25 Φεβρουαρίου 1925], Γ.Α.Κ. - Αρχεία Λέσβου.

συσκευές, πωλούνταν και μουσικά όργανα (Σκούφος, 1996).

Η παρούσα εργασία βασίζεται στο κείμενο των τεσσάρων θεατρικών έργων που παρουσιάστηκαν στη Λεσβιακή Έκθεση το 1939, ένα από τα πιο σημαντικά τοπικά πολιτιστικά γεγονότα της δεκαετίας. Πρόκειται για τα έργα Η Μυτιλήνη, Παναγυριώτες, Λιουλόγους και Ο Γάμος.[4] Στα έργα αυτά δεν αναπαράγονται απλά τα διάφορα γλωσσικά λεσβιακά ιδιώματα. Η ίδια η αξιοποίηση των ιδιαίτερων γλωσσικών στοιχείων αποτελεί δομικό στοιχείο των έργων.[5] Τα έργα αυτά έχουν συνολικά χαρακτηριστεί ως λαογραφικές σατιρικές επιθεωρήσεις (Κουρβανιού, 1996), αλλά και ως λαογραφική επιθεώρηση, ηθογραφική κωμωδία, μονόπρακτο δράμα και ηθογραφική κωμωδία, αντίστοιχα (Χατζηβασιλίου, 1996). Το προφίλ του Παπανικόλα και η χρονική συγκυρία στην οποία γράφτηκαν και παρουσιάστηκαν τα έργα καθιστούν το κείμενό τους μία αξιόλογη πηγή πληροφοριών για τις μουσικές πρακτικές στη Λέσβο τη δεκαετία του 1930. Έτσι, το θεατρικό έργο του Παπανικόλα αξιοποιείται ως πρωτογενής πηγή, δεδομένου ότι είναι σύγχρονο με την περίοδο αναφοράς του. Τέλος, η ευρεία απήχηση των έργων αυτών στο ίδιο το κοινό, από το οποίο έχουν αντληθεί τα ηθογραφικά στοιχεία, δίνει στις όποιες πληροφορίες ακόμα μεγαλύτερη αξία.

ΑΝΤΙΛΗΨΕΙΣ ΓΙΑ ΤΗ ΜΟΥΣΙΚΗ ΤΑΥΤΟΤΗΤΑ ΤΗΣ ΛΕΣΒΟΥ

Ο Παπανικόλας έχει πλήρη εικόνα της πνευματικής κίνησης του νησιού, αλλά και ο ίδιος αποτελεί ταυτόχρονα ιδιαίτερα δραστήριο κομμάτι της. Στο έργο Η Μυτιλήνη, οι πολιτισμικού τύπου αναφορές γίνονται μέσα από το δίπολο Αθήνα-Μυτιλήνη *(ΓΚΑΡΣ: (Ειρωνικά) Ε, τι Αθήνα, τι Μυτιλήν'!)*.[6] Σε αυτό το πλαίσιο, διακρίνεται μία τάση σάτιρας ως προς το στοιχείο της πρώιμης αυτοαναφορικότητας της Λεσβιακής Άνοιξης. Με σατιρική διάθεση αναρωτιέται: *Εμ πού είναι η «Λεσβιακή άνοιξι» που λένε*. Αντίθετα, ως προς τη μουσική κατάσταση του νησιού, από την πλευρά του άλλου (και συγκεκριμένα του Αθηναίου) δηλώνεται η εξής εκτίμηση: *Η εντύπωσή μου είναι πως έχετε αξιόλογη πνευματική και καλλιτεχνική κίνηση στη Μυτιλήνη*.[7] Στις αναφορές αυτές αποκρυσταλλώνεται η άποψη μιας συγκεκριμένης γενιάς για τον εαυτό της, καθώς και η εκτίμησή της και η προσδοκία της για την εικόνα της προς τα έξω. Επιπλέον, δεδομένου ότι ο τομέας της μουσικής δημιουργίας δεν είχε διακριτή εκπροσώπηση στη «Λεσβιακή Άνοιξη» (σύμφωνα, τουλάχιστον, με τα σύγχρονα κείμενα των εκπροσώπων της),[8] προκαλεί εντύπωση η σατιρική σχετική αναφορά στον Λέσβιο μουσικό Κλεάνθη Μυρογιάννη και τη μουσική του εκπαίδευση.[9]

4 Σε ορισμένα από τα έργα υπάρχει απόκλιση ανάμεσα στον τίτλο στο εξώφυλλο και τον τίτλο που αναγράφεται και αξιοποιείται στο εσωτερικό. Στο παρόν κείμενο προτιμάται η ανεπίσημη εκδοχή που αντιστοιχεί στη ντοπιολαλιά.

5 Βλ. και τα σχόλια και τον πρόλογο του Παπανικόλα στο έργο Λιουλόγους (Παπανικόλας, 1996, 132-136, 143-150). Στα παραθέματα που παρατίθενται ενδεικτικά στην παρούσα εργασία διατηρούνται τα λεσβιακά γλωσσικά ιδιώματα και η ορθογραφία του πρωτότυπου, ως αναπόσπαστα στοιχεία των έργων.

6 Παπανικόλας, ό.π., σ.93. Το δίπολο αυτό αποτελεί δομικό χαρακτηριστικό του έργου (βλ. πρόσωπο Αθηναίος).

7 Παπανικόλας, ό.π., σ.92-93.

8 Βλ. τη σειρά άρθρων του Παναγιώτη Νικήτα (με το ψευδώνυμο Π. Ψάλτης) με τίτλο Η Λεσβιακή Άνοιξις το 1936-7 στην τοπική εφημερίδα Εφημερίς των Λεσβίων.

9 Για το ζήτημα της μουσικής εκπαίδευσης υπάρχει αναλυτικότερη αναφορά παρακάτω.

Στο ίδιο έργο, στη συζήτηση ανάμεσα στον Αλκαίο και τη Σαπφώ, αποτυπώνονται οι αντιλήψεις των ντόπιων λόγιων της εποχής σχετικά με τους Λέσβιους εκπροσώπους του αρχαιοελληνικού μουσικού πολιτισμού και τη σχέση τους με τη σύγχρονη λεσβιακή κοινωνία. Μάλιστα, στο θεατρικό κείμενο αναφέρεται και το όνομα του Αντώνη Πρωτοπάτση, του οποίου οι αντιλήψεις επηρέασαν καθοριστικά τους Λέσβιους που ασχολήθηκαν με τη μουσική και τη μουσική λαογραφία εκείνη την περίοδο (Ανδρίκος & Φευγαλάς, υπό δημοσίευση). Ένα μέρος της σχετικής πολεμικής του Πρωτοπάτση εστιάζεται στην υπεράσπιση της λαϊκής και της εκκλησιαστικής μουσικής απέναντι στην επέκταση της δυτικοευρωπαϊκής (*φράγκικης*) μουσικής την οποία χαρακτηρίζει *αχώνευτη* και *παρδαλή*.[10] Δεν είναι τυχαία, λοιπόν, η αντίδραση της Σαπφώς όταν ακούει την εισαγωγή από τη σύνθεση του Λ. Β. Μπετόβεν με αφορμή το θεατρικό έργο *Έγκμοντ* του Γκαίτε. Συγκεκριμένα, η Σαπφώ *φράζει τ' αυτιά της* και αναφωνεί *Ω! Τι βάρβαρη μουσική είναι αυτή;* […] *Μου ξεσκίζει τ' αυτιά*, ενώ ο Αλκαίος παρουσιάζεται πιο δεκτικός. Ως προς τη λαϊκή μουσική, ο Πρωτοπάτσης ισχυρίζεται ότι, σε αντίθεση με την Ευρώπη, στον ελληνικό ή στο λεσβιακό χώρο διατηρείται μία τέτοιου τύπου κοινωνική συνοχή ώστε η λαϊκή μουσική να συνεχίζει να υφίσταται, αφού μπορεί να στηρίζεται στο *κοινό αίσθημα*. Συλλαμβάνει έτσι μια ιδιαίτερη σχέση του κλασικού παρελθόντος με το λαϊκό παρόν. Ο Παπανικόλας πλάθει την εξής χαρακτηριστική συζήτηση ανάμεσα στον Αλκαίο και τη Σαπφώ:

> *ΣΑΠ: Όλου του κόσμου η σοφία δεν αξίζει όσο ένα τραγουδάκι μου. […] ΑΛΚ: Ας είναι. Είναι κουρδισμένη η Λύρα σου; ΣΑΠ: (Δοκιμάζει) Ναι. ΑΛΚ: Κανένα τραγουδάκι; ΣΑΠ: Παλιό; Καινούριο; Τι προτιμάς; ΑΛΚ: Δεν έχει σημασία. Η Σαπφώ μας είναι αιώνια, είναι παντοτινή. ΣΑΠ: Με κολακεύεις. ΑΛΚ: Διόλου. Αυτή είναι και του κ. Πρωτοπάτση η γνώμη […]. ΑΛΚ: Μήπως θυμάσαι και κείνο το δικό μου που τόνισες εσχάτως; ΣΑΠ: Το συμποσιακό. ΑΛΚ: Ναι ΣΑΠ: Σε συνοδεύω. ΑΛΚ: (Τραγουδεί) Όποιος δεν είναι μερακλής/ πρέπει για ν' αποθάνει/ γιατί στον κόσμο άδικα/ μόνο τον τόπο πιάνει.*[11]

Η στόχευση του Παπανικόλα στην άμβλυνση των διαφορών παλιού-καινούριου ως προς το αρχαιοελληνικό στοιχείο δεν είναι τυχαία. Σατιρίζει σαφώς τις αυθαίρετες αντιστοιχήσεις πολιτισμικών στοιχείων παρελθόντος-παρόντος της εποχής του, ενώ αναδεικνύει και τον μεταφυσικό τους χαρακτήρα (*αιώνια, παντοτινή*). Τέλος, η υπόνοια ότι η Σαπφώ έχει μελοποιήσει (*τόνισες*) το λαϊκό τετράστιχο *Όποιος δεν είναι μερακλής* και η ταύτιση του *συμποσιακού* με το *μερακλίδικο* τραγούδι, λειτουργεί ισοπεδωτικά στις όποιες μεταφυσικές συνδέσεις. Ωστόσο, στο στιχουργικό περιεχόμενο του καταληκτικού τραγουδιού με τίτλο *Η Λέσβος* (το οποίο δεν έχει σατιρικό χαρακτήρα) γίνεται αποκατάσταση αυτής της σχέσης παρελθόντος-παρόντος, τουλάχιστον στο επίπεδο της μουσικής. Συγκεκριμένα, η Λέσβος χαρακτηρίζεται ως *μελωδικό νησί*, αφού *είναι γεννήτρα της Σαπφούλας μας, του Πιττακού, του Αλκαίου, του Αρίωνα και του Τέρπανδρου*.[12] Επαναδιατυπώνεται, δηλαδή, με διαφορετικό τρόπο η αντίληψη ότι η σχέση του νησιού με τη μουσική περνάει μέσα από το αρχαιοελληνικό παρελθόν της. Με αυτούς τους τρόπους ο Παπανικόλας αξιοποιεί τα διάφορα μουσικά στοιχεία για

10 Πρωτοπάτσης, Αντώνης. «Γύρω στη μουσική μας», Εφημερίς των Λεσβίων, 14-3-1937.
11 Ό.π., σ.104.
12 Ό.π., σ.114.

να τοποθετήσει τη Λέσβο του καιρού του στον χώρο και στον χρόνο και να σχολιάσει πλευρές της ταυτότητάς της ως προς τη μουσική.

ΜΟΥΣΙΚΕΣ ΠΡΑΚΤΙΚΕΣ ΣΤΗ ΛΕΣΒΟ ΜΕΣΑ ΑΠΟ ΤΑ ΕΡΓΑ ΤΟΥ ΠΑΠΑΝΙΚΟΛΑ

Ο Παπανικόλας συχνά αναφέρεται σε *παλλεσβιακά ήθη και έθιμα*, ωστόσο σκοπός του είναι να αναδείξει και την εσωτερική ποικιλία και τις έντονες διαφοροποιήσεις σε πολιτισμικό επίπεδο μέσα στο νησί. Σύμφωνα με τον ίδιο, στο έργο *Παναγυριώτες* αξιοποιούνται πέντε από τις *κυριότερες* ντοπιολαλιές του νησιού, με επίκεντρο τη Μυτιλήνη, το Πλωμάρι, την Αγιάσο, τον Μανταμάδο και την Ερεσσό, ενώ χρησιμοποιείται και υλικό από δέκα επιπλέον κεφαλοχώρια της Λέσβου.[13] Σε μουσικό επίπεδο προβάλλεται η αντίθεση ανάμεσα στην Αγιάσο και το Πλωμάρι. Η Αγιάσος αντιπροσωπεύεται από τον ταμπαχανιώτικο αμανέ[14] και το Πλωμάρι από τον Πλωμαρίτικο[15]. *Ο ταμπαχανιώτικος μανές* τραγουδιέται ατομικά από τον *μανετζή*, αφού έχει προηγηθεί *εισαγωγή* από ούτι. Ο Πλωμαρίτικος (*του μΠλουμαρίκ'κουν*) τραγουδιέται ομαδικά, αλλά κάποιος διατηρεί εξέχοντα ρόλο (*Θα τουν πω μα θα μι βουγηθάτι κουμάκ' τσι σεις*). Δεν συνοδεύεται από όργανα και χαρακτηρίζεται από μεγάλη διάρκεια (*Τούτους η ςκουπός είνι που έσκασι του διάουλου. Αρχή έχ τέλους δεν έχ΄*). Σε εκφραστικό επίπεδο, η απόδοση του αμανέ χαρακτηρίζεται όμορφη (*Όμουρφα π' τραγδεί*), ο δε Πλωμαρίτικος χαρακτηρίζεται γλυκός (*α δεις γλύκα*) που όμως απαιτεί ιδιαίτερη απόδοση (*μιρακλίδκα*). Ο λεβέντικος χαρακτήρας του τραγουδιού συνδέεται με τον χαρακτήρα του χωριού (*λιβέγκ΄κου χουριό* […]. *Απ του τραγούδιντ ίσαμι του ρατσίντ*). Σε επίπεδο ορολογίας, για την απόδοση του αμανέ χρησιμοποιείται το ρήμα «τραβάω» (*τραβάει*), ενώ για τον Πλωμαρίτικο τα ρήματα «κοπανάω» (*ντουν γκουπάν'ζουμ*), «λέω» (*ντουν λέγ'ς*) και «τραβάω» (*Τράβατον*). Σχετικά με το ύφος απόδοσης του Πλωμαρίτικου, γίνεται ένα σχόλιο που παρομοιάζει τη συγκεκριμένη απόδοση με «τσιγγάνικο» ύφος (*Ναι, σαν' ατζιγκανους*), η οποία όμως φαίνεται ότι ενοχλεί το συγκεκριμένο πρόσωπο (*Πειράζεται*). Τέλος, ένα γενικό στοιχείο που προκύπτει από τα υπό μελέτη έργα είναι η αξία που φαίνεται ότι έχει για τη λεσβιακή κοινωνία η καλή φωνή (*πόχ'ς τσι καλή φουνή*).[16] Αυτό το χαρακτηριστικό, μάλιστα, συνδέεται με μία πρότυπη αντρική ιδιοσυγκρασία που πολύ συχνά στα κείμενα αναφέρεται ως «μερακλής».

Ο Παπανικόλας δίνει και κάποια στοιχεία για τα όργανα του πανηγυριού (*νταούλι, ζουρνά, ζουρναδέλια*). Οι επιμέρους περιγραφές του Παπανικόλα για όργανα και καταστάσεις είναι εξαιρετικά κατατοπιστικές:

> *ΣΤΕΦ: (Βλέποντας να περνάνε οι νταουλτζήδες) Να η Κινάν'ς. Ντουν γκάνουμι; ΛΕΝΗ: (Στραβομουτσουνιάζοντας) Μι τα νταούλια; ΔΗΜ: Γιακί όχ; Κι έχουν' τα νταβούλια! Έλα, ρε Κινάν' ά μας βρουγκήξ ένα μιρακλίδικουν. ΝΙΚ: Αχ, μάναμ*

13 Ό.π., σ.136 και 157.
14 Σα θυμηθώ το ταίρι μου πως μακριά μου μένει/ μάβρος καπνός σα σίγνεφο απ' την καρδιά μου βγαίνει. Ό.π., σ.127.
15 Σαν αρχινίςου τσι τα απώ/ τα βάρςαναμ τραγούδια/ τα διντρικά μαραίνουντι/ δε βγάζ' η γης λουλούδια. Πλουμαρίκικουμ αηδόνι/ η λαλιάς μι παλαβώνει. Ό.π., σ.128.
16 Ό.π., σ.111 και 127-128.

χάθκα. Να όργανα! Να κούργκ'ζμα να ριτσίνις! Παλ'καρίσα πιγνίδια. Μι τ' άλλα σκώνισι α χουρέπς, για η κόρδα θα σπας για του κούργκ'ζμα θ' αρχινής. Του νταβούλ' μούναχα φουτιά νάγ'ς ά του πυρών'ς τσι πήδα όςου θέλ'ς. ΣΤΕΦ: Είνι τιζαριμένου του νταούλ'ς ρε Κινάν', για θα μπαντουρίζ'; ΔΗΜ: Βρόντατα, Κινάν![17]

Σε πρώτο επίπεδο, φαίνεται ότι τα νταούλια δεν θεωρούνται τόσο «εκλεπτυσμένα», σε αντίθεση με τα υπόλοιπα όργανα που απαιτούν πιο λεπτή διαχείριση. Ωστόσο, αυτό μετατρέπεται σε πλεονέκτημα σε συνθήκες πανηγυριού γιατί το κούρδισμά τους γίνεται εύκολα, με την αξιοποίηση μιας θερμής πηγής. Με τα άλλα όργανα, αντίθετα, φαίνεται ότι συχνά σπαταλιέται χρόνος στο κούρδισμα (*κούργκ'ζμα*), ενώ το φαινόμενο των σπασμένων χορδών (*κόρδα*) δεν είναι σπάνιο. Για το παίξιμο του νταουλιού (*νταβούλ'*) χρησιμοποιείται το ρήμα «βροντάω» (*βρουγκήξ, Βρόντατα*), ενώ καταγράφεται ειδική ορολογία για το κούρδισμα της μεμβράνης του (*τιζαριμένου*) και για τον ήχο που προκύπτει όταν είναι ξεκούρδιστο (*μπαντουρίζ'*).

Ένα ζήτημα που ανακύπτει μέσα από το έργο του Παπανικόλα είναι το ζήτημα της μουσικής εκπαίδευσης των μουσικών της Λέσβου. Από τις μέχρι τώρα έρευνες σχηματίζεται η εικόνα μιας ιδιότυπης επέκτασης της μουσικής εγγραμματοσύνης στο νησί (ήδη από τις αρχές του 20ού αιώνα), ενώ ενδιαφέρον παρουσιάζει η σημαντική επέκταση της πρακτικής των μουσικών χειρογράφων με συντάκτες διάφορους Λέσβιους λαϊκούς οργανοπαίχτες (Andrikos, 2019· Φευγαλάς, 2020). Στο έργο *Η Μυτιλήνη* η γνωστοποίηση των στοιχείων της μουσικής σύνθεσης του έργου γίνεται μέρος του έργου *(Η ΣΠΙΚΕΡ: (από μέσα) Μετεδόθη το τραγούδι του Λεσβίου μουσουργού κ. Κλεάνθη Μυρογιάννη. Στίχοι Μυριβήλη.)*. Ο Κλεάνθης Μυρογιάννης ήταν ένας από τους πιο σημαντικούς Λέσβιους μουσικούς της δεκαετίας του 1930, με δραστηριότητα στη μουσική διδασκαλία του βιολιού, στη διεύθυνση μουσικών συνόλων και στη μουσική σύνθεση, ενώ για το μουσικό του έργο ήταν ιδιαίτερα καταξιωμένος στη μυτιληναϊκή κοινωνία. Στο έργο σχολιάζεται ότι είναι ιδιαίτερα παραγωγικός και διαφαίνεται η άποψη ότι αν κάποιος είναι αυτοδίδακτος, αυτό δίνει ακόμα μεγαλύτερη αξία στο έργο του: *(ΑΘΗΝ: […] έχει κι άλλα τραγουδάκια γραμμένα; ΓΚΑΡΣ: Έχ' γραμμένα! Σα π' γινούν οι γ' όρθις τ' Σιφνιού τ' αυγά, πιτά τα η Κλιάνθς τα τραγούδιατ)*. Ωστόσο, το ζήτημα των μουσικών του σπουδών γίνεται αντικείμενο σάτιρας *(ΑΘΗΝ: Αυτός ο μουσικός σας πού έχει σπουδάσει; ΓΚΑΡΣ: Πούβητα! […] Έδαφνα π' γιννήθτσι. […] ΑΘΗΝ: Αυτοδίδαχτος είναι!)*.[18]

Το φαινόμενο της επέκτασης της μουσικής εγγραμματοσύνης σχετίζεται με την αξιοποίηση της μουσικής σημειογραφίας, ένα ζήτημα που συνδέεται με τις πρακτικές ανάγκες των μουσικών και την παραγωγή μουσικών χειρογράφων. Στο έργο Η Μυτιλήνη, ο Παπανικόλας περιλαμβάνει ένα εξαιρετικά αποκαλυπτικό απόσπασμα σχετικά με αυτή την πρακτική και τις ανάγκες με τις οποίες συνδέεται:

[…] Ξαναπέτου να του μάθουμι. […] Άμα του ξαναπούμι, παράδις θα δόσητι! Να μι του δόγς γραμμένου να του μάθου που μ' αρέσ. […] Ιμένα να μι του γράψ'ς μι τς νότις να βάζου τ' γκόρημ να του παίζ στου πιάνου κάθα μέρα, να φραίνουμι. […] Καλά, καλά θα σας του δόσου.[19]

17 Ό.π., σ.116-118 και 128.
18 Ό.π., σ.93.
19 Ό.π., σ.99.

Από τα παραπάνω φαίνεται ότι η ανάγκη για την αναπαραγωγή και την εκμάθηση (*να του μάθουμι*) ενός μουσικού κομματιού μπορεί να γίνει μέσω της επανάληψης (*Ξαναπέτου*). Ωστόσο, ο τρόπος δεν φαίνεται να ιδιαίτερα ασφαλής γιατί εξαρτάται από τις μνημονικές ικανότητες του δέκτη. Το επόμενο βήμα είναι η καταγραφή των στίχων, η οποία οπωσδήποτε εξασφαλίζει μεγαλύτερες προϋποθέσεις για την αναπαραγωγή του τραγουδιού (*Να μι του δόγς γραμμένου να του μάθου*). Όμως, σύμφωνα με την πρακτική που καταγράφει ο Παπανικόλας, ο ιδανικός τρόπος να μεταδοθεί το μουσικό περιεχόμενο του κομματιού είναι μέσω της μουσικής σημειογραφίας (*Ιμένα να μι του γράψ'ς μι τς νότις*). Με αυτόν τον τρόπο το μουσικό κείμενο αποκτά αυτοτέλεια και ο οποιοσδήποτε αναγνώστης του χειρογράφου (*να βάζου τ' γκόρημ να του παίζ*), χωρίς να έχει έρθει σε επαφή με τον συντάκτη του, μπορεί να το αναπαράγει σε διάφορα όργανα (π.χ. *στου πιάνου*). Η διαδικασία αυτή εξασφαλίζει την χωρίς χρονικά όρια αναπαραγωγή του (*κάθα μέρα*). Τέλος, για την κάθε αναπαραγωγή του χειρογράφου αναμένεται να διατηρείται σε ικανοποιητικό για τον ακροατή βαθμό το αισθητικό αποτέλεσμα (βλ. *να φραίνουμι*) του αρχικού μουσικού φαινομένου.

Η παράμετρος της πληρωμής του μουσικού συνδέεται έμμεσα με το ζήτημα της διδασκαλίας, και συγκεκριμένα με την εκμάθηση του τραγουδιού. Διαφαίνεται δηλαδή ότι η πρακτική της μετάδοσης των κρίσιμων πληροφοριών που μπορούν να κάνουν δυνατή την αναπαραγωγή ενός τραγουδιού έχει ανταλλακτική αξία και γίνεται αντικείμενο οικονομικής συναλλαγής (*Άμα του ξαναπούμι, παράδις θα δόσητι*). Επίσης, στο έργο *Γάμος* καταγράφεται συμβολικά μία διαδικασία πληρωμής των μουσικών στα πλαίσια του εθίμου, καθώς και η σχετική λαϊκή ορολογία. Πιο συγκεκριμένα, αναφέρεται: *αντίτι τσ' η γαμπρός έρξι του μπαξίς στς μουζικάντις*. Μάλιστα, στο τέλος του έργου, σύμφωνα με τις σχετικές σκηνικές οδηγίες, ένα από τα πρόσωπα του έργου (ένα κορίτσι 12-14 χρονών) *όταν φτάσει στο κέντρο της σκηνής ανασηκώνεται στρέφει δεξιά, σηκώνει το δεξί της χέρι ψηλά και πετάει στη μουσική μια χούφτα 3-4 νομίσματα, που χτυπούν επάνω στο σαντούρι. Είναι το σινιάλο. Η μουσική αρχίζει συρτό*.[20]

Στις πρακτικές που καταγράφονται στο κείμενο του Παπανικόλα περιλαμβάνονται διάσπαρτα στοιχεία για το φύλο των μουσικών, τη σύνδεση επιμέρους περιστάσεων με όργανα και συγκεκριμένους χορούς, στοιχεία για την ορολογία που σχετίζεται με την επιτέλεση, αναφορές στη διαδικασία της πρόβας και στοιχεία για την επέκταση του ραδιοφώνου. Ως προς το φύλο των μουσικών, όλοι οι μουσικοί που αναφέρονται είναι αποκλειστικά άντρες, εκτός από την κόρη του *Βασιλάκη* στο έργο *Μυτιλήνη* για την οποία αναφέρεται ότι παίζει πιάνο.[21] Η σύνδεση αυτή των φύλων με τα συγκεκριμένα όργανα επιβεβαιώνεται και από άλλες πηγές για τη συγκεκριμένη και την προηγούμενη περίοδο στη Λέσβο (Φευγαλάς, 2021). Σε συμβολικό επίπεδο, ως προς τη σύνδεση περιστάσεων – χορών – οργάνων, χρειάζεται να σημειωθεί ότι η αναφορά του *πηδηχτού* χορού συνδέεται με το πανηγύρι και το νταούλι, ενώ ο *συρτός* χορός συνδέεται με τον γάμο και το σαντούρι.[22] Η σύνδεση δεν είναι βέβαια δεσμευτική για τα είδη και τα όργανα, ωστόσο η επιλογή τους δεν είναι τυχαία. Όπως ήδη αναφέρθηκε, το νταούλι φαίνεται ότι

20 Ό.π., σ.160.
21 Ό.π., σ.99. Χρειάζεται να σημειωθεί η σωζόμενη πληροφορία ότι στην παρουσίαση του έργου Παναγυριώτες πιάνο έπαιζε η Άννα Παπανικόλα (Τσακιρέλης, 1996).
22 Παπανικόλας, ό.π., σ.128, 160.

δεν θεωρείται τόσο «εκλεπτυσμένο» όργανο, σε αντίθεση με το σαντούρι.

Μέσα στο ίδιο το θεατρικό κείμενο αξιοποιούνται διάφορες εκφράσεις που σχετίζονται με τη μουσική επιτέλεση (π.χ. *αβάντι μαέστρου*). Σε επίπεδο ορολογίας, εκτός από τις ιδιαίτερες λέξεις και φράσεις που έχουν ήδη αναφερθεί για τον πλωμαρίτικο και τον αμανέ, το πιο διαδεδομένο ρήμα για την απόδοση ενός τραγουδιού είναι το ρήμα «λέω» (π.χ. *Λέγ' ντου τσι του τραγούδ*) αλλά και το «τραγουδώ» (π.χ. *Καθισμένος τσατάλι, στο βαρέλι τραγουδεί*). Το ίδιο ρήμα αξιοποιείται και με αντικείμενο τη νύφη (*Την βάζουν στον κύκλο και την τραγουδούν*). Επίσης, μια πρακτική μουσικού ενδιαφέροντος που καταγράφεται, αφορά στη διαδικασία της πρόβας. Στο έργο *Γάμος*, τα κορίτσια που συμμετέχουν στο τραγουδιστικό κομμάτι των σταδίων του γάμου φαίνεται ότι προετοιμάζονται για αυτό (*Τς φουνές τουν δουκιμάζιν*). Τέλος, ως προς τη διάδοση του ραδιοφώνου το 1939 γίνεται σαφές ότι ήδη αυτή είναι μεγάλη στη Λέσβο και το κοινό είναι εξοικειωμένο με τη χρήση του (*Αυτό το καλό έχουν τα ραδιόφωνα. Γυρίζεις ένα κουμπί και ησυχάζεις*). Επιπλέον, στη συγκεκριμένη αναφορά στο θεατρικό κείμενο επισημαίνεται ο ρόλος του ραδιοφώνου ως προς τη διάδοση νέου ρεπερτορίου και μουσικών ειδών (π.χ. *δυτική ευρωπαϊκή μουσική*).[23]

ΣΚΗΝΙΚΕΣ ΟΔΗΓΙΕΣ ΚΑΙ ΣΤΟΙΧΕΙΑ ΓΙΑ ΣΥΓΚΕΚΡΙΜΕΝΑ ΛΑΪΚΑ ΤΡΑΓΟΥΔΙΑ

Πολλές από τις σκηνικές οδηγίες του Παπανικόλα αφορούν σε ζητήματα ήχου. Κάποιοι από αυτούς τους ήχους έχουν σχέση με τη μουσική και κάποιοι όχι. Σε αυτό το πλαίσιο αξιοποιείται και η απουσία του ήχου (*Η υπόλοιπη σκηνή θα γίνει βουβή*). Επίσης, αξιοποιείται το ηχοτοπίο που συνδέεται με το πανηγύρι. Πιο συγκεκριμένα, στις σκηνικές οδηγίες στο έργο *Παναγυριώτες*, ανάμεσα *στους θορύβους του πανηγυριού περιλαμβάνονται νταούλι και ζουρνάς […], παγιαβλέλια, ζουρναδέλια, σφυρίχτρες πήλινες που μιμούνται αηδόνια, […] όργανα και τραγούδια*. Ο Παπανικόλας, μάλιστα, αξιοποιεί και κάποια από αυτά τα όργανα ως συμπληρώματα-σύντομες ηχητικές παρεμβάσεις (π.χ. *ζουρναδέλ', παγιαβλέλ', νταούλι*).[24] Ο ήχος των οργάνων ή του τραγουδιού μπορεί να βρίσκεται στο παρασκήνιο και να υποστηρίζει τη σκηνική δράση (*Στο βάθος ακούγεται ένα ούτι, Ακούγεται ένα Αμάν από πίσω απ' το βάθος, Ακούγεται από μακριά το […] τραγούδι*).[25] Επίσης, ορισμένες σκηνικές οδηγίες αφορούν στις ενέργειες των ηθοποιών κατά τη διάρκεια των τραγουδιών ή τον τρόπο συμμετοχής τους σε αυτά (*παίρνουν μέρος στο τραγούδι απαρτίζοντας μια αυτοσχέδια χορωδία, στο ρεφραίν […] το τραγουδούν μαζί*), ακόμα και συγκεκριμένες οδηγίες που αφορούν στην ερμηνεία τους (π.χ. *τους σεκοντάρει από τη θέση του, Το τραγούδι θα λέγεται κοφτά*), αλλά και ενέργειες των ηθοποιών που απαιτείται να συμβαίνουν ταυτόχρονα με το τραγούδι (*βγένι τραγουδώντας, Τραγουδούν φεύγοντας, Σύγχρονα με το τραγούδισμα*).[26]

Ανεξάρτητα από την πρωτότυπη μουσική σύνθεση, στο πλαίσιο των έργων αξιοποιούνται συγκεκριμένα τραγούδια τα οποία σκόπιμα επιλέγονται και συνδέονται με

23 Ό.π., σ.104, 111-112, 125, 153, 159.
24 Ό.π., σ.116-118, 160.
25 Ό.π., σ.127 και 140-141.
26 Ό.π., σ.95, 98, 100, 113, 143, 158.

το περιεχόμενο των έργων. Στο έργο *Γάμος*, η αξιοποίηση τραγουδιστικού υλικού έχει δομικό χαρακτήρα και σχετίζεται με το έθιμο του γάμου. Με την επισήμανση *Ο διάλογος θα γίνεται ανάμεσα στα δίστιχα* το τραγουδιστικό κομμάτι διαρθρώνεται σε 9 ενότητες-τετράστιχα (*Η ώρα η καλή, τ' αντρόγυνου (2), του σπιτιού, της νύφης, του γαμπρού, του κουμπάρου, των πεθερικών, της Μάνας της νύφης*). Ιδιαίτερο ενδιαφέρον παρουσιάζει ο χαρακτηρισμός του Παπανικόλα για συγκεκριμένα τραγούδια, ο οποίος περιλαμβάνεται συνήθως στις σκηνικές οδηγίες. Αναφέρεται το *νυφιάτικο τραγούδι (Σένα σου πρέπει νύφη μου/ λουτρός μες την αυλή σου/ να χύνιν πάπγις του νιρό/ να λούζεις το κουρμί σου)*. Ως παλιό τραγούδι αναφέρεται το: *Της τριανταφυλλιάς τα φύλλα/ θα τα κάνω φορεσιά/ να τα βάλω να περάσω/ να σου κάψω την καρδιά. Άσπρο μου γαρύφαλλο/ που σε φύτεψα στη γη/ κι' έσκυψα να σε φιλήσω/ και μου πήρες τη ζωή*. Στο έργο *Λιολόγους*, για το τραγούδι του *Ταϊφά*, αναφέρεται ότι ο σκοπός είναι μια παλιά λαϊκή μελωδία της Αγιάσου, ενώ με τον ίδιο τρόπο προσδιορίζονται και τα δίστιχα *(λαϊκά): Ουρανός σα σκοτινιάσι –κανάρια-/ θλίψι πγιάνει τα βουνά –κανάριαμ- […] Τσάκισμα Τραλαλα […]*.Τέλος, καταγράφεται η ορολογία που αφορά στο δομικό στοιχείο του τσακίσματος: *[…] Βραδιάζει ξιμερόνι δεν είνι βουλιτό […] Τσάκιζμα: Στου Σταβρί θ' ανταμουθούμι τα παράπουνα να πούμι […] Στου Σταβρί στου μουνουπάτι, βάρσανα πόχ(ι) η αγάπι*. Το τραγούδι αυτό χαρακτηρίζεται ως *εύθυμο*.[27]

ΣΥΜΠΕΡΑΣΜΑΤΑ

Οι πληροφορίες για τις μουσικές πρακτικές στη Λέσβο που περιέχονται στα έργα του Παπανικόλα επιβεβαιώνονται από τις ήδη υπάρχουσες έρευνες, ενώ ταυτόχρονα τις εμπλουτίζουν. Για ορισμένα ζητήματα (π.χ. για την πρακτική της αξιοποίησης μουσικών χειρογράφων) αποτελούν την παλαιότερη μέχρι στιγμής γραπτή πηγή. Το ίδιο ισχύει και για ζητήματα προσδιορισμού των ταυτοτήτων μέσα και έξω από το νησί, για ζητήματα αισθητικής της λαϊκής μουσικής της πόλης και της υπαίθρου, αλλά και για ζητήματα ορολογίας τα οποία, εκτός των άλλων, αναδεικνύουν τις νοοτροπίες της εποχής σε σχέση με διάφορες πλευρές της μουσικής επιτέλεσης. Φαίνεται ότι -παρά το γεγονός ότι το θεατρικό κείμενο αποτελεί προϊόν μυθοπλασίας- κάποιοι από τους διαλόγους που καταγράφονται θα μπορούσαν όντως να έχουν γίνει στη Λέσβο στο τέλος της δεκαετίας του 1930. Η στοχευμένη μεγέθυνση-ανάδειξη ορισμένων χαρακτηριστικών και η επιλογή των επιμέρους στοιχείων που σατιρίζονται στο έργο εξαρτώνται τόσο από το καλλιτεχνικό αισθητήριο, όσο και από το ερευνητικό-λαογραφικό κριτήριο του συγγραφέα. Η παρουσία της μουσικής είναι σημαντική και σε έργα άλλων περιόδων που παραδίδει ο Παπανικόλας (διηγήματα, θεατρικά έργα κ.λπ.) και παραμένει προς έρευνα. Στα έργα αυτά διαφαίνονται προσωπογραφίες μουσικών μέσα στις αντιφάσεις και τον μεταβατικό χαρακτήρα της δεκαετίας του 1920, αλλά και τις σύνθετες συνθήκες της δεκαετίας του 1940, οπότε το έργο του Παπανικόλα απέκτησε πολεμικό - αντιφασιστικό περιεχόμενο. Τέλος, αναδεικνύεται η ανάγκη να μελετηθεί το κομμάτι που αφορά στην πρωτότυπη μουσική σύνθεση και επιτέλεση στα θεατρικά έργα του Παπανικόλα και ιδιαίτερα στο συνθετικό έργο του Κλεάνθη Μυρογιάννη.

27 Ό.π., σ.122, 139-143, 153, 157-158.

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

Andrikos, N. (2019). The transcription of Çeçen Kızı in Byzantine notation by Konstantinos Psahos in 1908. In: *Popular Music of the Greek World*. Athens: British School at Athens.

Ανδρίκος, Ν. & Φευγαλάς, Σ. (υπό δημοσίευση). Ο Παναγιώτης Νικήτας. Η θέση του στον πνευματικό βίο της Μυτιλήνης, ως ψάλτης, Δάσκαλος, καταγραφέας και αρθρογράφος. Πρακτικά 12ου Διατμηματικού Μουσικολογικού Συνεδρίου, Ελληνική Μουσικολογική Εταιρεία, 27-29 Νοεμβρίου 2020.

Black, J. & MacRaild M. D. (2018). *Studying History*. London: Macmillan Education UK.

Carr, E. H. (2018). *What is History*. London: Penguin Classics.

Κουρβανιού, Γ. Β. (1996). «Στρατής Παπανικόλας (1894-1952). Στο: Σ. Παπανικόλας, Θεατρικά και άλλα…. Μυτιλήνη: Πολιτιστικός Σύλλογος Ασωμάτου Λέσβου «Ο Ταξιάρχης».

Μαυροσκούφης, Δ. Κ. (2012). *Αναζητώντας τα ίχνη της ιστορίας. Ιστοριογραφία, διδακτική μεθοδολογία και ιστορικές πηγές*. Θεσσαλονίκη: Κυριακίδη.

Παπανικόλας, Σ. (1996). Θεατρικά και άλλα…. Μυτιλήνη: Πολιτιστικός Σύλλογος Ασωμάτου Λέσβου «Ο Ταξιάρχης».

Σκούφος, Γ. (1996). Στρατής Παπανικόλας. Στο: Σ. Παπανικόλας, Θεατρικά και άλλα…. Μυτιλήνη: Πολιτιστικός Σύλλογος Ασωμάτου Λέσβου «Ο Ταξιάρχης».

Τσακιρελης, Χ. (1996). Παναγυριώτες. Στο: Σ. Παπανικόλας, Θεατρικά και άλλα…. Μυτιλήνη: Πολιτιστικός Σύλλογος Ασωμάτου Λέσβου «Ο Ταξιάρχης».

Φευγαλάς, Σ. (2021). Φορείς μουσικής εκπαίδευσης στη Λέσβο το πρώτο τέταρτο του 20ού αιώνα. Στο: Πρακτικά Συνεδρίου «Η εκπαίδευση στη νησιωτική Ελλάδα» 1ο ΠΕΚΕΣ Ιονίων Νήσων, Κέρκυρα 18-19 Σεπτεμβρίου 2020 (σσ. 131-144). Κέρκυρα: Corfu Press.

Χατζηβασιλίου, Γ. (1996). [Πρόλογος στο έργο Η Μυτιλήνη]. Στο: Σ. Παπανικόλας, Θεατρικά και άλλα…. Μυτιλήνη: Πολιτιστικός Σύλλογος Ασωμάτου Λέσβου «Ο Ταξιάρχης».

Η Ελληνίδα της Επανάστασης μέσα από την Τέχνη - Ζητήματα ιστορικότητας, διδακτική αξιοποίηση της Τέχνης στην Εκπαίδευση

Χάντζου Ελένη
Εκπαιδευτικός ΠΕ05, ΠΕ91
Πειραματικό Λύκειο Πανεπιστημίου Πατρών,
τ. Σχολική Σύμβουλος Γαλλικής Γλώσσας Δυτικής Ελλάδος
lenasangnier@gmail.com

ΠΕΡΙΛΗΨΗ

Σκοπός της παρούσας εισήγησης είναι να παρουσιάσει την Ελληνίδα γυναίκα στο κοινωνικό και ιστορικό συγκείμενο των προεπαναστατικών, επαναστατικών και μετεπαναστατικών χρόνων. Οι μαθητές θα οδηγηθούν σε μια διερεύνηση της πραγματικής ιστορικά κατάστασης των απλών Ελληνίδων γυναικών, αυτών των χρονικών περιόδων, μέσα από προσεκτική μελέτη εικαστικών και λογοτεχνικών έργων σε αντιπαράθεση με ιστορικές πηγές. Θα χρησιμοποιηθούν οι μεθοδολογικές προσεγγίσεις των "Τεσσάρων Σταδίων" και "Invisible Thinking", καθώς και συγκριτική λογοτεχνική ανάλυση κειμένων. Έτσι θα προβληματιστούν πάνω σε διαφορετικές αναπαραστάσεις και θα προσπαθήσουν να ερμηνεύσουν το υπόβαθρο της δημιουργίας αυτών των καλλιτεχνικών εκφράσεων. Παράλληλα θα ανακαλύψουν την αμφίδρομη σχέση της Ελληνικής Επανάστασης με ξένα κινήματα, όπως ο ρομαντισμός και ο οριενταλισμός. και την προσωπικότητα επιφανών καλλιτεχνών, στο πλαίσιο είτε του μαθήματος της Ιστορίας, είτε ενός πολιτιστικού προγράμματος ή καινοτόμας δράσης. Ευελπιστούμε οι μαθητές, μέσα από αυτήν την περιπετειώδη αναζήτηση θα αναπτύξουν, μεταξύ άλλων, τις δεξιότητες της ενδελεχούς παρατήρησης και της αναλυτικής και συνθετικής σκέψης.

Λέξεις κλειδιά: *ιστορία, τέχνη, γυναίκα, ρομαντισμός, οριενταλισμός, δουλεία*

ΕΙΣΑΓΩΓΗ

Οι εικαστικές τέχνες και η λογοτεχνία έχουν αναπαραστήσει, με συγκλονιστικό τρόπο τις τραγικότερες και σημαντικότερες στιγμές τις Ελληνικής Επανάστασης και έχουν συμβάλλει στη γνωστοποίηση των δεινών του Ελληνισμού κατά την Τουρκοκρατία σε ολόκληρο τον κόσμο μέχρι τις μέρες μας. "Η Εξοδος του Μεσολογγίου", "Η σφαγή της Χίου", αλλά και τα ποιήματα των Λόρδου Βύρωνα, Σολωμού και Ουγκώ είναι ίσως από τα πλέον χαρακτηριστικά. Η τέχνη βοήθησε στην ευαισθητοποίηση και κινητοποίηση επιφανών διανοούμενων και πολιτικών του δυτικού κόσμου, συχνά υπό την πίεση της κοινής γνώμης. Στην παρούσα εργασία μας ενδιαφέρει ιδιαίτερα η παρουσία της γυναίκας της ιστορικής αυτής περιόδου στην τέχνη, είτε ως αναπαράσταση της έννοιας της Ελλάδος-πατρίδας, είτε ως αναπαράσταση της απλής γυναίκας και της κατάστασής της.

Η διδασκαλία και η εκπαίδευση μέσα από την τέχνη αποτελούν μια σύγχρονη μεθοδολογική προσέγγιση. Είναι αναμφισβήτητο ότι οι εικαστικές τέχνες συνδυάζονται με την καθημερινή ζωή των παιδιών και αποτελούν αναπόσπαστο κομμάτι του οπτικού πολιτισμού στον οποίο μετέχουν.

Η πρακτική και κριτική εικαστική διαδικασία προχωρά μέσα από τη διαρκή ανάδειξη προβλημάτων και αναζήτηση πρωτότυπων λύσεων σε αυτά. Δεν υπάρχουν σωστές και λάθος απαντήσεις και λύσεις. Οι μαθητές έρχονται αντιμέτωποι με πολλαπλές επιλογές επίλυσης στα τεχνικά προβλήματα που παρουσιάζονται. Χωρίς το φόβο του λάθους, μπορούν να πειραματιστούν με υλικά, τεχνικές και μέσα και να δώσουν πολλές εναλλακτικές απαντήσεις. Επομένως, κάθε εικαστική εργασία ή ανταπόκριση σε έργο άλλων είναι διαφορετική και προσωπική, φέρνει στο προσκήνιο κάτι από το ίδιο το παιδί.

Οι εικαστικές τέχνες αξιοποιούν και διευρύνουν τη φαντασία, την εφευρετικότητα και τη δημιουργικότητα των μαθητών. Σε αντίθεση με τη συμβατική σχολική διαδικασία, όπου τείνουνε να δίνουμε έμφαση στην πραγματιστική αντίληψη του κόσμου, στην ορθότητα και τη γραμμικότητα της γνώσης, η εικαστική εκπαίδευση μαθαίνει στα παιδιά να αντιλαμβάνονται αυτό που υπάρχει γύρω τους, αλλά και να ενδιαφέρονται περισσότερο γι' αυτό που μπορεί να προκύψει (Eisner, 2002).

Στη θεωρία και πράξη της εκπαίδευσης του 21ου αιώνα, ο όρος εικαστικές τέχνες μπορεί να χρησιμοποιηθεί ως έννοια ομπρέλα. Περιλαμβάνει πολλές διαφορετικές μορφές και τεχνικές, παραδοσιακές και νεότερα, τις καλές και εφαρμοσμένες τέχνες, αλλά και έργα που πραγματοποιούνται με τη χρήση των τεχνολογιών. Οι εικαστικές τέχνες έχουν τη δική τους «γλώσσα». Η οπτική γλώσσα είναι ένα ιδιαίτερο σύστημα επικοινωνίας που στηρίζεται σε ένα σύνολο εξειδικευμένων μέσων και κωδίκων. Σε αναλογία με το γραπτό λόγο, οι εικαστικές τέχνες έχουν το δικό τους λεξιλόγιο, γραμματική και συντακτικό. Το λεξιλόγιο των εικόνων είναι το χρώμα, η γραμμή, ο τόνος, το μοτίβο, η υφή, το σχήμα, η φόρμα, ο χώρος. Η γραμματική και το συντακτικό των εικαστικών τεχνών είναι η σύνθεση. Χρώματα, γραμμές, φόρμες και σχήματα συνδυάζονται σκόπιμα και συστηματικά για να παραχθεί ένα έργο που έχει αναγνωρίσιμη μορφή και επικοινωνεί με συγκεκριμένο νόημα, για παράδειγμα ένας πίνακας που αναπαριστά το πορτραίτο μίας νεαρής γυναίκας.

Η οπτική γλώσσα στην ουσία, μπορεί να επικοινωνεί ποιότητες που καμιά άλλη γλώσσα δεν είναι κατάλληλα εξοπλισμένη να κάνει. Για παράδειγμα, το να ακούμε τη λέξη μπλε διαφέρει ουσιαστικά από το να βλέπουμε ένα βαθύ κορεσμένο μπλε χρώμα

(Kress και Leeuwen,1996). Επομένως, οι εμπειρίες που προσφέρουν οι εικαστικές τέχνες είναι αναντικατάστατες.

ΣΚΟΠΟΣ ΚΑΙ ΣΤΟΧΟΙ ΤΗΣ ΔΡΑΣΗΣ

Γενικός σκοπός της δράσης είναι να αξιοποιηθεί η Τέχνη ως εργαλείο για μετασχηματισμό της μάθησης (Κόκκος, 2011)

Γενικοί στόχοι της διδακτικής παρέμβασης είναι (ΔΕΠΠΣ, 2001):

- να εξοικειωθούν οι μαθητές και οι εκπαιδευτικοί στην εφαρμογή και ανάπτυξη στοχευμένων και δομημένων τρόπων συνεργασίας μέσω της διαθεματικότητας,
- να ενδυναμωθούν οι επαγγελματικές σχέσεις των εκπαιδευτικών ώστε να ανταλλάσσουν τεχνογνωσία και καλές διδακτικές πρακτικές,
- να αποκτήσουν οι εκπαιδευτικοί πληρέστερη εικόνα της επίδοσης και των δεξιοτήτων του κάθε μαθητή,
- ο μαθητής να βρεθεί στο κέντρο της μαθησιακής διαδικασίας, μαθητοκεντρική μάθηση και προτεινόμενη μέθοδος “Τα τέσσερα στάδια του Perkins”και το “Visible Thinking”.

Η ΕΛΛΗΝΙΔΑ ΤΗΣ ΕΠΑΝΑΣΤΑΣΗΣ ΣΕ ΕΡΓΑ ΕΥΡΩΠΑΙΩΝ ΖΩΓΡΑΦΩΝ (Η ΜΑΝΑ, Η ΠΑΘΟΥΣΑ, Η ΗΡΩΙΔΑ)

Εικόνα 1:Έλληνας θρηνεί τον χαμό της γυναίκας του και του παιδιού του (Αγνώστου, Γαλλικής Σχολής, περίπου 1835) Συλλογή Μιχάλη και Δήμητρας Βαρκαράκη

Εικόνα 2: Η σφαγή της Χίου, Eugène Delacroix, 1824

Εικόνα 3: "Η Αυτοθυσία της Μάνας", 1828,François Emile de Lansac (1803 – 1890)

Εικόνα 4: Ο θάνατος του Λάμπρου Τζαβέλα, 1855, Donato Francesco de Vivo (1834-1890)

Στο βιβλίο του «Orientalism», ο Edward Said εκφράζει την άποψη ότι ο τρόπος με τον οποίο η Ανατολή γίνεται αντιληπτή και απεικονίζεται από την Δύση, είναι συνοπτικός και πιο κοντά στην μυθολογία παρά στην πραγματικότητα. Ο Said υποστηρίζει ότι η επιθυμία να κατανοήσει κανείς έναν πολιτισμό διαφορετικό από τον δικό του και να συνυπάρξει δεν θα έπρεπε να συνδέεται με παιγνίδια δύναμης και κυριαρχίας, όπως συχνά συμβαίνει με την αποικιοκρατία, τον αυθαίρετο σχεδιασμό συνόρων, καθώς και την οποιαδήποτε υπεραπλούστευση και κατασκευή στερεοτύπων που αφορούν πλήθος πολιτισμών.

Εικόνα 5: «Ελληνίδες σε σκλαβοπάζαρο» Stanislas-H-B Darondeau (1807–1841)

Οι δραματικές λεπτομέρειες στον ευρωπαϊκό τύπο για τις κακουχίες των γυναικόπαιδων, για τις αρπαγές και για την τύχη των αιχμαλώτων γυναικών προκαλούσαν δάκρυα. Στο έργο με τον τίτλο «Ελληνίδες στο σκλαβοπάζαρο», του Stanislas-Henri-Benoit Darondeau, αποτυπώνονται με συγκλονιστική αμεσότητα ο εξευτελισμός και η απόγνωση της κοπέλας στα χέρια του τρομαχτικού δουλέμπορου. Τη βίαιη αρπαγή μιας Ελληνίδας αναπαριστά ο πίνακας «Σκλαβοπάζαρο», του Ντελακρουά. Την ίδια θεματική αποτυπώνουν αρκετά αντικείμενα, όπως για παράδειγμα ρολόγια, πιάτα, βάζα κ.ά. Μετά το τέλος του επαναστατικού αγώνα και τη δημιουργία του νέου ελληνικού κράτους εξακολουθούν να εμφανίζονται «Ελληνίδες» στις ευρωπαϊκές αίθουσες εκθέσεων, αλλά δίχως την παραμικρή νύξη στις τραγικές στιγμές που βίωσαν.

Εικόνα 6: «Σκλαβοπάζαρο», V. Delacroix, 1836, Συλλογή Μιχάλη και Δήμητρας Βαρκαράκη

Εικόνα 7: Επιτραπέζιο ρολόι από επιχρυσωμένο μπρούντζο, 49Χ31 εκ., Συλλογή Μιχάλη και Δήμητρας Βαρκαράκη. Η ολόγλυφη διακόσμηση αναπαριστά τηνΜπουμπουλίνα

Η ΕΛΛΗΝΙΔΑ ΤΗΣ ΕΠΑΝΑΣΤΑΣΗΣ ΚΑΙ Ο ΟΡΙΕΝΤΑΛΙΣΜΟΣ (Η ΟΔΑΛΙΣΚΗ)

Οι μετα-επαναστατικές «Ελληνοπούλες» είναι ανέμελες και ποζάρουν με χάρη και ευγένεια, ντυμένες με περίτεχνες ενδυμασίες και πλούσια κοσμήματα, σε ελαιογραφίες και διάφορα αντικείμενα. Επισημαίνουμε ότι, προς τα μέσα του αιώνα, όταν -στο πλαίσιο του ευρέως διαδεδομένου «Ανατολισμού» Orientalisme - το ενδιαφέρον των καλλιτεχνών θα στραφεί προς μια εικονογραφία περισσότερο εξωτική, οι «Ελληνοπούλες» αναπαριστάνονται με προκλητικά, αιθέρια ενδύματα, όπως η αυτάρεσκη Ελληνίδα που παίζει λαγούτο, του Charlemagne-Oscar Guet. Μια Ελληνοπούλα σε ιδιαίτερα αισθησιακή πόζα βλέπουμε σε ελαιογραφία του Giacomo Marastoni, ενώ οι Ελληνίδες στο Χαρέμι που αναπαριστάνονται στα βάζα έχουν μεταμορφωθεί, επιτυχώς, σε χαριτωμένες οδαλίσκες».

Όπως παρατηρεί ο David Vinson, η μορφή της εξωτικής Ανατολίτισσας γυναίκας γίνεται σημείο αναφοράς στις εικαστικές τέχνες και στην λογοτεχνία. Σε μια Ευρώπη στη δίνη κοινωνικών και πολιτικών αλλαγών, η αισθησιακή Ανατολίτισσα ενσαρκώνει το φανταστικό και το ονειρικό και η Ανατολή την αφέλεια και την αγνότητα, σε ένα βαθμό, χωρίς να ενδιαφέρονται οι καλλιτέχνες του κινήματος του οριενταλισμού να αποδώσουν την πραγματικότητα. Η κυρίαρχη εικόνα είναι η ευχαρίστηση, η φαντασία, η χλιδή, οι τελετουργίες. Είναι η αντίθεση, το άλλο, αυτό που δεν μπορούμε να ανακατασκευάσουμε αυτήν την εποχή στην Δύση.(Vinson, 2004)

Στην λογοτεχνία τώρα, η γυναικεία αυτή μορφή μεταφέρεται ακριβώς στα έργα του μεγαλύτερου οριενταλιστή συγγραφέα, του Γάλλου Pierre Lottie, με πιο αντιπροσωπευτικό ίσως την *Ayizanté*, όπου περιγράφει τον έρωτά του για μια γυναίκα σκλάβα χαρεμιού.

Εικόνα 8:Portrait of a Greek woman, 1845, Jakab Marastoni, Hungarian National Gallery

Εικόνα 9: Ελληνίδα που παίζει λαγούτο, Charlemagne-Oscar Guet (1801-1871)

Το σώμα της μοιραίας γυναίκας, όπως παρατηρούμε σε πολλούς πίνακες παρουσιάζει στερεοτυπικά χαρακτηριστικά: αντλεί έμπνευση από λογοτεχνικά έργα, μίξεις διαφορετικών εποχών, σεξουαλικό αντικείμενο και όπως παρατηρεί η Dominique Maingueneau "το σώμα της μοιραίας γυναίκας συμμετέχει σε μια αισθητική μυθολογία, αναζητώντας την σχέση της γυναίκας με την αισθητική" (Maingueneau, 2002).

Και η Hélène Heyraud συμπληρώνει ότι ο εξωτισμός κάνει πιο έντονο το μυστήριο, την μαγεία και τον αποκρυφισμό, στοιχεία που αποτελούν μια επιπλέον διάσταση του οριενταλισμού (Heyraud, 2016).

Τα κοσμήματα, τα ρούχα και τα πάσης φύσεως στολίδια, προσδίδουν πολυτέλεια, δηλαδή δύναμη και επιρροή σε αυτήν την γυναίκα.

Στον αντίποδα αυτής της γυναικείας εικόνας, υπάρχουν και άλλα πρότυπα γυναικών, όπου τα κυρίαρχα στοιχεία είναι η πνευματικότητα και ο δυναμισμός, όπως για παράδειγμα η ανδρόγυνη εικόνα της Γεωργίας Σάνδη, η δυναμική και ιδιαίτερα καλλιεργημένη Ελληνίδα Αγγελική Πάλλη-Μπαρτολομέι και άλλες.

Ο Εντουαρντ Σάϊντ εξηγεί στο βιβλίο του πως ο οριενταλισμός «είναι ένας δυτικός τρόπος για την κυριάρχηση, την ανασυγκρότηση και την άσκηση της εξουσίας επί της Ανατολής. Ο λόγος/discourse του Οριενταλισμού κατάφερε να επιβάλει μια συστηματική πειθαρχία με την οποία η ευρωπαϊκή κουλτούρα κατόρθωσε να χειραγωγήσει –ή ακόμα και να παραγάγει- την Ανατολή πολιτικά, κοινωνιολογικά, στρατιωτικά, ιδεολογικά, επιστημονικά και φαντασιακά. [….] Εξαιτίας του Οριενταλισμού η Ανατολή δεν υπήρξε, και ακόμα δεν είναι, ένα ελεύθερο αντικείμενο σκέψης και δράσης».

Ο Σαϊντ, στηρίζεται στην μελέτη και την ανάλυση μερικών από τους πιο γνωστούς και αναγνωρίσιμους συγγραφείς, όπως ο Flaubert, ο Lane και ο Burton, οι οποίοι γράφουν για την Ανατολή. Το έργο αυτών των διανοούμενων δίνει τη θεωρητική βάση για την μελέτη των πολιτισμών της Ανατολής στη Δύση, τόσο σε ακαδημαϊκό επίπεδο όσο και στο επίπεδο του συλλογικού φαντασιακού. Προσπαθεί να αποδομήσει τον κυρίαρχο δυτικό λόγο της εποχής της ευρωπαϊκής εξάπλωσης, ανάγοντας τον σ' ένα ευρύτερο πλαίσιο προσπάθειας κυριάρχησης της δυτικής κουλτούρας πάνω σε όλα τα επίπεδα της ζωής των αποικιοκρατούμενων.

ΔΟΥΛΕΙΑ ΚΑΙ ΑΙΧΜΑΛΩΣΙΑ

Η άλλη όψη του νομίσματος απεικονίζεται στον πίνακα του Ισπανού ζωγράφου José Himenez Aranda (1837-1903) «Ελληνίδα σκλάβα προς πώληση σε παζάρι της Ανατολής», που βλέπουμε παρακάτω:

Εικόνα 10: «Ελληνίδα σκλάβα προς πώληση σε παζάρι της Ανατολής», José Himenez Aranda (1837-1903)

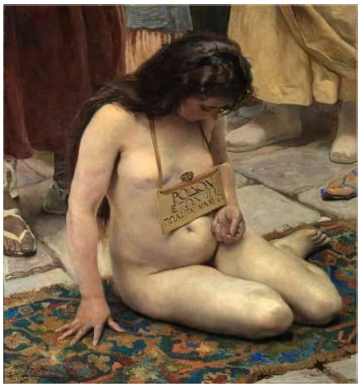

Το θέμα των σκλάβων και των αιχμαλώτων στην οθωμανική αυτοκρατορία έχει αναδειχθεί σε πολλές ιστορικές έρευνες. Η πλειοψηφία των σκλάβων που εισέρχονται στην οθωμανική επικράτεια είναι άτομα νεαρής ηλικίας, νέοι άνδρες που θα

χρησιμοποιηθούν ως εργάτες και νέες γυναίκες που θα γίνουν υπηρέτριες ή παλλακίδες ή ακόμα και σύζυγοι. Τα άτομα αυτά αποκόπτονται από την προηγούμενη ζωή τους και επανεντάσσονται σε μια νέα ζωή σε ένα εντελώς διαφορετικό πολιτισμικό περιβάλλον μακριά από τους οικείους τους. Η αλλαγή αυτή καθορίζει όλη την υπόλοιπη ζωή τους και την προσωπική τους κοσμοθεωρία (Eltis και Engnerman, 2011).

Αξίζει να παρατηρήσουμε στους δυο παραπάνω πίνακες, του Delacroix και του Aranda, τον τρόπο με τον οποίο, κατά τη διάρκεια της πώλησης οι σκλάβες εξετάζονται από τους αγοραστές. Η διαδικασία αυτή είναι άλλη μια ταπεινωτική και εξευτελιστική εμπειρία Οι γυναίκες που εικονίζονται στους πίνακες αυτούς έχουν όμορφα και ευγενικά χαρακτηριστικά και αποπνέουν αγνότητα, είναι έντονη η λευκότητα και η καθαρότητα της επιδερμίδας τους, σε αντίθεση με τα αδιάκριτα βλέμματα.

Οι περιγραφές των σκλαβοπάζαρων προέρχονται κυρίως από δυτικούς περιηγητές, όπως οι Charles White, Théophile Gauthier, Pierre Lottie, που έβλεπαν τις αγορές δούλων σαν τουριστικά αξιοθέατα και γι' αυτό τις περιγράφουν λεπτομερειακά. Στην αγορά της πρωτεύουσας πωλούνται σκλάβοι για οικιακή εργασία ή γυναίκες για τα χαρέμια. Οι περιηγητές τονίζουν τη γυμνότητα των πωλούμενων σκλάβων και στους παραπάνω πίνακες είναι σαφή τα υπονοούμενα για εκπόρνευσή τους . Τα λάγνα, ξεδιάντροπα βλέμματα των ανδρών στον πρώτο και η άνωθεν λήψη της νεαρής κοπέλας με το σκυμμένο κεφάλι, στον δεύτερο, περικυκλωμένη από τα ανδρικά πόδια, μαρτυρούν την ξεκάθαρη υποταγή και υποδούλωση.

Το είδος της ομορφιάς τους μας παραπέμπει στον Ρομαντισμό, το αισθητικό και λογοτεχνικό κίνημα του 19ου αιώνα, που ενέπνευσε τις εξεγέρσεις των καταπιεσμένων λαών και την διεκδίκηση της αυτοδιάθεσής τους.

Σε ό,τι αφορά την λογοτεχνία παραθέτουμε το ποίημα του Γάλλου ποιητή και συγγραφέα Βίκτωρα Ουγκώ *Το Ελληνόπουλο*, από την ποιητική του συλλογή *Τα Ανατολίτικα.* Πιστεύουν πολλοί ότι ο Ουγκώ εμπνεύστηκε για να γράψει το ποίημα αυτό από την καταστροφή της Χίου. Παρόλο που το γεγονός που τον ενέπνευσε είναι εξόχως τραγικό, η προβολή της ομορφιάς των "λυγερών" γυναικών που καθρεφτίζοναι χορεύοντας στο νερό, τα "χρυσά μαλλιά" και "μάτάκια θαλασσιά" του μικρού αγοριού, που μοιάζουν με "τον κρίνο του Ιράν" μαρτυρούν ότι όλοι ασχολούνται με την Ανατολή και βλέπουν ένα καινούργιο κεφάλαιο να ανοίγει για την Ευρώπη προς ανατολάς.

Τό ἑλληνόπουλο

Τοῦρκοι διαβῆκαν. Χαλασμός, θάνατος πέρα ὡς πέρα.
Ἡ Χίο, τ' ὁλόμορφο νησί, μαύρη ἀπομένει ξέρα,
μὲ τὰ κρασιά, μὲ τὰ δεντρά
τ' ἀρχοντονήσι, ποὺ βουνὰ καὶ σπίτια καὶ λαγκάδια
καὶ στὸ χορὸ ***τὶς λυγερὲς καμιὰ φορὰ τὰ βράδια***
καθρέφτιζε μέσ' στὰ νερά.
Ἐρμιὰ παντοῦ. Μὰ κοίταξε κι ἀπάνου ἐκεῖ στὸ βράχο,
στοῦ κάστρου τὰ χαλάσματα κάποιο παιδί μονάχο
κάθεται, σκύβει θλιβερὰ
τὸ κεφαλάκι, στήριγμα καὶ σκέπη τοῦ ἀπομένει
μόνο μιὰ ν' ἄσπρη ἀγράμπελη σὰν αὐτὸ ξεχασμένη

μέσ' στὴν ἀφάνταστη φθορά.
-Φτωχὸ παιδί, ποὺ κάθεσαι ξυπόλυτο στὶς ράχες
γιὰ νὰ μὴν κλαῖς λυπητερά, τ' ἤθελες τάχα νὰ 'χες
γιὰ νὰ τὰ ἰδῶ ***τὰ θαλασσὰ***
ματάκια σου *ν' ἀστράψουνε, νὰ ξαστερώσουν πάλι,*
καὶ νὰ σηκώσῃς χαρωπὰ σὰν πρῶτα ***τὸ κεφάλι***
μὲ τὰ μαλλάκια τὰ χρυσά;
Τί θέλεις, ἄτυχο παιδί, τί θέλεις νὰ σοῦ δόσω
γιὰ νὰ τὰ πλέξῃς ξέγνοιαστα, γιὰ νὰ τὰ καμαρώσω
ριχτὰ στοὺς ὤμους σου πλατιὰ
μαλλάκια ποὺ τοῦ ψαλλιδιοῦ δὲν τἄχει ἀγγίξει ἡ κόψη,
καί σκόρπια στὴ δροσάτη σου τριγύρω γέρνουν ὄψη
καὶ σὰν τὴν κλαίουσα τὴν ἰτιά;
Σὰν τί μποροῦσε νὰ σοῦ διώξῃ τάχα τὸ μαράζι;
Μήπως ***τὸ κρίνο ἀπ' τὸ Ἱρὰν ποὺ τοῦ ματιοῦ σου μοιάζει;***
Μήν ὁ καρπὸς ἀπ' τὸ δεντρὶ
ποὺ μέσ' στὴ μουσουλμανικὴ παράδεισο φυτρώνει,
κ' ἕν' ἄλογο χρόμια ἑκατὸ κι ἂν πηλαλάει, δὲ σώνει
μέσ' ἀπ' τὸν ἴσκιο του νὰ βγῇ;
Μὴ τὸ πουλὶ ποὺ κελαϊδάει στὸ δάσος νύχτα μέρα
καὶ μὲ τὴ γλύκα του περνάει καὶ ντέφι καὶ φλογέρα;
Τί θὲς κι ἀπ' ὅλα τ' ἀγαθὰ
τοῦτα; Πὲς! Τ' ἄνθος, τὸν καρπό; θὲς τὸ πουλί; -Διαβάτη,
μοῦ κράζει ***τὸ 'Ελληνόπουλο μὲ τὸ γαλάζιο μάτι·***
βόλια, μπαρούτη θέλω, νά!

(μετάφραση: Κωστής Παλαμάς)

ΣΥΝΔΕΣΗ ΤΟΥ ΘΕΜΑΤΟΣ ΜΕ ΤΟ ΠΑΡΟΝ ΣΤΟ ΕΚΠΑΙΔΕΥΤΙΚΟ ΓΙΓΝΕΣΘΑΙ

Ζητήματα που μπορούν να αναδειχτούν από τους μαθητές:
Δυτικός πολιτισμός και Ανατολή,
Επικρατούσες κουλτούρες και αποδοχή άλλων πολιτισμών,
Εξουσία-Οικονομία-Πολιτισμός στον 19ο αι.
Αισθητικά πρότυπα του 19ου αι.
Η θέση της γυναίκας διαχρονικά
Εμπορία ανθρώπων διαχρονικά
Αναζήτηση της ιστορικής αλήθειας

Δεξιότητες που μπορούν να αναπτύξουν οι μαθητές:
Συνθετική-αναλυτική
Παρατηρητικότητα
Ενσυναίσθηση
Ομαδοσυνεργατικές δεξιότητες

ΠΡΟΤΕΙΝΟΜΕΝΑ ΘΕΜΑΤΑ ΕΡΓΑΣΙΩΝ

Ενδεικτικά αναφέρουμε κάποια θέματα εργασιών, προκειμένου οι μαθητές να αναπτύξουν τις γλωσσικές και επικοινωνιακές τους δεξιότητες:
Α)Επιστολή στους Marastoni και Guet, όπου εκφράζουμε την αντίθεσή μας για την αναπαράσταση της αυτάρεσκης Ελληνίδας, παραθέτοντας τα επιχειρήματά μας.
Β)Επιλογή έργων τέχνης με θέμα την Ελληνίδα της επαναστατικής και μετεπαναστατικής περιόδου για διοργάνωση έκθεσης στον αντίποδα του οριενταλισμού.
Γ) Συλλογή λογοτεχνικών κειμένων για την Ελληνική Επανάσταση ξένων λογοτεχνών.
Δ) Πτυχές της ζωής και της προσωπικότητας γυναικών της Επανάστασης και της μετεπαναστατικής περιόδου.
Ε) Η δουλεία τότε και σήμερα.
ΣΤ) Οι Μεγάλες Δυνάμεις και ο οριενταλισμός ως ιστορικό και καλλιτεχνικό κίνημα.
Ζ) Διάλογος ανάμεσα στις *σκλάβες* των Aranda και Delacroix.

ΣΥΜΠΕΡΑΣΜΑΤΑ

Η Τέχνη λέει την δική της αλήθεια, που δεν είναι πάντα η ιστορική αλήθεια. Και δεν είναι η πρώτη φορά στην ιστορία του ανθρωπίνου πνεύματος. Ο Αριστοτέλης στην *Ποιητική* του αναφέρει ότι ...*δεν είναι τούτο έργο του ποιητή, το να διηγείται τα όσα έγιναν, αλλά όπως θα μπορούσαν να γίνουν και όσα είναι δυνατά στο πνεύμα του ότι είναι πιθανά ή αναγκαία. Πράγματι, ο ιστορικός και ο ποιητής δεν διαφέρουν κατά το αν εκφράζονται με μέτρο ή χωρίς μέτρο, διαφέρουν όμως σε τούτο: στο ότι ο ιστορικός αφηγείται τα όσα έχουν γίνει και ο ποιητής όπως θα μπορούσαν να γίνουν.*

(*Περί Ποιητικής*, στ. 36-43)

Παραφράζοντάς τον, θα μπορούσαμε να πούμε πως ο καλλιτέχνης, μέσα από το δημιούργημά του, με επινοητικότητα και φαντασία, λέει την δική του αλήθεια, η οποία μπορεί να εκφράζει μόνο τον ίδιο ή μια ομάδα ανθρώπων, να σπάει τους κοινωνικούς ή αισθητικούς κανόνες, να προκαλεί ή να παρασύρει. Αυτή είναι άλλωστε η δύναμή της τέχνης.

Οι μαθητές καλούνται μέσα από περιπετειώδη αναζήτηση και συγκεκριμένες μεθοδολογικές προσεγγίσεις να δουν σφαιρικά τα ιστορικά γεγονότα και να αποκωδικοποιήσουν μηνύματα, αναπτύσσοντας τον *οπτικό γραμματισμό*, στο πλαίσιο των *πολυγραμματισμών* στην εκπαίδευση του 21ου αιώνα. Στόχος μας είναι επίσης να συνειδητοποιήσουν την πολυπλοκότητα των κοινωνικών, οικονομικών, ιδεολογικών και πολιτικών συσχετισμών μεταξύ των κρατών.

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

Αριστοτέλης(, 1995). *Περί Ποιητικής*. Αθήνα: Εκδόσεις Κάκτος.
Διαθεματικό Ενιαίο Πλαίσιο Προγραμμάτων Σπουδών (Δ.Ε.Π.Π.Σ.), (2001). Τόμος Α΄ & Β΄. Αθήνα: ΥΠΕΠΘ-Παιδαγωγικό Ινστιτούτο.
Eisner, E. (2002) *The arts and the creation of mind*, New Haven and London: Yale University Press.

Eltis, D. και Engerman, S. (επιμ.), *The Cambridge World History of Slavery*. Volume 3: AD 1420-AD1804, Cambridge University Press, Κέιμπριτζ 2011.

Erdem, Y. H., *Slavery in the Ottoman Empire and Its Demise, 1800-1909*, Macmillan Press και St. Martin's Press, Χαουντμίλς, Λονδίνο και Νέα Υόρκη,1996

Fisher,A., (1978) "The Sale of Slaves in the Ottoman Empire: Markets and State. Taxes on Slave Sales. Some Preliminary Considerations", *Boğaziçi Üniversitesi Dergisi.*

Freedman, K. (2003). *Teaching visual culture: curriculum, aesthetics and the social life of art*, New York and London: Teachers College Press.

Heyraud, H.,(2016). «La femme fatale: essai de caractérisation d'une figure symboliste», in:*Revue Ad Hoc*, nº 4, « La Figure », publié le 07/03/16 [en ligne], URL :http://www.cellam.fr/?p=5577&g=22.

Κόκκος, Α.(2011). *Εκπαίδευση μέσα από τις Τέχνες,* Αθήνα: Μεταίχμιο.

Kress, G. and Leeuwen, T. V. (1996). *Reading images, the grammar of visual design*, London: Routledge.

Maingueneau, D.,(2002). « Esthétique de la femme fatale », in : *Fatalités du Féminin*, sous la direction de Jacques André et de Anne Juranville, Presses Universitaires de France.

Perkins, D. (1994). *The Intelligent Eye: Learning to Think by Looking at Art.* California, Los Angeles: The Getty Education Institute for the Arts.

Vinson, D.,(2004) « L'Orient rêvé et l'Orient réel au XIXe siècle », *Revue d'histoire littéraire de la France*, vol.104, janvier 2004.

ΙΣΤΟΓΡΑΦΙΑ

https://ellinonfos.gr/to-ellinopoulo-viktor-ougko-lenfant-victor-hugo-les-orientales/

https://thf.gr/el/events/i-gynaika-stin-epanastasi-toy-1821-syllogi-michali-kai-dimitras-varkaraki/

https://www.naftemporiki.gr/story/1703721/i-gunaika-stin-epanastasi-tou-1821

https://www.protovoulia21.gr/draseis/gynaikastinepanastash/

https://www.tanea.gr/2021/03/21/people/oi-gynaikes-pou-polemisan-iroika-stin-epanastasi-tou-1821/

https://www.gnoristetinellada.gr/politismos/ekdiloseis/8687-1821-3

https://www.news247.gr/elliniki-epanastasi-1821/o-rolos-ton-gynaikon-stin-epanastasi.9175989.html

https://www.museodelprado.es/

Ενότητα 4η

Πολιτισμός και Τουρισμός

Εκπαιδευτικός τουρισμός μαθητών και πολιτισμός

Γκουρνέλης Παύλος
Δάσκαλος- Υποψ. Διδάκτορας Τ.Ι.Ε. Δ. Π.Θ.
pavlosgourn@yahoo.gr

ΠΕΡΙΛΗΨΗ

Σκοπός της εργασίας είναι να αναδείξει, μέσα από τη βιβλιογραφική έρευνα, το γεγονός ότι με τη συμμετοχή στον εκπαιδευτικό τουρισμό δίνεται η δυνατότητα στους μαθητές να έρθουν σε άμεση επαφή με τόπους που έχουν ιδιαίτερη μορφωτική αξία, να γνωρίσουν τα επιτεύγματα του ανθρώπου μέσα στη μακροχρόνια πορεία του πολιτισμού και να επισκεφτούν περιοχές με ιδιαίτερη εκπαιδευτική αξία, από πολιτιστική, αρχαιολογική, ιστορική και οικολογική άποψη. Ο εκπαιδευτικός τουρισμός αποτελεί μια διακριτή μορφή τουρισμού που σχετίζεται με διάφορες άλλες μορφές τουρισμού, όπως ο πολιτισμικός, καθώς η σχέση τουρισμού, εκπαίδευσης και πολιτισμού είναι αρκετά στενή. Ως εκπαιδευτικός τουρισμός μπορεί να θεωρηθεί η τουριστική δραστηριότητα ή η προσωρινή μετακίνηση από τον μόνιμο τόπο διαμονής των ατόμων που έχουν ως κύριο ή δευτερεύον κίνητρο την εκπαίδευση ή τη μάθηση. Σύμφωνα με τον *Ritchie (2003), ο* εκπαιδευτικός τουρισμός αφορά δύο τύπους: τον τουρισμό ή την εκπαίδευση πρώτα, ανάλογα με το ποιο από τα δύο είναι ο κύριος σκοπός του ταξιδιώτη Στην περίπτωση του εκπαιδευτικού τουρισμού μαθητών (σχολικός ή μαθητικός τουρισμός), τα άτομα που συμμετέχουν σε μία μετακίνηση, μια εκπαιδευτική εκδρομή ή ένα ταξίδι έχουν θεσμική σχέση με την εκπαίδευση, δηλαδή είναι οι ίδιοι δάσκαλοι ή καθηγητές, μαθητές ή φοιτητές/ σπουδαστές και το ταξίδι συντονίζεται και διενεργείται με βάση αυτή τους την ιδιότητα και με βασικό στόχο την εκπαίδευση και την απόκτηση γνώσεων, μέσα σε ένα περιβάλλον μη τυπικής μάθησης. Οι εκπαιδευτικές μαθητικές εκδρομές αποτελούν αναγκαίο συμπλήρωμα της αγωγής των μαθητών και διαδραματίζουν σημαντικό ρόλοστη γνωριμία των μαθητών

και αυριανών πολιτών με μέρη ενδιαφέροντος, μουσεία και γενικότερα τις εκφάνσεις του ελληνικού πολιτισμού. *Επομένως,* οι μαθητικές εκδρομές συμβάλλουν στην ανάπτυξη και ανάδειξη ενός τόπου και του πολιτισμικού του κεφαλαίου.

Λέξεις κλειδιά: εκπαιδευτικός τουρισμός, σχολικός τουρισμός, εκπαιδευτικές εκδρομές σχολείων

ΕΙΣΑΓΩΓΗ

Το φαινόμενο του τουρισμού εμφανίστηκε ως ανάγκη του ατόμου για αλλαγή περιβάλλοντος και απομάκρυνση από τον μόνιμο τόπο κατοικίας του, με σκοπό να ανακαλύψει άλλους τόπους και να αποκτήσει καινούργιες εμπειρίες. Σε όλα τα στάδια της πορείας του ο τουρισμός και το ταξίδι συνδέονται με την εξέλιξη των μέσων μεταφοράς και την ειρηνική συνύπαρξη των λαών (Λαγός, 2016). Σήμερα, ο τουρισμός αγγίζει όλο το φάσμα των ηλικιών των ατόμων, από τα μικρά παιδιά μέχρι και τους αρκετά ηλικιωμένους, με διαφορετικά κίνητρα που διαμορφώνονται από πολλούς παράγοντες, όπως είναι η ηλικία, τα ενδιαφέροντα και η οικονομική κατάσταση των τουριστών. Τα τελευταία χρόνια, σύμφωνα με την Μπονάρου (2012), τα ταξίδια και ο τουρισμός αντιπροσωπεύουν μια σημαντική δαπάνη των νοικοκυριών, ενώ και η τουριστική βιομηχανία ως κλάδος εξαγωγών, συναγωνίζεται σε οικονομικά μεγέθη ακόμα και τις εξαγωγές πετρελαίου, φαγητού ή αυτοκινήτων (βέβαια λόγω της πανδημίας η βιομηχανία του τουρισμού φαίνεται να έχει δεχτεί πολύ μεγάλο πλήγμα).

Ο τουρισμός ως δράση, αναφέρεται σε οτιδήποτε σχετίζεται με τη διαδικασία της προετοιμασίας και της πραγμάτωσης ενός ταξιδιού, με στόχο την παραμονή σε αυτόν και της δημιουργίας καλών αναμνήσεων κατά την επιστροφή από αυτόν (Mill&Morrison, 1992) που γίνεται πέρα από λόγους αναψυχής και για άλλους λόγους, όπως για παράδειγμα για εκπαιδευτικούς σκοπούς ή συμμετοχή και ενασχόληση με πολιτιστικά και θρησκευτικά δρώμενα (Choo, Park&Petrick, 2011).Η πολυδιάστατη φύση του τουρισμού τον καθιστά προνομιακό πεδίο πολυεπιστημονικών και διεπιστημονικών προσεγγίσεων, όπου το κέντρο βάρους δίνεται στη σύνδεσή του με τις κοινωνικές και πολιτισμικές πραγματικότητες στο πλαίσιο των τοπικών, εθνικών και διεθνών διαδικασιών (Γαλάνη-Μουτάφη, 2002· Τσάρτας, 2000).

Τα ταξίδια με σκοπό την εκπαίδευση και τη μάθηση δεν αποτελούν κάτι το καινούργιο, αλλά ανάγονται στην εποχή της Αναγέννησης και την επονομαζόμενη Grand Tour (Μεγάλη Περιήγηση), που θεωρείται η αρχή του πολιτισμικού και εκπαιδευτικού τουρισμού. Ο εκπαιδευτικός σκοπός των ταξιδιών ήταν να διδάξουν και να φέρουν σε επαφή τους συμμετέχοντες με τους πολιτισμούς διαφόρων ευρωπαϊκών πόλεων, των πανεπιστημίων και των μουσείων τους, μέσα από μια σειρά εκπαιδευτικών ταξιδιών που διαρκούσαν από κάποιους μήνες μέχρι και αρκετά χρόνια (Towner, 1985). Κατά συνέπεια, η σχέση μεταξύ τουρισμού, πολιτισμού και εκπαίδευσης είναι πολύ ισχυρή (**Κοκκώσης**, Τσάρτας, & Γκρίμπα,2011). Σύμφωνα με την άποψη των Smith και Jenner (1997), κάθε ταξίδι που πραγματοποιείται θα μπορούσε να έχει εκπαιδευτικές προεκτάσεις, καθώς διευρύνει τους ορίζοντες των ανθρώπων, τους φέρνει σε επαφή με άλλους ανθρώπους και προσθέτει νέες εμπειρίες και γνώσεις.

ΕΚΠΑΙΔΕΥΤΙΚΟΣ ΤΟΥΡΙΣΜΟΣ

Ο εκπαιδευτικός τουρισμός ανήκει στις ειδικές και εναλλακτικές μορφές τουρισμού. Από τη μία πλευρά, μπορεί να θεωρηθεί ως μια κατηγορία του εναλλακτικού τουρισμού, υπό την έννοια ότι λογίζεται ως εναλλακτική τουριστική δραστηριότητα σε σχέση με τον συμβατικό, τυποποιημένο και μεγάλης κλίμακας μαζικό τουρισμό και από την άλλη, ως ένα υποσύνολο του τουρισμού ειδικών ενδιαφερόντων, με βάση τα ειδικά ενδιαφέροντα ή τις ανάγκες των ανθρώπων που συμμετέχουν. Διάφοροι ερευνητές (Malihah & Diyah, 2014· Richards, 2012) συνδέουν στενά τον εκπαιδευτικό με τον πολιτισμικό τουρισμό, όπου το βασικό κίνητρο του επισκέπτη είναι να μάθει, να ανακαλύψει, να βιώσει και να καταναλώσει τα υλικά και άυλα πολιτιστικά προϊόντα (αξιοθέατα) σε έναν τουριστικό προορισμό. Οι Richards και Wilson (2006) τον συνδέουν με τον δημιουργικό τουρισμό, όπου τα άτομα συμμετέχουν ενεργά στη δημιουργική διαδικασία και προσφέρεται η δυνατότητα πραγματικής αλληλεπίδρασης με τους ντόπιους και τον τοπικό πολιτισμό, επιτρέποντας στους τουρίστες να μάθουν περισσότερα για τις τοπικές εμπειρίες, τις παραδόσεις και τις μοναδικές ιδιότητες των μερών που επισκέπτονται. Παρόλη την προφανή σύνδεση τους όμως, πρόκειται για διαφορετικές μορφές τουρισμού.

Τελευταία, το πεδίο του εκπαιδευτικού τουρισμού κερδίζει ολοένα και περισσότερο έδαφος στα ενδιαφέροντα των ερευνητών διεθνώς, καθώς συμβαδίζει με τη νέα τάση που επικρατεί για βιωματικές δράσεις, ενεργητική συμμετοχή/ ενεργητικό τουρισμό και απόκτηση εναλλακτικών εμπειριών κατά τη διάρκεια του ταξιδιού στον τόπο διακοπών, όπου ο τουρίστας μπορεί να αναπτύξει πιο στενή σχέση με τον προορισμό που επιλέγει, επιδιώκοντας να μάθει για την ιστορία, τον πολιτισμό της περιοχής και να αλληλεπιδράσει με το φυσικό και το κοινωνικό περιβάλλον (Sharma, 2015).

Από την ανασκόπηση των ορισμών για τον εκπαιδευτικό τουρισμό, αυτός που αποδίδεται από τον Ritchie (2003: 18) κρίνεται ως ο πιο ολοκληρωμένος, έχοντας παράλληλα επηρεάσει τους ερευνητές του χώρου τα τελευταία είκοσι χρόνια. Σύμφωνα με αυτόν, ο εκπαιδευτικός τουρισμός: «είναι η τουριστική δραστηριότητα που ασκείται από εκδρομείς ή ταξιδιώτες, οι οποίοι έχουν ως κύριο ή δευτερεύον κίνητρο την εκπαίδευση ή τη μάθηση». Επομένως, πρόκειται για μία τουριστική δραστηριότητα που πραγματοποιείται από άτομα που συμμετέχουν σε μία εκδρομή έχοντας ως βασικό ή έστω ως σημαντικό στόχο του ταξιδιού αυτού την εκπαίδευση και την απόκτηση γνώσεων.

Ο ορισμός αυτός περιλαμβάνει τον ευρύτερο εκπαιδευτικό τουρισμό, ταξίδια για σπουδές ενηλίκων, διεθνή ή εγχώρια ταξίδια πανεπιστημίων και σχολείων, όπως είναι τα σχολεία γλώσσας, οι σχολικές εκδρομές και επισκέψεις, τα προγράμματα ανταλλαγής σπουδαστών ή μαθητών. Ο εκπαιδευτικός τουρισμός μπορεί να είναι ανεξάρτητος ή οργανωμένος και να λαμβάνει χώρα σε ποικίλα περιβάλλοντα, φυσικά ή ανθρωπογενή. **Στα ταξίδια αυτά** η μάθηση μπορεί να προκύψει επίσημα, χρησιμοποιώντας έναν ειδικό ή οδηγό/ ξεναγό ή ανεπίσημα, ανεξάρτητα και αυτόνομα (Ritchie, Carr&Cooper,2003: 14). Η προσέγγιση αυτή κατέστησε ευρύτερα κατανοητό ότι ο εκπαιδευτικός τουρισμός δεν είναι απλά η οργάνωση μίας εκδρομής αποκλειστικά για μαθητές ή σπουδαστές, αλλά και για οποιαδήποτε άλλη κοινωνική ομάδα.

Πρόκειται, δηλαδή, για μια μορφή τουρισμού που αφορά τόσο τους ενήλικες όσο και τους μαθητές και η εκπαίδευση άλλοτε παίζει πρωτεύοντα ρόλο (στην περίπτωση των μαθητών) και άλλοτε διαδραματίζει συμπληρωματικό ρόλο (στην περίπτωση των ενηλίκων.

Σύμφωνα με τουςCooper, Hallen *και* Dallen(2003), το τμήμα του εκπαιδευτικού τουρισμού που δίνει έμφαση στο κίνητρο της μάθησης και περιλαμβάνει τις σχολικές δραστηριότητες και πολυήμερες εκδρομές αλλά και τα ταξίδια στο εξωτερικό για ανάλογο σκοπό είναι ο μαθητικός τουρισμός. Εκεί που δίνεται έμφαση στο ταξίδι έχουμε τον εκπαιδευτικό τουρισμό που απευθύνεται σε ενήλικες, όπου οι άνθρωποι επιλέγουν να ταξιδέψουν με αφορμή πολιτιστικά κριτήρια, αναζητώντας εκπαιδευτικές δραστηριότητες, ώστε να αποκτήσουν γνώσεις, να αναπτύξουν την προσωπικότητά τους και να κάνουν κάτι πρωτότυπο.

Ο εκπαιδευτικός τουρισμός αφορά δύο τύπους (σχήμα 1): τον τουρισμό ή την εκπαίδευση πρώτα, ανάλογα με το ποιο από τα δύο είναι ο κύριος στόχος του ταξιδιώτη (Ritchie, 2003). Η υιοθέτηση αυτής της άποψης για τον εκπαιδευτικό τουρισμό, δηλαδή «πρώτα ο τουρισμός» ή «πρώτα η εκπαίδευση», παρουσιάζει δυσκολίες, καθώς για παράδειγμα, ενώ οι εκπαιδευτικοί αντιλαμβάνονται ότι ένα σχολικό ταξίδι είναι κυρίως εκπαιδευτικό, οι μαθητές είναι πιθανό να θεωρούν τη συμμετοχή τους πρωτίστως ως μια εμπειρία διασκεδαστική (McGladdery &Lubbe, 2017). Ακόμη, η δια βίου μάθηση είναι ένας πρωταρχικός παράγοντας κινητοποίησης για πολλούς ηλικιωμένους τουρίστες, αλλά ο τουρισμός ηλικιωμένων στο παραπάνω μοντέλο τοποθετείται ως δραστηριότητα «τουρισμός πρώτα». Για τους Pitman et al. (2010) ο εκπαιδευτικός τουρισμός βρίσκεται κάπου στη μέση και χαρακτηρίζεται ως μη τυπική μάθηση[1], θεωρώντας πώς η προσωπική απόλαυση και η μάθηση μπορούν να συμβούν ταυτόχρονα μέσω της συμμετοχής σε δραστηριότητες.

Σχήμα 1. Το μοντέλο του εκπαιδευτικού τουρισμού κατά τον Ritchie.

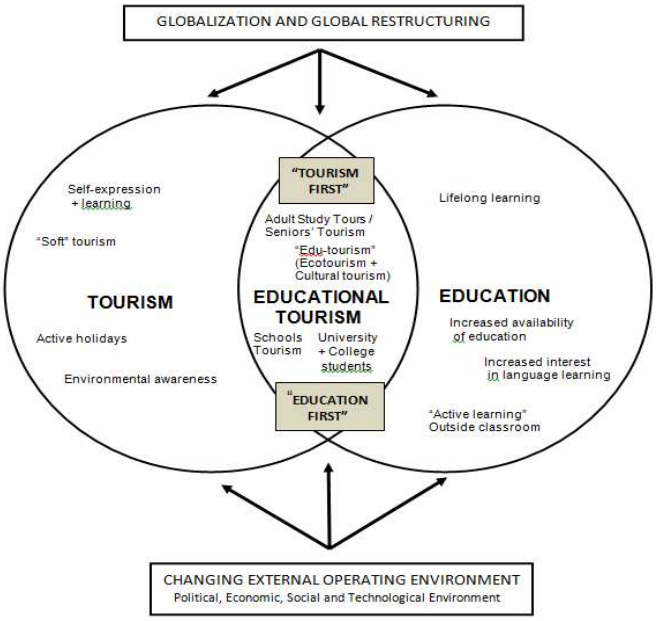

Πηγή: Ritchie, 2003, σ. 13.

Σύμφωνα με τον Σφακιανάκη (2000) ο εκπαιδευτικός ή μαθησιακός τουρισμός είναι κάθε μορφή τουρισμού, που έχει ως τουριστικό προϊόν τη μάθηση ή που η τουριστική

πελατεία του έχει θεσμική σχέση με την εκπαίδευση. Με βάση τον παραπάνω ορισμό ο εκπαιδευτικός τουρισμός μπορεί να χωριστεί σε δύο ομάδες (Σφακιανάκης, 2000).Στην πρώτη ομάδα συγκαταλέγονται οι τουρίστες εκείνοι που έχουν ως βασικό στόχο του ταξιδιού τους τη μάθηση/ εκπαίδευση, όπως συμμετοχή σε σεμινάρια, εκπαιδευτικά προγράμματα, απόκτηση ειδικών γνώσεων ή γενικότερα η συλλογή νέων εμπειριών. Στη δεύτερη ομάδα ανήκουν οι τουρίστες οι οποίοι έχουν θεσμική σχέση με την εκπαίδευση, δηλαδή είναι οι ίδιοι δάσκαλοι ή καθηγητές, μαθητές ή φοιτητές/ σπουδαστές και το ταξίδι συντονίζεται και διενεργείται με βάση αυτή τους την ιδιότητα, όπως εκδρομές σχολείων, ταξίδια φροντιστηρίων για την εκμάθηση ξένης γλώσσας, προγράμματα Erasmus κ.α..

Οι Pine και Gilmore (στο Richards, 2011) εισάγουν την έννοια της «Οικονομίας της Εμπειρίας» ως το επόμενο στάδιο της παραγωγής αξίας. Στην ουσία, περιγράφουν το πώς οι οικονομίες τους τελευταίους δύο αιώνες έχουν μετακινηθεί από την εξόρυξη πρώτων υλών στην παραγωγή αγαθών, στη συνέχεια στις υπηρεσίες και ότι το επόμενο στάδιο είναι η παραγωγή «μοναδικών εμπειριών» (Richards, 2011: 36). Αυτή η ιδέα είναι κεντρική στον εκπαιδευτικό τουρισμό. Οι εκπαιδευτικοί τουρίστες σήμερα τείνουν να είναι καλύτερα μορφωμένοι, με ενδιαφέρον για την ακαδημαϊκή μόρφωση, έχουν υψηλότερο διαθέσιμο εισόδημα και εκφράζουν πιο έντονα τις ανησυχίες τους για το περιβάλλον και τους ανθρώπινους πολιτισμούς (Arnason, 2010· Pitman etal., 2010· Richards, 2011). Οι εκπαιδευτικοί τουρίστες απαιτούν ολοένα και περισσότερο μια αυθεντική, παρά μαζικής παραγωγής εμπειρία (Richards, 2011: 36) και είναι ιδιαίτερα επιφυλακτικοί απέναντι στην εμπορευματοποίηση των πολιτισμών (Lyons etal., 2012). Αυτή η μετατόπιση της ζήτησης σχετίζεται με μια πιο συνεταιριστική μορφή τουρισμού, όπου οι τουρίστες και οι πάροχοι ταξιδιών «συν-δημιουργούν τις επιθυμητές εμπειρίες» (Richards, 2011: 38).

Σε συμφωνία με τις παραπάνω διαπιστώσεις, ο Klooster (2014) προσθέτει μια επιπλέον παράμετρο για τον αποτελεσματικό εκπαιδευτικό τουρισμό, την εμπειρία του διαφορετικού και του καινοτόμου. Σύμφωνα με τον ίδιο, για να προκύψει μάθηση κατά τη διάρκεια εκπαιδευτικών ταξιδιών, πρέπει να αντιμετωπιστεί κάποιος βαθμός διαφορετικότητας από την κανονική εμπειρία του τουρίστα.

Κατηγορίες εκπαιδευτικού τουρισμού

Κατά την άποψή μας, ο εκπαιδευτικός τουρισμός θα μπορούσε να χωριστεί σε επιμέρους μορφές, ανάλογα με τους συμμετέχοντες και τα κίνητρα τους. Έτσι, έχουμε:

α) τον σχολικό ή μαθητικό τουρισμό,
β) τον φοιτητικό ή σπουδαστικό τουρισμό,
γ) τα προγράμματα εκπαιδευτικών ανταλλαγών μαθητών και φοιτητών, τα οποία θα μπορούσαν να ενταχθούν στον σχολικό και φοιτητικό τουρισμό αντίστοιχα,
δ) τον εκπαιδευτικό τουρισμό ενηλίκων και ηλικιωμένων τουριστών και
ε) τον εκπαιδευτικό τουρισμό για την εκμάθηση ξένων γλωσσών.

ΣΧΟΛΙΚΟΣ ΤΟΥΡΙΣΜΟΣ

Ο σχολικός ή μαθητικός τουρισμός αποτελεί μια μεγάλη υποκατηγορία του εκπαιδευτικού τουρισμού και αφορά ολόκληρο τον μαθητικό πληθυσμό της Πρωτοβάθμιας και της Δευτεροβάθμιας Εκπαίδευσης, δηλαδή μαθητές από 4 έως 18 ετών. Αφορά κάθε οργανωμένη μετακίνηση ή ταξίδι μέρους ή του συνόλου των μαθητών μιας σχολικής μονάδας, που πραγματοποιείται στα πλαίσια συμμετοχής ή υλοποίησης σχολικών ή ευρωπαϊκών προγραμμάτων, από μαθητές πρωτοβάθμιας ή δευτεροβάθμιας εκπαίδευσης και από τους εκπαιδευτικούς των αντίστοιχων βαθμίδων και έχει στόχο εκπαιδευτικό, παιδαγωγικό, ψυχαγωγικό και κοινωνικοποιητικό.

Σύμφωνα με την Υπουργική Απόφαση Υπ. Αριθμ. Φ.14/89494/ΓΔ4, ΦΕΚ2888/Β/17-07-2020, με τίτλο «Εκπαιδευτικές επισκέψεις μαθητών και μαθητριών και μετακινήσεις εκπαιδευτικών Δημόσιων και Ιδιωτικών σχολείων Πρωτοβάθμιας Εκπαίδευσης εντός και εκτός της χώρας» και την Υπουργική Απόφαση Υπ. Αριθμ. 20883/ΓΔ4, ΦΕΚ 456/τ. Β΄/13-2-2020, με τίτλο «Εκδρομές - Εκπαιδευτικές επισκέψεις μαθητών/ τριών Δημόσιων και Ιδιωτικών σχολείων Δευτεροβάθμιας Εκπαίδευσης εντός και εκτός της χώρας» το κάθε σχολείο έχει τη δυνατότητα να πραγματοποιεί τις εξής μετακινήσεις:

- σχολικούς περίπατους,
- εκπαιδευτικές και διδακτικές ολιγόωρες επισκέψεις,
- ημερήσιες εκπαιδευτικές εκδρομές,
- εκπαιδευτικές εκδρομές με μία ή περισσότερες διανυκτερεύσεις (εσωτερικού και εξωτερικού),
- επισκέψεις στη Βουλή των Ελλήνων,
- εκπαιδευτικές επισκέψεις στα Κέντρα Περιβαλλοντικής Εκπαίδευσης (Κ.Π.Ε.),
- μετακινήσεις στα πλαίσια αθλητικών και πολιτιστικών δραστηριοτήτων, ευρωπαϊκών και διεθνών προγραμμάτων και δράσεων, εκπαιδευτικών ανταλλαγών, αδελφοποιήσεων, συμμετοχής σε μαθητικούς διαγωνισμούς, προγραμμάτων εκμάθησης ξένων γλωσσών και άλλων εκπαιδευτικών προγραμμάτων.

Σύμφωνα με το ισχύον θεσμικό πλαίσιο στη χώρα μας (Προεδρικό Διάταγμα 79/2017,«Οργάνωση και λειτουργία νηπιαγωγείων και δημοτικών σχολείων»), οι εκπαιδευτικές εκδρομές και οι διδακτικές επισκέψεις υπάγονται στις σχολικές δράσεις που συμπληρώνουν και εμπλουτίζουν τα προγράμματα σπουδών, στις οποίες μπορεί να πάρει μέρος όλο το σχολείο ή μερικές τάξεις. Αποτελούν αναγκαίο συμπλήρωμα της αγωγής των μαθητών, γιατί τους δίνουν τη δυνατότητα να έρθουν σε επαφή με τόπους που έχουν ιδιαίτερη μορφωτική αξία, να γνωρίσουν τα επιτεύγματα του ανθρώπου μέσα στη μακροχρόνια πορεία του πολιτισμού και να καλλιεργήσουν την κοινωνικότητά τους. Για το σκοπό αυτό επιλέγονται περιοχές με ιδιαίτερη εκπαιδευτική αξία (πολιτιστική, αρχαιολογική, ιστορική, οικολογική), ενώ κρίνεται απαραίτητη η προηγούμενη ενημέρωση και παροχή πληροφοριών στους μαθητές σχετικά με τον τόπο τον οποίο πρόκειται να επισκεφθούν, ώστε να εξασφαλίζεται η απόκτηση όσο το δυνατόν πιο πλούσιων εμπειριών. Τις εκδρομές επιβάλλουν εκπαιδευτικοί λόγοι, οι οποίοι απορρέουν από τον παιδαγωγικό- μορφωτικό χαρακτήρα του σχολείου και επομένως, κρίνεται σκόπιμο να καταβάλλεται κάθε δυνατή προσπάθεια για την πραγματοποίησή τους (Κοινή Υπουργική Απόφαση Αριθμ. 20883 /ΓΔ4/2020, ΦΕΚ 456/Β/13-2-2020).

Προτείνεται στους εκπαιδευτικούς να προσπαθήσουν ιδιαίτερα για την υλοποίηση των εκπαιδευτικών εκδρομών κατά τη διάρκεια του σχολικού έτους και θεωρείται σημαντικό να ενισχύεται το ενδιαφέρον για την πραγματοποίηση μετακινήσεων κυρίως στο εσωτερικό της χώρας σε περιοχές με αρχαιολογικό, περιβαλλοντικό, ιστορικό ενδιαφέρον και φυσικό κάλλος. Επίσης, επισημαίνεται ότι είναι απαραίτητο οι μαθητές να ενημερωθούν πριν από την επίσκεψη για τον τόπο προορισμού και τα σημεία ενδιαφέροντος. Από τα παραπάνω συμπεραίνεται ότι η ελληνική πολιτεία αναγνωρίζει τη σημασία των σχολικών εκπαιδευτικών εκδρομών, τόσο στο μαθησιακό/ γνωστικό τομέα όσο και στον κοινωνικό/ ψυχολογικό.

Σχολικός τουρισμός και πολιτισμός

Ο σχολικός τουρισμός μπορεί να αποτελέσει το μέσο για την αξιοποίηση του τοπικού πολιτισμικού κεφαλαίου, με την έννοια ότι δίνει την ευκαιρία για τη γνωριμία των μαθητών με την τοπική πολιτιστική κληρονομιά και τους τοπικούς φυσικούς πόρους, αλλά ταυτόχρονα βοηθά στην ανάδειξη και προβολή ενός τόπου, προωθώντας και την τοπική ανάπτυξη. Είναι γεγονός ότι πολλοί μαθητές επισκέπτονται για πρώτη φορά αρχαιολογικούς χώρους και μουσεία με το σχολείο τους. Επίσης, πολλοί είναι οι ενήλικες οι οποίοι δηλώνουν ότι έχουν να επισκεφτούν έναν χώρο αρχαιολογικού ενδιαφέροντος (π.χ. την Ακρόπολη) ή ένα μουσείο από τα μαθητικά τους χρόνια. Επομένως, το σχολείο αποτελεί τον πλέον αποφασιστικό παράγοντα για τη γνωριμία των μαθητών και αυριανών πολιτών με τα μουσεία και τον πολιτισμό. Η έρευνα της Κουβέλη (2001) διαπιστώνει τον πρωταρχικό ρόλο του σχολείου στη γνωριμία του μαθητή με το μουσείο, καθώς το σύνολο σχεδόν των συνεντευξιαζόμενων μαθητών είχαν επισκεφθεί κάποιο ή κάποια μουσεία με το σχολείο τους.

Σημαντικό ρόλο παίζουν και οι εκπαιδευτικές ανταλλαγές, δηλαδή οι περιορισμένης διάρκειας συναντήσεις ανάμεσα σε ομάδες μαθητών, οι οποίες εντάσσονται στο φάσμα του σχολικού τουρισμού. Οι εκπαιδευτικές αυτές ανταλλαγές συμβάλλουν ώστε οι μαθητές να γίνονται, από τη μια μεριά, οι επισκέπτες- τουρίστες και από την άλλη να βρεθούν στη θέση του οικοδεσπότη, προωθώντας και στις δύο περιπτώσεις την πολιτιστική ανάδειξη και ανάπτυξη του τόπου τους (Γκουρνέλης, 2019), καθώς τα πολιτιστικά αξιοθέατα μιας περιοχής θεωρούνται σημαντικά για τον τουρισμό που αναπτύσσεται στην περιοχή αυτή.

Πολιτιστικές εκπαιδευτικές εκδρομές σχολείων

Οι εκπαιδευτικές εκδρομές με πολιτιστικά κίνητρα που πραγματοποιούνται από τα σχολεία, επικεντρώνονται σε τοποθεσίες, αξιοθέατα, μνημεία και δράσεις όπως:

- Οι αρχαιολογικοί χώροι και τα μουσεία.
- Η αρχιτεκτονική (ερείπια, διάσημα κτήρια, ολόκληρες πόλεις).
- Η ζωγραφική, η γλυπτική, η χειροτεχνία, οι γκαλερί, τα φεστιβάλ, οι εκδηλώσεις.
- Η μουσική και ο χορός.
- Η δραματική τέχνη (θέατρο, κινηματογραφικές ταινίες).

- Τα πλανητάρια και τα ενυδρεία.
- Η μελέτη της γλώσσας και της λογοτεχνίας, οι σχετικές περιηγήσεις και εκδηλώσεις.
- Τα θρησκευτικά μνημεία και τα προσκυνήματα (θρησκευτική κληρονομιά).
- Ολόκληρες κουλτούρες και πολιτισμοί.

ΣΥΜΠΕΡΑΣΜΑΤΑ

Ο τουρισμός αποτελεί την κινητήριο δύναμη ανάδειξης πολιτισμών, περιοχών, τοπίων, υλικών και άλλων στοιχείων. Η εφαρμογή των εναλλακτικών και ειδικών μορφών τουρισμού, όπως είναι ο εκπαιδευτικός τουρισμός, συμβάλλει στη βιώσιμη ανάπτυξη των κοινοτήτων και του περιβάλλοντος και παράλληλα συμβάλλει στην ανάδειξη, την προστασία και τη διατήρηση της πολιτιστικής και φυσικής κληρονομιάς των περιοχών. Συγκεκριμένα, ο σχολικός τουρισμός αποτελεί σημαντικό παράγοντα για τη γνωριμία των σημερινών μαθητών και μελλοντικών πολιτών με μέρη ενδιαφέροντος, μουσεία και γενικότερα τις εκφάνσεις του ελληνικού πολιτισμού, επηρεάζοντας τη σκέψη και τη στάση των μαθητών απέναντι στο παρελθόν. Η αναγνωρισιμότητα και η διαφύλαξή της πολιτιστικής κληρονομιάς αποτελεί κοινή ευθύνη για τις μελλοντικές γενιές.

Με τις σχολικές εκπαιδευτικές εκδρομές η γνωριμία με την ελληνική πολιτιστική κληρονομιά γίνεται μέσω στοχευμένων δράσεων, ξεναγήσεων και δρώμενων με το πολιτιστικό προϊόν να μεταφέρει ιστορίες του χθες και του σήμερα. Είναι σημαντικό να επιλεχθούν προσεκτικά τα μέρη των επισκέψεων και απαραίτητο να προηγηθεί σωστή ενημέρωση και συζήτηση πριν την επίσκεψη. Μαθητές και εκπαιδευτικοί αποτελούν ένα ουσιαστικό κομμάτι της κοινωνίας που μπορεί να συμβάλλει αποφασιστικά στην προώθηση του πολιτισμού μας μέσω της διαδραστικής και συμμετοχικής διαδικασίας. Η διαχρονικότητα της πολιτιστικής κληρονομιάς σε συνδυασμό με τη σύγχρονη αντίληψη και σκέψη μπορούν να δημιουργήσουν ένα πλήρες μωσαϊκό γνώσης και αλληλεπίδρασης.

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

Arnason, J. (2010). The Cultural Turn and the Civilizational Approach. *European Journal of SocialTheory, 13*(1), 67-82.

Γαλάνη-Μουτάφη, Β.(2002). Έρευνες για τον τουρισμό στην Ελλάδα και την Κύπρο. Μια ανθρωπολογική προσέγγιση. Προπομπός: Αθήνα.

Γκουρνέλης, Π. (2019). Διαπολιτισμικές εκπαιδευτικές ανταλλαγές και σχολικός τουρισμός. Το παράδειγμα των σχολείων της Ξάνθης την περίοδο 2010-2015. Νέος Παιδαγωγός (13), 353-361.

Choo, H., Park, S. Y., & Petrick, J. F. (2011). The influence of the resident's identification with a tourism destination brand on their behavior. *Journal of Hospitality Marketing & Management*, 20 (2), pp.198-216.

Cooper, C, Hallen, M, Dallen ,T, (2003). *Aspects of tourism: Managing Educational tourism*. Bristol: Channel View Publications.

Klooster, *E*. (2014). Travel to Learn: The influence of cultural distance on competence development in educational travel. Doctoral dissertation, Erasmus University

Rotterdam.

Κοκκώσης, Χ., Τσάρτας, Π., & Γκρίμπα, Ε. (2011). Ειδικές και εναλλακτικές μορφές τουρισμού. Ζήτηση και προστασία νέων προϊόντων τουρισμού. Αθήνα: Κριτική.

Κουβέλη, Α. (2001). Ο μαθητής και το μουσείο: Βιώματα και αντιλήψεις. Επιθ. Κοιν. *Ερευνών, 104-105*, 63-87.

Λαγός, Δ. (2016). Θεωρητικές προσεγγίσεις στον τουρισμό. Αθήνα: Κριτική.

Lyons, K., Hanley, J., Wearing, S., & Neil, J. (2012). Gap year volunteer tourism: Myths of Global Citizenship? *Annals of Tourism Research, 39*(1), 361-378.

McGladdery, C. A., & Lubbe, B. A. (2017). Rethinking educational tourism: proposing a new model and future directions. *Tourism Review, 72*(3), 319-329.

Malihah, E., Diyah, H.P. (2014). Tourism Education and Edu-Tourism Development: Sustainable Tourism Development Perspective in Education. Presented at The 1st International Seminar on Tourism (ISOT), Bandung 27 - 28 October 2014 – "*Eco-Resort and Destination Sustainability: Planning, Impact, and Development*".

Μπονάρου, Χ. (2012). Οπτικός πολιτισμός και τουρισμός. Αναπαραστάσεις της Ελλάδας στις τουριστικές καρτ ποστάλ. Αθήνα: Παπαζήση.

Pitman, T. Broomhall, S, McEwan, J. & Majocha, E. (2010). "Adult learning in educational tourism". *Australian Journal of Adult Learning, Vol. 50 No. 2*, pp. 219-238.

Προεδρικό Διάταγμα 79/2017 - ΦΕΚ 109/Α/1-8-2017

Richards, G. (2011). Cultural tourism trends in Europe: a context for the development of cultural route. In *Impact of European cultural routes on SMEs' innovation and competitiveness: Provisional Edition*. Strasbourg: Council of Europe, pp 21-39.

Richards, G., & Wilson, J. (2006). Developing creativity in tourist experiences: A solution to the serial reproduction of culture? *Tourism Management, 27*, 1209–1223.

Ritchie, B. W. (2003). *Managing Educational Tourism*. Channel View Publications, Clevedon.

Ritchie, B. W., Carr, N. and Cooper, C. (2003). School's educational tourism. In *Managing Educational Tourism* (B. W. Ritchie, ed), pp. 130–180. Channel View Publications, Clevedon.

Sharma, A. (2015). Educational Tourism: Strategy for Sustainable Tourism Development with reference of Hadauti and Shekhawati Regions of Rajasthan, India. *Journal of Knowledge Management, Economics and Information Technology. Vol 2 (4)*, pp. 1-12.

Smith, C.& Jenner, P, 1997. The seniors Travel Market. *Travel and Tourism Analyst, 5*,pp 43-62.

Σφακιανάκης, Μ. (2000). Εναλλακτικές Μορφές τουρισμού. Αθήνα: Έλλην.

Towner, G. (1985). The Grand Tour: A Key Phase in the History of Tourism. *Annals of Tourism Research, 12 (3)*, 298-312.

Τσάρτας, Π.(2000). Τουριστική ανάπτυξη. Πολυεπιστημονικές προσεγγίσεις, Εξάντας: Αθήνα.

Υπουργική Απόφαση 20883/ΓΔ4/2020 - ΦΕΚ 456/Β/13-2-2020

Υπουργική Απόφαση Φ.14/89494/ΓΔ4 - ΦΕΚ 2888/Β/17-07-2020

Οι προσλήψεις του αρχαιολογικού περιβάλλοντος αγροτικών περιοχών ως δείκτης ανίχνευσης της πολιτισμικής μνήμης υπό το θεωρητικό μοντέλο του Jan Assmann.

Γούλα Ελένη Γ.
Φιλόλογος (ΠΕ02) Μέσης Εκπαίδευσης (Μουσικό Σχολείο Σάμου), Αρχαιολόγος, Υποψήφια Διδάκτωρ στο τμήμα Κοινωνικής Ανθρωπολογίας και Ιστορίας του Πανεπιστημίου Αιγαίου
elgoula@yahoo.gr

ΠΕΡΙΛΗΨΗ

Το τοπικό αρχαιολογικό περιβάλλον συμβάλει στη συγκρότηση της πολιτισμικής μνήμης των σημερινών Ελλήνων; Οι κάτοικοι αγροτικών περιοχών τι είδους σχέση αναπτύσσουν με αυτό και ποιες οι προσλήψεις τους για το αρχαιολογικό παρελθόν της περιοχής τους; Επηρεάζονται από τις θέσεις και την οπτική της επίσημης αρχαιολογίας, δηλαδή τους θεσμικούς φορείς έρευνας, διαχείρισης και προβολής της πολιτισμικής κληρονομιάς; Αυτά είναι τα βασικά ερωτήματα με τα οποία ασχολείται το παρόν άρθρο, τα οποία προσεγγίζει με βάση τα δεδομένα μιας έρευνας (ποσοτικής και ποιοτικής) που διεξήχθη σε κατοίκους σύγχρονων αγροτικών οικισμών που περιβάλλουν τον μη προβεβλημένο και τουριστικά αναδεδειγμένο αρχαιολογικό χώρο της αρχαίας Κορώνειας, στη δυτική Βοιωτία. Τα ερευνητικά δεδομένα αναλύονται και ερμηνεύονται με βάση το θεωρητικό σχήμα για την πολιτισμική μνήμη του Jan Assmann.

Λέξεις κλειδιά: *Συλλογική και πολιτισμική μνήμη – τοπικό αρχαιολογικό περιβάλλον – επίσημη αρχαιολογία -Κορώνεια Βοιωτίας – Jan Assmann.*

ΕΙΣΑΓΩΓΗ

Η σχέση που οι άνθρωποι μιας κοινωνίας αναπτύσσουν με το παρελθόν θεωρείται σημαντικός παράγοντας για τη διαμόρφωση της συλλογικής-πολιτισμικής μνήμης και συνείδησης αυτής της κοινωνίας. Με βάση το θεωρητικό μοντέλο του Jan Assmann (2017) για την πολιτισμική μνήμη, επιχειρείται να ερμηνευτεί η σχέση (συμπεριφορές, πεποιθήσεις, αντιλήψεις) αγροτικών κοινοτήτων με το αρχαιολογικό περιβάλλον της περιοχής τους. Το ερώτημα είναι αν το αρχαιολογικό περιβάλλον αγροτικών περιοχών συμβάλει στη συγκρότηση της πολιτισμικής μνήμης των κατοίκων. Ερευνητικό παράδειγμα είναι οι σύγχρονοι οικισμοί που περιβάλλουν τον αρχαιολογικό χώρο της αρχαίας Κορώνειας στη Δυτική Βοιωτία. Πρόκειται για μια μη αναδεδειγμένη και τουριστικά αξιοποιημένη αρχαιολογική θέση, που καταλαμβάνει έναν λόφο στους πρόποδες του Ελικώνα και στα νότια της άλλοτε λίμνης Κωπαΐδας. Το ερευνητικό υλικό που εξετάζεται εδώ υπό το θεωρητικό μοντέλο του Jan Assmann στηρίζεται σε δεδομένα ποσοτικής και ποιοτικής έρευνας (2019-2020) που συνεξετάζονται με στοιχεία ιστορικά και αρχαιολογικά (Γούλα, υπό αξιολόγηση α και β)

Η ΠΟΛΙΤΙΣΜΙΚΗ ΜΝΗΜΗ ΣΥΜΦΩΝΑ ΜΕ ΤΟ ΘΕΩΡΗΤΙΚΟ ΜΟΝΤΕΛΟ ΤΟΥ JAN ASSMANN

Για τον Assmann (2017) η Πολιτισμική Μνήμη αναγνωρίζεται ως μια αναβαθμισμένη μορφή της συλλογικής. Η συλλογική μνήμη, κατά τον Halbwachs, τον εισηγητή της έννοιας, είναι αυτό από το παρελθόν που η κοινωνία σε κάθε εποχή μπορεί να ανακατασκευάσει διαμορφώνοντας σε σχέση με τον χρόνο τύπους ανάμνησης και σε σχέση με το χώρο τόπους ανάμνησης που προσδιορίζουν την αυτοεικόνα και τους στόχους της ομάδας. Συνεπώς, η πρόσληψη του παρελθόντος αποτελεί πολιτισμικό δημιούργημα, κοινωνική κατασκευή που εξαρτάται άμεσα από το πλαίσιο αναφοράς του εκάστοτε παρόντος (Μαντόγλου, εισαγωγή στο Halbwachs 2013, 18-21, Assman 2017, 33-45). Εκτός από αυτό που οι ομάδες δημιουργούν με το παρελθόν τους, ο Nora (1989· Λε Γκοφ 1998, 140), της σχολής των Annales, αναγνωρίζει και μια άλλη διάσταση της συλλογικής μνήμης, αυτό που μένει από το παρελθόν στο πλαίσιο του βιώματος των ομάδων.

Ο Assmann στη θεωρία του για την πολιτισμική μνήμη, εκκινώντας από τις παραπάνω θέσεις, τις επεκτείνει. Υποστηρίζει ότι συλλογική και κοινωνική μνήμη συγκροτούν τον «πολιτισμό της ανάμνησης». Αυτός εκφράζεται με δύο διαφορετικούς τρόπους: είτε ως μνήμη «επικοινωνιακή», ή αλλιώς οριζόμενη «βιογραφική», είτε ως «πολιτισμική». Πρόκειται για δύο διακριτά πλαίσια (κοινωνικής) μνήμης, δύο διαφορετικές λειτουργίες της ανάμνησης και του παρελθόντος, που διαχωρίζονται μεταξύ τους ως προς το περιεχόμενο, τα μέσα, τη χρονική δομή, τις μορφές και τους φορείς. Η βιογραφική/επικοινωνιακή μνήμη αφορά το πρόσφατο παρελθόν, είναι αυτοσχέδια, διαμορφώνεται στο πλαίσιο της καθημερινότητας και καταλαμβάνει τον χρονικό ορίζοντα της προφορικής ιστορίας, σε ένα πλαίσιο 3-4 περίπου γενεών (περίπου 80-100 χρόνια). Αντίθετα, η πολιτισμική μνήμη αποτελεί κοινωνική κατασκευή γεφύρωσης του ρήγματος με το παρελθόν. Δηλώνει τον τρόπο που ένα κοινωνικό σύνολο σχετίζεται με το παρελθόν του, το κωδικοποιεί, το ερμηνεύει ή και το ανακατασκευάζει προκειμένου

να προσδιορίσει την αυτοεικόνα του (Assmann 2017, 25-110).

Η λειτουργία της πολιτισμικής μνήμης έγκειται στο να θεμελιώσει τη σχέση μιας κοινωνίας με το παρελθόν υπερβαίνοντας τις μεταβολές των κοινωνικών πλαισίων που τη διαταράσσουν κι οδηγούν στη λήθη. Γι' αυτό στηρίζεται σε ένα οργανωμένο έργο της ανάμνησης που ερμηνεύει αυτό που πλέον δεν είναι εφικτό να κατανοηθεί, και το κωδικοποιεί. Χαρακτηρίζεται από τρία στοιχεία: το συναισθηματικό δεσμό, την πολιτισμική κατασκευή και τον συνειδητό σχετισμό με το παρελθόν.

Προκειμένου να μετατραπεί η συλλογική μνήμη σε πολιτισμική, το παρελθόν θα πρέπει να κωδικοποιηθεί σε παράδοση, να εσωτερικευτεί από το κοινωνικό σύνολο, δηλαδή να αποτελεί κομμάτι της αυτοεικόνας του, και να γίνει κινητήριος δύναμη της εξέλιξής του, δηλαδή να παρέχει πρότυπα για το μέλλον.

Η συγκρότηση της παράδοσης είναι εφικτή όταν μεταξύ παρόντος και παρελθόντος δημιουργείται ένα ρήγμα/χάσμα εξαιτίας διαφόρων αλλαγών (των συνθηκών ζωής, του οικονομικού-πολιτικού πλαισίου ή της εξουσίας κ.α) και όταν διατηρούνται κατάλοιπα που επιτρέπουν τη σύνδεση με αυτό το παρελθόν. Βάση αυτών είναι εφικτή η κωδικοποίηση ή επανοργάνωση της πολιτισμικής μνήμης, προκειμένου το παρελθόν να μην παραδοθεί στη λήθη, αλλά να ενσωματωθεί στο παρόν (Assmann 2017, 54-56).

Η οργάνωση της πολιτισμικής μνήμης στηρίζεται σε *μνημοπολιτικές στρατηγικές* που ελέγχονται από την εξουσία και εξαρτώνται από την μορφή του εγγράμματου πολιτισμού κάθε κοινωνίας. Αυτές υπηρετούν άλλοτε την *ανάμνηση*, άλλοτε τη *λήθη*. Μόνο στην πρώτη περίπτωση, όμως, η κοινωνία είναι σε θέση να αφομοιώσει το ιστορικό γίγνεσθαι καθιστώντας το κινητήρια δύναμη της εξέλιξής της. Σε κάθε περίπτωση μέσω του ιδρυτικού μύθου το παρελθόν αποκρυσταλλώνεται και εσωτερικεύεται αποκτώντας διαπλαστική δύναμη, άσχετα αν αυτός εδράζεται στην πραγματικότητα, είναι προϊόν μυθοπλασίας, ή γίνεται «αντιπαροντικός», με την έννοια ότι υποβαθμίζει το παρόν έναντι ενός εξιδανικευμένου παρελθόντος, την επιστροφή του οποίου αξιώνει. Η επιλογή, η ανάδειξη και ο τρόπος χειρισμού της ιδρυτικής ιστορίας - μύθου είναι έργο της *μυθοκινητικής*, η οποία προσπαθεί να τον καταστήσει κατευθυντήρια δύναμη της κοινωνίας στο παρόν και θεμέλιο της συνέχειας της, διαπλαστικό παράγοντα που παρέχει πρότυπα συμβάλλοντας στην αυτοεικόνα της. Μέσω των *μνημοπολιτικών στρατηγικών* που υιοθετούνται και της *μυθοκινητικής* που επιλέγεται, καθιερώνεται ένας συγκεκριμένος τρόπος σχετισμού με το παρελθόν που αποτυπώνει τον ψυχικό τύπο της κοινωνίας, όπως χαρακτήρισε ο Durkheim (Καπνάς & Κουταλακίδης, 1982, 518) τη *συλλογική συνείδηση* στην οποία εδράζεται η συγκρότηση της συλλογικής ταυτότητας (Assmann 2017, 99-110).

Αυτό επιτυγχάνεται με τη δημιουργία του *πολιτισμικού νοήματος*, και του *Συλλογικού Πνεύματος*. Το *πολιτισμικό νόημα* συγκροτείται από την *κοινή γνώση*, την οποία συνδιαμορφώνουν η *σοφία*, κείμενα κανονιστικά του «τι πρέπει να κάνουμε», και ο *μύθος*, κείμενα διαπλαστικά του «ποιοι είμαστε». Μεταδίδεται μέσω της κοινής γλώσσας με τη διήγηση ιστοριών ή με την ιεροτελεστική επικοινωνία. Το *συλλογικό πνεύμα* ενσωματώνει την *κοινή μνήμη* και καλλιεργείται σε κάθε μέλος της ομάδας μέσω της κυκλοφορίας του *πολιτισμικού νοήματος*. Ο εγγράμματος πολιτισμός κάθε κοινωνίας, δηλαδή οι φορείς και τα μέσα που αυτοί χρησιμοποιούν, είναι υπεύθυνος για την *κανονικοποίηση της πολιτισμικής μνήμης*, δηλαδή, τη διαμόρφωση και την κυκλοφορία του *πολιτισμικού νοήματος* και τη διάχυση του *συλλογικού πνεύματος* με σκοπό τη

συγκρότηση της ταυτότητας. *Κανονικοποίηση της πολιτισμικής μνήμης* σημαίνει ότι καθετί που θεωρείται ξένο ή άσχετο απομακρύνεται, ενώ ό,τι θεωρείται σημαντικό, υπό την κανονιστική και διαπλαστική έννοια, καθαγιάζεται, αντιμετωπίζεται δηλαδή, ως απόλυτα δεσμευτικό και απαραβίαστο (Assmann 2017, 188-194).

Για τον Assmann κάθε ταυτότητα είναι στην ουσία πολιτισμική, καθώς ο πολιτισμικός σχηματισμός (ενταξιακός ή οριοθετικός) είναι το μέσον διά του οποίου συγκροτείται η *συλλογική ταυτότητα* και διατηρείται στο πέρασμα των γενεών. «*Η ταυτότητα σχετίζεται με τη γνώση, τη συνείδηση και τον αναστοχασμό [...]. Ο πολιτισμός αποτελεί μια συγκεκριμένη περιεχομενική και μορφολογική έκφανση αυτής της γνώσης*» (Assmann, 2017, 196).

ΤΟ ΕΡΕΥΝΗΤΙΚΟ ΠΑΡΑΔΕΙΓΜΑ ΚΑΙ Η ΕΡΜΗΝΕΙΑ ΤΟΥ ΜΕ ΒΑΣΗ ΤΗ ΘΕΩΡΙΑ ΤΟΥ JAN ASSMANN

Η αρχαία Κορώνεια (εικ.1), του υπό εξέταση παραδείγματος, δεν ήταν από τις μεγαλύτερες πόλεις της Βοιωτίας, όπως έχει αποδείξει η έρευνα (Bintliff, 2011). Το όνομά της, όμως, στην ελληνορωμαϊκή αρχαιότητα ήταν συνδεδεμένο με το ιερό της Ιτωνίας Αθήνας, που αναζητείται στην πεδινή έκταση βορειοανατολικά της πόλης (Σπυρόπουλος, 1975· Farinetti, 2009). Η λατρεία της Ιτωνίας, που είχε και μυστηριακό χαρακτήρα, υποστηρίζεται πως έπαιζε καθοριστικό ρόλο στη συγκρότηση της ταυτότητας των Βοιωτών. Στο ιερό της λάμβανε χώρα η ετήσια πανήγυρις των *Παμβοιώτιων*, με αγώνες μουσικούς και αθλητικούς, αλλά είχε επίσης την έδρα του και το *Βοιωτικό Κοινόν*, η θρησκευτική και πολιτική ομοσπονδία των Βοιωτικών πόλεων (Γούλα, 2021). Ο Θουκυδίδης (Α 113.1-4) και ο Ξενοφώντας (Αγησ.2.9-16) αναφέρουν 2 σημαντικές μάχες (το 447 και 397 π.Χ.) που έγιναν εκεί τους κλασικούς χρόνους και συνδέονται με την πρώτη περίοδο του Βοιωτικού Κοινού. Προφανώς την επιλογή του τόπου των μαχών επηρέασε και η γεωστρατηγική θέση της Κορώνειας, καθώς ήλεγχε το στενό πέρασμα της μοναδικής διόδου που συνέδεε Βορά με Νότο (Γούλα, υπό αξιολόγηση β).

Εικόνα 1. Η Θέση της αρχαίας Κορώνειας

Η αρχαιολογική έρευνα πιστοποιεί συνεχόμενη κατοίκηση στον λόφο της αρχαίας πόλης από τα γεωμετρικά χρόνια ως τον 14ο αι. μ.Χ.. Η πόλη άκμασε από την αρχαϊκή ως την ύστερη ελληνιστική περίοδο, αλλά μετά τους υστερορωμαϊκούς χρόνους φαίνεται πως παρακμάζει. Η ίδια επιβιώνει από τον σεισμό του 6ου αι., αλλά η περιοχή φαίνεται πως ερημώνει, και τους επόμενους αιώνες (7ος - 9ος) εποικίζεται με Σλάβους. Τα κατάλοιπα ενός μεσαιωνικού πύργου (Εικ.3) είναι μάρτυρας της Φραγκοκρατίας του 13ου αι., την οποία διαδέχονται οι Καταλανοί (1311-1380) (Bintliff, 2011·Παπαδόπουλος, 2012). Στα τέλη του 14ου αι. η πόλη της Κορώνειας έχει διαπιστωθεί ότι εγκαταλείπεται (Bintliff et al, 2013). Την περίοδο εκείνη οι Οθωμανοί έχουν αρχίσει να διεισδύουν στην περιοχή, την οποία μαστίζει ο Μαύρος Θάνατος, η πειρατεία και οι συνεχείς πολεμικές συγκρούσεις. Παράλληλα διεισδύουν και ομάδες Αλβανών οργανωμένες σε φατρίες που εγκαθίστανται σε πολλά μικρά χωριά σε εύφορα εδάφη. Αντίθετα, οι ελληνικοί πληθυσμοί είναι ελάχιστοι και σε θέσεις προστατευμένες. Ο Bintliff υποστηρίζει ότι την ταραχώδη εκείνη περίοδο ο πληθυσμός της μεσαιωνικής Κορώνειας μετακινήθηκε στον απέναντι προς νοτιοδυτικά λόφο, στη θέση του σημερινού χωριού Άγιος Γεώργιος (Bintliff, 2005, 12· Bintliff et al. 2013,15-16· Καλαϊτζάκης, 2002, 155). Το χωριό απέχει περίπου 2 χλμ. από τον αρχαιολογικό λόφο, που ανήκει στην επικράτεια της γεωργικής του εκμετάλλευσης, και είναι ο πλησιέστερος από τους σύγχρονους οικισμούς που τον περιβάλλουν.

Εικόνα 2. Αρχαιολογικές θέσεις, τοπωνύμια και οι σύγχρονοι οικισμοί της υπό έρευνα περιοχής

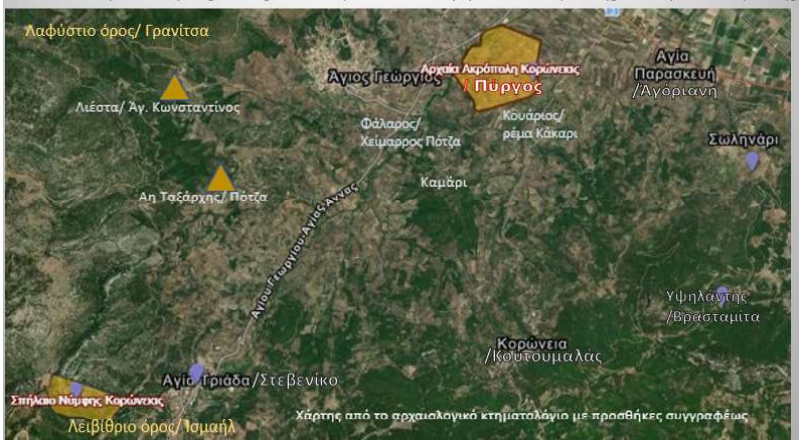

Τα άλλα χωριά (εικ.2) είναι βορειοανατολικά η Αγόριανη/Αγία Παρασκευή, και σε μεγαλύτερο υψόμετρο ο Κουτουμουλάς/ Κορώνεια (νέα) στα νοτιοανατολικά και το Στεβενίκο/ Αγία Τριάδα στα νότια. Η Αγόριανη και το Στεβενίκο θεωρείται πως αποτελούν σλάβικους οικισμούς του 7ου-9ου αι., πλήρως εξελληνισμένους τον 15ο αι., όπως μαρτυρούν τα οθωμανικά φορολογικά αρχεία του 1466 (Καλαϊτζάκης, 2002, 134-135, 155). Στα αρχεία αυτά ο Κουτουμουλάς σημειώνεται ως αρβανίτικος οικισμός, ο οποίος μετονομάστηκε σε «Κορώνεια» το 1915 (ΦΕΚ 180Α-11/5/1915). Το ενδιαφέρον είναι ότι σήμερα και τα τρία αυτά χωριά αυτό-αναγνωρίζονται και ετερό-προσδιορίζονται ως αρβανίτικης καταγωγής, διατηρώντας τόσο την γλώσσα, όσο και την παλαιά ονομασία. Μόνο στην περίπτωση του Κουτουμουλά τείνει τα τελευταία χρόνια να ξεχαστεί το παλιό όνομα και επικρατεί η ονομασία «Κορώνεια» (Γούλα, υπό αξιολόγηση β).

Ο λόφος της αρχαίας Κορώνειας σήμερα έχει περιπέσει σε αφάνεια. Η ιστορία της είναι λησμονημένη και άγνωστη στην πλειονότητα των κατοίκων, εκτός ελαχίστων με ιστοριοδιφικά ενδιαφέροντα (Γούλα, υπό αξιολόγηση α). Το Βοιωτικόν Κοινόν, οι μάχες, τα Παμβοιώτια, η μυστηριακή λατρεία της Ιτωνίας Αθηνάς και οι άλλες θεότητες που συνδέονταν με αυτήν, ο Λαφύστιος Δίας και ο Χάρωψ Ηρακλής, που συνδέονταν με αυτήν (Γούλα, 2021) έχουν βυθιστεί στη συλλογική λήθη. Ο καλυμμένος με ελαιόδεντρα αρχαίος λόφος δεν ενδείκνυται για περιηγητική ή τουριστική επίσκεψη για μια σειρά λόγων: α) Δεν υπάρχει αρχαιολογική σήμανση της θέσης, των σωζόμενων καταλοίπων και των μονοπατιών που τα συνδέουν. β) Τόσο ο αρχαιολογικός χώρος, όσο και η πλειονότητα των καταλοίπων δεν είναι πλήρως δημοσιευμένα και εκκρεμούν αρκετά ερευνητικά ζητήματα. γ) Δεν υπάρχει φύλαξη του χώρου σε σταθερή και μόνιμη βάση. δ) Αρκετά κατάλοιπα, αλλά και διαδρομές έχουν καλυφθεί από την πυκνή βλάστηση με αποτέλεσμα να καθίσταται, σε ορισμένες περιπτώσεις, η περιήγηση μη ασφαλής. Ωστόσο, η περιοχή τραβά αρκετά συχνά το ενδιαφέρον των αρχαιοκαπήλων και κατά διαστήματα διαπιστώνονται λαθρανασκαφές σε διάφορα σημεία του λόφου.

Εικόνα 3. Το κατάλοιπο του φράγκικου πύργου στον λόφο της αρχαίας Κορώνειας. Άποψη από βόρεια

Στο υπό εξέταση παράδειγμα διαπιστώνουμε ότι υφίστανται οι βασικοί όροι συγκρότησης της παράδοσης: το ρήγμα με το αρχαίο παρελθόν και τα υλικά κατάλοιπα που επιτρέπουν τη σύνδεση με αυτό. Στη διαμόρφωση του ρήγματος έχουν συμβάλλει οι αλλεπάλληλοι εποικισμοί από τους μεταβυζαντινούς χρόνους και μετά, αλλά και οι οικονομικοκοινωνικές αλλαγές του εκμοντερνισμού των τελευταίων δεκαετιών. Δηλωτικό αυτού του χάσματος είναι τα τοπωνύμια, βουνών (Γρανίτσα, Ισμαήλ) και ποταμών (Πότζα, Κάκαρι/Γκάγκαρι), μάρτυρες της πληθυσμιακής μίξης των νέων κατοίκων, που από τη μεταβυζαντινή περίοδο κατοίκησαν την περιοχή (Φράγκοι, Καταλανοί, Αρβανίτες, Οθωμανοί). Από τον τρόπο που ερμηνεύονται τώρα τα ορατά αρχαιολογικά κατάλοιπα προέρχονται οι ονομασίες θέσεων του αρχαιολογικού χώρου: Πύργος, Λουτρός, Τούβλες, Σκοτέλα (Γούλα, υπό αξιολόγηση β).

Ο ίδιος ο λόφος πήρε το όνομά του από τα απομεινάρια του φράγκικου πύργου (εικ.3), σύμβολο ξένης κυριαρχίας και υποταγής, τα οποία στέκουν ακόμη εκεί όρθια και ξεχωρίζουν επιβλητικά, σε σχέση με όλα τα άλλα. Στη σύγχρονη όμως αντίληψη ο μεσαιωνικός πύργος δεν παραπέμπει στην καταπιεστική φραγκοκρατία, αλλά εκλαμβάνεται ως σύμβολο της ύπαρξης ενός παλαιότερου μακρινού οικισμού και συνδέεται με ιστορίες της σύγχρονης καθημερινότητας. Τα αρχαιολογικά ευρήματα

που τυχαία οι καλλιεργητές έβρισκαν ή και βρίσκουν στα χωράφια τους, αποτελούν στην αντίληψή τους ένα ενιαίο σύνολο, χωρίς ιστορικές διαιρέσεις και διακρίσεις, που σχετίζονται γενικά και αόριστα με τα παλιά, με «το αρχαίο βασίλειο», δίνοντας αφορμές για ιστορίες κρυμμένων θησαυρών. Παρότι, λοιπόν, τα ίχνη σύνδεσης με το παρελθόν είναι ορατά, επανερμηνεύονται σε μια νέα λογική. Όχι όμως από όλους. Για την πλειονότητα των ντόπιων, που είναι αποκομμένοι από το αρχαίο παρελθόν, παραμένουν ανερμήνευτα και σιωπηλά, ή ακόμα και ανύπαρκτα (Γούλα, υπό αξιολόγηση α).

Εικόνα 4. «Μακρυνάρι» στον Άγιο Γεώργιο. Ιδιοκτησία Αθ. Αισώπου

Τα στοιχεία της έρευνας στον Άγιο Γεώργιο αποκαλύπτουν ότι οι γνώσεις των κατοίκων για την αρχαία ιστορία της περιοχής τους είναι επιφανειακές, συγκεχυμένες και, όπως οι ίδιοι παραδέχονται, ελάχιστες. Επίσης, η σχέση τους με τον αρχαιολογικό χώρο παρουσιάζεται ετερογενής και διαφοροποιείται ανά γενιά, με σημαντικές μάλιστα αποκλίσεις Οι κάτοικοι από 60 ετών και άνω, που είχαν με τον τόπο αγροτική επαφή, όπως και ελάχιστοι νεότεροι, φαίνεται ότι έχουν μεγαλύτερη σύνδεση και οικειότητα με αυτόν. Αντίθετα, οι νεότερες γενιές παρουσιάζονται αποκομμένες, ενώ η τρίτη γενιά, από 30 περίπου ετών και κάτω, αγνοεί ακόμη και την ύπαρξή του (Γούλα, υπό αξιολόγηση α). Αυτή η αποσύνδεση αποτυπώνεται στην απαξίωση της ιστορικής και αρχαιολογικής σημασίας που έχει η αρχαία θέση, καθώς στα ριζά του λόφου Πύργος συνηθίζεται τα τελευταία χρόνια να απορρίπτονται μπάζα μετατρέποντας σε άτυπη χωματερή τις όχθες του ποταμού Πότζα, (αρχαίος Φάλαρος). Μέσα στο ρεύμα του εκμοντερνισμού, χάθηκε το νήμα σύνδεσης με το αρχαιολογικό παρελθόν, το οποίο έγινε απόμακρο, σε αγεφύρωτη απόσταση από το τώρα, ενώ στη σύγχρονη εποχή της παγκοσμιοποίησης έγινε σχεδόν αόρατο. Στοιχεία όπως τα μακρυνάρια (Βιώνης & Piccoli), που τεκμηριώνουν την μεσαιωνική καταγωγή του Αγίου Γεωργίου (Bintliff et al.,2013,30), εξαφανίστηκαν ή μετασχηματίστηκαν και οι σημερινοί κάτοικοι τα αγνοούν εντελώς (εικ.4). Κυρίαρχη πεποίθηση είναι ότι το χωριό τους είναι πολύ νεότερο, του 17^{ου} ή 18^{ου} αι., και το ίδρυσαν τσοπάνηδες από τον Παρνασσό ή/και την Ήπειρο. Αντίθετα, τόσο από ηλεκτρονικά site όπως η Wikipedia, όσο και από σύγχρονες δημοσιεύσεις λαογραφίας (Μήτσου-Παπαλάμπρου 2009,124-5) διαχέεται η αντίληψη ότι το χωριό Κουτουμουλάς/ Κορώνεια αποτελεί τη συνέχεια της αρχαίας πόλης. Μια πεποίθηση που με καμάρι προβάλλουν και

οι κάτοικοι του συγκεκριμένου χωριού (Γούλα, υπό αξιολόγηση α και β).

Εικόνα 5. Κατάλοιπο μεσαιωνικού μνημείου στην Αγία Τριάδα/ Στεβενίκο

Οι στάσεις, λοιπόν, των κατοίκων απέναντι στο τοπικό τους αρχαιολογικό περιβάλλον δεν είναι μονοδιάστατες και διαφέρουν τόσο ανάμεσα στις διάφορες ηλικιακές ομάδες της ίδιας κοινότητας, όσο και μεταξύ γειτονικών οικισμών. Διαπιστώνεται, επίσης, αντίφαση των τοπικών αντιλήψεων με την επίσημη αρχαιολογία. Δηλαδή υπάρχει χάσμα μεταξύ τοπικής συλλογικής μνήμης και των φορέων κωδικοποίησης της σε πολιτισμική.

Υποστηρίζεται ότι επειδή αυτές οι τοπικές κοινότητες νιώθουν περιθωριοποιημένες από την επίσημη ιστορία, δημιουργούν εναλλακτικές, σε σχέση με αυτήν, ιστορίες για να κατασκευάσουν την παρουσία τους σε ένα πλαίσιο μνήμης μεγαλύτερης σημασίας από αυτό που οι ίδιοι μπορούν να προβάλλουν. Έτσι ερμηνεύονται κάποιες προσπάθειες των σύγχρονων οικισμών να συνδεθούν με αρχαιολογικά μνημεία και να οικειοποιηθούν το συμβολικό κεφάλαιο που εκπροσωπούν οι αρχαιότητες της περιοχής τους (Bintliff, 2013).

Ένα παράδειγμα είναι το μεσαιωνικό κατάλοιπο (από πύργο ή φρυκτωρία) που διασώζεται στο κέντρο του χωριού Στεβενίκο/ Αγία Τριάδα, το οποίο οι κάτοικοι χρησιμοποιούν ως επετειακό μνημείο (εικ.5). Φέρει την ελληνική σημαία και εκεί γίνεται κατάθεση στεφάνων και απόδοση τιμών σε τοπική εορτή (μάχη του Στεβενίκο) που συνδέεται με τον αγώνα της εθνικής ανεξαρτησίας. Επίσης, τον μεσαιωνικό πύργο της Κορώνειας επιχειρεί να αποδώσει ένα σύγχρονο μνημείο στην είσοδο του Αγίου Γεωργίου (εικ.6), που κατασκευάστηκε τη δεκαετία του 2000, με πρωτοβουλία της τότε δημοτικής αρχής, με στόχο να τονιστεί η σύνδεση του σύγχρονου οικισμού με το αρχαίο παρελθόν της περιοχής. Ο φράγκικος πύργος γίνεται αντιληπτός, από μια συγκεκριμένη

ηλικιακή ομάδα, ως σύμβολο εν γένει της αρχαίας τοπικής ιστορίας και στην αντίληψη των ντόπιων, λόγω άγνοιας των αρχαιολογικών δεδομένων, συγχέεται με οικιστικό τείχος κι έτσι αποδίδεται στο σύγχρονο μνημείο. Ο συμβολισμός του σύγχρονου μνημείου είναι ασαφής για τους περισσότερους κατοίκους και η σύνδεσή του με το αρχαίο παρελθόν δεν γίνεται απ' όλους αντιληπτή, καθώς αρκετοί αγνοούν την ύπαρξη του αρχαίου πρωτοτύπου (Γούλα, υπό αξιολόγηση β).

Εικόνα 6.
Ο φράγκικος πύργος στον λόφο της Αρχαίας Κορώνειας (αριστερά) και το σύγχρονο μνημείο στην είσοδο του χωριού Άγιος Γεώργιος (δεξιά)

Οι περιπτώσεις αυτές αποκαλύπτουν ότι τα αφηγήματα που οι τοπικές κοινότητες διαμορφώνουν για να προσδέσουν την παρουσία τους στην ιστορική συνέχεια του χρόνου, είναι εντελώς αποκομμένα από τα δεδομένα της επίσημης αρχαιολογίας και ιστορίας. Επίσης, ο σχετισμός με το αρχαίο παρελθόν δεν χαρακτηρίζεται από συναισθηματική σύνδεση, ούτε αυτό έχει εσωτερικευτεί από το κοινωνικό σύνολο, ώστε να αποτελεί κομμάτι της αυτοεικόνας του και κινητήριο δύναμη της εξέλιξής του.

Ενδεικτικό αυτού, είναι η τάση αδιαφορίας αρκετών κατοίκων απέναντι στην τοπική τους αρχαιολογική κληρονομιά και στη φωνή της επίσημης νεωτερικής αρχαιολογίας, που ενίοτε οδηγεί σε μη νόμιμες συμπεριφορές, όπως καταστροφή αρχαιοτήτων ή λαθρανασκαφές και αρχαιοκαπηλεία. Ένα χαρακτηριστικό παράδειγμα αποτελεί η καταστροφή ακέραιου υδραγωγείου εντός ιδιοκτησιακού χώρου που παραχωρήθηκε για την ανέγερση της μονής των Αγίων Αναργύρων (εικ.7).

Η αρχαιολογική υπηρεσία, ως θεσμικός φορέας του κράτους, γίνεται αντιληπτή από τους πολίτες όχι μόνο ως κάτι απόμακρο, αλλά και ως κάτι εχθρικό. Προκαλεί φόβο, κυρίως τον φόβο απώλειας της έγγειας ιδιοκτησίας που τυχαίνει να διαθέτει αρχαιότητες, με αποτέλεσμα οι πολίτες να υιοθετούν έναν συνωμοτικό τρόπο διαχείρισης των αρχαιολογικών θεμάτων (Γούλα, υπό αξιολόγηση β). Μια ακόμη ένδειξη της σχέσης αποξένωσης των πολιτών από τις αρχαιότητες αλλά και από το κράτος, που αποδίδεται στην διαστρεβλωμένη αντίληψη των αρχαιοτήτων ως δημόσιο αγαθό (Fotiadis, 2010). Η αίσθηση του απρόσιτου και του απρόσωπου των αρχαιολογικών μνημείων – κυρίως των κηρυγμένων και επισκέψιμων- θεωρείται ότι ενισχύεται επίσης από τους αυστηρά ελεγχόμενους και περιφραγμένους αρχαιολογικούς χώρους, αλλά και από αρχαιολογικές πρακτικές, όπως το «μην αγγίζετε» στους χώρους αυτούς και στα μουσεία (Sutton & Strulia, 2010).

Εικόνα 7. Λόφος Καμάρι, Μονή Αγίων Αναργύρων 2001.
Το εναπομείναν τμήμα κατεστραμμένου ρωμαϊκού υδραγωγείου υπό διαδικασία παραποίησης.

Η αποξένωση των πολιτών από τις αρχαιότητες και τους φορείς που τις διαχειρίζονται, δεν παρατηρείται μόνο στην Ελλάδα. Όσον αφορά όμως την ελληνική περίπτωση, αναγνωρίζονται μια σειρά λόγων που ευθύνονται για αυτό: α) Η καχυποψία με την οποία σε πολλές μεσογειακές χώρες αντιμετωπίζεται το κράτος και οι φορείς που το εκπροσωπούν. β) Το θεσμικό νομικό πλαίσιο που καθιστά τις αρχαιότητες μονοπώλιο του κράτους. γ) Η απουσία έγκυρης ενημέρωσης και πληροφόρησης των τοπικών κοινωνιών από ειδικούς για τις έρευνες που διεξάγονται στην περιοχή τους. δ) Ο εκτοπισμός των τοπικών ιστοριών από το επίσημο εθνικό αφήγημα. ε) Η παραμέληση από τις διαθέσιμες εθνικές ιστορίες των όποιων πρωτοβουλιών δημιουργίας τοπικών ιστοριών. στ) Η ανυπαρξία εκπαιδευτικών πολιτικών που να ενισχύουν τη σύνδεση των κατοίκων αγροτικών περιοχών με την ιστορία του τόπου τους, ζ) Η απουσία της αρχαιολογίας και της τοπικής ιστορίας από το εκπαιδευτικό σύστημα και το αναλυτικό εκπαιδευτικό πρόγραμμα (Bintliff, 2013·Fotiadis, 2010).

Κατά τον Herzfeld (2010) βασική αιτία είναι η πλήρης υποταγή των θεσμικών φορέων, συμπεριλαμβανομένης και της «Αρχαιολογίας», ως σύνολο αρχών που ασκούν πολιτική εξουσία σε τοπικό επίπεδο, στο *πολιτισμικό σύστημα εξουσίας ιεραρχημένων αξιών*, το οποίο είναι παγκόσμιο, αλλά αναπαράγεται εσωτερικά επιβάλλοντας οπτικές του παρελθόντος και του παρόντος. Ο ηγεμονικός ρόλος αρχαιολογικών μνημείων που έχουν αναχθεί σε παγκόσμια σύμβολα, όπως η Ακρόπολη Αθηνών (Yalouri, 2010), σε συνδυασμό με το ότι οι ντόπιοι κάτοικοι αποκόπτονται συνήθως από το τοπικό τους παρελθόν για να αγκιστρωθούν σε κλασικές ιδέες, είναι δηλωτικά της κυριαρχίας του παγκόσμιου αυτού πολιτισμικού μοντέλου, που έχει τις ρίζες του σε αποικιοκρατικές πολιτικές της Δύσης. Η θεωρία του Herzfeld μας παραπέμπει στο ενταξιακό πολιτισμικό μοντέλο του Assmann (2017, 197-207), το οποίο παράγει έναν απαιτητικού χαρακτήρα πολιτισμό, είναι πολυπολιτισμικό και χαρακτηρίζεται από υπερμέγεθη σύνολα, όπου

«ανώτεροι» πολιτισμοί, που διαθέτουν πολιτισμική ηγεμονία, ενσωματώνουν τους «κατώτερους» και περιθωριοποιημένους.

ΣΥΜΠΕΡΑΣΜΑΤΑ

Το ερευνητικό παράδειγμα που εξετάσαμε, αποκαλύπτει ότι η συλλογική μνήμη των υπό εξέταση αγροτικών κοινοτήτων, σε σχέση με το τοπικό αρχαιολογικό περιβάλλον, παρουσιάζει τα χαρακτηριστικά της βιογραφικής μνήμης: επιφανειακή, βιωματική, χωρίς δυναμική και μη θεσμικά οργανωμένη. Δεν έχει μετασχηματιστεί σε πολιτισμική. Αυτό δηλώνουν οι αυτοσχέδιες απόπειρες επινόησης του παρελθόντος και επανερμηνείας των αρχαιολογικών μνημείων, καθώς χαρακτηρίζονται από έλλειψη συνοχής, δεν είναι καθολικά αποδεκτές και είναι ανίσχυρες να επηρεάσουν συναισθηματικά και συνειδησιακά τους κατοίκους, προκαλώντας την υπερηφάνεια τους. Επίσης, δεν διαπιστώνονται κοινές ιστορίες, ούτε κάποιο συλλογικό πνεύμα που να είναι διάχυτο σε όλα τα μέλη των τοπικών κοινωνιών. Το τοπικό αρχαιολογικό περιβάλλον δεν έχει κωδικοποιηθεί σε τύπους και τόπους ανάμνησης και το παρελθόν που εκπροσωπεί δεν έχει εσωτερικευθεί από τους ντόπιους κατοίκους. Ο σχετισμός τους με αυτό δεν είναι συνειδητός, αλλά περιστασιακός και τυχαίος. Συνεπώς, δεν περιλαμβάνεται στους παράγοντες που συμβάλλουν στη συγκρότηση πολιτισμικής μνήμης, και κατ› επέκταση πολιτισμικής συνείδησης και ταυτότητας. Παράλληλα, το χάσμα μεταξύ των πολιτών και των θεσμικών φορέων διαχείρισης της πολιτισμικής κληρονομιάς, δηλώνει την αδυναμία ή ανικανότητά τους να επηρεάσουν την ποιότητα της πολιτισμικής μνήμης, ώστε να μπορεί το αρχαίο παρελθόν να εσωτερικευτεί από τους ντόπιους κατοίκους και να το νιώθουν κομμάτι τους. Δεδομένου ότι οι φορείς υλοποιούν τις μνημοπολιτικές στρατηγικές της εξουσίας, η ανικανότητα αυτή υποδηλώνει είτε ότι αποτελεί μέρος του αρχικού σχεδιασμού του πολιτισμικού μοντέλου, είτε την μη αποδοχή του μοντέλου αυτού από τον τοπικό πληθυσμό. Όλα τα στοιχεία, πάντως, συνηγορούν στην απουσία μνημοπολιτικών στρατηγικών που καλλιεργώντας την ανάμνηση θα επιτρέψουν τη γεφύρωση του χάσματος μέσω μιας ριζικής επανοργάνωσης και επανακωδικοποίησης της πολιτισμικής μνήμης σε επίπεδο τοπικό, όπου, όμως, οι τοπικές κοινότητες από «καταναλωτές» της επίσημης ιδεολογίας θα καταστούν συμμετέχοντες σε αυτή με την ενθάρρυνση της τοπικής πρωτοβουλίας.

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

Assmann, J. (2017). Η Πολιτισμική Μνήμη (μτφ. Παναγιωτόπουλος Δ.). Ηράκλειο: Παν/κές εκδόσεις Κρήτης (πρωτότυπο: *Das Kulturele Getaechtnis* 1999, Verlag C.H. Beck)

Binltiff, J. (2005).“Explorations in Boeotian Population History”. *The Ancient Wolrd 36 (1)*, 5-17.

Bintliff , J. (2011). **Κορώνεια** (**αρχαιότητα**). *Boeotia Digital Culture encyclopaedia*. http://boeotia.ehw.gr/forms/fLemmaBodyExtended.aspx?lemmaID=14544

Bintliff, J. (2013). “Public versus professional perceptions of an invisible heritage: A

study". In: El. Niklasson & T. Meier (eds), *Appropriate narratives Archaeologists, publics and stories (*σσ. 237-247). Budapest: Archacolingua series minor.

Bintliff et al, (2013). Bintliff J., Noordervliet B., Van Zwienen J., Wilkinson K., Slapsak B., Stissi V., Piccoli C., Vionis A., The Leiden- Ljubljiana Ancient Cities of Boeotia Project, Season 2010-12. *Journal of The Netherlands Institute at Athens, Pharos XIX. 2*, *σσ*.1-34.

Farinetti, E (2009). *Boeotian landscapes: a GIS-based study for the reconstruction and interpretation of the archaeological datasets of ancient Boeotia*. Dissertation for Ph.D., Leiden University. Belgium. 2009. https://openaccess.leidenuniv.nl/handle/1887/14500

Fotiadis, M. (2010). There is a Blue Elephant in the Room: From State Institutions to Citizen Indifference. In: A. Strulia & S.B. Sutton (eds), *Archaeology in Situ. Sites, Archeology and Communities in Greece* (σσ. 447-456). Plymouth, United Kingdom: Lexington Books.

Hertzfeld, M. (2010). Situating Theory: Dynamics of Condescension and Reciprocity in the Material Shadow of the Past. In: A. Stroulia & S. B. Sutton (eds.), *Archaeology in situ. Sites, Archaeology and Communities in Greece*, (σσ.457-472). Plymouth, United Kingdom: Lexington Books.

Halbwachs, M. (2013). Η συλλογική μνήμη (μτφ. Πλυτάς Τ.).Αθήνα: Παπαζήση. πρωτότυπο: *La Mémoire Collective*, Paris PUF, 1950)

Nora, P. (1989, Spring). Between Memory and History. *Les Lieux de Mémoire. Representations 26*, *Special issue: Memory and Counter – Memory* (σσ.7-25). Berkeley: University of California Press.

Yalouri, E. (2010). Between the local and the Global: The Athenian Acropolis as both National and World Monument. In: A. Stroulia & S. B. Sutton (eds.), *Archaeology in situ. Sites, Archaeology and Communities in Greece*, (σσ.131-158). Plymouth, United Kingdom: Lexington Books.

Sutton, S.B., and Strulia, A. (2010). Archeological Sites and the Chasm between Past and Present. In: A. Strulia & S. B. Sutton (eds.), *Archeology in situ. Sites, archeology and communities in Greece*, (σσ.3-52). Plymouth,United Kingdom: Lexington Books.

Βιώνης, Α. & Piccoli, Ch. (χ.χ). Οικιστική αρχιτεκτονική στη Βοιωτία του Ύστερου Μεσαίωνα και των Οθωμανικών χρόνων. *Boeotia Digital Cultural Encyclopaedia.* http://boeotia.ehw.gr/Forms/fLemmaBody.aspx?lemmaid=14522

Γούλα, Ε. Γ. (2021). "Η Ιτωνία Αθηνά και η ανθρώπινη συνείδηση. Η περίπτωση της βοιωτικής λατρείας στην Κορώνεια". *Θέματα Αρχαιολογίας, 5.1 (Ιανουάριος-Απρίλιος),* 76-101. https://www.themata-archaiologias.gr/wp-content/uploads/2021/10/itonia-athena-2021-5-1-76-101.pdf

Γούλα, Ε. Γ. (υπό αξιολόγηση, α). "Σύγχρονες προσλήψεις του αρχαιολογικού περιβάλλοντος αγροτικών οικισμών: η περίπτωση της αρχαίας Κορώνειας". *Νέες Έρευνες (ΝΕ): Περιοδική Έκδοση του Τμήματος Κοινωνικής Ανθρωπολογίας και Ιστορίας του Πανεπιστημίου Αιγαίου*, 2022.

Γούλα, Ε.Γ. (υπό αξιολόγηση, β). "Κορώνεια Βοιωτίας. Τα αποτυπώματα μιας αρχαίας πόλης στο σύγχρονο τοπίο και τη συλλογική μνήμη". *Τιμητικός τόμος για τον*

καθηγητή αρχαιολογίας Ν. Σταμπολίδη.

Καλαϊτζάκης, Θ. Ε. (2002). *Η Ανατολική Στερεά Ελλάδα και η Βοιωτία στον Ύστερο Μεσαίωνα (c. 1400-1500). Η μετάβαση από την Ύστερη Φραγκοκρατία στην Πρώιμη Τουρκοκρατία*. Αθήνα: Ηρόδοτος & Θ. Καλαϊτζάκης.

Καπνάς, Ν. & Κουταλακίδης, Μ. (Επιμ) (1982). *Βασικά Θέματα Κοινωνιολογίας & Κοινωνιολογικό Λεξικό* (μτφ. Ψυρούκης Ν.). Αθήνα: Καστανιώτης- Επικαιρότητα (συλλογή του Centre d' Étude et de Promotion de la Lecture).

Λε Γκοφ, Ζ (1998). *Ιστορία και Μνήμη* (μτφ. Κουμπουρλής Γ.). Αθήνα: Νεφέλη.

Μήτσου – Παπαλάμπρου, Ντ. (2009, 2η εκδ.). *Ψάχνοντας…* Αθήνα.

Παπαδόπουλος, Β. (2012). Κορώνεια. *Boeotia Digital Culture Encyclopaidia*. http://boeotia.ehw.gr/forms/fLemmaBodyExtended.aspx?lemmaID=13007

Σπυρόπουλος, Θ. (1975). Ανασκαφή παρά την Κορώνειαν Βοιωτίας. *Πρακτικά της Αρχαιολογικής Εταιρείας (ΠΑΕ) 1975*, 392 -414, πιν.292-297.

Η Ορθοδοξία ανθεί στην έρημο της Αριζόνα, ως μια όαση στην πνευματική έρημο: Το Ελληνορθόδοξο Μοναστήρι του Αγίου Αντωνίου και Νεκταρίου στο Florence, Arizona, Η.Π.Α. έλκει Ορθοδόξους από όλες τις ηπείρους

Dr Γράψια Ειρήνη
Αποσπ. Εκπ/κός ΠΕ70, Η.Π.Α.
Email: egrapsia@yahoo.gr

ΠΕΡΙΛΗΨΗ

Με την πάροδο των δεκαετιών, πολλά δεδομένα άλλαξαν στους τομείς των συγκοιινωνιών και επικοινωνιών, με αποτέλεσμα να εκμηδενίζονται οι αποστάσεις και να προκύπτουν νέα δεδομένα στον τομέα του τουρισμού. Άμεση συνέπεια των παραπάνω εξελίξεων ήταν η αύξηση του αριθμού των τουριστών ανά τον κόσμο, έχοντας πιο άνετες και ασφαλείς συνθήκες μετακίνησης και διαμονής τους. Με βάση αυτές τις εξελίξεις διαμορφώθηκε και ο εναλλακτικός τουρισμός, μια καινούργια φιλοσοφία στον τουριστικό τομέα, που περιλαμβάνει όλες τις μορφές τουρισμού, οι οποίες προσελκύουν τουρίστες με ειδικά ενδιαφέροντα. Μία από αυτές είναι και ο θρησκευτικός τουρισμός που συνδέεται με την επίσκεψη σε ποικίλα βυζαντινά μνημεία, εκκλησιαστικού αρχιτεκτονικού ενδιαφέροντος μοναστήρια και εκκλησίες. Πολλοί από εμάς, ως Έλληνες, έχουμε την περιορισμένη άποψη ότι ο θρησκευτικός τουρισμός που αφορά την Ορθοδοξία, περιορίζεται στα στενά όρια του Ελλαδικού εδάφους, της Κύπρου και κάποιων γειτονικών τους περιοχών, χωρίς να έχουν την παραμικρή υπόνοια ότι μπορεί να εξαπλώνεται και υπερατλαντικά στις Η.Π.Α.

Περισσότερο από 25 χρόνια έχει ξεκινήσει στις Η.Π.Α. η μαζική ίδρυση και στελέχωση από την Ελλάδα, κυρίως, Ελληνορθόδοξων Μοναστηριών, που ακολουθούν το τυπικό του Αγίου Όρους, προσελκύοντας Ορθοδόξους και μη, με το Μοναστήρι των Αγίων Αντωνίου και Νεκταρίου να κατέχει πρωταρχική θέση στην επισκεψιμότητα, φτάνοντας να βρίσκεται στη δεύτερη θέση στην πολιτεία της Αριζόνα, μετά το Grand Canyon. Έχει εξελιχτεί σε μια μικρή πολιτεία που γίνεται όλο και περισσότερο αυτάρκης, υποστηρίζοντας και τα υπόλοιπα 14 Μοναστήρια που ίδρυσε ο Γέροντας Εφραίμ ο Φιλοθεϊτης στις Η.Π.Α. και 2 στον Καναδά. Στον προσκυνηματικό αυτό τόπο συναντώνται άνθρωποι διαφόρων χωρών φέροντας μαζί τους και στοιχεία του πολιτισμού τους, που μπορεί να είναι, πολλές φορές ετερόκλητα, όμως το κοινό σημείο αναφοράς και συνάντησής τους είναι η προσπάθεια να βιώσουν την Ορθοδοξία.

Λέξεις – κλειδιά : *θρησκευτικός τουρισμός, Ορθοδοξία, Γέροντας Εφραίμ Φιλοθεϊτης, μοναστήρι, Αριζόνα, Η.Π.Α.*

ΕΙΣΑΓΩΓΗ

Με τον τίτλο αυτό, θα μιλήσουμε για το Ελληνορθοδοξο Μοναστήρι των Αγίων Αντωνίου και Νεκταρίου στην περιοχή αυτή.

Τον Ιούλιο του 1995, έξι μοναχοί έφτασαν στη νότια έρημο της Arizona, για να ιδρύσουν εκεί το μοναστήρι του Αγίου Αντωνίου. Κουβαλούσαν μαζί τους την ιερή κληρονομιά αιώνων του Άθωνα. Ο Γέροντας Εφραίμ, παλαιός ηγούμενος της Μονής Φιλοθέου του Αγίου Όρους και υποτακτικός του Αγιορείτου Γέροντα Ιωσήφ του Ησυχαστή, αφού αναστήλωσε και επάνδρωσε τέσσερα μοναστήρια του Άθωνα και ίδρυσε αρκετές γυναικείες και ανδρικές μοναστικές κοινότητες σε ολόκληρη την Ελλάδα και τη Βόρεια Αμερική, έφτασε στην Arizona.

ΤΟ ΕΛΛΗΝΟΡΘΟΔΟΞΟ ΜΟΝΑΣΤΗΡΙ ΤΟΥ ΑΓΙΟΥ ΑΝΤΩΝΙΟΥ ΚΑΙ ΝΕΚΤΑΡΙΟΥ ΣΤΟ FLORENCE, ARIZONA

Ο Γέροντας Εφραίμ έψαχνε για διάφορες περιοχές και κτήματα. Του άρεσε περισσότερο το κλίμα στην πολιτεία αυτή. Παρακάλεσε, λοιπόν, τα πνευματικοπαίδια που είχε στο Phoenix, να ψάξουν τοποθεσία κατάλληλη για ίδρυση νέου μοναστηριού. Έτσι, βρήκαν το συγκεκριμένο κτήμα, στην περιοχή Florence, κοντά στην πόλη Tucson, περίπου 1,5 ώρα οδικώς από την πρωτεύουσα της πολιτείας, Phoenix, μέσα στην έρημο Sonoran, δίπλα ακριβώς από τους οικισμούς των Ινδιάνων Apache.

Όταν ο Γέροντας έφτασε σε αυτήν την τοποθεσία, συνάντησε έρημο. Δεν υπήρχε τίποτα. Αυτό ακριβώς ήταν που τον προσέλκυσε. Το έρημο τοπίο, που θυμίζει τα παλιά μοναστήρια της ερήμου της Αιγύπτου. Λέγεται, ότι, καθώς ο γέροντας με τους γνωστούς του που τον οδηγούσαν πλησίαζε το συγκεκριμένο κτήμα, άκουγαν καμπάνες. Έτσι κατάλαβαν ότι ήταν θέλημα Θεού να γίνει το Μοναστήρι εκεί. Παντού γύρω απλωνόταν έρημος, γεμάτη κάκτους, χωρίς ίχνος νερού.

Στην αρχή, οι Πατέρες δυσκολεύτηκαν πάρα πολύ, κυρίως λόγω της έλλειψης

του νερού. Μέχρι να κάνουν τη γεώτρηση, μετέφεραν νερό με το βυτίο. Και πάλι, ο Γέροντας γνώριζε πού έπρεπε να «χτυπήσουν», για να βρουν νερό. Ενώ, λοιπόν, οι ειδικοί επέμεναν να τρυπήσουν σε συγκεκριμένα σημεία, ως προς τα οποία τελικά διαψεύστηκαν, ο Γέροντας διαφωνούσε και τους υποδείκνυε με βεβαιότητα κάποια άλλα σημεία, για τα οποία τελικά επιβεβαιώθηκε.

Έτσι, με την βοήθεια της ύπαρξης του νερού, άρχισαν να φυτεύουν τα πρώτα δέντρα, να χτίζουν την κύρια εκκλησία, τα κελιά των μοναχών, την τραπεζαρία (ή Τράπεζα), το γυναικείο ξενώνα. Άρχισε να διαμορφώνεται σιγά-σιγά ο χώρος με τα κτήρια, τους κήπους, την περίφραξη, τις ασφαλτοστρώσεις και τις πλακοστρώσεις.

Βοήθεια από το κράτος δεν υπήρξε, ούτε υπάρχει. Όλα τα έσοδα του μοναστηριού προέρχονται: α) από την έκθεση στο Βιβλιοπωλείο και β) από συνεισφορές των προστρεχόντων προσκυνητών.

Στη Μονή βρίσκονται περίπου, 45 Έλληνες, Αμερικανοί και Καναδοί Μοναχοί και Δόκιμοι Μοναχοί, με Καθηγούμενο το Γέροντα Παΐσιο. Αυτοί καλλιεργούν τα περιβόλια και τα θερμοκήπια με τα λαχανικά και τα κηπευτικά, ένα μικρό αμπέλι, οπωροφόρα δέντρα, όπως πορτοκαλιές, λεμονιές, μανταρινιές, μηλιές, grape-fruits, ελιές, συκιές, χουρμαδιές. Παράγουν επίσης κρασί και ξύδι. Παρ' όλα αυτά, η Μονή δεν είναι καθόλου αυτάρκης, αφού αναγκάζεται να αγοράσει τα περισσότερα πράγματα απ' έξω.

Το Μοναστήρι είναι αφιερωμένο στον Άγιο Αντώνιο το Μέγα, τον πατέρα του Μοναχισμού και γνωστό Αναχωρητή του 3ου αιώνα. Υπάρχουν έξι παρεκκλήσια, αφιερωμένα στους αγίους Σεραφείμ του Σάρωφ, Δημήτριο το Θεσσαλονικέα, Ιωάννη Βαπτιστή, Μεγαλομάρτυρα Γεώργιο, Νικόλαο Θαυματουργό, Παντελεήμονα τον Ιαματικό και ένα εξωκλήσι σε λοφίσκο, αφιερωμένο στον Προφήτη Ηλία. Η **κυρίως εκκλησία** είναι αφιερωμένη στους αγίους Αντώνιο και Νεκτάριο το Θαυματουργό.

Η Μονή ακολουθεί τους κανόνες της μοναχικής ζωής και συγκεκριμένα το τυπικό του Αγίου Όρους. Η αδελφότητα των Μοναχών και των Δόκιμων Μοναχών, έχοντας κοινοκτημοσύνη, τηρούν ένα καθημερινό πρόγραμμα προσευχής και διακονίας, υπακούοντας στον Καθηγούμενο Παΐσιο, τον πνευματικό τους πατέρα. Το καθημερινό τυπικό των Μοναχών ξεκινά τα μεσάνυχτα με την ατομική προσευχή και το διάβασμα πνευματικών βιβλίων. Συνεχίζεται με τον Όρθρο και τη Θ. Λειτουργία (2.00πμ-4.30πμ). Αμέσως μετά από ένα ελαφρύ πρωινό και ολιγόωρη ξεκούραση ξεκινούν τα διακονήματά τους, προσηλωμένοι στη νοερά προσευχή και στα καθήκοντά τους μέχρι το μεσημέρι, στις 12.30, οπότε υπάρχει μεσημεριανή Τράπεζα. Τα καθήκοντά τους περιλαμβάνουν οικοδομικές εργασίες, άλλες κατασκευές, καλλιέργειες, κηπουρική, ξυλουργική, μαγειρική, εκδόσεις και προσφορά φιλοξενίας με πνεύμα διακονίας και ανιδιοτελούς αγάπης προς όλους τους επισκέπτες αδιακρίτως. Η μέρα τελειώνει με τον Εσπερινό (3.30μμ), ο οποίος ακολουθείται από την βραδινή Τράπεζα, 4.30μμ και το Απόδειπνο στις 5.00μμ.

Ο λαχανόκηπος, ο μικρός αμπελώνας, ο δενδρόκηπος με τα οπωροφόρα, ο ελαιώνας, οι χουρμαδιές, τα φοινικόδεντρα, είναι με τέτοιο τρόπο διαρρυθμισμένα που δίνουν την εντύπωση φυσικού τοπίου. Ένα περίτεχνο σύστημα κήπων, διαδρόμων και συντριβανιών, που ρέουν ασταμάτητα, καθιστούν το Μοναστήρι και τις γύρω εκτάσεις πραγματικά μια Όαση στην έρημο.

Ο επισκέπτης βλέπει την ευταξία και την ομορφιά και νιώθει αδιαμφισβήτητα την παρέμβαση του Θεού, την Ευλογία Του, όπως λέμε, στον τόπο αυτό, που με τις ευχές

του Γέροντος Εφραίμ και τις προσευχές **της Συνοδείας του** έχει καταστεί, όχι απλά, μια γήινη όαση, αλλά μια πνευματική όαση στην κοσμική ερημιά. Σε κάθε μεριά του καθαγιασμένου αυτού τόπου, ο πιστός διακρίνει το θαύμα. Το θαύμα της δύναμης του Θεού να **διαμορφώνει** πολύ γρήγορα, μια έρημο σε γόνιμη γη και να «αλλοιώνει» τις ψυχές προς το καλύτερο. Αξίζει να σημειωθεί ότι όλες οι ακολουθίες πραγματοποιούνται στα Ελληνικά κι όλοι οι Μοναχοί, ανεξαρτήτου καταγωγής, μαθαίνουν να μιλούν και να γράφουν Ελληνικά.

Για χρόνια επισκέπτομαι τις Η.Π.Α. και, όταν επιστρέφω στην Ελλάδα, ακούω κυρίως αρνητικά σχόλια για την χώρα αυτή, όπως ότι η Αμερική είναι "ένα μεγάλο χωνευτήρι που όλα τα ισοπεδώνει", τα αλλοιώνει, τα απλοποιεί, ότι δεν έχει τίποτα πνευματικό να προσφέρει, ότι η Ελλάδα είναι κατά πολύ ανώτερή της. Προσωπικά, μπορώ να καταθέσω ότι επισκεπτόμενη το Μοναστήρι του Αγίου Αντωνίου στην έρημο της Arizona, το οποίο, είναι δεύτερο σε επισκεψιμότητα, μετά από το Grand Canyon στην Πολιτεία της Καλιφόρνια, συνάντησα και αντάλλαξα απόψεις με ανθρώπους συνειδητοποιημένα ορθόδοξους χριστιανούς, είτε εκ γενετής, είτε μεταστραφέντες από άλλες θρησκείες και δόγματα, από διάφορες αμερικανικές πολιτείες και πολλές χώρες, όπως Καναδά, Αυστραλία, Ελλάδα, Κύπρο, Συρία, Ρωσία κτλ.

Από τις πρώτες μέρες ίδρυσης του Μοναστηριού, πολλοί τέτοιοι άνθρωποι επισκέπτονται καθημερινά το Μοναστήρι και μπορεί, παλαιότερα, να περίμεναν υπομονετικά για μέρες μέχρι να δουν το μακαριστό, πλέον, Γέροντα Εφραίμ ή ακόμη και σήμερα, τον Ηγούμενο Παΐσιο για εξομολόγηση ή συμβουλές. Έτσι, στηρίζονται στην πίστη τους, παίρνοντας ''πορεία'' πλεύσης από τους πνευματικούς τους Πατέρες, οι οποίοι, όπως ο καθένας μας παρατηρεί, αδιαλείπτως προσεύχονται, λέγοντας την ευχή: «Κύριε Ιησού Χριστέ, ελέησόν με», όταν περπατούν ή διακονούν.

Η προσφορά της Μονής προς τον υπόλοιπο κόσμο είναι ανεκτίμητη. Οι πιστοί προσέρχονται σ' αυτήν κυρίως για να εξομολογηθούν, όπως προανέφερα, τα νεώτερα χρόνια, στον Ηγούμενο Παΐσιο και παλαιότερα, στο Γέροντα Εφραίμ, ο οποίος είναι, κατά γενική ομολογία, ένας Άγιος, στους έσχατους καιρούς, που ζούμε. Καθημερινά, προσφερόταν σε όλους, έδινε συνέχεια ό,τι χρειαζόταν ο καθένας, είτε συμβουλές, είτε παρηγοριά, είτε αγάπη, είτε στήριγμα. Έβλεπε όλους ανεξαιρέτως τους επισκέπτες που έρχονταν από όλο τον κόσμο για να κάνουν κατάθεση ψυχής σε αυτόν τον Απλό και Άξιο Αντιπρόσωπο του Θεού στη γη. Το έργο του ήταν να βοηθήσει, ώστε να ανεβεί η πνευματική στάθμη των ανθρώπων και να τακτοποιηθούν στα πνευματικά τους ζητήματα. Πάντα υπενθύμιζε τα έσχατα, ότι πρέπει να είμαστε προετοιμασμένοι ψυχικά, ανά πάσα στιγμή. Παρατηρείται επίσης, το θαυμαστό φαινόμενο, πολλοί από τους προσκυνητές όλων των ηλικιών και φυλών να ακολουθούν το αγιορείτικο τυπικό της Μονής, καθημερινά. Για πρώτη φορά, οι Αμερικανοί και οι γυναίκες γενικά, που δεν έχουν επισκεφτεί το Άγιο Όρος, έχουν την ευκαιρία να ζήσουν το τυπικό αυτό.

Όμως οι Η.Π.Α. δεν έχουν να αντιτάξουν σε αυτούς που τις κατηγορούν, μόνο το θαύμα της ύπαρξης και προσφοράς της Μονής του Αγίου Αντωνίου στην Arizona. Ο ίδιος Γέροντας Εφραίμ, έχει ιδρύσει και καθοδηγεί πνευματικά στις Η.Π.Α. συνολικά 15 μοναστήρια, 8 γυναικεία και 7 αντρικά, καθώς και 2 γυναικεία στον Καναδά. Σε αυτά συρρέουν κατά χιλιάδες, ετησίως, οι προσκυνητές, αλλά και απλοί περίεργοι τουρίστες, οι οποίοι όμως νιώθουν την ιερότητα και την πνευματικότητα του χώρου. Αν ο προσκυνητής επισκεφτεί το Μοναστήρι στην Arizona με καλή προαίρεση, με ταπεινό

φρόνημα και διάθεση καθαρής καρδιάς, τότε σίγουρα θα ''αλλοτριωθεί'' κατά Θεόν. Φεύγοντας από αυτό, νιώθει ότι αφήνει ένα μέρος του νου και της καρδιάς του σε αυτήν την πνευματική Όαση και είναι σίγουρο, ότι η ψυχή του θα το αναζητά, για να έχει σημείο αναφοράς και να επαναπροσδιορίζει την πορεία της προς το Θεό.

Αξίζει κανείς να επισκεφτεί τον τόπο αυτό και να είναι ικανός να μην έχει προτεραιότητα, μόνο τον τουρισμό στο διπλανό Grand Canyon ή στις αγορές αμερικανικών προϊόντων, αλλά στην πνευματικότητα που προσφέρεται απλόχερα στο Ελληνικό Ορθόδοξο Μοναστήρι του Αγίου Αντωνίου, που ακτινοβολεί και διαδίδει Ελληνικό και Ορθόδοξο Πολιτισμό και δικαιολογημένα έχει ονομαστεί από μερικούς ως "το Grand Canyon της Ορθοδοξίας".

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ - ΠΗΓΕΣ

Γαβριηλίδου Ευγενίας, (2019). *Γέρων Εφραίμ της Αριζόνας, από τους τελευταίους φωτισμένους τηςΟρθοδοξίας μας.* Αθήνα : Δημοκρατία.

Γέροντος Εφραίμ Φιλοθεΐτου, (12/2009). *Η τέχνη της σωτηρίας.* Άγιο Όρος, Καρυαί : Ιερά Μονή Φιλοθέου.

Γέροντος Εφραίμ Φιλοθεΐτου, (12/2011). *Δοκιμασμένες Νουθεσίες σε Πνευματικά Ζητήματα – Σταχυολογήματα.* Θεσσαλονίκη : Ορθόδοξος Κυψέλη.

Γέροντος Εφραίμ Φιλοθεΐτου, (04/2015). *Πατρικές Οδηγίες και Εμπειρικές Υποθήκες, για Πνευματική Τελείωση.* Θεσσαλονίκη : Ορθόδοξος Κυψέλη.

Γέροντος Εφραίμ Φιλοθεΐτου, (12/2019). *Πατρικαί Νουθεσίαι.* Άγιο Όρος, Καρυαί : Ιερά Μονή Φιλοθέου.

Γέροντος Εφραίμ Φιλοθεΐτου, (02/2020). *Ο όσιος γέροντάς μου Ιωσήφ ο Ησυχαστής.* USA : Ιερά Μονή Αγίου Αντωνίου Αριζόνας USA.

https://mountathos-eshop.com/moni-agiou-antoniou-arizona-efraim/#:~:-text=%CE%A0%CE%B7%CE%B3%CE%AE%3A-,ekklisiaon-line.gr,-%CE%86%CE%B3%CE%B9%CE%BF%CF%82%20%CE%91%CE%BD%CF%84%CF%8E%CE%BD%CE%B9%CE%B-F%CF%82%20%E2%80%93%20%CE%9B%CE%B9%CE%B8%CE%B-F%CE%B3%CF%81%CE%B1%CF%86%CE%AF%CE%B1

https://www.vimaorthodoxias.gr/monastiria-tou-kosmou/agiou-antoniou-to-monasti-ri-tou-stin-arizona-pou-echtise-o-makaristos-g-efraim/

https://enromiosini.gr/arthrografia/%CE%BF%CE%B4%CE%B-F%CE%B9%CF%80%CE%BF%CF%81%CE%B9%CE%BA%CE%BF%CE%BD-%CE%B5%CE%B9%CF%83-%CF%84%CE%B7%CE%BD-%CE%B9-%CE%BC%CE%BF%CE%BD%CE%B7%CE%BD-%CF%84%CE%B-F%CF%85-%CE%B1%CE%B3%CE%B9%CE%BF%CF%85/

https://www.monastiria.gr/agios-antonios-arizona/

https://www.youtube.com/watch?v=WY2HNggWEeo

https://www.youtube.com/watch?v=Z1ds0tqC1Ck

https://www.youtube.com/watch?v=weTIvJYjGiY

https://youtu.be/gTqNx7nXJQI

Ο Ιερός Ναός του Αγίου Νικολάου στο Σημείο Μηδέν, Manhattan, NY, Η.Π.Α.

Dr Γράψια Ειρήνη
Αποσπ. Εκπ/κός ΠΕ70, Η.Π.Α.
Email: egrapsia@yahoo.gr

ΠΕΡΙΛΗΨΗ

Με την πάροδο των δεκαετιών, πολλά δεδομένα άλλαξαν στους τομείς των συγκοιινωνιών και επικοινωνιών, με αποτέλεσμα να εκμηδενίζονται οι αποστάσεις και να προκύπτουν νέα δεδομένα στον τομέα του τουρισμού. Άμεση συνέπεια των παραπάνω εξελίξεων ήταν η αύξηση του αριθμού των τουριστών ανά τον κόσμο, έχοντας πιο άνετες και ασφαλείς συνθήκες μετακίνησης και διαμονής τους. Με βάση αυτές τις εξελίξεις διαμορφώθηκε και ο εναλλακτικός τουρισμός, μια καινούργια φιλοσοφία στον τουριστικό τομέα, που περιλαμβάνει όλες τις μορφές τουρισμού, οι οποίες προσελκύουν τουρίστες με ειδικά ενδιαφέροντα. Μία από αυτές είναι και ο θρησκευτικός τουρισμός που συνδέεται με την επίσκεψη σε ποικίλα βυζαντινά μνημεία, εκκλησιαστικού αρχιτεκτονικού ενδιαφέροντος μοναστήρια και εκκλησίες. Πολλοί από εμάς, ως Έλληνες, έχουμε την περιορισμένη άποψη ότι ο θρησκευτικός τουρισμός που αφορά την Ορθοδοξία, περιορίζεται στα στενά όρια του Ελλαδικού εδάφους, της Κύπρου και κάποιων γειτονικών τους περιοχών, χωρίς να έχουν την παραμικρή υπόνοια ότι μπορεί να εξαπλώνεται και υπερατλαντικά στις Η.Π.Α. Από το 1916, χτισμένο στην καρδιά του μετέπειτα παγκόσμιου κέντρου εμπορίου, έστεκε για 85 χρόνια η εκκλησία του Αγίου Νικολάου στο Manhattan της Νέας Υόρκης, αποτελώντας καθημερινά, πόλο προσκυνηματικής έλξης για τους Ελληνορθόδοξους της ενορίας του, αλλά και αυτούς που εργάζονταν στους δίδυμους πύργους και τις γειτονικές του περιοχές. Αυτό συνέβαινε μέχρι το Σεπτέμβριο του 2001, οπότε και καταστράφηκε με την κατάρρευση των δίδυμων πύργων, σύμφωνα με τα γεγονότα που μας γνωστοποιήθηκαν. Έκτοτε, έγιναν προσπάθειες να ξαναχτιστεί στον ίδιο περίπου χώρο με διαφορετική αρχιτεκτονική τεχνοτροπία που προσομοιάζει περισσότερο σε μοντέρνο χαρακτήρα. Συγκεντρώθηκαν χρήματα, έγιναν

μελέτες και τελικά κατέληξε φέτος το Νοέμβριο του 2021 να πραγματοποιηθούν τα Θυρανοίξιά του από τον Οικουμενικό Πατριάρχη. Στόχος των υπευθύνων είναι να γίνει και τώρα πόλος έλξης και κέντρο προσευχής όχι μόνο για τους Ορθοδόξους, αλλά και για τους Ετερόδοξους.

Λέξεις – κλειδιά *: θρησκευτικός τουρισμός, εκκλησία Αγ. Νικολάου, Manhattan, Νέα Υόρκη, Η.Π.Α.*

ΕΙΣΑΓΩΓΗ

Η λαμπρή ιστορία του Αγίου Νικολάου στο Manhattan της Νέας Υόρκης, στο Κέντρο του Παγκόσμιου Εμπορίου, γνωστού ως Σημείο Μηδέν ή Ground Zero, ξεκίνησε από το 1916, όταν Έλληνες μετανάστες ναυτικοί ίδρυσαν την ενορία της Ελληνικής Ορθόδοξης αυτής Εκκλησίας, αφιερώνοντάς την στη μνήμη του προστάτη των θαλασσινών, Αγίου Νικολάου. Αρχικά, οι ενορίτες λειτουργούσαν στην τραπεζαρία ενός ξενοδοχείου στην οδό Morris, ιδιοκτησίας του Σταμάτη Καλαμαρίδη.

Ο ΙΕΡΟΣ ΝΑΟΣ ΤΟΥ ΑΓΙΟΥ ΝΙΚΟΛΑΟΥ ΣΤΟ ΣΗΜΕΙΟ ΜΗΔΕΝ

Το 1919, πέντε οικογένειες μάζεψαν 25.000 $, με σκοπό να αγοράσουν μια καινούργια τοποθεσία για την Εκκλησία, μια τριώροφη ταβέρνα στην οδό Cedar 155, που είχε, αρχικά, χτιστεί το 1830 ως κατοικία. Η λιτή κατασκευή μετατράπηκε σε Εκκλησία, όπου πραγματοποιούνταν οι λατρευτικές ακολουθίες από το 1922. Ο Άγιος Νικόλαος είχε μόλις 17μ. μήκος, 6,7μ. πλάτος και 11μ. ύψος. Αρχικά, ακολουθούσε το παλαιό Εορτολόγιο, αλλά από το 1993, ξεκίνησε να ακολουθεί το νέο, σύμφωνα με το Γρηγοριανό ημερολόγιο. Ξεχώριζε για το μικρό του μέγεθος, την ασυνήθιστη τοποθεσία του και την αντίθεση με τους τεράστιους σύγχρονους ουρανοξύστες στην περιοχή. Με την πάροδο των χρόνων, η γειτονιά άλλαξε και όλα τα παρακείμενα κτίρια κατεδαφίστηκαν, αφήνοντας την Εκκλησία ελεύθερη από τις τρεις πλευρές της, περιτριγυρισμένη από χώρους στάθμευσης. Ήταν ένας παραδοσιακός Ναός που τη Μεγάλη Παρασκευή γινόταν από τους ενορίτες, η περιφορά του Επιταφίου στους δρόμους του Manhattan και τα Θεοφάνεια, αρκετοί πιστοί βουτούσαν στο ποτάμι να πιάσουν το Σταυρό. Εξωτερικά, ο ναός είχε ταπεινή όψη, αλλά εσωτερικά, περιείχε αγιογραφίες και ακτινοβολούσε πνευματικότητα.

Πολλοί εργολάβοι προσέγγισαν το Εκκλησιαστικό Συμβούλιο για να αγοράσουν το οικόπεδο και να υψώσουν και εκεί ουρανοξύστες. Όμως ο ναός του Αγίου παρέμενε στη θέση του ακλόνητος και αμετακίνητος, ένας γνώριμος και οικείος χώρος για τους εργαζόμενους της περιοχής. Η Ρεγγίνα Καταπόδη, κόρη του αείμνηστου Τζίμη Μανιάτη, Προέδρου του Κοινοτικού Συμβουλίου, μας πληροφορεί ότι ο πατέρας της αντιστάθηκε σθεναρά στην πώληση του Ιερού Ναού του Αγίου Νικολάου στους εργολάβους, επί 34 χρόνια. Του πρόσφεραν 15.000.000 $ και αρνήθηκε. Η άρνησή του ήταν ξεκάθαρη. Ακόμη και όταν η Αρχιεπισκοπή Αμερικής θέλησε την πώλησή του, αυτός ως Πρόεδρος της Κοινότητας που είχε τον κύριο λόγο, αντιτάχθηκε χωρίς κανέναν ενδοιασμό. Με την ανάπτυξη του Lower Manhattan, ο Ναός βρισκόταν πάνω από ένα τέταρτο του αιώνα υπό τη σκιά των διδύμων γειτόνων της, οι οποίοι κτίστηκαν τη δεκαετία του 1960.

Για οκτώ δεκαετίες, ο ναός στην οδό Cedar 155, στο Lower Manhattan, είχε ως ενορίτες 70 οικογένειες με ιερέα τον π. Ιωάννη Ρώμα. Όμως ο Ιερός Ναός προσέλκυε και Έλληνες μεγιστάνες εφοπλιστές, που περνούσαν από τη Νέα Υόρκη. Με την καταστροφή του 2001, που προκάλεσε το τρομοκρατικό χτύπημα στους δίδυμους πύργους, η Εκκλησία θάφτηκε κάτω από τα ερείπια του δεύτερου πύργου. Ήταν το μόνο κτίριο λατρείας που ισοπεδώθηκε από τις επιθέσεις. Ο τελευταίος νεωκόρος, Μπιλ Τερζώνης, ο οποίος έζησε τη φρίκη της τρομοκρατικής επίθεσης και γλίτωσε, ως εκ θαύματος, εκείνη την ημέρα, συγκλονίζει με την περιγραφή του και ομολογεί ότι με την καταστροφή της Εκκλησίας έχασε ένα κομμάτι του εαυτού του. Αυτός και ένας ηλεκτρολόγος που βρίσκονταν εκείνη την ώρα στο ναό, κατάφεραν να ξεφύγουν μόλις λίγα λεπτά πριν. Μια αναφορά, σε Ελληνορθόδοξη εφημερίδα, περιγράφει ότι λίγο πριν καταρρεύσει ο νότιος πύργος, μέρος του εξοπλισμού προσγείωσης αεροπλάνου έπεσε στην κορυφή της Εκκλησίας, ενώ ταυτόχρονα, κομμάτια από ανθρώπινα σώματα έπεφταν πάνω και γύρω από την Εκκλησία, προφανώς, από τους ανθρώπους που πήδησαν από τους πύργους ή ήταν επιβάτες των αεροπλάνων με τους αεροπειρατές.

Από το περιεχόμενο της Εκκλησίας, πολύ λίγα πράγματα ανακτήθηκαν. Ανάμεσα στα πιο πολύτιμα από αυτά που χάθηκαν ήταν λείψανα του Αγίου Νικολάου, Αγίας Αικατερίνης και Αγίου Σάββα, τα οποία είχαν δοθεί ως δωρεά από τον τελευταίο Τσάρο της Ρωσίας, Νικόλαο το Β΄. Ο τότε αρχιεπίσκοπος Αμερικής, Δημήτριος Τρακατέλλης, εξέφρασε την άποψη ότι η ανάμειξη των λειψάνων των Αγίων με τα λείψανα των θυμάτων της επίθεσης καθαγίασε περαιτέρω το χώρο. Ανάμεσα στα λιγοστά διασωθέντα ήταν οι μισοκατεστραμμένες εικόνες του Αγίου Διονυσίου της Ζακύνθου και της Ζωοδόχου Πηγής, καθώς και λίγα θρησκευτικά αντικείμενα τα οποία θα εκτίθενται στο νέο Ιερό Ναό σε ειδική προθήκη.

Εν τω μεταξύ, άρχισαν να γίνονται τα σχέδια ανοικοδόμησης του Παγκόσμιου Κέντρου Εμπορίου, συμπεριλαμβανομένης και της Ελληνορθόδοξης Εκκλησίας του Αγίου Νικολάου, στην οδό Liberty 130, πολύ κοντά στο αρχικό σημείο που βρισκόταν, με θέα προς το μνημείο των θυμάτων των τρομοκρατικών επιθέσεων και είναι τριπλάσιος σε σχέση με τον παλαιό.

Τώρα, δύο δεκαετίες αργότερα, η Εκκλησία ανασταίνεται. Ξανανοίγει, όχι μόνο ως Ορθόδοξη Εκκλησία, αλλά και ως ένας ιερός τόπος για όσους έχασαν τη ζωή τους στις επιθέσεις. Ο Ναός έρχεται να αποτελέσει ταυτόχρονα, μνημείο ανεξιθρησκίας και σύμβολο κόντρα στη μισαλλοδοξία, διαθέτοντας ειδικό κέντρο, όπου οι πιστοί άλλων θρησκειών και δογμάτων θα μπορούν να προσεύχονται και να τιμούν τη μνήμη των ανθρώπων που χάθηκαν στην επίθεση τις 11ης Σεπτεμβρίου.

Η ανακατασκευή του Ναού, όμως, αποδείχθηκε ιδιαίτερα δύσκολη και περίπλοκη υπόθεση, αφού χρειάστηκε η παρέμβαση του πρώην Κυβερνήτη της Νέας Υόρκης, Andrew Cuomo, για να εξασφαλιστεί τελικά ο χώρος από τη λιμενική αρχή. Η πορεία της ανοικοδόμησης, ωστόσο, σημαδεύτηκε από καταγγελίες για διασπάθιση των κεφαλαίων που συγκεντρώθηκαν για το σκοπό αυτό. Ο αρχικός προϋπολογισμός των 20.000.000 $ είχε φτάσει τα 40 στην θεμελίωση του Ναού, το 2014, ενώ το 2017, οπότε οι εργασίες διακόπηκαν λόγω έλλειψης κεφαλαίων, το κόστος είχε ξεπεράσει τα 75.000.000 $. Πλέον, τα χρήματα που έχουν συγκεντρωθεί για το Ναό, φτάνουν συνολικά τα 95.000.000 $.

Το μεγαλύτερο μέρος του εξωτερικού του νέου Ελληνορθόδοξου Ναού του

Αγίου Νικολάου και Εθνικού Ναού, στο Παγκόσμιο Κέντρο Εμπορίου, ολοκληρώθηκε για την 20ή επέτειο, στις 11 Σεπτεμβρίου 2021. « Για τους σχεδόν 3.000 ανθρώπους που έχασαν τη ζωή τους στις επιθέσεις, ο Ναός αυτός αποτελεί το κενοτάφιό τους », είπε χαρακτηριστικά ο Μιχαήλ Ψαρρός, αντιπρόεδρος του Συλλόγου « Φίλοι του Αγίου Νικολάου », υπεύθυνου για τη συγκέντρωση κεφαλαίων και την οικονομική επίβλεψη της κατασκευής του Ναού. « Δεν υπάρχει τάφος για εκείνους που μαρτύρησαν εκείνη την ημέρα και αυτή η Εκκλησία είναι το σκεύος της μνήμης τους ».

Κύριοι αρχιτέκτονες του νέου Ιερού Ναού σε μοντέρνα μορφή, είναι ο Santiago Calatrava και το γραφείο Koutsomitis. Το εντυπωσιακό πράγμα είναι η λάμψη του. Στις 10 Σεπτεμβρίου 2021, μια ημέρα πριν από την επέτειο, η Εκκλησία φωταγωγήθηκε για πρώτη φορά από την έναρξη της κατασκευής της. Περισσότερα από 1.000 φώτα Led άναψαν μέσα στον πρόσφατα σχεδιασμένο θολωτό ιερό χώρο, δημιουργώντας ένα είδος φάρου Ελπίδας και Πίστης, στο Lower Manhattan. Ο Αρχιεπίσκοπος Αμερικής, Ελπιδοφόρος, δήλωσε πριν την εκδήλωση : « Θα ανάψουμε τα φώτα της Εκκλησίας από μέσα και η Εκκλησία θα λάμψει στον κόσμο ». Μέρος αυτής της λάμψης προέρχεται από το Πεντελικό μάρμαρο που καλύπτει το εξωτερικό του κτίσματος. Το γυαλιστερό, λευκό αυτό μάρμαρο είναι το ίδιο είδος πέτρας που χρησιμοποιήθηκε για την κατασκευή του Παρθενώνα, τον 5ο π.Χ. αιώνα, πριν 2.500 χρόνια.

Τα θυρανοίξια του Ναού έγιναν με μεγάλη λαμπρότητα και επισημότητα από τον Οικουμενικό Πατριάρχη, Βαρθολομαίο, στις 2 Νοεμβρίου 2021. Κάποιος ιερέας τονίζει ότι, « όπως ο παλιός Άγιος Νικόλαος ήταν χώρος που τον επισκέπτονταν άνθρωποι όλων των θρησκειών, αυτή η παράδοση θα συνεχιστεί στην νέα Εκκλησία, με μια μικρή οικουμενική αίθουσα αναμνήσεων μέσα σε αυτή ». Και ο Μιχαήλ Ψαρρός συμπληρώνει, « θα είναι ένα μέρος όπου ελπίζουμε ότι άνθρωποι όλων των εθνικοτήτων, φυλών και θρησκειών, από όλο τον κόσμο, κατά εκατομμύρια που περνούν από το Σημείο Μηδέν, θα μπουν στην Εκκλησία – της οποίας οι πόρτες θα είναι ανοιχτές – θα ανάψουν ένα κερί και θα αναλογιστούν με το δικό τους τρόπο τα γεγονότα εκείνης της ημέρας ».

Ένας από τους τρόπους, με τους οποίους θα απεικονιστεί αυτό, είναι μέσω των εικόνων και αγιογραφιών, όπως από τις πρώτες ακόμη Ορθόδοξες Εκκλησίες χρησιμοποιούσαν εικόνες. Αυτές θα είναι πολύχρωμες και συμβολικές και θα απεικονίζουν βιβλικές σκηνές, γεγονότα από τη ζωή του Χριστού και μια σειρά από Προφήτες και Αγίους. Ο Αμερικής, Ελπιδοφόρος, εξηγεί ότι « σύμφωνα με την παράδοση που έχουμε στην Εκκλησία μας, όλες οι αισθήσεις πρέπει να συμμετέχουν στην προσευχή. Το οπτικό μέρος της προσευχής είναι η εικόνα. Και η εικόνα βοηθά τους πιστούς να επικεντρωθούν στην προσευχή όταν βρίσκονται στην Εκκλησία ». Ο Επίσκοπος Αμισού, Ιωακείμ – ειδικός στην βυζαντινή τεχνοτροπία – και ο αγιογράφος ιερομόναχος Λουκάς, από την Ιερά Μονή Ξενοφώντος του Αγίου Όρους, συνεργάζονται για την αγιογράφηση του Ιερού Ναού.

Ο π. Λουκάς, μαθηματικός, με καταγωγή από τη Λάρισα, έχει αγιογραφήσει επίσης, τον κυρίως Ναό της γυναικείας Ιεράς Μονής του Τιμίου Προδρόμου Ακριτοχωρίου Σιδηροκάστρου, την Τράπεζα της Ιεράς Μονής Ιβήρων, το Καθολικό της Ιεράς Μονής Σιμωνόπετρας, την Τράπεζα της Ιεράς Μονής Παντοκράτορος και το νέο Καθολικό της Ιεράς Μονής Ξενοφώντος. Ο ίδιος τονίζει ότι « οι αγιογραφίες γίνονται σε μουσαμάδες. Πρέπει εμείς να τα έχουμε έτοιμα και να πάμε να τα τοποθετήσουμε. Πιστεύω ότι θα πάμε, περίπου, στην αρχή του 2022, στον Άγιο Νικόλαο, μετά την επίσκεψη του Πατριάρχη,

για να αρχίσουμε να εργαζόμαστε εσωτερικά και να είναι έτοιμα μέχρι να ανοίξει πλήρως η Εκκλησία, την άνοιξη του 2022.

Στην αγιογραφία που έχει φτιάξει ο π. Λουκάς, ο Πατριάρχης παραδίδει το νέο Ιερό Ναό στα χέρια του Αγίου Νικολάου. « Είναι μια συμβολική παράσταση », όπως λέει ο ίδιος. « Μου πήρε, περίπου, ένα μήνα να το φτιάξω. Η τοιχογραφία επιδέχεται μια πιο σύντομη επεξεργασία των χρωμάτων. Έχω πάει δύο φορές στην Νέα Υόρκη, για να μετρήσουμε το χώρο, να συνεννοηθούμε τι θέματα θα μπουν, πώς θα μπουν, με τι χρώματα θα δουλέψουμε, ποια θα είναι η ατμόσφαιρα του Ναού αυτού ». Στην ορθόδοξη εικόνα της Ανάστασης εικονίζεται ο Χριστός να σηκώνει τον Αδάμ και την Εύα από τα βάθη του Άδη. Μαζί τους, στην εικόνα που θα φτιαχτεί για τον Άγιο Νικόλαο, θα είναι αστυνομικοί, πυροσβέστες και άλλοι πρώτοι ανταποκριτές που έχασαν τη ζωή τους στις 11 Σεπτεμβρίου 2001.

Η εικόνα της Παναγίας και του Χριστού παιδιού που εμφανίζεται, συνήθως, στην κόγχη του Ιερού πίσω από την Αγία Τράπεζα, θα περιλαμβάνει τον ορίζοντα της Νέας Υόρκης, το Άγαλμα της Ελευθερίας, τις γέφυρες Verrazano και Brooklyn και το Ellis Island, την πρώτη στάση για πολλούς Έλληνες μετανάστες στις Ηνωμένες Πολιτείες Αμερικής. Μια άλλη εικόνα που θα απεικονίζει τα γεγονότα της 11ης Σεπτεμβρίου θα συνδέεται επίσης με τον Άγιο Νικόλαο. Ως μέρος μιας απεικόνισης επτά περιστατικών από το βίο του Αγίου Νικολάου, θα περιλαμβάνεται μια εικόνα του Αγίου που διασώζει ναυτικούς από τη θάλασσα. Ο Mark Arey, Σύμβουλος επικοινωνίας των « Φίλων του Αγίου Νικολάου », δήλωσε ότι « στο κάτω μισό αυτού του εικονιδίου, η θάλασσα θα μετατραπεί στα σύννεφα που ήταν πάνω από τη Νέα Υόρκη και από το Manhattan, στις 11 Σεπτεμβρίου του 2001.

Επίσης, θα περιλαμβάνονται 20 εικόνες των Προφητών, στη δομή του τρούλου, που υποδηλώνουν τη γέφυρα από την Παλαιά στην Καινή Διαθήκη. Οι Προφήτες της Παλαιάς Διαθήκης χρησιμεύουν ως ενδιάμεσοι, μεταξύ του Λόγου του Θεού από πάνω τους και της ανθρωπότητας – γης κάτω. Στην Ορθοδοξία, ο ρόλος τους γίνεται κυρίως κατανοητός ως κήρυκες της υπόσχεσης της Ενσάρκωσης του Κυρίου ». Οι εικόνες των Προφητών θα σηματοδοτούν 40 πλευρές που θα στηρίζουν τον τρούλο – ίδιος αριθμός με μια σημαντική ιστορική ορθόδοξη κατασκευή, την Αγιά Σοφιά στην Κωσταντινούπολη, που πρόσφατα οι τούρκοι μετέτρεψαν σε τζαμί. Η Αγία Σοφία θεωρείται τόπος μεγάλης σημασίας για τους Ορθόδοξους Χριστιανούς και αποτέλεσε πρότυπο και πηγή έμπνευσης για τον Calatrava, στο σχεδιασμό του Αγίου Νικολάου, στη Νέα Υόρκη. Ο Μιχαήλ Ψαρρός συμπληρώνει λέγοντας ότι « αυτός ο Εθνικός μας Ναός είναι η κόρη της μεγάλης Εκκλησίας της Αγίας Σοφίας της Κωνσταντινούπολης. Η κατασκευή του Ναού στέλνει μια δήλωση στον κόσμο, σχετικά με το ποιοι είμαστε, σε σχέση με πολλά άλλα μέρη ».

Οι εργασίες στο εσωτερικό του Ναού προγραμματίστηκαν να τελειώσουν πλήρως και έγκαιρα για την Ορθόδοξη Μεγάλη Εβδομάδα, πριν το Πάσχα, τον Απρίλιο του 2022. Τα εγκαίνια του « Παρθενώνα των Η.Π.Α. », όπως ονομάζεται, ορίστηκαν για τις 4 Ιουλίου 2022 για να συμπέσουν με την 100ή επέτειο από την ίδρυση της Ελληνορθόδοξης Αρχιεπισκοπής Αμερικής, παρουσία και της Προέδρου της Ελληνικής Δημοκρατίας, Κατερίνας Σακελλαρόπουλου. Έχει καθοριστεί ότι τμήμα από το Άγιο λείψανο του Αγίου Νικολάου και συγκεκριμένα, μέρος του δεξιού του χεριού, πρόκειται να τοποθετηθεί στην Αγία Τράπεζα. Κάποιοι είπαν ότι στις 11 Σεπτεμβρίου 2001, ο κόσμος ήταν βυθισμένος σε μεγάλο σκοτάδι και ένιωθε το μεγάλο πόνο και τη μεγάλη

απώλεια. Γι' αυτό, βλέποντας τώρα αυτό το Ναό, θα είναι σαν ένα κερί που ανάβει και θα δίνει ελπίδα σε όλο τον κόσμο.

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ – ΠΗΓΕΣ

https://www.protothema.gr/world/article/1159634/simeio-miden-proti-leitourgia-simera-ston-nao-tou-agiou-nikolaou/
https://www.orthodoxianewsagency.gr/patriarxeia/oikomeniko_patriarxio/%CE%B1%CF%81%CF%87%CE%B9%CE%B5%CF%80%CE%B9%CF%83%CE%BA%CE%BF%CF%80%CE%AE-%CE%B1%CE%BC%CE%B5%CF%81%CE%B9%CE%BA%CE%AE%CF%82/nea-yorki-simera-ta-thyranoiksia-tou-agiou-nikolaou-sto-simeio-miden/
https://www.in.gr/2021/09/11/greece/nea-yorki-fotagogithike-o-agios-nikolaos-sto-simeio-miden-20-xronia-meta/
https://www.tovima.gr/2021/09/10/society/xtizoume-ton-amerikaniko-parthenona-o-agios-nikolaos-dinei-nea-pnoi-sto-simeio-miden-20-xronia-meta/
https://www.kathimerini.gr/society/561568156/nea-yorki-thyranoixia-ston-iero-nao-toy-agioy-nikolaoy-sto-simeio-miden/
https://www.iellada.gr/thriskeia/agios-nikolaos-simeio-miden-apogeyma-i-episimi-epanenarxi-ton-ergasion-i-shesi-me-tin-agia
https://www.editorial.gr/ekklisia/97303/nea-yorki-sygkinisi-sta-thyranoixia-tou-naou-agiou-nikolaou-sto-simeio-miden-vinteo/
https://www.cnn.gr/politiki/story/287817/nea-yorki-stis-17-00-ora-ellados-ta-thyranoixia-toy-naoy-agioy-nikolaoy-sto-simeio-miden-2
https://inkomotini.news/%CE%B9%CF%83%CF%84%CE%BF%CF%81%CE%B9%CE%BA%CE%AE-%CF%84%CE%B5%CE%BB%CE%B5%CF%84%CE%AE-%CF%84%CE%BF%CF%80%CE%BF%CE%B8%CE%AD%CF%84%CE%B7%CF%83%CE%B7%CF%82-%CF%84%CE%BF%CF%85-%CF%83%CF%84%CE%B1%CF%85/
https://www.goarch.org/-/st-nicholas-shrine-july-2021

Τα θρησκευτικά μνημεία ως αναπόσπαστο τμήμα του πολιτιστικού τουρισμού. Μελέτη περίπτωσης: η Περιφέρεια Ηπείρου

Σουτόπουλος Νικόλαος
Συντονιστής Εκπαιδευτικού Έργου ΠΕ70 ΠΕΚΕΣ Ηπείρου
& Εκπαιδευτής Θρησκευτικού Τουρισμού και Προσκυνηματικών Περιηγήσεων ΔΙΕΚ Ιωαννίνων

Παπαγιάννης Δημήτριος
ΣΕΠ Ελληνικό Ανοικτό Πανεπιστήμιο

ΠΕΡΙΛΗΨΗ

Ο πολιτιστικός τουρισμός αποτελεί ιδιαίτερο και σημαντικό τμήμα της παγκόσμιας τουριστικής βιομηχανίας και ο θρησκευτικός τουρισμός έναν κλάδο του. Από την πλευρά της τουριστικής ζήτησης 250 εκατομμύρια επισκέπτες/ τουρίστες πραγματοποιούν ταξίδια σε προορισμούς με θρησκευτικό ενδιαφέρον κάθε χρόνο (UNWTO 2019).

Η Ελλάδα αποτελεί χώρα με πλούσιο τουριστικό ενδιαφέρον σε εθνικό επίπεδο, σχετικές δε μελέτες καταγραφής της τουριστικής ζήτησης με επίκεντρο τον θρησκευτικό τουρισμό, καταδεικνύουν ένα πλήθος μνημείων και τουριστικών πόρων. Έτσι, μπορεί να ικανοποιήσει ταξιδιώτες που είτε αναζητούν την πολιτιστική ενημέρωσή τους, είτε την πνευματική αναζήτηση του θείου και είναι θιασώτες εναλλακτικών μορφών τουρισμού, δημιουργώντας έναν σημαντικό τουριστικό πόλο έλξης, σε αντίθεση με τον μαζικό τουρισμό.

Στο πλαίσιο της παρούσας εισήγησης θα μελετηθεί η ανάπτυξη ενός συγκεκριμένου είδους εναλλακτικού τουρισμού, της ειδικής μορφής του θρησκευτικού τουρισμού στο

γεωγραφικό διαμέρισμα της Ηπείρου, ως μελέτη περίπτωσης στο συγκεκριμένο ερευνητικό πεδίο της διασύνδεσης του πολιτισμού με το θρησκευτικό τουρισμό. Σε αυτή την περιοχή, η δυναμική του θρησκευτικού τουρισμού πηγάζει από την παρουσία πολλών θρησκευτικών μνημείων και κτισμάτων, τα οποία μπορούν να αποτελέσουν τουριστικούς πόρους για την ανάπτυξη διαδρομών πολιτιστικών και προσκυνηματικών περιηγήσεων και στους τέσσερις νομούς της Περιφέρειας Ηπείρου.

Η δευτερογενής έρευνα εντοπίζει τις περαιτέρω δυνατότητες για βιώσιμη και αειφόρο ανάπτυξη στις τοπικές κοινότητες της Ηπείρου. Με κατάλληλη οργάνωση, τουριστική προβολή και αξιοποίηση των θρησκευτικών μνημείων της (βυζαντινά μουσεία, ιερούς ναούς, μονές και αλλόθρησκα μνημεία), στα οποία πρέπει να σχεδιάσουν ως πολιτική προτεραιότητας τόσο οι φορείς της Τοπικής Αυτοδιοίκησης (Ο.Τ.Α.), όσο και τα αρμόδια Υπουργεία (Πολιτισμού, Τουρισμού, Παιδείας και Θρησκευμάτων), καθώς αποτελούν καθοριστικές για το μέλλον του τόπου προτάσεις.

Συμπερασματικά, η Ήπειρος αποτελεί ένα σημαντικό πόλο έλξης τουριστών που είναι λάτρεις των θρησκευτικών περιηγήσεων, ο οποίος μπορεί να αξιοποιηθεί πολύ περισσότερο στο μέλλον και να αναδείξει τον πολιτισμικό πλούτο της περιοχής, προσελκύοντας το ενδιαφέρον ακόμη περισσότερων επισκεπτών.

***Λέξεις-κλειδιά*:** *πολιτισμός, θρησκευτικός τουρισμός και μνημεία, Ήπειρος*

ΕΙΣΑΓΩΓΗ

Από την αυγή ακόμη της ιστορίας, ο άνθρωπος αν και εγκαθιστάμενος μόνιμα σε μια περιοχή, μετά από λίγο αναζητούσε άλλους τόπους και μέρη. Μια από τις πρώτες αναζητήσεις στην πορεία του ανθρώπου ως οδίτη ή ταξιδευτή (homo viator) ήταν και η επίσκεψη σε ιερούς τόπους. Αυτή η προσκυνηματικὴ περιήγηση, (όπως αποδίδεται στα νεοελληνικά ο νεοφανής όρος "pilgrimage tour") είναι ταξίδι, που διαφέρει από άλλες συνήθεις μετακινήσεις για κατακτητικούς, μεταναστευτικούς, οικονομικούς ή εμπορικούς λόγους. Η περιήγηση αυτή έχει ως σκοπό και προορισμό *έναν τόπο με θρησκευτική σημασία.* (Σταυρόπουλος, 2009) Είναι ένας τόπος που σε παραπέμπει *κάπου αλλού* και ένας προορισμός που επιθυμείς να σε φέρει σε επαφή με *μια άλλη πραγματικότητα* (Σουτόπουλος, Πανάγιου, 2020).

Η Ήπειρος, ως ιδιαίτερος ιστορικός και πολιτισμικός χώρος της πατρίδας μας, φιλοξενεί πλήθος σημαντικών πόρων θρησκευτικού τουρισμού. Η ανάδειξη των κατά τόπους προσκυνηματικές διαδρομών, θα συμβάλει στην αξιοποίησή τους ως τμήμα του πολιτιστικού κεφάλαιου της Περιφέρειας,

ΕΙΔΙΚΕΣ/ΕΝΑΛΛΑΚΤΙΚΕΣ ΜΟΡΦΕΣ ΤΟΥΡΙΣΜΟΥ

***Τουρισμό*ς:** Ο τουρισμός αποτελεί μια ανθρώπινη δραστηριότητα, που πραγματοποιείται όταν ταξιδεύει κανείς μακριά από την περιοχή που ζει, με σκοπό την ψυχαγωγία, την αναψυχή, και την διεύρυνση των οριζόντων του μέσω της επαφής του με νέα είδη ανθρωπίνων δραστηριοτήτων, και μέσω των τοπίων ενός άγνωστου περιβάλλοντος (Κολτσιδόπουλος, 2000)

Ως ***ειδικές/ εναλλακτικές μορφές τουρισμού*** χαρακτηρίζονται τα είδη, που διακρίνονται από την παρουσία μιας προώθησης, που ενεργοποιεί την ζήτηση για τουρισμό, και αποβλέπει στην απόδραση, καθώς επίσης και από την ανάδειξη και παροχή μιας ανάλογης εξειδικευμένης υποδομής (Ακαλίδης, 2010). Αναφορικά με την έννοια που έδωσε ο Βελισσαρίου (2000), ‘’ ως ειδικές μορφές τουρισμού΄΄ δύναται να αναφερθούν αυτές οι οποίες αναφέρονται σε καθορισμένο είδος τουριστών και δεν είναι ιδιαίτερα συλλογικές. Κάθε ένα είδος τουρισμού εμφανίζει ένα ξεχωριστό στοιχείο, που, λειτουργώντας ως προώθηση, αποτελεί άρρηκτο χαρακτηριστικό με τη διαδικασία της παραμονής των ταξιδιωτών, και παρέχει το όνομά του στον εξειδικευμένο αυτόν τύπο τουρισμού’’.

ΑΝΑΓΚΑΙΟΤΗΤΑ ΚΑΙ ΠΡΟΟΠΤΙΚΕΣ ΑΝΑΠΤΥΞΗΣ ΕΙΔΙΚΩΝ ΚΑΙ ΕΝΑΛΛΑΚΤΙΚΩΝ ΜΟΡΦΩΝ ΤΟΥΡΙΣΜΟΥ ΣΤΗΝ ΕΛΛΑΔΑ

Παρόλο που τα τελευταία χρόνια ο ελληνικός τουρισμός φαίνεται να εμφανίζει τάσεις ανέλιξης, μια σύνθετη κατάσταση παρατεταμένου προβληματισμού, ως προς το είδος του τουρισμού, και την σχέση του με το περιβάλλον αντικατοπτρίζει πιο πιστά την πραγματικότητα. Η τωρινή παγκόσμια οικονομική κρίση απλώς προβάλλει πιο έντονα τις αδυναμίες του ελληνικού τουριστικού πρότυπου, που έχει επιλεγεί, το οποίο βρίσκεται σε περίοδο παρακμής ήδη από τη δεκαετία του 1990 (Βαρβαρέσος, 2009α).

Το ελληνικό παρεχόμενο τουριστικό προϊόν αποτελείται από δυο βασικά αγαθά, αφενός τον μαζικό τουρισμό, που κυριαρχεί διαχρονικά συνιστώντας τον άξονα, και αφετέρου τις πολλαπλές ειδικές ή εναλλακτικές μορφές τουρισμού, που ξεκίνησαν να εμφανίζονται κατά τις τελευταίες δεκαετίες. Τα δυο αυτά βασικά τουριστικά αγαθά εμφανίζουν καθοριστικότατες διαφορές στην οργάνωση, την εικόνα, την αξία και τον βαθμό τέρψης του τουρίστα, και γι’ αυτόν τον λόγο κρίνεται αναγκαία η ανάπτυξη προοπτικών για την ανέλιξη των ειδικών και εναλλακτικών μορφών τουρισμού στην Ελλάδα.

Πολιτιστικός τουρισμός

Ο πολιτιστικός τουρισμός αποτελεί μια ήπια μορφή τουρισμού. Η Παγκόσμια Οργάνωση για την Προστασία των Μνημείων και των Τόπων, το 1976, πρότεινε τη Χάρτα του Πολιτιστικού Τουρισμού στο πλαίσιο του Παγκοσμίου Συνεδρίου για τον Σύγχρονο Τουρισμό, που διεξήχθη στις Βρυξέλλες (Αποστολόπουλος και Σδράλη, 2009).

Το κείμενο της Χάρτας έγινε αποδεκτό στη Γενική Συνέλευση της Οργάνωσης, που έγινε στο Μεξικό το 1999 και αντικατέστησε παλαιότερη Χάρτα που περιελάμβανε παρωχημένες τουριστικές αντιλήψεις. Αναφορικά με το τμήμα των εργασιών του ICOMOS, που ενδιαφέρει την Ελλάδα, η Χάρτα του Πολιτιστικού Τουρισμού στηρίζεται στις προδιαγραφές, που χαρακτηρίζουν τις ενέργειες της παγκόσμιας αυτής διαχείρισης, και συνιστούν ιδιαίτερες παρεμβάσεις, σχετικές με την τουριστική δραστηριότητα, σε περιοχές με σημαντική πολιτιστική αξία.

Θρησκευτικός τουρισμός ως μορφή πολιτιστικού τουρισμού

Ο θρησκευτικός τουρισμός συνιστά άρρηκτα συνδεδεμένο μέρος του πολιτιστικού

τουρισμού, καθώς η θρησκεία αποτελεί χαρακτηριστικό του πολιτισμού, τα θρησκευτικά μνημεία αποτελούν πολιτιστικά χαρακτηριστικά και οι θρησκευτικές λατρείες αποτελούν πολιτιστικά δρώμενα. Έτσι, επί της ουσίας, ο θρησκευτικός τουρισμός θεωρείται και ως μια μορφή πολιτιστικού τουρισμού (Σφακιανάκης, 2000). Ο θρησκευτικός τουρισμός συνιστά μια υποκατηγορία του πολιτιστικού τουρισμού (Rinschede, 1992), υπό την έννοια, πως οι ταξιδιώτες σε οργανωμένα προσκυνήματα, όταν ικανοποιήσουν τις θρησκευτικές τους ανάγκες, συχνά αφιερώνουν κάποιον χρόνο προκειμένου να έρθουν σε επαφή με καθορισμένα τουριστικά αξιοθέατα συμπεριφερόμενοι ως τουρίστες (Βενετσανοπούλου, 2006, Μοίρα, 2009).

Ο θρησκευτικός τουρισμός, ως υποκατηγορία του πολιτιστικού, εκμεταλλεύεται με παράπλευρες τουριστικές ωθήσεις το θρησκευτικό χαρακτηριστικό του χώρου ή της λατρείας ως πολιτιστική κληρονομιά. Εκμεταλλεύεται ακόμη, την πολιτιστική ταυτότητα, η οποία ανάλογα με την οπτική γωνία, που την βλέπει ο επισκέπτης, συνιστά για κάποιους επισκέπτες κομμάτι της πολιτιστικής παράδοσης, ενώ για τους θρησκευτικούς τουρίστες εσωτερική ανθρώπινη ανάγκη (Πουλάκη και Λαγός, 2013).

Η έννοια του θρησκευτικού τουρισμού

Ο θρησκευτικός τουρισμός είναι δυνατόν να οριστεί ως ένας ειδικός τύπος τουρισμού, με βάση το γεγονός πως ενεργοποιείται ολοκληρωτικά ή αποσπασματικά από μια καθορισμένη ώθηση, το θρησκευτικό στοιχείο, που συνιστά, αναφορικά με τον Π.Ο.Τ., τον λόγο για την μετακίνηση πάνω από 250 εκατομμυρίων ατόμων κάθε χρόνο παγκοσμίως (Παπακωστίδης, 2015), γεγονός που τον χαρακτηρίζει ως το ταχύτερα εξελισσόμενο τουριστικό αγαθό μετά το 2007 (in.gr, 2012).

Περιλαμβάνει και διάφορα αλλά χαρακτηριστικά, καθώς επισημαίνεται ως τουρισμός ήπιας μορφής, που εξελίσσεται κατά κύριο λόγο πάνω στα μοντέλα της αειφόρου ανάπτυξης, δίχως να χαρακτηρίζεται από συλλογικότητα, να προϋποθέτει ειδικές υποδομές, ή να προκαλεί υποβάθμιση των χαρακτηριστικών του φυσικού και πολιτιστικού περιβάλλοντος των τόπων που τον δέχονται, ενώ δίνει συγχρόνως τη δυνατότητα ενεργητικής συμμετοχής και θετικών συλλογικών δράσεων στους ταξιδιώτες (Ράπτη, 2011).

Η διάκριση των εννοιών του θρησκευτικού τουρισμού και της προσκυνηματικής περιήγησης

Η διαφορά ανάμεσα στην προσκυνηματική περιήγηση και στον θρησκευτικό τουρισμό, είναι σημαντική. Βασικά, ο τουρισμός, κατά κύριο λόγο, στοχεύει στην αναψυχή του τουρίστα, ενώ το προσκύνημα εμφανίζει πνευματικό χαρακτήρα και στοχεύει στην ψυχική ανέλιξη και όχι στην «αναψυχή» των προσκυνητών. Το προσκύνημα συνιστά μία αποτελεσματική μέθοδο επικοινωνίας του ανθρώπου με το Θείο. Δια μέσου αυτής της εκδήλωσης πίστης, ο προσκυνητής επιζητά τη Θεότητα, μακριά από τις δομές της καθημερινής ζωής. Στοχεύει τη σωτηρία της ψυχής του μέσω της υλοποίησης μια απόδρασης, με πρωταρχικό το πνευματικό χαρακτηριστικό, την αγάπη για το Θείο και την απόδραση από τον χώρο των υλικών αγαθών.

Σήμερα ο προσκυνηματικός περιηγητισμός συνιστά καθοριστική πηγή εσόδων και ανάπτυξης του τουρισμού, καθώς καταγράφεται υψηλός αριθμός τουριστών, που έρχονται σε επαφή με μνημεία θρησκευτικού τουρισμού, χωρίς να εμφορούνται αποκλειστικά από ένα ισχυρό πνευματικό κίνητρο. Για τους προαναφερθέντες λόγους, είναι ανέφικτο να προσδιοριστεί επακριβώς ο αριθμός των ανθρώπων, που ταξιδεύουν για αναψυχή, στα πλαίσια του θρησκευτικού τουρισμού, και αυτών που έχουν ισχυρά πνευματικά κίνητρα για την μετακίνηση τους σε ιερούς χώρους λατρείας, καθώς τα κίνητρα για ένα ταξίδι θρησκευτικού χαρακτήρα διαφέρουν σημαντικά.

ΠΟΛΙΤΙΣΤΙΚΗ ΥΠΟΔΟΜΗ ΚΑΙ ΔΡΑΣΕΙΣ ΤΗΣ ΠΕΡΙΦΕΡΕΙΑΣ ΗΠΕΙΡΟΥ

Στην Περιφέρεια της Ηπείρου βρίσκει κάνεις, έκτος από τα φυσικά εξωραϊστικά μέρη, και διαφορά ιστορικά και πολιτιστικά αξιοθέατα, χαρακτηριστικά της ανθρώπινης ενεργείας, που το ανθρώπινο στοιχείο συνέδεσε με το περιβάλλον και που συνιστούν μαρτυρίες των δράσεων και του πολιτισμικού στοιχείου του πληθυσμού της περιφέρειας από τα αρχαία χρόνια έως σήμερα. Τα κυριότερα αξιοθέατα που βλέπει κάνεις είναι γεφύρια, πέτρινες κατασκευές, νερόμυλους, παλιές παραδοσιακές βρύσες, αρχοντικά σπίτια, μονές, ιερούς ναούς και διαφορά αρχαιολογικά μνημεία με παγκόσμια απήχηση όπως είναι αυτό της αρχαίας Νικόπολης, το αρχαίο Μαντείο της Δωδώνης, το Νεκρομαντείο Αχέροντα, το Κάστρο της Άρτας, και πολλά ακόμη. Συγχρόνως στις πόλεις της Ηπείρου καταγράφονται αρκετοί κλασσικοί παραδοσιακοί οικισμοί που φανερώνουν την ταυτότητα της περιφέρειας.

ΘΡΗΣΚΕΥΤΙΚΑ ΜΝΗΜΕΙΑ ΣΤΗΝ ΗΠΕΙΡΟ

Το γεωγραφικό διαμέρισμα της Ηπείρου σημειώνει ιδιαίτερα αξιοθέατα πολιτιστικής ταυτότητας και αξίας, όπως είναι τα ιστορικά και θρησκευτικά μνημεία. Μερικά από αυτά έχουν προβληθεί χάρις του τουρισμού, ενώ ακόμη σημειώνεται υψηλός αριθμός μνημείων άγνωστων στην τουριστική αγορά. Συνοπτικά, τα μνημεία της Ηπείρου είναι δυνατόν να κατηγοριοποιηθούν σε αρχαιολογικά της προχριστιανικής περιόδου, σε χριστιανικά κυρίως τη βυζαντινή περίοδο, και στα τζαμιά που κατασκευάστηκαν την περίοδο της Τουρκοκρατίας (Οθωμανικής περιόδου).

Ως πιο σημαντικά αρχαιολογικά μνημεία που κατασκεπαστήκαν την προχριστιανική περίοδο είναι δυνατόν να επισημανθούν το γεφύρι της Άρτας με βάσεις προχριστιανικής εποχής, τα ερείπια των αρχαίων μολοσσικών πόλεων, ο Αρχαιολογικός χώρος της Δωδώνης, ο παλαιότερος της περιφέρειας, το Κάστρο των Ιωαννίνων που χτίστηκε ξανά τον 13ο αιώνα, τα κάστρα του Γαλατά και της Παραμυθιάς. Ακόμη, απαραίτητη καταγραφή απαιτεί και ο αρχαιολογικός χώρος της Νικόπολης, η οποία χτίστηκε από τον Οκταβιανό Αύγουστο από το 64 π.Χ. έως το 14 μ.Χ., το νεκρομαντείο της αρχαίας Εφύρας, το πιο γνωστό στο ελληνικό κράτος, ο αρχαιολογικός χώρος της Κασσώπης στο οροπέδιο του Ζαλόγγου, τα ερείπια των τειχών της αρχαίας πόλης της Κασσωπαίας Χώρας, τα ερείπια των τειχών της αρχαίας Πανδοσίας εγγύς στο χωριό Καστρί η οποία αποτελεί μια από τις σημαντικότερες ελληνικές αρχαίες ακροπόλεις και πολλά ακόμη.

Ως τα πιο σημαντικά χριστιανικά μνημεία στην περιφέρεια της Άρτας, που

χτίστηκαν τη βυζαντινή περίοδο, περιλαμβάνονται το βυζαντινό κάστρο στην Άρτα, γνωστό και ως Ριζόκαστρο τον 9ο αιώνα, οι βυζαντινές εκκλησιές της Παναγίας Παρηγορίτισσας που χτίστηκε το 1295, η Αγία Θεοδώρα και ο Άγιος Βασίλειος που χρονολογούνται από τον 13ο αιώνα, η μονή της Κάτω Παναγιάς η οποία επίσης χρονολογείται από τον 13ο αιώνα και το μοναστήρι της Ροβέλιστας που χτίστηκε τον 17ο αιώνα. Στην περιφερειακή ενότητα της Θεσπρωτίας σημειώνεται η μονή της Παναγιάς του Γηρομερίου η οποία κατασκευάστηκε τον 13ο αιώνα και σε αυτή των Ιωαννίνων καταγράφονται τα βυζαντινά και μεταβυζαντινά μοναστήρια στο νησί της λίμνης Παμβώτιδας, η μονή Βελλάς που χτίστηκε τον 11ο αιώνα, τα μοναστήρια των Αγίων Αναργύρων και της Ζωοδόχου Πηγής στη χαράδρα του Βοϊδομάτη, η μονή του Στομίου που χρονολογείται από το 1774 στη χαράδρα του Αώου, το μοναστήρι της Κοιμήσεως της Θεοτόκου Μολυβδοσκέπαστου στην Κόνιτσα που χτίστηκε τον 14ο αιώνα, τα μοναστήρια της Παλιουρής και Βοτσάς, η μητρόπολη της Αγίας Παρασκευής στο Μέτσοβο και πολλά ακόμη. Στην περιφερειακή ενότητα της Πρέβεζας σημειώνονται η μονή του Ζαλόγγου, που κατασκευάστηκε από τον 8ο αιώνα, η μονή Πούντας, οι ιεροί ναοί του Αγίου Νικόλαου και του Αγίου Ιωάννου στην Πρέβεζα και ο ναός των Αγίων Αποστολών στην Πάργα (Μαλλάς, 2003).

Αναφορικά με τα τζαμιά, που χτίστηκαν την περίοδο της τουρκοκρατίας, τα πιο γνωστά είναι αυτό το Ασλάν Πασά που χτίσθηκε το 1618, το Φετιχιέ Τζαμί, καθώς και το τζαμί Κανλί Τσεσμέ που χτίσθηκε το 1618 στη Καλούτσιανη Ιωαννίνων. Σημειώνεται πως τα θρησκευτικά μνημεία της Περιφέρειας της Ηπείρου δεν έχουν την ανάλογη απήχηση και δεν έχουν αξιοποιηθεί και προβληθεί σε μεγάλο βαθμό από την τουριστική αγορά.

Τέλος, Εβραϊκές συναγωγές συναντιούνται στα Ιωάννινα, στην Άρτα και στην Πρέβεζα.

SWOT ΑΝΑΛΥΣΗ ΠΕΡΙΦΕΡΕΙΑΣ ΗΠΕΙΡΟΥ

Η παρακάτω SWOT ανάλυση για την περιοχή της Ηπείρου, συνοψίζει περιεκτικά τα κυριότερα δυνατά και αδύναμα σημεία, καθώς και τις ευκαιρίες και απειλές της περιφέρειας, αναφορικά με την ανάπτυξη της τουριστικής της βιομηχανίας:

ΙΣΧΥΡΑ ΣΗΜΕΙΑ (STRENGTHS)
Στρατηγική γεωγραφική θέση με δυνατό οδικό δίκτυο (π. χ. Εγνατία οδός, Ιόνια, Παραδριατική)
Δυνατή αγροτική παραγωγή – ισχυρός πρωτογενής τομέας
Πόλος έλξης τουριστών (μαζικός τουρισμός)
Μεγάλη δυναμική ανάπτυξης εναλλακτικού τουρισμού
Συνδυασμός βουνού και θάλασσας - πλούσιο γεωφυσικό ανάγλυφο
Ύπαρξη Πανεπιστημίου στην Πρωτεύουσα και παραρτήματα σε πόλεις
Το αεροδρόμιο (Ιωαννίνων, Ακτίου) και το λιμάνι της Ηγουμενίτσας
Το Πανεπιστημιακό Νοσοκομείο Ιωαννίνων, νοσηλευτικό ίδρυμα αναφοράς COVID-19
Πλούσιες κοινωνικές υποδομές (Δομές κοινωνικής μέριμνας, κλπ)
Έντονη επενδυτική δραστηριότητα από ξένες γειτονικές χώρες
Οικολογικός πλούτος
Μεγάλη πολιτιστική κληρονομιά

ΑΔΥΝΑΜΑ ΣΗΜΕΙΑ (WEAKNESSES)
Απουσία σιδηροδρόμου και υποδομών για διευκόλυνση της εγκατάστασης επιχειρήσεων Εσωστρέφεια – μικρό μέσο μέγεθος επιχειρήσεων και βιοτεχνιών Χαμηλή χρήση ΤΠΕ – μη προσαρμογή στις νέες επιταγές του επιχειρείν Γηρασμένος πληθυσμός – σημαντική απουσία νέων Ελλείψεις σε τουριστικές υποδομές σε μεγάλο μέρος της περιοχής (κυρίως στα πιο ορεινά σημεία) Επιβάρυνση του φυσικού περιβάλλοντος Υψηλά ποσοστά ανεργίας Έντονο το φαινόμενο της λαθρομετανάστευσης (κυρίως λόγω γειτνίασης με την Αλβανία)
ΕΥΚΑΙΡΙΕΣ (OPPORTUNITIES)
Αυξανόμενη τάση αποδοχής και ζήτησης τοπικών αγροτικών προϊόντων Ευαισθητοποίηση προς το περιβάλλον Στροφή προς εναλλακτικό τουρισμό Η δημιουργία Περιφερειακού Ινστιτούτου Επιμόρφωσης του Εθνικού Κέντρου Δημόσιας Διοίκησης, στην Ήπειρο Ανάπτυξη των Βαλκανικών χωρών Ένταξη του Δυτικού Σιδηροδρομικού Άξονα στα Διευρωπαϊκά Δίκτυα
ΑΠΕΙΛΕΣ (THREATS)
Πολιτικές και οικονομικές αστάθειες Μελλοντική ανάγκη για στροφή στον πρωτογενή τομέα, όπου δεν υπάρχει το κατάλληλο υπόβαθρο Αύξηση επιβάρυνσης του περιβάλλοντος Αύξηση του δημογραφικού προβλήματος Αστικοποίηση Αύξηση της μαύρης εργασίας Κίνδυνος περαιτέρω περιθωριοποίησης της Αλβανίας και των κατοίκων της που έρχονται στην Ήπειρο Έλλειψη τεχνολογικού εξοπλισμού και ψηφιακών δεξιοτήτων

Πηγή: Στρατηγικό & επιχειρησιακό σχέδιο για την ανάπτυξη και την προώθηση του θεματικού τουρισμού στην περιφέρεια Ηπείρου (2018) Adriatic IPA, Δεύτερη Έκδοση

ΔΙΑΔΡΟΜΕΣ ΘΡΗΣΚΕΥΤΙΚΟΥ ΤΟΥΡΙΣΜΟΥ ΚΑΙ ΠΡΟΣΚΥΝΗΜΑΤΙΚΩΝ ΠΕΡΙΗΓΗΣΕΩΝ ΣΤΟΥΣ 4 ΝΟΜΟΥΣ ΤΗΣ ΠΕΡΙΦΕΡΕΙΑΣ ΗΠΕΙΡΟΥ

Στον Νομό Ιωαννίνων: Η Ιερά Μονή της Μολυβδοσκέπαστου αναφορικά με επιγραφές στο καθολικό κτίστηκε από τον Βυζαντινό αυτοκράτορα Κωνσταντίνο Δ' Πωγωνάτο, όπου τον 14ο αιώνα ανακαινίστηκε από τον Ανδρόνικο Κομνηνό Μέγα Δούκα Παλαιολόγο. Η μονή ήταν αρχικά σταυροπηγιακή και γνώρισε ιδιαίτερη άνθιση ιδιαίτερα τον 16ο αιώνα. Παρείχε πολλή περιούσια και είχε μετόχια και στο κράτος της Ρουμανίας καθώς και

στους χώρους της εργάζονταν δάσκαλοι και διάφοροι εργάτες. Η ιερά Μονή Παλιουρής Ζίτσας ιδρύθηκε το 1688-1690 από τον Παπαναστάσιο Αλεξίου εκεί όπου προϋπήρχε ήδη ναός. Η μονή καταστράφηκε το 1782 από τον Αλή Πασά και ανοικοδομήθηκε το 1786 με δαπάνη προεστών του Ζαγορίου ενώ το 1796 ανακαινίστηκε.

Διαδρομές Προσκυνηματικών Περιηγήσεων στο Ν. Ιωαννίνων (Ιερά Μητρόπολη Ιωαννίνων)

- **Διαδρομή: «Βυζαντινή τέχνη»**
  - Ι. Μονή Αγίας Παρασκευής Μονοδενδρίου
  - Ι. Μονή Φιλανθρωπηνών
  - Ι. Μονή Ντίλιου
  - Ι. Ναός Αγίου Γεωργίου Κάτω Λαψίστας
  - Ι. Ναός Μεταμόρφωσης Κληματιάς
  - Ι. Μονή Κοίμησης Θεοτόκου Βίτσας

Διαδρομή προσκυνηματικής περιήγησης στο Ν. Ιωαννίνων (Ι. Μητρόπολη Δρυϊνουπόλεως, Πωγωνιανής & Κονίτσης)

- **Προσκυνηματική διαδρομή: «Στα βήματα του Αγίου Παϊσίου»**
  - Ι. Μονή Κοιμήσεως Παναγίας Μολυβδοσκέπαστης
  - Γέφυρα Μπουραζανίου
  - Πατρική Οικία-Μουσείο Αγίου Παϊσίου στην Κόνιτσα
  - Παρεκκλήσι Αγίας Βαρβάρας στην Κόνιτσα
  - Παλιό γεφύρι ποταμού Αώου Κόνιτσας
  - Ι. Μονή Παναγίας Στομίου Κόνιτσας

Διαδρομές προσκυνηματικής περιήγησης στους Νομούς Άρτας, Πρεβέζης και Θεσπρωτίας

Νομός Άρτας: Με σύμβολο το φημισμένο πέτρινο γεφύρι, η Άρτα σημειώνει πλούσια ιστορία και ιδιαίτερη βυζαντινή ταυτότητα, που μαρτυρείται από τη πληθώρα των μνημείων της. Σήμερα ο ταξιδιώτης είναι σε θέση να περιηγηθεί στους δρόμους και στα σοκάκια της παλιάς πόλης και να απολαύσει την πόλη και στη γύρω περιοχή την αρχιτεκτονική και τη ζωγραφική των μηναίων της εποχής του Δεσποτάτου της Ηπείρου, όταν η Άρτα αποτελούσε την πρωτεύουσά του. Μεταξύ των σημαντικών στοιχείων εκείνης της περιόδου διακρίνονται τόσο η περίφημη Παναγία Παρηγορήτισσα όσο και η Παναγία των Βλαχερνών, στο εγγύς χωριό Βλαχέρνα. Αναφορικά με τις διαδρομές προσκυνηματικής περιήγησης που μπορείς να πραγματοποιήσει ένας επισκέπτης στην περιφερειακή ενότητα της Άρτας είναι: ο Ιερός Ναός της Παναγίας Παρηγορίτισσας, ο Ιερός Ναός του Αγίου Δημητρίου έξω από το χωριό Πλησίοι στον κάμπο της Άρτας,

ο Ιερός Ναός της Γεννήσεως της Θεοτόκου Κορωνησίας, ο Ιερός Ναός της Άγιας Θεοδώρας, η Ιερά Μονή της Κάτω Παναγιάς, ο Ιερός Ναός της Παναγίας Βλαχέρνας, η Ιερά Μονή Παναγίας Ροβέλιστας, ο Ιερός Ναός του Αγίου Βασιλείου της Γέφυρας και ο Ιερός Ναός του Αγίου Βασιλείου που βρίσκεται στην περιοχή της Αγοράς.

Διαδρομές προσκυνηματικών περιηγήσεων Ν. Άρτας (Ι. Μητρόπολη Άρτης)

- **Διαδρομή: «Ναοί και Μονές κάμπου Αράχθου»**
  - Ι. Ναός Αγίου Βασιλείου στη Γέφυρα
  - Ι. Μονή Βλαχέρνας, Βλαχέρνα
  - Ι. Ναός Αγίου Νικολάου στη Ροδιά, Κιρκιζάτες
  - Ι. Ναός Αγίου Δημητρίου Κατσούρη, Πλησιοί
  - Ι. Ναός Κοιμήσεως της Θεοτόκου στη Ροδιά, Βίγλα
  - Ι. Ναός Γενεσίου της Θεοτόκου, Κορωνησία

Νομός Πρεβέζης: Σε προνομιακή θέση στο βορειοδυτικό μέρος της χώρας, η περιφερειακή ενότητα της Πρέβεζας παρουσιάζεται ως σύγχρονη μα ταυτόχρονα και παραδοσιακή. Το ραντεβού στο ‘’ρολόι’’ συνιστά πάντα την αρχή για πολλαπλές διαδρομές στο ιστορικό κέντρο της πόλης. Στα μοναδικά σοκάκια της καθώς και στο ευρύτερο μέρος της σημειώνει μοναδικές ομορφιές, καθώς συνιστά ιδανικό ορμητήριο για αποδράσεις τόσο στα Ιόνια νησιά όσο και σε ορεινές περιοχές της Ηπείρου. Αναφορικά με τις διαδρομές προσκυνηματικής περιήγησης που μπορείς να πραγματοποιήσει ένας επισκέπτης στην περιφερειακή ενότητα της Πρεβέζης είναι: ο Ιερός Ναός του Αγίου Χαραλάμπου στην πόλη της Πρέβεζας, η Ιερά Μονή του Αγίου Δημητρίου Ζαλόγγου στη Καμαρίνα καθώς και η Ιερά Μονή Αβάσσου στο Άνω Κοτσανόπουλο, αλλά και άλλους Ι. Ναούς και Ι. Μονές, που θα συναντήσει στις παρακάτω διαδρομές.

Διαδρομές προσκυνηματικών περιηγήσεων Ν. Πρεβέζης (Ι. Μητρόπολης Νικοπόλεως & Πρεβέζης)

- **Διαδρομή: «Στα βήματα του Αποστόλου Παύλου»**
  - Ι.Ν. Αγίων Αποστόλων – «Λιθάρι»
  - Βασιλικές Νικόπολης Παλαιοχριστιανικής εποχής- Νικόπολη – Αρχαιολογικό Μουσείο Νικόπολης
  - Ι.Ν. Αγίου Αθανασίου – Πρέβεζα
  - Μητροπολιτικός Ι.Ν. Αγίου Χαραλάμπους - Πρέβεζα

Νομός Θεσπρωτίας: Μια μοναδική θρησκευτική ταυτότητα στενά συνδεδεμένη με τη μακραίωνη κληρονομία της, προσφέρει στους ταξιδιώτες της η περιφερειακή ενότητα της Θεσπρωτίας. Δεκάδες ναοί, μοναστήρια και ξωκλήσια, τόποι λατρείας για ντόπιους και ταξιδιώτες, καθώς μερικά από αυτά συνιστούν και ιστορικά μνημεία κατασκευασμένα τον 15ο και 16ο αιώνα αλλά και παλαιότερα. Αναφορικά με τις διαδρομές προσκυνηματικής περιήγησης που μπορείς να πραγματοποιήσει ένας επισκέπτης στην περιφερειακή ενότητα της Θεσπρωτίας είναι: η Ιερά Μονή της Παναγίας Παραμυθιάς στην πόλη

της Παραμυθιάς, ο Ιερός Μητροπολιτικός Ναός του Αγίου Δονάτου πολιούχου της Θεσπρωτίας στο κέντρο της Παραμυθιάς, η Ιερά Πατριαρχική και Σταυροπηγιακή Μονή Κοιμήσεως της Θεοτόκου Γηρομερίου στην ακριτική περιοχή της Θεσπρωτίας, οι Ιερές Μονές Αγίου Δονάτου και Αγίας Παρασκευής Κουγκίου στο ιστορικό Σούλι, η Ιερά Μονή Ραγίου στον δρόμο προς την Ηγουμενίτσα και το Ασκητάριο του Αγίου Αρσενίου στο βουνό Ερημίτης, όπως καταγράφεται στις παρακάτω διαδρομές.

Διαδρομές προσκυνηματικών περιηγήσεων Ν. Θεσπρωτίας (Ιεράς Μητρόπολης Παραμυθίας, Φιλιατών και Γηρομερίου)

- **Διαδρομή:**
  - Μονή Κοιμήσεως Θεοτόκου Γηρομερίου
  - Ασκητήριο Οσίου Νείλου
  - Μονή Αγ. Αθανασίου Βαβουρίου
  - Μονή Αγ. Γεωργίου Καμίτσιανης.

ΣΥΜΠΕΡΑΣΜΑΤΑ - ΠΡΟΤΑΣΕΙΣ

Από την δευτερογενή έρευνα η οποία προηγήθηκε, προκύπτουν αναπτυξιακές ανάγκες του θρησκευτικού τουρισμού για τις οποίες προτείνονται συνοπτικά οι κάτωθι στρατηγικές:

- Συνεργασία Εκκλησίας, Πολιτείας και Επαγγελματικών Φορέων Τουρισμού για την εκπόνηση ενός στρατηγικού σχεδίου και την προσέλκυση περισσοτέρων επισκεπτών και προσκυνητών στην Ελλάδα αλλά και την Ήπειρο ειδικότερα.

- Δημιουργία συντονιστικού οργάνου (Destination Marketing Organization-DMO «EPIRUS») στην Περιφέρεια Ηπείρου από εξειδικευμένα στελέχη και εκπροσώπους όλων των εμπλεκόμενων φορέων, με την συμβολή της Περιφέρειας και των Δήμων της Ηπείρου για την ενίσχυση των τουριστικών επιχειρήσεων της περιοχής, τη συμμετοχή των κατοίκων και την προβολή της στο διαδίκτυο.

- Χάραξη νέων θεματικών διαδρομών και προσκυνηματικών περιηγήσεων σε συνεργασία με τις Ιερές Μητροπόλεις στην τοπική Εκκλησία και τους φορείς Τοπικής Αυτοδιοίκησης (Δήμους και Περιφέρεια Ηπείρου).

- Επίσης, απαραίτητη η στελέχωσή τους στις κατάλληλες θέσεις Μητροπόλεων ή Δήμων και Περιφέρειας Ηπείρου για την παραγωγή, προβολή και προώθηση κατάλληλου έντυπου και ψηφιακού υλικού προς ενημέρωση των επισκεπτών και άλλων δράσεων θρησκευτικού τουρισμού και προσκυνηματικών περιηγήσεων.

- Ανάδειξη εκκλησιαστικών επετείων/εορτών της Ηπείρου, όπως «Νεομάρτυρος Αγίου Γεωργίου» στα Ιωάννινα, «Αγίας Θεοδώρας» στην Άρτα, «Κοιμήσεως Παναγίας» (Δεκαπενταύγουστο) σε πολλά μέρη, «Αγίου Παϊσίου» στην Κόνιτσα ή θρησκευτικών δρώμενων και πανηγύρεων (π.χ. Αγ. Παρασκευής στο Μέτσοβο) κ.ά., με παράλληλη

διοργάνωση επετειακών θρησκευτικών συνεδριών και συναντήσεων εκκλησιαστικών στελεχών ημεδαπής και αλλοδαπής, ειδικών επιστημόνων, δημοσιογράφων, πρακτόρων θρησκευτικού τουρισμού, και επισήμων επισκεπτών με στόχευση προς τις ειδικές αγορές σε χώρες με ενδιαφέρον θρησκευτικό, πολιτιστικό και ιστορικό (όπως Γερμανία Ρωσία, Γαλλία, Ιταλία, Ιαπωνία, Κίνα, Αμερική, Καναδάς, Σκανδιναβικές χώρες, Ισραήλ, Τουρκία κ. ά.)

- Δημιουργία τουριστικών πακέτων θρησκευτικού τουρισμού 3/ήμερης και 7/ήμερης διαμονής αποκλειστικά στην Ήπειρο με τη διεξαγωγή προγράμματος που να συνδυάζει την επίσκεψη σε θρησκευτικά μνημεία και προσκυνήματα αλλά και τον τουρισμό αναψυχής

- Προβολή του βίου και του έργου του Αγίου Παϊσίου με την προσκυνηματική περιήγηση «Στα βήματα του Αγίου Παϊσίου» στην περιοχή της Κόνιτσας

- Άμεση σύνδεση της Ιόνιας Οδού με την Κακαβιά, το βόρειο τμήμα του Ε65, δρομολόγηση τακτικής πτήσης με την Γερμανία καθώς και σύνδεση Ιωαννίνων με την Κέρκυρα, την Πάτρα και τους Παξούς, με υδροπλάνα.

- Παρουσία των εξειδικευμένων συνοδών/ξεναγών Θρησκευτικού Τουρισμού και Προσκυνηματικών Περιηγήσεων είναι σημαντική σε κάθε προσπάθεια περαιτέρω ενίσχυσης του τουριστικού τοπικού προϊόντος και είναι ιδιαίτερα πρόθυμοι σε συνεργασία με την Ελλαδική Εκκλησία, την Μητρόπολη Ιωαννίνων, την Περιφέρεια Ηπείρου και τους Δήμους του νομού και την Ένωση Ξενοδόχων Νομού Ιωαννίνων. (Σουτόπουλος, Πανάγιου, 2020)

- Πρακτική άσκηση και εκπαίδευση των συνοδών/ξεναγών θρησκευτικού τουρισμού (πιστοποιημένων αποφοίτων του ΔΙΕΚ «Θρησκευτικού Τουρισμού» Ιωαννίνων) στα μνημεία αυτά, που διαθέτει πλέον ο Ν. Ιωαννίνων ως νέων εξειδικευμένων επαγγελματιών του χώρου αυτού, με ένα ευρύ φάσμα επιστημονικών γνώσεων θεολογικής, πολιτιστικής, ιστορικής/αρχαιολογικής και τουριστικής κατάρτισης, με τη συνεργασία των εκκλησιαστικών αρχών, καθώς προβάλλει επιτακτική η ανάγκη επιλογής συνοδών από τα τουριστικά γραφεία που να έχουν διαπιστωμένη εκπαίδευση στο θρησκευτικό και – προσκυνηματικό τουρισμό με την ανάλογη κατάρτιση. Επίσης, απαραίτητη η στελέχωσή τους στις κατάλληλες θέσεις Μητροπόλεων ή Δήμων και Περιφέρειας Ηπείρου για την παραγωγή, προβολή και προώθηση κατάλληλου έντυπου και ψηφιακού υλικού προς ενημέρωση των επισκεπτών και άλλων δράσεων θρησκευτικού τουρισμού και προσκυνηματικών περιηγήσεων.

Καθώς είναι αναγκαία η ισχυρή προβολή και διαφήμιση των προγραμμάτων (πακέτων) θρησκευτικού τουρισμού στην Ήπειρο, προτείνεται η χρήση όλων των σύγχρονων «ψηφιακών μέσων» και «τεχνολογιών πληροφορικής και επικοινωνίας» ενδεικτικά με τους παρακάτω τρόπους:

- Διαφημίσεις και καμπάνιες στα μέσα κοινωνικής δικτύωσης
- Προβολή θρησκευτικών μνημείων της περιοχής σε ιστοσελίδες Δήμων όλης της

Ηπείρου.

- Νέοι ψηφιοποιημένοι χάρτες με τα Γεωγραφικά Πληροφοριακά Συστήματα (GIS), με αναζήτηση μνημείων και προσκυνηματικές περιηγήσεις.
- Προβολή θρησκευτικού τουρισμού από τα γραφεία τουρισμού και τους tour-operators.
- Στην ίδια εφαρμογή να περιλαμβάνεται η επιλογή «εκπαιδευτικές εκδρομές», με ανάλογο περιεχόμενο. Άλλη μια επιλογή θα μπορούσε να αφορά στην «πολιτιστική και θρησκευτική περιήγηση», από τουριστικά λεωφορεία με αντίστοιχο περιεχόμενο.
- Δημιουργία digital kiosks (ψηφιακά περίπτερα), για ψηφιακή περιήγηση τουριστών ευθύνη του DMO και των Δήμων σε όλες τις γλώσσες και σε διάφορα σημεία της Ηπείρου για τη διευκόλυνση αλλοδαπών επισκεπτών.

Συμπερασματικά, με τις παραπάνω προτάσεις δεν εξαντλούνται όλες οι προτεινόμενες εφικτές επιλογές. Με περεταίρω πρωτογενή έρευνα στην οποία θα εξετάζονται οι επιθυμίες και ανάγκες των προσκυνητών/ επισκεπτών και στη συνέχεια με δημιουργία ολοκληρωμένων αναπτυξιακών μελετών, θα αναδειχθούν οι κατάλληλες στρατηγικές για την στήριξη του πολιτιστικού τουρισμού στην Περιφέρεια Ηπείρου.

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

Ελληνόγλωσση

Ακαλίδης, Σ. (2008). *Η Ελληνική Δημόσια Διοίκηση*. Πάτρα: Εκδόσεις ΕΑΠ.

Αποστολόπουλος, Κ. & Σδράλη, Δ. (2009). *Εναλλακτικός και ήπιος τουρισμός υπαίθρου: θεωρητική προσέγγιση και εφαρμογές*. Αθήνα: Εκδόσεις Ελληνοεκδοτική.

Βαρβαρέσος, Σ. (1998). *Τουρισμός: Έννοιες. Μεγέθη, Δομές*, Αθήνα: Εκδόσεις Προπομπός.

Βαρβαρέσος, Σ. (2008). *Τουρισμός: οικονομικές προσεγγίσεις*. Αθήνα: Εκδόσεις Interbooks.

Βελισσαρίου, Ε. (2000). *Μάνατζμεντ ειδικών και εναλλακτικών μορφών τουρισμού*. Πάτρα: Εκδόσεις ΕΑΠ.

Βενετσανοπούλου, Μ. (2006). *Η κρατική συμβολή στον τουρισμό, εναλλακτικές μορφές τουρισμού*. Αθήνα: Εκδόσεις Interbooks.

Καπατσή, Μ. (2018). *Θρησκευτικός τουρισμός στην Ελλάδα: Θεσσαλονίκη στα βήματα του Αποστόλου Παύλου*.(Μεταπτυχιακή Διπλωματική Εργασία, Αριστοτέλειο Πανεπιστήμιο Θεσσαλονίκης).

Καραγιάννης, Σ., & Έξαρχος, Γ. (2006). *Τουρισμός: Τουριστική Οικονομία Ανάπτυξη Πολιτική*.

Κανονισμός 281 / 2015 "*Περί συστάσεως και λειτουργίας του Συνοδικού Γραφείου Προσκυνηματικών Περιηγήσεων της Εκκλησίας της Ελλάδος*".

Κολτσιδόπουλος, Γ. (2000). *Τουρισμός: θεωρητικές προσεγγίσεις*. Αθήνα: Εκδόσεις Έλλην.

Λαγός, Δ., & Χριστογιάννη, Π. (2006). *Η ανάπτυξη του θρησκευτικού τουρισμού στην Ελλάδα*.

Μοίρα, Π. (2009). *Θρησκευτικός τουρισμός*. Αθήνα: Εκδόσεις Interbooks.

Μοίρα, Π. (2010) *Η παράμετρος της θρησκείας στον πολιτιστικό τουρισμό, Αγορά Χωρίς Σύνορα*, τόμος 13 (2), σελ. 152-166

Μοίρα, Π. (2015). *Θρησκευτικός Τουρισμός. Αθήνα*: Εκδόσεις Interbooks.

Νόμος 4582/2018 (ΦΕΚ 208/Α/11-12-2018)

Νιτσιάκος, Β. (1998). *Νομός Ιωαννίνων, σύγχρονη πολιτισμική γεωγραφία. Ιωάννινα*: Νομαρχιακή Αυτοδιοίκηση Ιωαννίνων.

Παπακωστίδης, Π. (2015). *Εκπόνηση Στρατηγικού Σχεδίου Marketing για την ανάπτυξη του Θρησκευτικού Τουρισμού στο Νομό Έβρο*, (Διπλωματική Εργασία, Ε.Α.Π., Σχολή Κοινωνικών Επιστημών, Διοίκηση Τουριστικών Επιχειρήσεων)

Περιφέρεια Ηπείρου, (2011).*Στρατηγικό Σχέδιο Τουριστικής Ανάπτυξης Περιφέρειας Ηπείρου*, Οδηγός του Πολίτη.

Σουτόπουλος Ν., Πανάγιου Αθ., *Προτάσεις για την ανάπτυξη του θρησκευτικού τουρισμού στην Ήπειρο και οι προοπτικές προσκυνηματικών περιηγήσεων στον Νομό Ιωαννίνων*, εκδ. Ελίκρανον, Αθήνα 2020

Σταυρόπουλος, Αλέξ. (2009). *Προσκυνηματικὲς Περιηγήσεις-Τὰ Ἑπτάνησα ὡς Πανορθόδοξοι Προσκυνηματικοὶ Προορισμοί*, Εἰσήγηση στὸ πλαίσιο τοῦ Α΄ Πανελληνίου Συνεδρίου υπό την αιγίδα του Συνοδικού Γραφείου Προσκυνηματικών Περιηγήσεων στην Ι. Μητρόπολη Ζακύνθου, 14- 15 Νοεμβρίου 2009.

Στρατηγικό & επιχειρησιακό σχέδιο για την ανάπτυξη και την προώθηση του θεματικού τουρισμού στην περιφέρεια Ηπείρου (2018) Adriatic IPA, Δεύτερη Έκδοση

Ράπτη, Α. Π. (2011). *Ο οικολογικός τουρισμός στην Ελλάδα*. (Master's thesis).

Σφακιανάκης, Μ. (2000). *Εναλλακτικές*

Ξενόγλωσση

Icomos, A. (1999). The Burra Charter: *The Australia ICOMOS charter for places of cultural significance. Burwood: Australia International Council on Monuments and Sites.*

Smith, V. L., & Eadington, W. R. (Eds.). (1992). *Tourism alternatives: Potentials and problems in the development of tourism*. University of Pennsylvania Press.

Terzidou, M., Scarles, C., & Saunders, M. N. (2018). The complexities of religious tourism motivations: Sacred places, vows and visions. *Annals of Tourism Research,* 70, 54-65.

Αρχαιολογικός τουρισμός: Ξενάγηση στην οδύσσεια κοσμοθεωρία

Δρ Σπανός Βασίλειος Δ.
Ακαδημαϊκός Υπότροφος, Τμήμα Διοίκησης Επιχειρήσεων & Τουρισμού,
Ελληνικό Μεσογειακό Πανεπιστήμιο
Καθηγητής Β/θμιας Εκπαίδευσης, 2ο Γυμνάσιο Ιεράπετρας
spanos7@yahoo.com

ΠΕΡΙΛΗΨΗ

Η επίδραση των ομηρικών επών σε ολόκληρο τον πολιτισμένο κόσμο είναι αναμφίλεκτη, με τα ηθικά διδάγματα τους να διαδραματίζουν σημαντικό ρόλο, εδώ και 2.800 χρόνια περίπου. Η αποδοχή τους αποτελεί ένα γενικευμένο φαινόμενο στον δυτικό κόσμο, καθώς πολλές χώρες έχουν υιοθετήσει τη διδασκαλία τους, ανεξαρτήτως βαθμίδας εκπαίδευσης. Επιπρόσθετα, οι πληροφορίες που παρέχουν τα δύο έπη, σχετίζονται με ποικίλες πτυχές του ανθρώπινου βίου (φιλοσοφία, ερμηνεία, αρχαιολογία, ποίηση, τέχνη κ.λπ.). Ο πυρήνας αυτού του πονήματος συνδέεται με το δεύτερο ομηρικό έπος, την Οδύσσεια, η οποία αποτελεί έναν από τους βασικούς πυλώνες μαθητείας στο εκπαιδευτικό πλαίσιο.

Ωστόσο, για να υφίσταται σφαιρική άποψη για ένα πρόσωπο, μυθολογικό ή μη, μία και μόνο πηγή δεν μπορεί να είναι αρκετή. Λαμβάνοντας υπόψη την ενδελεχή μελέτη και άλλων, διαφορετικών πηγών που πραγματοποιούν αναφορά στον Οδυσσέα, το άρθρο πραγματεύεται τις «σκοτεινές» πτυχές του γιου του Λαέρτη και της Αντίκλειας, έτσι ώστε να δομηθεί η προσωπικότητα του ομηρικού ήρωα συνολικά. Αν και η γνώμη της πλειοψηφίας για τον Οδυσσέα χαρακτηρίζεται από θετικό πρόσημο, υφίστανται πράξεις και τακτικές του που είτε δεν δίνεται έμφαση σε αυτές από τον Όμηρο είτε δεν αναφέρονται καθόλου, πιθανόν και σκοπίμως. Κατά συνέπεια, υπάρχουν αποδεδειγμένα αρκετές επιλογές του οι οποίες σπιλώνουν τη μέχρι τώρα άμεμπτη εικόνα του. Τα αποτελέσματα αυτής της έρευνας, που παρουσιάζουν έναν διαφορετικό και άγνωστο για πολλούς Οδυσσέα, μπορούν να χρησιμοποιηθούν κάλλιστα τόσο στην εκπαίδευση όσο και στη βιβλιογραφία.

***Λέξεις-κλειδιά**: αρχαιολογικός τουρισμός, εκπαίδευση, Οδυσσέας.*

ΕΙΣΑΓΩΓΗ

Ο Οδυσσέας αποτελεί μία ξεχωριστή προσωπικότητα στους κύκλους των ομηρικών επών και όχι μόνο. Μέσα σε μία πληθώρα ηρώων στην «Ιλιάδα», όπως ο Αχιλλέας, ο Αίαντας, ο Διομήδης, ο Ιδομενέας, ο Νέστορας, ο Μενέλαος, ο Αγαμέμνονας, ο Μηριόνης και ο Τεύκρος, καταφέρνει και αφήνει το δικό του ανεξίτηλο στίγμα. Αλλά και στο σύνολο της Ελληνικής Μυθολογίας κατέχει ξεχωριστή θέση αφού δεν είναι τυχαίο το γεγονός ότι ο Όμηρος του αφιέρωσε ένα ολόκληρο έπος. Αγαπημένος και προστατευόμενος της κόρης της Ωκεανίδας Μήτιδος, της θεάς Αθηνάς, καταφέρνει να φέρνει σχεδόν οποιαδήποτε αποστολή εις πέρας με τον δικό του, μοναδικό τρόπο, καθιστώντας τον εαυτό του σημαντική παρουσία κατά τη διάρκεια του Τρωικού Πολέμου. Ανάλογα είναι και τα τεχνάσματα του στην προσπάθεια του να επιστρέψει στη γενέτειρα του, την Ιθάκη.

Διαβάζοντας τα δύο ομηρικά έπη, δύσκολα θα εντοπίσει κάποιος αρνητικά στοιχεία της προσωπικότητας του. Βέβαια, ακόμα και οι μεγαλύτεροι ήρωες διακρίνονταν για κάποια στοιχεία του χαρακτήρα τους με αρνητικό πρόσημο (βλ. Ηρακλής, Ιάσονας κ.λπ.). Ακόμα και ο τρισένδοξος Αχιλλέας είχε έστω μία αδυναμία· την πτέρνα του. Αυτός ο εξωραϊσμός του πατέρα του Τηλεμάχου, προκαλεί αρκετές αμφιβολίες περί άκριτης αποδοχής της προσωπικής γνώμης του Ομήρου, με κάθε σεβασμό φυσικά στον μεγάλο ποιητή. Αυτό είναι το πρώτο βασικό επιχείρημα για την εκπόνηση του παρόντος άρθρου. Το δεύτερο επιχείρημα έχει να κάνει με το ότι οι πηγές που συνδέονται με τον Οδυσσέα είναι αρκετές πλην της «Ιλιάδας» και της «Οδύσσειας». Η πλειάδα πηγών δίνει στον καθένα το δικαίωμα και την ευκαιρία να διαμορφώσει μία σφαιρική άποψη για ένα – όπως θα αποδειχθεί εντέλει – αμφιλεγόμενο άτομο.

Η έρευνα βασίζεται στη μελέτη δευτερογενών πηγών και αναδεικνύει άγνωστες μέχρι τώρα περιστάσεις του ήρωα τόσο σε συναισθηματικό επίπεδο όσο και σε επίπεδο λογικής. Οι πηγές επικεντρώνονται σκοπίμως σε αρχαίους Έλληνες συγγραφείς και όχι για παράδειγμα σε Λατίνους, καθώς οι τελευταίοι είναι απόλυτα αναμενόμενο να τοποθετούνται αρνητικά εκ των προτέρων, όχι μόνο για τον Οδυσσέα αλλά και για άλλους ομηρικούς ήρωες. Αυτό τεκμηριώνεται από το γεγονός ότι υφίσταται στενότατη σχέση μεταξύ των Λατίνων και του γιου του Αγχίση και της Αφροδίτης, Αινεία, του Τρώα που διασώθηκε από την άλωση του Ιλίου και κατέληξε στην περιοχή της σημερινής Ιταλίας.

Σε αυτό το σημείο, κρίνεται σκόπιμο να σημειωθεί ότι δεν επιτελείται προσπάθεια αποδόμησης του Οδυσσέα αλλά αποτύπωσης της πραγματικής ψυχοσύνθεσης του, η οποία είναι διαχρονική, μιας και από την εποχή του μέχρι το παρόν, δεν παρουσιάζει διαλείμματα εμφάνισης και εφαρμογής παγκοσμίως.

ΟΔΥΣΣΕΙΑ ΚΟΣΜΟΘΕΩΡΙΑ

Σε αυτό το κεφάλαιο πραγματοποιείται περιληπτική και συνάμα περιεκτική ανάλυση που αποκαλύπτει τις δράσεις αλλά και τις αντιδράσεις του Οδυσσέα σε διάφορες εκφάνσεις της ζωής του. Εκτός από τα μυθολογικά γεγονότα, παρατίθενται και οι απόψεις

μεταγενέστερων επιφανών ατόμων (φιλοσόφων, ποιητών κ.λπ.), οι οποίες κρίνονται καίριες και αναγκαίες για την πληρότητα της έρευνας.

Απιστία

Η Ελληνική Μυθολογία έχει επιδαψιλεύσει με ουκ ολίγα παραδείγματα την επιτομή της αντίληψης των αρχαίων Ελλήνων περί της Ουρανίας Αφροδίτης· δηλαδή, του κάλλους και του απόλυτου έρωτα, πτυχές οι οποίες έχουν τελικό αποτέλεσμα την πνευματική πρωτίστως αλλά και συνολική εξύψωση του ανθρώπου, στη θέωση. Ορισμένα από τα παραδείγματα αυτά είναι η Πηνελόπη (γνωστή για την αλύγιστη πίστη της στον Οδυσσέα), η Λαοδάμεια (προτίμησε το πηχτό σκοτάδι του Άδη δίπλα στον σύζυγο της, τον Πρωτεσίλαο, παρά το φως του ηλίου χωρίς αυτόν), η Ηρώ (έπεσε στη θάλασσα και πνίγηκε όταν ο νεαρός Λέανδρος παρασύρθηκε από τα κύματα και βρήκε τραγικό τέλος), η Ευάδνη (κάηκε στην πυρά με δική της θέληση, μην αντέχοντας το θάνατο του Καπανέα από τον κεραυνό του Δία) και ίσως η πλέον αξιομνημόνευτη περίπτωση είναι αυτή της Αλκήστιδος (προθυμοποιήθηκε να θυσιαστεί στη θέση του βασιλιά Αδμήτου έτσι ώστε να εξευμενιστεί η θεά Άρτεμις). Κατά τη διάρκεια του βίου του, ο Οδυσσέας δεν τίμησε σε καμία περίπτωση την άτεγκτη πίστη της Πηνελόπης (εφαρμόζοντας στο έπακρο τις τακτικές της Πανδήμου Αφροδίτης), πολλώ δε μάλλον τη φιλοσοφία περί απόλυτου έρωτος της Ουρανίας Αφροδίτης.

Πρώτον, η διαμονή του επτά ολόκληρα χρόνια στο νησί της Καλυψούς είναι από μόνη της ένα πολύ δυνατό επιχείρημα. Ο Οδυσσέας δεν εγκατέλειψε τη θεά παρά μόνο όταν το πρόσταξε ο ίδιος ο Ζευς, έπειτα από παρότρυνση της κόρης του, της θεάς Αθηνάς (Bartol, 2017). Δεύτερον, ο Οδυσσέας δεν αρνείται να κάνει κάτι ανάλογο και με μία άλλη θεά· την Κίρκη, την κόρη του Τιτάνα Ήλιου. Ο γιος που προκύπτει από αυτήν την ένωση, ο Τηλέγονος, θα φονεύσει στο μέλλον τον ίδιο του τον πατέρα, χωρίς να γνωρίζει ο ένας τον άλλον, ίσως σε ένα πλαίσιο απόδοσης δικαιοσύνης (McClymont, 2008). Τρίτον, μία όχι και τόσο γνωστή γυναίκα με την οποία συνήψε σχέση ο Οδυσσέας, ήταν η Καλλιδίκη, βασίλισσα των Θεσπρωτών, με την οποία απέκτησε έναν γιο, τον Πολυποίτη. Ο θάνατος της Καλλιδίκης παραμένει ακόμα άγνωστος αλλά πιθανόν να συνδέεται με την αναχώρηση του Οδυσσέα από τη Θεσπρωτία εξαιτίας της αποτυχίας του να κερδίσει τον πόλεμο απέναντι στα γύρω φύλα (Βρύγες κ.λπ.). Αυτή η ήττα δηλώνει με τον πιο εμφατικό τρόπο ότι έχει αποτύχει πλήρως ως «ήρωας της γης» (Tsagalis, 2008), αφού δεν διαθέτει τις ηγετικές ικανότητες για ανάληψη πλήρους αρχηγίας σε στρατηγικό πλαίσιο. Αυτό αποδεικνύεται και στην «Ιλιάδα», όπου λειτουργεί ως διεκπεραιωτικό όργανο του Αγαμέμνονα, ο οποίος αξιοποιεί τα τεχνάσματα του. Το καίριο ζήτημα ωστόσο, είναι ότι τόσο η παράδοση των Θεσπρωτών όσο και το έπος «Τηλεγόνεια», υπογραμμίζουν την έλλειψη ενδιαφέροντος του Οδυσσέα για την Πηνελόπη. Τέλος, αξίζει να σημειωθεί η αφήγηση του έρωτα του Οδυσσέα για την Πολυμήλη, την κόρη του Αιόλου, κατά την παραμονή του στο νησί του θεού των ανέμων, στο επύλλιο «Ερμής» του Κώου Φιλήτα (www.greek-language.gr).

Ναρκισσισμός

Το όνομα του γιου του Ναυπλίου, του Παλαμήδη, δεν εμφανίζεται πουθενά στις

ραψωδίες των ομηρικών επών. Ο Στράβων, θεωρεί πως η ύπαρξη του αποτελεί εφεύρεση κατοπινών ποιημάτων, μετά την ολοκλήρωση της Ιλιάδας και της Οδύσσειας. Ωστόσο, ο σοφιστής Φιλόστρατος διακρίνεται για την επιμονή του ότι ο Όμηρος γνώριζε πολύ καλά την παρουσία του Παλαμήδη την εποχή του Οδυσσέα, με τον επικό ποιητή να παραγκωνίζει σκόπιμα την παρουσία του, εξαιτίας της επιθυμίας του να δοξάσει τον Ιθακήσιο βασιλιά (Woodford, 2013).

Η διαμάχη μεταξύ Παλαμήδη και Οδυσσέα άρχισε λίγο πριν τον Τρωικό Πόλεμο (Fernandez-Cano & Fernandez-Guerrero, 2011), όταν ο δεύτερος ήταν αρχικά απρόθυμος να συμμετέχει σε αυτόν και προσποιήθηκε ότι έχασε τα λογικά του. Ο Παλαμήδης, ξεσκέπασε την πλεκτάνη του προσποιούμενος ότι θα σκοτώσει τον Τηλέμαχο, που ήταν βρέφος τότε και έτσι ο Οδυσσέας εξαναγκάστηκε να παραδεχθεί το ψέμα του και ακολούθησε το στρατό των Αχαιών στην Τροία. Η ευστροφία και η εξυπνάδα του Παλαμήδη είχαν ήδη μνημονευτεί από την αρχαιότητα ακόμη, καθώς ήταν γνωστός για τη ρητορική του δεινότητα, για πολεμικές τακτικές, για την εφεύρεση λέξεων και αριθμών, μέχρι και διάφορες εφευρέσεις που διευκόλυναν την καθημερινή ζωή των ανθρώπων εκείνη την εποχή (Bassino, 2022).

Η δημοτικότητα του Παλαμήδη ήταν τέτοια, που ένας ναρκισσιστικός χαρακτήρας σαν τον Οδυσσέα δεν μπορούσε να την αντέξει. Το περιστατικό που αναφέρθηκε πιο πάνω μεταξύ των δύο, δεν ήταν φυσικά το μοναδικό. Όταν οι Αχαιοί κατέφθασαν στην πεδιάδα της Τροίας, ο Οδυσσέας πρότεινε ο στρατός να κυνηγήσει λύκους για τροφή. Ο Παλαμήδης, όντας παρατηρητικός, κατέληξε στο συμπέρασμα ότι μέσω των λύκων, επίκειται εξάπλωση πανούκλας. Δεν είναι τυχαίο λοιπόν, που ο γιος του Λαέρτη καιροφυλαχτούσε έτσι ώστε να εξοβελίσει με την πρώτη ευκαιρία τον Παλαμήδη. Στη συνέχεια, ο ίδιος επιβάλλει κατά κάποιο τρόπο ένα συγκεκριμένο πρόγραμμα διατροφής, γυμναστικής και υγιεινής για το σύνολο των πολεμιστών, με σκοπό να περιορίσει τις πιθανότητες εξάπλωσης της πανούκλας στο στράτευμα. Ως επακόλουθο, οι Αχαιοί επιβιώνουν, κάτι που δεν θα ίσχυε αν είχαν εισακουστεί οι αφελείς συμβουλές του Οδυσσέα (Cantrell, 2011).

Η συνεχής επαγρύπνηση αναφορικά με την εξασφάλιση προμηθειών των Αχαιών στρατιωτών, έχει ως αποτέλεσμα μία καινούργια διαμάχη μεταξύ τους. Ο Οδυσσέας ταξιδεύει στη Θράκη με στόχο τη συλλογή καλαμποκιού ωστόσο, η επιστροφή του δεν έχει ουσιαστικό αποτέλεσμα και αποτυχαίνει παταγωδώς. Αντίθετα, ο Παλαμήδης επιστρέφει με άφθονες ποσότητες. Από το σημείο εκείνο και έπειτα, ο Οδυσσέας επεξεργάζεται σκευωρία για την αποπομπή του Παλαμήδη, ο οποίος κατηγορείται – τεχνηέντως – από τον Οδυσσέα για προδοσία. Συντάσσει ένα γράμμα με ψευδές περιεχόμενο, σύμφωνα με το οποίο ο βασιλιάς της Τροίας, Πρίαμος, υπόσχεται μεγάλη ποσότητα χρυσού ως ανταμοιβή για να λιποτακτήσει ο Παλαμήδης. Το γράμμα αυτό τοποθετείται κρυφά από τον Οδυσσέα, με ένα χρυσό κύπελλο, σε σακιά σιτηρών του αντιπάλου του (Rose & March, 2016). Ο Παλαμήδης υπερασπίζεται τον εαυτό του με βάση τον αληθή λόγο (κεντρικό στοιχείο επίσης των Αχιλλέα και Αίαντα) (Biesecker-Mast, 1994), κάτι που όμως δεν είναι αρκετό και ο ήρωας καταδικάζεται από τον Αγαμέμνονα πάραυτα σε θάνατο διά λιθοβολισμού, απόντος μάλιστα του Αχιλλέα από τη δίκη (Στεφανίδης, 2004).

Είναι εμφανές λοιπόν ότι ναρκισσισμός, ζήλια, καιροσκοπισμός και εμμονική άρνηση περί αναγνώρισης κάποιου άλλου ως καλυτέρου, είναι γνωρίσματα που χαρακτηρίζουν τον Οδυσσέα, σε αυτές τις διαμάχες του με τον Παλαμήδη. Αναδεικνύεται

λοιπόν εξαρχής η μεροληψία του Ομήρου υπέρ του Οδυσσέα όπως υπογραμμίζεται ήδη από τον Πίνδαρο, στους «Νεμεόνικους» (Μαυρόπουλος, 2008) αλλά και από άλλους μελετητές (Σπανός, 2019).

Δειλία - Φθόνος

Ένα από τα πιο πολυσυζητημένα θέματα του Τρωικού Πολέμου είναι η διένεξη μεταξύ του Αίαντα και του Οδυσσέα, σχετικά με το ποιος θα είναι αυτός ο οποίος θα έχει στην κατοχή του τα όπλα του Αχιλλέα, μετά το θάνατο του. Σημειωτέον ότι, ο Αίαντας, γιος του Τελαμώνα και πρώτος εξάδελφος του Αχιλλέα, θεωρήθηκε ο πιο γενναίος και ο πιο δυνατός ήρωας μετά το γιο του Πηλέα και της Θέτιδας, με τεράστια συνεισφορά στον πόλεμο (Μαυρόπουλος, 2010). Ενώ λοιπόν ο Αίαντας αναμένει τη φυσιολογική εξέλιξη των πραγμάτων, χωρίς τυμπανοκρουσίες, ο Οδυσσέας διακρίνεται για άλλη μία φορά από εμμονική τάση και απαιτεί τα όπλα του Αχιλλέα. Παρόλο που υπάρχουν διαφορετικές εκδοχές αναφορικά με το πώς τα αθάνατα όπλα κατέληξαν στον Οδυσσέα, η πιο γνωστή έχει να κάνει με την προτροπή του Νέστορα να μάθουν οι Αχαιοί τη γνώμη των Τρώων για τους δύο ήρωες, ως – θεωρητικά – αντικειμενικοί κριτές. Έπειτα από κατασκοπεία, σύμφωνα με το έπος «Μικρά Ιλιάς», η στιχομυθία δύο γυναικών της Τροίας καταλήγει στο ότι πιο άξιος είναι ο Οδυσσέας καθώς έμεινε και πολέμησε ενώ ο Αίαντας απλώς μετέφερε στους ώμους του το νεκρό σώμα του Αχιλλέα, υπονοώντας πιθανόν κάποια ένδειξη δειλίας. Σε αυτό το σημείο, τα ερωτήματα που εγείρονται είναι πολλά και ποικίλα.

Ο βασιλιάς της Πύλου, Νέστωρ, δεν επιβεβαιώνει το χαρακτηρισμό του σοφού, για δεύτερη φορά κατά τη διάρκεια του Τρωικού Πολέμου. Η πρώτη, ήταν στον διαπληκτισμό του Αχιλλέα και του Αγαμέμνονα, όπου ενώ τόσο ο ίδιος όσο και όλο το στράτευμα δεν καταλογίζουν στον Αχιλλέα ότι έχει άδικο, εντούτοις υποκύπτει στο φόβο που προκαλεί το σκήπτρο του Αγαμέμνονα και δεν επιλέγει το δίκαιο και το σωστό. Η δεύτερη, συνδέεται φυσικά με τον Αίαντα όπου ενώ ο Νέστωρ γνωρίζει ότι δικαιωματικά του ανήκουν τα όπλα του Αχιλλέα, δεν επιθυμεί να πάρει θέση ούτε ο ίδιος ούτε ο στρατός (πιθανόν και για λόγους εσωτερικών διαταραχών, καθώς ο Αγαμέμνονας, ο Οδυσσέας και ο Διομήδης αποτελούν ξεχωριστή συμμαχία μέσα στο στράτευμα), παρά δίνει έμφαση στην τοποθέτηση των εχθρών, υποστηρίζοντας έμμεσα με τον τρόπο αυτόν, τον Οδυσσέα. Επιπρόσθετα, το θέμα είναι κατά πόσο πρέπει να ληφθεί σοβαρά υπόψη η γνώμη αποκλειστικά και μόνο δύο ατόμων που ανήκουν στο αντίπαλο στρατόπεδο και αν αυτή μπορεί να είναι αντικειμενική. Η απάντηση σε αυτό το ερώτημα, χρησιμοποιώντας απλή λογική, δεν μπορεί να είναι καταφατική.

Η στάση του Αίαντα σε αυτό το περιστατικό δεν είναι τίποτα άλλο από το μεγαλείο του συναισθήματος. Ο μεγάλος ήρωας γυρίζει την πλάτη σε πιθανές ρίψεις βελών (που με κανέναν τρόπο δεν μπορούσε να ελέγξει ο Οδυσσέας και οι υπόλοιποι) και δοράτων και το μόνο που τον ενδιαφέρει είναι να μην ατιμωθεί το σώμα του πολυαγαπημένου νεκρού εξαδέλφου του, κάτι που υποδεικνύει ότι το συναίσθημα υπερέχει της όποιας πιθανότητας επικείμενου θανάτου, έστω άδοξου. Συνεπώς, ο Αίαντας δεν μπορεί να κατηγορηθεί για δειλία, κάτι που αποδεικνύεται εν πολλοίς στην «Ιλιάδα». Οι Αχαιοί προσεύχονται ο Αίαντας να αντιμετωπίσει τον Έκτορα σε μάχη πρόσωπο με πρόσωπο, όχι ο Οδυσσέας. Ο Οδυσσέας δεν είναι σε θέση να αντιμετωπίσει άντρες σαν τον Έκτορα, πόσο μάλλον πιο δυνατούς όπως ο Μέμνων, ο ημίθεος γιος της θεάς Ηούς. Επίσης, όταν ο Έκτορας

βρίσκεται ένα βήμα πριν κατακάψει το στόλο των Αχαιών, γεγονός που θα σήμαινε την αδυναμία επιστροφής τους στην πατρίδα, άρα και την τελική ήττα τους, ο Αίαντας είναι αυτός που σώζει την κατάσταση με την απαράμιλλη ανδρεία του και το σθένος του, όχι ο Οδυσσέας (Μαυρόπουλος, 2010). Αν λοιπόν η επίθεση των Αχαιών είναι ο Αχιλλέας, η άμυνα των Αχαιών και κατ' επέκταση, η εξασφάλιση της ύπαρξης τους είναι ο Αίαντας.

Αντίθετα, η δειλία είναι ένα στοιχείο που χαρακτηρίζει τον Οδυσσέα, με τις αποδείξεις να είναι αρκετές. Εκτός από το πραναφερθέν περιστατικό όπου ο Οδυσσέας αποδείχθηκε πως δεν είναι σε θέση να διαδραματίσει ηγετικό ρόλο όταν η πραγματικότητα είναι ιδιαίτερα ζοφερή, ο ίδιος ο Αγαμέμνονας τον επικρίνει ως δειλό και δολοπλόκο, αφού στη Ραψωδία Θ της «Ιλιάδας», δεν αποδέχεται την παρότρυνση του Διομήδη να βοηθήσει τον Νέστορα που βρισκόταν σε άμεσο κίνδυνο και προτίμησε να καταφύγει στα πλοία των Αχαιών. Η πεποίθηση ότι ο Οδυσσέας είναι ένας άνθρωπος που ακολουθεί την πλάγια οδό και όχι την ευθεία, φαίνεται πως είναι κοινός τόπος τόσο για τους Αχαιούς όσο και για τους Τρώες, με τον Έκτορα και τον Ρήσο, να ταυτίζονται με την άποψη του αρχιστράτηγου των Αχαιών (Μαυρόπουλος, 2010).

Η σκηνή αυτή όμως, κρύβει έναν πολύ μεγαλύτερο συμβολισμό. Ο Αίαντας, δεν μεταφέρει απλώς το σώμα του Αχιλλέα. Θρηνεί το ότι με τον χαμό του ήρωα, αρχίζει και κλυδωνίζεται ο αξιακός κώδικας που ενστερνίζεται απόλυτα και ο ίδιος και που είναι πλήρως αντίθετος με την οδυσσειακή κοσμοθεωρία· η σταθερότητα σε αμετάβλητες αιώνιες αρχές, η ειλικρίνεια, η ευθύτητα, η ακεραιότητα, ο αυτοσεβασμός, ο σεβασμός στους άλλους, η αναζήτηση της αληθείας και του κάλλους, με απώτερο σκοπό την ευδαιμονία και όχι απλώς την ευτυχία.

Όσον αφορά στο καθαυτό περιστατικό μεταξύ του Αίαντα και του Οδυσσέα, οι κατοπινές γενεές που μελετούσαν την «Ιλιάδα», αναγνώριζαν την υπέρ το δέον αδικία στο πρόσωπο του γιου του Τελαμώνα, γεγονός που αντανακλάται και σε απόψεις προσωπικοτήτων μεγάλου βεληνεκούς. Για παράδειγμα, ο Πίνδαρος υποστηρίζει ότι δυστυχώς, η απάτη και το ψέμα του Οδυσσέα νίκησαν τον κρυστάλλινο Αίαντα (Μαυρόπουλος, 2008). Ο Σωκράτης με τη σειρά του, είχε εκφράσει την επιθυμία να συναντήσει στον Άδη, τόσο τον Αίαντα όσο και τον Παλαμήδη, των οποίων η επίγεια ζωή είχε λήξει ένεκα άδικης κρίσης (Σαμαράς, 2007). Το συμπέρασμα λοιπόν που εξάγεται είναι ότι – όπως και στην περίπτωση του Παλαμήδη – ο Οδυσσέας δεν αναγνωρίζει την αξία της ζωής των συμπολεμιστών του (πόσο μάλλον του οποιουδήποτε) προκειμένου να εξασφαλίσει το συμφέρον του. Αναγνωρίζει ωστόσο το λάθος του ετεροχρονισμένα, καθώς παραδίδει τα όπλα του Αχιλλέα, στον γιο του, τον Νεοπτόλεμο. Το κακό όμως έχει ήδη γίνει και γι' αυτόν τον λόγο, ο Οδυσσέας ταυτίζεται νοητικά με την υπόσταση του Τιτάνα Επιμηθέα (ἐπί + μῆδος), αφού σκέφτεται ορθά μετά την πράξη του. Σε αυτό συνηγορεί και η επιθυμία του να ταφεί τελικά ο νεκρός Αίαντας μετά την αυτοκτονία του, όπως παρουσιάζεται στην τραγωδία του Σοφοκλή, «Αίας» (Μαυρόπουλος, 2008). Η κίνηση αυτή του Οδυσσέα ασφαλώς και δεν μπορεί να επαναφέρει τον Αίαντα στη ζωή και σε καμία περίπτωση δεν δικαιολογεί την άκρατη επιθυμία του να επιβιώνει με οποιοδήποτε ανήθικο μέσο.

Ανεντιμότητα - Αναλγησία

Στη Ραψωδία Κ της «Ιλιάδας», πραγματοποιείται μνεία για έναν Τρώα που ονομάζεται

Δόλων (Μαυρόπουλος, 2008). Ο ίδιος προθυμοποιήθηκε να κατασκοπεύσει τους Αχαιούς, αφού ο Έκτορας του υποσχέθηκε τα αθάνατα άλογα του Αχιλλέα (κάτι που ήταν άτοπο καθώς μόνο ο Αχιλλέας μπορούσε να χειριστεί αυτά τα άλογα). Ο Δόλων έπεσε στην παγίδα του Διομήδη και του Οδυσσέα και πιάστηκε αιχμάλωτος. Εκλιπαρώντας για τη ζωή του, ο Οδυσσέας του αποκρίθηκε ότι δεν θα συμβεί τίποτα απολύτως, αρκεί ο Δόλων να καταθέσει όλα όσα ήξερε για τους Τρώες, πληροφορίες πολύ σημαντικές για τους Αχαιούς. Με το πέρας της κατάθεσης του Δόλωνα όμως, ο Οδυσσέας δεν τιμά τη συμφωνία του και ο Διομήδης σκοτώνει τον Τρώα.

Στο επιχείρημα ότι «στον πόλεμο δεν υπάρχουν αρχές παρά μόνο συμφέροντα», υφίσταται αντεπιχείρημα. Όταν ο Πρίαμος καταφθάνει στη σκηνή του Αχιλλέα, ζητώντας του το νεκρό σώμα του Έκτορα για να το θάψει, ο ήρωας του δίνει το λόγο του ότι θα φύγει σώος από το στρατόπεδο των Αχαιών και θα υπάρξει ανακωχή δώδεκα ημερών. Αν ο Αχιλλέας εφάρμοζε την τακτική του Οδυσσέα, ο πόλεμος θα είχε μόλις τελειώσει, με τον θάνατο της κεφαλής του βασιλείου της Τροίας. Πάρα ταύτα, ο Αχιλλέας προβάλλει την τιμή και τον σεβασμό απέναντι στον μεγάλο εχθρό, ακόμα και σε τέτοιες περιστάσεις. Η ίσως πιο συγκινητική στιγμή της «Ιλιάδας», καταδεικνύει με τον πλέον έμπρακτο τρόπο ότι το συγκεκριμένο έπος είναι μεν πολεμικό αλλά όχι φιλοπόλεμο.

Η αναλγησία του Οδυσσέα επισημαίνεται επιπλέον και στην τραγωδία «Εκάβη», του Ευριπίδη (Μαυρόπουλος, 2008). Μετά την άλωση της Τροίας, η Εκάβη, γυναίκα του Πριάμου, παρακαλεί τον Οδυσσέα να μη θυσιάσει την κόρη της, την Πολυξένη. Προσπαθεί να του θυμίσει την ευνοϊκή μεταχείριση της απέναντι του όταν αναγνωρίστηκε μέσα στα τείχη της Τροίας και γονατιστός, την ικέτευε να μην αποκαλύψει την πραγματική του ταυτότητα. Η επιθυμία του φαντάσματος του Αχιλλέα να θυσιαστεί η Πολυξένη στον τάφο του, συγκεντρώνει πολλές πιθανότητες να ήταν η πρόφαση να ικανοποιηθεί το στράτευμα και ο Οδυσσέας – προς ιδίον όφελος πάντα – δεν θα ήθελε με τίποτα να υπάρξει ρήξη στις σχέσεις του με τους νικητές, ειδικά από τη στιγμή που οι εξελίξεις ήταν θετικές σε όλα τα επίπεδα.

Ψέμα

Στην τραγωδία του Σοφοκλή «Φιλοκτήτης», σκιαγραφείται μία επιπλέον αρνητική συνιστώσα του χαρακτήρα του Οδυσσέα. Για να μεταφέρει από τη Λήμνο στην Τροία, τον Φιλοκτήτη με τα φαρμακερά βέλη του Ηρακλή, ποτισμένα στο δηλητηριώδες αίμα της Λερναίας Ύδρας, ο Οδυσσέας χρησιμοποιεί, χωρίς κανέναν ηθικό ενδοιασμό, τον νεαρό Νεοπτόλεμο, το γιο του Αχιλλέα, προκειμένου να τον πείσει να τους ακολουθήσει (Μαυρόπουλος, 2008). Πιο συγκεκριμένα, το ότι ο Νεοπτόλεμος φέρεται δήθεν να έχει εναντιωθεί σε όλους τους Αχαιούς, θα πείσει – σύμφωνα με τον Οδυσσέα – τον Φιλοκτήτη να συνδράμει. Κι ενώ ο Νεοπτόλεμος έχει παραλάβει το τόξο του πληγωμένου ήρωα, η έμφυτη ροπή του προς την αλήθεια, θριαμβεύει. Επιστρέφει το τόξο στον Φιλοκτήτη, αποκαλύπτοντας του την αλήθεια. Ο Νεοπτόλεμος λοιπόν, κρίνεται άξιος απόγονος του Αιακού, του Πηλέα και του Αχιλλέα, καθώς συνεχίζει γενεαλογικά τη διαιώνιση της αρετής. Πιθανόν, η περίπτωση του Νεοπτόλεμου να είναι πιο δύσκολη από αυτήν του πατέρα του, αφού ο Αχιλλέας ναι μεν είχε την έμφυτη τάση προς την αλήθεια αλλά ταυτόχρονα διαπαιδαγωγήθηκε και από τον Κένταυρο Χείρωνα ενώ ο Νεοπτόλεμος, βασίστηκε μόνο στην πρώτη πτυχή.

Σε κάθε περίπτωση, ο Οδυσσέας χάνει την ψυχραιμία του και απειλεί ότι ο Φιλοκτήτης θα μεταβεί στην Τροία, είτε το επιθυμεί ο γιος του Αχιλλέα είτε όχι. Αυτή του η τοποθέτηση είναι που αναδεικνύει τον φόβο του Οδυσσέα διότι γνωρίζει πολύ καλά την ορμή του Νεοπτόλεμου, η οποία παρά τη νεαρή του ηλικία είναι εφάμιλλη του πατέρα του. Φόβο δείχνει ο ίδιος και στην περίπτωση που ο Φιλοκτήτης τον σημαδεύει με τα βέλη του και εξαφανίζεται. Κάτι ανάλογο ισχύει και στην τραγωδία του Σοφοκλή «Αίας», όπου τρέμει στην ιδέα ότι θα έρθει αντιμέτωπος με τον Αίαντα ενώ ο μεγάλος ήρωας συνέρχεται από την οργή του (Μαυρόπουλος, 2008).

Είναι ηλίου φαεινότερον ότι, μέσω του Νεοπτόλεμου, ο Οδυσσέας έρχεται για ακόμη μία φορά σε σύγκρουση με τον κόσμο του Αχιλλέα. Σχετικοποιεί οποιαδήποτε ανώτερη αξία με στόχο μόνο το κέρδος, χωρίς να ενδιαφέρεται για οτιδήποτε άλλο, κάτι που παραδέχεται ο ίδιος στη φράση «ὅταν τι δρᾷς εἰς κέρδος, οὐκ ὀκνεῖν πρέπει». Απεναντίας, ο Αχιλλέας στη Ραψωδία Ι της «Ιλιάδας», υποστηρίζει ότι όσο μίσος έχει για τις πύλες του Κάτω Κόσμου άλλο τόσο έχει γι' αυτόν που άλλα έχει στο μυαλό του και άλλα λέει.

Το ψέμα ήταν κάτι που οι Έλληνες δεν ενέκριναν, με τον Πλάτωνα να θεωρεί ότι το ψέμα δεν είναι ούτε ορθό ούτε νόμιμο (Τερεζής & Πετρίδου, 2017) και ότι είναι απεχθής αυτός που προσπαθεί να κάνει οτιδήποτε για να σωθεί (Σαμαράς, 2007) ενώ ακόμα κι ο Αριστοτέλης που είναι γενικά πιο μετριοπαθής από τον Πλάτωνα, επικροτεί αυτόν που δεν λέει ψέματα (Λυπουρλής, 2006). Δεν είναι τυχαίο λοιπόν που ο Οδυσσέας χαρακτηρίζεται ως ραδιούργος και πονηρός αφού τα αποτελέσματα αυτών των γνωρισμάτων συνάδουν με τον μεταβαλλόμενο και ασταθή κόσμο των αισθήσεων ή αλλιώς, τον κόσμο των ψευδαισθήσεων, μία κατάσταση ύπαρξης που ο ιδεαλιστής Πλάτων δεν έχει σε καμία εκτίμηση.

Τέλος, ο δόλος του εμφανίζεται και στην περίπτωση της Ιφιγένειας, στο έργο του Ευριπίδη «Ιφιγένεια εν Ταύροις» (Ράπτης, 2003), όπου ενώ της έταξε ότι θα παντρευτεί με τον Αχιλλέα, στην πραγματικότητα αυτό ήταν το ψέμα που θα την οδηγούσε απρόσκοπτα στο βωμό της θυσίας, για να εξευμενιστεί η θεά Άρτεμις και να ξεκινήσουν τα πλοία των Αχαιών με ούριο άνεμο. Με δεδομένα όλα τα παραπάνω, θα μπορούσε άνετα να ισχυριστεί κάποιος ότι η φράση «ο σκοπός αγιάζει τα μέσα», βρίσκεται σε απόλυτη αντιστοιχία με τον ραδιούργο Οδυσσέα.

ΕΠΙΛΟΓΟΣ

Απώτερος στόχος του παρόντος πονήματος ήταν η συμπλήρωση ξεχασμένων φηφίδων του μωσαϊκού του Οδυσσέα, όσον αφορά στη συνολική προσωπικότητα του. Τα μυθικά πρόσωπα, όπως και τα ιστορικά, οφείλουν να διακρίνονται από αντικειμενική ανάγνωση. Παρά το γεγονός ότι οι συγγραφείς των τραγωδιών που αναφέρθηκαν έζησαν μεταγενέστερα του Ομήρου, η καλλιέργεια τους δεν τους απαγόρευσε να αναδύσουν στην επιφάνεια άγνωστες και άσχημες πτυχές του Οδυσσέα, οι οποίες αναλύθηκαν πιο πάνω.

Επομένως, όπως πολύ εύστοχα παρατηρεί ο Τουμασάτος (2018), ο Οδυσσέας δεν μπορεί να θεωρηθεί «τραγικό» πρόσωπο, όπως ο Αχιλλέας, ο Αίαντας, ο Φιλοκτήτης και η Αντιγόνη, για τον πολύ απλό λόγο ότι δεν αντιμετωπίζει κάτι υπερφυσικό. Η

εγωκεντρική και επιμήθεια νοοτροπία του έρχονται σε πλήρη αντίθεση με την ευγενική φύση και αριστοκρατική (όρος ταυτισμένος με την αρετή) ανατροφή του αντιπάλου δέους του, του Αχιλλέα, ο οποίος μέσω της αληθείας, του δικαίου και του ορθού ακέραιου λόγου, αντιπαραβάλλει έναν αξιακό κώδικα με αμετάβλητα, καθάρια ιδεώδη (Spanos, 2015; Spanos, 2016).

Με το θάνατο του Αίαντα και μεταγενέστερα, του Νεοπτόλεμου, η οδύσσεια κοσμοθεωρία επικρατεί μέχρι τη σήμερον ημέρα, όχι σαφώς επειδή είναι η σωστή αλλά εξαιτίας της ροπής της ανθρώπινης φύσης προς το εύκολο, το ψεύδος, το δόλο, τη μηχανορραφία, την πανουργία, το «υπερεγώ», ούσα η φυσική εξέλιξη των πραγμάτων. Απεναντίας, ο αχίλλειος κώδικας είναι ζήτημα προσωπικής επιλογής και ενατένισης, γεγονός που υποδηλώνει την πάταξη των ενστίκτων και την αφοσίωση στον μακρόκοσμο των ιδεών, μέσω της προσωπικής περιήγησης στην ατραπό της αληθείας.

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

Bartol, K. (2017). Was Calypso able to make Odysseus immortal?, *Symbolae Philologorum Posnaniensium Graecae et Latinae*, 27 (2), pp. 5-16.

Bassino, P. (2022). Palamedes: The sophistic hero, in: Bassina, P. & Benzi, N., *Sophistic views of the epic past from the classical to the imperial age*, London: Bloomsbury Publishing Plc.

Biesecker-Mast, G. J. (1994). Forensic rhetoric & the constitution of the subject: Innocence, truth & wisdom in Gorgias' Palamedes & Plato's Apology, *Rhetoric Society Quarterly*, 24 (3/4), pp. 148-166.

Cantrell, A. P. (2011). *Palamedes*, Diplomatic Thesis, Master of Arts, College of Arts & Sciences, Georgia State University.

Fernandez-Cano, A. & Fernandez-Guerrero, M. I. (2011). The classical myth of Ulysses versus Palamedes: An early metaphor for the qualitative/quantitative debate?, *Quality & Quantity*, 45, pp. 525-538.

Λυπουρλής, Δ. Δ. (2006). Αριστοτέλης: Ηθικά Νικομάχεια (Βιβλία Ε'-Κ'), Θεσσαλονίκη: Ζήτρος.

Μαυρόπουλος, Γ. Θ. (2010). Ομήρου Ιλιάδα, Θεσσαλονίκη: Ζήτρος.

Μαυρόπουλος, Γ. Θ. (2008). Σοφοκλής: Αίας, Θεσσαλονίκη: Ζήτρος.

Μαυρόπουλος, Γ. Θ. (2008). Ευριπίδης: Εκάβη, Θεσσαλονίκη: Ζήτρος.

Μαυρόπουλος, Γ. Θ. (2008). Σοφοκλής: Φιλοκτήτης, Θεσσαλονίκη: Ζήτρος.

Μαυρόπουλος, Γ. Θ. (2008). Πίνδαρος: Πυθιόνικοι – Νεμεόνικοι, Θεσσαλονίκη: Ζήτρος.

McClymont, J. D. (2008). The character of Circe in the Odyssey, *Akroterion*, 53 (1), pp. 21-29.

Ράπτης, Α. Γ. (2003). Ευριπίδης: Ιφιγένεια εν Ταύροις, Θεσσαλονίκη: Ζήτρος.

Rose, H. J. & March, J. (2016). *Palamedes*, Oxford: Oxford Research Encyclopedia of Classics.

Σαμαράς, Θ. (2007). Απολογία Σωκράτους – Κρίτων, Θεσσαλονίκη: Ζήτρος.

Σπανός, Δ. Β. (2019). Η ημέρα που ο Όμηρος δεν ύμνησε τον Αχιλλέα, 2ο Διεθνές Επιστημονικό Συνέδριο «Ο ομηρικός Αχιλλέας: Διαχρονικές αντανακλάσεις στην τέχνη & τη γραμματεία», 07-09/02, Φάρσαλα.

Spanos, D. V. (2016). "Heritage management & interpretation: The mortal god behind the armor", *Studia Universitatis Babes Bolyai-Studia Europaea*, 61 (3), pp. 177-193.

Spanos, D. V. (2015). "The hidden myth of a forgotten kingdom: The potential of ancient Phthia as cultural heritage center", *2nd International Conference on Changing Cities: Spatial, Design, Landscape & Socio-economic dimensions*, June 22-26, Porto Heli, Greece.

Στεφανίδης, Μ. (2004). Ιλιάδα, Αθήνα: Σίγμα.

Τερεζής, Α. Χ. & Πετρίδου, Λ. (2017). Πλάτων*:* Νόμοι, Θεσσαλονίκη: Ζήτρος.

Τουμασάτος, Η. (2018). Η «σκοτεινή» πλευρά του Οδυσσέα, διαθέσιμο στο: Η «ΣΚΟΤΕΙΝΗ» ΠΛΕΥΡΑ ΤΟΥ ΟΔΥΣΣΕΑ – Ithacanews [πρόσβαση 20/11/2021].

Tsagalis, C. (2014). Verses attributed to the "*Telegony*", *The Classical Quarterly*, 64 (2), pp. 448-461.

Tsagalis, C. (2008). *The oral palimpsest: Exploring intertextuality in the Homeric epics*, Washington DC: Center for Hellenic Studies.

Woodford, S. (2013). Palamedes seek revenge, *The Journal of Hellenic Studies*, 114, pp. 164-169.

ΔΙΑΔΙΚΤΥΟ

Μύθος & θεματογραφία: Η αναθεώρηση του ηρωικού, διαθέσιμο στο: https://www.greek-language.gr/digitalResources/ancient_greek/encyclopedia/hellenistic/page_069.html?prev=true [πρόσβαση 11/12/21].

Ο τουρισμός ως χώρος συνάντησης πολιτισμών

Τσουμάνη Αρετή
Εκπαιδευτικός - 8ο Δημοτικό Σχολείο Ιωαννίνων
tsoumaniaret@yahoo.gr

ΠΕΡΙΛΗΨΗ

Έντονο είναι το ενδιαφέρον που παρατηρείται για την ανάδειξη του πολιτιστικού αποθέματος του τόπου, με σκοπό όχι μόνο την προστασία του αλλά και την προσέλκυση τουριστών. Ο τουρισμός αποτελεί μία έννοια που συνδέεται άρρηκτα με τον άνθρωπο, την προσωπικότητά του, τη θέση του στην κοινωνία και τις ανάγκες του. Ο τουρισμός ως κοινωνικό φαινόμενο βρίσκεται σε πλήρη αλληλεξάρτηση με κάθε οικονομική και κοινωνική δραστηριότητα, αλλά και σε άμεση αλληλεπίδραση με τον πολιτισμό. Ως φαινόμενο, ο τουρισμός έχει και μια κοινωνιολογική πτυχή. Φέρνει τους πολίτες όλου του κόσμου σε επαφή και υπό αυτή την έννοια συνδέεται άμεσα με την προβολή και την εξωστρέφεια της πολιτισμικής δημιουργίας. Άλλωστε ο πολιτισμός αποτελεί τη ζωοφόρο έκφραση της ζωής του ανθρώπου. Αυτήν ακριβώς την έκφραση μιας χώρας, μιας περιοχής, την κουλτούρα, την παιδεία, τα ήθη και τα έθιμα επιδιώκει να ζήσει ο επισκέπτης, ο τουρίστας. Να γνωρίσει το γίγνεσθαι του κάθε λαού, να γίνει μέρος της εμπειρίας. Ο τουρισμός προστατεύει αλλά και αναδεικνύει το πολιτιστικό περιβάλλον, την κουλτούρα μιας περιοχής, τα ήθη και τα έθιμα του λαού. Ανασαίνει από τον πολιτισμό, διαβαίνει τους ιστορικούς του δρόμους, ενώ αποτελεί ταυτόχρονα και αιτία παγκοσμίου μεταλαμπάδευσης των μηνυμάτων του. Η διαλεκτική σχέση και διασύνδεση μεταξύ του τουρισμού και του πολιτισμού, ενσαρκώνεται, μεταξύ άλλων, και στην ανάπτυξη του πολιτιστικού τουρισμού. Οι σύγχρονοι «δημιουργικοί επισκέπτες» είναι αναζητητές εμπειρίας, που επιθυμούν να μάθουν κάτι νέο, να συμμετάσχουν στο πολιτιστικό γίγνεσθαι και στον τοπικό τρόπο ζωής. Είναι η κουλτούρα αυτή, που μπορεί να κάνει την ελπίδα να ζωντανέψει, η δύναμη αυτή, που θα αξιοποιήσει τις αρετές, για να γίνει η προσδοκία, μιας σύγχρονης αναπτυσσόμενης

πραγματικότητας. Ο τουρισμός και ο πολιτισμός αποτελούν προνομιακό πεδίο συνεργασίας και σύσφιξης των σχέσεων μεταξύ λαών και πολιτισμών, πόσο μάλλον μεταξύ αυτών με μακραίωνη ιστορία. Η σημασία της προστασίας, της διατήρησης και της ανάδειξης της πολιτιστικής φυσιογνωμίας του κάθε κράτους αποτελεί προϋπόθεση για μια ισόρροπη και ολοκληρωμένη ανάπτυξη. Για τον λόγο αυτό, το πολιτιστικό προϊόν χρήζει αξιοποίησης λόγω της σημασίας του ως εργαλείο οικονομικής, κοινωνικής και πολιτισμικής συνοχής.

Λέξεις-κλειδιά: *Πολιτισμός, τουρισμός, πολυπολιτισμικότητα, πολιτιστική ταυτότητα.*

ΕΙΣΑΓΩΓΗ

Ο τουρισμός ως κοινωνικό φαινόμενο βρίσκεται σε πλήρη αλληλεξάρτηση με κάθε οικονομική και κοινωνική δραστηριότητα, αλλά και σε άμεση αλληλεπίδραση με τον πολιτισμό. Ο Πολιτισμός είναι η βάση για βελτίωση της ποιότητας της ζωής και ως τέτοια αποτελεί κύριο συστατικό της Κοινωνίας της Πληροφορίας Το Πολιτιστικό Απόθεμα αποτελεί πηγή πλούτου από την οποία αντλεί περιεχόμενο η σύγχρονη Κοινωνία της Γνώσης. Η διαδρομή και ανάπτυξη της οποίας είναι αιώνες τώρα στενά συνυφασμένη με την έννοια του πολιτισμού.

Ήδη από την αρχαία εποχή, ο άνθρωπος έχει εκδηλώσει την ανάγκη να πραγματοποιεί μετακινήσεις με στόχο να επισκεφθεί νέους τόπους και να γνωρίσει τους ανθρώπους που ζουν εκεί και τον πολιτισμό τους. Από τα πολύ παλιά χρόνια ο άνθρωπος ήθελε να ταξιδεύει με αφορμή διάφορες συγκυρίες όπως επαγγελματικές για την επίτευξη μιας εμπορικής συμφωνίας, θρησκευτικές για την επίσκεψη ενός ιερού χώρου, εκπαιδευτικές για την παρακολούθηση κάποιων διαλέξεων ή άλλων ενδιαφερόντων του. Αυτά τα ταξίδια για την πραγματοποίηση διαφόρων δραστηριοτήτων πέρασαν μέσα από τους αιώνες και έφτασαν έως και σήμερα με την έννοια του τουρισμού. Ο τουρισμός είναι ένα πολυδιάστατο φαινόμενο που έχει αρκετές επιπτώσεις στην οικονομία, στην κοινωνία, στο περιβάλλον, στον πολιτισμό, στις διεθνείς σχέσεις αλλά και στην ποιότητα ζωής.

ΘΕΩΡΗΤΙΚΗ ΠΡΟΣΕΓΓΙΣΗ

Ξεκινώντας την παρουσίαση του θεωρητικού υποβάθρου, θεωρήθηκε σκόπιμο να παρουσιαστεί η έννοια του τουρισμού και χρήσιμα στοιχεία που σχετίζονται με αυτή. Επιχειρείται η εννοιολογική αποσαφήνιση του όρου και η παρουσίαση των διαφορετικών του διαστάσεων, σκιαγραφείται το προφίλ του σύγχρονου τουρίστα και, τέλος, παρουσιάζονται στοιχεία που σχετίζονται με την ανάπτυξη και τη σπουδαιότητα του τουρισμού στο διεθνές πεδίο. και της σπουδαιότητάς του σε όλα τα επίπεδα.

Ο τουρισμός αποτελεί μια έννοια που συνδέεται άρρηκτα με τον άνθρωπο, την προσωπικότητά του, τη θέση του στην κοινωνία και τις ανάγκες του. Κατέχει ιδιαίτερη θέση στα πλαίσια της σύγχρονης, πολυπολιτισμικής κοινωνίας. Μέσα από τον τουρισμό είναι δυνατό να προωθηθούν οι αρχές της πολυπολιτισμικότητας, να ενισχυθεί η αποδοχή στη διαφορετικότητα των λαών. Η διεύρυνση μπορεί να επιτευχθεί μέσα από την επαφή με το διαφορετικό, με τους ανθρώπους που συνθέτουν διαφορετικούς πολιτισμούς,

έχουν διαφορετικά ήθη και έθιμα, παραδόσεις και γλώσσα. Η επαφή με διαφορετικούς πολιτισμούς και εθνικότητες και η αλληλεπίδραση μεταξύ τους είναι από τα βασικότερα χαρακτηριστικά της ανάπτυξης του τουρισμού. Ανάδειξη όχι μόνο των διαφορετικών στοιχείων, αλλά και αυτών στα οποία οι διαφορετικοί εκ πρώτης όψεως πολιτισμοί συγκλίνουν, καταδεικνύοντας τη δυνατότητα των ανθρώπων να συνυπάρξουν αρμονικά (Page & Connell, 2006).

ΕΝΝΟΙΟΛΟΓΙΚΗ ΠΡΟΣΕΓΓΙΣΗ ΤΟΥ ΤΟΥΡΙΣΜΟΥ

Ο τουρισμός αποτελεί ένα παγκόσμιο, σύνθετο και πολύ-παραγωγικό φαινόμενο που εξετάζεται υπό διάφορες σκοπιές, όπως κοινωνιολογικές, οικονομικές και γεωγραφικές, για το λόγο ότι μπορεί να επηρεαστεί από πτυχές της κοινωνικής, οικονομικής και πολιτικής ζωής, αλλά και από το περιβάλλον (Τσάρτας, 1998). Επίσης δηλώνει την ανάγκη για διασκέδαση ψυχαγωγία, αναψυχή και μύηση σε καινούργιες εθνοτικές κουλτούρες, ήθη και παραδόσεις, ενώ τα στοιχεία τα οποία δεν μπορούν να συμπεριληφθούν σε έναν ορισμό, είναι η οποιαδήποτε αναφορά που παραπέμπει σε μετανάστευση ή προσφυγιά, στοιχείο το οποίο είναι εκτός των ορίων της έννοιας του τουρισμού (Βαγιώνης, 2002).

Η ανάγκη για μελέτη του τουριστικού φαινομένου και των επιμέρους πτυχών του έχει οδηγήσει στη διατύπωση διάφορων ορισμών γι' αυτόν. Έως σήμερα δεν έχει καταστεί δυνατή η διατύπωση ενός ευρέως αποδεκτού ορισμού, γεγονός που αντικατοπτρίζει την ύπαρξη πλήθους διαφορετικών οπτικών για το συγκεκριμένο φαινόμενο, καθώς και την εστίαση των μελετητών του σε διαφορετικές πτυχές του, ανάλογα με το πεδίο δραστηριότητας και τις ανάγκες της εκάστοτε περίστασης. Το 1991 ο Παγκόσμιος Οργανισμός Τουρισμού (WTO) προχώρησε στη διατύπωση ενός τεχνικού ορισμού για τον τουρισμό που αναφέρει ότι ως φαινόμενο αναφέρεται στο σύνολο των δραστηριοτήτων που το άτομο πραγματοποιεί, όταν ταξιδεύει έξω από το σύνηθες περιβάλλον του, εφόσον ο σκοπός του ταξιδιού αυτού δεν συνδέεται με την πραγματοποίηση αμειβόμενων δραστηριοτήτων στον τόπο του προορισμού (WTO, 1991, όπως αναφ. στο Page & Connell, 2006).

Σύμφωνα με τον ορισμό που δόθηκε από τον Οργανισμό Ηνωμένων Εθνών το 1991 (όπως αναφ. στο Vanhove, 2010), ο τουρισμός περιλαμβάνει το σύνολο των δραστηριοτήτων που πραγματοποιούν τα άτομα που ταξιδεύουν σε διαφορετικούς τόπους από το σύνηθες περιβάλλον τους και διαμένουν εκεί για διάστημα που δεν υπερβαίνει το έτος με σκοπό ψυχαγωγικό, επαγγελματικό ή άλλο, αρκεί αυτός να μη σχετίζεται με την άσκηση αμειβόμενης δραστηριότητας στον τόπο προορισμού.

Σε μία άλλη άποψη, αυτή του Gartner (2001), ο τουρισμός «λαμβάνει χώρα με τη βοήθεια των τουριστών, των ατόμων δηλαδή που εκδράμουν σε έναν άλλο τόπο ή χώρα για λόγους αναψυχής ή ευχαρίστησης». Στον ελλαδικό βιβλιογραφικό χώρο η έννοια του τουρισμού έχει εξίσου αναλυθεί αρκετά. «Ο τουρισμός θα μπορούσε να οριστεί ως η σύντομη μετακίνηση και παραμονή ανθρώπων από τον σταθερό τους τόπο σε έναν άλλο με στόχο την ικανοποίηση των ταξιδιωτικών αναγκών και επιθυμιών τους, παράλληλα με την φιλοξενία και προσπάθεια όσο το δυνατόν καλύτερης ένταξης τους στην νέα περιοχή από τους ντόπιους κατοίκους» (Ηγουμενάκης & Κραβαρίτης, 2004).

Ο τουρισμός διαφοροποιείται από άλλες μετακινήσεις, είναι σημαντικό να γίνει

αναφορά στα βασικά του χαρακτηριστικά, τα οποία είναι τα ακόλουθα:

- Οι άνθρωποι μετακινούνται προς διαφορετικούς προορισμούς είτε μεμονωμένα είτε μαζικά και διαμένουν εκεί για διάστημα που ξεπερνά τις 24 ώρες με βασικό σκοπό την ψυχαγωγία.
- Ο τουρισμός περιλαμβάνει συγκεκριμένα στοιχεία, δηλαδή το ταξίδι προς και από έναν προορισμό, τη διαμονή και τη διατροφή των τουριστών εκεί.
- Το ταξίδι που πραγματοποιείται έχει ως βασικό στόχο την πραγματοποίηση δραστηριοτήτων που συνδέονται με τον τουρισμό.
- Η μετακίνηση των τουριστών στους τουριστικούς προορισμούς έχει χαρακτήρα βραχυχρόνιο και προσωρινό, αφού η πρόθεσή τους είναι να επιστρέψουν στον συνήθη τόπο διαμονή τους έπειτα από την παρέλευση συγκεκριμένου χρονικού διαστήματος (Λαγός, 2005).

Ο τουρισμός αποτελεί ένα σύνολο δραστηριοτήτων, αγαθών, υπηρεσιών και παραγωγικών μονάδων που προσφέρει μια τουριστική ή ταξιδιωτική εμπειρία σε άτομα ή ομάδες ατόμων που φεύγουν προσωρινά από τον τόπο μόνιμης διαμονής τους και ταξιδεύουν στον τουριστικό προορισμό που έχουν επιλέξει με σκοπό την ικανοποίηση των τουριστικών αναγκών ή επιθυμιών τους (Διάγραμμα 1).

Διάγραμμα 1: Το τουριστικό σύνθετο (Ν. Ηγουμενάκης, Τουριστική οικονομία, 1991).

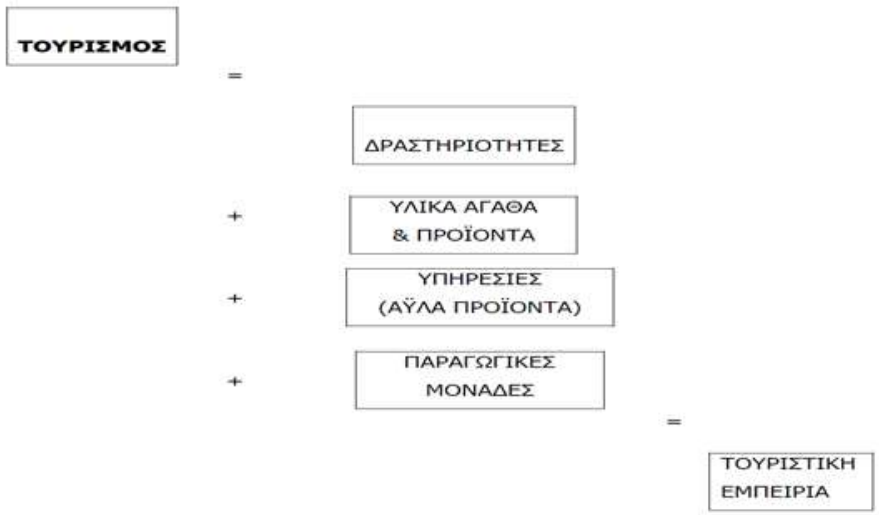

ΙΣΤΟΡΙΚΗ ΑΝΑΔΡΟΜΗ

Ήδη από την αρχαία εποχή, ο άνθρωπος έχει εκδηλώσει την ανάγκη να πραγματοποιεί μετακινήσεις με στόχο να επισκεφθεί νέους τόπους και να γνωρίσει τους ανθρώπους που ζουν εκεί και τον πολιτισμό τους. Μέσα από τα κείμενα που έχουν αφήσει οι αρχαίοι γεωγράφοι και περιηγητές, όπως είναι ο Παυσανίας και ο Στράβων, καταδεικνύεται η ύπαρξη των πρώτων τουριστικών ταξιδιών. Οι περιηγητές αυτοί επισκέφθηκαν πλήθος

προορισμών και κατέγραψαν τις εντυπώσεις που συνδέονται με αυτή τους την εμπειρία (Ηγουμενάκης, Κραβαρίτης & Λύτρας, 2002).

Ο τουρισμός δεν είναι πεδίο σύγχρονο, αφού έχει αναπτυχθεί ήδη από την αρχαία εποχή. Τα πρώτα ψήγματά του, μάλιστα, εντοπίστηκαν, σύμφωνα με τον Leuterio (2007) στην αρχαία Βαβυλώνα, καθώς και αργότερα, στην αρχαία Ελλάδα και τη Ρώμη. Οι τουρίστες συνήθιζαν να μετακινούνται για διαφορετικούς λόγους (Βαρβαρέσος, 2013· Cristea, 2012). Αργότερα, στην περίοδο της Αναγέννησης, αναπτύχθηκαν διαφορετικές μορφές τουρισμού και εμφανίστηκαν νέοι τύποι ταξιδιωτών, ενώ το 1800 χρησιμοποιήθηκε για πρώτη φορά ο όρος tourist (Leuterio, 2007). Η μορφή του τουρισμού, ωστόσο, όπως σήμερα έχει επικρατήσει στο διεθνές πεδίο, διαμορφώθηκε από το τέλος του Β' Παγκοσμίου Πολέμου κι έπειτα (Ηγουμενάκης & Κραβαρίτης, 2004). Στην σύγχρονη εποχή, άρχισε να εμφανίζεται σταδιακά από τον 19ο αιώνα, άκμασε κατά την διάρκεια του 20ου αιώνα και είχε αυξητική συχνότητα μετά το τέλος του Β' Παγκοσμίου Πολέμου (Κολτσιδόπουλος, 2000).

ΑΙΤΙΑ ΤΟΥ ΤΟΥΡΙΣΜΟΥ

Ο τουρισμός ως μια δραστηριότητα ελεύθερου χρόνου αναφέρεται σε μια σειρά αλληλοεξαρτώμενων διαδικασιών και διακρίνεται ως προς τη φύση του σε τρεις διαστάσεις:

- **Την οικονομική διάσταση:** αφορά στις διαδικασίες παραγωγής και κατανάλωσης αγαθών και υπηρεσιών τα οποία ανταλλάσσονται μεταξύ παραγωγών και καταναλωτών.
- **Την κοινωνικο-πολιτιστική διάσταση**: περιλαμβάνει διαδικασίες αλληλεπίδρασης και επικοινωνίας μεταξύ διαφόρων κοινωνικών ομάδων (ντόπιων – τουριστών) με διαφορετικά πολιτιστικά χαρακτηριστικά.
- **Τη χωρική-περιβαλλοντική διάσταση:** περιέχει τις διαδικασίες δημιουργίας, χρήσης και διαχείρισης των φυσικών και ανθρωπογενών πόρων σε συγκεκριμένο χρόνο καθώς και τους όρους και περιορισμούς ως προς τον τύπο της τουριστικής Ανάπτυξης (Βαγιώνης, 2002).

Ο σύγχρονος τουρίστας, σύμφωνα με τον ορισμό του Παγκόσμιου Οργανισμού Τουρισμού (Vanhove, 2010), είναι ο άνθρωπος που πραγματοποιεί μετακινήσεις εκτός του συνήθους τόπου διαμονής του, οι οποίες διαρκούν για διάστημα μικρότερο του ενός έτους. Τα αίτια που οδηγούν στην πραγματοποίηση των ταξιδιών μπορεί να είναι πολλά, ανάλογα με τις συγκεκριμένες περιστάσεις και ανάγκες του εκάστοτε τουρίστα. Ειδικότερα, τα κίνητρα αυτά είναι δυνατό να ταξινομηθούν σε τέσσερις ευρείες κατηγορίες, που περιλαμβάνουν (Ηγουμενάκης & Κραβαρίτης, 2004):

- Τα φυσικά και κλιματολογικά κίνητρα. Στο συγκεκριμένο πεδίο εντάσσεται το σύνολο των σχετικών στοιχείων που αποτελούν κίνητρο για τους τουρίστες, για παράδειγμα, η γεωμορφολογία του προορισμού, το κλίμα, η βλάστηση, οι καιρικές συνθήκες κοκ.
- Τα πολιτιστικά κίνητρα, όπου εντάσσεται η πολιτιστική κληρονομιά ενός τόπου προορισμού, τα μνημεία και η ιστορία του, οι ιστορικοί και αρχαιολογικοί χώροι κοκ.

- Τα οικονομικά κίνητρα, τα οποία περιλαμβάνουν το κόστος ζωής των τόπων προορισμού, το κόστος του ταξιδιού, είτε μεμονωμένου είτε ομαδικού κοκ.
- Τα ψυχολογικά κίνητρα που σχετίζονται με τις εσωτερικές παρορμήσεις των τουριστών, την ανάγκη τους για αλλαγή και για απόκτηση νεών εμπειριών.

Τα κίνητρα για τη συμμετοχή στον τουρισμό βασίζονται σε δυο διαστάσεις:

- τη σημασία του πολιτισμού για τον επισκέπτη και
- την παρουσίαση και το επίπεδο της υποδοχής του πολιτισμού στον τόπο προορισμού.

Η διάσταση της σημασίας του πολιτισμού και της κουλτούρας για τον επισκέπτη αποτελεί συνάρτηση των παρακάτω στοιχείων:

- Τον κύριο λόγο για την επίσκεψη ενός τουριστικού προορισμού.
- Τους παράγοντες που καθορίζουν την επιλογή ενός τουριστικού προορισμού.
- Τη σημασία των πολιτιστικών αγαθών κατά τον προγραμματισμό του ταξιδιού σε έναν τουριστικό προορισμό.
- Τις δράσεις που αναλαμβάνονται μέσα στο πλαίσιο της προετοιμασίας ενός ταξιδιού (Σχήμα 1), (McKercher & Du Cros 2002).

Σχήμα 1: Τουριστικός προορισμός

Ο ΤΟΥΡΙΣΜΟΣ ΣΤΗΝ ΕΛΛΑΔΑ ΔΙΑΧΡΟΝΙΚΑ

Η χώρα μας, εκμεταλλευόμενη την τεράστια αρχαιοελληνική πολιτιστική κληρονομιά και την πλούσια παρουσία του αρχαιολογικού της πλούτου, αποτελεί ένα «μαγνήτη» προσέλκυσης τουριστών με σημαντικές συγκριτικές διαφορές έναντι άλλων προορισμών.

Η ιστορία της πολιτιστικής κληρονομιάς της Ελλάδος περιλαμβάνει την προϊστορική περίοδο, την Βυζαντινή και τη νεότερη ιστορία με αξιοθαύμαστα μνημεία από κάθε εποχή. Η πολιτιστική μας κληρονομιά εμπεριέχει επίσης στοιχεία από πολλούς διαφορετικούς πολιτισμούς που έκαναν το πέρασμα τους και άφησαν το στίγμα τους στη χώρα μας. Μέσω του τουρισμού, προβάλλεται ο αρχαίος και ο νεότερος ελληνικός πολιτισμός, καθώς και η ελληνική γλώσσα η οποία είναι μία από τις πανάρχαιες γλώσσες και πρέπει όχι μόνο να κρατηθεί ζωντανή, αλλά και να καλλιεργηθεί. Η Ελλάδα αποτελεί την κοιτίδα του πολιτισμού, καθώς σ' αυτή γεννήθηκαν και αναπτύχθηκαν οι πρώτες μορφές του, ενώ στα ελλαδικά πλαίσια άνθισε ο πρώτος παγκόσμιος διαφωτισμός τον 5ο αιώνα π.Χ. στην αρχαία Αθήνα, όπου εξελίχθηκαν σε υψηλό βαθμό οι επιστήμες, οι τέχνες, τα γράμματα και ιδιαίτερα η φιλοσοφία (Καφούρος, 2015).

Η Ελλάδα, χάρη στη γεωγραφική της θέση, υπήρξε σταυροδρόμι πολιτισμών που έχουν αφήσει παντού τα ίχνη τους (αρχιτεκτονική μνημείων και οικισμών, μικροτεχνία, καθημερινή ζωή, διατροφικές συνήθειες, μορφές λαϊκής τέχνης στις διάφορες περιοχές). Μετά την λήξη του Β' Παγκοσμίου Πολέμου υπήρξε ραγδαία τουριστική ανάπτυξη στην Ελλάδα με τον πολιτιστικό τουρισμό να προωθείται με διάφορες πολιτικές και κυρίως με τη δημιουργία μουσείων, την ανάδειξη των αρχαιολογικών χώρων, την διεξαγωγή πολιτιστικών φεστιβάλ και με πολλές ακόμα ενέργειες προώθησης του πολιτιστικού τουρισμού. Οι πολιτιστικές υποδομές που εντάσσονται στην λίστα αξιοθέατων προσέλκυσης πολιτιστικών τουριστών είναι, κυρίως οι παρακάτω:

- Αρχαιολογικοί χώροι
- Πολιτιστικές εκδηλώσεις
- Κινηματογράφοι
- Μνημεία
- Μουσεία
- Θέατρα
- Φεστιβάλ
- Θρησκευτικές εκδηλώσεις και προσκυνήματα

Η σημασία του τουρισμού για την ελληνική οικονομία είναι δεδομένη. Η πλούσια πολιτιστική κληρονομιά, η εκτεταμένη ακτογραμμή και το φυσικό περιβάλλον είναι ορισμένα από τα συγκριτικά πλεονεκτήματα που καθιστούν τη χώρα από τους σημαντικότερους τουριστικούς προορισμούς παγκοσμίως. Τα ιστορικά μνημεία, οι αρχαιολογικοί χώροι, τα μουσεία και γενικότερα κάθε πολιτιστικό κληροδότημα που εσωκλείει στοιχεία από το παρελθόν και την κουλτούρα του εκάστοτε πολιτισμού, αποτελεί αδιαμφισβήτητα ένα ισχυρό κίνητρο για την προσέλκυση ενδιαφέροντος και για την πραγματοποίηση ενός ταξιδιού (Καφούρος, 2015).

Ήδη από την αρχαιότητα, η Ελλάδα διαθέτει μια πλούσια ιστορία και ένα μεγάλο αριθμό μνημείων, στοιχεία που δημιουργούν και θέτουν προς αξιοποίηση μία τεράστια πολιτιστική κληρονομιά. Η σύνδεση του ελληνικού πολιτισμού με τον τουρισμό, με σκοπό την ανάπτυξη του τελευταίου, είναι επομένως επιτακτική.

ΟΙ ΕΠΙΠΤΩΣΕΙΣ ΤΟΥ ΤΟΥΡΙΣΜΟΥ

Σε διεθνές επίπεδο ο τουρισμός έχει αδιαμφισβήτητες κοινωνικές διαστάσεις, οι οποίες

σχετίζονται με τις αλληλεπιδράσεις και τις διασυνδέσεις ανάμεσα στον τουριστικό προορισμό και τον υπόλοιπο κόσμο, αλλά και από το βαθμό στον οποίο ο ίδιος ο προορισμός ανταποκρίνεται σε αυτή την αλληλεπίδραση. Η ανάπτυξη του τουριστικού φαινομένου συνδέεται άρρηκτα με τις γενικότερες εξελίξεις που συντελούνται στο πεδίο της κοινωνίας. Έχει διαφορετικές πτυχές που σχετίζονται με αυτή και ποικίλες επιδράσεις σε κάθε έκφανση της ζωής και της καθημερινότητας του σύγχρονου ανθρώπου (Azarya, 2004).

Ωστόσο, με δεδομένη την ετερογένεια και πολυσυνθετότητα του τουριστικού φαινομένου, η κοινωνική ανάλυση και η έρευνα των πολιτιστικών και κοινωνικών επιδράσεων του τουρισμού σχετίζεται άμεσα με την οικονομική του ανάλυση. Φυσικά, αναλύονται οι κοινωνικές επιπτώσεις του τουρισμού σε σχέση με τις κοινωνικές μεταβολές που αφορούν κυρίως στο σύνολο των αλλαγών που επιτελούνται στην κοινωνία κατά τη διάρκεια μιας μεγάλης χρονικής περιόδου. Το τουριστικό φαινόμενο επηρεάζει τόσο τις κοινωνικές αλλαγές που επιτελούνται στον τόπο υποδοχής στο εσωτερικό της χώρας προορισμού (αλλαγή κοινωνικών και πολιτιστικών δομών, αλλαγή στη συμπεριφορά του ντόπιου πληθυσμού, κ.ά.), όσο και τα μοντέλα (πολιτιστικά και κοινωνικά) που έχουν υιοθετήσει οι τουρίστες και τις προσωπικές τους αξίες (επαφή με αξίες που ανήκουν στο παρελθόν, επαφή με διαφορετικούς πολιτισμούς, προσαρμογή σε διαφορετικούς τρόπους ζωής, κ.ά.) (Βαρβαρέσος, 2000).

Οι Ευρωπαίοι επιλέγουν τον ταξιδιωτικό προορισμό δίνοντας πολύ μεγάλη βάση και στην πολιτιστική κληρονομιά του προορισμού. Οι συγκεκριμένοι ταξιδιώτες έχουν την ανάγκη να ζήσουν μια πιο «τοπική, πολιτιστική και αυθεντική εμπειρία» όταν ταξιδεύουν στο εξωτερικό και σε χώρες με πολιτιστικό χαρακτήρα, κάτι που θα επηρεάσει πολύ την τουριστική βιομηχανία τα επόμενα χρόνια. Επίσης λόγω των γνώσεων που έχουν αποκτήσει πάνω σε θέματα που αφορούν τα πολιτιστικά στοιχεία, την κουλτούρα και την κληρονομιά προορισμών με ιδιαίτερη πολιτιστική σημασία, ενισχύουν ολοένα περισσότερο αυτή την τάση, καθώς οι ταξιδιώτες προτιμούν πολιτιστικές εμπειρίες (Καραμπάτσου, 2015).

ΤΟΥΡΙΣΜΟΣ ΚΑΙ ΠΟΛΥΠΟΛΙΤΙΣΜΙΚΟΤΗΤΑ

Κομβική είναι η έννοια της πολυπολιτισμικότητας και του συσχετισμού της με τον τουρισμό (διαφορετικότητα των λαών, σχέση του τουρισμού με την πολυγλωσσία, την κοινωνική αλλαγή, διεύρυνση των οριζόντων του ατόμου). Η πολυπολιτισμικότητα συνίσταται στη συνύπαρξη διαφορετικών ατόμων, τα οποία συγκροτούν πολιτισμικές ετερότητες, εθνοτικές, γλωσσικές ή θρησκευτικές, στα πλαίσια ενός ενιαίου γεωγραφικού χώρου (Καραμάνου, 2011).

Σύμφωνα με τον ορισμό του Roshan Cultural Heritage Institute, ο πολιτισμός αναφέρεται στους ακόλουθους τρόπους ζωής που περιλαμβάνουν αλλά δεν περιορίζονται μόνο στα ακόλουθα:

- Γλώσσα: Ο παλαιότερος ανθρώπινος θεσμός και το πιο εξελιγμένο μέσο έκφρασης και επικοινωνίας.
- Τέχνες και επιστήμες: οι πιο προηγμένες και εκλεπτυσμένες μορφές της ανθρώπινης έκφρασης.

- Σκέψη: οι τρόποι με τους οποίους οι άνθρωποι αντιλαμβάνονται, ερμηνεύουν και κατανοούν τον κόσμο γύρω τους.
- Πνευματικότητα: το σύστημα αξιών που μεταδίδονται από γενιά σε γενιά για την εσωτερική ευεξία των ανθρώπων, που εκφράζονται μέσω της γλώσσας και των δράσεων.
- Κοινωνική δραστηριότητα: οι κοινές επιδιώξεις μέσα από μια πολιτιστική κοινότητα, που επιδεικνύονται σε μια ποικιλία των εορτασμών και εορταστικών εκδηλώσεων.
- Αλληλεπίδραση: οι κοινωνικές πτυχές της ανθρώπινης επαφής, συμπεριλαμβανομένων του δούναι και λαβείν της κοινωνικοποίησης.

Πρόκειται, για «…ένα σύστημα πεποιθήσεων και συμπεριφορών που αναγνωρίζει και σέβεται την παρουσία όλων των διαφορετικών ομάδων μιας κοινωνίας ή ενός οργανισμού, αναγνωρίζοντας και εκτιμώντας τις κοινωνικές και πολιτισμικές τους διαφορές, ενθαρρύνοντας και διευκολύνοντας τη συνεχή συμβολή τους σε ένα συμμετοχικό, κοινωνικό ή οργανωσιακό πλαίσιο» (Rosado, 1996).

Αποτελεί παράγοντα που καθορίζει σε μεγάλο βαθμό τη συμπεριφορά των ανθρώπων που ζουν στα πλαίσια των σύγχρονων κοινωνιών υπό την επίδραση των παραγόντων που σχετίζονται με το πολιτισμικό πλαίσιο. Μέσα από την αλληλεπίδραση συντελείται η διαδικασία της ανασυγκρότησης της ταυτότητας και προσεγγίζεται ο πολιτισμός με μία αναθεωρημένη, σύγχρονη ματιά. Ο πολιτισμός πλέον δεν γίνεται αντιληπτός ως ένα πεδίο οριοθετημένο, δεν έχει συγκεκριμένη θέση και χαρακτηριστικά. Συνδέεται με τη γλώσσα, την ιστορία, τα αντικείμενα, τα άτομα και τα πρότυπα μίας κοινωνίας, τις ιδέες, τις επικρατούσες στάσεις και πεποιθήσεις και τα σύμβολα. Η αλληλεπίδραση μεταξύ των διαφορετικών ατόμων που έρχονται σε επαφή σε αυτό το πλαίσιο συμβάλλει στη διαμόρφωση των πολιτισμών και των νοημάτων που συνδέονται με αυτούς (Γκέφου & Μαδιανού, 2000).

ΠΟΛΥΠΟΛΙΤΙΣΜΙΚΟΤΗΤΑ - ΔΙΑΠΟΛΙΤΙΣΜΙΚΟΤΗΤΑ

Η έννοια της πολυπολιτισμικότητας συχνά συγχέεται με αυτή της διαπολιτισμικότητας, αν και στην πραγματικότητα θεωρείται ότι πρόκειται για όρους διαφορετικούς και συμπληρωματικούς. Στην πρώτη περίπτωση πρόκειται για τη διαδικασία της αναγνώρισης της πολιτισμικής ετερότητας και της αποδοχής της, ενώ, από την άλλη πλευρά, γίνεται αναφορά στη διαλεκτική σχέση που συνδέει ομάδες που διαθέτουν διαφορετικά πολιτισμικά χαρακτηριστικά (Νικολάου, 2005).

Σε ό,τι αφορά τις έννοιες πολυπολιτισμικότητα-διαπολιτισμικότητα δεν επικρατεί ομοφωνία. Στη διεθνή αλλά και την ελληνική βιβλιογραφία, πολλοί ερευνητές συμφωνούν ότι η διαπολιτισμικότητα απορρέει από τη συνειδητοποίηση της πολυπολιτισμικότητας των σημερινών κοινωνιών, οι οποίες έχουν διαφορετικά ποιοτικά χαρακτηριστικά και ουσιαστικές διαφορές από τις προηγούμενες, που πρέπει να λαμβάνονται υπόψη στο σχεδιασμό και στη διαμόρφωση της εκπαιδευτικής πολιτικής (Βακαλιός, 1997).

Ο Hohman (1983) ορίζει την πολυπολιτισμικότητα ως μια υπάρχουσα κατάσταση «το τι είναι», ενώ τη διαπολιτισμικότητα ως «το τι θα έπρεπε να είναι». Ο Μάρκου (1997α) υποστηρίζει ότι η πολυπολιτισμικότητα περιγράφει συνήθως μια συγκεκριμένη κοινωνική πραγματικότητα, καθώς και τη διαδικασία εξέλιξής της, ενώ

η διαπολιτισμικότητα δηλώνει μια δυναμική διαδικασία αλληλεπίδρασης, αμοιβαίας αναγνώρισης και συνεργασίας ανάμεσα σε άτομα διαφόρων εθνικών, μεταναστευτικών ομάδων.

Συμπερασματικά, από την εννοιολογική αποσαφήνιση των όρων «Πολυπολιτισμικότητα» και «Διαπολιτισμικότητα» προκύπτει ότι η πρώτη χρησιμοποιείται συνήθως για να περιγράψει την πολυπολιτισμικότητα των σύγχρονων κοινωνιών βάση της οποίας διατυπώνονται οι στόχοι της διαπολιτισμικής εκπαίδευσης (Δαμανάκης, 1997α). Η πολυπολιτισμικότητα είναι το δεδομένο, και η διαπολιτισμικότητα το ζητούμενο. Η διαπολιτισμικότητα προϋποθέτει την πολυπολιτισμικότητα, αλλά δεν απορρέει αυτόματα απ' αυτή. Και οι δύο έννοιες αποδέχονται τον πλουραλισμό, την πολυφωνία και ποικιλομορφία των σύγχρονων κοινωνιών, θεωρώντας την πολυπολιτισμικότητα δεδομένη και τη διαπολιτισμικότητα ως προοπτική, ώστε να επιτευχθεί συνύπαρξη, αμοιβαία κατανόηση, αλληλεπίδραση και αλληλοαποδοχή ανάμεσα στους πολιτισμούς που εμφανίζονται στις χώρες υποδοχής (Γεωργογιάννης, 1997).

Με την ευρύτερη έννοια του όρου η διαπολιτισμικότητα αποτελεί ζητούμενο και μεταξύ ανθρώπων που η πολιτισμική τους ταυτότητα διαφέρει χωρίς κατ' ανάγκη αυτοί να έχουν διαφορετική καταγωγή (Tsaliki, 2012). Πιο συγκεκριμένα η διαπολιτισμική θεωρία υιοθετεί την ευρύτερη έννοια του πολιτισμού προκειμένου να συμπεριλάβει τον πολιτισμό των διάφορων ομάδων που ζουν σε μια πολυπολιτισμική κοινωνία (Ευαγγέλου, 2007).

ΣΥΜΠΕΡΑΣΜΑΤΑ-ΠΡΟΤΑΣΕΙΣ

Η αντίληψη ότι ο πολιτισμός αποτελεί έναν τομέα που λειτουργεί ενωτικά, δημιουργικά και πολλαπλασιαστικά για την ανάπτυξη των κοινωνιών στο σύνολό της αποτελεί πλέον συνείδηση και καταγράφεται σε σημαντικά σχετικά κείμενα πολιτικής. Ταυτόχρονα, η αντίληψη αυτή ορίζει κατευθύνσεις για την ενδυνάμωση του ρόλου του πολιτισμού και την αξιοποίησή του, μέσα από μια ολοκληρωμένη προσέγγιση που συνεκτιμά τις διαφορετικές του διαστάσεις και λειτουργεί ως μοχλός ανάπτυξης για τις κοινωνίες.

Ο τουρισμός γίνεται όλο και πιο πολύ αντιληπτός ως ένα μέσο για την διατήρηση και συντήρηση των πολιτιστικών και φυσικών πόρων μιας χώρας. Μέσω του τουρισμού μπορούν να εντοπιστούν τα χαρακτηριστικά της πολιτιστικής κληρονομιάς προς οικονομική αξιοποίηση και να χρησιμοποιηθούν για τη συντήρηση της πολιτιστικής κληρονομιάς. Ο πολιτισμός και η πολιτιστική κληρονομιά αποτελούν ουσιαστικό μέρος πολλών εθνικών και περιφερειακών οικονομιών και μπορούν να αποτελέσουν σημαντικό παράγοντα για την ανάπτυξη, όταν η διαχείριση των πολιτιστικών πόρων γίνεται σωστά.

Τουρισμός και πολιτισμός αποτελούν προνομιακό πεδίο συνεργασίας και σύσφιξης των σχέσεων μεταξύ λαών και πολιτισμών, πόσο μάλλον μεταξύ αυτών με μακραίωνη ιστορία. Η σημασία της προστασίας, της διατήρησης και της ανάδειξης της πολιτιστικής φυσιογνωμίας του κάθε κράτους αποτελεί προϋπόθεση για μια ισόρροπη και ολοκληρωμένη ανάπτυξη. Το πολιτιστικό προϊόν χρήζει αξιοποίησης λόγω της σημασίας του ως εργαλείο οικονομικής, κοινωνικής και πολιτισμικής συνοχής. Η διατήρηση και ανάπτυξη του πολιτισμού αποτελεί πηγή αυτογνωσίας και διαμόρφωσης εθνικής ταυτότητας.

Το συμπέρασμα που προκύπτει είναι ότι ανεξαρτήτως εθνικότητας, φύλου ή ηλικίας η απόδραση από την καθημερινότητα είναι κάτι που κάθε άνθρωπος επιδιώκει και δεν θα σταματήσει να αναζητά, καθώς έτσι διευρύνει τους ορίζοντές του, βλέπει άλλες κουλτούρες και πολιτισμούς και γίνεται πιο πλούσιος στην ψυχή. Τέλος, όπως είπε και ο St. Augustine «ο κόσμος είναι ένα βιβλίο και όσοι δεν ταξιδεύουνε έχουνε διαβάσει μόνο την μια σελίδα του».

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

Azarya, V. (2004). Globalization and international tourism in developing countries: Marginality as a commercial commodity. Current Sociology, 52(6), 949 – 967.

Βαγιώνης, Ν. (2002). *Στόχοι, Πολιτικές και Μέσα προώθησης του τουρισμού στην Ελλάδα, Αθήνα.*

Βακαλιός, Α. (1997). *Το πρόβλημα της Διαπολιτισμικής εκπαίδευσης στη Δυτική Θράκη*. Αθήνα: Gutenberg.

Βαρβαρέσος, Σ. (2008). Τουρισμός – έννοιες, μεγέθη, δομές. Β' έκδοση. Αθήνα: Προπομπός.

Γεωργογιάννης, Π. (1997). *Θέματα Διαπολιτισμικής Εκπαίδευσης*. Αθήνα: Gutenberg.

Γκέφου – Μαδιανού, Δ. (2000). Πολιτισμός και εθνογραφία. Αθήνα: Ελληνικά Γράμματα.

Cristea, A. (2012). History, Tradition and Continuity in Tourism Development in the European Area. International Journal of Academic Research in Accounting, Finance and Management Sciences, 2(1), 178 – 186.

Δαμανάκης, Μ. (1997α). *Η εκπαίδευση των παλιννοστούντων και αλλοδαπών μαθητών στην Ελλάδα Διαπολιτισμική προσέγγιση*. Αθήνα: Gutenberg.

Ευαγγέλου, Ο. (2007). Διαπολιτισμικά Αναλυτικά Προγράμματα. Αθήνα: Τυπωθήτω.

Gartner, W.C (2001). *Τουριστική Ανάπτυξη: Αρχές, Διαδικασίες και Πολιτικές, Επιμέλεια:* Κορρές Γ. και Δρακόπουλος Σ., μετάφραση, Αθήνα: «Έλλην».

Ηγουμενάκης, Ν., Κραβαρίτης, Κ. & Λύτρας, Π. (2002). Εισαγωγή στον τουρισμό. Αθήνα: Interbooks.

Ηγουμενάκης, Ν. Γ. & Κραβαρίτης, Κ. Ν. (2004). Τουρισμός Βασικές Έννοιες. Interbooks, Αθήνα.

Hohmann, M. (1983). Interkulturelle Erziehung eine Bestandsaufnahme. In: *Auslanderkinder in Schule und Kindergarten 4/1983*, h.4, s. 4-8.

Καραμάνου, Α. (2011). Πολυπολιτισμικότητα, ανθρώπινα δικαιώματα και ισότητα των φύλων. Στο Διαπολιτισμικότητα και θρησκεία στην Ευρώπη, μετά την επικύρωση της Συνθήκης της Λισαβόνας. Αθήνα: Ίνδικτος.

Καραμπάτσου, Ε. (2015). Πολιτιστικός τουρισμός. *Τουριστική Αγορά,* 266, 10-13.

Καφούρος, Β. (2015). *Προτάσεις για την ανάπτυξη του πολιτιστικού τουρισμού στην* Ελλάδα, Αθήνα: Κέντρο Προγραμματισμού και Οικονομικών Ερευνών, Εκθέσεις 72.

Κολτσιδόπουλος, Γ. (2000). *Τουρισμός: Θεωρητική προσέγγιση, Αθήνα: Έλλην.*

Λαγός, Δ. (2005). Τουριστική Οικονομική. Αθήνα: Κριτική.

Leuterio, F.C. (2007). Introduction to Tourism. Manila: Rex Book Store.

Μάρκου, Γ. (1997α). *Εισαγωγή στη Διαπολιτισμική Εκπαίδευση*. Αθήνα: Κέντρο

Διαπολιτισμικής Αγωγής, Πανεπιστήμιο Αθηνών.

Mckercher, B. και Du Cros, H. (2002), *Cultural Tourism: The partnership between Tourism and Cultural heritage Management, Νέα Υόρκη: The Haworth Hospitality* Press.

Νικολάου, Γ. (2005). Διαπολιτισμική διδακτική, το νέο περιβάλλον. Βασικές αρχές. Αθήνα: Ελληνικά Γράμματα.

Page, S. J. & Connell, J. (2006). Tourism: A Modern Synthesis, Second Edition. London: Thomson Learning.

Παγκόσμιος Οργανισμός Τουρισμού (Π.Ο.Τ.).Μεθοδολογικό Παράρτημα της Στατιστικής του Παγκόσμιου Εμπορίου (1978).

Rosado, C. (1996). Challenges of Change and the Church Mission. Στο D. Baker, Editor.

Tsaliki, E. (2012). *Intercultural Education in Greece; the Case of Thirteen Primary schools.* Unpublished PhD Thesis. Institute of Education, University of London.

Τσάρτας, Π. (1998). Κοινωνιολογικές προσεγγίσεις στον τουρισμό. Αθήνα: Εξάντας.

Vanhove, N. (2010). The Economics of Tourism Destinations. New York: Elsevier.

.